

**Черкаський державний технологічний університет
Управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації
Департамент культури та взаємозв'язків з громадськістю
Черкаської обласної державної адміністрації
Департамент освіти та гуманітарної політики
Черкаської міської ради
Державний архів Черкаської області
Національна спілка краєзнавців України
Черкаський обласний краєзнавчий музей
Черкаський обласний художній музей**

ПЕРСОНАЛІСТИЧНИЙ ВИМІР ІСТОРІЇ ЧЕРКАЩИНИ

МАТЕРІАЛИ

**Першої регіональної
історико-краєзнавчої конференції,
*присвяченої 80-річчю з дня народження
доктора історичних наук, професора,
заслуженого працівника освіти України
Бушина Миколи Івановича***

12 березня 2018 р., м. Черкаси

**Черкаси
2018**

УДК 908:929](477.46)
ББК 26.89(2Ккр-4Чек)я431
П27

*Рекомендовано до друку
рішенням кафедри історії України та суспільних
дисциплін Черкаського державного технологічного
університету (протокол №8 від 03 березня 2018 р.)
та рішенням президії правління
Черкаської обласної організації
Національної спілки краєзнавців України
(протокол №1 від 05 березня 2018 р.)*

Упорядники:

В. М. Лазуренко, І. Ю. Стадник, О. О. Яшан

Відповідальний редактор: д. і. н., професор В. М. Лазуренко

Рецензенти: Капустян Г.Т., д. і. н., професор;

Шамрай О.Г., к. і. н., доцент.

П27 **Персоналістичний вимір історії Черкащини :** матеріали Першої регіональної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 80-річчю з дня народження доктора історичних наук, професора, заслуженого працівника освіти України Бушина Миколи Івановича (12 березня 2018 р., м. Черкаси) / упоряд. : В. М. Лазуренко, І. Ю. Стадник, О. О. Яшан ; відповід. ред. проф. В. М. Лазуренко. – Черкаси : ЧДТУ; видавець Гордієнко Є. І., 2018. – 427 с.

**УДК 908:929](477.46)
ББК 26.89(2Ккр-4Чек)я431**

У збірнику опубліковано історико-краєзнавчі доповіді та повідомлення, що були представлені учасниками Першої регіональної історико-краєзнавчої конференції «Персоналістичний вимір історії Черкащини».

Для науковців, викладачів, учителів, аспірантів, студентів, учнів, краєзнавців, а також усіх, хто цікавиться дослідженнями історії України та Черкащини у контексті персоналістики.

Тексти у збірнику опубліковані на основі матеріалів, наданих авторами, які несуть повну відповідальність за зміст своїх публікацій, точність і коректність посилань. Збережено стилістику і орфографію оригіналів. Висловлені думки не обов'язково співпадають з позицією організаторів конференції.

ЗМІСТ

ОСОБИСТІСТЬ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ: ДО 80-РІЧЧЯ ПРОФЕСОРА МИКОЛИ ІВАНОВИЧА БУШИНА

Лазуренко В. М.

Микола Іванович Бушин: історик, краєзнавець, людина
(до 80-річчя з дня народження) 9

Клименко Т. А.

Микола Іванович Бушин: життя та діяльність за документами
та матеріалами 24

Тептюк Л. М.

Наука стала сенсом його життя. Микола Іванович Бушин..... 27

Стадник І. Ю.

Внесок професора Миколи Бушина в розвиток музейної справи
на Черкащині 30

Худолей О. С.

Справжній ентузіаст музейної справи в смт Лисянка – Бушин М. І. 32

Бут О. М.

Знаний історик, щирий друг 34

ПЕРСОНАЛІСТИЧНИЙ ВИМІР ІСТОРІЇ

Мельниченко В. М.

Краєзнавство Черкащини в біографіях відомих дослідників краю 36

Бойко А. І.

Персоналізм як життєтворчість 40

Лисенко А. І.

Регіональна персоналістика як складова сучасної історії 42

Кожем'якіна О. М.

Філософська карта Черкащини: персоналістичні обрії..... 45

КРАЄЗНАВСТВО ЧЕРКАЩИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПЕРСОНАЛІСТИКИ

Куштан Д. П.

«Скільки років Черкасам?»: неопублікований спадок
Михайла Пономаренка 49

Нестеренко В. І.

Д. П. Бочков – дослідник, краєзнавець, перший директор
Черкаського музею..... 55

Козоріз В. П.	
Розвиток історичного краєзнавства на Драбівщині	63
Абашіна Л. О.	
Приходько Іван Олексійович – журналіст і краєзнавець	74
Чигирик Н. В.	
Лісничий і краєзнавець – Олександр Андрійович Найда	80
Наумчук В. М., Хілобок В. М.	
Ольга Петрівна Діденко – етнограф, археолог, краєзнавець (з особистого неопублікованого етнографічного архіву)	84
Висоцька Л. Г.	
Внесок К. Н. Гудзенка в розвиток історичного краєзнавства Черкащини	85
Бровченко Н. І., Махія О. І.	
Краєзнавчий рух на Лисянщині крізь призму регіональної персоналістики.....	90
Туренко Л. І.	
Марія Антонівна Шкаліберда – видатний краєзнавець України	94
Трощинська О. І., Діденко Я. Л.	
Традиції краєзнавства на Чигиринщині: минуле і сьогодення	98
Десятніков І. В.	
Краєзнавець-подвижник Іркліївщини Костянтин Федорович Кушнір-Марченко	104

ВИДАТНІ ПОСТАТІ ЧЕРКАЩИНИ В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПЕРСОНАЛІСТИКИ

Чабан А. Ю.	
Достойний син Черкаської землі	106
Лазуренко Ю. М.	
Іван Васюра – уродженець Чигиринщини, який голосував за Конституцію України	112
Ілляшенко Ю. Ю.	
Іван Піддубний: життєвий шлях українського Геркулеса	115
Драч О. О., Борисенко Н. М.	
Розвиток медичної освіти Черкащини як справа життя: І. Я. Губенко – ректор Черкаської медичної академії	118
Чупак Т. П.	
Кам'янський період життя і творчості Сергія Носаня	123
Гоцуляк В. В.	
Повернення особистості наукової авансцени (до 124-річчя від дня народження історика, уроженця Черкащини – Бориса Дмитровича Крупницького (1894 – 1956 рр.))	129
Силка О. З.	
Михайло Злобинець та Золотоніська українська громада.....	141

Вєтров О. В.

Повернути українського патріота Черкащині (Пом'яник про поета-патріота світлого розуму і гарячого серця) 147

Яшан О. О.

Іван Їжакевич: орденоносний іконописець 156

Бєляєва С. С.

Творча літературна спадщина Станіслава Буряченка 161

Кучма Е. В.

Микола Іванович Цибенко – талановитий письменник з Чигиринщини 167

Кучма Е. В.

Видатний чигиринець, діяч культури – Микола Маркіянович Кучман 169

Юрченко І. К.

Вірний син єврейського народу (до 120-річчя з дня народження Юхима Лойцкера) 172

Волошин І. В.

Дослідження сільськогосподарської кооперації періоду нової економічної політики (1921–1929 рр.) в науковому доробку професора А. Г. Морозова 174

Герман І. В.

Черкащина у творчій, громадській та професійній діяльності Бєляєвої Світлани Станіславівни 178

Шмиголь С. П.

Анастасія (Агафія) Хмельницька: нотатки до історичного портрета 180

Мінська О. І.

Свирид Коцур: факти і маніпуляції 184

Григоренко Т. О.

Лицар ордена Залізного Хреста Олександр Загородський 192

Кулик Д. В.

Командир Чигиринського партизанського загону
Петро Антонович Дубовий (1911–1969 рр.) 200

Різник Л. Л.

Олександр Островський: трагічна доля співця козаччини 205

Портянко Т. М., Пшенишна Н. М.

Про роботу і покликання 213

Пугач Н. О.

Тимофій Федорович Онопа – український музикознавець-фольклорист 215

Єфремцева А. П.

Штрихи до портрету композитора Л. Любовського
(за листами до педагога Е. А. Ліхтенштул) 219

Хоменко Д. В.

Серце віддане історії (до 70-річчя доктора історичних наук,
професора В. В. Гоцуляка) 223

Мушта О. А.

Відважний технік-бомбардувальник з Ребедайлівки –
Іван Федорович Безпалий..... 231

Ярославська Л. П.

Василь Володимирович Загородній на сторожі здоров'я черкащан 238

Голиш Г. М., Лисиця Л. Г.

Аграрій, очільник області, народний депутат:
штрихи до портрета В. Н. Шаповала 240

Ганницький С. Г.

Василь Завадський: забутий кумир 247

Могилка А. П.

Федір Петрович Швець – видатний український державотворець
періоду УНР 250

Бурій В. М.

Василь Дергач: штрихи до біографії і творчості 257

Бурій В. М.

Володимир Гуцаленко – перекладач..... 260

Драч О. О., Івангородський К. В.

Персоналії етнологічної науки у ЧНУ ім. Б. Хмельницького:
А. І. Темченко – з «міфами» по життю 262

Загородній В. В., Ярославська Л. П.

Богдан Кулинич – паролімпійський чемпіон 266

Таран Г. М.

Кароль Шимановський, його близькі та родина Давидових
у спогадах Маріанни Давидової 270

Назаренко Ю. С.

Життя та діяльність Мельхіседека Значко-Яворського 277

Наконечна Я. В.

Іван Полтавець-Остриця – наказний отаман Вільного козацтва 281

Жадан А. О.

Чигиринець Андрій Іванович Яковлів – видатна постать
Української революції 286

Капуста М. В.

До історичного портрету полковника Лавріна Капусти 291

Євона А. С.

Життєвий та творчий шлях заслуженого працівника культури УРСР
Чекаля Анатолія Миколайовича..... 296

Замша А. О.

Син своєї землі (Конопко Дмитро Юхимович –
заслужений агроном України) 300

Москальова Я. Р.

Педагогічна скарбниця заслуженого вчителя України
Коваленко Галини Михайлівни 306

Михно І. В.	
Володимир Логвинович Рвачов – всесвітньо відомий вчений.....	312
Шпаковська С. О.	
Микола Іванович Висота – музикант, педагог, композитор з Чигиринщини....	317
Перепелиця А. І.	
Варфоломій Чигиринський – «Христа ради» юродивий (1865–1932 рр.)	323
Гальченко С. І., Іржавська А. П., Кіреєва В. О., Терещенко Т. В., Тіміка О. О.	
Наукова школа професора Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького О. Г. Перехреста з проблематики Другої світової війни	329

ВИДАТНІ ПОСТАТІ УКРАЇНИ В ІСТОРІЇ ЧЕРКАЩИНИ

Храмова-Баранова О. Л., Зайцева-Дячок В. С.	
Внесок Владислава Городецького в культуру Черкащини.....	335
Авраменко В. П., Паламарчук І. Я.	
Діяльність Василя Гнилосирова в контексті розвитку освіти та культури в Україні XIX ст.	338
Кукса Н. В.	
Історико-етнографічні студії Івана Гончара: Чигиринський вимір.....	344
Лазуренко О. Г.	
Відомі персоналії правоохоронної системи Черкащини періоду хрущовської «відлиги» (1953–1964 рр.)	350
Пшенишна Н. М., Портянко Т. М.	
Анатолій Костянтинівич Поліщук – фундатор вищої технічної освіти на Черкащині	354
Синявська Л. І.	
Мінаєв Борис Пилипович: штрихи до портрету вченого.....	357
Нераденко Т. М.	
Дослідники археології Черкащини XIX ст. – початку XX ст. (частина І)	361
Нераденко Т. М., Попов М. М.	
Дослідники археології Черкащини XIX ст. – початку XX ст. (частина ІІ).....	368
Нераденко Т. М., Макаренко Т. В.	
Дослідники археології Черкащини XIX ст. – початку XX ст. (частина ІІІ).....	375
Ротте С. В., Пшенишна Н. М.	
Перший ректор Черкаського інженерно-технологічного інституту.....	382
Кургіна-Коваленко Т. С.	
Василь Автономович Стефанович – невтомний дослідник історії Черкащини	385
Скрипник Л. В., Фрей Л. В.	
Чепурда Лариса Михайлівна: знаний науковець, успішний керівник та лідер в практичній роботі сфери послуг	390

КРАЄЗНАВЧІ СТУДІЇ

Чос В. Г.

Гайдамаки на Городищині 393

Чорна Л. О.

Тарас Франко та спроба здійснення українізації під час відзначення ювілеїв
Тараса Шевченка у 1961–1964 рр. 396

Гуржій І. О.

Книжкова колекція історика та громадського діяча
графа Олексія Мусіна-Пушкіна у фондах Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського 401

Пугач Н. О.

Акторська династія Задніпровських 409

Тренкін Ю. В.

Внесок сучасних істориків Черкащини
в дослідження сільськогосподарської кооперації доколгоспного періоду 415

Онопрієнко О. В., Онопрієнко О. М.

Історія розвитку важкої атлетики та пауерліфтингу в Україні 421

ОСОБИСТІСТЬ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ: ДО 80-РІЧЧЯ ПРОФЕСОРА МИКОЛИ ІВАНОВИЧА БУШИНА

УДК 94 (477.46)

В. М. Лазуренко,
д.і.н., професор,
проректор з гуманітарно-виховних питань
Черкаський державний технологічний університету

МИКОЛА ІВАНОВИЧ БУШИН: ІСТОРИК, КРАЄЗНАВЕЦЬ, ЛЮДИНА (ДО 80-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

**Микола Іванович
Бушин**

«Я – частина Українського народу. Він – у мені. І я – в ньому. Із своїми надіями, радощами, здобутками, сумнівами та помилками. Із непереборним бажанням бачити свій народ у щасті й добрі».

Микола Бушин

Ці слова належать людині, про неординарність і водночас, надзвичайну працьовитість якої піде мова в даній статті. Вони належать Миколі Івановичу Бушину, історику і краєзнавцю України, людині, який – росіянин за національністю – все своє свідоме життя віддав служінню Українському народові. Микола Іванович Бушин – доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, академік Української академії історичних наук, професор кафедри

історії України та суспільних дисциплін Черкаського державного технологічного університету, почесний громадянин смт Лисянка Черкаської області, почесний краєзнавець України, лауреат всеукраїнської Премії імені Дмитра Яворницького Національної спілки краєзнавців України, лауреат премії «Прометей» Черкаської обласної організації Національної спілки журналістів України.

Всіх, хто знає професора М.І. Бушина, без перебільшення приваблюють його такі позитивні риси, як швидкість дій, мобільність, об'єктивність, щирість в оцінці людей, програм, явищ, вміння передбачати наслідки рішень, що приймаються, інтелігентність, чесність і порядність, ерудиція, вміння працювати з людьми.

Творчі пошуки М. І. Бушина, як зазначає відомий український історіограф В. В. Гоцуляк, припадають на два якісно відмінні етапи. «З одного боку, разом з іншими істориками другої третини ХХ ст., вчений підводив ризику під радянською історіографією. З другого – М. І. Бушин, як переконуємося, плідно працював і працює протягом останніх двадцяти років у полі сучасної історії України. Вчений займає суголосну цьому часові з окремими винятками, і це цілком природно, позицію у питаннях історичної дидактики, напрямків історичного дослідження, популяризації історичних знань, особливо знань з історії України іноземними мовами та ін.

У цій сфері вчений прагне ширше охопити історичний матеріал, піднятися до широких узагальнень, відобразити історію народу крізь призму боротьби за світле майбутнє. Однак історична канва по собі ще не стає сюжетом, простим слідуванням фактам історії. За допомогою узагальнення і конкретизації історичних явищ історик зображує й історичні особистості даної епохи в якій він віддано працював і суспільне середовища, яке наклало на його особистість певний відбиток» [41, с. 41].

Як цілком справедливо стверджує голова Національної спілки краєзнавців України, д.і.н., професор, член-кореспондент НАН України О. П. Реєнт М. І. Бушин «...без упередження розкриває минуле – таке, яке воно було насправді. Йому вдається максимально повно відтворити історичний колорит доби. Адже саме достовірність є необхідною передумовою розвитку історії як науки. Дуже важливо, – продовжує учений, – що у своїх працях Микола Іванович усуває «білі плями» в минулому, розглядає події, які або замовчувалися, або були свідомо перекручені» [41, с. 41; 52, с. 9].

Чуйність і повага у взаємовідносинах з колегами, студентами, їх батьками, постійна турбота про удосконалення навчального процесу в ЧДТУ, в якому професор М. І. Бушин незмінно працює з листопада 1990 р. – принесли йому визнання та пошану. У навчальному закладі вчений працював на різних керівних посадах – був заступником директора з навчально-виховної роботи, проректором по роботі з іноземними студентами, деканом факультету по роботі з іноземними студентами, завідувачем кафедри українознавства та історії. З червня 2001 р. по серпень 2014 р. – завідувач кафедри історії України. З вересня 2014 р. – професор кафедри історії України та суспільних дисциплін [53, с. 18].

Професора шанують як висококваліфікованого викладача і науковця. Його лекції і семінарські заняття, які відзначаються глибоким змістом і науковістю, є великою школою справжнього професіоналізму і педагогічної майстерності. Вагомим внеском у вітчизняну історичну науку є наукові праці вченого з історії України та світової історії.

Особливо хочемо відзначити внесок професора М. І. Бушина у підготовку професіоналів-істориків, адже під науковим керівництвом вченого на сьогодні підготовлено **36** кандидатів історичних наук з різних галузей історичної науки, а на очолюваній з 2001 по 2014 рр. вченим кафедрі історії України Черкаського

державного технологічного університету захищено 50 кандидатів історичних наук [62, с. 74]. Шість учнів М. І. Бушина стали докторами історичних наук.

Сіючи розумне, добре, вічне, М. І. Бушин підіймає національну самосвідомість співвітчизників вже не одне десятиліття, несе у близьке та далеке зарубіжжя перлини української історії та культури.

Народився М. І. Бушин 10 березня 1938 р. в с. Маріца Львовського району Курської області (Російська Федерація) в сім'ї селянина. З дитинства мріяв про майбутнє військового моряка, але не склалося. Після закінчення середньої школи трудову діяльність розпочав у Донбасі, працюючи вибійником у Лисичанській шахті № 7. Пройшов військову службу у збройних силах радянської армії на західних кордонах України [53, с. 13].

Після закінчення Ужгородського державного університету у 1965 р. Микола Бушин був направлений вчителем історії і суспільствознавства Новослобідської середньої школи Путивльського району Сумської області, в село, де в роки Другої світової війни С. А. Ковпак формував свій партизанський загін. Педагогічний колектив тепло і привітно зустрів молодого фахівця, якому довірив читати історію у старшокласників. На своїх уроках уміло використовував краєзнавчий матеріал, знайомив учнів з героями війни. З учнями одинадцятого класу він проводив різні конференції, де вони виступали з повідомленнями перед своїми батьками. І хоча на Сумщині пропрацював один рік, проте заслужив повагу від колег, жителів села та учнів [62, с. 63–64].

У 1966 р. М. І. Бушин переїздить за місцем роботи дружини Ольги Сергіївни у смт. Лисянка Черкаської області. Тут почав працювати вчителем історії і фізичного виховання у Лисянській восьмирічній школі (нині Лисянська загальноосвітня школа I–III ступенів №2 ім. С. Г. Савранського). В школі він разом з учнями займався краєзнавчою роботою. Збирали експонати для майбутнього районного краєзнавчого музею. Працюючи на освітянській ниві, не забував про науку, зацікавленість до якої прищепили М. І. Бушину такі викладачі з Ужгородського державного університету, як М. М. Лелекач, І. Г. Шульга, С. О. Міщенко, І. М. Гранчак, М. В. Арсентєв, Г. В. Марченко та В. І. Ілько [62, с. 64].

Із 1967 до 1988 рр. М. І. Бушин працював у партійних структурах Черкащини районного та обласного рівнів. Досвід суспільно-політичної роботи серед народу, зустрічі з простими людьми, сприйняття їх життєвих проблем, як власних, завжди породжували в нього бажання прийти на допомогу, зарадити тим, хто потрапив у скруту чи немілість чиновника [60, с. 74].

У 1976 р. М. І. Бушин захистив кандидатську дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук на тему «Партійне керівництво культурним будівництвом на селі» (Київський університет ім. Т. Г. Шевченка), а через дванадцять років, у 1988 р. в Академії суспільних наук при ЦК КПРС відбувся захист докторської дисертації на тему: «Фактори соціально-культурного розвитку сучасного радянського села (на матеріалах Української РСР)» [46, с. 7–8].

З грудня 1988 р. до листопада 1990 р. М. І. Бушин професор Черкаського державного педагогічного інституту імені 300-річчя возз'єднання України з Росією (нині Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького). З листопада 1990 р. працює в ЧДТУ [42, с. 233].

В творчості, як і в громадській діяльності М. І. Бушина яскраво окреслюється краєзнавча (регіональна) тематика, присвячена вивченню та збереженню історико-культурної спадщини Черкащини.

У 1967 р. М. І. Бушин виступив ініціатором створення і був першим директором Лисянського районного краєзнавчого музею Черкаської області [51, с. 3; 53, с. 14]. 12 травня 1967 року (протокол №33 п.13) у зв'язку з підготовкою до відзначення 50-річчя Радянської влади та згідно заходів бюро Лисянського райкому партії і виконкому районної Ради депутатів трудящих «Про виявлення та впорядкування історичних пам'ятників на території Лисянського району» прийнята постанова «Про організацію музейної кімнати в смт. Лисянка в приміщенні районної бібліотеки для дорослих і музейних кімнат в селах району». Створено Раду по організації музейної кімнати в смт Лисянка в складі 11 осіб [64, с. 111, 113]. Головою Ради по організації музейної кімнати було затверджено М. І. Бушина, на той час учителя історії Лисянської восьмирічної школи. А чому Бушина? А тому, що він вже з учнями своєї школи займався цими питаннями

На сьогодні, за активної не лише наукової, але й організаційної та матеріально-фінансової підтримки М. І. Бушина Лисянський районний краєзнавчий музей став визначним центром історико-краєзнавчого та суспільно-культурного життя міста і району.

У 1998 р. за безпосередньої участі М. І. Бушин створений Музей історії Черкаського інженерно-технологічного інституту (нині – ЧДТУ), директором якого на громадських засадах він є з 10 березня 1998 р. [2; 41, с. 42]. До речі, М.І. Бушин є автором (співавтором) двох історико-краєзнавчих видань про історію та вчених Черкаського державного технологічного університету [48; 59].

У 2004 р. М. І. Бушин власним коштом відкрив Меморіальну кімнату-музей в Лисянській загальноосвітній школі № 2, присвячену відомому на Черкащині педагогу С. Г. Савранському і продовжує піклуватись ним всі ці роки. За власні кошти утримує директора кімнати-музею [53, с. 14]. М. І. Бушин хоч раз, а здебільш – і по декілька разів на місяць приїздить до Лисянки познайомитись із станом справ як Лисянського районного краєзнавчого музею, так і Кімнати-музею. Турбується про поточні питання, спілкується з учнями та педагогами. Слід відзначити, що професор ніколи не приїжджає з «пустими руками». Завжди везе якийсь подарунок. І до того ж, як правило, подарунки ці мають неабияку культурну та історичну цінність. Так, наприклад, у вересні 2012 р. професор привіз в подарунок районному музею 200 з лишнім томів унікальної серії «Жизнь замечательных людей» книги якої, незважаючи ні на які політичні, історичні, економічні катаклізми, виходять в світ на протязі більш ніж півстоліття. А всього вчений передав до бібліотеки районного музею близько 600 книг

різного напрямлення [50, с. 54]. За власні кошти допомагає музею проводити ремонти.

Аналіз наукової спадщини М.І. Бушина показує, що вся вона, в основному, присвячена історії України. Наукові праці вченого народжені потребами розвитку українського народу та його багатогранної культури. Росіянин за національністю, М. І. Бушин усе своє свідоме життя прожив в Україні, переймаючись її проблемами, стверджуючи громадянське кредо: «Україна – моя Батьківщина, моя рідна земля».

Однією із перших ґрунтовних праць, керівником авторського колективу якої був М. І. Бушин, і в якій висвітлюються специфічні аспекти історичного, а особливо політичного розвитку українських земель, в т.ч. і Черкащини, є монографія «Становлення української державності в XVII ст.: Богдан Хмельницький та його спадкоємці», яка побачила світ у 1998 р. [45, с. 118]. Ця книга – це одна із перших спроб у вітчизняній історіографії дослідити еволюцію козацької державності Запорозької Січі, розширити й систематизувати наукові знання з історії державно-політичного устрою України другої половини XVII ст. Автори монографії розкрили витoki, особливості та суперечності суспільно-політичного і соціально-економічного розвитку України – Гетьманщини. Науковці висвітлили діяльність українських гетьманів та проаналізували економічний стан та соціальні трансформації тогочасного суспільства. Центральною в даній книзі є постать уродженця Чигиринщини, видатного державного та політичного діяча України другої половини XVII ст. Б. Хмельницького, який перший з українських гетьманів зробив усе можливе для практичної реалізації ідеї української державності. Чільне місце відводиться авторами й аналізу політичної діяльності гетьманів І. Виговського, Ю. Хмельницького, І. Брюховецького, П. Дорошенка, Д. Многогрішного, І. Самойловича, І. Мазепи [56].

Наукове життя М. І. Бушина вирує на сьогодні в активному ритмі. Втілюються в життя історико-краєзнавчі проекти. Так, у 2001 р., М. І. Бушиним започатковано видання серії історико-краєзнавчих книг «Черкаський край в особах. 1941–2001 рр. » [47, с. 4]. Ідея започаткувати написання цієї серії книг виникла напередодні 10-ї річниці незалежності України, а остаточно затвердилася після X Всеукраїнської наукової конференції з історичного краєзнавства «Історія міст і сіл України в контексті регіональних досліджень», яка відбулася у м. Донецьк 28 – 29 вересня 2001 р. та була підтримана головою Всеукраїнської спілки краєзнавців, академіком НАН України П. Т. Троньком [46, с. 200].

У книгах серії «Черкаський край в особах. 1941–2001 рр.» зібрані матеріали про Героїв Радянського Союзу, Героїв Соціалістичної Праці, Повних кавалерів орденів Слави, героїв афганської війни, людей, які нагороджені орденом Леніна, осіб, яким присвоєно почесні звання. У виданнях зібраний матеріал про вчених, письменників, славетних людей (артистів, краєзнавців, композиторів, художників тощо). Окремий розділ присвячений здібним керівникам, організаторам, господарям. У кожній книзі історико-краєзнавчого видання подається короткий історично-краєзнавчий екскурс про історичні місця кожного району Черкащини, а також хронологія найважливіших подій, що відбулися в тому чи

іншому районі області в період з 1941 по 2001 рр. [4; 6–8; 13–16; 18–19; 25; 27; 33–34; 38]. Крім того, підготовлені і чекають своєї черги (за браком коштів) ще 5 книг. Працюючи над вищезгаданою серією професор М. І. Бушин та його колеги-однодумці провели велику за обсягом науково-дослідницьку роботу зі збору й опрацювання матеріалів, значна частина яких досі була невідома широкому загалу. Насиченість фактичним матеріалом, оригінальність викладу робить книги серії «Черкаський край в особах. 1941 – 2001» привабливими для читачів і, що, безумовно, сприятиме розширенню їхніх знань про рідний край та його людей, виховуватиме повагу до власної історії, формуватиме високі громадянські якості. Рецензентом цієї серії книг виступив академік НАН України, Герой України П. Т. Тронько [55, с. 49].

Помітним явищем у науковому житті Черкащини стало видання у 2003 р. під науковим керівництвом професора М.І. Бушина навчального посібника для загальноосвітньої школи I – III ст. Черкаської області «Історія Шевченкового краю: 1939 – 2002 рр.» [61]. Навчальний посібник присвячений подіям, що відбулися на території Черкащини від початку Другої світової війни до здобуття Україною незалежності та сьогодення. Посібник знайшов схвальний відгук в Інституті історії України НАН України [11].

У 2004 р. з-під пера М. І. Бушина та доцентів В. М. Лазуренка і І. Ю. Мащенко побачила світ монографія «На вітрилах державності. Особливості становлення та розквіту української державності в добу Національної революції середини XVII ст.: політичний та соціально-економічні аспекти» [30]. В даному виданні розкрито аспекти державно-політичного устрою України в середині XVII ст., проаналізовано економічний потенціал українських земель в часи Національної революції середини XVII ст. Особливу увагу науковці зосередили на соціальному розвитку українського суспільства в середині XVII ст. Окремо проаналізували історичну обумовленість ролі Черкащини, як епіцентру Української національної революції середини XVII ст. В цьому аспекті детально розглянули роль Чигиринщини, як колиски українського державотворення.

В 2004 р. вийшла друком ще одна монографія «Розвиток української культури в добу Національної революції середини XVII століття», співавтором якої є професор М.І. Бушин [31]. Видання присвячене висвітленню розвитку української культури в добу Української національної революції середини XVII ст.

Помітне місце в історико-краєзнавчих дослідженнях М. І. Бушина відводиться темі Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. Цим самим професор своїми працями засвідчує про свою глибоку вдячність і повагу до тих радянських воїнів, які відстоювали свободу і незалежність Вітчизни у боротьбі з фашизмом. У 2005 р. з під пера М. І. Бушина та його колег А. І. Лисенко і Р. К. Загоріної побачило світ документальне видання «Велика Вітчизняна війна 1941–1945 років та Черкащина. Герої Радянського Союзу та повні кавалери ордена Слави» [40, с. 38; 17].

Опис братських могил воїнів Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр., що знаходяться на території Черкаської області, можна знайти в книзі «Велика

Вітчизняна війна 1941 – 1945 років та Черкащина. Братські могили» [5], написаної професором М. І. Бушиним, працівником Черкаського обласного краєзнавчого музею Г. І. Березняком та доцентом А. І. Лисенко.

Помітним явищем у краєзнавчому житті Черкащини став вихід у світ у 2005 р. історико-краєзнавчої книги «Черкаси 1954–2004», присвяченої 50-річчю Черкаської області, керівником авторського колективу якої є М. І. Бушин [32].

У 2006 р. М. І. Бушин та В. М. Лазуренко видали книгу «Витоки державності. Чигиринщина» [26], в якій розповідають про історію чигиринського краю від найдавніших часів до сьогодення.

М. І. Бушин є автором (співавтором) ряду історико-краєзнавчих досліджень, присвячених висвітленню життєвого та наукового шляху відомих українських істориків І. О. Гуржія та І. Г. Шульги [1; 12].

У 2010 р. з-під авторського пера М. І. Бушина, О. І. Гуржія і А. Г. Палія побачила світ історико-краєзнавча книга «Уманщина: історичні портрети, події, факти» [58].

Чимало історико-краєзнавчих робіт, які вийшли з-під пера М. І. Бушина присвячені дослідженню творчості та увіковіченню пам'яті Т. Г. Шевченка [22–24].

Під науковим керівництвом М. І. Бушина на очолюваній науковцем кафедри історії України ЧДТУ у 2011 р. започаткований регіональний проект «Сучасна енциклопедія Черкащини» [62, с. 68]. Це грандіозна робота, яка потребує багато часу та зусиль. Енциклопедія буде складатися з декількох томів, два з яких вже побачили світ у 2012 р. Ці два томи охоплюють літери: А, Б, В, Г [43]. У 2012 р. на кафедрі також започатковано науково-популярну історико-краєзнавчу серію книг «Обереги Черкащини» [9–10; 20–21; 28–29; 35–37; 39].

У 2012 р. за редакцією М. І. Бушина і О. І. Гуржія видано навчальний посібник «Історія України. Проблемні лекції» [42, с. 233]. На початку 2013 р. з-під пера М. І. Бушина, А. І. Гнідаш, Т. С. Калашника вийшов з друку довідник школяра «Історія Стародавнього світу» [3].

До 200-річчя від дня народження великого сина українського народу Т. Г. Шевченка М. І. Бушин разом з Ю. М. Тихоненко видано книгу «Тут, над Дніпром: матеріали історії та функціонування Шевченківського національного заповідника у місті Каневі» [66].

Подією в історії черкаської персоналістики стало видання у 2014 р. до 60-річчя утворення Черкаської області книги «Черкащини славетні імена», керівником авторського колективу якої став М. І. Бушин. Книга була видана коштом державного бюджету України [70].

В рік 60-річчя утворення Черкаської області під науковим керівництвом професора М. І. Бушина видано дві книги: «Нариси історії Шевченківського краю. Книга 1. З найдавніших часів до 1861 і «Нариси історії Шевченківського краю. Книга 2. Від 1861 р. до 1941 р.» [62].

У 2016 р. з-під пера авторського колективу М. І. Бушина, О. О. Спіркіної, Т. Д. Чубіної вийшло два солідних видання: «Історія України: терміни, статі,

запитання і відповіді» (у даному навчальному посібнику в стислій та доступній формі подані основні відомості з історії України; подані найголовніші події, факти, запитання та відповіді з історії Українського народу, державних і громадських діячів) [68] та «Ніколи не згасне сяйво слави Героїв. Книга перша» [69].

Серед видань, які вийшли з-під пера у 2018 році: це книга «Три Івани: документи і матеріали», упорядником якої є М. І. Бушин і О. М. Филь [74]. Черкащина по праву пишається своїми звितтями: уродженцями села Оксанина Уманського району наймолодшим командувачем фронту за всю історію Червоної Армії, талановитим полководцем, двічі Героєм Радянського Союзу, генералом армії Іваном Черняхівським, уродженцем села Нехайки Драбівського району, ушавленим повітряним асом, двічі Героєм Радянського Союзу генерал-лейтенантом авіації Іваном Степаненком та уродженцем села Велика Севастіанівка Христинівського району, легендарним льотчиком-штурмовиком Героєм Радянського Союзу і повним кавалером ордена Слави капітаном авіації Іваном Драченком. У збірці «Три Івани: документи і матеріали» вперше опубліковані деякі архівні матеріали, що стосуються життя та діяльності І. Д. Черняхівського, І. Н. Степаненка і І. Г. Драченка.

У 2015 році М. І. Бушин видав науково-популярне видання «Черкаський державний технологічний університет: сторінки історії» [67], присвячене 55-річчю навчального закладу.

Для черкаської персоналістики важливе місце має видання М. І. Бушиним книги «Науковий світ Черкащини: персоналії» [71].

У 2016 р. за загальною редакцією професорів М. І. Бушина, О. І. Гуржія виданий підручник «Історія України: підручник для студентів неісторичних спеціальностей вищих навчальних закладів» [72].

Професор ніколи не зупиняється на досягнутому. В 2005 р. заснував і очолив громадську організацію «Товариство істориків Черкащини ім. І. О. Гуржія» метою якої є об'єднання істориків, вчителів історії з метою вивчення минулого та сьогодення Черкащини [46, с. 164].

М. І. Бушин автор та співавтор 300 праць (статей, брошур, монографій, навчальних посібників, словників). Серед них: 32 монографії, з них 14 індивідуальних, 14 навчальних посібників, в тому числі з історії України китайською, німецькою та англійською мовами. Зараз закінчується переклад бенгальською мовою [62, с. 68]. Про професора М. І. Бушина пишуть у багатьох виданнях і серед них: «Хто є хто в українських суспільних науках» (1998); «Імена України. Біографічний щорічник» (1999), «Україна на межі тисячоліть. 500 впливових особистостей» (2000), «Енциклопедія Сучасної України» (2004), «Кращі науково-педагогічні працівники ВНЗ України» (2006), «Хто є хто в Україні», «Науковці України – еліта держави» (Т.2, 2012) [41, с. 38–39].

М. І. Бушин є дійсним членом Української академії історичних наук (з 1999 р.) [57, с. 41].

Нагороджений: Грамота Президії Верховної Ради УРСР (1988); «Людина року – 1998» (Американський Біографічний Інститут); Премія імені професора І. Г. Шульги (2003); Почесна грамота Лисянської районної ради (2004); Почесна грамота Управління у справах преси та інформації Черкаської ОДА (2004); Диплом першого ступеня Лауреата фестивалю мистецтв – 2004 (2004); Почесна грамота Черкаської обласної ради (2005); премія «Прометей» Черкаської обласної організації НСЖУ (2006); ювілейна медаль «20 років Незалежності України» (2011); свідоцтво «Почесний краєзнавець України» (2013).

Особливо приємним для професора М. І. Бушина став 2007 рік. В цей рік держава відзначила вченого почесним званням «Заслужений працівник освіти України».

Указом Президента України від 12 травня 2009 р. «Про призначення державних стипендій видатним діячам науки» М.І. Бушину призначена державна стипендія (13 квітня 2012 р. стипендія продовжена на новий термін) [46, с. 12].

У листопаді 2013 р. М. І. Бушин за поданням Черкаської обласної організації Національної спілки краєзнавців України став Лауреатом премії імені Дмитра Яворницького. Вручення відбувалося в Національному педагогічному університеті імені Михайла Драгоманова під час пленуму правління Національної спілки краєзнавців України.

Говорячи про М. І. Бушина, як про дослідника історії Черкащини, хотілось би сказати і про те, що професор проводить активну просвітницьку роботу на Черкащині, відвідує з просвітницькою метою школи районів області, дарує їхнім бібліотекам власні видання.

Звертаючись до непересічної постаті М. І. Бушина як ученого, хотілося б сказати про його здатність гуртувати навколо себе людей, надихати їх великою благородною метою – досліджувати історію своєї рідної української землі. А це має велике значення для виховання молодих науковців. Саме завдяки цим надзвичайно цінним у науці якостям, коли в особі маститого вченого поєднується науковий лідер і чуйна людина, в ЧДТУ на кафедрі історії України та суспільних дисциплін, яку довгий час очолював М. І. Бушин, сформувалася справжня наукова школа із числа його вихованців, яка вже дала Черкащині чимало висококваліфікованих молодих дослідників в одній із найскладніших для об'єктивного відтворення дійсності гуманітарних дисциплін – вітчизняній історії.

Найкращі учні М.І. Бушина в знак поваги і вдячності до свого наставника і вчителя 19 грудня 2005 р. заснували Благодійний фонду імені професора Миколи Бушина «Історична спадщина», метою якого є об'єднання зусиль істориків України у сприянні формуванню демократичної держави, підвищенню ролі та авторитету історичної справи в суспільстві і державі, сприяння розвитку історичної діяльності, захист і підтримка вчених-істориків, поширення традицій української історичної справи, розвитку і поглибленню міжнародних зв'язків істориків [63, с. 169]. Благодійним фондом щорічно 10 березня в день народження М. І. Бушина вручається премія за кращі наукові роботи та інші історико-краєзнавчі здобутки в напрямку дослідження минулого нашої держави, роз-

мір якої на 2013 р. становить 12 тис. грн. Крім цього Лауреату премії вручається диплом, настільна срібна медаль і нагрудна срібна медаль. Першу премію вручено в день 70-річчя Миколи Бушина – 10 березня 2008 року. Фонд регулярно проводить регіональні конкурси для обдарованої молоді, учнів шкіл, вшановує молодих науковців-істориків, працівників музейних установ, журналістів та ін. Крім того фонд піклується наповненням Меморіальної кімнати-музею в загальноосвітній школі I – III ступенів № 2 ім. С. Г. Савранського в смт Лисянка Черкаської області. Головою Комітету Благодійного фонду імені професора Миколи Бушина «Історична спадщина» є д.і.н., професор Т. Д. Чубіна.

Колектив кафедри історії України та суспільних дисциплін ЧДТУ на якій працює М.І. Бушин співпрацює з науковцями інших навчальних закладів як України, так і Європи. Кафедра з 2005 р. є ініціатором проведення в смт Лисянка Черкаської області щорічної науково-практичної конференції, що має назву «Савранські читання», присвячені видатному педагогу Лисянщини С.Г. Савранському. За результатами конференції видаються збірки матеріалів [46, с. 177–178; 54].

Історика М. І. Бушина дуже важко недооцінити. Навіть послідовні його недруги визнають в ньому такі людські якості, які роблять честь будь-якому вченому. Він ніколи не перекладав відповідальність на інших, брав і бере все на себе відкрито. Все, що вчений робив і робить, робить з пристрасстю, віддаючи улюбленій справі всього себе без останку.

Викладачами кафедри історії України та суспільних дисциплін, на якій працює М. І. Бушиним, проводяться дослідження в рамках держбюджетної теми «Історія української державності» та «Сучасна історія України: регіональний аспект». Керівником цих тем є саме професор М. І. Бушин. Результатом цих досліджень є вихід друком низки монографій.

Розуміючи, що буде знесений невблаганним потоком «часу», М. І. Бушин, докладаючи максимум зусиль, прийняв мудре рішення передати свої особисті документи на зберігання в Державний архів Черкаської області, щоб його науковий та просвітницький доробок могли використати нащадки в майбутньому. Таким чином, був сформований особовий фонд М. І. Бушина в Державному архіві Черкаської області, у склад якого увійшли матеріали його наукової та творчої діяльності, листування, біографічні та особисті документи, матеріали службової, політичної та громадської діяльності, документи про М. І. Бушина, фото- й відеодокументи та альбоми, книги [44, с. 303; 65].

Автор цієї статті вже більше 20 років (з 1997 р.) тісно співпрацює разом з професором Миколою Івановичем Бушиним. Багато було разом спільно задумано різних наукових і краєзнавчих проектів та успішно зреалізовано. Тісна співпраця з вченим дала мені змогу і багато написати про його і як про науковця, і як про людину [73]. Серед таких робіт: «Терези долі і науки. Микола Іванович Бушин: вчитель, наставник, людина» (2004 р.); «Історик двох епох: Микола Іванович Бушин» (2013 р.); «Микола Іванович Бушин: біобібліографічний

показчик до 75-річчя від дня народження» (2013 р.); «Особистість в історії України: Микола Іванович Бушин» (2013 р.).

Не можна словами оцінити те добро, яке несе М. І. Бушин людям, які його дійсно цінують, шанують, люблять. Йому заздять, але заздять «по-доброму». Заздять його оптимізму, його любові до життя, вірності своїм ідеалам, кількості його учнів. А ще – мудрості. І не тому, що із званням, а тому – що багато бачив, знає і розуміє. А Микола Іванович Бушин просто робить свою справу – поспішає творити добро.

Список використаних джерел

1. Бушин М. І. Історик Іван Гуржій у колі рідних і колег. Спогади, документи, статті про вченого / Бушин М. І. – Черкаси, 2008. – 335 с.
2. Бушин М. І. Пам'ять, дарована майбутньому. Музей історії Черкаського державного технологічного університету / Бушин М. І. – Черкаси, 2010. – 110 с.
3. Бушин М.І. Історія Стародавнього світу. Довідник школяра / Гнідаш А. І., Калашник Т. С. – Черкаси : ЦНТЕІ, 2013. – 277с.
4. Бушин М. І. Черкаський край в особах. 1941 – 2001. Лисянщина. Книга 1 / Бушин М. І. – Черкаси : Відлуння-Плюс, 2002. – 352 с.
5. Бушин М. І. Велика Вітчизняна війна 1941 – 1945 років та Черкащина. Кн. 2: Братські могили / Бушин М. І., Березняк Г. І., Лисенко А. І. – Черкаси : Вертикаль, ПП Кандич С. Г., 2005. – 398 с.
6. Бушин М. І. Черкаський край в особах. 1941 – 2001. Монастирищина. Книга 12 / Бушин М. І., Бойко О. О., Волошенко І. І. – Черкаси : ЦНТЕІ., 2005. – 544 с.
7. Бушин М. І. Черкаський край в особах. 1941 – 2001. Маньківщина. Книга 7 / Бушин М. І., Вовкотруб Ю.М. – Черкаси : ЦНТЕІ, 2004 – 387 с.
8. Бушин М. І. Черкаський край в особах. 1941 – 2001. Місто Канів. Книга 14 / Бушин М. І., Вовкотруб Ю.М. – Черкаси : ЦНТЕІ. – 2011. – 352 с.
9. Бушин М. І. Кований із криці. Корсунщина. Науково-популярна серія «Обереги Черкащини». Кн. 8 / Бушин М. І., Вовкотруб Ю. М., Тептюк Л. М. – Черкаси, 2012. – 341.
10. Бушин М. І. Сонце над Тікичем. Лисянщина. Науково-популярна серія «Обереги Черкащини». Кн. 10 / Бушин М. І., Вовкотруб Ю. М., Тептюк Л. М. – Черкаси, 2012. – 176 с.
11. Бушин М. І. Історія Шевченкового краю: 1939 – 2002 рр. Навчальний посібник з історії / Бушин М. І., Гудачкова Н. В., Лазуренко В. М., Лисенко А. І. – Черкаси : Відлуння-Плюс, 2003. – 233 с.
12. Бушин М. І. Ілля Шульга – історик України. Нарис життя та діяльності / Бушин М. І., Гуржій О. Г., Товстопят Л. М. – Черкаси : ЦНТЕІ, 2006. – 252 с.

13. Бушин М. І. Черкаський край в особах 1941 – 2001. Чорнобаївщина. Книга 13 / Бушин М. І., Десятніков І. В., Десятніков О. В. – Черкаси : ЦНТЕІ, 2011. – 488 с.
14. Бушин М. І. Черкаський край в особах. 1941 – 2001. Керівники Черкаської області. Книга 11 / Бушин М. І., Єрмілов Є. П. – Черкаси : ЦНТЕІ, 2005. – 514 с.
15. Бушин М. І. Черкаський край в особах. 1941 – 2001. Місто Черкаси. Книга 9 / Бушин М. І., Єрмілов Є. П. – Черкаси : ЦНТЕІ, 2005. – 557 с.
16. Бушин М. І. Черкаський край в особах. 1941 – 2001. Місто Черкаси. Книга 10 / Бушин М. І., Єрмілов Є. П. – Черкаси : ЦНТЕІ, 2005 – 392 с.
17. Бушин М. І. Велика Вітчизняна війна 1941 – 1945 рр. та Черкащина. Кн. 1: Герої Радянського Союзу і повні кавалери ордена Слави / Бушин М. І., Загоріна Р. К., Лисенко А. І. – Черкаси : Вертикаль, ПП Кандич С. Г., 2005. – 329 с.
18. Бушин М. І. Черкаський край в особах. 1941 – 2001. Золотоніщина. Книга 2 / Бушин М. І., Ілляшенко Ю. Ю. – Черкаси : Відлуння-Плюс, 2003. – 336 с.
19. Бушин М. І. Черкаський край в особах. 1941 – 2001. Місто Золотоноша. Книга 4 / Бушин М. І., Ілляшенко Ю. Ю. – Черкаси : Відлуння-Плюс, 2003. – 208 с.
20. Бушин М. І. Мить і вічність. Уманщина. Науково-популярна серія «Обереги Черкащини». Кн. 4 / Бушин М.І., Ілляшенко Ю.Ю., Вишневський В.С., Чубіна Т.Д. – Черкаси, 2012. – 510 с.
21. Бушин М. І. Сердце української родини. Шполянщина. Науково-популярна серія «Обереги Черкащини». Кн. 9 / Бушин М.І., Коваленко Я.Ю. – Черкаси, 2012. – 343 с.
22. Бушин М. І. Тарас Шевченко – символ Українського народу / Бушин М. І., Конон Ю. М. // Історичні і політологічні дослідження : науковий журнал. – № 3 – 4. – Донецьк : Вид-во ДНУ, 2005. – С. 35 – 39.
23. Бушин М. І. Українська діаспора та національна святиня / Бушин М. І., Конон Ю. М. // Науково-методичний журнал. – Миколаїв, 2005. – С. 93 – 96.
24. Бушин М. І. Шевченківський національний заповідник у Каневі – святиня українського народу / Бушин М. І., Конон Ю. М. // Науково-методичний журнал. – Миколаїв, 2005. – С. 48 – 51.
25. Бушин М. І. Черкаський край в особах 1941 – 2001. Кам'янщина. Книга 8 / Бушин М. І., Кукса Н. Г., Шамрай О. Г. – Черкаси : «Ваш Дім», 2005. – 312 с.
26. Бушин М. І. Витоки державності. Чигиринщина / Бушин М. І., Лазуренко В. М. – Черкаси, 2005. – 342 с.
27. Бушин М. І. Черкаський край в особах. 1941 – 2001. Чигиринщина. Книга 3 / Бушин М. І., Лазуренко В. М. – Черкаси : Відлуння-Плюс, 2003. – 304 с.
28. Бушин М. І. Витязь над Дніпром. Місто Черкаси. Науково-популярна серія «Обереги Черкащини». Кн. 2 / Бушин М. І., Лазуренко В. М., Лазуренко Ю. М. – Черкаси, 2012. – 285 с.
29. Бушин М. І. Земля слави козацької. Чигиринщина. Науково-популярна серія «Обереги Черкащини». Кн. 1 / Бушин М. І., Лазуренко В. М., Лазуренко Ю. М. – Черкаси, 2012. – 488 с.

30. Бушин М. І. На вітрилах державності. Особливості становлення та розквіту української державності в добу Національної революції середини XVII століття : політичний та соціально-економічні аспекти / Бушин М. І., Лазуренко В. М., Мащенко І. Ю. – Черкаси : ЦНТЕІ, 2004. – 160 с.
31. Бушин М. І. Розвиток української культури в добу Національної революції середини XVII століття / Бушин М. І., Лазуренко В. М., Мащенко І. Ю. – Черкаси, 2004. – 100 с.
32. Бушин М. І. Черкаси 1954 – 2004 / Бушин М. І., Лазуренко В. М., Мащенко І. Ю., Стрижак Є. М. – Черкаси : ЦНТЕІ, 2005. – 526 с.
33. Бушин М. І. Черкаський край в особах. 1941 – 2001. Корсунщина. Книга 6 / Бушин М. І., Лазуренко В. М., Стрижак Є. М. – Черкаси : ЦНТЕІ, 2003. – 416 с.
34. Бушин М. І. Черкаський край в особах. 1941 – 2001. Драбівщина. Книга 5 / Бушин М. І., Лисенко А. І. – Черкаси : ЦНТЕІ, 2003. – 316 с.
35. Бушин М. І. Музи над Тясмином. Кам'янщина. Науково-популярна серія «Обереги Черкащини». Кн. 7 / Бушин М. І., Скрипник Л. В. – Черкаси, 2012. – 393 с.
36. Бушин М. І. Крізь віки. Місто Канів. Науково-популярна серія «Обереги Черкащини». Кн. 3 / Бушин М. І., Тихоненко Ю. М. – Черкаси, 2012. – 366 с.
37. Бушин М. І. Пам'ять не згасне. Звенигородщина. Науково-популярна серія «Обереги Черкащини». Кн. 5 / Бушин М. І., Тихоненко Ю. М. – Черкаси, 2012. – 335 с.
38. Бушин М. І. Черкаський край в особах 1941 – 2001. Канівщина. Книга 15 / Бушин М. І., Товстопят Л. М., Янкова Є. М. – Черкаси : ЦНТЕІ. – 2011. – 551 с.
39. Бушин М. І. Трипільський дух літа над нами. Тальнівщина. Науково-популярна серія «Обереги Черкащини». Кн. 6 / Бушин М. І., Яшан О. О., Чубіна Т. Д. – Черкаси, 2012. – 370 с.
40. Вовкотруб Ю. М. Висвітлення подій Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років в історико-краєзнавчих дослідженнях науковців Черкаського державного технологічного університету / Вовкотруб Ю. М. // Чигиринщина в історії України. Збірник 2. Чигиринщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. Матеріали Другої історико-краєзнавчої учнівської конференції / за заг. ред. доц. В. М. Лазуренка. – Черкаси : ЦКВ ЧДТУ, 2008. – С. 33 – 37.
41. Гоцуляк В. В. Штрихи до творчої біографії Миколи Івановича Бушина / Гоцуляк В. В. // Особистість в історії України: Микола Іванович Бушин / за ред. д.і.н., проф. ЧДТУ В. М. Лазуренка. – Черкаси : ЧДТУ, 2013. – С. 21 – 44.
42. Гуржій О. І. До 75-річчя доктора історичних наук, професора М. І. Бушина / Гуржій О. І., Лазуренко В. М. // Український історичний журнал. – К. : Інститут історії України НАН України, 2013. – Вип. №2 (509). – С. 232 – 234.
43. Енциклопедія сучасної Черкащини. Т. 1 / Кер. авт. кол. Бушин М. І. – Черкаси, 2010. – 386 с.
44. Клименко Т. А. Особовий фонд Миколи Івановича Бушина в Державному архіві Черкаської області / Клименко Т. А. // Особистість в історії України : Микола Іванович Бушин / За ред. д.і.н., проф. ЧДТУ В. М. Лазуренка. – Черкаси : ЧДТУ, 2013. – С. 302–307.

45. Лазуренко В. Висвітлення історії Чигиринщини в працях наукової школи професора М. І. Бушина / Лазуренко В. // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2013. – Випуск 73 (№ 6). – С. 117–119.
46. Лазуренко В. М. Історик двох епох : Микола Іванович Бушин / Лазуренко В. М. – Черкаси : ЧДТУ, 2013. – 360 с.
47. Лазуренко В. М. Серія «Черкаський край в особах. 1941 – 2001» / Лазуренко В. М. // Студентський меридіан. – 2003. – № 6(7). – Червень. – С. 4.
48. Лега Ю. Г. Шляхом до державного університету / Лега Ю. Г., Бушин М. І. – Черкаси : ЦНТЕІ, 2003. – 352 с.
49. Мащенко І. Ю. Вчені Черкаського державного технологічного університету. Книга 1: Бушин Микола Іванович / Мащенко І. Ю. – Черкаси : «Відлуння-Плюс», 2003. – 80 с.
50. Морозов А. Г. Його називали «народовольцем» / Морозов А. Г. // Особистість в історії України : Микола Іванович Бушин / За ред. д.і.н., проф. ЧДТУ В. М. Лазуренка. – Черкаси : ЧДТУ, 2013. – С. 45–60.
51. Перший директор Лисянського музею – нині ректор інституту // Добридень. Лисянський часопис. № 1 (червень) 1999. – С. 3–5.
52. Професор Микола Іванович Бушин : Україна – моя Батьківщина. – Черкаси: ЧДТУ, 2005. – 295 с.
53. Реєнт О. П. Досліджуючи краєзнавчі скарби Черкащини (до 75-річчя від дня народження професора М. І. Бушина) / Реєнт О. П. // Особистість в історії України : Микола Іванович Бушин / За ред. д.і.н., проф. ЧДТУ В. М. Лазуренка. – Черкаси : ЧДТУ, 2013. – С. 12–20.
54. С.Г. Савранський – педагог з великої літери / уклад. М. І. Бушин, Г. А. Іоніна, А. І. Лисенко. – Черкаси : ЧДТУ, 2006. – 149 с.
55. Спілка «Витоки» у краєзнавчому русі України: досягнення і перспектива / Упорядник М. І. Бушин, В. М. Щербатюк. – Черкаси : ЦНТЕІ, 2004. – 439 с.
56. Становлення української державності в XVII ст. : Богдан Хмельницький та його спадкоємці / За ред. М. І. Бушина. – К., 1998. – 272 с.
57. Українські історики XX століття. Бібліографічний довідник. Серія «Українські історики». – Випуск 2, Частина 1. – К., Львів, 2003. – 396 с.
58. Уманщина : історичні портрети, події, факти / Бушин М. І., Гуржій О. І., Палій А. Г. – Черкаси, 2010. – 412 с.
59. Учені Черкаського державного технологічного університету / автор.-упоряд. М. І. Бушин. – Черкаси : Черкаський ЦНТЕІ, 2010. – 480 с.
60. Хто є хто на Черкащині. Видатні земляки. Випуск перший. – К., 2005. – 159 с.
61. Черкаські історики видали посібник з історії Шевченкового краю до 50-річчя Черкаської області // Нова доба. – 2002. – 10 грудня.
62. Нариси історії Шевченківського краю. Книга 1. З найдавніших часів до 1861 р. – Черкаси : видавець Гордієнко Є. І., 2014. – 374 с.; Нариси історії Шевченківського краю. Книга 2. Від 1861 р. до 1941 р. – Черкаси : видавець Гордієнко Є. І., 2014. – 378 с.

63. Чубіна Т. Д. Благодійний фонд «Історична спадщина» : основні засади діяльності / Чубіна Т. Д. // Історичний архів. Наукові студії : Збірник наукових праць. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – Вип.5 – С. 169 – 174.
64. Державний архів Черкаської області (ДАЧО). – Ф. П-992, оп.1, спр. 646.
65. ДАЧО. – Ф. Р-5945, оп.1, спр. 22 – 61.
66. Бушин М. І. Тут, над Дніпром : матеріали історії та функціонування Шевченківського національного заповідника у місті Каневі / М. І. Бушин, Ю. М. Тихоненко. – Черкаси : [б. в.], 2013. – 272 с.
67. Бушин М. І. Черкаський державний технологічний університет: сторінки історії / Бушин М. І. – Черкаси : видавець ФОП Гордієнко Є.І., 2015. – 86 с.
68. Бушин М. І. Історія України: терміни, статі, запитання і відповіді / Бушин М. І., Спіркіна О. О., Чубіна Т.Д. – Черкаси : Український літопис, 2016. – 377 с.
69. Бушин М. І. Ніколи не згасне сяйво слави Героїв. Книга перша / Бушин М. І., Спіркіна О. О., Чубіна Т. Д. – Черкаси : Український літопис, 2016. – 444 с.
70. Бушин М. І. Черкащини славетні імена / Бушин М. І., Лазуренко В. М., Вишневецький В. Є. та ін. – Черкаси: «Черкаський ЦНП», 2014. – 710 с.
71. Бушин М. І. Науковий світ Черкащини: персоналії / Бушин М. І. – Черкаси: «Український літопис», 2015. – 530 с.
72. Історія України : підручник для студентів неісторичних спеціальностей вищих навчальних закладів / за заг. ред. д.і.н., проф. М. І. Бушина, д.і.н., проф. О. І. Гуржії; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси : ЧДТУ, 2016. – 644 с.
73. Лазуренко В. М. Терези долі і науки. Микола Іванович Бушин: вчитель, наставник, людина / Лазуренко В. М. – Черкаси: ЦНТЕІ, 2004. – 256 с.; Лазуренко В. М. Наукова школа професора Миколи Бушина / Лазуренко В. М. // Студентський меридіан. – 2004. – лютий. – № 2 (13). – С. 5; Лазуренко В. М. Висвітлення історії Чигиринщини в працях наукової школи професора М. І. Бушина / Лазуренко В. М. // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2013. – Випуск 73 (№ 6). – С. 117–119; Гуржій О.І. До 75-річчя доктора історичних наук, професора М. І. Бушина / Гуржій О. І., Лазуренко В. М. // Український історичний журнал. – К. : Інститут історії України НАН України, 2013. – Вип. №2 (509). – С. 232–234; Лазуренко В. М. Штрихи до портрета черкаського історика і краєзнавця Миколи Бушина / Лазуренко В.М. // Краєзнавство. Науковий журнал. – К. : Національна спілка краєзнавців України, Інститут історії України НАН України, 2013. – №3. – С. 65–73; Лазуренко В. М. Історик двох епох: Микола Іванович Бушин / Лазуренко В. М. – Черкаси: ЧДТУ, 2013. – 360 с.; Лазуренко В. М. Микола Іванович Бушин : біобібліографічний покажчик до 75-річчя від дня народження / Лазуренко В.М. – Черкаси: ЧДТУ, 2013. – 159 с.; Особистість в історії України: Микола Іванович Бушин / за ред., д.і.н., проф. ЧДТУ В. М. Лазуренка. – Черкаси: ЧДТУ, 2013. – 392 с.
74. Три Івани: документи і матеріали / упоряд. : М. І. Бушин, О. М. Филь. – Черкаси: ФОП Гордієнко Є.І., 2018. – 480 с.

Т. А. Клименко,
к.і.н., доцент,
директор Державного архіву Черкаської області

МИКОЛА ІВАНОВИЧ БУШИН: ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗА ДОКУМЕНТАМИ ТА МАТЕРІАЛАМИ

Вже більше десяти років Державний архів Черкаської області активно співпрацює з видатним вченим, шанованою, енергійною, ініціативною особою – доктором історичних наук, професором, Заслуженим працівником освіти України, дійсним членом Української академії історичних наук, членом Української академії наук національного прогресу, членом Міжнародної академії інформатизації (м. Москва), «Людиною року – 1998» (за визначенням американського біографічного інституту), академіком Академії наук соціальних технологій і місцевого самоуправління (Росія), членом Національної спілки журналістів України, президентом Товариства істориків Черкащини ім. І. О. Гуржія, державним стипендіатом, засновником Благодійного фонду «Історична спадщина», Почесним громадянином селища Лисянка, лауреатом Міжнародної історико-літературної премії «Український літопис», чие ім'я внесено до книги «Україна на межі тисячоліть. 500 впливових особистостей» та нагородженого пам'ятною медаллю «Лідери ХХІ століття», завідувачем кафедри історії України Черкаського державного технологічного університету Миколою Івановичем Бушиним [1].

У сучасній країні, яка вражена всеохоплюючим вірусом – «мати все і зараз», Микола Іванович намагається зробити правильний усвідомлений вибір між філософією «мати чи бути».

Завдячуючи оточенню цікавих людей він знайшов в собі сили відбутися як особистість, громадянин, науковець і педагог.

Розуміючи, що буде знесений неблаганним потоком «часу», М.І. Бушин, докладаючи максимум зусиль, прийняв мудре рішення передати свої особисті документи на зберігання в Державний архів Черкаської області, щоб його науковий та просвітницький доробок могли використати нащадки в майбутньому. Таким чином був сформований архівний фонд, до складу якого увійшли матеріали його наукової та творчої діяльності, листування, біографічні та особисті документи, матеріали службової, політичної та громадської діяльності, документи про М. І. Бушина, фото-, відеодокументи та альбоми.

Наукова діяльність М. І. Бушина, яка формувалась на фоні цілої історичної епохи, відображена в наукових працях – як самостійних, так і в співавторстві з науковцями Г. Т. Галієвим, В. І. Ковалем, А. Г. Морозовим, Т. Д. Никредіним, В. Т. Нестеровим, Ю. В. Лазарчуком, О. І. Гуржієм, А. Г. Палієм, Ю. Г. Легою та ін. М. І. Бушин – автор та співавтор понад 350 праць, статей, брошур, монографій, навчальних посібників. Окремі з них

передані в державний архів, серед яких: «Ілля Шульга – історик України. Нарис життя та діяльності», «Історія України», «Технологическое управление экономическими и социальными процессами. Учебно-методическое пособие», «Місто Умань: історичні портрети, події, факти», «Шляхом до державного університету», «С. Г. Савранський – педагог з великої літери», «Демократия и культура демократии» [2].

Ці історико-краєзнавчі розвідки, монографії, нариси про історичний шлях Черкащини з її видатними постатями мають велике виховне значення для формування свідомості молодих науковців. І саме у поєднанні з науковими та людськими якостями М. І. Бушин сформував наукову школу за напрямом – регіональна історія України, переважно з числа його студентів. За його керівництвом троє вихованців захистили докторські і понад 30 – кандидатські дисертації. Саме його учні 19 грудня 2005 р. презентували широкій громадськості Благодійний фонд імені професора М. І. Бушина «Історична спадщина», метою якого є об'єднання зусиль істориків України в сприянні формуванню демократичної правової держави, підвищенню ролі й авторитету історичної справи в суспільстві та державі, сприяння історичній діяльності, захист і підтримка вчених-істориків, поширення традицій української історичної справи, сприяння розвитку і поглибленню міжнародних зв'язків істориків [3].

За словами М. І. Бушина: «Найважливішою подією в житті вченого є народження думки і результатом цього народження є його книги» [4]. Гуртуючи навколо своїх багато чисельних ідей, які несуть в собі благородну мету, науковців, студентів, дослідників черкаського краю, за безпосереднім керівництвом М. І. Бушина підготовлені численні видання з історії краю, серед них: «Україна – моя Батьківщина», «Вчені Черкащини: Біографічний довідник», «Становлення української державності у XVII ст. Богдан Хмельницький та його спадкоємці», серія книг «Черкаський край в особах (1941–2001 рр.)», «Історія Шевченкового краю. (1939–2002 рр.)», «Енциклопедія Черкащини», «Нариси історії Черкащини» [5].

До документів про М. І. Бушина очима його студентів та колег увійшли статті, рецензії на його книги та численні книги про нього, опис його портрета, виконаного членом Національної спілки художників України – В. М. Яковцем та опис мистецького твору – бюсту М. І. Бушина, виготовленого художником-скульптором В. М. Мальським [6].

Професійна діяльність М. І. Бушина нерозривно пов'язана з громадською роботою. За його ініціативи 12 травня 1967 р. була створена рада з організації музейної кімнати в смт Лисянка, а 14 березня 1968 р. його було призначено першим директором Лисянського районного історико-краєзнавчого музею (на громадських засадах) [7]. У 1998 р. за його безпосередньої участі створений музей історії Черкаського інженерно-технологічного інституту, директором якого з 29 березня 2001 р. він був призначений також на громадських засадах [8].

На своїх лекціях перед студентами Микола Іванович наголошував: «Які б перешкоди і випробування не ставило нам життя, ми все-таки впевнено і цілеспрямовано будемо досягати поставленої мети, все добре

у нас попереду» [9]. У 1982 – 1990 рр. М. І. Бушин був депутатом Черкаської міської Ради народних депутатів. У 1994 р. – балотувався у народні депутати України по 419-му виборчому округу м. Черкаси, у 1998 р. – від ВО «Громада» по 198-му виборчому округу м. Тальне. З 1997 р. – очолював обласну партійну організацію ВО «Громада» на посаді голови Координаційної Ради. До складу засновників організації входили провідні науковці вищих навчальних закладів м. Черкаси. Групу документів складають: копія Положення та Статут партійної організації, облікові картки членів, протоколи та тексти виступів конференцій, матеріали з'їздів, методичні рекомендації щодо проведення виборчої кампанії, списки кандидатів у народні депутати, передвиборні програми, листівки, плани роботи, звіти про діяльність.

Яскравим відображенням активної громадської діяльності слугують документи (листівки, тексти виступів, протоколи конференцій, звіти, облікові картки, плани роботи, методичні рекомендації тощо). В своїй передвиборній програмі М. І. Бушин рішуче виступав проти таємниць від народу, висловлював пропозиції розвивати механізм демократії, демонополізації економіки, впровадження Концепції соціальної політики в Україні, вважаючи, що «це – обличчя країни», перетворення навколишнього середовища на «гаранта здоров'я». Гаслом його передвиборної програми в народні депутати України було: «Не люди-на для держави, а держава для людини!» [10].

До фонду увійшла добірка фотографій та фотоальбомів «Пам'ять серця» про життя та діяльність М. І. Бушина [11], які, хоча і не повною мірою, відображають його цілісний і мужній характер і, поряд з цим, – добру, комунікабельну людину, наділену любов'ю до життя, упевненістю та оптимізмом.

Чесність та добропорядність є особливістю його світогляду та стилем його життя. Микола Іванович Бушин завжди вражає допитливістю, пошуком, прагненням дійти до логічного завершення, а в поведженні – він сама обов'язковість та доброзичливість. В його душі вміло поєднано гармонійне співіснування двох понять – Черкащанина та науковця.

Список використаних джерел

1. Державний архів Черкаської області, ф. Р-5945, оп. 1, спр. 22, арк. 1–3.
2. Там само, спр. 37, арк. 7–9.
3. Там само, спр. 51, арк. 2.
4. Там само, спр. 39, арк. 4.
5. Там само, спр. 38, арк. 20–23.
6. Там само, спр. 39, арк. 2.
7. Там само, спр. 47, арк. 3–7.
8. Там само, спр. 28, арк. 15–17.
9. Там само, спр. 39, арк. 4.
10. Там само, спр. 33, арк. 86–92.
11. Там само, спр. 61, арк. 3–7.

Л. М. Тептюк,

к.і.н., доцент кафедри історії України та суспільних дисциплін
Черкаський державний технологічний університет

НАУКА СТАЛА СЕНСОМ ЙОГО ЖИТТЯ. МИКОЛА ІВАНОВИЧ БУШИН

Складні та трагічні сторінки державотворення в Україні ХХІ століття роблять гостро актуальними питання культурного та духовного розвитку суспільства. Особливо це стосується ролі краєзнавства у розбудові й утвердженні української державності на засадах миру, демократизму, гуманізму.

Історичне краєзнавство акцентує увагу на вивченні та популяризації історичних подій, матеріалізованих в пам'ятках історії та культури певного регіону та видатних історичних постатей даної місцевості.

Краєзнавство є одним із джерел виховання гідних громадян України, які є патріотами своєї держави та справжніми синами і доньками своєї малої батьківщини.

І. Франко в у своїй праці «Галицьке краєзнавство» (1892 року) доводить, що саме краєзнавчі дослідження дають «навіть найменш заможному і найменш підготовленому змогу докладно ознайомитися зі своїм краєм і усією батьківщиною... Наскільки таке ознайомлення корисне, не треба доводити. Адже ж це перший ступінь, перша прикмета раціональної освіти – знати своє найближче оточення, знати минуле і сучасне свого народу і відчувати себе живим і свідомим членом живого, свідомого і об'єднаного організму».

Важливе значення для розвитку історичного краєзнавства зокрема на Черкащині відіграє відомий дослідник Микола Іванович Бушин, який народився 10 березня 1938 року у с. Маріца Львовського району Курської області у селянській родині. Після закінчення школи протягом серпня 1956 – листопада 1957 року працював вибійником шахти № 7 тресту «Лисичанськвугілля». З листопада 1957 по серпень 1960 року служив в Прикарпатському військовому окрузі у батальйоні зв'язку.

Навчався на історичному факультеті Ужгородського державного університету (1960–1965 роках). За розподілом з вересня 1965 по вересень 1966 року вчителював у Новослобідській середній школі Путивльського району Сумської області. З 15 вересня 1966 року працював вчителем історії Лисянської восьмирічної школи Лисянського району Черкаської області.

З вересня 1971 по січень 1974 року навчався у аспірантурі Київського інституту народного господарства. Після навчання М. І. Бушин працює завідувачем кабінету політосвіти, завідувачем оргвідділом Лисянського РК КПУ. Одно-

часно 14 травня 1976 року в Київському державному університеті ім. Тараса Шевченка М. І. Бушин захистив кандидатську дисертацію.

У липні 1976 року М. І. Бушин перейшов на роботу у Черкаси, де працював завідувачем Будинку політосвіти та завідувач відділу науки та навчальних закладів Черкаського обкому Компартії України.

У 1987 році видав монографію «Социально-культурное развитие села на современном этапе (На материалах Украинской ССР)». А у 1988 році в Академії суспільних наук (м. Москва) успішно захищає докторську дисертацію на тему «Факторы социально-культурного развития современного советского села (На материалах Украинской ССР)».

У 1988 році переходить на викладацьку роботу у Черкаський педагогічний інститут. З листопада 1990 по березень 1999 року М. І. Бушин працював заступником директора з навчально-виховної роботи, завідувачем кафедри природничих дисциплін, проректором, деканом по роботі з іноземними студентами, завідувачем кафедри історії Черкаського інженерно-технологічного інституту. З березня 1999 до 2001 рік працював першим ректором Інституту соціального управління, економіки і права (м. Черкаси). З 2000 по 2014 рік завідувач кафедри історії України Черкаського державного технологічного університету. З 2014 року і по сьогоднішній час професор кафедри історії України та суспільних дисциплін[1].

Крім викладацької та громадської діяльності професор М. І. Бушин активно займається краєзнавством. У 1968 році він особисто створив на громадських засадах історико-краєзнавчий музей Лисянського району Черкаської області, 1998 року – музей історії Черкаського державного технологічного університету, меморіальну кімнату-музей С. Г. Савранського у Лисянській загальноосвітній середній школі I-III ступенів № 2 ім. Г. С. Сковороди. З 2005 року є президентом громадської організації «Товариство істориків Черкащини ім. І. О. Гуржія».

Вагомим кроком для розвитку історичної спадщини регіону стало також започаткування 14 жовтня 2005 р. «Савранських читань». Ця подія відбулася завдяки зусиллям М. І. Бушина та фінансовій підтримці Благодійного фонду ім. професора М.І. Бушина «Історична спадщина». Перші читання пройшли у Лисянському будинку культури. Відкрив їх голова Лисянської районної ради С. С. Дубовий. З доповідями виступали історики, науковці, педагоги: М. І. Бушин, В. М. Лазуренко, А. І. Лисенко, О. А. Костенко, А. В. Присяжнюк, Г. А. Іоніна, І. Ю. Машченко та ін. Завдяки роботі та ентузіазму М. І. Бушина, читання проводилися щорічно і завжди торкалися важливих та актуальних тем розвитку сучасної історичної думки, таких як: «Шкільний музей – центр виховання молоді», «Краєзнавство: джерела, Форми та види організації краєзнавчого руху», «Роль шкільних історико-краєзнавчих конференцій у формування національного патріотизму» та ін.

Він давно і плідно працює на ниві історико-краєзнавчої роботи. М. І. Бушин започаткував серію книг «Черкаський край в особах. 1941–2001 рр.», що присвячена районам Черкаської області і містам обласного підпорядкування. У рамках цієї серії вийшло друком вже 14 книг.

Також вчений працює над науково-краєзнавчою серією книг «Обереги Черкащини». Важливе значення у цій серії має науково-популярна книга «Сонце над Тікичем. Лисянщина». М. І. Бушин разом з колективом авторів фрагментарно дослідили у цій праці історію Лисянщини від найдавніших часів до 2013 року, а також подали біографії героїв та видатних уродженців Лисянщини, опублікували деякі сторінки історії сіл Лисянського району [2].

М. І. Бушин є автором та співавтором 360 наукових праць, серед яких 30 монографій, із них 10 – індивідуальних. Опублікував 14 навчальних посібників, у тому числі «Історію України» китайською, німецькою та англійською мовами. Член спеціалізованих вчених рад із захисту кандидатських і докторських дисертацій Черкаського національного університету, Почесний професор Черкаського державного технологічного університету [3].

У 1998 році був визнаний «Людиною року» Американським біографічним інститутом.

Указом Президента України від 20 серпня 2007 року присвоєно почесне звання «Заслужений працівник освіти України». У 2009 році розпорядженням Президента України професору М. І. Бушину призначена державна стипендія як визначному діячу науки.

Професор М. І. Бушин у 2013 став першим на Черкащині лауреатом премії ім. Д. Яворницького.

18 березня 2016 року нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради України.

Список використаних джерел

1. Бушин М. І. Учені Черкаського державного технологічного університету. – Черкаси, 2010. – 480 с.
2. Бушин М. І. Вовкотруб Ю. М., Тептюк Л. М. Сонце над Тікичем. Лисянщина. – Черкаси, 2013. – 405 с.
3. Гоцуляк В. В. Вчений, будівничий історичної школи Микола Іванович Бушин // Чорноморський літопис. – 2013. – Вип. 7. – С. 79–87.

І. Ю. Стадник,
*к.і.н., доцент, завідувач кафедри
історії України та суспільних дисциплін*
Черкаський державний технологічний університет

ВНЕСОК ПРОФЕСОРА МИКОЛИ БУШИНА В РОЗВИТОК МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ НА ЧЕРКАЩИНІ

10 березня 2018 року виповнюється 80 років від дня народження доктора історичних наук, професора, Почесного професора Черкаського державного технологічного університету, Заслуженого працівника освіти України, академіка Української академії історичних наук, професора кафедри історії України та суспільних дисциплін ЧДТУ Бушина Миколи Івановича. Ювілейна дата – це додатковий привід звернутися до аналізу внеску, який зробив професор Бушин в розвиток культури та освіти Черкащини, якій, будучи уродженцем Росії, присвятив усе своє свідоме життя. Одним із аспектів діяльності науковця стала музейна робота, яку Микола Іванович проводив, починаючи з 1967 р., очоливши раду з організації музейної кімнати в смт Лисянка. Згодом музейна кімната еволюціонувала в Лисянський районний історичний музей, першим директором якого у 1968 році став М. І. Бушин. Через багато років, в 2003 році цей досвід знадобився М. І. Бушину при формуванні експозиції меморіальної кімнати-музею, присвяченої колишньому директору Лисянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Сергію Герасимовичу Савранському. Нині ця меморіальна кімната-музей є філіалом Лисянського районного музею. Необхідно зазначити, що при створенні даної музейної кімнати Микола Іванович Бушин виступив не лише збирачем фондів, автором експозиції, а і меценатом, виділивши особисті кошти на ремонт та облаштування відведеного приміщення та прилеглої території.

Наступний етап діяльності М. І. Бушина на ниві розвитку музейної справи на Черкащині відзначений створенням музею історії Черкаського інженерно-технологічного інституту (нині – Черкаського державного технологічного університету). Цей музей було відкрито напередодні відзначення 40-річчя від дня створення Черкаського інженерно-технологічного інституту 10 квітня 1998 року на першому поверсі першого корпусу навчального закладу. Ініціатором створення музею був саме М. І. Бушин, який на той час обіймав посаду завідувача кафедри українознавства та історії ЧІТІ, методистом музею працювала Алла Іванівна Лисенко, яка разом з Миколою Івановичем опікувалася розвитком музею.

На момент створення та протягом усього періоду існування музею Микола Іванович фактично виконував обов'язки директора на громадських засадах, збираючи інформацію про історію навчального закладу, документи, фотоматеріали, особисті речі, що належали провідним вченим інституту, спортивні нагороди, наукові праці викладачів тощо. З-поміж особливо цікавих експонатів, що на той час були представлені в музеї, можна назвати пам'ятну медаль, виготов-

лену з корпусу першого радянського атомного підводного човна з балістичними ракетами К-19, що належала моряку-підводнику, згодом к.т.н., доценту ЧІТІ Титарчуку Анатолію Олександровичу. На стендах музею було також представлено інформацію про наукову діяльність відомих далеко за межами Черкащини вчених інституту – професорів Б. П. Мінаєва, Ю. П. Кунченка, Г. М. Дубровської та багатьох інших.

У 2014 році Музей історії ЧДТУ відновив свою роботу в новому приміщенні – на четвертому поверсі першого корпусу ЧДТУ, де знаходиться і нині. Оновлені експозиції музею містять інформацію про символіку ЧДТУ, про осіб, які сприяли відкриттю даного навчального закладу, зокрема І. К. Лутака керівників, які очолювали даний заклад в різні часи, структуру сучасного керівництва ЧДТУ, матеріали, що висвітлюють історію кожного факультету (будівельного, комп'ютеризованих технологій машинобудування та дизайну, електронних технологій, інформаційних технологій і систем, економіки та управління, лінгвістичного, харчових технологій та сфери обслуговування). Окремі частини експозиції присвячені діяльності навчально-наукового центру по роботі з іноземними студентами, демонструючи досить широку географію поширення інформації про ЧДТУ, оскільки в тут навчалися студенти майже з 50-ти країн світу. Представлена в експозиції і інформація про діяльність бібліотеки ЧДТУ, роботу сучасного студентського самоврядування. Важливим, на наш погляд, є те, що при доборі матеріалів, які репрезентують історію того чи іншого структурного підрозділу Микола Іванович керувався принципом людиноцентризму, прагнучи показати історію навчального закладу крізь здобутки і досягнення людей. Тому кожен стенд містить фотографії тих, хто своєю працею формував, розвивав, прославляв свій навчальний заклад, керівників, науковців, викладачів студентів, співробітників, які педагогічній, науковій чи спортивній сфері творили імідж єдиного в області технологічного вищого навчального закладу. Створені в музеї історії ЧДТУ і постійно діючі виставки, перша з них присвячена воїнам, що воювали на тимчасово окупованих територіях України, друга виставка присвячена 200-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка.

Книга відгуків музею містить інформацію про враження відвідувачів, якими є студенти ЧДТУ, школярі, випускники, партнери та гості вищого навчального закладу, екскурсію яким до цього часу особисто проводить директор музею історії ЧДТУ на громадських засадах Бушин Микола Іванович.

У 2018 році виповнюється двадцять років з моменту створення даного музею, і до цієї дати професором Бушиним підготовлено до друку монографію «Музей історії Черкаського державного технологічного університету: 20 років», яка невдовзі побачить світ. В цій монографії, що має обсяг більше трьохсот сторінок, на основі експозиції музею історії ЧДТУ викладено історію виникнення та розвитку вишу.

Долучився М. І. Бушин і до діяльності Черкаського обласного краєзнавчого музею. На початку 2000-х років, з ініціативи А. І. Кузьміна, на той час директора Черкаського обласного краєзнавчого музею, та за допомогою М. І. Бушина в краєзнавчому музеї була створена виставка, присвячена розвит-

ку освіти і науки в області, де зокрема був представлений і ЧДТУ, експонувалися там і матеріали, присвячені науковій діяльності професора Миколи Бушина.

Отже, Микола Іванович Бушин, будучи за професією істориком, окрім безпосередньо наукової та педагогічної діяльності значну увагу приділяє музейній сфері, прагнучи зберегти та популяризувати надбання Черкаського краю, висвітлити внесок окремих особистостей в розбудову освіти та науки краю.

Список використаних джерел

1. Мащенко І. Ю. Організація створення меморіальної кімнати-музею Сергія Герасимовича Савранського в школі // С. І. Савранський – педагог з великої літери / Уклад. : М. І. Бушин, Г. А. Іоніна, А. І. Лисенко. – Черкаси: Черкаський ЦНТІ, 2006. – 149 с.
2. Музей історії Черкаського державного технологічного університету // Лега Ю. Г., Бушин М. І. Шляхом до державного університету. – Черкаси: Черкаський ЦНТІ, 2003. – 356 с.
3. Музей історії ЧДТУ / Офіційний сайт Черкаського державного технологічного університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://chdtu.edu.ua/info/museums/item/110-museum>

УДК 929:94:908](477.46)

О. С. Худoley,

*к.і.н., доцент, доцент кафедри історії України та суспільних дисциплін
Черкаський державний технологічний університет*

СПРАВЖНІЙ ЕНТУЗІАСТ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ В СМТ ЛИСЯНКА – БУШИН М. І.

Історія зародження та розвитку музейної справи у смт Лисянка тісно переплітається з ім'ям Микола Іванович Бушина – відомого українського історика, доктора історичних наук, професора. Він давно і плідно працює на ниві історико-краєзнавчої роботи. М. І. Бушин започаткував серію книг «Черкаський край в особах. 1941–2001 рр.», що присвячена районам Черкаської області і містам обласного підпорядкування.

З 1966 року М. І. Бушин почав працювати в смт. Лисянка Черкаської області вчителем історії в одній із місцевих шкіл. 12 травня 1967 р. створено раду з організації музейної кімнати в смт Лисянка. Головою ради затверджено М. І. Бушина. Було створено дві групи – першу очолив історик С. М. Сазанівський, другу історик О. В. Миколенко. Ці групи активно займалися збиранням матеріалів для відкриття музейної кімнати.

Готувалося на першому етапі відкриття двох відділів. Перший відділ мав відображати життя та побут району у минулому, другий – події після еволюційного періоду.

Історією свого краю активно зацікавилась музейна рада і включилась наполегливо в роботу. Кожний прагнув принести користь, взяти участь у створенні чудового культурного осередку району. 12 грудня 1967 р. на засіданні музейної ради було констатовано, що кількість історичних пам'яток, які вдалося зібрати, виходить за рамки музейної кімнати та було вирішено відкрити у приміщенні районної бібліотеки музей.

У 1968 р. першим директором Лисянського районного історичного музею став М. І. Бушин. Він особисто проводив екскурсії у вихідні дні та не припиняв роботи і з поповнення музею різними експонатами.

Справа відродження музею почалася з того, що за сприянням Черкаського обласного управління культури при безпосередній підтримці на той час представника Президента в Лисянському районі Б. В. Коваля музей перейшов у підпорядкування районних органів влади, за ним затверджувався штат працівників, куди мали увійти, окрім технічних працівників, і науковці.

Разом з ремонтом приміщення музею ожила наукова робота: у місцевій пресі з'явилися наукові історико-краєзнавчі публікації працівників музею.

У 2010 р. створена у Лисянському районному історичному музеї кімната, у якій експозиція присвячена постаті першого директора доктора історичних наук, професора М. І. Бушина.

Микола Іванович опікується музеєм, переймається його проблемами і до нині.

Важливою сторінкою розвитку музейної справи у смт Лисянка стала історія створення музейної кімнати С. Г. Савранського. Пов'язана вона з ім'ям доктора історичних наук, професора М. І. Бушина.

Цінний досвід роботи у музейній сфері знадобився М. І. Бушину, коли він організував при Лисянській школі № 2 меморіальну кімнату-музей, присвячену життю та діяльності відомого керівника та діяча освіти С. Г. Савранського.

5 лютого 2002 р. на засіданні 16-ї сесії Лисянської селищної Ради прийнято рішення «Про присвоєння Лисянській загальноосвітній школі I – III ступенів №2 ім'я Савранського Сергія Герасимовича». Голосували всі депутати одностайно «за».

Довгий час М. І. Бушин збирав експонати (світлини, портрети, особисті речі) для створення музею – кімнати С. Г. Савранського і лише в 2003 р. зміг втілити свою мрію в життя. Адміністрація Лисянської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 2 виділила кімнату (колишнє приміщення учительської), в якій можна було створювати музей. Була проведена велика робота по переобладнанню даного приміщення, прилаштування його для виконання нових функцій і 17 жовтня 2003 р. відбулося офіційне відкриття кімнати-музею.

Нині меморіальна кімната-музей С. Г. Савранського згідно з наказом відділу культури Лисянської райдержадміністрації відноситься як філіал до Лисянського районного історичного музею. Ще до офіційного відкриття в шкіль-

ному холі було поставлено бюст Сергія Герасимовича, який згодом було перенесено до приміщення музею.

На приміщенні школи також було відкрито мармурову дошку на честь Сергія Герасимовича, а згодом, в 2004 р., біля школи було відкрито і погруддя С. Г. Савранського.

Вагомим кроком для розвитку історичної спадщини регіону стало також започаткування 14 жовтня 2005 р. «Савранських читань». Ця подія відбулася завдяки зусиллям М. І. Бушина та фінансовій підтримці Благодійного фонду ім. професора М. І. Бушина «Історична спадщина». Перші читання пройшли у Лисянському будинку культури. Відкрив їх голова Лисянської районної ради С. С. Дубовий. З доповідями виступали історики, науковці, педагоги: М. І. Бушин, В. М. Лазуренко, А. І. Лисенко, О. А. Костенко, А. В. Присяжнюк, Г. А. Іоніна, І. Ю. Стадник та ін. Завдяки роботі та ентузіазму М. І. Бушина, читання завжди торкалися важливих та актуальних тем розвитку сучасної історичної думки, таких як: «Шкільний музей – центр виховання молоді», «Краєзнавство: джерела, Форми та види організації краєзнавчого руху», «Роль шкільних історико-краєзнавчих конференцій у формування національного патріотизму», «Вивчення подій Великої Вітчизняної війни як засіб патріотичного виховання молоді» та ін.

УДК 929:378.12:94](477)

О. М. Бут,
д.і.н., професор,
заслужений професор Донецького національного університету
імені Василя Стуса
(м. Вінниця)

ЗНАНИЙ ІСТОРИК, ЩИРИЙ ДРУГ

Постать Миколи Івановича Бушина вирізняється серед професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів країни.

Нині він – знаний вчений-історик, професор з великої літери, громадський діяч.

За що його шанують?

За толерантність і людяність, за чесність і порядність, доброту і щирість, любов до Шевченківського краю та до працюючого українського народу. Впевнений, що це природньо передалося з генами від батьків Івана Кирсановича та Фросини Панасівни, які поставили на ноги Миколу, прищепили йому любов до Батьківщини, ставити мету і впевнено йти до неї, переборюючи всі перепони.

Підтвердженням тому став відгук випускника школи на заклик до юнацтва на будівництво і освоєння шахт Донбасу. Саме там, на шахті №7 тресту «Лиси-

чанськвугілля» пройшов ще одну школу – вибійника «хліба промисловості». Він згадує її, як школу загартування мужності, організованості, відповідальності, чоловічої дружби перед проходженням служби в Прикарпатському військовому окрузі і навчатися на історика в Ужгородському державному університеті.

Трудоголіка у навчанні доля за державним розподілом вивела на вчительську стежу в краю відомого народного Героя Сидора Ковпака – у Питивлі. Згодом же за місцем проживання дружини, красуні Ольги відкрився Шевченківський край.

Бажання до подальшого оволодіння знаннями вивело Миколу Івановича до аспірантури, захисту кандидатської дисертації, біля 10 років був завідувачем відділу науки та навчальних закладів Черкаського обкому партії.

Наполегливість в наукових дослідженнях і знання реалій соціально-культурного розвитку села дала змогу Миколі Івановичу успішно захистити у 1988 р. докторську дисертацію. Тепер відкривався шлях до викладацької і керівної роботи в вузах м. Черкаси. Але всі кращі якості розкрилися з 2000 р. до сьогодні – завідувачем кафедри історії України Черкаського державного технологічного університету.

Особисте його бажання поповнювати свої знання далася взнаки у Миколи Івановича через турботу про підготовку кадрів високої кваліфікації. Він стояв у витоків створення і два десятиліття присвятив роботі у Спеціалізованій вченій раді з захисту кандидатських і докторських дисертацій в донецькому національному університеті. Кожний приїзд тішив професора спогадами, як колись «вышел в степь донецкую парень молодой». Він завжди наголошував на шані до людей з «Шахтарською славою». А спецрада випустила цілу плеяду науковців, включно і для Черкащини.

Не можна не підкреслити організаторські здібності Історика з великої літери в підготовці навчальних посібників. А згодом і підручників з історії України.

Мене завжди привертала характерна риса ювіляра – людяність. Йдеться про іменний благодійний фонд, організоване «Товариство істориків Черкащини імені І. О. Гуржія». Я особисто відчув підтримку Миколи Івановича при захопленні бойовиками ДонНУ у вересні 2014 р. Його й нині цікавить діяльність колективу історичного факультету, що став для нього таким рідним, в умовах передислокації нашого університету на Поділля.

ПЕРСОНАЛІСТИЧНИЙ ВИМІР ІСТОРІЇ

УДК 94 (477) К27

В. М. Мельниченко,

к.і.н., професор,

професор кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,

голова Черкаської обласної організації НСКУ

КРАЄЗНАВСТВО ЧЕРКАЩИНИ В БІОГРАФІЯХ ВІДОМИХ ДОСЛІДНИКІВ КРАЮ

Безумовно, що тематична спрямованість конференції на перший план висуває краєзнавчий аспект проблеми, адже саме завдяки невтомним пошукам дослідників місцевої історії започаткована і набуває поширення робота з вивчення та поширення біографічних знань про відомих особистостей краю. Тих людей, чий життєвий шлях уособлює такі риси, як патріотизм, відданість і чесність у служінні своєму народові.

Останніми роками на Черкащині з-під пера членів НСКУ вийшло чимало цікавих і різнопланових праць про наших відомих у різних сферах земляків.

Водночас самі ж краєзнавці – безкорисні дослідники історії краю і автори життєписів славних черкащан, тривалий час залишалися поза увагою.

Тому ще в 1990-х роках в обласній організації Спілки краєзнавців зародилася ідея вивчення і системного викладення біографічних (а згодом і бібліографічних) даних про краєзнавців – дослідників історії і сучасності Черкащини, які присвятили своє життя невтомній подвижницькій праці на ниві краєзнавства. Адже в кожному місті і селі Черкащини завжди були і є краєзнавці – патріоти рідного краю і України, головним життєвим кредо яких було і залишається об'єктивне вивчення подій минулого, життя і діяльності видатних уродженців Черкащини, донесення до широкого загалу достовірних знань про героїчні і трагічні сторінки нашої минувшини.

Пропозиції щодо створення біобібліографічного довідника, своєрідного реєстру краєзнавців Черкащини неодноразово обговорювалися на засіданнях президії правління обласної організації Спілки, серед краєзнавчого активу. Слушні пропозиції вносили Ф. А. Непийвода, М. Ф. Пономаренко, П. П. Соса, В. Б. Страшевич, інші члени обласної організації Спілки. З ініціативи М. Ф. Пономаренка, який у 1996 році редагував п'ятий випуск журналу «Краєзнавство Черкащини» в ньому під рубрикою «До бібліографічного словника краєзнавців Черкащини» було вміщено перші «пробні» статті про краєзнавців М. Ф. Пономаренка [1, 108–111], О. С. Бондаря [2, 114–115], С. І. Кривенка [3,

112–113]. В наступних випусках журналу під рубрикою «Подвижники краєзнавства» вміщувалися біобібліографічні матеріали про П. П. Сосу [4, 101–105], Г. Ю. Храбана [5, 98–100], Ф. А. Непийводу [6, 181–184], О. А. Найдю [7, 86–88], Д. К. Гуменну [8, 110–115], О. П. Діденку [9, 173–178], інших знаних дослідників краю.

Завдяки ініціативі і підтримці директора державного архіву Черкаської області Т.А. Клименко побачили світ публіцистично-документальні книги про Г. Ю. Храбана (2002) [10] і М. Ф. Пономаренка (2005) [11]. Дослідженню науково-краєзнавчої спадщини Г. Ю. Храбана присвятила своє дисертаційне дослідження (2008) член НСКУ В. В. Сокирська з Умані [12]. Біобібліографічні відомості про краєзнавців зустрічаємо в енциклопедично-довідкових виданнях «Малий енциклопедичний словник Корсунщини» (керівник авторського колективу П. Я. Степенькіна, 2003–2004) [13], «Звенигородка: Мала енциклопедія» (упорядник Ф. Ф. Білецький, 2004) [14], «Край козацький: Довідник з історії Лисянщини» (керівник авторського колективу В. М. Щербатюк, 2004) [15], «Звенигородське краєзнавство» (автор В. М. Хоменко, 2013) [16]. Інформація про краєзнавців останнім часом з'являються на сайтах, зокрема на сайті «Педагогічне краєзнавство».

Першу ж реальну спробу системного наукового узагальнення біобібліографічних даних про літописців краю зробив М. Ф. Пономаренко, видавши у Золотоноші невеликий за обсягом довідник «Краєзнавці Черкащини» (2003) [17]. Незважаючи на погіршення стану здоров'я, автору все ж вдалося зібрати і викласти чимало матеріалів, в тому числі й раніше невідомих, про дослідників минувшини рідного краю.

Здійснена робота засвідчила відхід від аматорського підходу до висвітлення персоналій. З врахуванням напрацьованого досвіду у 2013 році за рішенням президії правління обласної організації НСКУ розпочалася практична робота над проектом «Краєзнавці Черкащини». До участі у підготовці статей-довідок були залучені члени Співки з міст і районів області, передусім науковці черкаських національного імені Богдана Хмельницького та державного технологічного університетів, Уманського педагогічного університету, історико-культурних заповідників. Масштабний проект було завершено у кінці 2015 року і у 2016 році до 25-річчя незалежності України побачив світ і був презентований громадськості біобібліографічний довідник «Краєзнавці Черкащини» [18].

Це унікальне, на наш погляд, видання хронологічно охоплює період від зародження системного краєзнавства на території сучасної Черкащини до сьогодення. Матеріал у біобібліографічному довіднику подано у вигляді статей, розміщених в алфавітному порядку. Вони містять фото, основні періоди біографії, відомості про краєзнавчо-пошукову та просвітницьку діяльність, нагороди, відзнаки, премії краєзнавців. В кінці статті – бібліографічний список найважливіших праць і список інформаційних джерел, у яких йдеться про діяльність

персоналій. Кожна стаття підписана прізвищем автора. Усього у довіднику вміщено 204 статті 96 авторів.

Зрозуміло, що довідник не є і не може бути вичерпним виданням про краєзнавців Черкащини. Це лише початок роботи і усі відомі дослідники рідного краю, які з різних причин не потрапили на його сторінки, будуть включені до наступних видань. Персоналістичний напрямок у роботі обласної організації НСКУ набув подальшого розвитку. Нещодавно побачив світ виконаний на високому рівні біобібліографічний довідник «Краєзнавці Городищини», підготовлений Почесним краєзнавцем України Миколою Миколайовичем Щербиною, який, на жаль, передчасно пішов із життя. Однак довідник знайшов дорогу до читача. У ньому зібрані відомості про краєзнавців одного, окремо взятого району – Городищенського.

Вшанування імен відомих дослідників краю відбувається й в інших формах. За пропозицією краєзнавчих осередків у Драбівському районі засновано районну краєзнавчу премію імені відомого краєзнавця Івана Городинця, у Золотоніському районі така премія носить ім'я Михайла Пономаренка, у Кам'янському – імені Марії Шкаліберди. Ім'я Михайла Пономаренка присвоєно районному краєзнавчому музею і вулиці в Золотоноші. Іменами краєзнавців названі вулиці в інших населених пунктах Черкащини. Увійшли в історію як почесні громадяни міст і сіл краєзнавці Павло Соса (Черкаси), Кость Гудзенко (Кам'янка), Іван Сорокопуд (Канів), Іван Волошенко (Монастирище), Георгій Коваль (Городище) [19].

Отже, у нас є підстави для висновку про те, що сьогодні на Черкащині зусиллями краєзнавців у загальних просопографічних дослідженнях набуває розвитку і формується як самостійний напрямок вивчення особи краєзнавця-дослідника, краєзнавця-просвітника, краєзнавця-патріота. До широкої громадськості доноситься не заангажована інформація про творчий доробок краєзнавців, їх життя та діяльність. В донедавна «обезлюднене» краєзнавство повертаються незаслужено забуті трудівники пошуково-просвітницької ниви.

Список використаних джерел

1. Соса П. П. До бібліографічного словника Черкащини. Пономаренко Михайло Федорович / П. Соса // Краєзнавство Черкащини. – 1996. Вип. 5. – С. 108–111.
2. Мельниченко В. М. До бібліографічного словника Черкащини. Бондар Олексій Степанович / В. Мельниченко // Краєзнавство Черкащини. – 1996. Вип. 5. – С. 114–115.
3. Мельниченко В. М. До бібліографічного словника Черкащини. Кривенко Сергій Іванович / В. Мельниченко // Краєзнавство Черкащини. – 1996. Вип. 5. – С. 112–113.

4. Мельниченко В. М., Борщ М. І. Життя віддане людям [про Павла Сосу] / В. Мельниченко, М. Борщ // Краєзнавство Черкащини. – 2002. – № 6. – С. 101–105.
5. Поставнича М. В. Григорій Храбан – краєзнавець і педагог / М. Поставнича // Краєзнавство Черкащини. – 2002. – № 6. – С. 98–100.
6. Страшевич В. Б. З любов'ю до рідного слова й рідного краю / В. Б. Страшевич // Краєзнавство Черкащини. – 2005. – № 8. – С. 181–184.
7. Борщ М. І. Щоб та слава не пропала [про О. Найдю] / М. Борщ // Краєзнавство Черкащини. – 2013. – № 10. – С. 86–88.
8. Тютюнник О. Й. Докія Гуменна / О. Й. Тютюнник // Краєзнавство Черкащини. – 2005. – № 8. – С. 110–115.
9. Смілянець Л. В., Пашковський О. А. Жити – значить боротись [про О. Діденко] / Л. Смілянець, О. Пашковський // Краєзнавство Черкащини. – 2011. – № 9. – С. 173–178.
10. Г. Ю. Храбан : до 100-річчя з дня народження : зб. ст. та матеріалів / Держ. архів Черкаської області. – Черкаси, 2002. – 59 с.
11. Неспокій серця: до 85-річчя М. Ф. Пономаренка: зб. ст. і матеріалів / уклад.: Т. А. Клименко, В. М. Мельниченко. – Черкаси, 2002. – 103 с.
12. Сокирська В. В. Історик Григорій Юхимович Храбан: життєвий шлях та наукова спадщина: монографія / В. Сокирська. – Умань, 2009. – 245 с.
13. Малий енциклопедичний словник Корсунщини: вид. в 2 т. / П. Я. Степенькіна (відп. ред.) / Корсунь-Шевченківський, 2004. –Т. 1 : А-К. –2003. – 196 с., Т. 2.: Л-Я. – 2004. – 336 с.
14. Звенигородка: Мала енциклопедія / укл. Ф. Білецький, Звенигородка, 2004. – 204 с.
15. Край козацький. Довідник з історії Лисянщини / кер. авт. кол. В. Щербатюк. – К., 2004. – 408 с.
16. Хоменко В. М. Звенигородське краєзнавство / В. Хоменко. – К., 2014. – 64 с.
17. Пономаренко М. Краєзнавці Черкащини : біобібліографічний словник / М. Пономаренко. – Золотоноша, 2003. – 68 с.
18. Краєзнавці Черкащини : біобібліографічний довідник / упоряд.: В. М. Мельниченко, Г. М. Голиш. – Черкаси, 2016. – 219 с.
19. Мельниченко В. М. Звітньо-виборна конференція Черкаської обласної організації НСКУ / В. Мельниченко // Краєзнавство. – 2016. – № 1–2. – С. 245–249.

А. І. Бойко,
д.філос.н., доцент,
завідувач кафедри філософських і політичних наук
Черкаський державний технологічний університет

ПЕРСОНАЛІЗМ ЯК ЖИТТЄТВОРЧІСТЬ

З історичними змінами суспільства з порядку денного наукових пошуків не сходять питання, яке, власне, є сенсоутворюючим – що таке людина? Філософія в ретроспективі розглядала це питання в загальному контексті – про суть *людини* і в контексті конкретики, або персоналізації. Такі інтелектуальні розвідки ввели в коло соціальної філософії і філософської антропології питання тріади «індивід» – «Індивідуальність» – «особистість».

Особистість формується через здатність реалізувати власне життя за визначенням самою людиною сценарієм. Особистості притаманне самовизначення, здатність впорядковувати або творити власний світ.

Для розуміння феномену особистості можуть бути використані як стратегія життєтворчості, так і споріднена з нею стратегія персоналізму.

Філософський аспект життєтворчості передбачає «формування образу світу, в якому живе людина, її самої як частинки цього світу, відбиття в її свідомості цілісної картини життя як індивідуальної історії в часовій та просторовій перспективі і ретроспективі як індивідуально-особистісного шляху, розроблення стратегії життя, планів і життєвої програми, подолання кризових ситуацій як прояву суперечностей життя та «незавершеності» самої особистості» [1].

Становлення особистості може розглядатися з духовних і психологічних аспектів, розумітися як «якість» людини в контексті новітнього напрямку пізнання людини та світу – рефлексивно-гуманістичної психології співтворчості (Є. Варламова, Г. Катрич, С. Степанов, А. Сухоруков та ін.).

Життєтворчість безпосередньо пов'язана з освітньою проблематикою як в частині соціалізації особистості, так і в частині формування *знанієвого* фундаменту самовизначення. Формування людини, яка здатна перетворювати дійсність, перебуває в центрі філософських досліджень саме тому, що людина, її життя, діяльність, творчість з давніх часів і до наших днів залишається головним предметом філософських пошуків і дискусій.

Ця тема була центральною у філософії ще з античної доби. Фалес, Піфагор, Платон, Аристотель, Демокріт мали за предмет свого розвитку проблему становлення і реалізації людини, її місця у великому Космосі, її моральні характеристики, обґрунтування поведінки і призначення.

Реалізація людини (а значить – і питання життєтворчості) є в центрі уваги і релігійної філософії Середньовіччя. Проблематика людини стає центральною для доби Ренесанса та Просвітництва. Саме Просвітництво формує підвалини *знанієвості* в процесі становлення і життєтворчості людини. Не менш

актуальною вона була в Новій і Новітній філософії. З часом проблема людини (її реалізація для суспільства і в суспільстві) є домінуючою в філософських пошуках Показовим щодо цього є вислів Іммануїла Канта про те, що предметом його зацікавленості є дві речі – зіркове небо над головою і моральний закон всередині нас.

На інший щабель конструктивізму в питаннях людської реалізації піднімається «філософія життя» (А. Бергсон, Ф. Ніцше), екзистенціалізмі (А. Камю, Ж. Сартр), неотомізмі (Ю. Бохенський, Е. Жильсон, Ж. Марітен), інших філософських напрямках, зародження і розквіт яких відноситься до XIX – XX століть.

Інформаційне суспільство, як і суспільство знань, не зменшує ваги проблеми творення власного життя людини. Актуальний період характеризується глобальними процесами, всепроникненим впливом інформаційних технологій. Зміни, які характеризують суспільний розвиток, потребують глибокого осмислення.

Саме під впливом вищезазначених змін світоглядні орієнтири людини, її моральні цінності, політичні пріоритети, соціокультурні цінності знаходяться в розпорошеному стані. Людина нерідко втрачає генералізуючу нитку соціального поступу, не може адаптуватись до соціокультурних змін, впадає в розпач, апатію. Освіта при цьому перетворюється в «останній рубіж» оборони, який або утримує людину в цьому світі, або ж підштовхує її до переходу в світ інший, невідомий. Останнє стало предметом розгляду таких знаменитих західних науковців, як Р. Арон, А. Адлер, Х. Арендт, Д. Белл, З. Бжезинський, М. Бубер, Р. Дарендорф, Дж. Дьюї, Ф. Знанецький, О. Тоффлер, М. Хайдеггер, Й. Хейзинга, Ф. Фукуяма, К. Ясперс, ряду інших дослідників.

Кінець XIX – початок XX століття позначений домінуванням прагматичної ідеології, потужною економічною залежністю і монетизованою успішністю, що викликало до життя течію персоналізму, яка ставить у центр свого пізнання людину як найвищу цінність. Персоналізм формується як гнучка течія порівняно з колективізмом або індивідуалізмом. Показово, що персоналізм достатньо автономно розвивається у різних країнах світу як своєрідна відповідь на запит людського духу про сенс життя, про свободу і творчість, про становлення особистісного виміру життя. Як зазначав основоположник французького персоналізму Е. Муньє, основною проблемою суспільства стало те, що у більшості людей пригнічено можливість або навіть намір бути особистістю. Людина забула про смисл власного існування, вона постала не творцем, а уярмленим панівною ідеологією, інерцією та автоматизмами життя користувачем. «Зрозуміти світ з кожним днем стає все важче й важче, зате значно полегшується користування ним» – писав Е. Муньє [2, 37].

Суспільство як місце основної реалізації особистості постає як таке, що формується як самоцінність і «забуває» про людину. Усвідомлення економічних, політичних проблем, невизначеність, а звідси – невпевненість знову повертають людину до необхідності пошуку власного підґрунтя для розвитку.

Персоналізм, пропонуючи такі основи, проявляє себе як життєтворчість. Здібності, які стосуються життєтворчості, включають здатність людини орієнтуватись в складних життєвих ситуаціях, реалістично їх оцінювати, вміння ро-

бити вибір, що забезпечує успіх; обирати найдосконаліші способи вирішення тих чи інших життєвих завдань; уміння «прораховувати» наслідки рішень та дій у ситуаціях підвищеного ризику; раціонально будувати свої стосунки з іншими людьми; виводити себе зі стану психічного напруження, стресу тощо.

Формування зазначених здатностей значною мірою спирається на власний досвід, саморефлексію, конкретні життєві кроки. «Саме реальний життєвий процес визначає міру індивідуальних можливостей, і з урахуванням цієї міри особистість має змогу проектувати для себе досягнення вершин на життєвому шляху або ж відмову від того, на що немає здібностей, сил, можливостей» [3, 145].

Список використаних джерел

1. Мистецтво життєтворчості особистості : [науково-методичний посібник] : у 2 ч. / [ред. В. М. Доній, Г. М. Несен, Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков та ін.]. – К. : ІЗМН, 1997. – Ч. 1 : Теорія і технологія життєтворчості. – 1997. – 392 с.
2. Мунье Э. Персоналистская и общностная революция / Манифест персонализма: пер. с фр. И. С. Вдовиной и В. М. Володина. – М.: Республика, 1999. – С. 13–266.
3. Джура О. Д. Освіта в системі життєтворчості особистості: [монографія] / О. Д. Джура. – К.: Знання України, 2011. – 343 с.
4. Петлевич Н. Характерні особливості персоналізму // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Випуск 6. Філософія. – Чернівці: Рута, 2006. – С. 58–77. – Режим доступу: rbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?

УДК 929:908](477.46)

А. І. Лисенко,

*к.і.н., доцент кафедри історії України та суспільних дисциплін
Черкаський державний технологічний університет*

РЕГІОНАЛЬНА ПЕРСОНАЛІСТИКА ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ ІСТОРІЇ

Історична персоналістика стала важливим напрямком наукових досліджень сучасної вітчизняної історії. Історію творять особистості, а історія згортається в особистість. Саме з цього незаперечного твердження про розуміння історії кожного народу, кожного його періоду виходить сучасна історична освіта в Україні. Проблема персоніфікації історії була актуальною у всі часи, і видатні мислителі відзначали це. Наприклад, німецький мислитель Й. Гете говорив, що «під кожною могильною плитою – світова історія». Французький історик Марк Блок зазначав, що історія – наука про людей в часі.

Важливим моментом в дослідженні персоналій є науково-дослідна і науково-просвітницька робота. Для того, щоб дослідити місце і роль особистості в тому чи іншому історичному процесі, явищі чи події, дослідник має виконати ряд завдань з метою якнайповнішого висвітлення особистості. Серед таких завдань є наступні: ознайомлення з найважливішими біографічними даними; аналіз процесу становлення особистості в конкретному середовищі; з'ясування історичних умов, які відіграли роль у формуванні особистісних поглядів; дослідження участі особи в суспільному житті; характеристика соціального середовища, яке вплинуло на формування особистості, обґрунтування впливу конкретної історичної особи на окремі галузі життя чи суспільно-політичні процеси тощо.

Що стосується поняття «регіональна історія», то мається на увазі місцева або локальна історія, вивчення якої набуває особливого значення для формування в громадянина держави почуття національної ідентичності, толерантності, поваги до історичної долі як свого, так і іншого народів. В ХХ ст. в історіографічному просторі з'являються слова – синоніми до терміну «регіональна історія», зокрема: «регіонологія», «місцева історія», «провінціологія», «локальна історія», «історичне краєзнавство». До речі, ще М. Грушевський застосовував термін «територіальна історія». Що стосується самого поняття регіон, то під ним розуміється сукупність характерних ознак, серед яких виокремлена територія, історико-етнографічна, адміністративно-територіальна, соціально-економічна та культурна єдність у певний період вітчизняної історії.

Проголошення незалежності Української держави спричинило активізацію процесів національно-культурного відродження, характерною рисою яких, як неодноразово зазначає у виступах, інтерв'ю, рецензіях до регіональних студій голова обласної організації Національної спілки краєзнавців України В. Мельниченко: «є посилення інтересу не тільки до загальної історії нашої держави, а й окремих її регіонів. І це цілком закономірно, адже знання громадянами історії своєї «малої батьківщини», заглиблення в її першовитоки створює у суспільстві сприятливу духовну атмосферу, яка дає людині змогу жити повноцінно, відчувати безпосередню причетність до долі своєї держави і народу».

У нашому дослідженні мова йде про регіональну персоналістику – це напрям в сучасній історії, який вивчає вплив особистості на розвиток локальної історії. Історичну персоналістику в цілому і регіональну персоналістику зокрема хоча й трактують як новий напрям в дослідженнях, проте, на нашу думку, вона має глибокі коріння у вигляді біографістики, яка є однією з галузей історичної науки, що вивчає діяльність окремих осіб у контексті тої чи іншої епохи (історичну біографістику часто класифікують як один з методів дослідження історії). Активною є робота українського Інституту біографічних досліджень та видання збірника наукових праць «Українська біографістика».

Відносно регіональної біографістики, то маємо зазначити, що вона найповніше відображає локальну ідентичність, результатом чого є поява нових імен в історії. Отже, відбувається поєднання методики регіональної історії та біографічного методу при вивченні минулого краю.

Інтерес дослідників до вивчення регіональної персоналістики Черкащини має вагоме підґрунтя. Адже саме Черкащина – край, де зароджувалася Україна як держава. Черкащина – центр України не лише в географічному розумінні, а є її духовним осередком.

Черкащина є регіоном з багатою історією. Численні яскраві історичні події та видатні особистості прикрашають літопис регіону. Тематичні і хронологічні межі краєзнавчих досліджень постійно розширюються. Сьогодні поряд з такими традиційними напрямками як вивчення історії населених пунктів, пам'яток культури та архітектури, різноманітних подій досить активно відбуваються дослідження життя і діяльності людей, життя яких пов'язане з Черкаським регіоном.

Серед значного за кількістю пласту наукової історичної літератури регіоналістичного спрямування, що з'явилася в Україні останнім часом, чільне місце відводиться регіональним краєзнавчим студіям Черкащини, в якій мова йде як про історію Черкащини загалом, так і про регіональну персоналістику зокрема. Варто виокремити такі оригінальні і різнопланові дослідницькі проекти: колективний історико-краєзнавчий регіональний проект: серія книг «Черкаський край в особах. 1941–2001» (керівник авторського колективу М. Бушин) «Обереги Черкащини», (керівник авторського колективу М. Бушин) «Черкащини славетні імена» (керівник авторського колективу М. Бушин) монографію «Місто Умань: історичні портрети, події, факти (автор М. Бушин), «Черкащина – духовності скарбниця» (авторський колектив В. Мельниченко, А. Морозов, В. Поліщук), «Вчені Черкащини. Біографічний довідник», «Відомі і невідомі імена. Видатні люди Корсунь-Шевченківського району», «Люди і долі. Городищенський район», «Джерела пам'яті», «Він по іншому жити не міг. Книга-спогад про науковця й поета Валерія Шпака», «Дивосвіт Семена Гулака-Артемівського», «Черкащина – універсальна енциклопедія» тощо. Ще в 2001 р. обласна газета «Нова доба» започаткувала серію сторінок «Черкащини славетні імена». Сьогодні активну науково-дослідницьку роботу проводить Черкаська обласна організація Національної спілки краєзнавців, яка була створена 9 грудня 1989 року як обласне краєзнавче товариство. Сьогодні робота організації є потужною, а її результати постійно відображаються на сторінках часопису «Краєзнавство Черкащини» та в проведенні науково-краєзнавчих конференцій «Черкащина в контексті історії України».

Важливість активізації студій з регіональної персоналістики має не лише наукове, а й виховне значення, тому що створення життєписів відомих уродженців черкаського краю, життєвий шлях кожного з яких є реальним, а не абстрактно-теоретичним прикладом громадянина, популяризація їх життя і діяльності є активною складовою громадянського виховання підростаючого покоління. Тому в сучасному науковому просторі України дослідження з проблематики регіональної персоналістики демонструють стійку позитивну тенденцію до зростання.

Список використаних джерел

1. Черкаський край в особах 1941–2001: Драбівщина: збірник біографічної інформації / М. І. Бушин; А. І. Лисенко. – Черкаси: Черкас. ЦНТІ, 2003. – 316 с.
2. Регіональне і загальне в історії: Тези міжнародної наукової конференції, присвяченої 140-річчю від дня народження Д. І. Яворницького та 90-літтю XIII Археологічного з'їзду (9 листопада 1995 р.). – Дніпропетровськ, 1995. – 328 с.
3. Офіційний сайт Черкаської обласної організації Національної спілки краєзнавців «Краєзнавча Черкащина». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://nsku.ck.ua/>

УДК 929:908](477.46)

О. М. Кожем'якіна,

к.філос.н., доцент,

доцент кафедри філософських і політичних наук

Черкаського державного технологічного університету

ФІЛОСОФСЬКА КАРТА ЧЕРКАЩИНИ: ПЕРСОНАЛІСТИЧНІ ОБРІЇ

Черкащина як осереддя України має багату духовну спадщину, увиразнюючи значущість впливу на хід історії, світоглядні основи та національне самоусвідомлення яскравих та неординарних особистостей, серед яких особливо вагомими є постаті Б. Хмельницького, Т. Шевченка, П. Юркевича, М. Максимовича, В. Симоненка, у діяльності та творчості яких знаходимо послідовне та наполегливе утвердження ідеї незалежної України, честі та гідності людини, соціальної справедливості та природного альтруїзму, духовних джерел людяності та органічної самореалізації.

У знаходженні особливого шляху до вияву духовних джерел та внутрішнього світу людини вибудовують свої філософські концепції як професійні філософи, так і виявляють філософські ідеї та життєві настанови в контексті повсякденності та за допомогою художніх образів видатні мислителі української світоглядно-методологічної спадщини. Вияв особливого ракурсу постановки традиційних філософських питань «Хто я є?», «Який світ навколо мене?», «Що я можу (повинен) змінити, щоб створити гідні людини соціальні умови?» в ментальній настанові утвердження окремішності української нації та спробах самовизначення у європейському контексті є надзвичайно актуальним для сучасної України.

Філософський топос Черкащини можемо означити в термінах спрямованого утвердження філософії свободи та філософії серця, що найповніше знаходить вираження у філософській концепції Памфіла Юркевича (уродженець с. Ліпляве Канівського району Черкаської області) та неперевершених творчих пошуках Тараса Шевченка (народився у с. Моринці Звенигородського району Черкаської області).

Черкащина подарувала світові непересічного виразника лінії філософії серця у українській філософській думці – «філософа сумного образу» Памфіла Юркевича, в творчості якого синтезуються національні духовні ідеї української традиції з ідеями світової філософії (Платон, Кант). За думкою Д. Чижевського, П. Юркевич є дійсним виразником національного стилю української філософії, де найголовнішими є національні культурні традиції з пріоритетом моральних аспектів. Центральні категорії філософії П. Юркевича – «серце» (як осередок духовного життя людини), «ідея», «дух» – дозволяють розглянути людину як глибоко моральну особистість, яка здатна визначатися законами моральної свободи, діяти на підставі протилежності між добром і злом [1]. Звідки ж людина отримує критерії добра і зла, засади моральності, етичні настанови, які є дієвими чинниками будь-якого вчинку?

Загальні правила, певні орієнтири містяться у суспільному досвіді, при засвоєнні якого виявляється родова властивість душі, тобто таке духовне явище, яке спільне людській душі з будь-якою іншою. Але Юркевич закликає поглянути глибше, зрозуміти, що кожна особистість має власний своєрідний розвиток, який і виражається в загальних і родових формах людського духовного життя. Таким чином, філософ звертає увагу на активну, неповторну особливість людської душі, яка є безсмертною істотою, і тому «не зникає у роді, а має власне особисте існування у часі й вічності» [2, с. 96]. Джерело загальних родових умов знаходиться у серці людини, виходячи з якого вони стають особистими надбаннями. П. Юркевич вважає людський дух особистим, а не родовим; визнає пріоритетними вільні вчинки, які людина «віддає на власний суд як особисту провину або особисту заслугу» [2, с. 159], а не примусові загально-суспільні непереборні потяги. З цієї точки зору постає вільна особистість, здатна до індивідуального розвитку, до власного визначення мети свого життя та шляхів її досягнення в межах певної культурної дійсності на моральнісних засадах правди і любові.

Реалізацію духовних потенцій людини як повноцінної особистості П. Юркевич бачить у трьох вимірах: національно-духовному, історичному та філософському. Адже людина щось успадкувала від батьків, від свого роду, і цей природжений характер спадкоємності визначає людину як соціальне явище, продукт національного духу. Життєвий світ людини розвивається у контексті суспільства, яке має свої правила і переконання, що координують діяльність і життєбуття особистості. І, нарешті, людина має здатність розрізняти добро і зло, любов до істини, правди і справедливості, і саме ці риси її одвічного характеру зумовлюють її моральнісну спрямованість, філософські витoki [1].

Вродженими Юркевич вважає не правила, не думки про моральну діяльність, а потяги та прагнення до неї. Окрім того, П. Юркевич звертає увагу на історико-соціальну складову людини – почуття людяності – «живу потребу доповнювати себе не лише щодо матеріального, але ще більше щодо духовного» [2, с. 224]. Це надає людському роду особливого, вищого значення, оскільки духовне спілкування відбувається не лише в межах одного покоління, а й у діалозі поколінь, в наслідуванні суспільного досвіду як асоціації моральних ідей та сполучень накопичених знань та роздумів попередників. Юркевич вважає, що природний моральнісний закон «записаний» у серці людини, тут він помітив і індивідуальні особливості конкретної особистості, становлення якої відбувається в процесі виникнення власного досвіду в межах тієї культурної дійсності, в якій вона існує. Велике значення має саме «вільне» входження в соціокультурну реальність, а не суспільна примусовість.

Яскравим виразником української національної ідеї, глибинно-сердечним пророком нації є видатний син Черкащини Тарас Шевченко, який продовжує персоналістично-духовну лінію утвердження свободи та гідності людини у світі. Серед провідних філософських ідей поета-пророка можемо виокремити національно-автобіографічні мотиви екзистенційності людини, що крізь переживання станів покинутості, замкненості, самотності, незрозумілості наполегливо шукає життєві смисли в утвердженні віри в людину, у джерелах єдності з природою, у закликах до свободи та суспільної справедливості, у самореалізаційній динаміці національного самоствердження. На думку М. Поповича, у творчості Т. Шевченка особливо гостро відображено переживання чуття несправедливості та неправди світу, чуття самотності та пошуків способу утвердження правди у світі, водночас чітко розрізняючи, що так хаос і руйнація: суспільна смерть перш за все не там, де «біль, зло, страждання. Хаос там, де зло не відділене від добра, де немає, по суті, ні радощів, ні страждання» [3]. Шевченкові думки та слова є художньо-органічним вираженням національної ідеї України, що й зумовлює їх повсякчасну актуальність, зокрема, і в сучасній Україні. Символом України та духовним натхненником Тарас Шевченко був і залишається для тисяч українських патріотів, під гаслами його віршованих рядків та з його портретами відбувалась Революція Гідності, охоронною грамотою та своєрідним духовним імунітетом творчість та образ Шевченка постає сьогодні для багатьох українців.

Філософські обрії Черкащини протягом XX – XXI ст. пов'язані з діяльністю багатьох відомих у нашій країні та за її межами науковців та діячів творчих професій – В. Симоненка, Д. Нарбути, Ю. Ілленка, В. Шинкарука, в житті та творчості яких попри складні умови тоталітарного та авторитарного режиму знайшли відображення важливі філософські аспекти пошуків джерел людяності, вибудови національної ідеї всупереч усьому, любові до рідної землі.

Серед відомих філософів Черкащини як яскравих представників сучасної інтелектуальної спільноти слід відзначити також докторів та кандидатів філософських наук, професорів та доцентів, що активно працюють зі сту-

дентською молоддю та розвивають ідеї розбудови незалежної України в контексті фахових досліджень різноманітних аспектів сучасної соціокультурної реальності та її історико-культурних витоків. Філософська скарбниця Черкащини поповнюється потужним науковими доробком сучасних дослідників історії філософії, філософії освіти, соціальної філософії та філософії історії, філософії релігії, етики, естетики, релігієзнавства, культурології тощо, серед яких виокремимо монографічні дослідження В. Т. Шпака «Філософія нашої історії», В. С. Богданова «Феномен авторитету в історії та розвитку сучасної цивілізації», Д.І. Говоруна «Творча уява та естетичні почуття», О. В. Марченка «Богошукання як шлях людського самоздійснення: аналіз вітчизняної релігійно-філософської традиції», Ю. В. Лазарчука «Філософія: дайджест для студентів та аспірантів», В. Р. Дуйкіна «Філософія людини П. Тейяра де Шардена», А. І. Бойко «Філософія модернізації освіти в системі ринкових трансформацій», М. Г. Тура «Некласичні моделі легітимації соціальних інститутів», І. П. Гудими «Феномен чуда в християнському світорозумінні та практиці: філософсько-релігієзнавчий аналіз» та ін. Окрім того, науковцями Черкащини за активної участі студентської молоді в контексті наукового дискурсу сучасності розвивається актуальна проблематика філософії діалогу, гендерної філософії, філософії довіри, естетики постмодернізму, філософії мови, аксіології та ін., що знаходить своє вираження в численних публікаціях та наукових заходах, які вже стають традиційними на теренах Черкащини.

Висновуючи зазначимо, що Черкащина є потужним енергетичним та духовним центром породження ідей свободи та незалежності, гармонійності людини та природи, утверджуючи укорінене в духовній культурі розуміння філософії як знаходження смисложиттєвих орієнтирів у драматичності людського буття.

Список використаних джерел

1. Юркевич П. Історія філософії права // Філософська і соціологічна думка. – 1996. – № 3–4. – С. 38–71.
2. Юркевич П. Д. Вибране / П. Д. Юркевич. – К.: Абрис, 1993. – 416 с.
3. Попович М. В. Тарас Шевченко / М. В. Попович. Нарис історії культури України. – К.: АртЕк, 1998. – С. 363–379.

КРАЄЗНАВСТВО ЧЕРКАЩИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПЕРСОНАЛІСТИКИ

УДК 908

Д. П. Куштан,
к.і.н., старший науковий співробітник
Інститут археології НАН України
Черкаський міський археологічний музей Середньої Наддніпрянщини

«СКІЛЬКИ РОКІВ ЧЕРКАСАМ?»: НЕОПУБЛІКОВАНІЙ СПАДОК МИХАЙЛА ПОНОМАРЕНКА

Михайло Федорович Пономаренко (1920–2010) – відомий черкаський історик, краєзнавець, археолог, з ім'ям якого пов'язана ціла епоха історико-краєзнавчих досліджень на Черкащині. Впродовж довгого часу він був головою секції археології при обласній організації Українського товариства охорони пам'яток історії і культури (УТОPIK). В 1950–1980-х роках займався археологічними дослідженнями на території Черкас. Саме йому на початку 1980-х років було доручено здійснити археологічні розкопки та розвідки з метою встановлення часу заснування обласного центру.

У науковому архіві Інституту археології НАН України, як додаток до наукового звіту М. Пономаренка про археологічні дослідження у Черкасах 1981 року, зберігається рукопис його статті «Скільки років Черкасам?» – п'ять аркушів машинописного тексту. Ця стаття так і не була опублікована. Причина зрозуміла: висновки Михайла Федоровича щодо віку Черкас не співпадали з офіційною (компартійною) версією, «заточеною» на відзначення 700-річчя в 1986 році. А після помпезного святкування ювілею міста ця версія стає незаперечною істиною і донедавна не робилося жодних спроб її відкоригувати. Нашу з В. Ластовським нещодавню пропозицію переглянути дату заснування Черкас у бік омолодження, висловлену у книзі «Археологія та рання історія Черкас» (Київ–Черкаси, 2016), «стара гвардія» черкаських істориків зустріла прохолодно. Але, як свідчить віднайдений рукопис статті, М. Пономаренко також не погоджувався з призначеним «зверху» віком Черкас і як і ми вважав місто дещо молодшим.

У ході робіт з «підгонки» офіційної дати заснування Черкас зробили основну ставку на згадку міста в литовсько-руських літописах XVI–XVIII століть в контексті т. зв. «київського походу» великого литовського князя Гедиміна (дати різняться від 1304 до 1322 рр.), а також фантастичні оповіді російських істориків XVIII століття В. Татіщева та І. Болтіна, де переказ про заснування міста черкасами відноситься до 1282 року. Щодо літописних згадок про Черкаси, то чомусь не було враховано те, що похід Гедиміна на Київ взагалі є фантазією літописців, які мали на увазі похід великого литовського князя Вітовта на київські землі, що стався принаймні на 70–80 років пізніше, у 1393 році. Це ще

наприкінці XIX сторіччя довів авторитетний історик В. Антонович, а його висновки підтвердив інший відомий історик М. Грушевський. Крапку в цій полеміці на початку XX ст. поставив фахівець з історії України литовської доби П. Клепатський. Черкаські ж історики-красзнавці про це не згадали (або не воліли згадувати). Такою ж містифікацією є історія Татіщева–Болтіна, не підкріплена жодними документальними свідченнями. Факти говорять про інше: перші письмові згадки про Черкаси відносяться до рубежу 1370–1390 років, а це років на 80–100 омолоджує місто порівняно з офіційною датою заснування – 1286 роком.

У своїй статті М. Пономаренко, мабуть, єдиний на той час із черкаських істориків, здійснив критичний аналіз літописних і історичних «доказів» про заснування Черкас наприкінці XIII сторіччя. На основі розбору літописних джерел та власних результатів археологічних досліджень він робить висновок про те, що Черкаси були засновані в литовський час, не раніше 2-ї половини XIV сторіччя і пов'язує цю подію зі звільненням Південної Київщини від золотоординців після перемоги литовсько-руського війська в битві на Синіх Водах (1362). Хоча, судячи з тексту, дослідник перебував під впливом таких хибних теорій як «черкеська версія» походження міста (правда, у дещо відмінному вигляді), розташування первинного Черкаського замку на місці сучасного Пагорба Слави, а не на Дзеленьгорі.

Появу Черкас Михайло Федорович пов'язав із діяльністю київського князя Володимира Ольгердовича, якому уділ був наданий батьком – великим литовським князем Ольгердом. Така точка зору має право на існування, але, вочевидь, є помилковою. Адже після перемоги в Синьоводській битві великий князь Ольгерд передав відвойовані у Золотої Орди землі (Поділля та Південну Київщину) своїм племінникам братам Коріатовичам. Очолюване ними удільне Подільське князівство мало стати буфером між землями татар та Великим князівством Литовським. Задля укріплення південних кордонів князівства Коріатовичі взялися будувати низку прикордонних замків від Дністра до Дніпра: Кам'янець, Бакота, Скала, Вінниця, Брацлав, Сокілець, Звенигород і, ймовірно, Черкаси, як крайній східний форпост у цьому «ланцюжку». Як сказано в Супрасльському літописі (рубіж XV–XVI століть): «Ино тыи князятя Корьятевечи три браты: князь Юрьи а князь Александр, князь Костентин и князь Федор со князя великого Олгирдивым презволениемъ и с помочию Литовския земли пошли в Подолскую землю. И тогда в Подолской земли не было ни один город ни деревомъ рубленого, а ни каменем будованого. ...А ис того вси Подолски города умуровали и всю землю Подолскую осели». Про те, що початкова історія Черкас пов'язана із Подільською землею, свідчить згадка про них саме в переліку подільських міст у «Списку руських міст дальніх і ближніх» – письмовій пам'ятці рубежу 1380–1390-х років, а також той факт, що перший із відомих нам на сьогодні керманичів міста – черкаський воєвода Бедрих (згаданий 1392 року) – був слугою подільського князя Федора Коріатовича. У складі Подільського князівства місто перебувало до 1393 року, коли за наказом великого литовського князя Вітовта його захопив новопризначений київський князь Скиргайло Ольгердович і долучив до свого уділу.

Вагоме слово з приводу віку міста мали сказати результати археологічних досліджень – це і було основним завданням експедиції «Черкаси–1981», очолюваної М. Пономаренком. Консультантом робіт виступав старший науковий співробітник ІА АН УРСР М. Кучера – провідний фахівець із давньоруської та середньовічної археології. Найдавніші здобуті матеріали (головним чином кераміка), які можна пов'язати із початковою історією міста, відносилися до 2-ї половини XIV сторіччя. Було доведено відсутність на території Черкас пам'яток давньоруського часу (ряд опонентів Пономаренка намагалися довести, що місто виникло ще за часів Київської Русі). Ці висновки підтвердив і спеціальний «археологічний десант» із столиці, який відбувся наступного 1982 року – Черкаський загін Дніпровської давньоруської експедиції під керівництвом спеціаліста у галузі ранньосередньовічної археології, співробітниці Інституту археології АН УРСР В. Петрашенко.

Зрозуміло, що отримані результати не задовольняли місцевих компартійних чиновників, які з самого початку розраховували на «круглий» вік – 700-річчя. Тож датою заснування міста було призначено 1286 рік. Втім, М. Пономаренко не міг не підкоритися «лінії» партії: у тексті самого звіту Михайло Федорович таки змушений був пристати до офіційної версії про заснування Черкас і написати, що «первісні Черкаси виникли на зламі XIII–XIV сторіч». Тож можемо розглядати цей рукопис, свідомо доданий до офіційного наукового звіту, як бажання краєзнавця через десятиліття донести свою особисту незаангажовану версію походження міста. Цю статтю можна вважати хрестоматійною для історіографії Черкас. Незважаючи на те, що з часу написання роботи минуло 37 років, вона досі не втратила актуальності.

Стаття подається зі збереженням авторської стилістики, орфографії та пунктуації:

«Питання про виникнення Черкас – одне з найскладніших у проблематиці походження міст України. Певно і відповіді на нього нема й нині. Це пояснюється двома причинами: відсутністю документальних джерел про початковий період історії міста й цілковитим руйнуванням культурного шару на городищі Замкова гора – ядрі Черкас.

Існує дві версії про виникнення Черкас – чорноклобуцька і черкеська.

Чорні клобуки – збірна назва для тюркських народів (торків, берендеїв, печенігів, ковуїв та інших), які в 2-й половині XII сторіччя осіли на південно-східних прикордонних землях Київської Русі та склали її допоміжні військові сили в боротьбі з кочовиками.

Найдавнішим джерелом, яке дало привід пов'язати назву «Черкаси» з чорними клобуками, є Воскресенський літопис (XVI ст.). До слів Іпатіївського літопису (XII ст.) – «и вси Чернии Клобуки» – у Воскресенському зроблено доповнення – «еже зовуться Черькасы».

Саме Воскресенський літопис і започаткував чорноклобуцьку гіпотезу про Черкаси як місто чорних клобуків. Опираючися на нього, М. Карамзін поставив на одній площині чорних клобуків, черкасів і козаків (1817 р.). Карамзінське твердження про те, що українське козацтво – це зрушені нащадки чорних клобуків, знайшло помітний резонанс у непоодиноких працях пізніших дослідників

(М. Соловійов та інші). А. М. Погодін, який, за його словами, «підвів фундамент під Карамзінову споруду», взаємопов'язує чорних клобуків із м. Черкасами (1857 р.). Його погляд відбився в працях М. Буданова, Е. Руліковського, П. Куліша, В. Пашуто та інших, зокрема в УРЕ (Українській Радянській енциклопедії – Д. К.).

Неспроможність чорноклобуцької гіпотези впливає з даних як історії, так і мови.

Тотожність етнонімів «чорні клобуки» і «черкаси», а звідси виникнення Черкас у XII сторіччі (перша згадка про чорних клобуків у літопису – 1146 р., остання – 1207 р.) виключається через відсутність племінної назви «черкаси» в Іпатіївському літописові. Доповнення ж – «еже зовуться Черькасы», – зроблене більш як через 400 років після документальної звітки Іпатіївського літопису під 1152 роком, слід розглядати як творчість одного з переписувачів Воскресенського літопису, як його спробу витлумачити походження назви «Черкаси».

Докази, що спростовують чорноклобуцьку гіпотезу, такі: 1) В XII сторіччі назва «черкаси» не існувала; 2) Мандрівник П. Карпіні, що проїздив 1245 року понад Дніпром між Россю та Тясмином, згадує Канів, але не згадує Черкаси; 3) На території первісних Черкас не виявлено шару землі зі слідами життя й діяльності людей XII сторіччя. <Терміни «чорні клобуки» і «черкаси» мають різні корені, і зближення їх неможливе> (приписка на звороті сторінки – Д. К.).

Найпоширенішою є черкеська гіпотеза. Суть її така: черкеси – будівничі Черкас (літописних черкесів звали черкасами).

Думка Ю. Кругляка, що Черкаси осаджено в X сторіччі під час походів князя Святослава на степовиків з участю черкесів, спростовується тими ж аргументами, що й чорноклобуцька гіпотеза. На припущення П. Гудзенка, Черкаси виникли в 20-х роках XI сторіччя за князювання Мстислава. «Дуже ймовірно, що з того часу центр його удільного князівства і війська, яке тоді називалося козаками, черкасами, почав називатися Черкасами» і «поселення, яке зайняли козаки-черкаси полків Мстислава ... дістало назву Черкаси».

Гудзенкові міркування – суцільна плутанина. Центр Мстиславового володіння – не Черкаси, а Чернігів. Війська князя не називалися ні козаками, ні черкасами: перший термін з'явився на Наддніпрянщині тільки в XV сторіччі, другий – у XIV сторіччі. Спростовується й здогадка П. Гудзенка, що Кривалівка (район міста) виникла раніше, ніж з'явилась назва Черкаси: на терені Кривалівки немає руської осади.

Версія про заснування Черкас черкесами в XIII сторіччі, що користується найбільшою популярністю серед дослідників, ґрунтується на звістці літописів про т. зв. Охматові слободи й на коментуванні В. Татищевим та І. Болтіним.

Воскресенський, Лаврентіївський та Никонівський літописи помістили таке. 1283 року баскак Охмат, узявши на відкуп увесь Курський край заснував слободи. Слобожани вдалися до грабунків. Тоді 1284 року рильський князь розігнав обидві слободи.

До цих літописних подій Татищев і Болтін додали свої міркування: нібито Охмат закликав черкасів із Бештау (П'ятигір'я) і заселив ними ці слободи під іменем козаків. Та ось слободи розгромлено і черкаси-козаки прибиваються

в Канів до тамтешнього баскака. Той дає їм землі на південь, над Дніпром. Там охматові люди будують собі «городок, або острожок» і називають його Черкаськом, тобто своїм етнічним ім'ям.

Доповнення Татищева й Болтіна до подій на Куриціні сприйнято як реальне або вірогідне багатьма дослідниками (О. Шафонський, С. Броневський, О. Щекатов, О. Рігельман, П. Куліш, Ф. Брун, П. Семенов, І. Фундуклей, Л. Похилевич тощо) й усталено в науковому обігові.

Зв'язок між Охматовими слободами і черкасами не підтверджується ні текстом літописів, ні археологічними дослідженнями.

Мешканці Охматових слобід – не черкеси, а русичі й татаро-монголи. Повідомлення літописців про те, що слобожани зійшлися «зусюдибіч», виключає прибуття їх з однієї сторони – з П'ятигір'я. Нижче літопис конкретизує етнічний склад людності обох слобід. Звернення Телебуги до Олега – «що буде ваших людей у слободах тих, тих людей виведіть у свою волость» – указують, що русичі-куряни становили частину слобожан. А речення з літопису – «Назавтра розбіглися обидві слободи бесерменські» – засвідчує татаро-монгольський компонент у демографічному загалі Охматових слобід. Літописець не міг назвати черкесів бусурманами: уже за раннього феодалізму черкеси були християнами.

Археологами розкопано двоє городищ під Курськом – колишні Охматові слободи. На першому, Бесединському, крім слов'янської, підібрано й численні уламки кераміки, покритої глазур'ю з розмалюванням жовтою, чорною, голубою та зеленою фарбами. Ця типова ординська кераміка – беззаперечний доказ того, що там жили татаро-монголи. На другому, Леб'язькому городищі, поруч зі слов'янською керамікою знайдено значну кількість типової ординської, а на могильнику – ординські поховання й ординську монету, карбовану 130 року за хана Джанибека. Слідів перебування черкесів на Куриціні не знайдено на жодному археологічному об'єкті.

Крім того, в XIII сторіччі черкеси ще не жили в П'ятигір'ї. «Після монгольської навали, – пише один дослідник Черкесії, – на зламі XIII–XIV ст., частина адигів – кабардинці – з Надкубаницини переселилися на схід і зайняли терен П'ятигір'я та сучасної Кабарди. Відтоді розпочалося формування двох гілок адигів – східної (кабардинці) та західної (західні черкеси)».

До того ж у руських літописах адиги зводяться ка(о)согами від XI до початку XIV сторіч. Черкасами – від початку XIV до XVI сторіччя.

Отже, відсутність етноніму «черка(е)си» в X–XIII сторіччях – серйозний аргумент проти появи Черкас за цієї доби.

Є кілька звісток про започаткування або існування Черкас у XVI сторіччі.

Згідно з переказом, записаним у Каневі 1552 року, князь Гедимін (1316–1341), завоювавши Кафу, Перекоп і «черкаси п'ятигорські», привів черкасів і частину їх з їхньою княгинею посадив на р. Сліпороді, а другу – на Дніпрі, де тепер Черкаси сидять. Проте жоден літопис, навіть широкий Литовсько-Руський, не згадує про похід Гедиміна на Кавказ і до Криму. Гедимін не міг поселити черкесів на Дніпрі. Україна перебувала під владою не Литви, а Золотої Орди, і хан Узбек не потерпів би господарювання литовців на ординських землях.

В. Антонович «підремонтував» переказ: він, мовляв, правдивий, тільки канівці переплутали імена Гедиміна і Вітовта, приписавши першому акції другого. Проте навіть така перестановка дійових осіб не врятовує переказу від визнання його за сумбурний. Адже в XIV сторіччі Вітовтове життя (князував у 1392–1430 роках) було заповнене напруженою боротьбою за великокнязівський стіл. Тоді він не здійснив жодного походу на південь України. Лише в 20-х роках XV сторіччя Вітовтові вдалося поширити володіння Литви до Чорноморського узбережжя.

За повідомленням Густинського літопису, – компілятивного переказу оригінальних руських і литовських літописів та хронік, складеному в XVI сторіччі – 30 року Гедимін здобув Київ та його «пригородки», в тому числі Черкаси. Проте факт завоювання Києва литовцями 1305 року фальшивий. Цієї події не датовано в розповіді Литовсько-Руського літопису. М. Стрийковський, запозичивши сам факт із цього джерела, повідомляє його вже під двома датами у двох працях: під 1305 і 1320 роками, а К. Стадницький пересовує дату «1320» на 13 років уперед – 1333 р. За дослідженнями В. Антоновича, Київ приєднано до Литви 1362 року після розгрому татар на Синіх Водах.

Перша згадка про Черкаси припадає на кінець XIV сторіччя. 1394 року великий литовський князь Вітовт наказав київському князеві Скиргайлу «йти из Киева ко Черкасом и ко Звенигороду» для придушення антилитовського виступу на півдні Київської землі. Отже, вже тоді Черкаси виступають як одне з найбільших міст Південної Київщини. З одного боку, вони, зрозуміло вже, існували принаймні кілька десятиріч до підкорення їх Скиргайлом, з другого, мало ймовірно, щоб місто виникло за панування Золотої Орди над Південно-Західною Руссю, тобто до 1362 року. Тоді Золота Орда була ще сильна, і хан Узбек не потерпів би господарювання литовців на ординських землях. Та й татари в ролі колонізаторів – явище незвичайне.

Появу Черкас слід найшвидше приписати колонізаційній діяльності київського князя Володимира Ольгердовича (1362–1394).

Битви на Синіх Водах і на Куликовому полі викликали помітні зрухи в етнічній географії півдня України. Прагнення Ольгерда, надто ж Володимира, зміцнити приєднані землі з оборонного погляду спонукували їх посилити колонізацію південних степів. У цьому зв'язкові, можливо великий литовський, а швидше київський удільний князь і осадили черкесів, які кочували на південному сході України або билися на Синіх Водах чи на Куликовому полі у складі татарського війська.

Найвірогідніше, отже, Черкаси осаджено в 3-й чверті XIV сторіччя.

Археологічні розвідки, проведені мною в Черкасах у 1953–1979 роках, виявили речовий матеріал XIV і пізніших сторіч, ранішого ж – ні. Такі ж наслідки отримано мною і під час двомісячного дослідження Замкової гори у зв'язку зі спорудженням на ній Пагорба Слави та під час роботи експедиції «Черкаси» цього року (1981 – Д. К.).».

В. І. Нестеренко,
завідувач науково-методичним відділом
Черкаський обласний краєзнавчий музей

**Д. П. БОЧКОВ – ДОСЛІДНИК, КРАЄЗНАВЕЦЬ,
ПЕРШИЙ ДИРЕКТОР ЧЕРКАСЬКОГО МУЗЕЮ**

Дмитро Панасович Бочков прожив довге і гідне поваги життя. Він – талановитий історик, бібліограф, краєзнавець, музеєзнавець, автор ґрунтовних бібліографічних досліджень. Людина, на долі якої позначилися складні, а іноді й трагічні події першої половини ХХ ст., знайшла свій поклик у науковому пошуку і прагнула, за будь-яких обставин, зробити значний внесок у вивчення історії рідної країни. А для Черкас – він один з організаторів міського музею, перший його директор, той, хто в самі найтяжчі перші роки зумів разом із своїми колегами зібрати цікаві матеріали і, головне, – зберегти їх у тяжкі роки громадянської війни, створити пристойну на той час експозицію, витримати посягання більшовицької ідеології і з гідністю полишити по-

саду, не забруднивши своє ім'я згодою з тоталітаризмом радянської системи.

Д. П. Бочков народився 15 (28) жовтня 1887 року у містечку Острі (нині – Козелецького району Чернігівської області) у родині псаломщика міської Воскресенської церкви Афанасія Івановича Бочкова та його дружини Мотрони Андріївни (у дівоцтві – Неводовська). Навчався у рідному місті, а у 1902 році 15-літній юнак поступив до Чернігівської духовної семінарії, в якій вже в перші роки навчання проявляє інтерес до історії Чернігівщини, бере активну участь у науковому житті міста, що сприяє обранню його у 1906 році дійсним членом Чернігівської губернської вченої архівної комісії. Цікавим і корисним став для Дмитра Бочкова досвід участі в експедиції по збору сакральних предметів, яка була організована краєзнавцем, дослідником церковного життя Чернігівщини, викладачем семінарії Володимиром Геннадійовичем Дроздовим та священником Костянтином Карпинським. Очолювана ними група семінаристів протягом літа 1907 року, об'їхала практично всю Чернігівську єпархію і привезла більше 600 культових предметів. Це дало змогу вже восени створити цікаву експозицію Єпархіального музею. А молодий дослідник у 1908 році став ще й членом Чернігівської церковно-археологічної комісії при Єпархіальному давньосхови-

щі, яке було першим спеціалізованим науковим товариством по збору і вивченню церковної старовини Чернігівщини [1, с. 156-157].

В ці роки Дмитро Бочков співпрацює з представниками чернігівської наукової еліти, серед яких були відомі архівісти, краєзнавці, громадсько-політичні діячі: Аркадій Васильович Верзілов (1861–1931), Євген Олександрович Корноухов (1881–1919), Вадим Львович Модзалевський (1882–1920), Петро Михайлович Добровольський (1871–1910). Спілкування з вченими, спільні наукові інтереси і наукова праця значно вплинули на формування світогляду Д. Бочкова. Саме в цей час визначаються головні наукові інтереси молодого дослідника – він бере участь у написанні ґрунтовної праці «Опыт хронологической описи книг старопечатных, изданных в пределах Черниговской епархии» і працює над складанням каталогу друкованих книг, виданих в межах Чернігівської єпархії [2, с. 109].

1908 року Дмитро Бочков закінчив Чернігівську духовну семінарію і рік працював у Чернігівській міській управі. З особистих і досить трагічних обставин у 1909 році він змушений був переїхати до м. Вільно і стати чиновником у Контрольній палаті. Лише через деякий час життя загоїло душевні рани і він повертається до наукової праці: «Тепер я з подвійною енергією намагаюсь надолужити втрачене» [3, с. 106]. З 1912 року він працює на омріяній посаді у Віленській публічній бібліотеці, а 1914 року – у Віленському Центральному архіві давніх актів. «Можете поздравить меня; я теперь на службе в Виленской Публичной библиотеке, – повідомляє він в листі до Є. Корноухова [4, с. 107]. Не пориваючи зв'язків із рідним для нього Черніговом, він у Вільно починає співпрацювати з Північно-Західним відділом імператорського російського географічного товариства та Мінським церковно-історико-археологічним комітетом. У 1915 році Д. Бочков переїхав до Москви, поступив до Московського археологічного інституту і працює у Публічній бібліотеці Рум'янцевського музею. У 1916 році був призваний до лав російської армії.

Револьюційні події 1917 року змінюють життя Д. Бочкова: після демобілізації він переїхав до повітового міста Черкаси, де став активним членом місцевого осередку товариства «Просвіта», а також очолив ініціативну групу по створенню у місті музею. Плідний пошук та збирання матеріалів з кінця 1917 року дали свої результати: у травні 1918 року перший музей у місті Черкаси відчинив двері для відвідувачів. А Дмитро Панасович, який безпосередньо брав участь у створенні експозиції, став його першим директором. Основу фондової колекції і першої експозиції музею склали мінералогічно-палеонтологічна та етимологічна колекції, предмети побуту, документи та стародруки, які передали жителі міста. Сюди потрапили військові реліквії Орловського і Брянського полків, що зберігались в полковій церкві. Новостворений музей розмістився у гарному будинку по вулиці Гоголівській, 115. Згідно з документами і напису на штампі, музейна установа називалась спочатку «Черкаський історико-педагогічний ім. Т. Г. Шевченка музей, заснований у 1918 році Черкаським то-

вариством «Просвіта» м. Черкаси на Київщині». Пізніше музей мав круглу печатку з написом «Науковий історико-педагогічний музей Черкащини» [5, с. 5].

Головне завдання музею його директор бачив у збиранні і експонуванні такого демонстраційного матеріалу, який би «допомагав вивчати «фізіологію Черкащини, соціально-економічний характер та історію культури, природні багатства (мінеральні, лісові, водні, торф'яні тощо)». Про це він писав у своєму листі від 24 травня 1918 року до відділу народної освіти [6, с. 109].

Початковий період існування музею був позначений пошуками форм організації експозиційної, просвітницької роботи та комплектування фондів в дуже складних політико-економічних умовах 1918–1919 років. На початку 1919 року більшовицька влада починає свої перші бюрократичні реорганізації, які торкнулись і черкаського музею. У березні 1919 року Київський народний комісаріат своїм розпорядженням дає вказівку Черкаському повітовому відділу освіти, місцевому комітету охорони пам'яток спільно з іншими установами створити на базі вже існуючого музею єдиний музей із архівом та науковою бібліотекою. Після цього 6 квітня 1919 року на засіданні Черкаського повітового відділу народної освіти разом із товариством «Просвіта» було прийняте рішення, що науковий історико-педагогічний музей повинен стати базою для створення єдиного народного музею: «...оскільки на Черкащині тільки просвітницький музей є організованим, має наукову наявність до 6000 експонатів, підготовлені культурні сили. Просвітянський музей повинен концентрувати навколо себе всі нові надходження музейних колекцій». Цей музей мав носити назву: «Народний науковий історико-педагогічний ім. Т. Г. Шевченка музей на Черкащині. Заснований в 1918 році Черкаським товариством «Просвіта» [7, с. 18].

Ця досить складна і відповідальна робота лягла на плечі директора музею і двох його працівників. 7 квітня 1919 року колегія повітового відділу народної освіти приймає остаточне рішення створити такий музей і розпочати з 13 квітня перевезення експонатів у приміщення колишнього духовного училища по вулиці Парадній, 19: «т. Біляєву, Бочкову, Шапрану приступити негайно до перевозки музею товариства «Просвіта»... і приступити до розміщення музейних речей з тим, щоб на перший день Паски народний музей був відкритий для загального користування» (припис Комісаріату народної освіти від 14 квітня 1919 року № 787) [8, с. 14].

Д. П. Бочков постійно шукав можливості збільшити фонди: у 1919 році до музею надійшли старовинні монети, зброя, нагороди, колекції опудал і картин з будинків заможних черкасців Лисака і Гаркавенка та геолого-палеонтологічна, матеріали Корсунського Червоного полку. За клопотанням директора була закуплена ентомологічна колекція черкаського колекціонера Балківського (24 ящики), якого запросили на службу до музею для складання пояснювальних таблиць, каталогу, тексту для екскурсиводів [9, с. 11].

Нестабільність тогочасної політичної ситуації торкалась і музею. Так, після захоплення у серпні 1919 року Черкас денікінцями, призначена ними міська

управа із вартою вислила музей із займаного ним приміщення. І Д. П. Бочков шукає вихід з такої проблеми: 17 вересня звертається з листом до коменданта Черкас, оскаржуючи дії міської управи і висловлює стурбованість про те, що цінні матеріали і майно музею «приречені на вірну загибель», просить допомоги у громадськості міста. Міський осередок «Просвіти» не залишається осторонь і знаходить кімнати в одному з будинків Лисака. Музей переїздить у так звані «Петроградські номери», по вулиці Суворівській (нині – приміщення музичної школи № 1 по вулиці Вишневецького-Байди) [10, с. 7].

У 1920 році музей був взятий на державне утримання і підпорядкований відділу народної освіти Черкаського повітового виконавчого комітету Ради робітничих, селянський та червоноармійських депутатів, отримав назву «Народний науковий історико-педагогічний ім. Т. Г. Шевченка музей на Черкащині» і повернувся у будинок по вулиці Гоголівській, 115. Саме тут музей і знаходився впродовж наступних десятиліть.

У той час у музеї було три відділи: природничий, історико-археологічний з картинною галереєю та етнографічний. У 1920-х рр. створено меморіальну кімнату Т. Г. Шевченка, в якій були представлені перші видання «Кобзаря», старовинна різьблена палиця і дерев'яна чарка, які він залишив у родині Цибульських, перебуваючи 1859 року в Черкасах.

В 1922–1926 роках в музеї працювало три співробітника, які займалися вивченням історії і природи Черкащини. Д. П. Бочков проводив також і археологічні розвідки і саме він виявив у 1926 році на околиці села Маслове могильник черняхівської культури. Він же запросив для її дослідження археологів з Києва і сам брав участь у розкопках [11, с. 130]. Практично всі предмети з розкопок були передані Черкаському музею. І в наш час значна їх частина представлена в експозиції.

На Чигиринщині у селі Галаганівка Д. Бочков зібрав та опублікував значний матеріал римської культури, серед них були бронзові люстра, мисочка, глиняний посуд, залізні ножиці, персні [12, с. 14].

За ініціативи директора при музеї були організовані екскурсбюро, де навчали екскурсоводів, та гурток «Друзі музею», завданням якого був пошук предметів старовини. Музей поступово набував популярності, зокрема у 1922 році музей відвідало 500 осіб, в 1923 – 9265 осіб, 1924 – 17782 осіб, в 1925–1926 – близько 18 тисяч осіб. Такі відомості про роботу музею у 1921–1931 роках Д. П. Бочков надсилав до Музейної секції Археологічного Комітету Всеукраїнської Академії наук (ВУАН), яка здійснювала наукове керівництво регіональними (окружними) музеями України. Із звітів відомо, що колекції та експозиція були впорядковані згідно правил і вимог музейної справи: всі експонати інвентаризовані, експозиція оснащена етикетажем, вікна заґратовані, а вночі будинок охороняв сторож.

У 1926 році, згідно звіту Д. Бочкова, музей в Черкасах мав шість відділів: археологічний, де на столику, у шафі, етажерці, і в аптечних вітринах були ви-

ставлені артефакти з розкопок. Другим відділом був краєзнавчий кабінет експозиційний ряд якого представляли етимологічні експонати в шафі, малюнки та книги. Художнім відділом опікувався сам директор Дмитро Бочков. У відділі налічувалося 226 експонатів, серед них були картини, меблі, посуд, скульптури. Відділ етнографічний займав кімнату площею 7,22 кв. саж., тут на 4-х вітринах типу столів розміщувалося 423 експонати з них найбільшу групу складали писанки, 4 килими, посуд, малюнки. В п'ятій кімнаті експонувалися речі з панських будинків. Найбільшим був відділ природознавчий, який займав 2 кімнати і налічував 5000 предметів зоологічних, ботанічних, геологічних, мінералогічних, ентомологічних. Музейна експозиція мала пристойне обладнання і була гарно оформлена, що привертало до музею значну кількість відвідувачів і знаходило схвальні відгуки в пресі. Так у журналі «Червоний шлях» за 1924 рік було подано опис музею та розповідалось про його співпрацю із навчальними закладами та профспілковими організаціями місцевих закладів.

Про Черкаський музей його директор написав повідомлення для газети «Більшовик», яка була надрукована 15 липня 1924 року. У 1925 році надіслав до редколегії збірника «Український музей» статтю та лист.

На 1 жовтня 1926 року у фондах музею зберігалось 14229 предметів, серед них мармурова ваза грецького виробництва III ст. до н. е. із зображенням голови Бахуса, ступа мідна німецької роботи 1676 року, скриня 1735 року, колекція іконопису XVII-XIX ст., золоті та срібні ювелірні вироби, матеріали археологічних розкопок. Музейна бібліотека мала 13000 томів, серед яких значну частину складали видання XVIII-XIX ст. і з них 10000 – іноземні видання [13, с. 18–19].

У 1925–1927 роках згідно рішення Черкаської Окрполітосвіти були закриті музеї в Золотоноші, Смілі, Корсуні, Чигирині, а їх експонати передані до Черкаського музею. Д. П. Бочков організовує і сам бере участь у їхньому транспортуванні. Так, у жовтні 1925 року були перевезені цікаві матеріали Золотоношського музею, про що уповноваженим ВУАК О. М. Олександровим був складений акт з описом музею і було відзначено: «Зараз завідуючий Черкаським музеєм, т. Бочков на підводах перевозить експонати Золотоношського музею до Черкас в Черкаський музей» [14, с. 15].

1930 року музей, за вимогами партійних розпоряджень, змушений був передати до державного банку практично всі предмети з золота, срібла, коштовних каменів. В цьому ж році розпочалась реорганізація адміністративно-територіального устрою: були ліквідовані округи і райони підпорядковувались безпосередньо республіканському центру.

У 1932 році був введений обласний поділ, за яким більшість правобережних районів сучасної Черкащини увійшла до Київської області. З цього часу музей набуває статусу міжрайонного з назвою «Черкаський міжрайонний краєзнавчий музей придніпровських районів Правобережжя» [15, с. 10–11].

Репресивна політика 30-х років практично у всіх сферах суспільно-політичного життя торкнулась і музеї. Тепер при створенні експозицій потрібно було виконувати директивні розпорядження і значну частину площ відводити прославланню дій партійних органів показом здебільшого плакатів, а цікаві матеріали ховати в фонди. З такими методами не зміг змиритись засновник і директор черкаського музею Д. П. Бочков. У 1935 році, відчуваючи наближення репресій, він звільнився за власним бажанням і переїхав із дружиною Ганною Максимівною та синами Леонідом і Дмитром до Києва.

У 1935–1941 роках Бочков був коректором, завідувачем відділу рукописів і стародруків Державної історичної бібліотеки України в Києві. У 1941–1944 роках був коректором та відповідальним секретарем у редакціях районних газет Саратовської області. 1944 року повернувся до Києва і до виходу на пенсію працював на різних посадах в Міністерстві освіти Української РСР. Увесь цей час він активно співробітничав з Інститутом археології Академії наук УРСР, займався складанням біо-бібліографічних довідників. У 1958 р. вийшов на пенсію і весь свій вільний час присвятив науковій праці. Дружина сина Дмитра, який загинув під час оборони Москви, з дочкою Галиною переїхала до дідуся та бабусі у Київ. Останнє помешкання, після смерті дружини Ганни Максимівни у квітні 1979 р., Дмитро Панасович ділив з невісткою, онукою (Г. Д. Машковою-Бочковою), її чоловіком та праонуками. Помер 13 жовтня 1982 р. у віці 95 років у Києві.

У Державному архіві Чернігівської області з матеріалів приватного архіву сформовано особовий фонд Дмитра Бочкова, що складається з 188 справ. Найцікавішими серед них є неопубліковані рукописи – результат його наполегливого наукового пошуку впродовж усього життя. Крім того, у фонді зберігається чималий епістолярій (близько 120 листів). Серед адресатів відомі науковці, краєзнавці та громадські діячі [16, с. 156–163].

Значну частину доробку Д. Бочкова складають бібліографічні покажчики, над якими дослідник працював протягом всього свого життя.

Цікавим фактом в житті Д. П. Бочкова є його особистий внесок у формування Черкаського архіву. Він ще у 1918 році врятував від знищення та зосередив спочатку у своєму приватному архіві документи 35-го Орловського і 36-го Брянського полків, які дислокувались у Черкасах, а потім були розформовані, документи полкових церков, монастирів, приватних осіб. Згодом всі ці матеріали він передав на зберігання в архів [17, с. 34].

І в наш час Д. П. Бочков залишається для широкого загалу маловідомим науковцем. Але його ім'я добре знають і шанують працівники Черкаського обласного краєзнавчого музею як засновника і першого директора музею, який у травні 2018 року відзначить свій 100-річний ювілей.

Список використаних джерел

1. Гейда О. Особовий фонд Дмитра Панасовича Бочкова у Державному архіві Чернігівської області // Сіверянський літопис. – 2016. – № 4.
2. Гейда О. Дмитро Панасович Бочков – історик та бібліограф // Семінаріум. Церква – ментальність – культура: питання історії та історіографії. – Випуск 2. – Чернігів, 2010.
3. Там само.
4. Там само.
5. Соса П. П., Мельниченко В. М. Черкаському краєзнавчому – 80. Історико-документальний нарис про Черкаський обласний краєзнавчий музей. – Черкаси, 1998.
6. Державний архів Черкаської області (далі – ДАЧО). – Ф. Р – 150, оп. 1, спр. 9.
7. ДАЧО. – Ф. Р – 150, оп. 1, спр. 3.
8. ДАЧО. – Ф. Р – 150, оп. 1, спр. 2.
9. ДАЧО. – Ф. Р – 150, оп. 1, спр. 7.
10. Соса П. П., Мельниченко В. М. Черкаському краєзнавчому – 80. Історико-документальний нарис про Черкаський обласний краєзнавчий музей. – Черкаси, 1998.
11. Шкулета Л. В. Огляд археологічних колекцій з фондів Черкаського обласного краєзнавчого музею // Археологічні дослідження на Черкащині. – Черкаси, 1995.
12. Нераденко Т. М. Археологія Чигиринщини. – Черкаси, 2012.
13. Набок Л. М. Документи з історії музейної справи Черкащини // Розвиток музейної справи на Черкащині. Матеріали другої науково-практичної конференції червень 2009 року м. Черкаси. – Черкаси, 2016.
14. Науковий архів Інституту археології Національної Академії Наук України фонд Всеукраїнського археологічного Комітету, спр. № 21, 46, 112.
15. Соса П. П., Мельниченко В. М. Черкаському краєзнавчому – 80. Історико-документальний нарис про Черкаський обласний краєзнавчий музей. – Черкаси, 1998.
16. Гейда О. Особовий фонд Дмитра Панасовича Бочкова у Державному архіві Чернігівської області // Сіверянський літопис. – 2016. – № 4.
17. Клименко Т. З історії становлення та розвитку державного архіву Черкаської області // Історико-культурна спадщина: збереження, доступ, використання. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 7–9 квітня 2015 р., м. Київ, Україна. – Київ, 2015.

Приміщення Черкаського музею по вул. Гоголівській

Експозиція ЧОКМ, 20-30 рр.

В. П. Козоріз,

краєзнавець, журналіст, член Національної спілки краєзнавців України
м. Харків

РОЗВИТОК ІСТОРИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА НА ДРАБІВЩИНІ

На сучасній мапі України Драбівський район займає північно-східну частину Черкаської області, що лежить у лісостеповій зоні лівобережного Придніпров'я й охоплює територію площею 1160 кв. км. До його складу входить одне селище і 50 сіл та хуторів, більшість з яких були засновані у XVIII – XIX сторіччях.

Історично сучасна територія Драбівського району відноситься до Полтавщини, а точніше, за класифікацією історика Лева Падалки, до Пирятинсько-Золотоніського степу, який був рясно усяний степовими могилами та курганами, більшість яких відносяться до скіфсько-сарматських та середньовічних часів. Отже першими цим зацікавилися археологи.

На 1917 р. у Полтаві було видане перше наукове зведення про кургани і городища губернії, укладене, за матеріалами анкетування Центрального Статистичного Комітету 1873 р., М. О. Макаренком [63].

Таким чином, наприкінці XIX – на початку XX ст. на Полтавщині чітко знайшли вияв загальні тенденції в розвитку вітчизняної археологічної науки – розгорнулися широкі дослідження курганных пам'яток скіфського часу та слов'яно-руської епохи, здійснювалися значні розвідкові обстеження укріплених поселень та «змійових» валів, вівся збір даних про старожитності шляхом проведення анкетування, проводилися перші розкопки поселень та ґрунтових некрополів різних епох. Все це засвідчувало формування основних напрямків археологічних досліджень – розділів археологічної науки – первісного, скіфо-навчого, слов'яно-руського тощо. Були засновані і впливові місцеві музейні зібрання, що після 1906 р. об'єдналися в єдиний Природничо-історичний музей Полтавського губернського земства, зі власним археологічним відділом та відповідною експозицією, очолюваним фахівцем-археологом.

У 80-х роках XIX ст. близько сотні таких курганів були описані відомим істориком і археологом Дмитром Самоквасовим, а вже в 90-х роках XX століття кілька степових курганів дослідили черкаські археологи, виявивши в них поховання періоду багатоваликової кераміки, середньо-сарматського періоду та поховання середньовічних часів. До сьогоднішнього дня на Драбівщині збереглося більше 400 давніх курганів-могильників, які знаходяться під охороною держави. За свідченням шрамківського краєзнавця Володимира Щерби, в долині річки Чумгак також було виявлено кілька старих городищ, які відносились до різних історичних періодів [1].

Втім, активне дослідження історії цього краю починається тільки із 60-х років XX століття, коли Драбівський район остаточно сформувався як адміністративно-територіальна одиниця.

Отже, територія Драбівського району становить певний інтерес як для істориків, археологів та краєзнавців. Хоча, варто зазначити, що протягом тривалого часу вона залишалась поза їхньою увагою. Насамперед, це було пов'язано, насамперед, з природно-історичними особливостями території, яка входить до сучасної Драбівщини, а також тим, що протягом тривалого часу населені пункти теперішнього Драбівського району входили до різних адміністративно-територіальних утворень, що не дозволяло виділити Драбівщину, як окрему і цілісну територію. У добу Гетьманщини більшість сіл і хуторів входили до складу Золотоніської, Гельмязівської та Яготинської сотень Переяславського полку, а також до Пирятинської сотні Лубенського полку. Пізніше, за імперських часів, вони знаходились в підпорядкуванні Золотоніського, Пирятинського та Лубенського повітів Полтавської губернії і такий адміністративно-територіальний поділ зберігався аж до 1923 року, коли замість волостей і повітів радянська влада почала утворювати райони і округи, а з ними запроваджувати нову модель суспільно-політичного устрою. Власне, саме з цього часу Драбівський район вперше з'являється на адміністративній карті як самостійна одиниця, а селище Драбів (колишнє волосне містечко) стає районним центром Золотоніської округи Полтавської губернії, а згодом області. З 1954 року Драбівський район – у складі Черкаської області. В сучасних же межах район сформувався лише півстоліття тому.

Проаналізувавши ці та інші публікації, можна дійти висновку, що в дореволюційний період Драбів і Драбівщина цікавили істориків, насамперед, як територія, якою володіли представники відомих козацько-старшинських та дворянських родин: Марковичів, Свічок, Томарів, Завадовських, Барятинських тощо. Втім, дослідження їхнього впливу на соціально-економічний чи культурний і духовний розвиток краю практично не проводилось. На цьому тлі приємне виключення складає хіба що стаття фольклориста і етнографа Василя Милорадовича «Степная Лубенщина», у якій автор подає докладні відомості про заселення села Перервинці, яке належало тоді до Лубенського повіту Полтавської губернії, про колишніх власників цього села, місцеву Всевведенську церкву і т.п. [6]. Цінні відомості про це село містяться і в щоденникових записах Якова Марковича, які у 1893 році друкував журнал «Киевская старина».

Ще кілька важливих робіт були пов'язані з історико-статистичними описами Драбівського краю, які з'являються у другій половині XIX століття. Так, у 1883 році коштом Золотоніського земства була видана праця професора І. В. Лучицького «История землевладения в Полтавской губернии в XVIII веке. Козачьи владения. Золотоношский уезд», в якій автор, спираючись на матеріали Рум'янцевського Опису, дає широку статистичну картину із життя козаків Золотоніської, Гельмязівської, Піщанської і Ліпльавської сотень Переяславського полку. Зокрема, тут знаходимо цінні відомості про козачі володіння сіл Безпальче та Жорнокльови, які тоді належали до Гельмязівської сотні [7]. Пізніше на

основі цієї роботи статист Полтавського губернського земства М. В. Рклицкий підготував ґрунтовне дослідження «Казаки Золотоношского уезда по данным Румянцевской описи 1767 г.» [8]. Цінність цієї роботи полягає в тому, що разом з інформацією економічного характеру в ній подано і перелік найдавніших прізвищ, які збереглися на території козацьких поселень з 1767 по 1900 рік.

Довідкова інформація про найбільші населені пункти Драбівського краю також була вміщена у «Полном географическом описании нашего Отечества. Малороссия», що побачило світ у 1908 році під редакцію В. П. Семенова. Слід зазначити, що це джерело не втратило своєї актуальності й для сучасних краєзнавців, так само як і фундаментальна робота Л. В. Падалки «Прошлое Полтавской территории и ее заселение». До речі, подаючи список любителів старовини, чий повідомлення були використані при підготовці книги, Лев Падалка назвав і священника о. Олексія Клепачевського із села Білоусівки. Але, на жаль, про діяльність цієї особи на ниві краєзнавства більше нічого не відомо.

Таким чином, впродовж XIX і в першій половині XX століть комплексні дослідження історії Драбівського краю та його населених пунктів не проводились. Принаймні, в архівних та бібліотечних фондах мені не вдалося виявити жодної краєзнавчої публікації на цю тему. І тільки на початку 60-х років XX ст. починається активне дослідження історії сіл та селищ Драбівського району, що було пов'язано з відродженням краєзнавчого руху та історичного краєзнавства в Українській РСР. Поштовхом для цього відродження стала постанова «Про видання «Історії міст і сіл Української РСР», яка була видана 29 травня 1962 року за ініціативою тодішнього заступника голови уряду УРСР і голови Всеукраїнської Спілки краєзнавців Петра Тронька. Адже крім великої групи науковців до роботи над цим енциклопедичним виданням було залучено близько 100 тисяч працівників музейних та бібліотечних установ, учителів шкіл і працівників партійних органів, які почали збирати матеріали про населені пункти свого краю описувати історичні пам'ятки, засновувати музеї тощо. На Драбівщині цю роботу очолив зав. відділом пропаганди та агітації місцевого райкому партії Володимир Костянтинівич Власенко та вчитель історії Білоусівської середньої школи Яків Юхимович Залізник. Велику допомогу в дослідженні історії Драбівщини також надавав учитель географії і краєзнавець Костянтин Антонович Сакун (1906–1988), уродженець селища Драбів, який мешкав у Києві. Вчителюючи в одній із столичних шкіл він багато часу присвячував роботі в столичних та обласних архівах, результатом чого стали його численні краєзнавчі публікації у місцевій пресі. Перша публікація з'явилась у газеті «Прапор Жовтня» 20 листопада 1962 року під рубрикою «Люби і знай свій рідний край» і була присвячена походженню назв населених пунктів Драбівського району. А далі такі публікації на сторінках районки з'являлися регулярно. У травні 1963 року в «Прапорі Жовтня» вийшла ґрунтовна стаття цього краєзнавця «З історії села Драбова» і того ж року вона була надрукована в «Українському історичному журналі» [9, 102–104].

У 1965 році редакцією газети «Прапор Жовтня» було започатковано ще одну рубрику, присвячену краєзнавству – «Твоє рідне село. За що любиш його».

го?», під якою починають друкуватися й інші краєзнавці, зокрема завідувач Шрамківською селищною бібліотекою М. Л. Помінов, учитель Я. Кривко, директор Золотоніського районного краєзнавчого музею М. Ф. Пономаренко, учитель Демківської середньої школи П. П. Вересоцький та інші. Одна з провідних тем їхніх публікацій стосувалась зв'язків з Драбівським краєм відомих людей – І. П. Котляревського, Т. Г. Шевченка, М. В. Гоголя, М. М. Коцюбинського. Справжнім відкриттям для читачів «Прапора Жовтня» стала публікація К. А. Сакуна про відомого композитора і автора української рапсодії Григорія Ходоровського, який народився 1853 року в селі Кохнівка поблизу Свічківки. Він же відкрив для своїх земляків і призабуте ім'я художника Івана Падалки та першим на сторінках районної газети порушив питання про вшанування його пам'яті. Щоправда, у невеликій кореспонденції, присвяченій І. І. Падалці, краєзнавець помилково зазначив, що художник помер у 1938 році. Насправді ж він був розстріляний 13 липня 1937 року під час сталінських репресій, реабілітований 1 лютого 1958 року.

Певний внесок у дослідження історії Драбівщини зробив ще один уродженець Драбова Іван Михайлович Кучерявий, який мешкав у Ленінграді. Ще в пору своєї молодості він був активним дописувачем газети «Соціалістична Драбівщина», а в середині 60-х років дебютував як краєзнавець. Одна з його перших краєзнавчих публікацій на сторінках «Прапора Жовтня» була присвячена аналізу уставної грамоти, за якою в 1861 році драбівські селяни викупали землю і волю у князя Барятинського. Цей документ автор віднайшов у фондах Центрального державного історичного архіву СРСР. Цікавими є і його спогади про післяреволюційне життя у слободі Дуніновка, яка нині є частиною селища Драбів [10].

Варто зазначити, що в середині 60-х років минулого століття Драбівський район уже остаточно сформувався як адміністративно-територіальна одиниця Черкаської області, що підсилило інтерес до минулого Драбівщини. Справжній сплеск краєзнавчих публікацій припав на другу половину 60-х років ХХ століття. Це було пов'язано з підготовкою до 50-річчя «Великого Жовтня» та виходом у світ першого тому «Історії міст і сіл України» (1967 р.). У цей час на сторінках районної газети з'являється ціла серія матеріалів, присвячених встановленню на території Драбівського району радянської влади та борцям за цю владу – учасникам громадянської війни і червоним партизанам, першим комсомольцям і комуністам, організаторам комітетів незаможних селян і колгоспів. Наприклад, з публікацій К. А. Сакуна дізнаємося, що першим організатором радянської влади на Драбівщині був уродженець села Павлівщина Данило Зубенко, який «зі зброєю в руках боровся проти петлюрівських банд на Золотоніщині» (*цитата автора*, – В.К.). А Я. Залізняк кілька своїх публікацій присвятив ролі перших комсомольців Білоусівки у встановленні радянської влади. Про історію дореволюційного і післяреволюційного села Яворівка на сторінках газети розповів учитель Яворівської восьмирічної школи О. Чаленко.

Зазвичай такі публікації будувалися на протиставленні дореволюційної та післяреволюційної дійсності, а факти висвітлювались через призму класової

боротьби. Проте для вдумливих дослідників навіть в такому вигляді ці матеріали мали чималу цінність, оскільки містили багато документальних фактів, що базувались на спогадах безпосередніх учасників та свідків минулих подій. Наприклад, у одному з номерів газети «Прапор Жовтня» були надруковані спогади колишньої комсомолки О. Безнос, яка розповіла про історію створення у Драбові першої комсомольської організації. З'ясувалося, що ініціатором цієї справи була Софія Арапова, яка з відповідною місією приїхала до Драбова аж із Харкова...

У 1972 році завершилося видання 26-томного енциклопедичного видання «Історії міст і сіл Української РСР», що стало знаменною подією в розвитку історичного краєзнавства. Одним з перших на цю подію відгукнувся директор Золотоніського краєзнавчого музею М. Ф. Пономаренко, який 3 серпня 1972 року в газеті «Прапор Жовтня» надрукував невелику рецензію. Оцінюючи «черкаський» том цього видання, він зазначив, що скромне, але гідне місце в ньому відведено й Драбівському району. «Тут читач ознайомиться зі стислою характеристикою району, зустрінеться зі змістовним нарисом «Драбів», перегляне 21 коротку довідку про центри сільських рад. Нарис про Драбів написано добре, на міцній науковій основі, – відзначив рецензент, – авторам удалося відтворити початкову історію селища...». Разом з цим М. Ф. Пономаренко звернув увагу й на те, що в нарисі та в кількох довідках є непоодинокі недоробленості та неточності. Які саме – в публікації сказано не було, проте аналізуючи нариси, присвячені населеним пунктам Драбівського району, можемо зробити самостійні висновки. Наприклад, у статті, присвяченій селищу Драбів, автори повідомили, що в дореволюційний період (до 1917 року) місцеві селяни були зовсім позбавлені медичного обслуговування, що, м'яко кажучи, не відповідає дійсності, адже Золотоніське повітове земство приділяло велику увагу розвитку санітарно-медичної системи, в тому числі й у Драбівській волості, а в 1906 році в містечку Драбів з'явилась своя лікарня. Земельну ділянку для неї, частину коштів та будівельних матеріалів пожертвувала княгиня Надія Барятинська (грунтовні звіти про діяльність цієї лікарні містяться в матеріалах Золотоніського повітового земства).

Крім того, в історичній довідці, присвяченій селу Яворівка, автори «Історії міст і сіл УРСР» «забулися» вказати історичні назви цього села, яке спочатку називалося Богодарівкою, а в 30-ті роки було перейменоване на Сталінівку. У 1941 році, під час німецької окупації, селу повернули історичну назву, а в 1943-му, після звільнення краю радянськими військами, Богодарівка знову стала Сталінівкою. І тільки в листопаді 1961 року Яворівка прибрала вже сучасну, нейтральну, назву.

Не зважаючи на значні ідеологічні «купюри» «Історія міст і сіл Української РСР» досі залишалася цінним науковим джерелом для вивчення історії Драбівщини. До цього варто додати, що серед великої групи істориків і краєзнавців, які працювали над підготовкою цього енциклопедичного видання, зокрема тому про Черкаську область, згадано й прізвища трьох жителів Драбівщини:

В. К. Власенка, Я. Ю. Залізняка (автори нарисів про Драбів), І. С. Городинця, а також киянина К. А. Сакуна.

Робота над дослідженням історії сіл і селищ Драбівського району тривала й після видання енциклопедії. З 1972 року в газеті «Прапор Жовтня» з'являється постійна історико-краєзнавча сторінка «Вікопомне», де редакція регулярно друкує краєзнавчі матеріали різних авторів. Найактивнішим дописувачем залишається все той же К. А. Сакун, який плідно працює в архівних установах, виносячи звідти все нові й нові матеріали. Зокрема, він береться за дослідження Рум'янцевського Опису Малоросії 1767–1769 років і суттєво розширює уявлення своїх земляків про минуле Драбівщини. У цьому плані досить цікавими є його публікації про діяльність на території нашого краю перших приходських шкіл, про козацьке минуле сіл Нехайки, Жорнокльови, Шрамківка та інших. Одночасно Костянтин Антонович вивчає історію колективізації Драбівського району, досліджує становище селянства нашого краю у дореволюційні часи і події 1905–1907 років. Приміром, одна з його статей була присвячена загальному страйку у Драбові, що відбувся у червні-липні 1907 року на підприємствах княгині Барятинської [11].

Загалом варто зазначити, що у 60-80 роках минулого століття К. А. Сакун зробив найбільший внесок у вивчення історії Драбівщини, хоча його творча спадщина до кінця ще не вивчена і не оцінена. Адже крім районної газети «Прапор Жовтня», на сторінках якої він друкувався впродовж 25 років (в тому числі під псевдонімом К. Антоненко), його статті з'являлися і в інших виданнях. Крім цього, краєзнавець він широке листування і залишив багато чернеткових записів та виписок, які робив, працюючи в різних архівах і бібліотеках. Нині ці матеріали зберігаються у Інституті рукописів Національної бібліотеки України імені В. Вернадського в особовому фонді К. А. Сакуна (№ 319).

Вагомий внесок у вивчення історії Драбівського краю зробив і директор Великохутірської середньої школи Олександр Андрійович Дорошенко (1924–1996), за фахом учитель української мови та літератури. Значну частину своїх публікацій він присвятив літературному краєзнавству. Ще у 50-60-х роках, працюючи директором школи на Самбірщині, він організував шкільний гурток для вивчення літературної географії Львівщини. А переїхавши в 1967 році до села Великий Хутір, заснував шкільне історико-літературне товариство «Слово», у газеті «Прапор Жовтня» опублікував серію літературознавчих досліджень під рубрикою «Літературна карта Драбівщини». Зокрема, О. А. Дорошенку належить заслуга у відновленні забутого імені поета Пилипа Шутіра, уродженця Великого Хутора та учасника радянсько-німецької війни, який був посмертно прийнятий у члени Спілки письменників України. Також він дослідив історію перебування на Драбівщині письменниці Марко Вовчок, яка збирала тут українські народні пісні [12]. Серед цікавих робіт цієї серії привертає увагу і ненадруковане дослідження, присвячене особливостям говірки села Великий Хутір (зберігається у бібліотеці Великохутірської ЗОШ ім. С. А. Куниці).

Тривалий час О. А. Дорошенко очолював у Великому Хуторі первинну організацію Товариства охорони пам'яток історії та культури й багато зробив

для дослідження історії свого села і життя відомих земляків. Працюючи в архівах Черкаса, Полтави, Києва, Ленінграда та Москви, він зібрав багато документів про учасників двох світових воєн, в т.ч. про уродженця Великого Хутора Героя Радянського Союзу Семена Куницю, ім'я якого було присвоєне місцевій школі. Крім того, маючи хист до малювання, Олександр Андрійович створив серію портретів видатних земляків, які зберігаються в приватних колекціях та в сільському історико-краєзнавчому музеї. Ще у 1976 році за ініціативою О. А. Дорошенка при Великохутірській середній школі було відкрито кімнату бойової і трудової Слави, а в 1987 році в приміщенні сільського будинку культури було відкрито повноцінний краєзнавчий музей.

Ще один напрямок краєзнавчої діяльності О. А. Дорошенка стосувався дослідження далекого минулого Драбова та походження назви селища. Зокрема, в одній із своїх статей він доводив, що етимологічно слово «Драбів» походить від іранського або турецького кореня «дреб», що означає «воротар», «сторож воріт», «брама» і т.п. [13]. Крім цього, працюючи в Московському архіві древніх актів, О. А. Дорошенко виявив і дослідив грамоту царів Івана і Петра, за якою у 1689 році драбівські землі були пожалувані військовому товаришеві Івану Мировичу. Це була перша документальна згадка про Драбів, а точніше про «драбів ліс», який разом з іншими маєностями був переданий Мировичу. Втім, спираючись на архівні джерела, Дорошенко доводив, що час заснування Драбова треба віднести принаймні до середини XVI століття, коли свої уходи на землях нашого краю мали канівські бояри, одним з яких був Микита Драб [14].

Велику краєзнавчу роботу проводив і вчитель історії та суспільствознавства Безпальчівської середньої школи Іван Сергійович Городинець (1927–2014). Він вважав себе учнем і послідовником свого земляка Івана Івановича Марунича, який ще в повоєнний час, працюючи завідуючим сільським клубом, почав досліджувати історію Безпальчого. Результати своїх досліджень І. І. Марунич друкував у сільській багатотиражній газеті «Вперед» та на сторінках районної газети «Прапор Жовтня». Після його смерті цю справу продовжив І. С. Городинець, який ретельно збирав матеріали з історії свого села, району та області, записував спогади ветеранів війни і праці тощо. Пізніше ці матеріали лягли в основу Безпальчівського краєзнавчого музею, організованого І. С. Городинцем в середині 60-х років минулого століття. За його ж ініціативою на околиці села Безпальче було встановлено пам'ятник козаку Безпальку, якого вважають засновником цього населеного пункту. Іван Сергійович також був ініціатором встановлення у своєму селі пам'ятника землякам, які стали жертвами Голодомору і політичних репресій, та пам'ятника репресованому художнику І. І. Падалці в селі Жорнокльови.

Варто зазначити, що І. С. Городинець був одним з перших дослідників життя та творчості художника Івана Падалки, опублікував цінні історичні матеріали про його родовід і козацьке коріння, про навчання та роботу в різних містах України. Пізніше за його ініціативою в селищі Драбів було відкрито музейну кімнату І. І. Падалки та видано бібліографічний покажчик «Український ху-

дожник І. І. Падалка. 1894-1937» (Уклад. В. О. Ярошик, І. С. Городинець. – Харків, 1992).

Також Іван Сергійович одним з перших почав досліджувати тему Голодомору 1932–1933 років та політичних репресій в селі Безпальче і на Драбівщині в результаті чого вийшла його документальна книжка «Війна проти власного народу» (Черкаси, 2008). Безспірною цінністю цього видання є те, що воно містить поіменний список жителів села Безпальче, які померли в роки голодомору або були закатовані більшовицькими активістами. Причому, кожен факт смерті або загибелі своїх земляків краєзнавець підтверджував показами свідків, які завірялися сільською радою. Один з розділів книжки «Війна проти власного народу» також було присвячено резонансній «Драбівській справі», за якою у 1932 році до різних термінів ув'язнення було засуджено 34-х осіб, переважно керівників Драбівського району та сільських активістів, які займалися «викачкою хліба».

Важливим етапом у творчості І. С. Городинця стала і його робота над «Книгою пам'яті села Безпальче» (Сімферополь, 1994), в якій вміщено списки жителів села, що загинули в різних війнах (від російсько-турецької до радянсько-фінської). Електронна версія цієї Книги також розміщена на Інтернет-сайті www.bezpalche.org.ua.

До цього варто додати, що краєзнавчі роботи І. С. Городинця друкувалися не тільки у районній газеті, а й на сторінках обласних та республіканських видань, зокрема, у щорічнику «Україна. Наука і культура», журналах «Київ», «Краєзнавець Черкащини», «Розбудова держави», «Україна», у збірнику «Черкаський край – земля Богдана і Тараса» тощо. Останнім краєзнавчим доробком Івана Сергійовича стала його книга «Пам'ять не згасне» (Черкаси, 2014), яка вийшла незадовго до смерті автора й присвячена землякам-безпальчівцям, котрі були учасниками Другої світової війни. Над цією книгою він працював усе своє свідоме життя.

Гідне місце в ряду дослідників історії Драбівщини посідає і постать шрамківського журналіста та краєзнавця Володимира Павловича Щерби (1934–2012). В середині 60-х років після закінчення Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка він працював кореспондентом, а потім відповідальним секретарем газети «Прапор Жовтня». Тоді ж у молодого журналіста проявився інтерес до історії рідного краю, який згодом переріс у серйозне захоплення.

Одна з перших краєзнавчих публікацій В. П. Щерби з'явилася у газеті «Прапор Жовтня» за 21 жовтня 1975 року і стосувалась походження одного з найдавніших гідронімів Драбівського краю, який відклався у назві річки Чумгак. Автор висловив гіпотезу про його тюркомовну природу [15]. Пізніше В. П. Щерба продовжив дослідження цієї теми, яке завершилося виданням книжки «Над Чумгак-рікою» (Драбів, 1996). На її сторінках висвітлено й історію виникнення кількох причумгацьких сіл, зокрема, Шрамківки та Перервинців.

У 2007 році вийшла ще одна книга В. П. Щерби – «З туману віків і днів учорашніх» (Драбів, 2007), присвячена історико-географічному дослідженню нашого краю. Опрацювавши значний масив історичних та краєзнавчих джерел,

автор зробив першу серйозну спробу написання неупередженої історії Драбівщини у її нерозривному зв'язку з історією України, яка впродовж багатьох віків була об'єктом чужоземних домагань. Також автор подав нариси про окремі населені пункти Драбівщини та публікації інших авторів, які раніше висвітлювали ті, чи інші сторінки історії нашого краю. Наприклад, у книзі вміщено цінну краєзнавчу статтю М. Ф. Пономаренка «Папірня у Драбові», яка раніше друкувалась на сторінках газети «Прапор Жовтня».

На жаль, важка хвороба завадила Володимиру Павловичу довести свою роботу до завершення і його остання книга вийшла з великою кількістю неточностей та коректорських помилок. Попри це, вона дала серйозний поштовх для критичного осмислення історії нашого краю, особливо її радянського періоду, відновлення призабутих або замовчуваних сторінок, повернення історичної справедливості.

На жаль, у рамках однієї статті не можливо докладно розповісти про всіх людей, які в тій, чи в іншій мірі досліджували історію Драбівщини або його окремих населених пунктів. Адже практично в кожному селі була людина, яка цікавилася минулим свого краю, збирала старожитності та відомості про історію своєї малої батьківщини і її людей. Переважно це були вчителі місцевих шкіл, зокрема, вчителі історії, які крім ентузіазму мали ще й професійний інтерес до краєзнавства. В селі Яворівка цією роботою займався О. Чаленко, у Мехедівці – В. Шевченко, у Бирлівці – В. Корж, І. Зьомша, у Ковалівці – П. Ярославський та інші. Втім, за радянських часів робота краєзнавців обмежувалась ідеологічними рамками, які не дозволяли торкатися низки заборонених тем, приміром, церковно-релігійного життя, примусової колективізації, голодомору, політичних репресій тощо. Дослідження цих трагічних сторінок розпочалося вже в незалежній Україні, в результаті чого була видана Книга пам'яті України, «Реабілітовані історією», Національна Книга пам'яті жертв Голодомору та інші видання. В них відображено і людські втрати по населених пунктах теперішнього Драбівського району, хоча далеко не повні.

Особливе місце серед дослідників історії Драбівського краю посідають організатори музейної справи, які також багато зробили для вивчення та збереження історії свого краю. Перший музей на території Драбівського району було відкрито в листопаді 1967 року в районному центрі, а його відкриття було приурочене до 50-річчя «Великої Жовтневої революції». Отож закономірно, що головним організатором і натхненником цієї справи був районний комітет КПУ в особі завідуючого відділом агітації та пропаганди В. О. Шекені. Активну участь у створенні музею брав і учитель Білоусівської середньої школи Я. Ю. Залізник. Провідною темою музейних експозицій стало увічнення героїки «Великої Жовтневої соціалістичної революції», історія встановлення на території району радянської влади, так зване «колгоспне будівництво» тощо. Частина експозицій, розташованих в чотирьох залах музею, також була присвячена учасникам Великої Вітчизняної війни та Героям Радянського Союзу – вихідцям з Драбівщини.

У 1970 році Драбівському історико-краєзнавчому музею було присвоєно звання «народний», а в середині 80-х років в його фондах нараховувалося понад

2200 експонатів. Тривалий час цим закладом завідував військовий пенсіонер Володимир Миколайович Потапенко, який вів і велику пошукову роботу. Проте згодом музей занепав, а значну частину його фондів і експонатів було втрачено. Ця непоправна втрата відчувається дотепер.

У травні 1984 році на Драбівщині з'явився ще один музейний заклад – Нехайківський історико-краєзнавчий музей, який розташували у 11 кімнатах старого шкільного приміщення. Головна заслуга у створенні цього музею належить колишньому директору Нехайківської середньої школи Володимиру Григоровичу Деркачу (1938–1996), який займався пошуком експонатів та художнім оформленням закладу. Огляд музею розпочинався з теми «Давно минуле краю», яка висвітлювала історію заснування козацького села Нехайки. У залі дореволюційного розвитку села були виставлені старовинні грошові знаки, аршини, фотокопії документів із згадками про село. Окремий зал був присвячений двічі Герою Радянського Союзу І. Н. Степаненку та іншим льотчикам-землякам, котрі були учасниками Великої Вітчизняної війни. Відкриття музею стало помітною культурною подією не тільки в житті Нехайок, а і всього району. Про неї навіть писав журнал «Культура і життя», який повідомляв, що за перші півтора року існування нехайківського музею його відвідало понад 10 тисяч осіб.

У цій статті ми вже згадували про Великохутірський історико-краєзнавчий музей, заснований директором місцевої школи О. А. Дорошенком. До останніх днів свого життя він залишався і директором цього закладу, поповнював його фонди, вів велику пошукову роботу. В 1991 році за рішенням Черкаського облвиконкому великохутірському музею було присвоєно звання «народний». Пізніше у своїх спогадах про О. А. Дорошенка вчителька Любов Крикун із села Рождественське писала, що за багатством і значимістю зібраних матеріалів цей музей не поступався районним і навіть обласним музеям... [16]. На жаль, після смерті О. А. Дорошенка створений ним музей спіткала доля багатьох інших музейних закладів, які втратили своїх господарів-ентузіастів. Значна частина музейних фондів і експонатів була розкрадена або загублена, а експозиції втратили актуальність. Практично сільський музей припинив свою діяльність. І тільки у 2010 році за ініціативою громадськості сільська рада відновила роботу музею. Впродовж останнього часу ним завідує вчителька образотворчого мистецтва Великохутірської ЗОШ І-ІІІ ступенів Надія Яківна Колотило, яка також колекціонує старі українські рушники.

Серед інших організаторів музейної справи на Драбівщині варто сказати про самодіяльного художника із села Золотоношка Драбівського району Івана Івановича Лисенка (1921–1997), який створив музей історії свого села та унікальну картинну галерею. У ній художник розмістив як свої картини, так і твори художників-аматорів із різних куточків СРСР. Крім цього І. І. Лисенко створив серію картин під назвою «Люди мого села», відтворивши у художніх образах традиції та побут своїх односельців. На жаль, після смерті Івана Івановича створений ним музей і картинна галерея припинили своє існування, а частина експонатів була передана до Драбівського районного історико-краєзнавчого музею.

Таким чином, за останні п'ять десятиліть на Драбівщині була проведена значна робота з дослідження історії цього краю та його населених пунктів, відновлення забутих чи замовчуваних сторінок минушини, увічнення пам'яті земляків, які загинули в роки Голодомору та сталінських репресій, під час під час Другої світової війни тощо. Найактивніші дослідження припали на 70–80-ті роки ХХ сторіччя. Після здобуття Україною незалежності перед краєзнавцями відкрилися нові можливості і нові перспективи, пов'язані, насамперед, із розсекреченням цілої низки архівних фондів та раніше закритих джерел. Наприклад, працюючи із розсекреченими архівно-кримінальними справами СБУ, мені вдалося з'ясувати долю 56 жителів села Великий Хутір Драбівського району, які були репресовані за часів тоталітарного сталінського режиму. Тепер їхні імена з короткими біографічними довідками занесені до Книги Пам'яті села. Туди ж занесені і прізвища великохуторян, які померли під час голодомору 1932–1933 років та прізвища земляків, які загинули, пропали безвісти, померли в госпіталях чи були закатовані в концтаборах під час радянсько-німецької війни [16].

Дослідження історії Драбівського краю триває і в наш час про що свідчать непоодинокі публікації у місцевій пресі І. П. Ярового (м. Київ), В. О. Сандула (м. Київ), М. С. Харченка (сел. Драбів), В. П. Козоріза (м. Харків) та інших краєзнавців. Все частіше краєзнавчі публікації, присвячені історії населених пунктів Драбівщини, з'являються й на різних Інтернет-ресурсах, що, безперечно, сприяє популяризації регіональної історії. У зв'язку з цим хотів би звернути увагу на Інтернет-сайт села Великий Хутір (www.velikijhutir.cherkassy.ua), на якому розміщено багато цікавих матеріалів з історії цього населеного пункту від часу його заснування до наших днів, зокрема фотокопії сповідальних книг обох великохутірських церков, матеріали Рум'янцевської ревізії тощо.

Заслуговує на увагу і сайт «Род и слово», створений членом московського історико-родословного товариства І. Г. Черняхом і присвячений історії його роду (www.chernyah.clan.su). Крім суто генеологічної інформації на сайті також розміщена інформація про деякі зниклі села і хутори Драбівського району, зокрема, про село Семенівку, Каївку, хутір Полуботківський, Чумгак та інші.

Драбівською районною радою була затверджена районна програма розвитку краєзнавства до 2018 року. Відновлено роботу Драбівського районного краєзнавчого музею.

Відбулася краєзнавча конференція в районному будинку культури, присвячена 150 річчю Золотоніського земства.

Драбівською районною радою було засновано краєзнавчу премію ім. І. С. Городинця, нагородження лауреатів проходило в селі Безпальче.

Триває робота над написанням книги нарисів з історії селища Драбів.

Список використаних джерел

1. Щерба В. Над Чумгак рікою. – 1996 р.
2. Падалка Л. В. Прошлое Полтавской территории и ее заселение. Полтава, 1914.

1. Киевская старина. Т. XXX, 1890. – вересень.
3. Там само. Т. L, – 1895. – липень
4. Там само. Т. LXXXVIII. – 1905. – січень.
5. Там само. Т. LXXXV. – 1904. – апрель.
6. Луцицький І. В. «История землевладения в Полтавской губернии в XVIII веке. Козачьи владения. Золотоношский уезд». К., 1883.
7. Казаки Золотоношского уезда по данным Румянцевской описи 1767 г. // Статистический ежегодник Полтавского губернского земства за 1909 г. – Полтава, 1910.
8. Сакун К. А. З історії села Драбова // Український історичний журнал», № 2, 1963.
9. Будинок, який не забути // Прапор Жовтня. – 1975. – 21 жовтня.
10. Страйк у Драбові // Прапор Жовтня, 1975. – 7 серпня.
11. Там, де бувала Марко Вовчок // Черкаська правда. – 1984. – 13 листопада.
12. Звідки слово «Драбів»? // Прапор Жовтня. – 1987. – 13 червня.
13. Перша згадка про Драбів // Прапор Жовтня. – 1989. – 30 вересня.
14. Непрочитані сторінки // Прапор Жовтня. – 1975. – 21 жовтня.
15. Серце, віддане людям // Джерело. – 2004. – 3 квітня.
16. Інтернет сайт села Великий Хутір // www.velikijhutir.cherkassy.ua

УДК 94(477-46)

Л. О. Абашіна,

старший науковий співробітник

Національний історико-культурний заповідник «Чигирин»

ПРИХОДЬКО ІВАН ОЛЕКСІЙОВИЧ – ЖУРНАЛІСТ І КРАЄЗНАВЕЦЬ

Приходько Іван Олексійович народився 23 червня 1931 року в с. Окіп Лубенського району Полтавської області.

Закінчивши навчання в середній школі, в 1950 р. вступив до Харківського університету на відділення журналістики філологічного факультету, а 1953 р. був переведений на факультет журналістики Київського державного університету.

У серпні 1955 р., за розподілом, приїхав працювати завідувачим відділом сільського господарства Чигиринської районної газети «За Сталінський урожай», дещо пізніше, 1957 р., став відповідальним секретарем цієї ж перейменованої газети «Зоря комунізму». У 1959 році – завідувачий відділом партійного життя. В 1962–1964 роках – слухач партійної школи, по закінченню був призначений секретарем редакції газети «Зоря комунізму».

З 1965 по 1985 рр. працював головним редактором газети «Зоря комунізму». З 1985 по 1991 рр. був заступником редактора газети. У 1991 році пішов на заслужений відпочинок.

З лютого 1958 року – член Спілки журналістів України. Мав літературний псевдонім – Іван Савчук.

Іван Олексійович завжди був не осторонь життя міста і району. З 1981 по 1991 рр. незмінно очолював районну комісію сприяння радянському фонду миру. З 1973 по 1987 рр. постійно обирався депутатом районної ради. Вже будучи пенсіонером, брав участь у створенні Книги пам'яті України (видання 1997 року). Був учасником хору ветеранів війни та праці районного Будинку культури. 2003 року ввійшов до складу Чигиринської районної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців.

27 листопада 2004 року Іван Олексійович Приходько помер.

Відділити професійну діяльність Івана Олексійовича від краєзнавчої важко. За роки роботи у виданні було написано чимало матеріалів про людей праці, життя сіл, історію регіону – сучасну і минулу, особливе місце відводилось темі Великої Вітчизняної війни, розповідям про учасників тих подій, постійно збирав матеріали про Чигирин, про Богдана Хмельницького.

Саме в 60-70 роки ХХ ст. на сторінках газети з'являються нові популярні рубрики «Три криниці» та «Світанки над Тясмином». Більш, ніж 35 років, матеріали, що розміщувалися в газеті під цими рубриками були цікаві та актуальні.

Районна газета «Чигиринські вісті» виходить з різними змінами вже 86 років. Чимало людей працювало в редакції цього видання. Про те, як організовувалась робота редакції, як формувалися матеріали до друку в 50-90-х роках ХХ ст. вдалося дізнатися зі спогадів, які залишив головний редактор газети з 1965 по 1985 роки Приходько Іван Олексійович.

«Чигиринська районна газета почала свою життєву біографію з травневих днів 1931 року. Перші відбитки не збереглися ні в одному архіві. Як і чому це сталося невідомо. №9, датований 1 червня доступний читачам у центральній науковій бібліотеці...

Перша назва – «Ленінським шляхом». Виходила газета на 4-х сторінках, 12 разів на місяць. Була органом райкому партії райвиконкому. Редактор – П. Г. Устинов. В подальшому тираж і графік змінювались. Так, у номері за 22 січня 1938 р. зазначено, що газета щоденна...

...Від 2 червня 1938 року і по 1956 рік газета мала назву «За Сталінський урожай», а з 7 вересня 1956 року – «Зоря комунізму». В 90-х роках введено новий заголовок «Чигиринські вісті».

З утворенням Черкаської області торувала особливий шлях і райгазета. Створювались кращі матеріальні умови, прийшли свіжі, молоді кадри, виникли реальні можливості утримувати транспортні засоби, розширилось інформаційне поле, зв'язок – всі сфери суспільного життя.

Газету творив немалий легіон журналістів. Не всі мали відповідну підготовку, освіту, природні схильності, але вони вкладали в рядки вогонь свого серця, бо слово не терпить байдужих і холодних.

Редагували районку П. Г. Устинов, Л. С. Балабушка, К. А. Загубисало, Ю. Л. Дурбазов, Я. Н. Салабай, а на перших кроках, в рамках новоствореної

області – Ю. М. Лісовий, Н. І. Колядко, пізніше – Г. Г. Куксенко, П. І. Ілляшенко, М. І. Русняк. Мені випала честь очолювати колектив двадцять років, а, взагалі, газеті я віддав понад 35 років.

Редакційний поріг я переступив 3 серпня 1955 р. після закінчення Київського держуніверситету за направленням комісії по розподілу випускників.

В кабінеті з написом «Редактор» зустріла мене жінка:

– Надія Іларіонівна, – відрекомендувалась і подала руку. – Чекали. Є вільне місце. Відділ сільського господарства. Ваш попередник Андрій Іванович Удотов пішов у райком партії, там теж кадри потрібні. Нова область... знаєте...

На другий день я сидів за службовим столом навпроти літпрацівника Івана Семеновича Вдовенка і розшифровував районне зведення про підготовку до осінньої сівби. Навіть це невелике завдання довелося виконувати з допомогою відповідального секретаря Володимира Петровича Головка та заступника редактора Всеволода Васильовича Гапоненка.

І потекли дні за днями. Поїздки в села, знайомство з людьми, виробничими процесами, проблемами району. Транспорт не викликав захоплення – пара коней та підтоптаний мотоцикл. Але вже через рік-півтора обзавелись автомобілем «Москвич». Ще пізніше – долучили і мотоцикл з коляскою та велосипед.

Мені довелося працювати з редакторами – Н. І. Колядко, Г. Г. Кусенком, Б. І. Ілляшенко, М. І. Русняк, а останнім часом, перед виходом на пенсію, з Л. А. Батурою. Самому судилось обіймати цю посаду 20 років, а всього журналістиці віддав 36. Був свідком і учасником значних змін – як до кращого, так і гіршого – майже півстоліття. Думаю, що співпрацівники з якими писав, творив, залишили після себе не лише підшивки номерів, а й сліди в людських душах та конкретних справах. А зроблено немало. Кожний номер планувався і випускався з участю всього колективу. Такий був один з основних принципів – роби спільно, відповідай за все особисто.

Кілька слів про кореспондентську мережу. Вона ввібрала в себе понад 100 осіб, з яких щонайменше половина писала регулярно, без нагадувань і заповідей. Досягалось це постійною увагою газети до народних джерел. І вони не міліли. Писали юнкори, учні старших класів, діяли в усіх селах робіськорівські пости, літгрупи, активісти при культосвітніх закладах.

З активом проводились зібрання, конференції, засідання в секціях захисту природи, пам'ятників та культури, боротьби за громадський порядок, літстудійців.

Найдостовірніша інформація – власноручна, тобто та, яку ти сам роздобув. Часто інтонація, погляд, жест стверджує – правду каже розмовник чи лукавить. Тому поїздка на місце, пряме контактування з людьми дають матеріал найвищого гатунку. Цього принципу дотримувалися всі працівники редакції.

Жодного номера без новинки – такий був внутрішній девіз кожного. Кращі матеріали відзначались преміальними, заносились на спеціальний стенд, ставились у приклад на «літучках». Був і такий метод заохочення: визначався один день на місяць кожному творчому працівнику для самовільного вибору об'єкта та тематики, за яких не вимагалось звітування. Це поповнювало блокнот на перспективу, давало можливість обдумати побачене, намітити план подальшої ро-

боти. Кращі журналісти мали змогу побувати в сусідніх районах, з якими змагались, на виставках передового досвіду, в обласному центрі та інших місцях, де, як ми говорили між собою, провітрювалась голова і освіжалась душа.

Господарський розрахунок, перехід на грошову оплату, хімізація, спеціалізація, придбання колгоспами потужної техніки, комплекси по утриманню та відгодівлі ВРХ, переведення молочного стада на промислові технології, широкий розмах соціально-культурного будівництва – всі ці процеси вимагали від нас крутитись, тримати ніс по вітру, тримати руки постійно на швидкому пульсуванні реальності. Якщо до цього додати спорудження енергетичної будови, політичні кампанії, відзначення знаменних дат, краєзнавчі пошуки, динамічне керівництво зверху та інші стимулюючі фактори, то вочевидь – на тематичний голод ми не страждали. Хоч виходили тричі на тиждень, окремі матеріали старіли, не потрапляли своєчасно на сторінки. Щоб не знизити інформаційну насиченість, газета вміщувала на своїх сторінках огляди листів, де зазначали, який автор підняв те чи інше питання. Це посилювало громадський резонанс злободенності.

Редакція постійно, з року в рік, брала участь в конкурсах на краще висвітлення впровадження передового досвіду, нових технологій, виявлення фінансово-господарських резервів для розширення виробництва, охорони і збереження природи, пам'ятників історії та культури, висвітлення патріотично-виховної роботи, встановлення справедливості і правопорядку.

Не стояла газета й осторонь юного покоління. Піонерські, комсомольські сторінки, добірки, спецвипуски розповідали як живе зміна старшого покоління, як готується до розв'язування назріваючих проблем.

Життя вирувало навколо – воно віддзеркалювалось в газеті. Разом з місцевим радіомовленням ми, газетярі, намагалися не лише йти в ногу з вимогами дня, а й де в чому попереджували, застерігали, пускали в хід Степана Запару, тобто сатиричну добірку «На Тясминську хвилю», друкували гумор, фейлетони, відкриті листи зловмисникам. Відрадно, що кращі традиції газети множаться і збагачуються нинішніми «Чигиринськими вістями», допомагаючи читачам відділяти темряву від світла.

Стержевою темою було впровадження передового досвіду. Крім місцевих матеріалів писали про методи виробництва молока в Золотоніському районі (школа В. Левченко), досягнення в кролівництві Кам'янського, освоєння заплавлених земель в Краснокутському районі Харківської області, особливі здобутки в Макарівському районі Київської, Переяслав-Залеському Ярославської областей. Часто спілкувалися з сусідніми районами Кіровоградської та Черкаської областей. Кожна зернина досвіду на сприятливому ґрунті проростала дорідним колосом.

Кадри. На те, що пришлють готових журналістів, надій було мало. За 50 років троє приїхали за направленнями, інших брали на місці з активних дописувачів.

З освітянської ниви прийшли в редакцію М. Ф. Сорока, О. Г. Максименко, В. Ф. Сербин. Робіськорівські шеренги, юнкорівські пости

дали Н. Г. Кашицьку, М. А. Щербаня, С. І. Немилостиву, О. П. Кривець, М. Г. Дубового. Високий професіоналізм проявили фотокори О. А. Іванченко та В. І. Бондаренко. Вони та інші ентузіасты залишили в газеті немало частину своєї душі і таланту.

Нас підтримувала велика кількість громадських кореспондентів – вчителі, працівники культури, медики, інженери, технологи, раціоналізатори. Так, у ювілейні дні – 50-річчя районки, було відзначено преміями, подарунками, призами та іншими формами заохочення понад 70 осіб.

Буквально жили газетою (зрозуміло, після своєї фахової роботи) педагоги Г. К. Міхненко з Боровиці, О. К. Руденко з Медведівки, Г. А. Мироненко з Мельників, М. І. Давиденко з Івківця, С. І. Лободенко з Суботова, І. М. Фурман – голова районного добровільного протипожежного товариства, О. Т. Петриченко – інспектор райвідділу культури, Л. І. Маслюченко – викладач технікуму, О. І. Артеменко та ін.

Через районку пройшли редактор обласного радіо М. Г. Дубовий, працівник обласного телебачення С. І. Немилостива та С. В. Вінярський, кореспондент газети «Молода Україна» в Донецькій області Павло Куш.

Відродно, що перші проби поетичного слова зробили поети О. Т. Петриченко, І. С. Горбенко, О. І. Солодар, О. П. Кривець і ін. Почала фахову стежину і випускниця Київського держуніверситету Л. І. Осіння. Потім вона тривалий час, аж до виходу на пенсію, була кореспондентом-організатором місцевого радіомовлення.

Газета тримала міцний зв'язок з районними службами, робітничими і сільськогосподарськими колективами, культосвітніми закладами, шкільною і дорослою молоддю, пенсіонерами, рядовими трудівниками та передовиками суперництва на всіх ділянках суспільно-економічної сфери.

Справжнім пропагандистом нових методів господарювання був завідувачий с/г відділом І. Ф. Маляр. Він внутрішнім чуттям ішов саме туди, де люди працювали творчо, з натхненням. Для цього в нього була добра підготовка: технікум, партшкола, редакторська діяльність в Носівському районі Чернігівської області».

Окремо зі спогадів хочеться відмітити спогади Івана Олексійовича про створення краєзнавчої сторінки в газеті.

«Виняткова увага приділялась краєзнавчій роботі. Це – не вдивовиж, бо район, навколишня територія буквально дихала історією. Виникла рубрика, а потім цілий розділ «Три криниці», в основу якого покладено легенду про триєдине джерело в Суботові.

Кілька слів про один штрих. До редакції надійшов лист з Медведівки. Його автор Олександр Климович Руденко схвильовано писав про те, що в селі є Залізнякава криниця, але вона вкрай занедбана і забута. А з неї ж пили воду гайдамаки, набирались ратної снаги. Матеріал привернув увагу керівників і громадськості. Особлива підтримка була місцевого населення. В ході відновлення джерела виникла думка про вшанування і одного з керівників Коліївщи-

ни Максима Залізняка. І ось результат – криниця радує кришталевою водою, а в центрі села випросталась постать відважного повстанця.

Не одноразово на сторінках видання мова йшла про дуба-велетня в Холодному Яру. Тисячолітній свідок минувшини почав втрачати кремезну силу. Як його зберегти? Як продовжити його вік? Вихід підказали природолюби. Колишній лісничий Креселецького лісництва Олександр Андрійович Найда, залучився підтримкою відповідних районних і обласних організацій і «полікував» зеленого друга. Зараз він під особливим наглядом».

До спогадів Івана Олексійовича додано інформацію, написану Оленою Панасівною Кривець, відповідальним секретарем газети про ще одну цікаву рубрику газети.

««Світанки над Тясмином» – таку назву має літературно-мистецька сторінка «Чигиринських вістей». Так називається і літературна студія, яка діє при редакції газети. За роки існування її склад постійно змінювався. Свої твори на розгляд літстудійців надавали вчителі, культпрацівники, льотчики, робітники, зв'язківці та представники інших професій. І звичайно ж, молодь, зокрема учні шкіл району та сільськогосподарського технікуму. Присилали свої вірші і наші земляки, які живуть в інших місцях.

Першим керівником студії був талановитий поет Іван Таранов. У свій час членами студії були Іван Белименко (в недалекому минулому редактор канівської районної газети «Дніпрова зірка», Світлана Тараканова (нині спецкор телеканалу 1+1 в Черкаській області).

В час підготовки до 400-річчя з дня народження Богдана Хмельницького вийшла збірка поезій «Світанки над Тясмином», в ній опубліковані вірші членів нашої літературної студії.

А протягом останніх років побачили світ книжки кількох членів літературної студії, зокрема членів Спілки письменників України Людмили Кондратьєвої, Анатолія Кримського, а також Олександра Солодаря, Івана Горбенка, Олександра Петриченка, Петра Гончара».

Іван Олексійович теж писав вірші і гуморески, але з особистого опубліковано небагато. Як автор, був дуже самокритичним, вважав, що друкувати треба тільки досконале, а будь-яке не варто. Особисті якості, переконання, професійна етика, не дозволяли друкувати свою поезію навіть на сторінках газети.

З 2017 року «Чигиринські вісті» виходять з ініціативи трудового колективу. Як наповнюється газета сьогодні – це вже історія, яку мають написати працівники редакції.

Список використаних джерел

1. МПДА. – Спогади Приходько Марії Дмитрівни, 1935 р. н., жительки м. Чигирин.
2. Спогади Приходька Івана Олексійовича про становлення газети «Чигиринські вісті» / Науковий архів НІКЗ «Чигирин».

3. Бушин М. І. Черкаський край в особах. 1941–2001. Чигиринщина / М. І. Бушин, В. М. Лазуренко. – Черкаси: Відлуння –Плюс, 2003. – 304 с.
4. Приходько Іван // Світанки над Тясмином: літературно-художнє видання // ред. Л. А. Батура. – Черкаси: Засвітки, 1995. – 147 с.
5. Кривець О. Найбільше багатство – щирість душі // Чигиринські вісті. – 2001. – № 43. – С. 3.

УДК 94(477-46)

Н. В. Чигирик,

*екскурсовод науково-дослідного відділу «Резиденція Б. Хмельницького»
Національний історико-культурний заповідник «Чигирин»*

ЛІСНИЧИЙ І КРАЄЗНАВЕЦЬ – ОЛЕКСАНДР АНДРІЙОВИЧ НАЙДА

Свого часу син Аркадія Гайдара Тимур писав до Олександра Андрійовича Найди: «Я пам'ятаю чахлий чагарник, піски Лівобережжя. Тепер там, завдяки вашій роботі і роботі ваших товаришів, шумлять ліси. Це справді чудовий дарунок своєму народові. Тільки раз, у ніч на Івана Купала, як розповідає легенда, розквітає квітка папороті, квітка щастя. Ваша квітка – квітне щодня, щогодини, бо ліс – це чи не найкраща квітка землі. Садити ліс – чи не найбагатіша професія. Це щастя» [1, 45].

Народився Олександр Андрійович Найда 25 травня 1918 р. у с. Веприк Гадяцького району Полтавської області в сім'ї колгоспників: Андрія Фірсовича та Катерини Дмитрівни. Після закінчення місцевої десятирічки, за порадою своєї матері, вступив до Київського лісотехнічного інституту.

Навчання було перервано з початком Другої світової війни. В складі радянських військ О. Найда брав участь у військових операціях в Західній Україні і Західній Білорусії.

В роки війни СРСР з Фінляндією, в складі лижного батальйону, сформованого з таких же студентів, як і він, ходив у тил противника.

1941 рік зустрів Олександр Андрійович студентом четвертого курсу Київського лісотехнічного інституту. Він був секретарем комсомольської організації вузу і допомагав відправляти майно інституту в тил. Згодом служив у саперній роті. Потрапивши в оточення, Олександр Андрійович вісім місяців перебував на окупованій території. З пораненням добрався з-під Харкова додому на Полтавщину, в Гадяч. В лютому 1943 р., коли до Гадяча підійшли радянські війська, знову пішов на фронт у складі 337 Лубенської червонопрапорної орденов Богдана Хмельницького і Суворова дивізії. Потім продовжив військову службу у 899 артилерійському полку топографом, командиром топографічного взводу.

За форсування Дніпра (50 км південніше Переяслава) одержав медаль «За відвагу». Під час Корсунь-Шевченківської битви разом з товаришами врятував генерала Ласкіна, за що був нагороджений орденом Вітчизняної війни II ступеня. Після визволення Маньківки – деякий час був комендантом. Приймав участь у боях під Яссами, у Будапешті та Дебрецені. Завершилася війна для Олександра Андрійовича в Австрії [2, 1].

В 1946 р. він закінчує навчання в лісотехнічному інституті і йде працювати лісничим Прохорівського лісництва Золотоніського району Черкаської області. Заліснював придніпровські піски, потім Канівські яри і провалля, болота під Смілою. В період 1947–1954 рр. за ініціативою Олександра Найдю на місці форсування Дніпра в 1943 р. його дивізією, було створено лісовий масив в 5000 га, в пам'ять про однополчан, які загинули. Працюючи в Прохорівському лісництві брав участь у пошуках могили і перепохованні А. Гайдара та сприяв насадженню Гайдарівського лісу. За ці заслуги Олександра Андрійовича Найдю було нагороджено двома медалями «За трудову доблесть» (1950, 1952 рр.) та Орденом Трудового Червоного Прапора (1957 р.) [3, 100].

Та чи не найбільше добрих справ він зробив працюючи лісничим Креселецького лісництва Чигиринського району Черкаської області. За час перебування О. Найдю (з 1.05.1962 по 1.12.1974 рр.) на посаді головного лісничого Креселецького лісництва було зменшено вирубку деревини з 60.000 м³ до 1300 м³. В післявоєнні роки колективи Креселецького і Гуцівського лісництв, розташованих на території Холодного Яру, залісили великі площі зрубів і реконструювали більшу частину малоцінних деревостанів граба, осики та інших другорядних порід. Площі лісопосадок значно перевищили площі вирубок. Було збережено 7 тис. га реліктового пралісу [2, 1].

За роки праці О. Найдю в Креселецькому лісництві було збудовано триповерхове приміщення контори лісництва. Разом з лісничим Гниляк Д. працював над насадженням лісу від с. Чорнявки до с. Розсошенці (30 км), а також були засаджені акацією яри на території сіл: Мельників, Голоківки, Лубенець, Зам'ятниці. На посадці та прополці працювало 12 ланок по 10 жінок у кожній. У той період в Креселецькому лісництві був табун коней, яким розвозили робітників на робочі місця і трелювали деревину на рубках. У лісництві гнули ободи для возів. В урочищі «Землянки» знаходився розсадник лісових культур. Там проживало 12 сімей, які доглядали його. На даний час там зберігся тільки садок з прекрасними сортами яблунь [4, 84].

Холодноярський ліс було врятовано, проте історико-археологічні та архітектурні пам'ятки урочища в повоєнні роки все більше занепадали. Розмах занепаду і руйнувань пам'яток був би ще більшим, якби лісничий Креселецького лісництва О. Найда не став на їх захист. Він склав детальну карту Холодноярського лісу та унікальну схему розташування основних історичних, природних, археологічних та інших об'єктів Яру. З його участю та при безпосередньому керівництві у лісовому масиві та по ярах було встановлено понад 30 пам'ятних

знаків. Зокрема було встановлено знак – місце, де гайдамаки мечі святили, знак – Печери Мотронинського монастиря, знак – Могила Йосипа Шелеста, знак – Склик, знак – Поташний Яр та багато інших.

На знак поваги до великого українського поета Т. Г. Шевченка, який неодноразово бував в Холодному Яру, в 1968 р. було споруджено кам'яну стелу. В 1970 р. коштом О. Найди (за гроші отримані від продажу бичка) на території Креселецького лісництва встановлено бюст Великого Кобзаря [5, 6].

Багато років турбувався Олександр Андрійович про відновлення горіхового саду біля Мотронинського монастиря. За допомогою працівників Мельниківської ПМК було впорядковано Гайдамацький ставок.

Велику допомогу він надав у збиранні матеріалу про Холодний Яр Миколі Тодосійовичу Негоді для написання його книжки «Холодний Яр» [4, 84].

Захопленість історією, доброзичливість приваблювали до Олександра Андрійовича багатьох людей, у тому числі і відомих. Його гостями і слухачами були Наталя Ужвій і Расул Гамзатов, Олесь Гончар і Юрій Мушкетик, Галина Уланова і Іннокентій Смоктуновський, десятки інших знаменитих і просто чудових людей. Краєзнавство стало другою професією Олександра Андрійовича. Його було обрано членом правління Товариства охорони пам'ятників історії та культури республіки та області [6, 3].

На кожному пленумі правління обласної організації УТОПІК О. Найда порушував питання збереження культурної спадщини Холодного Яру та створення тут національного парку.

Особливо пишався Олександр Андрійович пам'яткою природи Чигиринщини – тисячолітнім дубом Максима Залізняка. Чималий вік залишив на дереві свої сліди. Старожили згадують, що найбільш жахливий стан дуб мав у кінці 50-х років ХХ ст.: майже по всьому дереву поширився процес гниття кори. Крім того, в цей час через дану місцевість прокладали лінію електропередач з Кам'янки до Мельників, якраз біля дуба. Оскільки дерево було дуже велике та ще й гниле, його рекомендували зрізати. Саме тоді над дубом був проведений чи не найцікавіший захід з порятунку його життя. Біля дуба змурували піч, де варили сироп з меду (неподалік стояла пасіка жителя с. Мельники Тихона Шпильового). По спеціально замовленій величезній драбині цим сиропом вночі поливали весь стовбур дерева. Так робили дві неділі поспіль. На солодке дерево зліталися бджоли і поступово виносили мед разом з гниллю. Кора стала абсолютно чистою і, можна сказати, дуб народився вдруге. Ініціатором і виконавцем цієї справи був головний лісничий Креселецького лісництва Олександр Найда [7].

З 1974 р. Найда О. працював головним лісничим Чигиринського лісгоспу. Він брав активну участь у громадському житті міста і району, обирався депутатом місцевих рад ряду скликань, керував роботою шкільних лісництв. В 1979 р. Олександру Андрійовичу присвоїли почесне звання «Почесний член Українсь-

кого товариства охорони пам'яток історії та культури». З цього року він – персональний пенсіонер, «Заслужений лісовод Української РСР» [3, 100].

Перебуваючи на заслуженому відпочинку О. Найда продовжував працювати. Був лектором районної організації товариства «Знання», членом президії районної організації Товариства охорони пам'ятників історії та культури, активним учасником хору ветеранів. Часто зустрічався він з молоддю, бував в трудових колективах району, розповідаючи про історію Чигиринщини, її героїчне минуле [8, 3].

В районній газеті «Зоря комунізму» за 1970-ті і 1980-ті рр. можна знайти велику кількість статей О. Найди, які були присвячені маловідомим сторінкам історії Чигиринщини. Він досліджував період козаччини, Коліївщини, визвольні змагання в Холодному Яру на початку ХХ ст., історію та природу Замкової гори, Холодного Яру, Чигиринського лісу. Основою для їх написання стали місцеві легенди, перекази, які зібрав сам автор.

В одному з інтерв'ю О. Найда вказував: «зібрав пудів зо два фотознімків з історії нашого краю, маю в своєму архіві 15 альбомів вирізок публікацій різних видань про історію Чигиринщини. А ще – шикарну бібліотеку, в якій більшість книг теж про вчорашнє і нинішнє рідного краю» [2, 1]. Але, на жаль, в силу різних обставин, для сучасних дослідників зібрані краєзнавцем матеріали недоступні, їх доля після смерті О. Найди невідома.

Помер Олександр Андрійович Найда на вісімдесятому році життя в ніч з 21 на 22 листопада 1997 року. Завзятий лісівник, великий шанувальник історії, патріот своєї Батьківщини залишив добрий слід на землі. Він любив перекази, легенди про Холодний Яр і сам став його легендою.

Список використаних джерел

1. Жук П. У рідний край закоханий. Розповіді про наших активістів // Пам'ятки України. – 1970. – №3. – С. 43–45.
2. Батура Л. З ювілеєм // Чигиринські вісті. – 1993. – 22 травня. – С. 1.
3. Бушин М. І., Лазуренко В. М. Черкаський край в особах. 1941–2001. Чигиринщина. – Черкаси: Відлуння-плюс, 2003. – 303 с.
4. Людний Ф. Шумить Холодноярський ліс. – Черкаси: Відлуння-плюс, 2004. – 191 с.
5. Титаренко Л. Хранитель Холодного Яру // Чигиринські вісті. – 2008. – 23 травня. – С. 2, 6.
6. Щербань М. Природолюб // Чигиринські вісті. – 1978. – 25 травня. – С. 3.
7. Матеріали польових досліджень Чепурної І. В. – Спогади Колісник В. П., 1935 р.н., мешканця м. Чигирин Чигиринського району Черкаської області
8. Кривець О. З любов'ю до рідного краю // Зоря комунізму. – 1988. – 24 травня. – С. 3.

В. М. Наумчук,
завідувач відділу етнографії
В. М. Хілобок,
ст. наук. співробітник відділу етнографії
Черкаський обласний краєзнавчий музей

ОЛЬГА ПЕТРІВНА ДІДЕНКО –
ЕТНОГРАФ, АРХЕОЛОГ, КРАЄЗНАВЕЦЬ
(з особистого неопублікованого етнографічного архіву)

Черкащина багата своєю матеріальною та духовною культурою, яку свого часу по краплинах збирали М. Максимович, А. Кримський, С. Терещенко, Д. Щербаківський, В. Доманицький, Б. Безвенглинський та інші дослідники. Поряд зазначених постатей гідне місце займає Ольга Петрівна Діденко – відомий музейних та громадський діяч, археолог, етнограф, краєзнавець, учасник підпільної боротьби під час Другої світової війни, дисидентка, поетеса.

Народилася О. П. Діденко 18 червня (за ст. ст.) 1916 р. [1], померла 21 травня 2010 р. в м. Умань.

Після закінчення факультету української мови та літератури Миколаївського педагогічного інституту вчителювала на Уманщині, Донеччині, Львівщині та Вінничині.

У 1941–1944 рр. брала активну участь у Русі Опору, була членом підпільної групи А. Романцака.

У 1962–1973 рр. – співробітник Уманського краєзнавчого музею. Разом із В. А. Стефановичем працювала над збірником «Археологічні пам'ятки Уманщини» (1968–1975), брала участь у розкопках скіфського могильника (1963) та Уманського городища (1973).

1969 року за участі О. Діденко організовано Жашківський районний краєзнавчий музей та розроблено мережу музейних кімнат з урахуванням специфіки населених пунктів.

З 1974 по 1988 рр. працювала на громадських засадах, а згодом (1989–1993) у штаті Черкаського обласного краєзнавчого музею.

У 1993–2001 рр. – науковий співробітник Черкаської обласної археологічної інспекції, готувала матеріали до «Зводу пам'яток історії та культури», здійснювала розвідки по Черкаській області.

Нагороджена преміями імені В. Хвойки та В. Стефановича за охорону пам'яток археології.

Ольга Петрівна була активним членом Уманського культурологічного товариства «Берегиня».

Як етнограф плідно працювала над збереженням матеріальної та духовної спадщини Черкащини. Предметом досліджень та збору був етнографічний матеріал з малодосліджених тем, зокрема, декорування житла, який збагатив дже-

релознавчу базу краєзнавства Черкащини. Не оминала О. Діденко увагою і фольклорні пласти краю.

Ольга Петрівна намагалася привернути увагу громадськості до проблеми збереженості зразків матеріальної культури, заміну традиційних матеріалів та декору житла новими зразками. Якщо традиції декорування й залишалися, то композиції їх дуже змінювалися, трансформуючись у нові, далекі від першопочаткових. Це привело до зникнення на Уманщині хатніх внутрішніх та зовнішніх настінних розписів: малюнків на фризах, кутах стін, вхідних дверях, печах, тощо, які склали у напрацюваннях Ольги Діденко вагомий доробок, але за її життя так і не потрапили до наукового обігу.

Дослідниця активно вела фотофіксацію виявлених зразків декорувань житла, виконала замальовки різнокольоровими фарбами, оскільки рівень тогочасної фототехніки дозволяв робити тільки чорно-білі світлини. Підготовлений О. П. Діденко фотоальбом, на жаль, був втрачений за дивних обставин. Зі слів Ольги Петрівни: «Взятий кимось для ознайомлення та видання не повернувся». Багаторічні пошуки його виявились марними.

За результатами польових досліджень хатніх розписів О. Діденко опублікувала низку наукових та газетних статей, ініціювала проведення в Уманському краєзнавчому музеї виставки зразків віконного різьблення та настінних розписів.

Небайдужість та професіоналізм дослідниці-археолога, краєзнавця, етнографа дозволили зберегти неповторні витвори майстрів та їхні імена для подальших наукових досліджень. «Я висловлюю побажання, – говорила дослідниця, – щоб мистецтвознавці, історики, аматори й просто люди не проходили мимо, а сприяли збереженню та вивченню скарбів цього виду мистецтва, тоді й висновки будуть більш повними й широкими».

Список використаних джерел

1. Державний архів Черкаської області. Ф.931, оп.1, спр. 2775, арк. 131 зв. – 132.

УДК 791+792.2]071.2 (477)

Л. Г. Висоцька,

науковий співробітник історичного музею

Кам'янський державний історико-культурний заповідник

ВНЕСОК К. Н. ГУДЗЕНКА

В РОЗВИТОК ІСТОРИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА ЧЕРКАЩИНИ

Невід'ємною складовою наукових досліджень на сучасному етапі духовного відродження України є історичне краєзнавство, спрямоване на відродження духовності, історичної пам'яті, формування любові до рідного краю, відпо-

відальності за збереження історико-культурного надбання. Історичне краєзнавство за роки існування Черкаської області пройшло шлях від любительських досліджень окремих самодіяльних ентузіастів до системних, ґрунтованих на наукових засадах, досліджень місцевої історії [1, с. 6].

Представником старшого покоління краєзнавців Черкащини є Костянтин Наумович Гудзенко – перший дослідник теми Голодомору 1932–1933 років на теренах Кам'янського району, член Всеукраїнської спілки краєзнавців України, педагог, Почесний громадянин міста Кам'янки.

Життєвий шлях К. Н. Гудзенка не був устелений зірками. Та він завжди шукав вихід зі складного становища і знаходив його.

Народився К. Н. Гудзенко 22 травня 1913 року в с. Маслове Златопільського району Київської області в багатодітній родині. Був останньою, десятою дитиною в сім'ї. Коли почалася Перша світова війна, родина Гудзенків переїхала в село Коханівку Кам'янського району. Дитинство Костянтина Наумовича було нелегким. З дев'яти і до п'ятнадцяти років йому доводилося працювати наймитом у заможних селян і ходити до школи. Долаючи труднощі, втративши в голодний 1922 рік батька та двох братів, Костянтин Наумович закінчує чотирьохкласну школу в рідному селі а згодом – Красносільську семирічку, що була за дев'ять кілометрів від дому. Прагнення до знань, мрія продовжити навчання не полишає його протягом усього життя. Згодом Костянтин Наумович вступив до Зінов'євського педагогічного технікуму (нині місто Кропивницький), де отримав спеціальність учителя математики і фізики. Студентські роки припали на голодні 30-ті. Вони закарбувалися в пам'яті молодого хлопця на все життя. У 1940 році К. Н. Гудзенко закінчив фізико-математичний факультет Кіровоградського педінституту, а в 1951 році – історико-географічний факультет Одеського педагогічного інституту (заочно). Працював у Будківській школі Смілянського району, Лузанівській семирічці, у Бовтищі і Баландиному, Грушківці й Тимошівці. Викладав у школах різні предмети: фізику, математику, астрономію, історію й географію, суспільствознавство, логіку і психологію. Навіть коли пішов на заслужений відпочинок, через два роки знову повернувся до школи – викладав географію. Загалом Кость Наумович присвятив педагогічній роботі більше 46 років, близько 30 з них був директором і завучем [2, с. 3].

В роки Другої світової війни Костянтин Наумович служив на польовому аеродромі 17 авіадивізії зв'язківцем 316 авіабази у м. Проскурів. В липні 1941 року під час відступу дивізії був тяжко поранений і відправлений у польовий госпіталь с. Повстань. Згодом село захопили німці і Костянтина Наумовича разом з іншими військовополоненими відправили у військовий концтабір міста Кременчук. Під час відправки полонених до Німеччини на станції Хіровка йому вдалося втекти через вагонний люк. Далі був тяжкий шлях додому. Згодом К. Н. Гудзенко став учасником партизанської групи, яка діяла у Капітанівському лісі [3, с. 19]. Вдруге Костянтин Наумович потрапив на фронт у січні 1944 року, на службу в 9-й окремий артилерійський дивізіон. Пройшов фронтовими дорогами Румунії, Угорщини, Чехословаччини, Австрії, Югославії. Демобілізувався в листопаді 1945 року. К. Н. Гудзенко нагороджений 19 медалями та

двома орденами (Орден Вітчизняної війни другого ступеня і орден «За мужність»). Всі воєнні епізоди свого життя ветеран записав у фронтові щоденники (всього їх п'ять), які він вів, незважаючи на заборони, у перервах між боями та походами [3, с. 20]. Пізніше ці дописи він використовуватиме для написання статей в періодичній пресі.

Протягом усього життя Костянтина Наумовича цікавила історія рідного краю. Ще у 30-ті роки він став дописувачем районної газети «Коллективна праця» (нині «Трудова слава»). З 1954 року постійно співпрацював із обласними газетами «Черкаська правда» (нині «Черкаський край»), «Молодь Черкащини», «Нова доба».

К. Н. Гудзенко глибоко вивчав, збирав, систематизовував матеріали про історичні події, пов'язані з нашим краєм. Згодом численні напрацювання дослідника стали основою для написання краєзнавчих нарисів, статей, книг. Серед них – історико-географічний нарис «Там, де протікає Тясмин» (1983 р., перевидання 2004 р.), в якому дослідник досить широко розповідає про річку Тясмин, її походження, витоки, флору і фауну. Також приділяється особлива увага історії міста Кам'янки, її визначним місцям та ін. Дослідник акумулював давню і сучасну історію притясминського регіону, куди входять міста і села Кам'янського, Смілянського, Чигиринського і Олександрівського районів. На основі першоджерел та власних вражень автор досліджує соціально-економічні, демографічні, суспільні та природні процеси [4, с. 14].

Книга К. Н. Гудзенка «Крізь призму пережитого» (2003 р.) вийшла з ініціативи Г. М. Таран (директора Кам'янського державного історико-культурного заповідника (далі КДІКЗ) та Бондаренко Л. О. (заступника директора КДІКЗ з наукової роботи). Науковці були впевнені, що спогади Костянтина Наумовича цінні тим, що в них відобразилась ціла епоха нашої історії.

Книга оформлена у формі розповіді про 90-річний період життя К. Н. Гудзенка. Дослідник написав також брошуру «Мій родовід». Вона невелика за обсягом, але за її написанням стоїть величезна пошукова робота. Костянтин Наумович відшукав відомості про 122 родичів по лінійному родоводу з боку батька Наума та 41 – по лінії матері Ярини.

Суховершко Г. В. (краєзнавець, кандидат історичних наук, журналіст), після прочитання цієї роботи К. Н. Гудзенка писав: *«...Читаєш написане Вами і бачиш людські долі одного родоводу, а за ними – долю народу нашого. Те ж кріпацтво, нерозумні дії влади, коли з карти життєвої зникали цілі села, розбігалися люди в усі кінці світу. Ваші родичі опинилися і на далекому Сході, і в багатьох місцях, нерідко не по своїй волі... приємно читати, що за Вашими дослідженнями всі рідні Гудзенків були порядними людьми, берегли свої сім'ї, чесно жили, трудилися і залишили по собі добру пам'ять. Таких брошур треба б більше, щоб нащадки знали свій родовід, а це родовід нації, біографія нашого народу...»* (лист від 3 жовтня 1999 року) [3, с. 47].

К. Н. Гудзенко є одним з ініціаторів і співавтором першого видання історичного нарису «Місто на скелястих берегах Тясмину», присвяченого 350-річчю заснування міста Кам'янки. Він запропонував тодішньому міському голові

В. Д. Марчуку зміст цієї книги, згодом редакційна колегія розділила нариси між краєзнавцями та науковими співробітниками КДІКЗ. Костянтин Наумович написав розділи «Наш край у 20–30 роках ХХ ст.» та «Війна. Окупація. Народні месники». Його статті увійшли й до другого видання книги «Місто на скелястих берегах Тясмину», колектив авторів якого був удостоєний обласної краєзнавчої премії імені Михайла Максимовича у 2009 році [5, с. 147].

Найвагомішим дослідженням К. Н. Гудзенка є книга «Трагічні голоси», над якою автор працював більше шести років. Книга побачила світ у 1993 році і присвячена «мученикам голодної весни 1933 року, їхнім дітям, онукам і правнукам». Книга містить численні спогади людей про страшну трагедію, архівні документи, коментарі, особисті спогади автора, списки жертв Голодомору 1932–33 років на теренах Кам'янського району. К. Н. Гудзенко був першим дослідником теми Голодомору на теренах нашого краю. *«Мені ще з дитинства голод і мученицька смерть людей краjali душу. Я твердо вирішив детально вивчити голодну весну 1933-го, скласти списки померлих у населених пунктах району. А для увіковічення їх пам'яті, в кожному селі побудувати пам'ятники. І потім написати хоч маленьку книжечку про ці події»* [3, с. 35].

Написанню книги «Трагічні голоси» передувала значна пошукова робота, яка розпочалася у 1985 році. Перші спогади автор записав у березні 1987 року у жителя села Баландине Кам'янського району Д. Є. Гриценка (1908 року народження). Це був тільки початок. Костянтин Наумович зустрічався з очевидцями тих подій не тільки Кам'янського району, а й опитав багатьох свідків у Черкаській, Київській, Сумській, Полтавській та ін. областях України. Він проїхав на власному автомобілі «Жигулі» майже 20 тисяч кілометрів і старанно записував сумні спогади. *«Незважаючи ні на що, я уперто виїжджав з дому запланованим маршрутом... Розпочавши зустрічатися зі свідками страшних подій 1933 року, я вже не міг зупинитися, тому що було надзвичайно велике бажання передати почуте і записане людям»*.

Розповіді 500 свідків помістилися у п'яти зошитах [3, с. 37]. Свідчення кожного з них Костянтин Наумович пропустив через свою душу і серце. На жаль, невеликий обсяг книги не дав можливості автору надрукувати всі зібрані спогади. Але кожне свідчення, що опубліковане в книзі «Трагічні голоси», це унікальне джерело усної історії яке дає можливість немовби побачити і відчувати події того часу. Також К. Н. Гудзенко в своїй книзі подає подвірні списки жителів сіл Кам'янського району, які померли під час Голодомору. Списки складені на основі свідчень жителів сіл Кам'янського району та відображають сумну статистику Голодомору. Звичайно ці списки не досконалі. Але заслуга К. Н. Гудзенка та його помічників у тому, що ми маємо можливість поіменно згадати наших земляків, які загинули мученицькою смертю у 1932–33 роках.

У 2011 році в історичному музеї КДІКЗ було відкрито експозицію, присвячену Голодомору 1932–1933 років на теренах краю. Її основу склали документи, які були видані керівництвом СРСР на чолі із Й. Сталіна та направлені на цілеспрямоване знищення українського селянства. На стендах поруч з документами розміщено спогади наших земляків, які пережили Голодомор 1932–

33 років. Документи підтверджують свідчення, а свідчення відповідають архівним документам. Більшість спогадів представлених в експозиції з книги К. Н. Гудзенка «Трагічні голоси».

Видання книги К. Н. Гудзенка «Трагічні голоси» стало знаковою подією в історії нашого краю. Майже всі екземпляри книги автор подарував багатьом очевидцям, які пережили Голодомор 1932–33 років, керівникам країни, депутатам, письменникам, дослідникам української історії, краєзнавцям, музейникам, всім охочим та небайдужим. У фондах КДІКЗ зберігаються численні листи-відгуки автору книги «Трагічні голоси» від небайдужих читачів. Книга К. Н. Гудзенка є в Берліні, Парижі, Австрії, США [3, с. 40]. Також К. Н. Гудзенко став одним із перших ініціаторів створення пам'ятників жертвам Голодомору. За словами самого краєзнавця *«вивчення питання голоду та вшанування пам'яті жертв має велике наукове і політичне значення. Цим самим ми повертаємо людям історію, а історії – правду»* [6, с. 5].

23 квітня 1990 року у селі Коханівці був відкритий перший у Кам'янському районі пам'ятник жертвам Голодомору. Згодом за участі К. Н. Гудзенка у районі відкрито 17 пам'ятників. Також Костянтин Наумович зібрав кошти на погруддя Т. Г. Шевченку, що знаходиться тепер в центрі міста.

Насамкінець слід зазначити, що К. Н. Гудзенко був справжнім дослідником історії рідного краю. За його словами *«грунтовні знання історії, а особливо рідного краю, не просто підносять людину, розширюють її світогляд, а й служать своєрідним містком, що єднає покоління минуле з поколінням нинішнім і майбутнім»*.

На сьогодні його напрацювання є особливо актуальними і цінними. В першу чергу це стосується теми Голодомору 1932–33 років. Спогади очевидців, записані К. Н. Гудзенком є безцінними. Адже свідків тих страшних подій залишається все менше.

Список використаних джерел

1. Лазуренко В. М. Історичне краєзнавство на Черкащині / В. М. Лазуренко // Джерело (матеріали III районної науково-практичної конференції). – Кам'янка, 2006. – 64 с.
2. Пугач Н. О. Педагог, краєзнавець, письменник, публіцист / Н. О. Пугач // Наше місто. – 2008. – №5(23). – 4 с.
3. Гудзенко К. Н. Крізь призму пережитого / К. Н. Гудзенко. – Кам'янка, 2003. – 63 с.
4. Фатєєва А. В. Кам'янщина в особах 2013 : метод. посіб / [автор-укладач А. В. Фатєєва]. – Кам'янка : Кам'янська центральна районна бібліотека [б.в.], 2012. – 24 с.
5. Мельниченко В. М. Краєзнавство Черкащини: сторінки історії / В. М. Мельниченко. – Черкаси : Вертикаль, видавець ПП Кандич С. Г., 2010. – 192 с.
6. Гудзенко К. Н. Трагічні голоси / К. Н. Гудзенко. – Кам'янка, 1993. – 194 с.

Н. І. Бровченко,

учитель історії,

О. І. Махия,

учень 9-Б класу

Лисянський навчально-виховний комплекс
«Загальноосвітня школа I – III ступенів №1 – гімназія»

КРАЄЗНАВЧИЙ РУХ НА ЛИСЯНЩИНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПЕРСОНАЛІСТИКИ

Український історик Петро Тронько стверджував, що для України краєзнавство не лише міцний фундамент історичної пам'яті, а й форма самозахисту від ударів долі. Це той чинник, який формує зв'язок поколінь, національну свідомість; викликає почуття гордості та усвідомлення причетності до краю, де творилася історія регіону та держави в цілому.

Лисянщина є скарбницею старовини, багатою на історичні постаті та події, витоки яких ідуть із глибини віків. Краєзнавчий рух Лисянщини багатий традиціями та має певні особливості розвитку. Він зародився у 70-х роках ХІХ століття та пов'язаний з ім'ям Йосипа Димінського.

У 1872 році в Лисянці було відкрите однокласне сільське народне училище. З 1876 року по 1893 рік учителем у ньому працював син відомого українського фольклориста і етнографа Андрія Димінського – Йосип Димінський. Як і батько, молодий учитель займався дослідницькою роботою: збирав і записував етнографічний матеріал, фольклор. У Лисянці на основі місцевого матеріалу були написані його відомі праці «Ворожіння та шептання над хворими», «Поняття про потойбічне життя грішників», «Про бджіл». За сприяння свого батька Йосип розпочав переписку з професором Київського університету ім. Святого Володимира – О. Ф. Кистяківським. У листі, датованому 18 березням 1878 року, Андрій Димінський писав О. Кистяковському: «Якщо Вам необхідно мати ще кореспонденції із зібранням звичаїв, то зверніться до мого сина – учителя Лисянського народного училища Йосипа Андрійовича Димінського Звенигородського повіту, то він може повідомити потрібні відомості». Професор надіслав Й. Димінському вказівки щодо збирання матеріалів звичаєвого права та народних повір'їв із криміналістики. Йосип Андрійович із великим бажанням надсилав О. Кистяківському свої записи, які збирав у довколишніх селах та Лисянці. Проте не лише вивченням права обмежувалася його робота, у 1878–1879 рр. він переслав професору етнографічні записи – повідомлення про різні повір'я, замовляння, весільні звичаї, владу чоловіка над жінкою та ін.

До Лисянської народної школи ходили діти із сіл Чеснівки, Дібрівки, Орлів. Саме в Орлах учитель зібрав і записав спогади людей про чумаків. Ці записи син передав батькові. На їх основі була написана праця Андрія Димінського

«Опис чумацького промислу Київської губернії Звенигородського повіту Лисянської волості с. Орлів з 1860 по 1892 рік».

Йосип Димінський не тільки навчав дітей і збирав український фольклор, він ще й лікував місцеве населення. Тому в грудні 1885 року за подвижницьку працю Йосип Андрійович нагороджений «За трудов по народному образованию серебряной медалью с надписью «За усердие» на Александровской ленте для ношения на груди». Помер Йосип Димінський від тифу у 1893 році, йому було всього 39 років.

Другий етап розвитку краєзнавства пов'язаний із подіями 1917 року, боротьбою українського народу за відновлення державності у 1918–1921 рр., створенням Української академії наук та політикою «українізації» – це пробудило національну свідомість лисян. Центром національного відродження у Лисянці стало Лисянське вище початкове училище. За ініціативи вчителів, створюються перші громадські об'єднання, проводяться публічні виступи національного спрямування. Влітку 1917 року в Лисянці вчителем Михайлом Омеляновичем Янченком було створене культурно-освітнє товариство «Просвіта». Ідея української державності полонила вчителя, він із великим запалом пропагує самовизначення нації. Одночасно починає діяти дитяче товариство «Пролісок», яке організували Олександр Семенович Соловієнко і Григорій Степанович Єдиний. Ці організації переймалися історією рідного краю, його звичаями, традиціями. Просвітяни збиралися в приміщенні двокласного училища, вивчали і співали народні, історичні та побутові пісні, читали твори українських авторів, проводили репетиції вистав, із якими виступали перед мешканцями містечка.

У березні 1918 року в Лисянці вперше були відзначені Шевченкові роковини, які підготували і провели учні вищого початкового училища. Є свідчення про те, що саме тоді Лисянській школі було присвоєно ім'я Т. Г. Шевченка.

Оскільки в 20-х роках ХХ століття Лисянка належала до Звенигородського повіту, то краєзнавчий рух цих населених пунктів тісно переплітається. Так, завідувач Звенигородським повітовим музеєм ім. Т. Шевченка, член етнографічної комісії Всеукраїнської академії наук Софія Мефодіївна Терещенко збирала різноманітний етнографічний матеріал на Лисянщині. С. Терещенко багато подорожувала селами. За дорученням Всеукраїнської академії наук, вона досліджувала чумацький промисел, а саме чумацькі приготування та організацію походу, їхні звичаї, легенди. Деякий час С. Терещенко проживала в Лисянці, де зустрічалася з місцевими жителями та проводила свої дослідження. Всі ці відомості знаходяться у слідчій справі № 370 «По обвинуваченню в злочинах, передбачених ст. 54-11 КК».

Тоталітарна система набирала обертів. 9 вересня 1929 року Софія Терещенко була звинувачена в контрреволюційній діяльності за справою «Спілки Визволення України», їй було засуджено до заслання та ув'язнення. Жінка відбувала покарання на Соловках, будувала Біломорсько-Балтійський канал. У 1935 році – новий термін: довічне заслання в Казахстан. Справу закрили в 1973 році за відсутності складу злочину.

У 1930 році вийшла з друку книга українського філолога, історика, письменника Агатангела Кримського «Звенигородщина, Шевченкова батьківщина, з погляду етнографічного та діалектичного», в якій також були вміщені краєзнавчі матеріали, зібрані по Лисянщині такими краєзнавцями: Йосипом Димінським, зокрема, «Які бувають весільні звичаї на селі і що буде молодій» та «Про всякі сільські кари судні і самосуди»; Панасом Надзугою – народні пісні, які співали жителі села Журжинці; Софією Терещенко – про чумацтво та весільні обряди. До збірника ввійшли також пісні, записані у селі Ріпки Агатангелом Кримським.

У повоєнний період певна кількість краєзнавчих статей публікується на шпальтах районної газети «Червоний жовтень». А в 60-х роках ХХ століття редколегією запроваджується рубрика «Знай свій рідний край». Починаючи з кінця 60-х років ХХ ст. газета розпочала публікацію статей молодого історика, уродженця смт Лисянка Миколи Лубка. В них на основі архівних документів автор дослідив, систематизував і описав історію краю від найдавніших часів до 20-х років ХХ століття. Але тільки в 1998 році в Полтаві вийшли його «Знаменитий і багатолюдний град: нариси лисянської історії».

Знаковим для розвитку краєзнавства став 1967 рік. У цьому році в селі Семенівка була відкрита перша в районі музейна кімната. Ініціатором її створення став учитель історії Олександр Олександрович Вдовиченко. 12 травня 1967 року бюро Лисянського райкому партії прийняло рішення про створення Ради з організації музейної кімнати у смт. Лисянка. До складу ради ввійшло 15 осіб, головою ради було призначено Миколу Івановича Бушина. 4 липня 1968 році у Лисянці був відкритий краєзнавчий музей. У цей період були зібрані матеріали для створення музейних кімнат у селах Бужанка, Кам'яний Брід, Шубині Стави, Журжинці.

Із кінця 60-х років, історію рідного краю вивчали: Бушин Микола Іванович, Вдовиченко Олександр Олександрович, Даценко Олександр Микитович, Горбенко Ілля Лазарович, Кондратюк Іван Васильович, Лубко Микола Пилипович, Черчук Віктор Романович. Більшість із них брали участь у підготовці матеріалів про Лисянщину до «Історії міст і сіл УРСР. Черкаська область».

У період перебудови з'являються перші статті Івана Безвершенка. Починаючи з кінця 60-х років, краєзнавець вивчав місця, де на території району знаходилися кургани і городища, самотужки досліджував їх. Особливо Івана Кіндратовича цікавило городище біля сіл Журжинці і Хиженці. В статті «Древнє місто: реальність і припущення» він допускав, що дане місто займало територію близько 520 гектарів, складалося із двох частин: внутрішнє місто і зовнішнє. Обидві частини були укріплені валами. У культурних шарах знайдені залишки кісток тварин, уламки керамічного посуду й каменю. Дослідник стверджує, що тут існувало не одне поселення (адже використані були різні технології виготовлення посуду) і відносить їх до періодів Зарубинецької (ІІІ ст. до н. е.) та Черняхівської (ІІ-ІV ст.) культур. Досліджував краєзнавець городище Бурти – земляні вали біля с. Чаплинка, вони займали площу майже 2 гектари й мали ви-

соту 5-6 метрів. Також він доводив, що битва на Синіх Водах 1363 року відбулася неподалік сіл Виноград та Павлівка.

На початку 90-х років спостерігається великий інтерес до вивчення історії рідного краю. Значний вклад у розвиток краєзнавчого руху зробив Володимир Щербатюк. З 1992 року він розпочинає публікувати статті, присвячені історії Лисянського району в місцевій газеті, а з кінця 90-х років автор друкує цілий ряд своїх праць, серед них: «Нариси з історії Лисянщини» (1997), путівник «Лисянський державний районний історичний музей» (1997), «Історія регіонів України: Лисянщина» (2002). Він також був співавтором і упорядником праць: «Мальовниче містечко над Тікичем» (1997), «Край козацький. Довідник з історії Лисянщини» (2004), «Шевченків край: історико-етнографічне дослідження» (2009), «Атлас Лисянського району Черкаської області» (2008).

Найбільш організованого характеру набув рух краєзнавців на Лисянщині з утворенням та діяльністю районної спілки «Витоки». 4-5 вересня 1998 року відбулася перша науково-практична конференція на тему «Історія Лисянщини та розвиток краєзнавства в краї» за участю науковців, краєзнавців, представників місцевої влади. На конференції був обраний Секретаріат Лисянської районної спілки краєзнавців із 9 осіб. Головою спілки став Володимир Щербатюк. Юридично організація була оформлена 15 липня 1999 року. Із цього ж року починає виходити часопис спілки краєзнавців Лисянщини «Добридень».

У 2002 році було прийняте Положення про районну премію імені професора І. Г. Шульги. Перша премія за 2002 рік була присуджена доктору історичних наук, професору Черкаського державного технологічного університету М. І. Бушину за роботу «Черкаський край в особах. 1941–2001. Лисянщина».

У 2003 році відбувся І з'їзд краєзнавців Лисянщини, приурочений до 80-річчя створення Лисянського району. В цьому ж році рішенням Лисянської районної ради була прийнята «Районна програма розвитку краєзнавства на період до 2010 року».

У роки незалежності з'явилося нове покоління краєзнавців, які за принципом історизму, на основі аналізу історичних фактів досліджували і досліджують історію рідного краю. Серед них: Олег і Ольга Березовські, Юрій Вовкотруб, Роман Павленко, Олександр Гаврилюк.

Краєзнавчий рух у школах Лисянщини був першоосновою розвитку краєзнавства в цілому. З часу заснування шкіл у регіоні, світське вчительство прививало школярам інтерес до історичного минулого краю, залучало до збору фольклорного матеріалу. Шкільне краєзнавство пізнало на собі всі перипетії історії нашої держави: заборони російського царизму, тоталітарний тиск радянської доби, розквіт краєзнавства періоду перебудови. Нині учні шкіл, у тому числі і Лисянського навчально-виховного комплексу, вивчають історію краю через роботу в краєзнавчих гуртках, написання науково-дослідницьких робіт, участь у конкурсах краєзнавчого характеру; працюють у музеях, архівах, безпосередньо з очевидцями історичних подій.

Л. І. Туренко,
*головний зберігач фондів Кам'янського державного
історико-культурного заповідника*

**МАРІЯ АНТОНІВНА ШКАЛІБЕРДА –
ВИДАТНИЙ КРАЄЗНАВЕЦЬ УКРАЇНИ**

Ім'я заслуженого працівника культури України Марії Антонівни Шкаліберди добре відоме не лише у Кам'янці на Черкащині, а й в усій Україні. Її життя та діяльність нерозривно пов'язані з літературно-меморіальним музеєм О. С. Пушкіна і П. І. Чайковського, де вона пропрацювала понад сорок років. Саме М. А. Шкаліберді судилося після воєнного лихоліття у перший повоєнний рік почати, майже, заново створювати експозицію музею О. С. Пушкіна і П. І. Чайковського.

Марія Антонівна одна із тих, хто створював експозицію районного краєзнавчого музею (нині історичний музей). Вона громадський діяч. Автор кількох путівників, буклетів, упорядник і консультант з випуску численних книг із краєзнавства, зокрема «Історії міст і сіл Української РСР. Черкаська область». Дослідниця зібрала великий матеріал з історії декабристського руху, творчості О. С. Пушкіна, П. І. Чайковського, Т. Г. Шевченка, К. Шимановського. Все це відобразила у своїй книзі «Кам'янка», яка стала не просто історією міста, а й книгою людських долі. Книга зберігається у фондах Кам'янського державного історико-культурного заповідника в машинописному варіанті.

М. А. Шкаліберда завжди була незаперечним авторитетом серед краєзнавців в Черкаській області, в Україні та поза її межами.

Народилася Марія Антонівна 8 листопада 1918 року в місті Києві, виховувалась у багатодітній родині залізничника. З дитинства тяглась до книг, до знань, захоплювали її розповіді про давнину. Допитлива дівчина мріяла про незвідані краї. Література, історія викликали особливий інтерес. Навчалася добре, спочатку в Кам'янській семирічній школі № 2, а в 1936 році закінчила Кам'янську середню школу № 1. Це був перший випуск десятирічки не тільки в місті Кам'янці, але і в районі, де навчалися діти з навколишніх сіл. Нерідко доводилось ходити до школи і повертатися додому пішки, але на складності чи незручності життя не нарікали. Хоч не було в ті часи ні книжок, ні зошитів, та Марію Шкаліберду й її однолітків вів величезний потяг до знань.

За відмінні успіхи здібна учениця неодноразово одержувала похвальні грамоти. Після закінчення середньої школи, Марія Антонівна вступає до Київського педагогічного інституту, та навчання перериває Друга світова війна [4, 131].

Марія повернулася додому й розділила всі життєві труднощі з рідними. Щоб не потрапити до фашистської Німеччини їй довелося поневірятися по різних куточках району, пережити тяжку хворобу.

Після воєнного лихоліття 1941–1945 рр. Марія Антонівна продовжила навчання на заочному відділенні Одеського педагогічного інституту на історичному факультеті, водночас працювала вчителем історії в Кам'янській середній школі № 1 та науковим співробітником у музеї О. С. Пушкіна і П. І. Чайковського [4, 132].

Один із її учнів згадував, що для нього і багатьох його однокласників найулюбленішим предметом була історія, яку викладала Марія Антонівна: *«Клас, ніби, завмирав, слухаючи розповідь молодой вчительки, про якісь історичні події і незбагненно швидко пролітав час до дзвінка, який сповіщав про закінчення уроку. Якщо розповідь була незакінчена, з великим нетерпінням чекали наступного уроку»* [1].

Діапазон її знань виходив далеко за межі шкільної програми. Надзвичайно цікаво М.Шкаліберда проводила екскурсії в музеї, читала лекції для різних аудиторій. Її розповіді полонили серця екскурсантів з Києва, Донецька, Одеси, Львова та багатьох інших міст України, а також Польщі, Білорусії, Росії, Латвії тощо. Люди охоче приїздили, щоб вклонитись місцям, де колись бував О. С. Пушкін, збирались на таємні наради декабристи, творив невмирущі мелодії П. І. Чайковський.

З 1950 року Марія Антонівна Шкаліберда очолила літературно-меморіальний музей О. С. Пушкіна і П. І. Чайковського. З цього часу заклад став не тільки її роботою, але й змістом всього життя. Директор вела значну науково-пошукову, просвітницьку роботу. Все життя поглиблювала свої знання щоденними пошуками, знайомством з новинками літератури, вела переписку з відомими істориками, літераторами, музикознавцями, постійно працювала в архівах і наукових бібліотеках, а також споріднених музеях. Як згадує сама Марія Антонівна: *«Пристрасть до пошуків нових матеріалів не залишала мене ніколи»*. Фахівець досконало володіла інформацією про кожен експонат, вивчала все, що було пов'язане з минулим Кам'янки, особливу увагу звертала на мало-досліджені сторінки історії краю. Завдяки її творчим зв'язкам, колектив музею встановив контакти з нащадками Давидових, зокрема Юрієм Львовичем Давидовим, внуком декабриста, племінником П. І. Чайковського, та його доньками – Іриною і Ксенією. Багато разів вони приїздили до Кам'янки, допомагали цікавими, рідкісними експонатами. Але й сама дослідниця розшукувала цінні книги, документи, фотографії просила передати їх у музей, а інколи й вимінювала за продукти харчування або платила за них власні гроші.

Дуже уважно ставилася Марія Антонівна до своїх підлеглих. Так Надія Сергіївна Кикоть, яка працювала з нею майже вісім років (початок 1960 року) згадує: *«За цей період Марія Антонівна навчила серйозно і відповідально ставитись до роботи, любити музейну справу. Ми часто з нею виписували рідкісні*

книги по МБА (міжнародний бібліотечний абонемент), вивчали, занотовували, обмінювалися думками, навчала правильно використовувати начитане під час екскурсій, лекцій. Вона організувала при музеї клуб класичної музики, куди входила в основному молодь: працівники бібліотеки, редакції, вчителі, робочі машинобудівного заводу. Навчалися уважно слухати класичну музику. Наприклад, слухали оперу «Євгеній Онегін», розбирали її, кожен висловлював свою думку, своє бачення. Та й взагалі Марія Антонівна просто навчала нас бути особистістю. Все це мені згодилося й тоді, коли почала працювати кореспондентом в районній газеті «Трудова слава», за що я їй дуже вдячна. І надалі ми зберегли добрі стосунки» [2].

В 1975 році до 150-річчя з дня повстання декабристів Марія Антонівна разом із відомим черкаським художником Альбертом Степановичем Нєдосєко створила нову музейну експозицію, яка донині є зразком досконалості, хоча її довелося переробляти кілька разів. Марія Антонівна відстоювала створений нею новий тематико-експозиційний план, а художник наполягав на більш художньому оформленні експозиції. Врешті М. Шкаліберда довела, що насамперед експозиція покликана розкрити тему даної епохи і місцевості, а гарне художнє оформлення, яке б відповідало духу епохи того часу, повинно доповнювати її. Вона зуміла переконати Альберта Степановича, що його роль в оформленні експозиції велика, але на першому місці стоїть все ж тематичне, хронологічне розкриття теми [4, 133].

Перебуваючи на посаді директора музею О. С. Пушкіна і П. І. Чайковського, вона ще й збирала матеріал для створення районного краєзнавчого музею. До того ж була живим свідком багатьох подій, які відбувалися в 30-ті передвоєнні роки, під час Другої світової війни й після неї. До Марії Антонівни йшли люди з найпотаємнішими спогадами про своє життя у страшні роки голодомору, репресій, ветерани війни передавали цінні експонати, які стали основою першої експозиції історичного музею, що був відкритий у травні 1995 року.

Можна ще багато розповідати, згадувати про цю незвичайну, стриману, інтелігентну жінку, яка уміла вислухати людей, які нерідко приходили до неї просто поговорити про життя, поділитись радістю, а іноді й за порадою. Так Валерій Іванович Волков згадує: «Якось у моєму житті склалися такі обставини, що мені захотілось залишити роботу і виїхати з Кам'янки. І ось з цією проблемою я пішов до Марії Антонівни. Уважно вислухавши мене, вона знайшла такі слова, які я запам'ятав на все життя: «Від себе не втечеш», а потім більш ширше їх розтлумачила. Я ніскільки не жалкую, що після її мудрої поради залишився в Кам'янці, а згодом іще не раз підходив до неї з проблемами, які виникали на роботі, адже на той час був директором музичної школи ім. П. І. Чайковського. А ще пам'ятаю як запросив її до школи, щоб вона розповіла викладачам про історію міста Кам'янки. Це було неймовірне дійство. Година,

відведена для її виступу, пролетіла як одна мить. Всі були в захваті від почутого» [3].

Марія Антонівна Шкаліберда була надзвичайно відповідальною людиною. Її неодноразово обирали секретарем районного товариства «Знання», багато років вона була членом правління товариства охорони пам'яток історії та культури, товариства охорони природи, книголюбів, позаштатним лектором, народним засідателем районних і обласних судів. Довгий час очолювала районну профспілкову організацію працівників культури, була депутатом районної ради.

У травні 1963 року Марія Антонівна Шкаліберда – учасниця республіканської наради жінок України в місті Києві. Вона була відомим позаштатним кореспондентом районної газети «Трудова слава», з якою співпрацювала майже 40 років та багатьох інших видань. За роки своєї діяльності створила і надрукувала близько 170 статей і ці статті до цього часу не втратили своєї актуальності та наукової цінності.

Марія Антонівна – почесний громадянин Кам'янки. В 1966 році за досягнуті успіхи Президія Верховної Ради УРСР присвоїла їй почесне звання Заслуженого працівника культури, вперше в Кам'янському районі.

У грудні 2003 року рішенням районної ради та районної державної адміністрації, за ініціативою місцевих краєзнавців було засновано району краєзнавчу премію ім. М. А. Шкаліберди, яку вручають щороку в день її народження 8 листопада. Нагороджують кращих краєзнавців району за дослідження, пов'язані з історією рідного краю.

Марія Антонівна Шкаліберда була талановитою, світлою, надзвичайно відданою музейній справі, особистістю. Своєю невтомною працею вона зробила величезний внесок у справу збереження та примноження історичних цінностей Кам'янки та району. Ім'я М. А. Шкаліберди назавжди залишиться яскравою сторінкою в історії міста, і сподіваємось, що її пам'ятатимуть багато поколінь наших земляків.

Список використаних джерел

1. Матеріали польових досліджень автора (далі МПДА). – Спогади Бабенка Марка Володимировича, мешканця м. Кам'янки, 1936 р.н.
2. МПДА. – Спогади Кикоть Надії Сергіївни, мешканки м. Кам'янки, 1933 р.н.
3. МПДА. – Спогади Волкова Валерія Івановича, мешканця м. Кам'янки, 1941 р.н.
4. Незбагненна. Земна. Героїчна / відпов. за вип. І. Г. Кивгила. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А., 2016. – 176 с.

О. І. Трощинська,
молодший науковий співробітник

Я. Л. Діденко,
учений секретар

Національний історико-культурний заповідник «Чигирин»

ТРАДИЦІЇ КРАЄЗНАВСТВА НА ЧИГИРИНЩИНІ: МИНУЛЕ І СЬОГОДЕННЯ

За влучним висловом голови правління Черкаської обласної організації Національної спілки краєзнавців України Василя Мельниченка: «За усією багатогранною краєзнавчою роботою в минулому і сьогодні стоять люди, які присвятили своє життя невтомній подвижницькій праці на ниві краєзнавства» [7, 4]. На Чигиринщині теж завжди були люди, які цікавилися історичним минулим свого краю, зусиллями яких вивчалися та зберігалися історико-культурні пам'ятки. Краєзнавці Чигиринщини і сьогодні роблять вагомий внесок у розвиток українського краєзнавства.

Метою дослідження є узагальнення інформації про розвиток краєзнавства, пам'яткоохоронної, музейної справи на теренах Чигиринщини у ХХ – поч. ХХІ ст.

Період 20-х рр. ХХ ст. став часом великого розвитку краєзнавства. Ще в 20-х рр. ХХ ст. місцеві краєзнавці намагалися організувати в Чигирині історичний музей. Ідея його створення належала Петру Івановичу Яременку, автору зниклої «Історії Чигирини», що був убитий повстанцями С. Коцура. Очолив музей, створений в 1921 р., Логвин Федорович Рвачов, місцевий вчитель, росіянин з національністю, палкий прихильник вивчення історії козацької держави, який, до того ж, очолював і Товариство охорони пам'яток. Він водив учнів школи на екскурсії по історичних місцях, пов'язаних з козацтвом, багато розповідав на своїх уроках про минуле міста [1, 180]. Першими експонатами музею стали археологічні колекції, зібрані і впорядковані П. І. Яременком. Цінні експонати передав музею священик, краєзнавець, збирач старожитностей Олексій Єрмонович – палеонтологічну колекцію з детальним описом кожної речі. Духовна кар'єра не заважала його науковій діяльності, яку він проводив на археологічному та палеонтологічному поприщах. Розкопки, пошуки історичних матеріалів, наукова праця не заважали і навіть підкреслювали його духовну діяльність: до нього в храм тяглася місцева інтелігенція і віруючі, які цікавилися минулим багатого традиціями рідного чигиринського краю [11]. Але експонати музею не мали належного утримання, і за пропозицією шкільного вчителя та краєзнавця Степана Івановича Яременка у листопаді 1924 р. були передані до Черкаського окружного музею [5, 44]. Тож в 20-х рр. ХХ ст. на Чигиринщині активно розви-

вався краєзнавчий рух. В цей період українська інтелігенція намагалася розвивати краєзнавчі традиції.

В кінці 20-х-30-х рр. XX ст. відбувається згортання діяльності краєзнавчих структур. В умовах формування тоталітарної системи, в яку часто не вписувалися краєзнавчі студії, почалася ліквідація численних краєзнавчих організацій та масові репресії дослідників рідного краю. Їх звинувачували в українському буржуазному націоналізмі, зв'язках з контрреволюційними організаціями. Така ж доля спіткала і чигиринських краєзнавців. Ще в 1928 р. працівниками черкаського окрвідділу ДПУ був заарештований Степан Яременко, щоправда невдовзі його звільнили. Та в 1929 р. повторно заарештований «за участь у контрреволюційній організації та підготовку до активної боротьби з радянською владою». До 1933 р. перебував у концтаборі на Соловецьких островах, потім засланий на три роки в Північний край. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1994 р. [6].

В 30-х рр. репресивний апарат запрацював на повну силу. 27 жовтня 1937 р. «за контрреволюційну роботу проти радянської влади» був заарештований священник Олексій Єримович. Його відправили під конвоєм до Чигиринського відділу НКВС, де лише 3 листопада було проведено допит і пред'явлено звинувачення. Священника було засуджено за першою категорією – до найвищої міри покарання. 27 листопада 1937 року вирок було виконано. Лише у 1989 р. він був реабілітований за відсутністю складу злочину [11].

В 1937 р. був заарештований і Логвин Рвачов. Його звинуватили в українському націоналізмі та засудили до 10 років ув'язнення. Він помер на засланні у 1943 році. І така ситуація була не лише на Чигиринщині, вона була характерна для всієї України. Найактивніші діячі краєзнавства стали жертвами політичних репресій. Краєзнавчий рух поступово був згорнутий.

Відродження краєзнавчого руху на Чигиринщині почалося в 50-х рр. XX ст. В цей час знову постало питання створення Чигиринського краєзнавчого музею, але його вирішення постійно зволікалось, поки за справу не взялися місцеві краєзнавці. Одним з таких ентузіастів, дбайливих збирачів історії рідного краю був Іван Маркович Сніжко. «Чигиринці запевняють, що історія музею починалась на Богдановій горі. Саме тут І. Сніжком були знайдені перші пам'ятки давніх часів» [2]. Він збирав предмети давнини, документи, картини. В колекції Сніжків з'явилися молотки і сокири епохи кам'яного віку, монети, знаряддя праці, побутові речі, військова зброя та ін. Потім на допомогу прийшли учні Чигирини і навколишніх сіл та ентузіасти-любители історії. Так за адресою родини Сніжків по вул. Кірова закладались основи майбутнього музею. Іван Маркович листувався з музеями Києва, Корсуня, Полтави, Переяслав-Хмельницького, піднімав питання щодо будівництва музею в Чигирині [4]. Але в 1958 р. І. М. Сніжко помер. Перед смертю він заповів дружині всі зібрані експонати передати майбутньому музею. У вересні 1962 р. Чигиринський історико-краєзнавчий музей, основу якого заклав І. М. Сніжко, був відкритий.

Величезний внесок у розвиток краєзнавства Чигиринщини зробив лісничий за фахом і краєзнавець за покликом серця Олександр Андрійович Найда. Він склав детальну карту розташування історичних, археологічних, природних об'єктів Холодного Яру. За його ініціативи та безпосередньої участі встановлено понад 30 пам'ятних знаків на місцях визначних історичних подій, пов'язаних з гайдамаччиною. О. Найда першим здійснив ряд заходів з підтримки життєдіяльності 1000-літнього дуба Максима Залізняка, потурбувався про його огороження та встановлення охоронної дошки [10]. У 1970 р. коштом О. Найди на території Креселецького лісництва встановлено бюст Т. Г. Шевченка, він організував впорядкування Гайдамацького ставу, за його участі була реставрована могила загиблих жителів хутора Буда. При Креселецькому лісництві Олександр Андрійович створив музейну кімнату, працював над створенням путівника по історичних місцях краю, опублікував велику кількість статей у районній газеті, присвячених сторінкам історії Чигиринщини [7, 135]. В 1979 р. О. А. Найду обрали почесним членом Українського товариства охорони пам'яток історії та культури.

Дякуючи ентузіастам краєзнавчого руху були створені краєзнавчі музеї у селах Медведівка, Стецівка, Суботів.

В 1967 році в с. Стецівка на базі школи було організовано краєзнавчий гурток, керівником якого став вчитель історії Савченко І. Г. Під його керівництвом учні проводили пошукові експедиції. Предмети, знайдені під час експедицій, старожитності, подаровані місцевими жителями, стали основою для створення нового музею в 1967 р.

Його розвиток пов'язаний з ім'ям краєзнавця Олександра Пилиповича Прокоф'єва. Уродженець Стецівки, який жив у Москві, у 1962 р. пішов на заслужений відпочинок і всього себе присвятив краєзнавству. Тижнями і місяцями просиджував в архівах, наукових бібліотеках, музеях. З ранньої весни до пізньої осені жив у с. Стецівка. Він збирав народні пісні, думи, повір'я, писав історію рідного села, в останні роки життя музей став головною справою Олександра Прокоф'єва [1, 261-262]. Найзначнішою його працею є «Село Стецівка в краю сербських поселень» – машинописний рукопис у 2-х томах, що зберігається у фондах НІКЗ «Чигирин» [13].

Протягом всього життя займався вивченням історії рідного краю Олександр Климович Руденко. Він був ініціатором створення шкільного краєзнавчого музею в с. Медведівка, який відкрили наприкінці 60-х років. Його краєзнавчі дослідження публікувалися в районній газеті. О. Руденко вніс великий вклад у справу відродження історії Холодного Яру, створення та встановлення пам'ятника М. Залізняка в селі Медведівці [1, 264]. Ініціатором створення останнього виступив Павло Захарович Воскобойник. В 1988 р. він виступив з пропозицією встановити в с. Медведівка пам'ятник Максиму Залізнику – ватажку повстання Коліївщини, що був відкритий у 1993 році. Воскобойник П. З. був нагороджений почесним дипломом як автор ідеї та один з авторів самого

пам'ятника. Долучився Павло Захарович і до створення краєзнавчого музею в с. Медведівка – разом із Руденком О. К. та Шмиголем М. І. на початку 90-х рр. ХХ ст. домігся виділення будинку для майбутнього музею і розпочав роботи по підготовці приміщення до створення експозиції [8, 81-83].

Одним з ініціаторів створення експозиції краєзнавчого музею в с. Суботів був краєзнавець Валентин Павлович Арутін, який певний час був директором цього музею. А з 1979 р. він працював директором краєзнавчого музею в Чигирині. В. П. Арутін збирав матеріали польових досліджень в с. Суботові, підсумком яких стала книга «Фольклор Суботова». Він досліджував діяльність чигиринського підпілля, життя та подвиг льотчика Івана Литвиненка, видав книгу «Крізь дим, вогонь і мідні труби». Проводив польові розвідки на археологічних пам'ятках Суботова та його околиць, у селах Вершаці, Іванівка, Кудашеве, Матвіївка Чигиринського району та Любомирка на Кіровоградщині [7, 12].

Серед когорти краєзнавців Чигиринщини виділяється постать Міхненка Григорія Кириловича – педагога, директора Боровицької середньої школи в 1948–1975 рр. Після виходу на пенсію він створив краєзнавчий музей в с. Боровиця. Працював в архівах та бібліотеках Києва, Черкас, записував спогади старожилів, збирав експонати для музею [7, 130]. Починаючи з 1981 року, п'ять років Григорій Кирилович виконував обов'язки директора музею на громадських засадах, а пізніше зайняв цю посаду офіційно. Працював в музеї до останніх днів життя [3, 90-91]. Він є автором історичного нарису про село Боровиця в «Історії міст і сіл Української РСР. Черкаська область» (1972), статей, присвячених історії села на сторінках районної газети. Працював над рукописом книги «На шляху до щастя» (нарис з історії Боровицької середньої школи) [7, 130].

Говорячи про краєзнавців Чигиринщини, неможливо не згадати про Григорія Арсентійовича Мироненка, якого називають мельничанським літописцем. Саме він зібрав документальну історію Мельників, написав історії усіх діючих на той час організацій та установ села, про видатних мельничан. Його мрією було створення краєзнавчого музею в Свято-Троїцькій церкві Мотронинського монастиря [9, 148-149].

В кінці 80-х рр. ХХ ст., а особливо після здобуття Україною незалежності, краєзнавча робота на Чигиринщині активізувалася. Одним із факторів її активізації стала поява на території краю Чигиринського державного історико-культурного заповідника, згодом – Національний історико-культурний заповідник «Чигирин». Одним з ініціаторів його створення став директор Стецівського краєзнавчого музею Василь Іванович Полтавець – досвідчений музейник, який проводив активну науково-пошукову роботу по вивченню пам'яток краю, брав участь в археологічних експедиціях. Після призначення на посаду директора заповідника завдяки його наполегливості і професіоналізму за короткий час в НІКЗ «Чигирин» було створено постійно діючу експозицію музею Б. Хмельницького та відкрито музей археології Середнього Подніпров'я, прове-

дено роботи по реставраційному відтворенню бастіону Дорошенка на Замковій горі, виконано значний об'єм робіт по дослідженню пам'ятки археології національного значення Мотронинського скіфського городища (VII-V ст.ст. до н.е.) спільно з Інститутом археології НАН України та Інститутом археології Ягеллонського університету (Польща). В 2004–2006 роках В. І. Полтавець був науковим керівником археологічних експедицій по дослідженню середньовічного Чигирин. Результати роботи очолюваної ним археологічної експедиції лягли в основу проекту створення історико-архітектурного комплексу «Резиденція Б. Хмельницького в Чигирині». Великий науковий доробок Полтавця В. І. підтверджений чисельними науковими публікаціями, присвяченими пам'яткам доби раннього залізного віку, передскіфського та скіфського часів [12]. Прикметно, що і дисертація В. І. Полтавця – «Історія населення басейну річки Тясмин в ранньому залізному віці (X – IV ст. до н.е.: природно-господарський аспект)» – присвячена темі археології.

Одним з провідних науковців заповідника є Кукса Надія Василівна – завідувачка відділу «Суботівський історичний музей», почесний краєзнавець України. Основна сфера наукового інтересу Надії Василівни – історичне краєзнавство, пам'яткознавство, етнографія, музейна педагогіка. Вона займається розробкою наукових тем «Пам'ятки козацької доби на Чигиринщині» та «Дослідження творчого доробку Марка Федоровича Грушевського». Окрім того, Кукса Н. В. займається дослідженням голодомору 1932–1933 рр. та голоду 1946–1947 рр. на Чигиринщині, подій II Світової війни, зокрема періоду нацистської окупації краю. Є автором понад 100 статей, історичних розвідок, довідок. Має більше 300 публікацій в регіональних, всеукраїнських, зарубіжних наукових, публіцистичних, фахових виданнях. Взяла участь у близько 200 науково-практичних історичних, археологічних, етнографічних конференцій різного рівня. Є автором наукових концепцій, структурних та тематико-експозиційних планів Музею Дитини в Суботіві та експозиції «Суботів – родовий маєток Хмельницьких» [7, 97]. В 2014 р. Кукса Н. В. стала лауреатом обласної краєзнавчої премії ім. М. Максимовича за книгу «Чигиринщина в подорожніх нотатках відомих особистостей XIX – першої половини XX століття» (співавтор Діденко Я. Л.).

Говорячи про краєзнавців Чигиринщини, неможливо не згадати Лазуренка Валентина Миколайовича – доктора історичних наук, професора, проректора з гуманітарних питань Черкаського державного технологічного університету. Він є автором навчального посібника «Історія Чигиринщини (з найдавніших часів до сьогодення)». У 2006 р. започаткував проведення в Чигиринському районі учнівських історико-краєзнавчих конференцій «Чигиринщина в історії України». Бере активну участь у краєзнавчій роботі: з 2003 р. – заступник голови правління Черкаської обласної організації Національної спілки краєзнавців України; з 2005 р. – заступник редактора журналу «Краєзнавство Черкащини». Автор (співавтор) близько 300 наукових праць з аграрної історії України, краєзнавства, народознавства. В 2005 р. Валентин Миколайович став лауреатом об-

ласної краєзнавчої премії ім. М. Максимовича, а з 2014 р. – голова конкурсної комісії з присудження даної премії [7, 106].

Розповідь про краєзнавство Чигиринщини була б неповною без Солодаря Олександра Івановича. Він є автором численних досліджень та розвідок з історії краю, зокрема «Нариси з історії Чигиринщини» (2003), семи книг краєзнавчої серії «Невідома Чигиринщина»: «Мрія про море» (2008), «Як були коцурці...» (2009), «Галаганівка» (2010), «Отаман Мамай» (2011), «У полум'ї війни» (2012), «З пам'яті народної» (2016), «Тіньки» (2017). Краєзнавець проводить фольклорно-етнографічні експедиції по селах району, документує свідчення про життя, побут, традиції населення Чигиринщини.

Обмежений обсяг повідомлення не дає можливості перелічити всіх, хто сприяв розвитку краєзнавчого руху на Чигиринщині. Прикметно й те, що краєзнавча традиція Чигиринщини на сьогодні жива та безперервна.

Список використаних джерел

1. Бушин М. І., Лазуренко В. М. Черкаський край в особах. 1941-2001. Чигиринщина / М. І. Бушин, В. М. Лазуренко. – Черкаси: Відлуння-Плюс, 2003. – 304 с.
2. Васянович С. Музей подружжя Сніжко / С. Васянович // Черкаська правда. – 1962. – 14 січня.
3. Геращенко К., Чала Е. Григорій Кирилович Міхненко – видатний педагог Чигиринщини / К. Геращенко, Е. Чала // «Залізничкові читання»: Матеріали Сьомої наукової краєзнавчої конференції / за редакцією Лавріненко Н. – Черкаси, 2017. – С. 90–91.
4. Горковенко В. Ювілей музею / В. Горковенко // Зоря Комунізму. – 1977. – 29 березня.
5. Державний архів Черкаської області (далі – ДАЧО). – Р. 131, Оп. 1, Спр. 21, Арк. 44 зв.
6. ДАЧО. – Ф. Р – 5625, Оп.1, Спр. 13264, Арк. 33, 48, 183, 190, 199, 202, 250, 281, 282.
7. Краєзнавці Черкащини: біобібліографічний довідник / упоряд.: В. М. Мельниченко, Г. М. Голиш. – Черкаси: Вертикаль, 2016. – 220 с.
8. Макарюк В. Видатні постаті Чигиринщини. Павло Захарович Воскобойник. До сторіччя з дня народження / В. Макарюк // «Залізничкові читання»: Матеріали Сьомої наукової краєзнавчої конференції / за редакцією Лавріненко Н. – Черкаси, 2017. – С. 81–83.
9. Макарюк В. В. Мельничанський літописець / В. В. Макарюк // Чигиринщина: історія і сьогодення. Матеріали V науково-практичної конференції. 12-13 листопада 2015 р. – Черкаси: Вертикаль, 2016. – С.148–149.
10. Матеріали паспортизації об'єктів культурної спадщини. – Архів НІКЗ «Чигирин».
11. Новомученики Черкаські: життя, подвиги, страждання. Видання Черкаської єпархії Української Православної Церкви. – Черкаси, 2009. – 456 с. // [Елек-

тронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uk.x-pdf.ru/5yuridicheskie/274674-25-8637-novomucheniki-cherkaski-zhittya-podvigi-strazhdannya-vidannya-cherkaskoi-parhii-ukrainskoi-pravoslavnoi-cerkvi-ch.php>

12. Трощинська О. І. Хранитель історії рідного краю / О. Трощинська // 2013. – 23 серпня.
13. Фонди НІКЗ «Чигирин». – ПП-3018, КВ – 11238; ПП-3019, КВ – 11239. – Прокоф'єв О. П. Село в краю сербських поселень. – Кн.1–2. – 1972.

УДК 929:908](477.46)

І. В. Десятніков,

к.і.н., доцент, завідувач кафедри туризму

Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

КРАЄЗНАВЕЦЬ-ПОДВИЖНИК ІРКЛІВЩИНИ КОСТЯНТИН ФЕДОРОВИЧ КУШНІР-МАРЧЕНКО

Краєзнавство як наукова дисципліна знає багатьох сподвижників-аматорів, які здійснили значний вклад у дослідження рідного краю. Одним з таких був Костянтин Федорович Кушнір-Марченко.

Народився 15 травня 1877 р. у багатодітній родині середнього достатку у селі Мойсинці Золотоніського повіту Київської губернії. Нині місцевість, де розташовувалося це село, затоплене водами Кременчуцького водосховища.

З раннього дитинства почав працювати, заробляючи собі на життя. Початкову освіту здобув у місцевій земській школі. Учителю оцінив його здібності і рекомендував для навчання в гімназію. Місцевий священик радив віддати його на навчання до Переяславської духовної семінарії. Але в сім'ї для навчання си-на не було грошей. Проте хлопець не полишив захоплення наукою. Згодом ви-кристалізувалося найбільше його захоплення – історія. Багато читає історичну белетристику, а згодом – солідні наукові праці про минувшину. Його наставни-ком у вивченні історії України став професор Київського університету І. В. Лучинський, який мав дачу у сусідньому з Мойсинцями Журбиному хуто-рі. З рекомендації професора Костянтин Федорович здобув доступ до бібліотек та архівів Києва, Харкова, Полтави, Москви.

1908 року Кушнір-Марченко стає волосним старшиною Мойсинської во-лості. Працюючи з різноманітними документами, він отримує доступ до волос-ного архіву. Це визначило його захопленням історією рідного краю, а відтак з'явилися його перші краєзнавчі дослідження з історії Іркліївщини та рідного села. Працю краєзнавця помітили й оцінили: 1913 р. він був прийнятий у члени Полтавської архівної комісії.

1914 р. пішов на фронт Першої світової війни, повернувся у рідне село неушкодженим і знову зайнявся хліборобською працею, а у вільний час – краєзнавчими дослідженнями.

Освіта, громадська активність та заслужена повага з боку односельців проторували йому шлях до виборних посад. 1918 року його обирають головою волосного земства, 1920 – головою вол земвідділу. Згодом він відмовився від усіх посад і завідував у селі хатою-читальнею. Саме тут він міг присвятити себе улюбленій справі – дослідженню рідного краю. Працюючи в галузі історичної науки, особисто був знайомий з М. С. Грушевським, М. П. Василенком, М. А. Рубачем, О. М. Яворським, М. Т. Рильським, І. Ле. У 1920-30-х роках працює у складі комісії пам'яток історії та природи.

У 1933 році втратив свою хату, яку продали за борги по сплаті податків. Але після двох років поневірянь по різних місцях України, Кушнір-Марченко повернувся в рідне село, де завдяки важкій праці зміг викупити свою оселю. Навіть у ці важки роки Костянтин Федорович не полишав краєзнавчих розвідок, активно листувався з провідними вітчизняними вченими.

У 1945 р. Український інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії доручає йому збирати краєзнавчі матеріали на Лівобережній Черкащині.

Під час Другої світової війни на території Іркліївщини з'явилися церкви, але священиків бракувало, і у 1946 році на священика села Митьки висвятили Костянтина Кушніра-Марченка.

Доробок краєзнавця величезний: його особистий фонд, що зберігається у Інституті ім. В. І. Вернадського, нараховує 133 одиниці. Це ревізії XVIII ст., матеріали з минулого Іркліївщини у 3-х томах. Та найбільшою цінністю у творчій спадщині К. Ф. Кушніра-Марченка є його щоденники, які він вів з невеликими перервами більше шестидесяти років. Вони є цінним історичним джерелом, оскільки детально описують життя та побут селян Середнього Подніпров'я, їх суспільні настрої під час революції 1917–1921 років, становлення радянської влади в Україні без ідеологічних прикрас тощо. Найбільшу цінність становлять перші сім томів щоденників, які охоплюють період до 27 березня 1933 року, і були особисто передані автором 1935 року до рукописного відділу Центральної наукової бібліотеки Академії Наук України.

Помер Костянтин Федорович Кушнір-Марченко 13 жовтня 1958 р. Похований у селі Придніпровське Чорнобаївського району. Його життя є прикладом самовідданої подвижницької праці на ниві краєзнавства, позначеної великою любов'ю до рідної землі.

ВИДАТНІ ПОСТАТІ ЧЕРКАЩИНИ В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПЕРСОНАЛІСТИКИ

УДК 929:908](477.46)

А. Ю. Чабан,
д.і.н., професор
професор кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ДОСТОЙНИЙ СИН ЧЕРКАСЬКОЇ ЗЕМЛІ

*Шевченків край, як зболена руїна.
Та спів його нам душі окриля.
Встає з колін розкута Україна
В світах луна Тарасова земля.*

Микола Негода
«Вкраїно, будь благословенна»

1. Хто він Микола Плашкевич?

У пісенний вінок Шевченкового краю свою вагому творчу стрічку вплітає відомий композитор, диригент, заслужений працівник культури України Микола Васильович Плашкевич.

Його життєвий і творчий шлях тісно пов'язаний із Середньою Наддніпрянщиною та Поділлям. Саме на берегах сивого Дніпра у мальовничому і знайомому на всю округу селі Червона Слобода з'явився він на світ у голодному 1947 році. Зростав в оточенні співучої родини – батьків Василя Івановича та матері Пріськи Олексіївни, любимох дідуся і бабусі Олекси Романовича та Анастасії Володимирівни, тіток Віри Олексіївни та Параски Олексіївни під знайомим прізвищем Пріхно, про яких згадує з величезною теплотою, хоча їх вже давно немає на цьому світі. Від них він отримав перші уроки людяності, безкорисливості. Саме тітка Віра подарувала малому Миколці знатний подарунок – акордеон, а тітка Параска заповіла будинок, який на старість прихистив сім'ю Миколи Васильовича.

Із раннього дитинства, як згадують його ровесники-односельці, виспівував весь репертуар сімейного імпровізованого та сільського хору, мелодії українського радіо, самотужки опанував грою на акордеоні.

Вже тоді проявилися глибока закоханість до рідної домівки, дніпровських краєвидів, рідного краю, багатоголосого співу, мелодики українського слова, які згодом втілилися у його творчому доробку дорослого життя.

Свій перший артистичний досвід здобув на сцені сільської школи, а потім – сільського будинку культури. З трепетом і хвилюванням і сьогодні – згадує

свій перший публічний виступ із піснею «Рідна мати моя», яку односельці прохали заспівати на кожному концерті шкільної самодіяльності.

А ще саме в дитинстві у Миколи сформувався палкий патріотизм, глибокі переконання вірності Батьківщині-матері, які гідно проніс все своє життя.

Свої музичні здібності Микола розвинув у Канівському культурно-освітньому училищі, де навчався впродовж 1963–1967 років. Знаковою подією цього періоду стала зустріч із ще одним нашим видатним земляком Іваном Михайловичем Сльотою – народним артистом України, композитором, багаторічним керівником Житомирського «Льонка», який став для юнака першим професійним учителем. Саме він запропонував Миколі освоїти баян. Цінителям музичного мистецтва запам'яталося віртуозне виконання концертної п'єси В. Коняєва на сцені обласної філармонії навесні 1965 року студентом Канівського училища Миколою Плашкевичем.

Етапним у його житті стала служба у збройних силах. Така звична для більшості його ровесників, вона визначила його подальший життєвий і творчий шлях. Талановитого юнака помітили у військовій частині, і згодом запросили до ансамблю пісні та танцю ракетних військ, який дислокувався у Вінниці.

Після демобілізації поступив на навчання до Вінницького педагогічного інституту на музично-педагогічний факультет. По завершенню навчання талановитий випускник був запрошений на роботу у вищому навчальному закладі.

Майже сімнадцять років його творче життя тісно пов'язане із тоді Вінницьким педагогічним інститутом, де він створив і беззмінно керував ансамблем пісні та танцю «Веснянка».

Тут він розпочав глибоко і всебічно займатися композицією, обробкою українських народних пісень, оркестровками музичних п'єс. Це був час і створення своїх авторських музичних творів, які здобули популярність серед виконавців та шанувальників пісенного мистецтва. Серед них «Корчагінська» на слова Михайла Ткача, лірична «Дівоча» на текст Василя Колодія.

Колектив «Веснянки» став знаним не лише на Вінничині, а й в усій Україні. Його візитівками стали українські народні пісні в обробці Миколи Плашкевича, зокрема, «Як з-під тої грушечки», яка була записана композитором у глухому селі Оратівського району Вінничини. Звучали також і авторські твори.

Крім того, під орудою Миколи Васильовича успішно працювали такі мистецькі колективи, як вокальний квартет «Надія», ансамбль баяністів. В цей час він активно співпрацює із відомим у краї вокалістом Віктором Клепиковим, який у своєму репертуарі мав чимало пісень М. Плашкевича.

З того часу пройшло вже понад 30 років, але добра пам'ять про його плідний творчий доробок залишається у нині Вінницькому державному педагогічному університеті ім. Михайла Коцюбинського. Та й сам Микола Васильович згадує цей час, як яскраву сторінку свого життя.

Та все ж батьківська земля, одвічний родинний поклик кликав його до рідної домівки, близьких людей. Щорічно приїздив до рідної Червоної Слободи, до дніпровських круч, дитячих спогадів і мрій. І коли склалися сприятливі об-

ставини, у 1986 році назавжди повертається на Черкащину. Повертається зрілим митцем, відомим композитором, колишнім керівником знаного всій Україні творчого колективу.

Чи радо зустріла його Черкащина? Було всякого. Дома – так. Серед колег по мистецькому цеху – дещо обережно, адже прийшов знаний, досвідчений фахівець, зрілий митець. До того ж, із прізвиськом майже Пашкевич, якого боготворили в Черкасах. Спрацьовували цехові перестороги. У Черкаському заслуженому народному хорі, яким керував народний артист України Євген Іванович Кухарець, зустріли приязно, визначивши певну перспективу працевлаштування, однак дещо згодом.

Ось тоді з'явилася багатообіцяюча пропозиція піти художнім керівником палацу культури «Дружба народів» виробничого об'єднання «Азот», створити там хоролий колектив. Саме перспектива створення самобутнього творчого колективу найбільш приваблювала, однак і насторожувала, оскільки потрібно було розпочинати, як то кажуть, із «чистого листа», на голому місці. До того ж, у місті вже успішно діяли самодіяльні хорові колективи заводу хімічного волокна під керівництвом В. Новака, шовкового комбінату (Г. Добжанський), педагогічного інституту (В. Кравченко), м'ясокомбінату (Іван Супрун), хор ветеранів (Віктор Сергієнко), ансамбль економіко-правового коледжу «Березіль» (Олександр Стадник), обласної лікарні та інші. Давався взнаки і феномен професійного Черкаського заслуженого народного хору. Все це накладало особливі вимоги до формування колективу майбутнього хору, вибору репертуару, подолання певної конкуренції.

Більше року тривала напружена творча праця. Це і підбір талановитих виконавців, відбір репертуару, створення оркестрової групи, пошиття сценічних костюмів, системна репетиційна діяльність, і все це – із урахуванням того, що всі хористи працювали на основних роботах.

Значну допомогу у становленні хорового колективу надавали Генеральні директори виробничого об'єднання «Азот» Олександр Миколайович Воловіков та Борис Сергійович Райков, начальник відділу кадрів підприємства Вікторія Вікторівна Корнієнко, директор палацу «Дружба народів» Володимир Володимирович Єфімов. Особлива вдячність активістам колективу Ніні Варич, її доньці Олені Варич, Петру Осипенку, Миколі Прокопенку, Тетяні Горбик, Євгенії Досужі, на яких лягли буденні турботи молодого творчого, самодіяльного колективу. Та все ж основний тягар створення і становлення колективу ліг на плечі Миколи Плашкевича. Він тут і днював і ночував.

Прем'єрний виступ хору «Славутич» відбувся весною 1987 року у палаці «Дружба народів». Успіх перевершив всі сподівання. Зал зустрічав кожну пісню бурливими оплесками. Висновок однозначний – у місті з'явився новий самобутній творчий колектив, який ні в чому не поступався не лише кращим самодіяльним колективам, а й самому Черкаському хору.

А потім прийшло і офіційне визнання. Навесні 1988 року хоровому колективу «Славутич» було присвоєно звання народного. «Славутич» став учасником усіх обласних та міських масових заходів. Адреси гастрольних виїздів ко-

лективу – Прибалтика, Молдова, Білорусія, Польща, не говорячи, що це і виступи майже у всіх обласних центрах України та Києві.

Однак найбільш запам'яталася подорож до Казахстану у 1989 році, до місць, де провів свої важкі роки заслання Тарас Григорович Шевченко. Насамперед – гостинністю прийому казахстанців, трепетним відношенням до України представників української діаспори, турботою про збереження пам'яті про нашого видатного земляка. Особливо вразила історія про гілочку верби, яку знайшов Кобзар і посадив у пустельному Мангишлаку. Тоді й народилася ідея написати пісню. Був написаний Миколою Васильовичем і перший варіант тексту, який пізніше опрацював Микола Тодосович Негода. І пішов у світ шедевр пісенної творчості пісня – реквієм «Тарасова верба», який тривалий час залишається у репертуарі провідних хорових колективів України.

А ще один промовистий факт – відомий столичний режисер, народний артист України Борис Григорович Шарварко наприкінці 80-х років минулого століття до участі у республіканських заходах із самодіяльних колективів республіки відбирав переважно хор виробничого об'єднання «Азот».

Саме у «Славутичі» з новою силою розквітнув організаторський, композиторський і диригентський талант Миколи Плашкевича. В репертуарі хору поновому, яскраво і професійно зазвучали обробки українських народних пісень на слова Тараса Шевченка, стали популярними народні пісні у обробці митця «А я собі звуся Маруся», «Та повій вітре з яру». Звучали твори Анатолія Пашкевича, Івана Сльоти, Євгена Кухарця, інших відомих українських авторів.

Окрасою репертуару колективу стали авторські твори – вже згадувана «Тарасова верба» на слова Миколи Негоди, «Ой ти земле моя» на вірші Петра Манойла.

Ось уже майже 20 років, як Микола Плашкевич не керує хором «Славутич». Однак про нього залишається добра пам'ять у численних ветеранів колективу і сучасних хористів, шанувальників хорового мистецтва.

У 1989 році його запрошують до Черкаського заслуженого народного академічного хору хормейстером, диригентом. У тісній співпраці із художнім кавником хору заслуженим діячем мистецтв України Леонідом Миколайовичем Трофименком у репертуарі хору потужно зазвучали авторські твори Миколи Плашкевича «Тарасова мати», «Тарасова земля», «Хліба, хліба», «Гей, сідлайте хлопці коней», «Летять коні на Вкраїну».

Особливо запам'яталося виконання Черкаським хором у Чигирині триптиху пісень про Богдана Хмельницького, під час відзначення 400-літнього ювілею гетьмана. Майстерністю відзначалися виконання українських народних пісень у обробці композитора, варто виділити одну із них «Рувалет», яка і до цього часу викликає бурхливу позитивну реакцію глядачів.

Важка хвороба змусила відійти від активної творчої діяльності. Однак він продовжує писати хорові твори, упорядковує і удосконалює свою творчу спадщину. Про це засвідчив збірник його пісень, та обробок українських народних «Вкраїно будь благословенна», який вийшов у світ влітку 2016 року. Вже зараз він користується значним попитом у фахівців, шанувальників хорового співу.

2. Творча лабораторія митця

Якщо коротко охарактеризувати творчий доробок Миколи Васильовича Плашкевича, то всі шанувальники його пісенного спадку, мистецтвознавці відзначають глибокий патріотизм його творчості, проникливу любов до рідного краю, історизм створених пісенних полотен. Це проявляється у скрупульозному виборі поезії, широкому використанні народного мелосу, визначає композиційну стрункість творів, їх гармонійність.

Лейтмотивом його пісенного доробку стало утвердження ідеї возвеличення Матері – України. Тому так проникливо звучить його твори «Вкраїно, будь благословенна», «Люблю я свою Україну». Зболено сприймаємо його пісенний реквієм «Голодомор» про трагічні сторінки нашого народу.

Чимало його творів присвячено шевченківській тематиці. По-новому зазвучали обробки народних пісень на слова Тараса Шевченка: «По діброві вітер віє», «Наш отаман Гамалія», «Встає хмара із лимана», «Якби мені черевички» та інші.

Подією у мистецькому житті Черкащини стало написання та виконання авторських уже згадуваних творів Миколи Плашкевича «Тарасова земля», «Тарасова мати» та «Тарасова верба».

Про глибокий історизм творчості композитора засвідчує його звернення до постаті Богдана Хмельницького у його триптиху «З далеких віків», «Богдана нова сповідь», «Пісня-марш про Богдана». Чимало пісень присвячено козацькій тематиці. Серед них «Гей, сідлайте хлопці коней», «Козак зустрів дівчину», «Летять коні на Вкраїну», «Гей, ви браття козаченьки», «Наш отаман Гамалія».

Любов до рідного краю пронизують його твори: «Черкащина – сонячний край», «Хата мого дитинства», «Я іду до тебе, мамо», «Мій краю – червона калино», «Моє рідне село», «Цвіте калина біля хати», «Матері», «Соняхи», «Криниця», «Дві берези, дві калини».

Особлива сторінка пісенної творчості Миколи Плашкевича – обробка українських пісень. Завдяки цьому друге життя побачили пісні «Ой на горі, на горі», «Ой у лузі, та й ще при березі», «Та повій вітре з яру», «Ой полола дівчина лободу», «А я собі звуся Маруся», «Якби мені черевички», «Ой, ти дубе, дубе», «Іде, іде дощик» та інші.

Як уже відзначалося, Микола Плашкевич особливо доскіпливо працює із авторськими тестами. При виборі поезій він особливо увагу звертає на змістовну частину, народність і патріотизм, мелодичність поезії. Саме тому у його творчості поезії Тараса Григоровича Шевченка, Миколи Тодосовича Негоди, Олександра Олександровича Мороза, Василя Приза, Ніни Шарварської, Тетяни Шадріної, Федора Пилипенка, Василя Колодія, Олекси Лищенка, Євгенії Досужі, Діни Бондар, Володимира Матвієнко, Василя Коршака Коршак, Миколи Крамара, Бориса Мозолєвського, Миколи Луківа.

3. Вшанування таланту композитора

Сьогодні твори Миколи Васильовича Плашкевича виконують професійні хорові колективи – Український заслужений народний академічний хор імені Г. Вірьовки, Черкаський заслужений народний академічний народний хор, Вінницький ансамбль пісні та танцю «Поділля».

У репертуарі самодіяльних колективів Київщини, Вінниччини та Черкащини широко використовується пісенний доробок композитора. Зокрема, у концертних виступах хору Канівського районного будинку культури «Зорецвіт» (керівник Наталія Опанасевич), хору Чорнобаївського районного будинку культури (керівник Борис Камінський), унікального хору Тальнівського РБК «Ордана» (керівник Микола Вовк), самодіяльних хорів Мошенського СБК, Будищанського СБК Черкаського району, створеного композитором хору хлопчиків у Червоній Слободі.

29 листопада 2016 року. Пронизливий вітер пізньої осені, чи ранньої зими продуває наскрізь. У обласному Будинку учителя оголошено проведення творчої зустрічі з композитором, заслуженим працівником культури України Миколою Плашкевичем. До речі, це була перша публічна поява Миколи Васильовича після важкої хвороби на публіці.

Ініціатори цієї зустрічі, а це – працівник обласної філармонії, давній приятель митця Віталій Олексійович Дука, автор, керівництво Будинку учителя (Світлана Федорівна Панченко), голова обкому профспілки освітян області Ольга Дем'янівна Жалдак – добряче перехвилювалися: а чи прийде глядач, як відгукнеться на його відкрите серце творчого нерву, чи не забули його ім'я та творчість. Однак хвилювання виявилися марними. Вже за півгодини до початку зал був заповнений вщерть. Шанувальники творчості композитора шукали додаткових стільців, стояли у проходах та вестибюлі. Організатори вечора щиро пожалкували, що вечір проходив не у більшій глядацькій залі.

Щиро і гаряче зустріли глядачі вітальне слово про відомого черкаського митця, виконання його творів колективом Черкаського заслуженого народного академічного народного хору, тріо «Вербена» Черкаської обласної філармонії, чудового ансамблю «Спадщина», солістом В. О. Дукою. І, звичайно, народним самодіяльним хором ПАТ «Азот» «Славутич» під орудою Володимира Лещенка.

Кожен номер бурю емоцій у глядачів. Були й такі, які перепитували: невже це всі пісні Миколи Плашкевича? Вечір пройшов на одному диханні. По завершенню, до столу, за яким сидів митець, щохвилини підходили вдячні шанувальники його таланту, дякуючи за творчість, шукаючи його книгу, зібрані кращі його пісенні твори, щоб придбати. І це, попри всі негаразди: незважаючи на непомірні тарифи, подорожчання цін.

Сміливо можемо стверджувати, що серед композиторської когорти митців Черкаського краю, які прославили своєю творчістю Україну, благословенний Шевченків край, до якої входять Кирило Стеценко, Порфирій Демуцький, Олександр Кошиць, наші сучасники – Анатолій Пашкевич, Євген Кухарець, Іван Сльота, Олександр Стадник, Леонід Трофименко, достойно ввійшов відомий композитор, заслужений працівник культури України, наш земляк Микола Васильович Плашкевич.

Глибоко переконаний, що ми ще почуємо не одну його пісенну композицію, адже творчий потенціал Миколи Плашкевича далеко не вичерпаний.

Ю. М. Лазуренко,
к.і.н., доцент кафедри
історії України та суспільних дисциплін
Черкаського державного технологічного університету

ІВАН ВАСЮРА – УРОДЖЕНЕЦЬ ЧИГИРИНЩИНИ, ЯКИЙ ГОЛОСУВАВ ЗА КОНСТИТУЦІЮ УКРАЇНИ

Васюра
Іван Іванович

«Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей, виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення, дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України, прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім

та майбутніми поколіннями, керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р., схваленим 1 грудня 1991 р. всенародним голосуванням, приймає цю Конституцію – Основний Закон України» [5, с. 3] – саме за ці слова, які викладені у Преамбулі Конституції України, яка ухвалена і введена в дію Верховною Радою України 28 червня 1996 р. голосував уродженець Чигиринщини, відомий аграрій Іван Іванович Васюра.

Серед персоналіїв-аграріїв Черкащини Іван Іванович Васюра займає помітне місце. Адже пройшов шлях від простого сільського хлопця із самої звичайної селянської української сім'ї до народного депутата України.

Народився Іван Іванович Васюра 12 січня 1948 р. в селі Мельники Чигиринського району Черкаської області в селянській сім'ї. Його батьки – Іван Арсентійович (1923–1973 рр.) та Ганна Іванівна (1923–1973 рр.) були звичайними колгоспниками [1, с. 211].

Після закінчення школи у 1964 р. поступив на навчання до Городищенського сільськогосподарського технікуму (Черкаська область), який у 1968 р. успішно закінчив.

З 1968 р. по 1970 р. працював керівником відділку радгоспу «Успенський» (Луганська область) [1, с. 211].

З лютого 1970 р. по червень 1975 р. працював бригадиром комплексної бригади колгоспу «Донецький» Шахтарського району Донецької області.

З червня 1975 р. до квітня 1987 р. працював головою виконавчого комітету Нікішинської сільської ради Шахтарського району Донецької області [3].

У 1986 р. закінчив Донецький державний університет, отримавши фах викладача історії [1, с. 211; 3].

З червня 1987 р. по лютий 1988 р. працював головою виконавчого комітету Матвіївської сільської ради Чигиринського району Черкаської області.

У лютому 1988 р. очолив колективне господарство «Слава» (село Худоліївка Чигиринського району Черкаської області). За період роботи Івана Івановича Васюри головою колективного господарства «Слава» був виконаний великий об'єм господарського і соціального розвитку села. В господарстві працювала олійниця, хлібопекарня, цех по виробництву макаронних виробів. Було побудовано сіносховище на 800 тон сіна. Проведено асфальтування тракторної бригада а також території тваринницьких ферм. Проведено 22 км водогону по селу. Майже повністю проведена реконструкція всіх тваринницьких приміщень. Серед господарств Чигиринського району очолюваний Іваном Івановичем Васюрою колектив сільськогосподарських працівників села Худоліївка займав по зернових – 1-2 місце, а по тваринництву – 2-3 місце [1, с. 211–212].

Важливою віхою в житті Івана Івановича стала робота з 1994 по 1998 рр. у Верховній Раді України. Аграрій був обраний народним депутатом України від Чигиринського виборчого округу № 428. До речі Іван Іванович став переможцем тодішніх виборчих перегонів серед 13 потужних конкурентів (серед них – відомий український письменник Дмитро Павличко, Валерій Івченко, Петро Бондаренко), а це була і заслуга і визнання людьми виборчого округу відомого аграрія [4, с. 354]. На парламентських виборах 1994 року І. І. Васюра балотувався як кандидат від Селянської партії України (СелПУ). У першому турі 27 березня ніхто з кандидатів не здобув понад 50% голосів виборців і на 10 квітня було призначене переголосування, в якому мали взяти участь Іван Іванович Васюра, який посів у березні перше місце, та його головний супротивник. Але останній 6 квітня зняв свою кандидатуру, через що Іван Васюра був обраний безальтернативно, отримавши 92,9% голосів. Верховна Рада України визнала його повноваження [2].

**І. І. Васюра.
Сесійна зала Верховної
Ради України.
Червень 1996 р.
Прийняття Конституції
України**

31 жовтня 1994 р. Іван Іванович Васюра був обраний до складу Робочої групи з опрацювання та підготовки до розгляду Верховною Радою України пакету проектів законів з питань оподаткування. Він також був членом груп народних депутатів України з міжпарламентських зв'язків з Данією та Францією [2].

Будучи членом Комітету Верховної Ради України з питань аграрної політики та земельних відносин постійно приймав участь у вирішенні стану сільського господарства держави на законодавчому рівні.

Звичайно самою визначною подією за період перебування у Верховній Раді України для Івана Івановича Васюри стало прийняття Конституції нашої держави. «Для мене, – говорив Іван Іванович, – було чітко зрозуміло, що Конституція України буде прийнята, коли була проголосована стаття 10 в якій записано, що державною мовою в Україні є українська мова» [1, с. 212].

Будучи депутатом Верховної Ради України постійно надав практичну допомогу виборцям Чигиринщини. Сприяв постійному забезпеченню міста Чигирин мазутом на опалювальний сезон та паливномастильними матеріалами господарства Чигиринщини. Значна допомога була надана лікарям Чигиринської районної лікарні у виділенні житла. Переведена на газ котельня в школі села Галаганівка, а також було вирішено виділення значної кількості коштів для проведення як будівельних так і інших робіт по благоустрою міста Чигирин при підготовці проведення у 1995 р. 400-річчя з дня народження гетьмана України Богдана Хмельницького [4, с. 354].

На парламентських виборах 1998 р. Іван Іванович Васюра знову балотувався до українського парламенту, тепер в одномандатному окрузі № 197 та як кандидат від Народної аграрної партії України, до лав якої він встиг вступити, залишивши СелПУ. Але здобути перемоги Іванові Івановичу Васюрі на цей раз не вдалося – він посів дев'яте місце з дванадцяти (1.165 голосів, 1,06%) [2].

По завершенні депутатської каденції з 1998 по 1999 р. працював начальником Черкаського обласного Управління праці та зайнятості [3].

Іван Іванович Васюра брав участь у створенні Аграрної партії України. Аграрної партія України на час її створення в Черкаській області об'єднувала в своїх рядах понад 12 тисяч членів. В рядах Аграрної партії України були селяни, фермери, науковці, сільська та студентська молодь, працівники культурно-освітніх та медичних закладів [1, с. 213].

В Івана Івановича хороша сім'я. Дружина Катерина Яківна (1949 р.н.) – економіст. Виростив двох синів: Володимира (1970 р. н.) і Романа (1977 р.н.) [1, с. 211].

- В листопаді 1997 р. нагороджений Відзнакою Президента України – орденом «За заслуги» III ст. [2; 3].

- Активно сьогодні Іван Іванович Васюра співпрацює в плані національно-патріотичного виховання з Черкаським державним технологічним університетом, бере участь у просвітницько-виховних заходах, які проходять у навчальному закладі.

Список використаних джерел

1. Бушин М. І. Черкаський край в особах. 1941 – 2001. Чигиринщина. Книга 3 / Бушин М. І., Лазуренко В. М. – Черкаси : Відлуння-Плюс, 2003. – 304 с.
2. Васюра Іван Іванович / https://uk.wikipedia.org/wiki/Васюра_Іван_Іванович
3. Васюра Іван Іванович / <http://dovidka.com.ua/user/?code=6409>
4. Лазуренко В. М. Історія Чигиринщини (з найдавніших часів до сьогодення). Навчальний посібник / Лазуренко В. М. – Черкаси : «Ваш Дім», 2004. – 456 с.
5. Конституція України. Прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К., 1996. – 119 с.

Ю. Ю. Ілляшенко,

к.і.н., доцент кафедри історії України та суспільних дисциплін

Черкаський державний технологічний університет

ІВАН ПІДДУБНИЙ: ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ УКРАЇНСЬКОГО ГЕРКУЛЕСА

Черкащина подарувала світові багатьох видатних особистостей, які уславили її своїм непересічним життям і талантом. Серед них – «український Геркулес», «Залізний Іван», «Іван Великий», «Чемпіон чемпіонів», борець Іван Максимович Піддубний – оживий образ українського козака, що здобув собі славу невтомною працею та нестримною волею до перемоги.

Народився відомий український спортсмен та силач 8 жовтня (26 вересня за старим стилем) 1871 року в селі Красенівка Полтавської губернії (нині Черкаської області). Він був нащадком двох славних козацьких родів. Прапрадід Івана Піддубного по батьківській лінії воював у складі Іркліївського куреня, що входив до козацького війська гетьмана Івана Мазепи. Мати Івана, Ганна Данилівна, походила зі славетного козацького роду Науменків, що прославився своїм довголіттям: за переказами, її батько, який чверть віку прослужив у війську, дожив до глибокої старості й помер у віці 120 років.

Від батька Іван успадкував козацьке здоров'я, високий зріст та надзвичайну силу: він легко піднімав п'ятипудові мішки із зерном. Пізніше, вже в зрілому віці, здобувши безліч спортивних перемог й оцінивши фізичну силу багатьох суперників, відомий борець визнає, що знав у своєму житті лише одну людину, сильнішу за нього, – свого батька – Максима Івановича Піддубного.

Життєвий шлях Івана Піддубного починався так само, як і в багатьох його однолітків: оскільки родина була незаможною, дванадцятирічному хлопцеві довелося наймитувати, адже, крім нього, в родині зростали ще троє синів і три доньки. Щонеділі хлопець співав у церковному хорі, отримавши у спадок від матері гарний голос і тонкий музичний слух.

У 1893 році Іван Піддубний поїхав на заробітки, щоб заробити грошей і одружитися з Оленкою Вітяк – дочкою заможного селянина. По чотирнадцять годин на день працював портовим вантажником спочатку в Севастополі, потім у Феодосії. Згодом дізнався від земляків, що його кохану видали заміж за багатія.

У 1896 році він влаштувався до феодосійського цирку, де розважав публіку, піднімаючи на плечах телеграфний стовп, з кожного боку якого сиділо по десятку осіб. Саме тут, у цирку, почалася його кар'єра борця, коли Піддубний переміг найвідоміших на той час атлетів – Георга Луріха, Бороданова, Разумова, італійця Паппі.

З 1897 року Іван Піддубний виступає на аренах цирків як атлет-гирьовик та борець. Розпочавши з боротьби на поясах, у 1903 році він перейшов до класичної – французької боротьби, приєднавшись до Петербурзького Атлетичного

Товариства, де в короткий термін пройшов спеціальну підготовку, опанувавши всі відомі на той час прийоми.

Іван Піддубний неодноразово виступав з гастрольями як у містах Російської імперії, так і за кордоном, відвідавши 50 міст 14-ти країн 4-х континентів.

Одним з найвідоміших поєдинків Піддубного стали бої з французьким борцем Раулем ле Буше. Їх перша боротьба закінчилася перемогою француза, оскільки ле Буше використовував нечесні прийоми відходу від захватів Піддубного й зумів, таким чином, протягнути час поєдинку, за результатами якого судді віддали йому першість з формулюванням «за красиві й умілі уникнення гострих прийомів».

На той час договірні поєдинки й нечесна поведінка з боку суперників була звичайним явищем у середовищі борців, оскільки циркова боротьба була не лише змаганням, а й видовищем, яке повинне було приносити прибутки організаторам турніру та власникам цирку. А чесні бої з чесним суддівством влаштовувалися лише раз на рік. У середовищі прихильників класичної боротьби навіть з'явилося поняття – «гамбурзький рахунок»: своєрідна легенда про те, що щорічно в Німеччині, у місті Гамбург, збираються найсильніші атлети світу й в обстановці найсуворішої таємничості визначають справжнього чемпіона. Тобто, вираз «гамбурзький рахунок» означає: «чиста правда, без будь-якого обману».

Тож, рішення суддів стосовно поразки Піддубного викликало незадоволення публіки, а сам борець був настільки вражений нечесним суддівством, що навіть вирішив залишити професійну боротьбу. Лише підтримка друзів та колег змусила Івана Максимовича змінити рішення. Й на турнірі в Петербурзі він взяв реванш, змусивши Рауля ле Буше протягом двадцяти хвилин перебувати в колінно-ліктьовій позі, під свист та викрики публіки, поки судді не зглянулися над французьким борцем і не віддали перемогу Піддубному.

У 1910 році, на піку слави, Іван Максимович Піддубний залишив спортивну кар'єру, будучи шестиразовим чемпіоном світу з класичної боротьби. Він повернувся до України, одружився з Ніною Квітко-Фоменко, облаштував власне господарство, намагаючись жити звичайними розміреним життям. Приклав безліч зусиль, допомагаючи налагодити добробут своїм братам та сестрам. Однак, коли згорів млин, що був основою родинного господарства Піддубних, Іванові Максимовичу знову довелося повернутися до виступів у цирку. Продовжував гастролювати й під час буремних подій перших десятиліть XX століття. Не зважаючи на славу всесвітньовідомого борця, Івану Піддубному не вдалося оминати інцидентів ні з білогвардійськими офіцерами, ні з червоноармійцями, побував він і в полоні у махновців. До цих життєвих поневірянь додалася ще й зрада дружини, яка втекла від Івана Максимовича, прихопивши з собою два пуди його ж золотих медалей. Щоправда, Ніна вже через півроку намагалася повернутися до чоловіка, однак він не зміг пробачити її вчинку. У 1920 році Піддубний одружився з вдовою Марією Машошиною, з якою і прожив решту життя.

У 1922 році Іван Піддубний почав виступати в Московському цирку. Оглянувши його, лікарі констатували, що чемпіон має здоров'я двадцятип'ятирічного чоловіка. Йому ж на той час виповнився вже 51 рік.

1924 року Іван Максимович виїхав на тривалі гастролі по Німеччині та Сполученим Штатам Америки. 23 лютого 1926 року пронеслась звістка: «Днями Іван Піддубний переміг в Нью-Йорку кращих борців, завоювавши звання «чемпіона Америки». Ця новина стала сенсаційною, адже абсолютна перемога п'ятдесятип'ятирічного спортсмена – неабиякий феномен у світі спорту!

Повернувшись з гастролей, у 1927 році Іван Максимович з дружиною й пасинком оселилися в курортному містечку Єйськ на березі Азовського моря.

У 1937 році Піддубний потрапив до в'язниці Ростовського НКВС, де його катували, вимагаючи назвати номери рахунків і адреси закордонних банків, де він міг тримати свої заощадження, отримані під час гастролей. Таких заощаджень борець насправді не мав. На волю він потрапив лише через рік завдяки зарубіжній спортивній громадськості, зацікавленій долею славетного спортсмена.

Під час нацистської окупації, в роки Другої світової війни, Піддубному запропонували виїхати до Німеччини й готувати там борців, та чемпіон відмовився від цієї пропозиції. А ставлення Івана Максимовича до ворога стало своєрідною легендою: лише він міг дозволити собі вільно ходити вулицями окупованого Єйська, не приховуючи радянську нагороду – орден Трудового Червоного Прапора. Жодного разу ніяких санкцій стосовно українського богатира німцями застосовано не було.

У 1941 році, в віці семидесяти років, Іван Максимович Піддубний востаннє вийшов на ринг, перемігши в останній раз. Після війни він був заарештований за співпрацю з німцями, та невдовзі звільнений через відсутність доказів.

У 1945 році йому присвоєно звання «Заслужений майстер спорту СРСР».

Останні роки життя славетний борець провів забутий всіма, потерпаючи від злиднів та голоду, а щоб вижити, змушений був обмінювати свої спортивні нагороди на хліб.

Помер Іван Максимович Піддубний у 1949 році. Його дружина не мала коштів на встановлення пам'ятника на могилі чоловіка, а місцева влада не поспішала надавати допомогу. Й лише після обурення американської громадськості такою ситуацією, в міському сквері Єйська було споруджено пам'ятник «Чемпіону чемпіонів».

Пам'ятник борцю встановлено в його рідному селі Красенівка. У цьому ж селі відкрито Музей Івана Піддубного, його ім'ям названо вулицю. Також вулиці Івана Піддубного існують у Києві, Львові, Золотоноші (тут він мешкав певний час). Постать чемпіона увічнено в кінематографі: про його життєвий та спортивний шлях знято фільми «Борець і клоун» (1957 р.), «Знай наших» (1985 р.), «Іван Піддубний. Трагедія силача» (2005 р.). А дослідниця роду Піддубних Марія Приліпко видала книгу «Іван Піддубний – сила України» (2006 р.).

Ім'я Івана Максимовича Піддубного стало легендою ще за життя чемпіона. За 40 років виступів він не програв жодного змагання чи турніру. Хоча переважну більшість свого життя борець провів поза межами України, ніколи не забував і щиро любив край, де народився й виріс, був гордим від того, що він

українець. Про це говорить хоча б такий факт: коли Іванові Максимовичу видали паспорт, в якому значилось прізвище «Поддубный» і національність «руський», він вимагав змінити документ, а, отримавши відмову, зробив власні правки – «Піддубний» та «українець».

Список використаних джерел

1. Енциклопедія «Черкащина» / упоряд. Віктор Жадько. – К., 2010. – С. 702.
2. Усенко П. Г. Піддубний Іван Максимович / П. Г. Усенко // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – К. : Наук. думка, 2011. – Т. 8 : Па Прик. – С. 234.
3. Приліпко М. В. *Іван Піддубний – сила України: іст.-докум. дослідж.* / Марія Приліпко. – Черкаси: Брама-Україна, 2006. – 156 с.

УДК 929:908:61](477.46)

О. О. Драч,

д.і.н., професор кафедри історії України

ЧНУ імені Б. Хмельницького

Н. М. Борисенко,

к.і.н., викладач професійних фармацевтичних дисциплін

Черкаська медична академія

РОЗВИТОК МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ЧЕРКАЩИНИ ЯК СПРАВА ЖИТТЯ:

І. Я. ГУБЕНКО – РЕКТОР ЧЕРКАСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ АКАДЕМІЇ

Новітня історія Черкащини – це історія наполегливих і невпинних якісних трансформацій медичної освіти регіону, яку нині репрезентує Черкаська медична академія. Наша стаття є спробою узагальнення поступу професійної медичної освіти в області протягом доби незалежності крізь призму історії окремої освітньої інституції – Черкаської медичної академії та її керівника – Інни Яківни Губенко, кандидата медичних наук, почесного професора Української стоматологічної академії, академіка Української академії наук, заслуженого лікаря України, голови Співки жінок Черкащини, повного кавалера ордена «За заслуги», ордена Святої Варвари Великомучениці, відзнаки «Свята Софія».

Починалося все з далекого 1975 р., коли до Черкаського медичного училища викладачем анатомії прийшла молода випускниця Київського медичного інституту ім. О.О. Богомольця Інна Яківна Губенко. Як згадують колишні учні, вона домагалася того, щоб кожен не просто вивчив матеріал («зазубрив»), а зрозумів його, виявив творче і логічне мислення. Людяність – це та особистісна риса Інни Яківни, яка наскрізно проходить у діалогах з випускниками закладу і

колегами, які її оточують. «Між нею і студентами не було вікового чи посадового бар'єру. Ми відверто спілкувалися, не боялися обговорювати складні теми» [1, с. 16]. Відкрита до спілкування молода викладачка досить швидко набула авторитетності у студентства закладу. З більшістю випускників склалися добрі стосунки на все життя.

У Черкаському медичному училищі І. Я. Губенко пройшла всі сходинки посадової ієрархії – від викладача, завідувача відділенням, заступника директора з навчальної роботи – до директора навчального закладу (1989). Сходинки професійного зростання вона поєднувала з удосконалення фахової кваліфікації – завершала навчання в аспірантурі, захистила кандидатську дисертацію з медицини. Маємо підкреслити, що її філософію життя «без руху вперед – немає поступу» дієво підтримувала уся велика родина, а чоловік і донька завжди з розумінням ставилися до високих цілей, які собі визначала Інна Яківна.

Очоливши потужний середній спеціальний навчальний заклад з розвинутою матеріально-технічною базою та інфраструктурою, значним щорічним контингентом випускників – кваліфікованих медичних спеціалістів середньої ланки для різноманітних лікувально-профілактичних установ Черкащини та інших областей України, І.Я. Губенко не зупинилася на досягнутому. Здобуття Україною незалежності, перехід економіки молодій держави на ринкові відносини, розширення міжнародної співпраці зумовили відмову від жорстко централізованої системи освіти радянського типу.

Виклики часу поставили на порядок денний формування принципово нової ступеневої системи освіти, розширення переліку спеціальностей і спеціалізацій, уточнення напрямів підготовки фахівців з урахуванням міжнародних стандартів освіти. Керуючись законом України «Про освіту» (1991) та державною національною програмою «Освіта: Україна ХХІ століття», «Положенням про ступеневу систему освіти» (1993) та Міжнародним стандартом класифікації освіти та нормативними документами МОЗ України, колектив Черкаського медичного училища на чолі з І. Я. Губенко почав непростий, але наполегливий поступ задля забезпечення наскрізності багатоступеневої підготовки фахівців. Було розпочато підготовку нових освітньо-професійних програм, які забезпечували підготовку молодших спеціалістів на базі неповної / повної загальної середньої освіти. Першим вагомим успіхом колективу в 1993 р. стало отримання ліцензії на надання вищої освіти за професійним спрямуванням (підготовку бакалаврів) із сестринської справи і присвоєння навчальному закладу статусу Черкаського медичного коледжу – закладу II рівня акредитації [3, с. 43]. Варто наголосити, що починаючи з 1994 р. МОН України видає ліцензії на підготовку фахівців з вищою освітою за професійним спрямуванням (бакалавр) лише в тому разі, коли напрям їхньої підготовки відповідає ліцензованим спеціальностям у ВНЗ. Отже, високу професійність колективу Черкаського медичного коледжу було визнано на державному рівні.

Буремні 1990-ті, що позначилися масштабними економічними і соціальними змінами, актуалізували питання підготовки затребуваних на ринку праці спеціальностей, забезпечення конкурентоспроможності фахівців. Продуманим рішенням керівництва закладу стало розширення переліку медичних напрямів і

спеціальностей, за якими здійснюється підготовка. Значним успіхом на цій ниві стало поновлення роботи фармацевтичного відділення (1999 р.). Фармацевтичне відділення є одним із провідних структурних підрозділів закладу, що має спеціальний навчальний комплекс, викладачі якого забезпечують упровадження інноваційних дидактичних та інформаційних технологій. Досить швидко випускники-фармацевти з дипломом молодшого спеціаліста набули авторитетності в аптечних закладах Черкащини й усієї України. Продовжуючи поступ у напрямі ступеневої вищої освіти за професійним спрямуванням, адміністрація спільно з педагогічним колективом Черкаського медичного коледжу в 2004 р. ліцензували підготовку бакалаврів зі спеціальності «Фармація» [5, с. 2].

Загалом на середину 2000 років заклад проводив підготовку фахівців зі спеціальностей: «Сестринська справа» (кваліфікація медична сестра і медична сестра-бакалавр); «Лікувальна справа» (кваліфікація фельдшер); «Лабораторна діагностика» (кваліфікація фельдшер-лаборант); «Медико-профілактична справа» (кваліфікація санітарний фельдшер); «Акушерська справа» (кваліфікація акушерка; «Стоматологія ортопедична» (кваліфікація зубний технік); «Фармація» (кваліфікація фармацевт і фармацевт-бакалавр). Навчання в коледжі відбувалося на денній, вечірній і заочній формах навчання. Спільнота студентів сягала понад 2000 осіб. Було створено філію медичного коледжу у Ватутіно.

Проблемою національної освіти тривалий час залишалася відсутність якісних підручників і посібників для кожного рівня ступеневої професійної освіти. Колектив закладу, отримавши допомогу від канадських партнерів (української діаспори) у 1993–1996 рр. щодо забезпечення потрібною літературою, не зупинився на цьому, а започаткував за підтримки директора підготовку і розроблення власних підручників («Медсестринський процес», «Медсестринський догляд за пацієнтом», «Інфекційний контроль в роботі медичної сестри»), посібників, навчальних програм, методичних рекомендацій, лабораторних журналів, щоденників практики з усіх медичних (фармацевтичних) спеціальностей [6, с. 28].

І. Я. Губенко ініціювала в Черкаському медичному коледжі підготовку і є одним з розробників Галузових стандартів освіти зі спеціальностей «Сестринська справа», «Медико-профілактична справа», Протоколів медичної сестри (фельдшера, акушерки) з догляду за пацієнтом і виконання основних медичних процедур та маніпуляцій, Адаптованої клінічної настанови «Догляд за пацієнтом і виконання основних медичних процедур і маніпуляцій медичною сестрою (фельдшером, акушеркою)». Відповідно до наказів МОЗ України навчальний заклад став базовим для опорної циклової комісії сестринської справи, а Інна Яківна – головою робочої групи з розробки Стандарту вищої освіти зі спеціальності «Медсестринство». Усе вище зазначене забезпечило відкриття в 2005 р. на базі закладу відділення післядипломної освіти медичних працівників Черкаської області [8, с. 228]. Варто підкреслити, що протоколи процедур та маніпуляцій для медичних сестер, фельдшерів і акушерок, наказом МОЗ України (2013) затверджені як офіційний документ для навчальних і лікувально-профілактичних закладів держави.

Не менш значущим напрямом роботи в закладі постійно був науково-дослідницький. Науково-дослідницьким центром Черкаського медичного коледжу

розроблено новий продукт дитячого та дієтичного харчування – «Лактобійон». Це багатофункціональний комплекс молочнокислих продуктів, що мають високу біологічну цінність, відмінні смакові і унікальні споживчі характеристики, і забезпечує фізіологічні потреби організму немовляти в поживних і мінеральних речовинах, вітамінах і мікроелементах. Результати цієї розробки відзначено Фармацевтичною асоціацією України й отримано Деклараційний патент на винахід [4, с. 22]. Маємо наголосити, що Інна Яківна постійно спрямовувала викладачів не зупинятися на досягнутому, продовжувати фахове самовдосконалення і займатися науковою діяльністю. Результати не забарилися: чимало викладачів закладу здобули ступені кандидатів наук. До речі, автори статті завдячують своїми науковими досягненнями саме керівнику закладу – І. Я. Губенко.

Приєднання України до Болонської системи освіти стало черговим викликом для колективу закладу і його керівника. Упровадження кредитно-модульної і рейтингової системи навчання, розширення форм самостійної роботи студентів, поглиблення компетентнісного підходу при опануванні циклів професійно-орієнтованих дисциплін, навчання, засноване на дослідженні – такою стала стратегія вдосконалення якості освіти в Черкаському медичному коледжі.

Плідні результати дає співпраця колективу академії з провідними ВНЗ України, зокрема Національною медичною академією післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика, Національним медичним університетом ім. О.О. Богомольця, Українською медичною стоматологічною академією (м. Полтава), Національним фармацевтичним університетом (м. Харків). Заклад підтримує тісні міжнародні зв'язки з медичними навчальними закладами Канади, США, Нідерландів, Італії, що збагачує новими знаннями та ідеями і допомагає успішно впроваджувати в життя реформу медичної освіти в Україні.

Бойові дії на Сході країни спонукали колектив закладу дієво долучитися до розв'язання нагальних питань. За ініціативою І. Я. Губенко започатковано підготовку з дисципліни «Основи надання першої медичної допомоги» для студентів I курсу (база 9 класів). Авторський колектив викладачів на чолі з Інною Яківною розробив навчальну програму «Медична та соціальна реабілітація осіб, постраждалих внаслідок бойових дій та надзвичайних ситуацій», що має на меті вдосконалити підготовку медичних сестер і фельдшерів для реабілітаційних відділень. У 2015 р. І. Я. Губенко виступила з ініціативою відновити підготовку фахівців з «Лікувальної справи» для потреб Збройних сил України, враховуючи значний досвід закладу з підготовки «спецфельдшерів» до 1994 р. Нині важливим напрямом роботи закладу І. Я. Губенко визначила навчання викладачів і студентів наданню екстреної медичної допомоги на догоспітальному етапі за світовими стандартами (НАТО), що допоможе зберегти життя багатьом пораненим та постраждалим. З початку 2017 р. реалізація цього проекту відбувається в рамках співпраці академії з Державним закладом «Український науково-практичний центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф МОЗ України».

Заслуженим підсумком чималих зусиль науково-педагогічного колективу медичного коледжу й особисто його керівника Інни Яківни Губенко стало ухвалення рішення Черкаської обласної ради № 10-52/VII від 16 грудня 2016 р. про

його реформування в Черкаську медичну академію. У 2017 р. навчальний заклад отримав ліцензію на підготовку фахівців освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю «Сестринська справа». Медсестра магістр – це сестра-організатор, науковець, яка добре знає менеджмент у медицині, організацію охорони здоров'я. З 2018 р. Черкаська медична академія розпочинає підготовку лікарів.

Протягом понад 80-річного періоду функціонування навчальний заклад підготував більше 40 тисяч медичних (фармацевтичних) фахівців, які працюють на Черкащині, в Україні, а також у близькому й далекому зарубіжжі [7, с. 2]. Вони дарують пацієнтам життя і здоров'я, зберігаючи добру пам'ять про Alma mater та її викладачів.

Як підсумок, зазначимо, Черкаська медична академія – це потужний високoproфесійний науково-педагогічний колектив, який є флагманом медичної освіти області й України. Викладачі академії є авторами Галузових стандартів освіти, навчальних планів, програм і посібників, за якими навчаються студенти медичного профілю всієї держави. Творити, реалізовувати сміливі ідеї, надихати людей на нові звершення, навчати і робити їх кращими – такою є філософія життя ректора Черкаської медичної академії. Для багатьох, кому на життєвому шляху довелося бути особисто знайомим з цією непересічною особистістю, саме образ Інни Яківни Губенко символізує ідеал Учителя, лікаря-професіонала, далекоглядного керівника, дбайливої господині закладу, мудрої жінки, Берегині традицій колективу і людини, сповненої любові до людей і готовності їм допомогти.

Список використаних джерел

1. Лепський В. Інна Губенко – ідеал учителя // Гетьман. – 2017. – № 1 (72). – С. 16–17.
2. Губенко Інна Яківна – видатний діяч охорони здоров'я Черкащини: біобібліографічний показчик / відпов. редактор Л. П. Діхтярук. – Черкаси, 2012. – 40 с.
3. Губенко І. Я. Від історії до сьогодення / І. Я. Губенко // Освіта. Технікуми, коледжі. – 2002. – № 3. – С. 43–45.
4. Губенко І. Я. Черкаський медичний коледж: погляд у минуле – плани на майбутнє / І. Я. Губенко // Медсестринство України. – 2003. – № 1. – С. 22–23.
5. Губенко І. Я. Поступальний розвиток фармацевтичної освіти як гарантія задоволення високих вимог сучасного ринку праці / І. Я. Губенко // Медична освіта. – 2004. – № 2. – С. 2.
6. Губенко І. Я. Впровадження експериментальних навчальних планів у процесі підготовки медичних сестер в Україні / І. Я. Губенко, І. В. Радзієвська // Проблеми освіти. – 2007. – № 51. – С. 28–32.
7. Губенко І. Я. Підготовка фахівців сімейної медицини – справа загальнодержавної ваги / І. Я. Губенко // Бібліотека сімейного лікаря та сімейної медсестри. – 2007. – № 1. – С. 2.
8. Стан розвитку і функціонування медсестринства у Черкаській області / Ю. В. Кувіта, І. Я. Губенко, Л. П. Бразалій, О. Т. Шевченко // Україна: здоров'я нації. – 2008. – № 3-4. – С. 226–229.

Т. П. Чупак,
заступник директора з наукової роботи
Кам'янський державний історико-культурний заповідник

КАМ'ЯНСЬКИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ СЕРГІЯ НОСАНЯ

Доля Кам'янки тісно переплелася з долями багатьох творчих особистостей. Овіяне духом поезії, місто стало колыскою для відомих композиторів, художників, письменників. Серед них виділяється ім'я заслуженого діяча мистецтв України, талановитого письменника, журналіста, лауреата літературної премії ім. Василя Симоненка «Берег надії» (1994 р.) та літературно-мистецької премії ім. Михайла Старицького (2001 р.), Сергія Луковича Носаня. Хоча він і не народився у Кам'янці, але значний період життя письменника пов'язаний з нашим містом.

Дослідники творчості С. Л. Носаня згадують про роль Кам'янки в його творчості, але широко ця тема не була висвітлена. Отож, видається цікавим зібрати в одній статті матеріали, що якомога детальніше висвітлюють ті сторінки життя і творчості письменника, які безпосередньо пов'язані з кам'янською землею і охоплюють період з 1963 по 1983 рр.

Вперше до Кам'янки С. Носань, студент Черкаського педагогічного інституту, приїхав восени 1963 року в гості до майбутньої дружини Валентини Миколаївни Гордієнко, з якою разом навчався. Про містечко на скелястих берегах Тясмину Сергій Лукович чув і раніше, знав, що воно пов'язане з іменами О.Пушкіна, П.Чайковського, декабристів, але побувати тут раніше не довелося. Найбільше вразив чудовий осінній парк та Тясминський каньйон. Адже письменник «виріс на Дніпрі, там плоский берег, а тут камінь, скелі – вражаюче видовище» [1].

1 травня 1964 року молоді люди одружилися і з цього часу Сергій Носань постійно відвідує Кам'янку, яка стає для нього по-справжньому рідною. Адже село Дубинка, в якому народився письменник, було назавжди втраченим, його поглинули води Кременчуцького водосховища. Тому з цих пір «домом» Сергій Лукович називатиме і вважатиме Кам'янку.

Після закінчення інституту молоде подружжя їде за направленням у Київську область, Володарський район, Руде Село, де вони відпрацюють у школі 2 роки. А в 1969 повернуться додому – у Кам'янку. Сергію Луковичу відразу запропонують роботу в районній газеті «Трудова слава», де він займе посаду літпрацівника сільськогосподарського відділу. Молодий журналіст їздитиме у відрядження по всіх селах району, багато писатиме про простих людей, трудівників. У 1972 році його приймуть до Спілки журналістів України.

«Кам'янка для мене як Божий знак, – зізнається письменник, – не даремно я тут написав свої перші серйозні твори». [1] Ще в студентські роки він друку-

вав у пресі власні оповідання, етюди, вірші. Але головний літературний дебют Сергія Носаня відбувся у травні 1976 року, коли журнал «Вітчизна» надрукував його повість «Стежка в зеленому житті».

Першим критиком і поціновувачем усіх творів письменника завжди була його дружина Валентина Миколаївна. До того ж, багато зі щойно написаного Сергій Лукович надсилав Юрію Мушкетик у вважає його своїм хрещеним батьком у літературі. Саме Мушкетик, прочитавши його «Стежку в зеленому житті», надіслав її спочатку до львівського журналу «Жовтень». А згодом похвалився головному редактору «Вітчизни» Любомиру Дмитерку, що прочитав гарну повість молодого невідомого письменника з Кам'янки, що на Черкащині, та передав її для друку в «Жовтень». На що Дмитерко відразу ж зауважив: «А чого не дав повість нам, ми б її відразу надрукували». Ю. Мушкетик був впевнений, що найпопулярніший київський журнал перевантажений, але коли зрозумів, що «Вітчизна» готова відразу друкувати повість С. Носаня, вибачився перед «Жовтнем» і забрав твір [1].

Про повість схвально відгукнулися критики, літературознавці й читачі, твір мав широкий резонанс. Патріарх української літератури Олесь Гончар написав С. Носаню: «Стежка в зеленому житті», на мою думку, – оце і є головна стежка вашого життя. Тож не марнуйте себе ні на що, а віддавайте себе передусім на діло святе. Вашій душі є що сказати» [2, 8].

Гарні відгуки про твір надихнули Сергія Луковича і він з новою силою поринув у роботу. У Кам'янці він пише свою наступну повість «На баркасі», яку журнал «Вітчизна» друкує в 1977 році, після чого письменника, який ще не має окремої книжки, а лише газетні та журнальні публікації, приймають до Спілки письменників України й Радянського Союзу. Рекомендації до вступу йому дають Л. Дмитерко, В. Калат і Ю. Мушкетик.

А закон завжди був такий – до найпочеснішої письменницької організації приймали тих, хто вже видав книгу. Отож, при обговоренні кандидатури Сергія Носаня письменники говорили про його журнальні публікації і відсутність книжки. Але втрутився О. Гончар і сказав, що «є книжка чи немає, а є повість, є слово новел, то такого чоловіка і без книжки можна приймати». До того ж, на підтримку Сергія Луковича виступив Василь Земляк, який зауважив, що «Стежка» – це краще, що він прочитав у нашій літературі за останні 5 років. Проголосували одноголосно [1].

Таким чином, Сергій Носань був на той час єдиним, із проживаючих у Кам'янці, письменником, членом Спілки письменників України і Радянського Союзу. Кам'янський період став вирішальним в його житті, з 1977 року він повністю переходить на творчу працю, займаючись лише журналістикою та письменницькою роботою.

Працювати Сергій Носань любив зранку. Вставав зазвичай о 5-тій год., в таку ранню пору йому гарно писалося. До редакції зазвичай приходив у доброму гуморі, але, коли щось не виходило і робота над новим твором гальмувалася, тоді було не до жартів. «Письменник, – говорить Сергій Лукович, – це величезна праця, але в цій праці завжди присутній поштовх. Поезії не притаманно сиді-

ти й думати, бо це хвиля, сплеск, вилив емоцій, як мелодія в душі. Проза – зовсім інше. Потрібно працювати багато й наполегливо». [1]

Якось товариші С. Л. Носаня по редакції «Трудової слави» згадували, що раніше при газеті діяв літературний гурток і було б непогано відновити його роботу. Сергій Лукович відразу ж підхопив цю ідею, ставши організатором і керівником гуртка. Письменник запрошував на засідання до Кам'янки відомих українських літераторів, таких, як Микола Негода, Костянтин Світличний, Петро Линовицький, Григійр Тютюнник та інших. Через газету давали оголошення. Власні твори приносили і діти, й дорослі. На засідання приходило осіб по 20. Головний редактор «Трудової слави» Юрій Новосад віддавав для занять літературного гуртка свій кабінет. Сергій Лукович відчував, що люди тягнуться до літератури, отожд працював з натхненням, вкладаючи свій розум, енергію і творчий потенціал наставника не лише в юні серця, а й допомагаючи самовиразитися представникам старшого покоління.

Згодом у Кам'янці С. Носань напише роман «Метеори», присвячений машинобудівному заводу. В 1979 році у видавництві «Молодь» вийде книга «Час глибокої осені», до якої увійде повість з однойменною назвою, а також «На баркасі» та «Сонцем осяяний острів». Цього ж року журнал «Жовтень» надрукує його повість «Час достиглого літа», а в 1982 році у «Вітчизні» з'явиться повість-притча «Вогник серед моря» та уривок з повісті «Високі-високі гори» (книгу з однойменною назвою буде видано в 1984 році у вид-ві «Молодь»).

Великою популярністю користується іще один роман письменника, який безпосередньо пов'язаний з Кам'янкою, – «Голгофа любови». Твір присвячений декабристам, зокрема В. Л. Давидову, який був керівником Кам'янської управи Південного товариства, і його дружині Олександрі Іванівні. Історія кохання Василя та Олександри переплітається в романі з історією міста.

Звертає на себе увагу письменник і як майстер малої прози. У Кам'янці він пише новели «Травнева гроза», «Мелодія», «Ганнині паляниці», «Червоні банти», «Кущ картоплі» та інші. Хлібороби колгоспу «Світанок» кам'янського району стають прототипами прозових мініатюр С. Носаня «Старий комбайн» та «Хліб». Новелу «Осінь гроза» автор присвячує перебуванню О. С. Пушкіна в Кам'янці. Етюди «Тріо сестер», «Джерельна казка», «Перекотипале», «Іскри», «Нічна казка», «Листя одного дерева» та оповідання «Дружба» він також створює в нашому місті. Познайомившись з малою прозою письменника О. Гончар пише йому: «Одержав від Вас книгу й журнал «Ранок» з новелами, – новели встиг прочитати, вони чудові. Надто ж цей «Кущ картоплі»... Слово просте, суворе, а в ньому повно любові. Мені здається, що Ви, як і Григійр, вроджений новеліст, а в нашій сучасній прозі це – рідкість» [3, 23].

Для самого Сергія Носаня було важливим те, що Олесь Терентійович поставив його в один ряд з Григором Тютюнником, адже письменник не лише цінував його як надзвичайно талановитого майстра слова, їх, до того ж, пов'язувала міцна чоловіча дружба. На запрошення Сергія Луковича товариш приїздив до нього в Кам'янку в березні 1974 року. Г. Тютюнник давно хотів побачити місто на скелястих берегах річки Тясмин на Черкащині, яке славилось

своєю надзвичайно цікавою історією. Друзі гуляли в Тясминському каньйоні, там їх фотографував Василь Чернець, товариш С. Носаня, тож збереглися світлини з того пам'ятного приїзду Г. Тютюнника до Кам'янки (див. додаток 1). В той час подружжя Носанів з двома дітьми, донькою Оленкою та сином Андрійком, винаймали невеличку квартиру з однієї кімнати з верандою. Саме у цьому помешканні й зупинився Григій Тютюнник і саме тут читав свою новелу «Три зозулі з поклоном», співчуваючи друзі, що жив і творив у таких важких умовах [1].

У Кам'янці Сергій Носань познайомив товариша з місцевим художником М. К. Мухой, який жив неподалік (поруч з автостанцією). Спілкувалися кілька годин. Макар Корнійович розпитував Г. Тютюнника про його брата Григорія, роман якого «Вир» знав і любив, а на прощання подарував письменникові свій малюнок. А як вийшли від художника, то Григій Тютюнник зауважив, що оце і є справжня Україна, яка живе у кожній квіточці, намальованій М. Мухой. А ще він узяв із Сергія Носаня слово, що той напише книгу, присвячену цій «святій людині», і обов'язково ілюструє її малюнками майстра народної творчості. Коли Сергій Лукович виконав дане товаришеві слово і написав книгу «Пір'їна з крила Жар-птиці» (1979 рік вид-во «Веселка»), Г. Тютюнника вже не було серед живих [1].

В юності Сергій Лукович і сам мріяв стати художником. Макару Корнійовичу показував свої малюнки і майстер хвалив письменника, особливо його графіку (див. додаток 2).

Довго Сергію Носаню з сім'єю не давали в Кам'янці квартиру. Навіть коли увійшов до Спілки письменників, приїздили різні люди в цивільному, багато розпитували. Пізніше працівники КДБ вже приїздили відкрито, перевіряли.

У Кам'янці С. Носань потоваришував з іншим майстром слова Григорієм Білоусом. Згодом почали разом їздити на роботу до черкаської районної газети «Серп і Молот». Цілий рік письменник так курсував між Кам'янкою і Черкасами. Григорій Павлович, сам охочий до гумору, навіть якось запропонував, щоб написав про те, як вони їздили, бо траплялося багато веселих історій. [1]

В 1983 році Сергія Носаня обрали головою обласної письменницької організації і родині нарешті дали квартиру по вулиці Партизанській. Згодом вони обміняли її на житло в Черкасах по вулиці Паризької Комуни, де проживають і нині.

Але навіть коли С. Л. Носань із сім'єю у 1983 році поїхав з Кам'янки, місто, яке стало для нього рідним, і надалі надихало на нові творчі звершення. Письменник зізнається: «Кам'янка для мене – серцевина мого життя. Там я зустрів своє кохання – дружину, там діти мої виростили, там я творчо виростав сам. Це те, на чому тримаюся я сьогоднішній». [1]

В наші дні письменник часто приїздить до Кам'янки, де влаштовує презентації, творчі вечори, зустрічається і спілкується з друзями (див. додаток 3), виношує в серці мрію зняти фільм про місто, дороге його серцю. Хоче, щоб у ньому й історія була відображена, і сьогоднішня, а ще обов'язково люди, які складають гордість краю.

Кам'янчани гордяться своїм славним земляком. На творчі зустрічі з ним завжди приходять багато людей. Адже Кам'янка – це те місце, в якому Сергій Носань став письменником, де він знаходив і продовжує знаходити натхнення для різнобарвних емоцій, нових тем, свіжих образів. Це те місце, яке стало для нього рідним домом, де знайшов своє кохання, яке й сьогодні дає наснагу до творчості – справи всього життя Майстра слова. А Кам'янка, у свою чергу, навіки вкарбувала ім'я С.Л.Носаня у свою історію, відплативши увагою за увагу, прихильністю за прихильність, любов'ю за любов.

Список використаних джерел

1. Матеріали польових досліджень автора. – Спогади Сергія Луковича Носаня, 1939 р. н., мешканця м. Черкаси.
2. Носань С. Стежка в зеленому житі – Т.1 – Черкаси: Видавець Чабаненко Ю., 2009. – 400 с.
3. Струни творчості Сергія Носаня: бібліогр. покажч. / уклад. Т. Савчук. – Черкаси: ОУНБ, 2011. – 100 с.

ДОДАТКИ

**Додаток 1. Сергій Носань та Григій Тютюнник
у Тясминському каньйоні**

Додаток 2. Сергій Носань з М. К. Мухою

Додаток 3. Презентація Сергія Носаня у Кам'янці

В. В. Гоцуляк,
д.і.н., професор кафедри археології
та спеціальних галузей історичної науки
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

**ПОВЕРЕННЯ ОСОБИСТОСТІ НАУКОВОЇ АВАНСЦЕНИ
(ДО 124-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ІСТОРИКА, УРОЖЕНЦЯ
ЧЕРКАЩИНИ – БОРИСА ДМИТРОВИЧА КРУПНИЦЬКОГО
(1894 –1956 рр.))**

Важливим показником оцінки спадщини будь-якого історика є його ім'я у науковому середовищі, стратегія поведінки, характеристика мотивів творчості, історіософських, методологічних орієнтирів, цитування й популяризація праць у науковій інфраструктурі, особливо коли доводилося попри різні обставини, ідейного спрямування діаспорної історіографії визначатися з науковими інтересами і ставати професійним дослідником української історії. Саме таким був Б. Крупницький.

Борис Дмитрович Крупницький народився 1894 р. з сивої давнини приміченому та уславленому козацькими та гайдамацькими звичаями селі Медведівка, Чигиринського повіту Київської губернії (нині Чигиринський район Черкаської області), в сім'ї сільського псаломщика Дмитра Ульяновича Крупницького. Його батько Юліан (Іуліан) Стефанович Крупницький народився 1844 р. у родині дяка Стефана Крупницького. Дід Бориса був одружений з Парасковією Іванівною. Подружжя мало восьмеро дітей: п'ятеро синів (Дмитро, Симон, Микола, Ілля, Іван) та троє доньок (Дар'я, Анна, Єлизавета). Батько історика – Дмитро був найстаршим, він народився у 1867 р. Юліан мав сан стихарного дяка. У 1885 р. він вже підписується як псаломщик [1, 398]. Його дружина – Ольга Степанівна (Скічкова). Через рік, за сімейними обставинами, родина Крупницьких переїжджає до повітового міста тієї ж губернії Черкас. Родини мешкала у старій центральній частині міста, за адресою – пров. Кривий, 21. Батько – Дмитро Юліанович у період 1895 – 1931 рр. був дяком кафедрального Свято-Миколаївського собору. Батьки прикладали зусиль, щоб діти стали освіченими людьми. Усім шістьом дітям батьки дали вищу освіту. Для прикладу менший брат – Степан став гірничим інженером, перебуваючи за кордоном в 1930-х рр. завідував копальнею й матеріально допомагав батькам пересилаючи кошти. Старший син – Борис вчився в Черкаській гімназії, а з осені 1913 р. – на історико-філологічному факультеті Київського університету св. Володимира. Там він слухав лекції відомих науковців, зокрема О. Покровського (давня історія), Ю. Кулаковського (класична історія), М. Бубнова (середньовіччя), Л. Ардашова (новітня історія), А. Лободи та В. Перетца (історія літератури), В. Данилевича та М. Довнар-Запольського (історія Росії включно з історією України). З 1914 р. Борис Крупницький бере активну участь в діяльності історико-етнографічного гуртка, до якого входили професори, приват-доценти,

здібні випускники, старшокурсники й лише кілька (включно з ним) найобдарованіших студентів молодших курсів.

Під час Першої світової війни у 1916-му році Бориса Крупницького мобілізували до російської армії. Був поранений на фронті. Після демобілізації в 1918 р. далі навчався в університеті, але вже навесні 1919-го добровільно став вояком української армії, в 1919-1920 рр. у складі 2-ї Волинської дивізії Армії УНР. Брав участь у її бойових діях, після відступу армії УНР до Польщі був інтернований у табір для вояків у Калиші. Невдовзі емігрував до Німеччини. Працював сільськогосподарським робітником у місцевості Гіммельпфортен (поблизу Гамбурга), там одружився з німкенню Маргаритою Шпрекельзен (її спадок дав Крупницькому змогу продовжити освіту).

З 1925 року разом з дружиною жив у Берліні. Деякий час працював на тамтешніх фабриках і заводах, поглиблено вивчав німецьку мову в Інституті для іноземців при Берлінському університеті (1925–1926). Від зимового семестру 1926/27 почав відвідувати заняття на історичному факультеті Берлінського університету. Водночас став стипендіатом (як учасник бойових дій Армії УНР) Українського наукового інституту в Берліні та учнем Д. Дорошенка й І. Мірчука. Проживаючи постійно в Берліні, приїздив читати лекції до Праги. 1945 року оселився в містечку Гіммельпфортен, звідти їздив читати лекції в Українському вільному університеті.

В останні шість років життя Борис Крупницький хворів і був фактично відірваний від наукового життя. Щасливою нагодою поспілкуватися з діячами української науки та культури був для нього приїзд до Гіммельпфортена 1952 р. Дорошенка й 1953-го – подружжя професорів Прицаків. Незважаючи на загострення хвороби, Крупницький не полишає улюбленої справи й готував праці у тому числі про життя Пилипа Орлика.

Не зважаючи на хворобу історик опублікував близько 50 наукових і науково-популярних праць. Більшість були україномовними, а також написані німецькою та англійською мовами. Фізично неспроможний брати участь у конференціях та засіданнях Української вільної академії наук, Крупницький надсилав тексти своїх доповідей, які зачитував той чи інший із присутніх. 5 червня 1956 року Крупницького не стало. Його поховали на кладовищі містечка Гіммельпфортен.

Щодо наукової діяльності то своїм фахом він обрав східно-європейську історію. У 1929 р. захистив дисертацію «Йоганн Християн фон Енгель та історія України» і здобув ступінь доктора філософії. Після цього на запрошення Д. Дорошенка працював у заснованому в Берліні гетьманом П. Скоропадським Українському науковому інституті. Мав тісне співробітництво не лише з Д. Дорошенком, але з В. Липинським та П. Мірчуком. Самостійно готує й видає монографії та статті з української історії періоду XVII – початку XVIII ст., звертає також особливу увагу на дослідження українсько-шведських відносин. Для цього, з метою опрацювання історичної літератури та архівних матеріалів оволодіває шведською мовою. Незабаром в діаспорному науковому середовищі здобуває репутацію талановитого, перспективного й кваліфікованого історика. 1932 року обирається приват доцентом Українського вільного університету у Празі а через

рік вже повертається в Берлін на посаду наукового співробітника Українського наукового інституту замість Д. Дорошенка, який переїжджає до Праги.

Щодо родини то через різні обставини Б.Крупницький не досить регулярно дописував своїм батькам в Черкаси. Утім він їх повідомив влітку 1937 р., що отримав звання доцента і працює. Початок 1938 року став трагічним для батька. Радянська влада його заарештовує вже 6 січня перед святим-вечером. У сфальсифікованій справі звинувачує у антирадянській діяльності. Як зазначають у своїй публікації В. Масненко та О. Пашковській йому інкримінується «негативне ставлення до радянської дійсності, критичне сприйняття радянської конституції політики режиму щодо українського селянства та Церкви, схвальне сприйняття фашистської Німеччини, поширення чуток про те, що Німеччина незабаром почне війну проти Радянського Союзу, здобуде перемогу й створить в Україні нормальні умови життя. Остання інформація, буцімто, була отримана від сина Бориса. Також у звинуваченні зазначалося, що два сина Крупницького в 1919 р. емігрували разом з денікінцями за кордон. Син, що проживає в Німеччині (тобто – Борис) проводить активну роботу зі сколочуванню контрреволюційних кадрів. Батько не визнав цих звинувачень і 15 січня 1938 р. був розстріляний, очевидно у Черкаській тюрмі. Місце його поховання не відоме. 25 липня 1989 р. він реабілітований Прокурором Черкаської області. 26 травня 1998 р. – Українською Православною Церквою Московського патріархату канонізований, у числі 104 Святих Новомучеників Черкаських – церковно- та священнослужителів, які були знищені радянською владою» [2, 399–400]. Але життя продовжувалося і наукові успіхи давала свої результати. У цьому ж 1938 році Б. Крупницький стає закордонним співробітником Українського наукового інституту у Варшаві й обирається дійсним членом Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ) у Львові. З 1941 р. – професор Українського наукового інституту в Берліні.

На початку 1940-х рр. внаслідок подій Другої світової війни розірвалися контакти між істориками Берліна, Праги, Варшави та інших українознавчих центрів Європи. В січні 1945 р. під час повітряного бомбардування приміщення Українського наукового інституту зазнало значних пошкоджень, тож установа перемістилася з Берліна до Лейпцига, а з вступом до міста радянських військ навесні того ж року вона фактично перестала існувати. В період окупації Німеччини союзницькими військами Крупницький переїжджає з Лейпцига до Веймара, тоді до Аугсбурга, а звідти – до Штаде й поселяється в його околиці – Гіммельпфортені. По закінченню Другої світової війни учений приймав активну участь у відновленні діяльності в Мюнхені Українського вільного університету та НТШ, а також заснуванні Богословсько-педагогічної академії Української автокефальної православної церкви. Працював редактором історичного відділу «Енциклопедії українознавства» й одночасно продовжував досліджувати проблеми вітчизняної історії, її зв'язок із загальноєвропейським історичним процесом, а також стан розвитку української історіографії загалом і на підконтрольних радянському режиму землях, зокрема.

Протягом 1930-1950-х рр. з під пера Б. Крупницького вийшло друком понад 140 наукових і науково-популярних досліджень, що репрезентували Украї-

ну перед тогочасною європейською читацькою аудиторією. Серед них монографії: «Гетьман Пилип Орлик. Огляд його політичної діяльності» (1928), «Гетьман Мазепа та його доба» (1942), «Гетьман Данило Апостол і його доба» (1948), «Українська історична наука під советами» та низка інших. Діаспорна наукова громадськість належним чином оцінила наукову й викладацьку діяльність Б. Крупницького, обравши його професором Українського вільного університету та Богословсько-педагогічної академії, а також головою історичної секції Української вільної академії наук, редактором історичного відділу «Енциклопедії українознавства», а з 1946 року – членом і науковим співробітником Науково-дослідного інституту української мартирології у Мюнхені.

З 1951 року. Б. Крупницький – дійсний член Міжнародної вільної академії наук у Парижі. Серед наукових інтересів ученого улюбленим напрямом була історіографія. Вчений підготував оригінальні за фактологічним змістом аналітично-синтетичними спостереженнями й узагальненнями монографії про І. Мазепу та першу в історіографії – про П. Орлика. І, як вже згадувалося вище, працю «Українська історична наука на советській Україні в 1920-1950 рр. » над якою працював протягом першої половини 1956 року. Б. Крупницький планував підготувати цілу низку праць і серед них – присвячену постаті К.Розумовського та видати друком в Українському вільному університеті авторський курс лекцій «Україна між Заходом і Сходом». Утім здійснити плани не судилося – перешкодила смерть...

З відновленням державної незалежності України у 1991 році сучасна історіографія характеризується поверненням постаті видатного діаспорного історика Б. Крупницького на материкову землю після десятиліть забуття. До наукової громадськості та суспільства дійшли відомості про те, що його сподвижники і соратники, наприклад Л. Бачинський підготував некролог [3], О. Оглоблин – коротеньку статтю [4], Н.Полонська-Василенко більш розлогий нарис [5], й невеличкий есей – О. Вінтоняк [6] про життя та наукову спадщину ученого. Вони є свідченням того, що в умовах еміграції досить швидко, з наукових позиції, відбувалася оцінка наукового доробку історика. Маємо його гасла в енциклопедичних виданнях таких, як «Енциклопедія українознавства», «Політична енциклопедія», «Енциклопедія історії України». «Енциклопедія сучасної України» та змістовні статті Ф. Турченка, В. Горобця, Д. Гордієнка, О. Яся в передрукованих працях Б. Крупницького [7]. З метою ознайомлення зі спадщиною ученого для громадськості, фахової спільноти, студентства протягом 90-х років ХХ ст. репринтним способом перевидані всі статті Б. Крупницького з історичної проблематики опубліковані в «Енциклопедії Українознавства».

Загалом більшість названих вище учених та В. Потульницький, О. Давлетов, В. Грон, Ю. Черченко, Н. Міщанчук, В. Масненко, В. Яріш з поміж сучасних істориків найгучніше пропагують і досліджують спадок Б. Крупницького. Утім найбільшим доробком виділяється О. Ясь. Цей вчений послідовно й найглибше дослідив наукову спадщину нашого земляка. Так, наприклад у 2003 році з'явилася змістовна історіографічна публікація ученого де висвітлена інтелектуальна біографія, історичні погляди Б. Крупницького та на-

ведена бібліографія його праць [8]. До 110-річчя від дня народження О. Ясь, в ґрунтовному нарисі висвітлив життєвий та творчий шлях Б. Крупницького, як українського історика і при цьому особливу увагу звернув на його науковий доробок та формування світоглядних орієнтирів [9]. Глибокими науковими роздумами цього талановитого вченого проникнутий восьмий розділ «Старі профілі емігрантських і діаспорних істориків (Б. Крупницький, О. Оглоблин)» монографії у двох частинах під назвою «Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок ХІХ – 80-ті роки ХХ ст.)» (2014. – Ч. І.). Три глави розділу присвячені складовим творчості Б. Крупницького, зокрема проблемі «історіографічного синтезу» у його працях, Людині Модерній та Людині історичній, або передню «антропологічного повороту» у його рецепції і європеїзації як інтелектуальному та культурному виклику повоєнної доби у потрактуванні вченого [10].

З їх змісту читач дізнається про історіографічні, історіософські і методологічні здобути та дослідницькі стратегії Б. Крупницького. Надалі у полі зору О. Яся [11], названих вище учених та ін. [12] перебували практично усі складові творчості уродженця Черкащини – Бориса Крупницького. Спільним знаменником досліджень сучасних науковців, як частини українського соціуму, є донесення історичної правди про історичний наратив нашого земляка. Утім, як черкащанину, мені хотілося б ще раз, більш детальніше, звернутися до юнацьких років майбутнього українського історика.

Загалом до характеристики юних років життя Б. Крупницького в повній мірі можна віднести слова найвидатнішого українського історика М. Грушевського при оцінці ним становлення та розвитку світогляду В. Антоновича. Вчений, зокрема зазначав, насамперед це вироблений в дитинстві гуманний погляд на життя і зацікавлення українськими сюжетами [13, 10]. Як ми знаємо народився майбутній вчений 24 липня 1894 р. в мальовничому селищі Медведівці Чигиринського повіту Київської губернії. Глибока, з покоління в покоління, передана християнська віра, з особливою теплотою божевідчуттям оточувала своєю любов'ю усіх дітей великої родини й маленького Бориса. За своїм походженням він належав до священницького стану, з якого вийшло чимало тогочасних українських істориків. Його батько – Дмитро Юліанович Крупницький, за родинною традицією був церковнослужителем, а саме псаломщиком і допомагав священнику тутешньої церкви під час богослужіння. Він був урівноваженою, виїнярковою людиною. Матір'ю була – Ольга Степанівна Крупницька (народжена Скічкова). Щоб виховати своїх шістьох дітей від неї вимагалася велика сила духу, сміливість, ентузіазм душі, могутня сила супротиву обставинам життя, неймовірне терпіння та здатність зібрати і зосередити всю свою увагу на родині. Вона це робила турботливо з такою енергією і темпераментом, що для неї все інше переставало існувати. То були здібності української жінки, які з покоління в покоління передавалися її предками. Окремі складники характеру батьків: працездатність, глибокий розум батька та неспокийний дух матері перебрав й Борис.

З часом батькові утримувати велику родину в селища ставало все складніше й доводилося постійно підробляти. Батькове заробітчанство, зокрема служба в одному з асекураційних агентств у Черкасах, спричинили до переїзду родини в це місто. Батьки прикладали чимало зусиль щоб підняти дітей і це їй вдалося. Усім шістьом дітям батьки дали вищу освіту. Як їм це вдалося з Борисом докладно за архівними документами з'ясуємо нижче.

В державному архіві Черкаської області зберігається фонд документальних матеріалів Черкаської чоловічої гімназії. Тут знаходяться багато справ та відомостей про навчання гімназистів і, зокрема, Б. Крупницького. З них ми дізналися про те, що у восьмирічному віці він склав вступні іспити. Після того батьки віддали сина на навчання до підготовчого класу Черкаської чоловічої гімназії [14, спр. 68, арк. 26]. Утім, через складні матеріально-побутові умови багатодітної родини і ослаблене здоров'я, хлопець занедужав, і через хворобу мусив пропустити 52 уроки [15, спр. 69, арк. 44]. Останнє не дало змоги продовжити навчання, про що свідчить протокол № 22 засідання Педагогічної ради гімназії від 27 травня 1904 року [16, спр. 69, арк. 30]. Борису знову довелося проходити повторний курс [17, спр. 68, арк. 44; спр. 69, арк. 30]. Варто зазначити, що в підготовчому класі, де вчився Б. Крупницький, були учні Черняхівський та Влащенко які пропустили за хвороби ще більше уроків відповідно 116 і 64 [18, спр. 68, арк. 44]. На грудень 1903 року учнями підготовчого класу було пропущено 224, і на березень 1904 р. – 437 уроків [19, спр. 69, 44].

Лише 23 травня 1905 р. Б. Крупницький був зарахований до першого класу [20, спр. 70, арк. 80]. Протягом навчального року серед 45 учнів підготовчого класу [21, спр. 68, арк. 43 зв.] він виявив здібності у навчанні. Природна обдарованість дозволила йому отримати нагороду 2-ї ступені за успішність, поведінку, увагу й старанність. Великою радістю для батьків була звістка про звільнення їх сина від сплати коштів за навчання. Зазначене відповідало нормативним документам Міністерства освіти та 31-му параграфу «Статуту гімназій». Така пільга була ще не один раз засвідчена в протоколах засідань Педагогічної ради гімназії [22, спр. 72, арк. 11 зв.; спр. 71, арк. 15 зв.; спр. 71, арк. 40, спр. 74, арк. 15, спр. 74, арк. 66 зв.]. Вона надавалася Б. Крупницькому щорічно до закінчення гімназії за успішне навчання та як сину бідних батьків [23, спр. 72, арк. 11 зв.].

Тяга до історії виявилася у Бориса ще в перших класах. Цьому сприяло родинне середовище та вчителі гімназії, особливо історії та географії В. І. Дашкевич. Варто наголосити на тому, що мабуть кожен з вчителів по своєму любив свою справу. Особливо вчителі історії та словесності, які, окрім викладу предметного змісту уроків, бачили в них більше – потужній виховний засіб впливу на учнів. Зазначене сприяло пошвавленню самої розумової роботи учнів. До того ж Педагогічна рада гімназії надавала їм можливість при виконанні курсових тем з словесності і історії вибирати ту, яка їх найбільше цікавила [24, спр. 68, арк. 32].

Розвитку учнів сприяли проведення музичних вечорів, екскурсій, організація звичайних прогулянок до лісу, або в поле та ігри на свіжому повітрі. Маленьке містечко на правому березі Дніпра з усіх боків обіймали зелені ліси, які

чарували своєю красою та до певної міри чистим повітрям. У міста з'явилися цукроварня та рафінадний завод, цегельня, лісопилка, тютюнова фабрика. Майже всі ці споруди розмішувалися якомога ближче до Дніпра – головної транспортної артерії. Дніпром перевозили і сировину, й готову продукцію, що сприяло розвитку торгівлі. Щороку в Черкасах відбувалося аж сім ярмарків. У 1885 р. в місті було 15 фабрик і заводів, а в 1900 р. – майже три десятки. У 1912 р. через Дніпро спорудили залізничний міст, який став невід'ємною ланкою в магістралі «Одеса – Бахмач». Утім, паралельно з промисловими об'єктами активно розвивалася культурна, як тепер модно говорити – інфраструктура. Загальна атмосфера спокою передавалася мешканцям міста. Вчителі намагалися частіше проводити бесіди з учнями та сприяти розвитку в них почуттів честі та правди [25, спр. 68 арк. 34].

Але не все так було гладко. В матеріалах архіву знаходимо відомості, де йдеться про освітянські проблеми. Так, на разі, це зафіксовано в протоколі № 24 засідання Педагогічної ради від 26 серпня 1903 р., коли слухали доповідь комісії з обговорення циркуляру Міністерства народної освіти від 28 липня 1904 року. З документів дізнаємося, що вчителі скаржилися на життя яке оточувало школу. Вони звинувачували в цьому суспільство і ті умови та матеріальний стан в яких вони працюють. На той час навчальне навантаження вчителя гімназії сягало 28 уроків на тиждень. Зазначене утруднювало становище вчителів, не давало їм можливості повноцінно виконувати свої обов'язки, бути спокійніше та мати час для бесід з учнями. Це заважало їм в повній мірі бути дійсними моральними керівниками, відвідувати помешкання учнів, проводити бесіди з батьками, керувати екскурсіями та ін. [26, спр. 68, арк. 31–35 зв].

Із архівних матеріалів дізнаємося про моральний стан вчителів. Так, у доповіді комісії також зазначалося, що для того, щоб бути спокійним, чесним, прямим, відвертим і усвідомлювати відповідальність перед своїми вихованцями, вчитель має бути матеріально забезпечений. Він має мати певну долю моральної свободи, і лише тоді вже він буде відповідати за недоліки школи. На думку членів Педагогічної ради ніякі загальні заходи не змінять радикально життя нашої школи, доки умови педагогічної діяльності залишаться такими, як є. Вони були переконані в тому, що педагогіка наука жива, ґрунтується на наукових засадах, вона разом з тим і мистецтво, а вихователь, як суб'єкт є найголовнішим фактором в справі виховання [27, спр. 68, арк. 35 зв.-36].

Фонд Черкаської чоловічої гімназії містить документальні відомості, з яких можна дізнатися про цілеспрямований розвиток зацікавленості учнів історією. Щодо Б. Крупницького, то формуванню у нього стійкого інтересу до історії сприяло також і те, що викладання цього предмету велося починаючи з першого класу. У молодших класах історію і географію викладав В. І. Дашкевич – людина достатньо демократично налаштована. Вчитель мав тверду вдачу і був вимогливим та справедливим до учнів. Як свідчать архівні документи В.І. Дашкевич одноосібно не побоялася виступити на захист учнів, зокрема Остапенка, Цибульського та Озирана, проти яких Педагогічна рада необґрунтовано висунула звинувачення в побитті вночі шибок в квартирах вчителів.

Далі ми дізнаємося, що із всіх членів Педагогічної ради проти цього рішення був лише один В. І. Дашкевич [28, спр. 69, арк. 16 зв.]. Саме він 26 квітні 1904 року на засіданні Педагогічної ради виступив з окремою думкою, в якій виклав свою позицію, яка зводилася до того, що відсутні будь-які докази цього вчинку названих вище учнів. Вчитель був переконаний в тому, що учнів варто повернути назад в гімназію і зняти з них звинувачення, незаслужено їм приписані. В.І. Дашкевич, зокрема зазначав, що це має бути зроблено «в ім'я принципу справедливості, якій повинен буди наріжним каменем школи». [29, спр. 69, арк. 18 зв.]. Він також виступив проти переведення цих учнів в іншу гімназію, зазначивши, що їх становище досить складне, а учень Озеран – дуже бідний юнак» [30, спр. 69, арк. 18 зв.]. 3-го травня 1904 року Педагогічна рада своїм рішенням залишила Цибульського, Остапенка і Озерана в гімназії [31, спр. 69, арк. 27 зв-28].

Важко переоцінити значення сталості форм документальних архівних джерел. У цьому ще раз переконуєшся ознайомлюючись з ними. Вже на гімназійній лаві Борис Дмитрович вправно писав письмові роботи з історії. Для учнів гімназій, за рекомендацією Міністерства народної освіти, щорічно затверджувалася тематика таких письмових вправ. Учням один раз на навчальну чверть пропонувалося виконати твори на наступні теми: «Значення річок в історії цивілізації», «Причини падіння Західної Римської імперії», «Освіта Давньої Русі» (до татарської навали), «Італійське відродження кінця Середніх віків», «Зв'язок між гуманізмом і реформацією», «Які винаходи найбільш сприяли прогресу людства», «Боротьба Івана Грозного з боярством». Тематика була найрізноманітнішою. Так, наприклад, архівні документи засвідчують, що учні сьомого класу гімназії підросійської України мали в своїх працях розкрити такі питання: «Чому росіяни так настирливо намагалися вийти до моря?», «Піднесення самосвідомості в епоху Єлизавети Петрівни». Увага зверталася й на європейську історію, зокрема пропонувалася тема: «Могутність і занепад Іспанії в XVI-XVII ст.» [32, спр. 71, арк. 10-11 зв.].

Документи проливають світло на тематику підсумкових контрольних робіт з історії. Так випускний клас мав написати письмові роботи з однієї із запропонованих тем: «Значення історії», «Зовнішня політика Росії в першій половині XIX ст.», «Боротьба Європи з Азією» [33, спр. 71, арк. 11 зв.].

Вказаний фонд, в якому зберігаються матеріали Черкаської чоловічої гімназії засвідчив і зміни, які відбулися після революційних подій 1905-1907 рр. Тоді значно посилилася увага Міністерства народної освіти до релігійного виховання, давньої історії, що вплинула й на тематику письмових робіт. Серед них можна назвати: «Значення монастирів у Давній Русі», «Головні наслідки Хрестових походів», «Боротьба з половцями у Давній Русі». Учням шостого класу гімназії пропонувалося писати письмові з європейської та російської історії, а саме: «Боротьба Філіпа II іспанського з протестантами», «Франція в період Реформації і реакції», «Перетворююча діяльність царя Олексія Михайловича» та ін. [34, спр. 71, арк. 33 зв. – 34; спр. 72, арк.]. Учні шостого класу виконували роботи, в яких розкривали сторінки історії правління Людовика XV, діяльність Французьких генеральних штатів 1789 р., адміністративні і станові перетворення за часів правління Катери-

ни П, її «накази» та ін. [35, спр. 71, арк. 34]. Варто також підкреслити і це засвідчують документи, що вчителем історії в гімназій також був П. Р. Тимошок [36, спр. 72, арк. 5]. Учні восьмого класу писали вправи присвячені візантійському впливу в Допетровській Русі, 1612 і 1812 роки в російській історії, законодавча діяльність Сперанського, зрівняння в правах станів в Давній Русі, зміна республіки принципатом в Давньому Римі та ін. [37, спр. 71, арк. 34–34 зв].

Зрозуміло, що про історію України мова не могла йти. В архівних документах гімназій збереглася лише одна, запропонована для учнів тема, яка прямо стосувалася України, а саме: «Друга половина XVII ст. в житті Малоросії» [38, спр. 71, арк. 34].

Для розвитку сталого інтересу до історії, позакласного читання та підготовки до написання письмових творів гімназія мала досить солідну бібліотеку, до того ж багату на історичну літературу. Варто зазначити, що після закриття у 1920 році Черкаської чоловічої гімназії значна частина цієї бібліотеки дісталася Черкаському інституту народної освіти, створеному у 1921 році. Про це свідчить «Каталог рідкісних книг XVII-XIX століть. Бібліографічний покажчик книг російською мовою за 1778–1917 гг.» [39, 127]. Фонд рідкісних книг налічує 959 найменувань й репрезентований виданнями, російських, у тому числі й українських, та зарубіжних авторів [40, 3].

Серед них книжки з філософії А. Бергесона, В. Віндельбадена, В. Вундта, І. Канта, К. Мон'є, І. Освальда, Ф. Паульсена, Є. Ренара, Г. Спенсера та ін. [40, 6–9]. Історія представлена виданнями з історії Стародавнього світу Фукідіда, Ю. Белоха, Г. Буас'є, В. Бузескула, Г. Вінклера, А. Гаусрата, Г. Гретца, Є. Курціуса, Г. Фарреро, Г. Фойгта, Г. Шурча, Ф. Шлоссера, та інших авторів [40, 61–65]. З історії зарубіжних країн, учні гімназії могли, при бажанні, ознайомитися зі змістом книг М. Барро, Ф. Бецольда, В. Блоса, Букля, Гізо, Т. Грізінгера, Є. Грімма, К. Грота, А. Дебідур, Г. Джефсона, Є. Левісса, В. Рескотті, А. Сореля, А. Тойнбі, А. Т'єрі, Ж. Фостель-де-Куланжа та ін. [40, 65–69]. Учні гімназії могли також читати монографії М.І. Костомарова «Русская история в жизнеописании ее главнейших деятелей» В. Б. Антоновича «Очерк истории Великого княжества Литовського до половини XV столетия» (1878), Д. І. Багалія «Очерк из русской истории», його статті з історії Слобідської України та ін. [40, 63, 64].

Фонди бібліотеки Черкаської чоловічої гімназії, в якій вчився Б. Крупницький постійно поповнювалися книгами рекомендовані Міністерством народної освіти та журналами і газетами, які виписувалися щорічно в кількості більш як 40 найменувань [41, спр. 68, арк. 44 зворот]. Серед них «Питання філософії і психології», «Научные обозрения», «Вестник Европы», «Исторический вестник», «Русский архив», «Русская старина» та ін. [41, спр. 68, арк. 45].

Серед видань були всі випуски наукового місячника українознавства «Киевская старина» (1882–1906), який протягом 25 років був єдиним друкованим органом української думки в підросійській Україні. Юнака могла захоплювати величезна кількість уміщеного у випусках журналу наукового й документального матеріалу, і перш за все, історичного та археологічного (зокрема в додатку до «Киевской старины») друкувалася «Археологическая Летопись Южной России», (1899–1901). В журналі публікувався етнографічний та філологіч-

ний матеріал. З 1899 р в часопису друкувалися також белетристичні твори (з 1897 і українською мовою). Часопис також містив велику кількість бібліографічного та критичного матеріалу. Ми так детально зупинилися на історичних джерелах та літературі бо коли Б. Крупницький був у старших класах, він мав багато приватних лекцій, і таким чином допомагав батькам, але через це у нього лишалося надто мало часу на навчання в гімназії. Незважаючи на такі обставини, скоріше всього шляхом «поглинання» книжок, самоосвіти Борис закінчив курс з вищими оцінками з усіх предметів навчання.

Отже документальні матеріали, що зберігаються в державному архіві Черкаської області дають стале уявлення про гімназійний період життя Б. Крупницького (гімназію він закінчив у 1913 році) і становлять багатюще джерело для вивчення біоісторіографії майбутнього вченого, їх потрібно використовувати повністю. Адже дитячі враження залишаються назавжди у пам'яті, як й затишні приміщення і класи чоловічої гімназії Черкас. Попереду був Київ й навчання в університеті. Про ці роки маємо вже спогади самого Б. Крупницького. Він, зокрема зазначав: «На студії я приїхав у Київ на зимовий семестр 1913 р. як «зелений» провінціал. Монументальний університет, з безмірними коридорами, виповнений великим натовпом студентів, що рухалися в усіх напрямках, нагадував мені біблійного Левіятана, і минуло чимало часу, поки я до цього оточення призвичаївся. З особливим пієтетом дивився я на панів професорів, що видавалися мені якимись вищими істотами» [42].

Навіть ці речення засвідчують вже розвинений інтелект й «майстерне» перо майбутнього історика. Але на цьому зупинимось й наголосимо, що ігнорування архівних документів позбавляє дослідника вірно інтерпретувати сутність подій та сторінки життєвого шляху, веде до ілюстративності, поверховості і збіднює образ видатної особи, яка залишила помітний слід в українській історичній науці. Постать Б. Крупницького заслуговує уваги й письменників. Історикам мабуть варто в рамках традиційного «Історіографічного симпозиуму», який відбувається в навчально-науковому інституті історії і філософії Черкаського національного університету імені Б.Хмельницького утворити постійно діючу секцію присвячену пам'яті Б. Крупницького де б обговорювалися історіософські та методологічні проблеми історичного пізнання, які так близькі були науковим інтересам видатного українському історика.

Список використаних джерел

1. Масненко В., Пашковський О. Матеріали про Б. Д. Крупницького у Державному архіві Черкаської області / В. Масненко, О. Пашковський // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Острог, 2008. – Вип.11. – С. 397–401.
2. Вказана праця. – С. 398.
3. Бачинський Л. На свіжу могилу: Спогад про проф. д-ра Бориса Крупницького // Свобода (Джерсі-Сіті). – 1956. – 15 червня. – № 113. – С. 5.

4. Оглоблин О. Його життя і діла. Борис Крупницький (1894 – 1956) / О. Оглоблин // Крупницький Б. Гетьман Пилип Орлик (1672 – 1742). – Мюнхен, 1956. – С. 5.
5. Полонська-Василенко Н. Професор, д-р Борис Дмитрович Крупницький, його життя і наукова праця (1894–1956) / Н. Полонська-Василенко // Крупницький Б. Українська історична наука під Советами (1920–1950). – Мюнхен, 1957. – С. I–XLVI. Передрук нариса: Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2012. – Вип. XXXIV. С. 253–270.
6. Олекса Вінтоняк. Пам'яті визначного українського історика / О. Вінтоняк // Український Самостійник. – 1956. – 24 червня.; Його ж Борис Дмитрович Крупницький, 1894–1956 / О. Вінтоняк // Український історик – 1987. – Ч.1–4. – С. 115–118.
7. Турченко Ф. Г. Борис Крупницький: повернення в Україну / Ф. Г. Турченко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2012. – Вип. 23. – С. 265–272.; Горобець В. М. Борис Крупницький – повернення в Україну // Крупницький Б. Гетьман Мазепа та його доба / передм. та ком. В. М. Горобця; пер. з нім. О. К. Струкевича. – К., 2001. – С. 3–16.; Гордієнко Д. Alter ego Бориса Крупницького // Борис Крупницький. Зі спогадів історика / Упоряд., вст. стаття, ком. Дмитра Гордієнка; [Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України]. – К., 2017. – С. 5–16.; Ясь О. В. Крупницький Борис Дмитрович / О. В. Ясь // Енциклопедія сучасної України у 30 т. / ред. кол. І. М. Дзюба та ін.; НАН України, НТШ, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України. – К., 2003–2016.; [s u.com.ua/search_articles.php?id=2259](http://su.com.ua/search_articles.php?id=2259).
8. Ясь О. Борис Крупницький // Історіографічні дослідження в Україні. – К.: НАН України. Ін-т історії України, 2003. – Вип. 12: Визначні постаті української історіографії XIX–XX ст. – С. 405–458.
9. Ясь О. В. Борис Крупницький (До 110-річчя від дня народження) / О. В. Ясь // Український історичний журнал. – 2004. – № 4. – С. 35–45.; № 5. – С. 83–93.
10. Ясь О. В. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX – 80-ті роки XX ст.): Монографія: У 2 ч. / за ред. В. А. Смолія. – К.: НАН України. Ін-т історії України, 2014. – Ч. 1. – 587 с.
11. Ясь О. В. Український історик Борис Крупницький // Київська старовина. – 1995. – № 6. – С. 36–39.; Його ж Крупницький Б. Богдан Хмельницький в світлі української історіографії / Публікація та примітки О. Яся // Київська старовина. – 1995. – № 6. – С. 31–35.; Його ж Лев Окіншевич та його есе «Між Заходом і Сходом» // Розбудова держави. – 1997. – № 7/8. – С. 102–107. [Дискусія Л. Окіншевича з Б. Крупницьким]; Його ж Історична доба у світлі наукової дискусії української еміграції другої половини 40-х рр. XX ст. (Б. Крупницький, В. Петров) / О. Ясь // Молода нація: Альманах», 2002. – № 2. – С. 24–39.; Його ж Борис Крупницький – історик-філософ державницької школи / О. Ясь// States. Societies. Cultures : East and West : Essays in Honor of Jaroslaw Pelenski / Ed. I. Duzin-kiewicz. – New York : Ross Publishing, 2004. – P. 1227–1248.; Його ж Крупницький Борис Дмитрович / О. В. Ясь // Енциклопедія історії України.

– К., 2008. – Т. 5. – С. 418 – 419.

12. Потульницький В. А. Борис Дмитрович Крупницький / В. А. Потульницький // Мала енциклопедія етнодержавства. – К., 1996. – С. 851.; Його ж Крупницький Борис Дмитрович / В. Потульницький, І. Онищенко // Світова та вітчизняна етнодержавницька думка: (У персоналіях). – К.; Донецьк, 1997. – С. 130–132.; Давлетов А. Р. Немецкоязычная историография первой половины XX века об истории запорожского казачества: общее и особенное / А. Р. Давлетов // Зарубежная историография истории запорожского казачества. – Запорожье, 1992. – С. 41–51.; Його ж З творчої спадщини Дмитра Дорошенка «І. Х. Енгель як історик України та козаччини» / О. Р. Давлетов // Південна Україна XVIII-XIX ст.: Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України Запорізького державного ун-ту. – Запоріжжя, 1996. – Вип. 2. – С. 150–155.; Гром В. Актуальні проблеми історії Хмельниччини у дослідженнях Б. Крупницького // Богдан Хмельницький та його доба: М-ли міжнар. наук. конф. присвяч. 400-річчю від дня народження Великого Гетьмана. (Київ, 24-25 жовтня 1995 р.). – К., 1996. – С. 188–191.; Черченко Ю. Листування Богдана Кентржинського з Дмитром Дорошенком, Борисом Крупницьким, Володимиром Кубійовичем і Володимиром Яневим / Ю. Черченко // Український археографічний щорічник: Нова серія. – К., 2012. – Т. 19/20. – Вип. 16/17. – С. 545-569.; Міщанчук Н. Г. Образ Б. Хмельницького в українській історіографії за Б. Крупницьким // Історіографічні та джерелознавчі проблеми історії України: Образи науки: Міжвузів. зб. наук. пр. – Дніпропетровськ, 2000. – С. 86–98.; Гоцуляк В.В. Б. Д. Крупницький – дитинство, гімназійні роки і творчі стежки наукового життя / В. В. Гоцуляк // Черкащина в контексті історії України: М-ли. Третьої науково-краснознавчої конференції Черкащини, присвяченої проблемам охорони, збереження та використання історико-культурної спадщини / Упор. В. М. Мельниченко. – Черкаси, 2008. – С. 329–338.; Матрос Л. Сторінки життя Бориса Дмитровича Крупницького / Л. Матрос // Пам'ятки України: історія та культура. – 2011. – №5/6. – С. 80–1.; Яріш В. Проф. Борис Крупницький – історик знавець Гетьманської Доби В. Яріш // Українці в Берліні 1918–1945: Пропам'ятний збірник берлінців / Ред. В. Верига. – Торонто, 1996. – С. 107–108.
13. Грушевський М. Володимир Антонович, основні ідеї його творчості і діяльності / М. Грушевський // Записки Українського наукового товариства в Києві. – 1908. – Кн. 3. – С. 3–28.
14. Державний архів Черкаської області (далі ДАЧО, ф. 143, оп. 1).
15. ДАЧО, ф. 143, оп. 1.
16. ДАЧО, ф. 143, оп. 1.
17. ДАЧО, ф. 143, оп. 1.
18. ДАЧО, ф. 143, оп. 1.
19. ДАЧО, ф. 143, оп. 1.
20. ДАЧО, ф. 143, оп. 1.
21. ДАЧО, ф. 143, оп. 1.
22. ДАЧО, ф. 143, оп. 1.

23. ДАЧО, ф. 143, оп. 1.
24. ДАЧО, ф. 143, оп. 1.
25. ДАЧО, ф. 143, оп. 1.
26. ДАЧО, ф. 143, оп. 1.
27. ДАЧО, ф. 143, оп. 1.
28. ДАЧО, ф. 143, оп. 1.
29. ДАЧО, ф. 143, оп. 1.
30. ДАЧО, ф. 143, оп. 1.
31. ДАЧО, ф. 143, оп. 1.
32. ДАЧО, ф. 143, оп. 1.
33. ДАЧО, ф. 143, оп. 1.
34. ДАЧО, ф. 143, оп. 1.
35. ДАЧО, ф. 143, оп. 1.
36. ДАЧО, ф. 143, оп. 1.
37. ДАЧО, ф. 143, оп. 1.
38. ДАЧО, ф. 143, оп. 1.
39. ДАЧО, ф. 143, оп. 1.
40. Каталог редких книг XVII-XIX веков. Библиографический указатель книг на русском языке за 1778–1917 годы. – Черкасы, 1985. – 127 с.
41. ДАЧО, ф. 143, оп. 1.
42. Крупницький Б. З студентських спогадів історика: І. Київ / Б.Крупницький // Україна (Париж). – 1951. – № 6. – С. 446.

УДК 929:908](477.46)

О. З. Силка,
к.і.н., доцент

Національний університет харчових технологій

МИХАЙЛО ЗЛОБИНЕЦЬ ТА ЗОЛОТОНІСЬКА УКРАЇНСЬКА ГРОМАДА

Українське громадське життя кінця XIX – початку XX ст. було позначене кількома тенденціями, серед яких ми виділяємо зародження і становлення громадської статутної ініціативи. Її ідейними натхненниками й активними учасниками громадсько-культурних процесів були українці, які за покликом серця та душі узяли на себе справу повернення України для українців. Життя більшості з них завершилося у трагічний період сучасної української історії – період масових репресій 20–30-х рр. Не зважаючи на оприлюднення значного масиву джерельних матеріалів та появу історіографічних досліджень, чимало імен очільників регіональних культурно-освітніх об'єднань, які діяли у дорадянський період, залишаються невідомими широкому науковому загалу. Серед них і ім'я М. О. Злобинця.

Поет, бандурист, виконавець народних дум, бандурний майстер, фольклорист, просвітник, громадський діяч Михайло Олександрович Злобинець народився 31 жовтня 1883 р. у м. Золотоноша Полтавської губернії. Його батько, Олександр Іванович (1862 р. н.), походив із православної міщанської (за іншими даними – священицької) родини.

Після завершення гімназійного навчання (ймовірно у м. Черкаси), Михайло Олександрович у 1904 р. вступив до фізико-математичного факультету Київського університету. Перший літературний дебют М. Злобинця, принаймні до виявлення інших публікацій, відбувся вже під час навчання, у 1905 р., на сторінках альманаху молодих українських письменників «Перша ластівка», укладачем якого став відомий український поет М. Чернявський. До цієї збірки увійшло 3 думки авторства Михайла Олександровича, який узяв собі літературний псевдонім М. Домонтович, зокрема: «Минулася давнина, година кривавая...», «Повіяв низовий і море сонце пригріло...» та «Море». Ще один аспект студентського життя, який нам вдалося з'ясувати – це політичні переконання Михайла Олександровича. Два різні джерела підтверджують його членство в Українській соціал-демократичній партії. Тобто, одразу ж по вступі до університету Михайло Олександрович поринув у активне політичне життя. До студентського 1906 р. відносяться початкові відомості про організацію Михайлом Олександровичем першого у Києві студентського ансамблю зрячих бандуристів у складі 6 чоловік. Цілком ймовірно, що один із дебютних публічних виступів ансамблю відбувся у Каневі 1906 р. під час вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка. Влітку того ж року (4 червня) Михайло Олександрович записав вірш «Прокидайся батьку, годі тобі спати» та ремарку до нього у книзі відвідувачів на Тарасовій горі і підписався своїм сценічним ім'ям «кобзар Домонтович». Відповіді на низку питань, які ми ставимо перед собою, як-от: коли і за яких обставин у Михайла Олександровича сформувався потяг до літератури та кобзарського мистецтва, хто були його учителі, де він навчався грі на кобзі і, нарешті, чому за таких здібностей він вирішив здобувати освіту на фізико-математичному факультеті, поки що залишаються без відповідей. Одержавши фах вчителя математики, у 1909 р. М. Злобинець повернувся до Золотоноші й з вересня приступив до роботи у Золотоніській чоловічій гімназії. Уже знаний у мистецьких колах, він продовжував займатися літературною працею та бандурним співом. Зафіксовано, що у 10-х рр. XX ст. Михайло Олександрович організував та керував міським хором (капелою) у складі понад 50 чоловік. Для його виступів сам виготовляв бандури, складав думи, записував існуючий кобзарський репертуар від видатних знавців Т. Пархоменка, М. Кравченка та І. Кучугури-Кучеренка. У золотоніський період з'являється один з перших україномовних підручників з гри на кобзі «Самонавчатель до гри на кобзі або бандурі» (у 2-х ч.). У звітних матеріалах Золотоніського земства за 1916 р. зафіксована пропозиція Михайла Олександровича про необхідність організації музичної школи-притулку для воїнів-інвалідів, які поверталися з фронтів Першої світової війни. У ній М. Злобинець пропонував безкоштовно навчати грі на музичних інструментах колишніх солдатів із фізичними вадами. У 1914 р. М. Злобинець

співпрацював із Полтавською губернською архівною комісією, зокрема на нього було покладено завдання опрацювати зміст місцевого архіву Золотоноші. Можемо припустити, що дослідження історичних документів дало поштовх Михайлу Олександровичу до написання циклу історико-популярних статей з історії міста. А ще у 1914-1915 рр. на сторінках часопису «Рідний край» з'являються його вірші лірично-естетичної спрямованості: «Весняна пора», «Саме страшно», «Я хотів би, щоб звуки у мене лились». Окрім цього, М. Злобинець брав активну участь у суспільному житті міста – у 1915-1917 рр. обирався гласним земських повітових зборів (спеціалізувався на питаннях освіти), входив до опікунської ради Золотоніського комерційного училища, у 1917 р. був членом Золотоніської повітової училищної ради та повітовим інспектором народних шкіл. М. Злобинець є автором підручника для народних шкіл і початкових класів середніх шкіл «Арихметика» (у 2-х ч.), який дістав високу оцінку від фахівців. На сьогодні за авторства М. Злобинця віднайдено майже 40 опублікованих робіт. Але це ще далеко не все.

Зміна соціально-політичних орієнтирів у країні на початку 1917 р. позначилась і на організованому культурно-просвітницькому громадському рухові. Тема виникнення та функціонування регіональних громадських осередків в період визвольних змагань 1917–1921 рр., на сьогодні себе ще не вичерпала. Переконані, що без опрацювання регіонального матеріалу неможливо реконструювати та об'єктивно дослідити історію громадських об'єднань в Україні.

Одним із наслідків лютневих подій 1917 р. стало пожвавлення політично- та культурно-національного руху у Золотоноші. За інформацією місцевих дослідників, у місті з 1906 р. «існувала громадсько-політична організація «Громада», очолювана поетом, бандуристом, активним культурно-громадським діячем, учителем математики Золотоніської чоловічої гімназії Михайлом Олександровичем Злобинцем (Злобинцем)». На жаль, ми володіємо досить обмеженою інформацією щодо функціонування даної організації, але на підставі тієї, що є, вважаємо за доцільне внести певні пояснення. Шановані золотоніські краєзнавці М. Ф. Пономаренко та В. Ф. Почепцов, стосовно існування «Громади» висловилися наступним чином: «Злобинець Михайло Олександрович. В 1906-17 – керівник повітової громади», «У Золотоноші була створена демократична громада з 15 чоловік, на чолі якої стояв М. О. Злобинець». Цими повідомленнями фактично і обмежуються наші знання про діяльність т. зв. золотоніського громадського об'єднання «Громади». Трапляється твердження, що М. О. Злобинець очолював нелегальну учнівську організацію чоловічої гімназії – «Громада». На нашу думку, до появи нових джерел, стверджувати про існування у м. Золотоноша громадського об'єднання «Громада» в умовах 1906–1917 рр. не має підстав. По-друге, з 1904 по 1909 рр. М. Злобинець навчався в Університеті св. Володимира, тому у 1906 р. аж ніяк не міг очолювати громадське об'єднання. Можемо гіпотетично припустити, що, станом до 1917 р. мова може йти не про офіційну громадську організацію, а про наявність у Золотоноші нелегального осередку представників золотоніської інтелігенції, які мали проукраїнські настрої (за даними В. Почепцова, до нього входило

15 чоловік). З 1909 р., коли до Золотоноші повернувся М. Злобинців, він, цілком можливо, став одним із ідейних лідерів у цьому середовищі.

Інституційне оформлення «громадівців» ми фіксуємо уже станом на початок 1917 р. Принаймні, спираючись на кілька збережених агітлистівок до жителів Золотоноші та повіту, які підписані «Золотонішська Українська Громада», та тексту проекту «Статуту Золотоніської Української громади» вже як майбутньої проукраїнсько налаштованої громадсько-політичної організації. Мета нового об'єднання полягала у «чисто організаційному характері: з'єднати та зв'язати з Головною Українською Громадою дуже численні та поки що і дуже розрізнені частини як українського народу, так і свідомої української інтелігенції». Хочемо зауважити, що на одній із листівок, яка датована ймовірно березнем 1917 р., і закликала жителів міста записуватися солдатами до українських полків у Києві, зазначено: «Записуватись можна: г. Золотоноша. Писарь Ради Золотонішської Української Громади М. А. Злобінцев (Земська Управа, або Золотонішська хлоп'яча Гимназія)».

Нова позапартійна просвітницька організація «Просвіта» у м. Золотоноша постала у квітні 1917 р. завдяки зусиллям громадських діячів на чолі з М. О. Злобинцем та А. М. Ливицьким (з 1926 р. – Президент УНР в екзилі). Її організаційне становлення відбулося внаслідок відходу частини членів із «Золотоніської Української громади». Надалі «Громада» продовжувала функціонувати вже як громадсько-політична організація. Зокрема є відомості, що «у травні 1917 р. з її ініціативи було утворено Золотоніську повітову раду, як крайовий орган Центральної Ради», до якого увійшли представники від «Громади», «Просвіти» та делегати від українських партій.

Раду правління Золотоніської «Просвіти» очолив М. Злобинець. Дієвим засобом інформування жителів міста та повіту про створення і напрями діяльності нового громадського об'єднання став україномовний часопис «Вільне слово», який видавався спільно із Золотоніським кооперативним товариством. З 1 липня 1917 р. газета виходила вже двічі на тиждень. Встановлено, що протягом 1917–1918 рр. вийшло понад 60 номерів, які редагував один із найактивніших членів «Просвіти» В. Ус.

На сторінках «Вільного слова» з'являлися публікації, які у своїй більшості пропагували ідеї освіти серед населення України, розвиток національної школи та виховання, українізацію місцевої церкви на принципах автокефалії, призначення на посади єпископів лише українців за походженням, проведення літургій українською мовою тощо. Газета інформувала населення Золотоніського повіту про відкриття сільських «Просвіт» та бібліотек, реорганізацію та створення нових українських шкіл/гімназій (с. Чорнобай, с. Велика Бурімка, с. Мойсенці), розміщувала поетичні твори.

Серед громадсько-політичних акцій, які вдалося провести «Просвіті» у 1917 р., відзначимо організацію масштабного, у рамках м. Золотоноші, 21 травня 1917 р., Дня українського національного фонду. Нагадаємо, що Національний фонд було створено з метою накопичення добровільних внесків для фінансування діяльності Центральної Ради. Про організацію «Просвітою» спільно з

іншими патріотичними об'єднаннями Золотоноші День українського національного фонду свідчить повідомлення самого М. Злобинця «Про день національного фонду 21 травня». З нього, зокрема, ми дізнаємося про функціонування у ній, у 1917 р., кількох українофільських організацій: «Просвіта», жіноче товариство «Праця», Осередок військового клубу імені Гетьмана П. Полуботка та Товариство артистів-аматорів. Так, у міському саду (парку) було організовано велике свято із продажем легкої їжі та напоїв. На святі публіку розважав оркестр духової музики Золотоніської чоловічої гімназії, силами членів Товариства артистів-аматорів показано виставу. Там же було розміщено ятку-кіоск, у якій продавали книги, брошури та листівки «Просвіти», а також 6 куклів для збору грошей на підтримку Центральної Ради.

У результаті проведення свята «Просвіта» отримала чистого прибутку 1434 р. 31 к. Ці гроші, хоча і збиралися для передачі їх до Києва, відповідним рішенням Ради «Просвіти» було залишено на місці, оскільки «Просвіті» дуже потрібні гроші».

Варто відзначити україномовне видання «Вісті з «Просвіти», презентоване золотоніській публіці 21 травня 1917 р., у День національного фонду, на першій сторінці якого було сформульоване гасло організації – «Допомога просвіті рідного темного народу».

19 червня 1917 р. Рада «Просвіти» ухвалила рішення про початок збору інформації про діючі у Золотоніському повіті сільські просвітницькі об'єднання та анонсувала підготовку до проведення низки публічних лекцій «про автономію України і інші справи, цікаві для нашого народу». Відповідно до зібраної інформації, станом на початок вересня 1917 р. у містах, містечках та селах Золотоніського повіту діяло 29 осередків «Просвіти»: у сс. Безпальче, Білоусівка, Богодухівка, Богушкова Слобідка, Великий Хутір, Велика Бурімка, Гельмязів, Дмитрівка, Деньги, Домантово, Демки, Дунипівка, Іркліїв, Жовнине, Кропивна, Коробівка, Золотоноша, Вереміївка, Ліпляве, Матвіївка, Мойсенці, Малі Канівці, Митьки, Москаленки, Троїцьке, Слюзчина Слобідка, Піщана, Прохорівка та Чорнобай. Їхню діяльність намагалася координувати рада спілок «Просвіт» (утворена 10 вересня 1917 р.), до якої входили ідейні натхненники Золотоніської «Просвіти» М. Злобинець, Козловський, Є. Воропай, К. Міщенко, Ігнатовський та інші громадські діячі Золотоніщини. До цієї ради входили представники від 12 сільських і 13-ї Золотоніської міської «Просвіти».

Відгукнулася «Просвіта» і на Зборівську битву Першої світової війни, яка сталася 1–2 липня (17–18 червня за ст. стилем) 1917 року під час так званого наступу Керенського. Зокрема, солдатів українських 6-го, 17-го та 41-го корпусів було відзначено наступними словами: «Ваша геройська смерть, ваше славне діло найкраще свідчать просто, хто такі українці, чого вони хочуть і на що вони здатні, коли знають, що за їх плечима доля та воля матері України!».

І все ж таки, основна мета Товариства полягала у поширенні знань серед народу через запровадження системи позашкільної та шкільної освіти, організацію публічних лекцій, друк і розповсюдження популярної літератури не лише у місті, а головним чином, у сільській місцевості. *«Зараз нам теж без краю потрібно як-*

найшвидше та як найкраще просвітити наш темний рідний народ, зазнайомити його з тими питаннями, які хвилюють весь мир, в яких неодмінно повинен добре розбиратися кожен громадянин того народу, який не хоче знову попасти у неволю, знову стати чужим попихачем та приймаком у своїх рідній хаті», – так писали просвітяни, закликаючи до організації сільських просвітних організацій.

Щодо публічних лекцій, нам відомо принаймні про одну таку, яка була організована у приміщенні Золотоніської чоловічої гімназії; лектором виступив голова Товариства М. О. Злобинець. Символічно, що лекція на тему «Автономія України» була прочитана 16 липня 1917 р., у день підписання II Універсалу УНР. Збори від лекції (квитки коштували 20 та 50 коп.) було спрямовано на фінансування роботи «Просвіти».

З метою ознайомлення широких верств населення з актуальними питаннями сьогодення, М. Злобинцем було започатковано видавничий проект «Видання Золотоніського товариства «Просвіта». Нами встановлено репертуар новоствореної видавничої серії, принаймні перші 8 книг. Це:

1. Статут Товариства «Просвіта» заснованого в пам'ять Тараса Шевченка / [укладач М. Злобинець]. – Золотоноша : Друк. Гольденберга, 1917. – 7 с. (№ 1);
2. «Вісті з «Просвіти» (№2);
3. Злобенців М. Про землю / М. Злобенців. – Золотоноша : Друк. Лепського й Вурмана, 1917. – 18 с. (№3);
4. Злобенців М. Автономія України / М. Злобенців. – Золотоноша : Друк. Лепського й Вурмана, 1917. – 24 с. (№4);
5. Злобинців М. Найкращі здобутки Великої Французької Революції (1792–1795 рр.) / М. Злобинців. – Золотоноша : Друк. Лепського й Вурмана, 1917. – 15 с. (№5);
6. Українські революційні пісні 1905 р. і раніше / зібрав М. Домонтович. – Золотоноша : Тип. Рабіновича і Шефтеля, 1917. – 16 с.» (№6);
7. Домонтович М. Дрібнички: (З натури або з людських переказів) / М. Домонтович. – Золотоноша : Вид. Золотоношського т-ва «Просвіта», 1917. – 15 с.;
8. Шелухін С. На пекучі теми / С. Шелухін. – Золотоноша, 1918. – 15 с. (Видання Золотоношського товариства «Просвіта»).

Зазначимо, що всі публікації Товариства було написано зрозумілою для пересічної людини українською мовою. «Просвіта» мала свою книгарню на одній із центральних вулиць м. Золотоноша – вул. Кременчуцькій, у якій кожен охочий міг придбати весь асортимент книжкової продукції Товариства. 5 липня 1917 р. газета «Вільне слово» писала: *«Спрос на книжки небувалий. Що виходе з друкарень, те зараз же розхватається, розкупується майже на місці, до сел же ледве-ледве та й то коли-не-коли дійде що небудь, а селам сі зрозумілі книжки найпотрібніші»*. Золотоніська «Просвіта» стимулювала сільські «Просвіти» організовувати продаж літератури на місцях, надаючи видання на комісію зі знижкою 10%: *«Сим ви допоможете поширенню книжок поміж селянами, сим ви самі трохи заробите, а головне дасте змогу Золотоношській Просвіті видати ще кілька книжок, потрібних для народа в сей урочистий час, коли сам народ повинен скувати свою долю, як не хоче зостатись у темряві та не-*

волі. Подбайте ж про рідний народ, сільські Просвіти. Се ваш святий національний обов'язок!».

Стосовно діяльності Золотоніської «Просвіти» після 1917 р., маємо лише припущення. Постійні зміни суспільно-політичних орієнтацій у місті протягом 1918 та 1919 рр. звичайно не сприяли налагодженню продуктивної роботи Товариства. Принаймні з другої половини 1918 р. не зафіксовано активних дій з боку «Просвіти». Подальша ситуація у місті виглядала наступним чином: у листопаді 1918 р. – відновлення влади УНР; у січні 1919 р. – друге встановлення радянської влади; у травні – вступ до Золотоноші загонів отамана Григор'єва; у серпні 1919 р. – вступ денікінських військ до міста; з грудня 1919 р. – остаточне встановлення радянської влади. Звичайно, що у таких умовах складно було проводити будь-яку просвітницьку роботу. Між тим, ми маємо мінімальний, але беззаперечний доказ того, що у 1919 р. Золотоніська «Просвіта» ще не була забута. Цей доказ – невеличка книжечка того ж таки М. Злобинця «Дід та Коза. Дитяча п'єса зо співами», на титульній сторінці якої було зазначено «Золотоноське Товариство «Просвіта».

Ідейний натхненник громадсько-просвітницького руху М. О. Злобинець був кілька разів заарештований, зокрема у 1918, 1919, 1920, 1928, 1931, 1933 рр. 20 вересня 1937 р. рішенням трійки НКВС засуджений до вищої міри покарання. Реабілітований у відповідності до рішення прокуратури Черкаської області 12 червня 1989 р.

УДК 94 (477. 46)

О. В. Вєтров,

почесний краєзнавець України, член НСЖУ

ПОВЕРНУТИ УКРАЇНСЬКОГО ПАТРІОТА ЧЕРКАЩИНІ (Пом'яник про поета-патріота світлого розуму і гарячого серця)

У Телепині на Кам'янщині Олександр Погорілий ходив до школи. У 1935 р. підробляв тиждень писарчуком у сільраді і «збільшив» у документах свій вік на два роки, щоб отримати виклик на іспити в університет. Так того року, після 8 класу, у 15 років, він став студентом I-го курсу Київського державного університету. У нарисі «Три подорожі», він змалює свій виліт із батьківського гнізда до столиці:

«Ніби в люстрі бачу себе: насунутий на лоб картузик, військова полатана сорочка і чорні штанці, з яких я зовсім виріс... Моя справжня прикрість – мої смішні черевики. Вони – ніби човни піді мною... Та чи ж варте це уваги, коли я їду у Київ, у столичний університет? ...Так, так. Дописані два роки мені зовсім не шкодять. Я виглядаю на двадцять [1].

На канікули повертався до отчого дому в Телепино. Зберігся його лист, з Києва 20 січня 1937 р. брату Миколі: «Взавтра я хочу додому. Скільки кладу я надій на цю відпустку... Мені треба докінчить десяток поем, ... повість. А часу треба так багато, темного кутка, щоб з нього виднілися поле, чи хвилі Дніпра, і щоб тільки не бачить, не чути людей... Я кілька днів починав писати поему Пушкін в Кам'янці, а в мене нічого не виходить. Але це буза... Я прочитаю тобі, що в мене не є [2].

Олександр Погорілий – справжнє прізвище поета. Олесь Весняний – його літературний псевдонім, під яким він друкувався у київських часописах ще зі студентських років. Друкував, звісно, не всі свої поетичні твори: багато його поезій заховалося у потаємному зшитку. Вже навчаючись у Київському університеті, він був свідком кривавих оргій сталінщини на збільшовиченій Україні. Розгадку світоглядних позицій поета зустрічаємо у його літературних пробах ще студентської доби 1935–1940 рр., коли він навчався на філологічному факультеті університету. В одній з поезій він теплим світлом поетичних рядків дякує своїй шкільній учительці з с. Телепине за науку національної честі й гідності:

УЧИТЕЛЬЦІ (уринок) Полісся, 1938 р.

Насті Федоровні Діхтяр – моїй учительці, що
посивіла в тюрмі за націоналізм – присвячую.

«... – Ви навчали, щоб ми, як Тарас,

Покохали свою Україну,

щоб для неї жили, – Ви не раз

нам казали... І я материну

Вашу мову навіки зберіг...» [3].

Після смерті батька мати переїхала жити до Кам'янки. На початку квітня 1940 р. Олександр її навідує, милується красою барвистих світанків над Тясмином, серед скель Тясминського каньйону, і пише.

15 квітня 1940 р. в обласному центрі Прикарпаття було відкрито учительський інститут з дворічним терміном навчання. У травні на роботу в інститут прибуло 11 випускників Київського університету [4; с. 19–20].

З поміж прибулих «східняків» дуже вирізнявся професор (це не вчене звання, а галицька форма звертання до викладача) Олександр (Олесь) Погорілий, викладач української літератури, який одразу ж почав збирати різні галицькі видання і журнали для Академії наук України. Місцеві студенти підтримали цей почин свого улюбленого «професора» (такої думки про нього довголітній в'язень радянських концтаборів, а тоді студент Роман Бесараб), передаючи йому цінні, а часом й унікальні галицькі видання [5].

Володимир Гаврилюк (Франція) писав: «Сьогодні, здається, я єдиний, хто не лише знав його, а й був його дуже добрим приятелем. ...Кожного ранку, перед восьмою годиною, він проходив Липовою вулицею до інституту... Олесь був високого зросту, мав гарне обличчя, довге чорне волосся. Тримав у руці портфель, він йшов поволі, дещо нахилений вперед, глибоко задуманий, не звертаючи уваги ні на кого.

В інституті його лекцій не пропускав ніхто. Їх слухали не тільки з увагою, а й з найбільшою приємністю, бо він говорив дуже цікаво, його голос зачарову-

вав. Не дивно, що, як говорили, всі дівчата, а це фактично тільки вони були тоді студентами, були в нього залюблені. Але він мав одну любов – Україну [6]. Собор душі його сягав неба...

Якось стався випадок, що міг для нього закінчитися трагічно. «Під час викладів про початки української літератури, згадує Василь Галюк, – студентка-росіянка з Москви, донька чиновника у Станіславі Фролова, гостро виступила проти проф. Погорілого, котрий сказав, що українська література має першість у групі східних слов'ян. Зона Фролова заявила, що російська мова і література були першими, це розгнівило професора, і він заявив, що мови російської тоді ще взагалі не існувало, тим самим немає мови про літературу». Тепер стають зрозумілими думки вихованців О. Погорілого про його український патріотизм.

Він займається літературною діяльністю. Кितिця його поезій об'єднана циклом «Карпатські мелодії». А це – «Подарунок», «Аж тепер зрозумів я навіки...», «Прохання», написані Олесем Весняним 1940 р. в Яремчому та «На могилі Василя Стефаника» (с. Русів, 1941 р). Займається просвітництвом, читає лекції. Не забуває поет писати і мамі в Кам'янку.

У травні 1941 р. побував у Русові на відкритті музею В. Стефаника і щиро захоплюючись творчою величиною письменника присвятив йому свою поезію «На могилі Василя Стефаника. А до 70-річного ювілею В. Стефаника опублікував статтю «Великий гуманіст», в якій писав, що у творах Стефаника видно «Любов велика і мудра. Любов великого гуманіста», а їхній автор «в повному розумінні світовий письменник» [7].

Згадував Володимир Гаврилюк (Франція): «Коли в червні 1941 р. вибухнула німецько-совєтська війна, Олеся покликали до армії. Йому дали апарати для передбачування погоди і доручили розставити їх десь поза містом... Коли перед приходом німців совєтські війська покинули Станіслав, Олесь залишився в місті. ...Олесь мешкав тепер знову там, де жив до призову в армію, – в будинку на другому поверсі, в помешканні з двох кімнат, неподалік від суду і головної квартири НКВС [8].

Олесь Весняний активно працює в українських часописах, що почали відроджувалися у місті. З приходом «новітніх визволителів» у липні 1941 р. у Станіславі ОУН почала видавати часопис національного спрямування «Самостійна Україна».

У часописі №3 (за 10 липня 1941 р.) газета опублікувала Акт проголошення Української держави і «Пастирські листи Князів Церкви у велику хвилину». Видавали його: Дмитро Греголинський – начальний редактор та Іван Чепига – відповідальний редактор. У часописі співпрацювали поет Олександр Погорілий (Олесь Весняний), Іван Ставничий, Микола Лепкий (брат Богдана Лепкого) та ін. Вийшло лише п'ять чисел часопису з 7 по 25 липня 1941 р. Видання стояло на чітко виражених українських державницьких позиціях внаслідок чого і було заборонено угорською окупаційною владою [9].

12 липня 1941 р. у часописі «Самостійна Україна» №4 з'явилася патріотична публікація Олеся Весняного «Земле моя» (3 думок поета) [10].

У Станіславі поет познайомився з Іриною Дибко-Филипчак, яка навчалася в учительському інституті до війни, підтримав її літературні спроби і залучив до ОУН. Вона почала друкуватися з 1942 р. В повоєнні роки стала відомою українською поеткою і перекладачкою в США [11].

За німецької окупаційної адміністрації з 22 липня 1941 р. у Станіславі націоналісти почали видавати тижневик націоналістичного спрямування «Українське слово» (видавець – Іван Чепіга, відповідальний редактор – В. Гуцуляк. Співробітничали в часописі: Олександр Погорілий (Олесь Весняний), Тарас Франко (син Каменяра), Микола Лепкий, Петро Стрільців, письменниця Дарія Ярославська [12; с.17].

З нагоди проголошення Самостійної України у Львові, цього тривожно-обнадійливого часу, Олесь Весняний на другій сторінці часопису «Українське слово» №1 від 22 липня 1941 р. випромінює поетичними рядками те, що давно нуртувало в його серці у вірші «Мое серце» [13].

26 липня 1941 р. він публікує велику статтю «Трагічна постать» на 3-4 сторінках (літературному додатку) в газеті «Українське слово» №3 про Миколу Хвильового [14]. А 2 серпня 1941 р. на першій сторінці цього ж часопису «Українське слово» №6 з'являється стаття Олеся Весняного «Революційна націоналістка» про Лесю Українку [15].

Згодом частину свого творчого доробку, особливо ті поезії, які ще з студентських років приховувалися від чужих очей у потаємному саморобному зшитку поет уладнує у першу свою друковану поетичну збірку «Пісні серця». Вірші, за які при радянській владі можна було отримати тюремний термін, ввійшли в книгу поезій яка була видрукувана в друкарні управи міста Станіслава, окупованого гітлерівцями! У вересні 1941 р. це видання Олеся Весняного побачило світ. До поетичної збірки «Пісні серця» ввійшли поетичні твори поета, написані на Поліссі (1938), у Каневі, Києві, Голосієві, Кам'янці (1937–1940), Станіславові (1941) [16; с.242]. Живий вогонь і пророчі слова від Бога є у його вірші «Ех, якби мені слово...» написаному у Станіславі 14 серпня 1941 р.:

«...Щоб ви знали ту правду єдину:
тільки кров'ю здобудеться щастя
і ніколи, ніколи Вкраїну
нам без крові здобути не вдасться!»...[17; с. 6].

Окрилений історичною подією проголошення Самостійної України Олесь Весняний відкриває своє патріотично-лицарське забрало: в боротьбі за свободу України визначає нарешті своє місце відверто - в лавах вірних синів України українських націоналістів. Він пафосно вітає Акт відновлення Української держави у Львові 30 червня 1941 р. і в часописі «Українське слово» №17-18 від 31 серпня 1941 року публікує поезію «Україні». А в алегорії «На Київ, братове!...», у цьому ж часописі поет-революціонер пророкує визволення Києва від чорних сил [18].

Вийшло 37 його номерів і вже у квітні 1942 р. видання було німецькою окупаційною владою заборонено через його «українськість» [19; с. 17]. Українські патріоти не опустили руки і таки домоглися видання газети «Станіславське слово» на заміну «Українському слову», хоча і зі жорстокою цензурою та значними обмеженнями. Олесь Весняний був членом редколегії [20].

Зміна редакторів українських часописів та їх назв не завадила патріотів України намірів і надалі держати в курсі краян про українське життя на всій території України, про українську культуру, про історію та героїв, друкувати твори українських письменників. Різними засобами журналістики подавалися ці

публікації – інформаціями, репортажами, статтями, оповіданнями, замальовками відомих і невідомих авторів, поезіями. Звісно, подавалася значна частина публікацій без авторства або ж під криптонімами чи псевдонімами. Друкувалися під літературними псевдонімами поети Олесь Весняний, Марко Боєслав, М. Зорян, публіцисти Р. Гірний і В. Кленовий, гуморист Панько Затирка, новеліст Сава Криlach [21].

Гаврилюк Володимир (псевд. і крипт.: Богдан ірчан), у перших тижнях, ще коли українська преса не була під німецьким контролем, працював у станіславській газеті. Незабаром був призначений керівником відділу інформації та пропаганди ОУН Станіславської обл., працював разом з обласним провідником Ярославом Мельником (псевдо «Роберт»). Він згадував:

«Одного дня Олесь прийшов до редакції і приніс поезії, пропонуючи нам їх видати. Ці поезії він написав ще коли був викладачем. ... Вони були дуже гарні, читалися з приємністю, у багатьох з них Олесь говорив з любов'ю і з захопленням про Україну. Ми погодилися на його пропозицію. Ця збірка поезій появилась під псевдонімом Олесь Весняний [22]. Збірка «Пісні серця» вийшла 1941 р. у станіславському видавництві «Нове життя» [23]. Це видавництво існувало при Українському комітеті Станіслава (місцева українська влада).

...Надії поета і його друзів по боротьбі за відродження України з приходом «нового визволителя» у 1941 р. швидко розвіялися. Поет пересвідчується, що потрібно ставати до рішучішої боротьби, надіючись на власні сили.

Володимир Гаврилюк (Франція) згадував: «Олесь почав цікавитися історією ОУН. ... Ми говорили про ОУН, але теж і про німців, їх політику супроти України, яка, на його думку, не буде прихильною. ... З наших дискусій і з прочитаних книжок, що їх розшукував для нього, він виробляв собі щораз більш точну опінію про німців і про те, як українці взагалі, а зокрема ОУН, повинні ставитися до них. Із книжок, він робив виписки. ... На окремій сторінці він переписав «Декалог націоналіста» і тримав її в шухляді у столі. О. Погорілому подобалися три строфи «Маршу Українських Націоналістів». Одного разу під час наших дискусій, Олесь став серед кімнати і з захопленням декламував:

«Зродились ми великої години,
З пожеж війни, із полум'я вогнів –
Плекав нас біль по втраті України,
Кормив нас гнів і злість на ворогів»....

«Такі слова міг написати той, хто жив тільки Батьківщиною» – Україною, – сказав він мені після цього. – Це слова свободи!»

Приблизно через місяць після окупації Станіслава Крюгер, шеф гестапо, наказав зліквідувати осідок ОУН-бандерівців. Всіх він вислав згодом до концтабору. Це вразило Олеся дуже боляче, і він ще більш критично висловлювався про німців: «Вони не прийшли звільнити нас від советів. Вони – окупанти України, вороги України.

Він висловлювався досить загально, але й не приховував свого критичного наставлення і до керівників ОУН за їх, на його думку, малоактивну поведінку супроти німців. Так, одного разу, говорячи про ОУН, він раптом кинув: «Ех, пацани вони!»... Він не коментував цього вислову. Однак для мене було ясно, що він уже

досить точно виробив собі опінію про необхідність агресивної поведінки супроти німців» [24]. У поета, як у творчої особистості, існували деякі розбіжності з програмою і ідеологією інтегрального націоналізму ОУН і були більш радикальні погляди на боротьбу проти німців за волю України [25; с.137].

«Вкоротці після того, як німці вдерлися до Києва, під час наших розмов Олесь зачав часто говорити мені про своє бажання повернутися до Києва, здаючи собі, однак, дуже добре справу з того, що наразі це було зовсім неможливо. ...Та все ж, на початку листопада, він вирушив до столиці на вантажній машині у спеціально підготованій пустій бочці з під нафти, з просвердленими отворами для дихання і вирізаним дном...Наша розлука і прощання були дуже болючі, бо ми стали добрими друзями. Я здавав собі справу, що ми вже більше не побачимося. На жаль, так і сталося... Переїзд через кордон з Галичини до Райхс-комісаріату Україна (був створений 1.09.1941 р.) пройшов, як і передбачив мій батько, без найменшої проблеми. Після повернення до Києва Олесь попросив шофера вантажівки подякувати моєму батькові за таку чудову ідею [26].

З кінця 1941 р. Олесь Весняний – у Києві. Як український націоналіст. У вирі підпільної антифашистської боротьби [27].

Приблизно в січні 1942 р. створює і очолює Револуційну Українську націоналістичну організацію (РУНО), серед інших програмових цілей якої передбачалося усунення фюрера і переворот у Німеччині. У проекті листівки була також мова про замах на начальника поліції безпеки і СД... [28; с.574].

Скупі наявні розрізнені дані свідчать, що поет їздить по Київщині, веде організаційно-пропагандистську роботу серед молоді, розповсюджує листівки і різноманітну літературу, розбудовує організаційно РУНО, залучає до національно-визвольної боротьби і колишніх комсомольців [29].

Олесь Весняний з Києва виїжджав до Львова, а потім через певний час повернувся в Київ знову в складі нової похідної групи ОУН. Про це свідчить учасник цієї групи Микола Мартинюк в своїй книзі "Спогади з підпілля" виданій у Лондоні:

«Після загибелі мельниківців керівництво українським національно-патріотичним підпіллям перебрали на себе бандерівці. Їх ряди поповнювалися як за рахунок місцевих жителів, так і членів нових Похідних груп із Західної України. 29 червня 1942 р. після відповідного вишколу зі Львова на східні терени України вирушили Іван Семенюк, поет Олесь Весняний, Дацюк і Микола Мартинюк. Останній мав посвідчення співробітника кременчуцької газети «Дніпрова хвиля» [30; с. 28].

За що боровся Олесь Весняний, найкраще можна дізнатися з першоджерел: «Це звіти головної централі поліції безпеки й служби безпеки (СД) в Берліні, в яких мова про зріст невдоволення населення та зріст радикалізму й про протинімецьку настанову українських політичних угруповань. ...Одноразово згадані місцеві підпільні групи – київська Револуційна Українська Націоналістична Організація (РУНО, керівник Олександр Погорілий), крем'янецька – Фронт Української Револуції (ФУР) і львівська – «Борці за Незалежність України».

...Новістю є інформація про РУНО, яка мала мати біля 1000 членів і була розгромлена німецькою поліцією» [31].

У своєму звіті до штабу Розенберга начальник поліції безпеки і СД у Києві 15.09.1942 р. писав:

Документ №139.

УРИВОК З ДОНЕСЕНЬ ІЗ ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ СХОДУ №18.

Берлін, 28 серпня 1942 року.

Секретно!

Начальник поліції безпеки і СД

А. Ворог і питання безпеки. Український рух опору.

«24.07 цього року був арештований українець Погорілий, який, за його власними показаннями, є засновником і керівником РУНО – Революційної української народної організації. РУНО нібито утворена в Києві в цьому році й зараз має приблизно 1000 членів. ...З самого початку РУНО вважала, що Німеччина буде переможена Англією. Фактично, програма цієї організації була викладена включно в листівках. У Погорілого були знайдені 15 різних листівок, надрукованих на друкарській машинці. Вони є лише проектами і їх розповсюдження передбачалося найближчим часом. У цих листівках Погорілий вимагає знищення як російського, так і німецького імперіалізму: тільки тоді Східна Європа нарешті заспокоїться. З цією метою повинні бути усунені як Сталін, так і деспот Гітлер і його «головний собака» Гейдріх. Окрема листівка Погорілого звертається до угорських солдатів із запитанням, заради чого вони, по суті, воюють. Адже після війни Гітлер, як це видно з його книжки «Моя боротьба», перетворить Угорщину на свою колонію. Деспот Сталін буде замінений іншим деспотом. Слід відзначити, що, як повідомив Погорілий, він за професією є «поетом» – фаталіст і одиночка». Програма РУНО – це суміш більшовицьких ідей та радикальних націоналістичних тенденцій [32].

Як видно з цього документа, зразу після приїзду з Галичини Олесь почав втілювати ідею, яка поволи визрівала в його голові ще в Станіславі: боротися проти німецьких окупантів. Так, уже в січні 1942 р. він створює Революційну Організацію Українських Націоналістів (РОУН) і розпочинає активну діяльність. Але йому не довелося діяти довго: 24.07.1942 р. гестапо його арештувало.

У Києві, він і загинув у гестапівській катівні разом зі своїм товаришем-однокурсником з Київського університету – літератором-націоналістом Юрієм Булатом (за переказами – на електричному стільці) [33].

На підставі свідчень, які надавали націоналісти, які уникнувши арештів покинули Київ, або пішли у глибоке підпілля, а згодом виїхали на еміграцію – єдиним місцем, куди звозили людей, яких знищували був Бабин Яр [34]. Тому тіло Олександра Погорілого також ймовірно завезли до Бабиного Яру.

В Києві, де він загинув, лише зусиллями громадського комітету по увічненню жертв Бабиного Яру, у «Книгу скорботи України – місто герой Київ» за даними Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДФГОУ) у числі 887 загиблих цивільних осіб внесено і два речення про Погорілого (навіть ім'я і по-батькові для авторів видання залишалось невідомим):

«Погорілий. Засновник і керівник революційної української націоналістичної організації (РУНО) в м. Києві в січні 1942, яка нараховувала близько 1000 членів по Україні. Заарештований і загинув у гестапо 24.07.1942» [35].

В трьохтомнику «За забралом літературного псевдоніму і криптоніму» в розділі «Письменники, публіцисти, літератори... Галицьких видань ХІХ ст.- 40-років ХХ ст.» виданому у 2016 р. за авторством В. Морозюка у 2 томі на ст.79-80 поміщена енциклопедична розвідка «Олександр Погорілий (Весняний Олесь)» [43]. У дванадцятитомнику «Пом'яник імен на землі Прикарпатській» №10 за 2010 р. на ст.62-64 розміщено статтю «Олесь Погорілий», а у наступному №11 за 2011 р. – стаття «Олесь Весняний. Поет, патріот, борець» [44].

А от на Черкащині, на його Батьківщині, де народився і провів своє босоне дитинство поет, про нього, його життя і боротьбу за Україну взагалі ніхто нічого не знає! В українській літературі ім'я поета Олеся Весняного начебто не існувало, потонуло в трясовині забуття, а поетична й публіцистична спадщина Олеся Весняного загублена-розпорошена по багатьох виданнях, літературознавчо не опрацьована.

Тож нам всім – треба зробити все, щоб ім'я Олександра Погорілого (Олеся Весняного) якнайскоріше вирвати з вимушеного забуття й увічнити по достоїнству заслужено в одному ряду з кращими синами України, поетами-націоналістами Олегом Ольжичем, Оленою Телігою, Михайлом Дяченком (Марком Боеславом) та іншими патріотами, які свою кров, серця і світлі голови принесли на алтар української духовності.

Список використаних джерел

1. Олесь Весняний «Три подорожі». Машинопис. 2 аркуші. (уривок невідомого твору поета). Оригінал. Архів Ветрова О. В. м. Кам'янка.
2. Лист О. Погорілого рідному брату Миколі в с.Телепино. 20.01.1937р. 1 арк. (з двох сторін). Оригінал. Архів Ветрова О. В. м. Кам'янка.
3. Морозюк Володимир. Олесь Весняний – поет, патріот, борець. // Краєзнавець Прикарпаття №16 липень-грудень 2010 року.
4. Угорчак Юрій. Ректори Станіславського учительського та Станіславського (Івано-Франківського ім. Стефаника) педагогічного інститутів // Краєзнавець Прикарпаття. №19, січень-травень 2012.
5. Полєк Володимир. Хто знає щось про поета Олеся Веснянина (Погорілого)? // Літературна Україна, 17 квітня 1997 року.
6. Гаврилюк Володимир. Олександр Погорілий // Галичина, 21 травня 2015 року.
7. Полєк Володимир. Там же.
8. Гаврилюк Володимир. Там же.
9. Морозюк Володимир. Письменник Зоря Зоряна поетична // Просвіта Прикарпаття. – Режим доступу до ресурсу: <http://uaprosvita.if.ua/component/content/article/8-news/119-zoria-zoriana-poetychna.html>
10. «Самостійна Україна» №4, 12 липня 1941 р.
11. Видатні діячі Прикарпаття. Перекладачі. Ірина Дибко-Филипчак // Сайт «Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І.Франка». – Режим доступу до ресурсу: <http://www.lib.if.ua/dbase/persons.php?action=sort&q=7&by=nomination>

12. Морозюк Володимир. Сторінки до українських часописів у Станіславівсько-Франківську // Краєзнавець Прикарпаття №19, 2012.
13. Морозюк Володимир. Олесь Весняний – поет, патріот, борець // «Галицька Просвіта» №17, 20 травня 2010 року.
14. Олесь Весняний. Трагічна постать // Українське слово. №3, 26 липня 1941 р.
15. Олесь Весняний. Революційна націоналістка // Українське слово. №6, 2 серпня 1941 р.
16. Морозюк В. Олесь Весняний, поет – націоналіст із Шевченкового краю / В. Морозюк, І. Гаврилович // Перевал. – 2011. – № 2/3: зшиток 1. – С. 240–243.
17. Олесь Весняний. Збірка «Пісні серця». Вид-тво «Нове життя». Станіслав. 1941. Оригінал. Архів Ветрова О. В. м. Кам'янка.
18. Олесь Весняний. «Україні»; «На Київ, братове!...» // Українське слово» №17-18, 31 серпня 1941 року.
19. Морозюк Володимир. Сторінки до українських часописів у Станіславівсько-Франківську // Краєзнавець Прикарпаття №19, 2012.
20. Морозюк Володимир. Олесь Весняний – поет, патріот, борець // Сайт «Хата-читальня Прикарпаття». Письменники Прикарпаття. Олесь Весняний. – Режим доступу до ресурсу: <https://sites.google.com/site/xatachytalnya1/pismenniki-prikarpatia/oles-vesnaniy>.
21. Морозюк Володимир. Письменник Зоря Зоряна поетична // Просвіта Прикарпаття. – Режим доступу до ресурсу: <http://uaprosvita.if.ua/component/content/article/8-news/119-zoria-zorianapoetychna.html>
22. Гаврилюк Володимир. Там же.
23. Полек Володимир. Там же.
24. Гаврилюк Володимир. Там же.
25. Ветров Олександр. Олесь Весняний – повернення із забуття / Чигиринщина: історія і сьогодення. Матеріали V науково-практичної конференції 12-13 листопада 2015 р. Черкаси. Вертикаль, 2006.
26. Гаврилюк Володимир. Там же.
27. Морозюк Володимир. Олесь Весняний – поет, патріот, борець // Краєзнавець Прикарпаття №16 липень-грудень 2010 року.
28. Косик Володимир. Україна і Німеччина у другій Світовій війні. Париж-Нью-Йорк-Львів. 1993; Володимир Косик. «Націонал-соціалістична Німеччина і Україна». 1993. Нью-Йорк.
29. Степан Мудрик (Мечник). У боротьбі проти московської агентури. – Мюнхен: Українське видавництво, 1980.
30. Мартинюк Микола. Спогади з підпілля. – Лондон. 2000.
31. Є.Ш. «УПА в світлі німецьких документів» //Svoboda. UKRAINIAN DA I L Y. JERS EYCITY and NEW YORK. TUESDAY, JULY 31. 1984.No144. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.svoboda-news.com/arxiv/pdf/1984/Svoboda-1984-144.pdf>
32. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАГОВУУ). Документи німецької окупаційної влади. Фонд штабу Розенберга. Донесення із окупованих територій Сходу №18. Звіт начальника поліції безпеки і СД у Києві 15.09.1942 р.; Володимир Косик. «Націонал-соціалістична Німеччина і Україна». 1993. Нью-Йорк.

33. Морозюк Володимир. Олесь Весняний – поет, патріот, борець // Сайт «Хата-читальня Прикарпаття. Письменники Прикарпаття. Олесь Весняний».
34. Червак Богдан. 21 лютого 75 років тому в Києві розпочалися розстріли підпілля ОУН.// Громадське радіо 21 лютого 2017 року. – Режим доступу до ресурсу: <https://hromadskeradio.org/programs/rankova-hvylya/21-lyutogo-75-rokiv-tomu-v-kyievi-rozpochalysya-rozstrily-pidpillya-oun-bogdan-chervak>
35. Книга скорботи України – місто-герой Київ / ред. колегія: голова О. С. Яковенко, заст. гол. О. П. Биструшкін, І. М. Красильников, П. П. Панченко, відп. секр. Г. Є. Ясєв. К., 2003. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kby.kiev.ua/komitet/ru/membook/bookofsorrowukraine/16/207.html>
36. Морозюк Володимир. За забралом літературного псевдоніма і криптоніма: (Письменники публіцисти, літературознавці на сторінках галицьких видань ХІХ ст. –40-х років ХХ ст.) : у 3 т. / Володимир Морозюк. – Івано-Франківськ, 2016.
37. Морозюк Володимир. Пом'яник – 10: імена на землі Прикарпатській / Володимир Морозюк. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2010.

УДК 929:908:7.04](477.46)

О. О. Яшан,

*к.і.н., доц., доцент кафедри історії України
та суспільних дисциплін*

Черкаський державний технологічний університет

ІВАН ЇЖАКЕВИЧ: ОРДЕНОНОСНИЙ ІКОНОПИСЕЦЬ

Іван Сидорович Їжакевич – народний художник України, видатний діяч українського мистецтва, живописець, графік, геніальна особистість, один з визначних постатей ХІХ – ХХ століття, з іменем якого пов'язана ціла епоха в українському мистецтві.

Народився Іван Сидорович 18 січня 1864 року. Дитячі роки минули в невеличкому мальовничому селі Вишнопіль Уманського повіту (нині Тальнівського району на Черкащині).

Його батько – Сидір Іларіонович, походив з козацьких чумаків. У 1863 році Ісидор познайомився зі священником села Довге Оксентієм Мараховським і посватав його дочку Марію. В кінці 1864 року Марія народила первістка Івана, а потім ще 11 дітей. Сім'я була багатодітною, і зрозуміло, що прогодувати стільки ротів було непросто. Не мали змоги батьки дати й освіту своїм дітям, Іванові ж дуже хотілося вчитися. В 1859 році при Вишнопільській парафії було відкрито церковно-парафіяльну школу. Навчання проходило в пристосованому приміщенні, а в 1860 році було збудовано спеціальне приміщення. В тому ж

будинку жив і перший вчитель – дяк. У школі навчалося лише 15 хлопчиків серед, них був і Іван Сидорович.

З раннього дитинства він захопився малюванням і мріяв, що покине рідне село, поїде до Києва і «вивчитися там на художника». Початкову школу при церкві Іван закінчив у 12 років, і в тому ж році батьки відправили сина до Києва, де його дядько-псаломщик, що служив в двох київських монастирях, а крім того, писав ікони, влаштував Івана служити посохоносцем до архієрея в Братському монастирі. Так що першим учителем майбутнього художника був той самий дядько, ім'я якого історія не зберегла. Служачи при архієреї, Іван мав доступ до скарбниць церков, де зберігалися старовинні рукописи з унікальними гравюрами, ікони, щодня він міг розглядати фрески і мозаїки в самих храмах. Архієрей, помітивши здібності юнака до малювання, направив Їжакевича в іконописну майстерню Києво-Печерської лаври, де Іван, витримавши конкурс, провчився з 1876 по 1882 рік. У майстерні Іван старанно виконував всі завдання, не відмовлявся від жодної роботи, із захопленням писав з натури все, що потрапляло йому на очі. Як згадував сам художник: «Два роки я витратив на вміння малювати руки, а ще рік – на ступні ніг».

Намалювавши перед дзеркалом автопортрет, І. С. Їжакевич наважився піти з ним до Миколи Мурашка. В роботі юного художника М. Мурашко помітив іскри таланту, але, дізнавшись про бідність, поцікавився, хто ж буде платити за навчання. У цей час М. Мурашка покликали у терміновій справі, а І. С. Їжакевич почав змальовувати голову дівчини з картини, що висіла на стіні. Повернувшись, М. Мурашко був вражений художньою вправністю та швидкістю роботи його нового знайомого. Він запропонував хлопцеві працювати помічником, на посаді репетитора учнів молодших класів, а паралельно безкоштовно на академічному курсі Художньої школи. У школі він швидко звернув на себе увагу і незабаром став одним з кращих учнів М. Мурашка. В Художній школі І. С. Їжакевич навчався з 1882 по 1884 рік.

У 1883 році вихованців школи М. Мурашка залучили до реставрації фресок XII століття Кирилівської церкви. Керівниками реставрації були художник Михайло Олександрович Врубель і професор, історик мистецтва і археолог Адріан Вікторович Прахов. Це стало для молодого художника першим серйозним знайомством зі специфікою церковних розписів. Врубель з самого початку звернув увагу на талановитого юнака і навіть довірив йому на хорах самотійно написати Богоматір. Він же порадив І. С. Їжакевичу їхати вчитися в Петербурзьку Академію мистецтв.

На початку 1884 року юнак їде до Петербургу, щоб вступити до Академії мистецтв. Спізнившись на чотири години на екзамен, Іван Їжакевич два місяці клопотав про дозвіл додатково скласти іспити й таки за сприяння земляка Віктора Дмитрашка вступає до Академії мистецтв, у гіпсофігурний клас, згодом його перевели до натурального класу. В Академії І. С. Їжакевич навчався з 1884 по 1888 роки, за успіхи в навчанні його неодноразово нагороджували срібними медалями. Вчителями Їжакевича були А. Куїнджі та І. Рєпін.

На жаль, постійні матеріальні труднощі і необхідність пошуку заробітку для існування не дозволили талановитому юнакові пройти повний курс навчання в Академії. У 1888 році Іван через брак грошей був змушений кинути навчання, отримавши звання вчителя малювання середньої школи. Починається самостійне творче життя. Незабаром до Івана Сидоровича прийшла популярність художника-ілюстратора журналів. Його малюнки, що зображували картини побуту українського народу, його святкові обряди, сторінки славного історичного минулого – від сцен, що ілюструють київські літописи до образів Запорізької Січі, стали з'являтися на сторінках таких популярних журналів, як «Нива», «Сонце Росії», «Північне сяйво», «Живописний огляд» тощо.

Цікаво, що незважаючи на участь в монументальних проектах, в живопису Івана Їжакевича ключовою темою є народний побут. Найчастіше він створював замальовки з життя селян. Пізніше захопився історичними картинами та ілюстраціями до сюжетів літературних творів Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка ... Це захоплення переходить в професію – Іван Їжакевич починає працювати в популярному на той час ілюстрованому журналі «Нива». У 1890-х рр., роках реакції, коли діяв царський наказ про заборону української літератури, мови, пісні в «Ниві» з'явилися перші його ілюстрації до творів Тараса Шевченка – «Катерина», «Причинна», «Гайдамаки», «Перебендя», що стало початком його праці по створенню своєї «Шевченкіани». У «Ниві» Іван Сидорович працював до 1917 р., коли журнал припинив існування. Ряд оригіналів малюнків І. С. Їжакевича, виконаних для «Ниви», були продані і знаходяться за кордоном (у Лондоні, Австрії, США. Композиції митця були ніби продовженням задуманих Шевченком і Жемчужниковим офортів про Україну. З'являються малюнки до творів Гоголя, він малює картину «Повстання в Києві 1113 року» і «Гонець Богдана Хмельницького». Захоплює художника історія, про що свідчать твори «Запорожець», «Український кобзар», «Максим Залізняка», «Запорожець у зимовому одязі», «Григорій Сковорода в дорозі».

Наприкінці XIX століття він повертається до Києва, де приймається за самостійне виконання релігійних композицій. На початку XX століття художник розписав Храм преподобних Антонія і Феодосія Печерських, але найвідомішою роботою є розписи (1902 – 1910 рр.) в інтер'єрі новозбудованих в Києво-Печерській лаврі Трапезній церкві і палати, які Їжакевич виконав під керівництвом архітектора Олексія Щусєва. Було створено фрески «Різдво», «Стрітання», «Хрещення», «Воскресіння», лики Святих в медальйонах і лики Печерських Святих (50 поодиноких фігур!).

У 1905 – 1906 роках Іван Їжакевич обіймає посаду художнього керівника школи малювання в Лаврі, в якій колись навчався сам.

У 1910 році, в рамках благодійної акції, разом із Фотієм Красицьким, внучатим племінником Т. Шевченка, бере участь у випуску плакату з портретом і біографією Тараса Шевченка. Тираж на ті часи нечуваний – 100 тисяч примірників.

У творчості Івана Їжакевича значне місце займає робота над розписом Георгіївської церкви храму-пам'ятника «Козацькі могили» (1911 р.), спорудженого на честь подвигу козацько-селянського війська Богдана Хмельницького, яке прийняло бій з добре озброєною 150-тисячною армією польського короля Яна Казимира поблизу Берестечка, сіл Митниці, Острова, Солонева і Пляшева (нині ці села Радивилівського району Рівненської області).

Розписуючи 1911 р. церкву святого Георгія на місці Берестецької битви 1651, відвідав Почаївську лавру на Тернопільщині. Оздоблення пам'ятника-музею в Пляшеві тривало до середини 1914 року – перервала Перша світова війна. Художник разом зі своїми учнями встиг написати на фасаді композицію «Голгофа», чотири портрети на колонах, розписати ворота і двері церкви. Талановитий майстер створив також кілька полотен для панорами Берестецької битви. Всі вони, на превеликий жаль, були вивезені австрійцями в роки першої світової війни і, можливо, назавжди втрачені для нашого народу.

Під час війни художник проілюстрував «Український буквар» і навіть написав кілька п'єс про сільське життя – «Гречаники», «Стара школа», підібрав музичний супровід.

У 1919 році в Києві Іван Їжакевич бере активну участь у створенні Першої Професійної Спілки художників. Працює у книжковій графіці, монументальному живописі (розписав Борисоглібську церкву, Успенський собор Києво-Печерської лаври), писав портрети та пейзажі. Продовжував створювати ілюстрації до «Кобзаря», написав ряд робіт, присвячених життю Тараса Шевченка.

Художник виконує численні замовлення на історичні картини і панно для історичних і краєзнавчих музеїв Києва, Харкова, Чернігова і Дніпропетровська. Серед них – розпис первісної Кирилівської стоянки, картина народного повстання 1113 року проти київських правителів, «Битва чернігівського князя Чорного з древлянами», полотна, присвячені битві киян з литовським воєводою Гоштовтом в 1471 році і бою в селі Веселому 28 лютого 1861 року. У 1936 році художник створив 15 монументальних панно на тему «Історія землі» для Геологічного (нині Палеонтологічного) музею Академії наук України в Києві. Для будинку-музею Шевченка в Києві малює картини «Гайдамаки в Умані», «Перебендя 2, «Зустріч Т. Шевченка з сестрою Яриною», «Похорон Шевченка» та – одну з найкращих – «Мені тринадцятий минало», сюжет якої пов'язаний з автобіографічними рядками однойменного вірша.

На початку 1930-х Іван Сидорович повертається до ілюстрування літературних творів; виступив як ілюстратор «Кобзаря» Т. Шевченка, творів М. Гоголя, І. Франка, М. Коцюбинського, Лесі Українки, Г. Квітки-Основ'яненка, роману Івана Ле «Наливайко». Свої ілюстрації Їжакевич малював переважно олійними фарбами в одній техніці – гризайль.

Коли до Шевченківського ювілею (1939 р.) потрібно було замовити оформлення «Кобзаря», то одногolosно було вирішено доручити цю роботу Івану Сидоровичу Їжакевичу. Ілюстрації до «Кобзаря» стали вершиною творчого доробку майстра. Вони відтворюють і дитячі переживання, і любов до українського народного життя, його побуту, звичаїв, уподобань. Автобіографічні поезії

Шевченка «І золотої, й дорогої», «Мені тринадцятий минало» наче переплітаються з його власним дитинством. Ці ілюстрації увійшли до хрестоматій та підручників, на них виховувалась українська молодь. Майстер створив біля 30 малюнків, він наче підвів підсумок свого життєвого досвіду. За ілюстрації до «Кобзаря» Тараса Шевченка Іван Сидорович отримав державну премію СРСР.

Взагалі, уся шевченкіана художника складалася з 200 творів.

Під час Другої світової війни він залишається в Києві, у підвалі свого будинку переховує дві єврейські родини. Продовжує роботу над «Енеїдою» І. Котляревського.

Великий успіх мала персональна виставка з нагоди 80-річчя з дня народження та 60-річчя творчої діяльності Івана Сидоровича. Після війни написав картини: «Вступ Радянської армії до Києва», «В партизанському таборі», «Партизани в засаді», «Ворог в оточенні».

У повоєнні роки вітчизняна книжкова графіка переживає бурхливе піднесення. Видаються небаченими до того твори класиків української і зарубіжної літератури. Іван Сидорович ілюструє «Кленові листки» Василя Стефаника, «За готар» Ольги Кобилянської.

Треба відзначити, що в кінці 1940-х років художник практично офіційно повертається до розписів храмів. До Івана Сидоровича звернулися священики кількох церков столиці з проханням прикрасити їх храми своїми роботами. Так з'явилися його фрески та ікони в нині діючих церкви Покрови Пресвятої Богородиці на Пріорці і Макаріївської церкви на Лук'янівці, хоча частину робіт І. С. Їжакевич виконував практично «підпільно». При цьому, влада не тільки закрили на цей факт очі (мовляв, що візьмеш з 80-річного художника?), Але і до 85-річного ювілею нагородили Івана Сидоровича орденом Трудового Червоного Прапора, а через два роки надала звання народного художника УРСР. До речі, образ священномученика Макарія для однойменної церкви художник писав, розмінявши дев'ятий десяток років. Як і Куренівська Оранта, ікона священномученика Макарія вважається чудотворною. Як пишуть історики, «Господь дав йому сили, зберіг твердість руки і гострий художній погляд».

Він продовжує працювати і в свої 98 років, після смерті художника на мольберті залишилася незакінченою його картина «Декабристи в Забайкаллі».

Народний художник України, видатний живописець і графік Іван Сидорович Їжакевич помер 19 січня 1962 року. Прожив без двох років ціле століття. Прожив чесно і благородно, віддаючи все, що мав, народу. Дивлячись на нього, не можна було повірити, що Іван Їжакевич створив понад двадцять тисяч робіт, останню картину розпочав за тиждень до смерті.

Жити так довго – Богом дарований вік. Це рідкісне і виняткове явище. Чи не через надзвичайну любов до України й її народу, безмір любові до свого рідного народу, Івану Їжакевичу довелося стати важливим у житті його доби. Він служив народові, жив посеред нього і незважаючи на всі життєві перепони, був життєлюбом, життєрадісним, вірив у силу свого народу.

Список використаних джерел

1. Дундяк Ірина. Іван Їжакевич і церковне мистецтво України другої пол. XX ст. – Режим доступу: <http://nz.ethnology.lviv.ua/archiv/2016-5/12.pdf>
2. Іван Сидорович (Исидорович) Ижакевич – Режим доступу: <https://parashutov.livejournal.com/58971.html>
3. Іван Їжакевич, Живописець епохи – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=fYT2CHFiFx8>
4. Лопата Павло Іван Їжакевич – феномен в українському мистецтві – Режим доступу: <http://meest-online.com/history/figure/ivan-jizhakevych-fenomen-v-ukrajinskому-mystetstvi/>

УДК 821.161.2

С. С. Бєляєва,

*к.е.н., доц., доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
Черкаський державний технологічний університет*

ТВОРЧА ЛІТЕРАТУРНА СПАДЩИНА СТАНІСЛАВА БУРЯЧЕНКА

Черкаський край, як осердя України, зосередивши на своїх теренах відомі історичні, краєзнавчі артефакти, також багатий на творчі особистості, що підтверджується відповідною творчою спадщиною наших земляків.

Відомий вислів «Немає пророка в своїй вітчизні» має певний філософський зміст, адже трактування творів і висловлювань багатьох наших земляків, таких, зокрема, як Василь Симоненко, говорить про можливість передбачити певні випробовування на життєвому шляху українців та застерегти від негараздів, підготувати до того, щоб вистояти в боротьбі за ПРАВДУ, СПРАВЕДЛИВІСТЬ і НЕЗАЛЕЖНІСТЬ від потенційних завойовників нашої рідної української землі.

Аналізуючи певний історичний період у житті відомої особистості, маємо чітко розуміти ті умови, за яких формувався характер, відбувалося становлення людини, зароджувався та розкривався творчий потенціал.

Варто зазначити також те, що на формування людини творчої вагомий вплив має оточення, в якому зростає дитина, усвідомлення молодого людиною свого призначення в цьому світі та можливість визначити свій шлях у напрямку розвитку своєї особистості.

Досвід ознайомлення з історією краю нерідко свідчить про те, що талант не завжди може торувати перепони на шляху до серця кожного, на кого спрямована творчість автора, а творчі роботи можуть не тільки роками, але й десятиліттями, а, може, й століттями, бути невідомими широкому загалу та отримати своє визнання лише після того, як автор залишає земний простір.

Так, зокрема, відбувалося й з творчістю нашого знаного на сьогодні поета, письменника Василя Симоненка, який за свого недовгого (неповних 29 років) земного життя здобував журналістську освіту, працював у газетах Черкаської області, недовго – на республіканському (всеукраїнському) рівні.

Талант митця слова, творчої особистості Василя Симоненка на Черкащині розкрив майже невідомий на цей час, а в роки студентства та журналістської праці в обласних газетах «Черкаська правда» та «Молодь Черкащини» його соратник і колега-журналіст Станіслав Якимович Буряченко.

Про цей факт існують спогади відомого в колах журналістів Олексія Срібрянця, які він записав у своїх спогадах про Василя Симоненка «Кілька років в одній упряжці».

Автор наголошує на тому, що за поточними буденними журналістськими справами в колективі журналістів Черкащини не надто звертали увагу на творчий потенціал своїх молодих колег, тим паче тих, хто лише нещодавно набував теоретичних знань у студентських аудиторіях. Нижче наведу уривок із його спогадів.

«Про те, що Василь пише вірші, я дізнався десь через півроку-рік його роботи у відділі культури, та й то випадково. Якось зайшов до кабінету, де, крім мене, нікого не було, Буряченко Слава, з ким Вася по призначенню поїхав уже після закінчення університету працювати у «Черкаську правду»; до цього Вася у нас проходив літню практику. Показує мені Слава університетську газету «За радянські кадри», де була надрукована велика добірка з дружніми шаржами про літстудію, де головою був Василь Симоненко, а одним із її членів уже відомий на той час, але звичайно, не так, як тепер, Борис Олійник. Це якось мене різануло. Ніхто з черкаських журналістів не знає, що Вася поет, а раз був головою студії, то поет, мабуть, не такий уже сірий, до яких нас привчила поетична пошта.

Що Вася захоплювався поезією, знали всі. Він читав при нагоді напам'ять щось із Тичини, Рильського. Ходив він і на засідання літстудії при «Черкаській правді», виступав з порадами, коли обговорювали «творче натхнення» чергового початківця, але свого ніколи не читав.

Десь через півроку після того, як я дізнався від Буряченка, Вася показав мені три чи чотири свої вірші».

Наразі завдяки вшануванню творчості Василя Симоненка його твори та автобіографічні дані відомі багатьом поціновувачам літературної спадщини «витязя української літератури».

Сьогодні за сприяння небайдужих до поетичного слова, до літературної спадщини наших земляків виходять друком їх твори, які розкривають непізнаний світ душевного болю, прагнення до справедливості, популяризації ліро-епічного жанру відносно до поетизації рідного краю, батьківської землі, Черкащини.

Отже, вшановуючи пам'ять наших талановитих земляків, ми можемо розпочати створювати «Книгу вшанування їх талантів». Одним із наших земляків, внесок якого в творчу літературну спадщину Черкащини наразі недостатньо відомий, може бути й Станіслав Якимович Буряченко.

Нижче Вашій увазі пропонуються витяги з автобіографії Станіслава Буряченка, яку він складав у середині 90-х років ХХ ст., що може сприяти певному розумінню притаманних автору ряду рис характеру та які характеризують його як просту, «без так званих закивоків» людину, не без нотки гумору та з самокритичною оцінкою своєї постаті та власних хиб.

«Коротко про себе.»

Народився 1934 року під знаком Овена у Чигирині (згідно з метрикою), хоча батьки жили й працювали у Медведівці: мати – у школі, батько – у сільраді. Очевидно, в селі не було акушерки. Звідси – висновок: маю дві «малі» батьківщини, не рахуючи Головкивки, де дуже часто і подовгу проживав згодом при дідові й бабі. Між іншим, згідно з метрикою, народився 26-го березня, а фактично, за свідченням батьків, – 24-го. Тож і маю з того часу, на відміну від решти людей, аж два дня народження, що при сучасному матеріальному становищі буває обтяжливим.

Вижив у війну (восени 1941 року двічі був при смерті, контужений при бомбардуванні на переправі через Дніпро, але оклигав). Пережив 6 царів, простибіг, вождів. Підростав і виховувався в комуністичному дусі при «великому батькові, вчителеві й другові дітей». Після закінчення Чигиринської середньої школи № 1 вчився на факультеті журналістики Київського держуніверситету імені Т. Г. Шевченка в 1952-57 рр., тобто трохи – при Йосипові Сталіні, далі – при Маленкові (зовсім недовго), потім – при Микиті Хрущові, при якому згодом працював у редакціях газет «Черкаська правда», «Молодь Черкащини», «Прапор комунізму» (Черкаська районна газета) – до осені 1962 р.

Відтоді – новий життєвий етап: робота в партійних, автотранспортних, профспілкових органах. З середини 70-х років влився в робітничу сім'ю, освоївши спочатку професію гальваніка на заводі телеграфної апаратури, а з 1980 року – спеціальності слюсаря, слюсаря-сантехніка і стропальника (за сумісництвом) на «Азоті», з котрим розпрощався у 1992 році, після чого пізнавав секрети безробітного «бізнесу». І все ж-таки – вижив, діждавшись, як і всі земляки, новітньої епохи відродження вільної України-неньки.

За весь цей час запам'яталась лише одна визначна подія в особистому житті – вихід у 1980 році з «незламних» лав КПРС. Відтоді безпартійний. «ЗА» – усіх демократів, котрі ладні голови покласти за рідну Україну.

Друкувався в республіканських, обласних і районних газетах.

Дружина Валентина – черкащанка. До виходу на пенсію працювала робітницею на трикотажній фабриці. Маю двох доньок, двох онуків – студента й школяра і онучку-дошкільня.

Сам нині – на пенсії. Як і всі черкасці, дихаю «багатою» сумішшю повітря з різноманітними хімічними сполуками місцевого виробництва, займаюсь городництвом на приміській ділянці, а також потроху продовжую писати, поки що – «до шухляди».

Сподіваюсь, як і всі, на краще.

Поживемо – побачимо».

«З перших днів життя довелося спізнатися з жартом і трагедією, не відаючи про них». – писав Станіслав Буряченко.

«...На початок війни сповнилося стільки, скільки було відмічено за життєвим часописом. Війну спізнав на собі вельми дошкульно. При бомбардуванні на переправі через Дніпро (у 1941 році, у серпні), біля «пристані Бужин» (була така, тепер затоплена) був контужений, вилікувався протягом 5-ти років після війни, дякуючи тогочасним київським лікарям.

Навчатися азбуці й життю почав під час евакуації, в селі Ново-Дівичому, Куйбишевської області (ще один «жарт» – нема села, утоплено на дні моря).

Після визволення рідної землі від гітлерівської навали продовжив навчання у Чигиринській середній школі № 1. Довчився, дякуючи нашій вчительці з російської мови й літератури Галини Наумівни, до того, що почав складати вірші й після школи майнув до Київського університету з метою досягнути журналістську професію і загострити вістря свого пера проти всілякої ...

... Щодо писання. Пишу, як згадував, ще зі шкільної парти... Але, крім журналістських витворів, іншого довгий час не поспішав друкувати і тільки дециця з вішованого доробку з'явилася на шпальтах місцевих газет на початку 70-х років і аж ось оце, під час перебудови, дріб'язок надрукували. Щось різке тут бояться друкувати...»

На журналістській ниві С. Буряченко працював плі-о-пліч з нині відомим і шанованим поетом-літератором і журналістом Василем Симоненком, зокрема, в таких газетах, як «Черкаська правда», «Молодь Черкащини».

У книзі Станіслава Буряченка «Крізь болотну тишу – до весняного грому» (Спогади про Василя Симоненка), яка 2001 року вийшла в світ у видавництві «Смолоскип» за сприяння Фонду розвитку мистецтв, Черкаської обласної організації спілки письменників України (й особисто – її очільника на той час – Григорія Павловича Білоуса), за підтримки черкаського журналіста та письменника Миколи Семеновича Сніжка (нині – лауреата премії на честь Василя Симоненка «Берег надії»), Анатолія Олександровича Ткаченка – доктора філології та професора Київського національного університету імені Тараса Шевченка, автором наведено, зокрема, приклади студентських буднів у Києві під час опанування мистецтва журналістики В. Симоненком та С. Буряченком, перші роки журналістської праці на Черкащині, формування першої «поетичної ластівки» Василя Симоненка, дещо й про парубочьке та сімейне життя; не обійшлося й без погляду на політичну ситуацію тих часів.

Протягом 2000 року до цього часу (на жаль, автор не встиг їх побачити за життя) у світ вийшли друком декілька книжок автора Станіслава Якимовича Буряченка:

- Крізь болотну тишу – до весняного грому (спогади про Василя Симоненка);
- Суцвіття до поетового вінка. Пам'яті Василя Симоненка, людини і поета;
- Буряченко С. Я. Супроти вітру і негоди;
- Чигиринські наспіви;

- Сміх – крізь сльози;
- Клен мого кохання.

Щодо книги «Крізь болотну тишу – до весняного грому (спогади про Василя Симоненка)», варто зазначити, що книга готувалася до друку в 2000 році, який на Черкащині було названо роком пам'яті Василя Симоненка, визначного українського поета, талановитого журналіста, лауреата Державної премії України ім. Тараса Шевченка. В. Симоненко постає у спогадах черкаського журналіста Станіслава Буряченка зримо, повноросто як людина проста і водночас непересічна. Автор наводить багато невідомих широкому читачеві фактів з його життя, а також чимало недрукованих досі його віршів, що збереглися в записниках С. Буряченка.

Поетична збірка «Сміх – крізь сльози» С. Я. Буряченка вийшла друком у 2015 р. За життя автора планувалося включити її до збірника творів автора під загальною назвою «Земні долоні», куди мали входити рубрики «Сатира – не троянда (сатира і гумор)», «Шрапнеллю – по мішенях (мікробайки та мініатюри з натури)», «У світі тварин, птахів і плазунів...». Малюнки народного художника України Анатолія Василенка суттєво доповнюють зміст віршованих сатиричних і гумористичних творів.

Книга «Чигиринські наспіви» присвячена оспівуванню рідної Чигиринщини, її природи, духовних першоджерел, працьовитих людей.

Поетична рубрика «Клен мого кохання», присвячена дружині Валентині, автором була скомпонована за життя для збірки «Земні долоні». На жаль, як це буває в нашому житті, не завжди автор бачить свій твір на власні очі. Важка хвороба, трохи більше, як за півроку від часу її «нападу», забрала в інші світи ще одну Земну Людину...

Та душевність, гумор, гостре та влучне слово відображене в творах...

Кохання та любов, сміх крізь сльози, чуйність та природня душевність до тих, хто слабший та потребує допомоги, хоча б у добромu слові... – знайде читач у творах Станіслава Буряченка.

До поетичної рубрики «Клен мого кохання» редактором-укладачем додано декілька прозових творів, які знайдені в рукописах автора та які також доповнюють своєю змістовною душевною та трепетною складовою ГАРМОНІЮ ФІЛОСОФІЇ СЛОВА.

Представлена до друку й книжечка «Маринчині оповідки» для дітей молодшого та середнього шкільного віку. Поетичні та прозові твори, представлені в цій книжці автором, могли б із легкістю та зацікавленістю сприйматися дитячою читацькою аудиторією.

У книжці представлені також дві казки, які, на мій погляд, цілком можуть стати основою для мультиплікаційних фільмів.

Для кращого сприйняття віршованих і прозових творів у книжечці читачу пропонуються для споглядання неவிбагливі малюнки, створені дітками, які прочитали цю книжечку в рукописному вигляді завдяки популяризації творчості нашого земляка працівниками бібліотек м. Сміли тощо.

Для усіх тих, хто доклав свої зусилля та творчий хист до створення малюнків для книжки «Маринчині оповідки», книжка стане дарунком.

Готується до друку й книга автора для дітей молодшого шкільного віку «ПИСАНКИ», створена на основі дитячих спогадів автора книги, якому на початок війни з гітлерівською навалою (1941 р.) виповнилося лише 7 років, та який пізнав воєнне лихоліття, неодноразово потрапляв під обстріл, був контужений, у шкільному віці залишився без рано померлого батька.

Завершити доцільним вважаю словами автора – нашого земляка Станіслава Якимовича Буряченка «Народився, як і всі»...:

*Народився, як і всі.
І живу ще й досі:
Вмитий травами в росі,
Хрещений колоссям;
На Тарасовій землі,
На українськiм лоні
Колисали журавлі
У земних долонях.
Як ся маєм,
Вам судити,
Любенький читачу.
Сподіваюся на щирість
Й Вашу добру вдачу.
Даждь нам, Боже,
світлу долю
Всім нащадкам мати,
Щоби квітла на роздоллі
Україна-мати.*

Станіслав БУРЯЧЕНКО, «нащадок чигиринських козаків», 1998 р.

Список використаних джерел

1. Буряченко С. Я. Крізь болотну тишу – до весняного грому [Текст] : спогади про Василя Симоненка / С. Я. Буряченко. – К. : Смолоскип, 2001. – 124 с.
1. Буряченко С. Я. Суцвіття до поетового вінка [Текст] : поезії / С. Я. Буряченко. – Черкаси : «Засвітки», 2001. – 24 с.
2. Буряченко С. Я. Супроти вітру і негоди [Текст] : поезії / С. Я. Буряченко. – Черкаси : «Вертикаль», видавець С. Г. Кандич, 2015. – 100 с.
3. Буряченко С. Я. Сміх – крізь сльози. [Текст] : поезії / С. Я. Буряченко. – Черкаси : «Вертикаль», видавець С. Г. Кандич, 2015. – 88 с.
4. Буряченко С. Я. Чигиринські наспіви [Текст] : поезії / С. Я. Буряченко. – Черкаси : «Вертикаль», видавець С. Г. Кандич, 2015. – 48 с.

Е. В. Кучма,
студент II курсу історико-філософського відділення
ПНПУ ім. К. Д. Ушинського
м. Одеса

МИКОЛА ІВАНОВИЧ ЦИБЕНКО – ТАЛАНОВИТИЙ ПИСЬМЕННИК З ЧИГИРИНЩИНИ

Ось вже минуло декілька років з дня тяжкої втрати – відійшов у вічність українській письменник, поет, казкар, а найголовніше патріот свого рідного краю, своєї Батьківщини – Микола Іванович Цибенко.

Уродженець Чигиринщини, Микола Іванович провів тут усе своє парубоцьке життя, згодом навчання в місті Дніпропетровську (нині м. Дніпро), потім – робота по освоєнню цілих земель Казахстану. Проте доля вертала додому, туга за Батьківщиною змусила оселитися на землях козацького Січеслава (так поміж друзями називав Микола Іванович вже рідне йому місто).

Народився 14 листопада далекого 1939-го року, тоді, через очі ще малого Миколки пройшла Друга Світова війна, голод та переселення з рідного села, яке в майбутньому він не раз згадуватиме в своїх творах та віршах [2].

Було всього: і радості, і горя, і вдачі, і лиха, проте хлопчина все долав, і всі емоції, які отримував від того, вкладав і виливав у своїх рукописах. Від того до пера потягнувся ще з шкільних років.

Останній дзвінок пролунав у 1956 році. А тому після її закінчення потрібно відразу готуватися до вступних екзаменів. В тому ж році вступив до Дніпропетровського інженерно-будівельного інституту. П'ять років навчання пролетіли непомітно. Вже в 1961 році, за розподілом Микола Іванович їде в Казахстан до цілисного колгоспу працювати прорабом. Там же й одружився, незабаром народився син. Але якби не було добре та гарно в новім краю, проте доля підказувала, що дома найкраще. Все частіш снилися стара Боровиця. Снилися і ті кривуваті вулички, і та батьківська хата, і старе пасовисько, де ще малим з однопітками гнав пасти череди. Вже скоро він повертається в Україну і оселяється зі своєю родиною у Вільногірськ. Там влаштовується працювати до будівельного управління. Згодом, переїжджає до Дніпропетровська (нині – Дніпро), де від тої миті і до самої пенсії стає відданим своїй роботі в проектному інституті.

Працював за фахом інженера-будівельника, творив винаходи, палко любив свою роботу. У вільний час писав казки для малечі, які ставилися у театрах

багатьох містах України. Знався у гуморесках та сатирі. Це була високоосвічена людина [3].

Не покидав і віршування. Невтомний трудівник, палкий патріот своєї країни, завжди з гумором, з під руки Миколи Івановича вийшло вісім поетичних збірок, які у всі роки приносили радість та втіху українському народу. Це були: «Пригоди Тихослава», «Лисяче серце», «Сім казок», «Ключ трава», «Ожуг», тощо. Його п'єси ставили у театрах Луганську, він сам – друкувався в різних журналах, на його вірші писалися пісні. Від цієї людини життя завжди вирувало ключем. Радів світові, був небайдужий до рідного краю, закарбувався всім, як людина чуйна, оптимістична, життєрадісна, життєвій силі якого могли б позаздрити більшість з нас. Але як всім нам відомо, що Бог забирає найкращих [1].

В тяжкі події Революції Гідності, Микола Іванович не був остронь, навпаки, люди бачили його в епіцентрі подій на Майдані міста Дніпра. Всі знали його як людину з фотоапаратом. Мимохідь жартував, мовляв, що у нього на плівці є все і всі.

27 жовтня 2016 року на 77-му році свого життя перестало битися серце Миколи Івановича Цибенка, людини з великої літери, людини, яка творила і звершувала прекрасне та вічне.

Про нього завжди казали тільки хороші слова. Це й не дивно, адже Микола Цибенко був вірним другом, близькою людиною. В пам'ять, на його сторінці у соціальній мережі близькі та рідні залишили слова скорботи:

« – Не можу повірити, що це – правда, що це – назавжди!.. С початку жовтня я відключив свій стаціонарний телефон, але цей факт засмучував тільки однією обставиною: я більше не зможу частіше телефонувати Миколі Івановичу, вести з ним душевні бесіди і палкі політичні дискусії... Як відчував... Проклята війна відбирає увесь вільний час і сили для спілкування з близькими, дорогими серцю людьми!.. Про колишні часи, насичені приємними і цікавими творчими зустрічами, доводиться тільки згадувати з ностальгією і сподіванням, що незабаром усе повернеться... Багато разів на різноманітних заходах я просив пана Миколу прочитати свої вірші, а він скромно відмовлявся, казав: «Не вмію, не артист!»... Але завжди без вагань приходив на допомогу, був поряд на патріотичних заходах, на Майдані! Скромно жив, скромно пішов, нікого з друзів не турбуючи... Але який біль, яка важка втрата, наче відрізали півсерця!.. Таких людей на світі критично мало! Стало ще менше... Спочивайте з миром, вельмишановний наш Поет, Патріот, Друг!..» – зазначив Юрій Гук.

Отже, автору щиро хочеться, щоб Миколу Івановича пам'ятали не тільки там, де він прожив більшу частину свого життя, а й не забули на Батьківщині – Чигиринщині.

Ось так закінчився життєвий шлях цієї видатної людини, яка лишила по собі слід в історії та культурі всієї України. Про таку людину пам'ятатимуть вічно, бо вони ж такі люди залишаються назавжди у наших серцях.

Напевне, було б доречно назвати одну із вулиць чи провулків нашого міста чи села Боровиці, щоб хоч якось увіковічнити Миколу Івановича в пам'яті народу.

Список використаних джерел

1. Інженер-будівельник Микола Цибенко пише п'єси для дітей / UFPTNF «Зоря» [Електронний ресурс] // Режим вільного доступу:
<https://gorod.dp.ua/news/81006>
2. Микола Цибенко. ХАЙКУ-Україна-ВІРШІ / РУКОМЕСЛО – 2008 [Електронний ресурс] // Режим вільного доступу:
<http://www.angelfire.com/tn/tysovska/contest08/poetry20.html>
3. Пішов у вічність талановитий український письменник, співець України, Дніпра і Боровиці – Микола Іванович Цибенко / Записки при подорожах [Електронний ресурс] // Режим вільного доступу:
https://zelenadibrova.blogspot.com/2016/11/blog-post_4.html

УДК 908+92

Е. В. Кучма,
студент II курсу історико-філософського відділення
ПНПУ ім. К. Д. Ушинського
м. Одеса

ВИДАТНИЙ ЧИГИРИНЕЦЬ, ДІЯЧ КУЛЬТУРИ – МИКОЛА МАРКІЯНОВИЧ КУЧМАН

Чигиринщина – край, який багатий не тільки історичними подіями, археологічними знахідками, а й своїми славетними земляками. Саме завдяки землякам наш край знають, цінують та пам'ятають. Саме земляки виконували різну роботу, яка лишень примножувала славу Чигиринщини своїми звершеннями. Хтось з них проливав кров за рідну землю і заснув вічним сном у борні, хтось плекав колос у полі на пекучому чигиринському сонці, хтось ростив маленьких козачат за яким наш козацький рід лишень розростався і батьківський дуб столітній пускав своє коріння все глибше й глибше в землю. Хтось же рятував та прославляв наш край піснею.

Піснею – яка будила в людях кров. Піснею – яку пам'ятали. Піснею – яка залишається маленьким вогником у вічно молодих наших серцях. Всім співцям і сподвижникам пісенної культури. Я ж кажу величезне дякую і низько схиляю голову перед ними.

Тому сьогодні, хочеться розповісти про одну з найвидатніших постатей любої Чигиринщини, яка дарувала і дарує нашому краю гомінливу пісню.

19 квітня 1937 року у селі Вороненці Чорнобаївського району на той час Полтавської області (нині Черкаська обл.) у родині колгоспників народився Микола Маркіянович Кучман.

Після закінчення середньої школи у рідному селі, певний час працює у колгоспі на бухгалтерській роботі, згодом їде навчатися до культурно-освітнього училища м. Гадяч. Далі – навчання у Харківському державному інституті культури [2. с. 3].

Дні йшли, роки летіли і студентське життя закінчилося. Натомість почалося щось більш серйозніше – це й було доросле життя.

Трудову діяльність розпочав у 1959 році інспектором відділу культури у місті Корсунь-Шевченківський Черкаської області.

З 1963 року, за направленням, працював завідувачим відділом культури Чигиринського райвиконкому. А з 1965 по 1971 роки – працював директором районного будинку культури. З 1971 року по 1997 роки – знову завідувачим відділу культури.

За час його роботи на чолі районного відділу культури у нашому краю було збудовано шість нових сільських будинків культури та клубів і зведено районний будинок культури в Чигирині. Завжди в хорошому рахунку в області художня самодіяльність Чигиринщини. В районі діє 8 народних колективів, 17 бібліотекам в свій час було присвоєно звання «Установа відмінної роботи». В цих успіхах частка заслуг і Миколи Маркіяновича [1. с. 2].

Зарекомендувавши себе умілим організатором і керівником культурно-масової роботи в Чигиринському районі, Микола Маркіянович приділяв особливу увагу на матеріальну-технічну базу клубно-бібліотечних установ, а також на розвиток художньої самодіяльності, активізації роботи бібліотек в районі. Першим ділом було започатковано творчі звіти колективів художньої самодіяльності, які тривають і по сьогоднішній день. Активно впроваджувалися нові свята та заходи [4. МПДА].

Микола Маркіянович – людина активна та дієва. Він постійно бере активну участь у громадському житті району, неодноразово обирався депутатом міської ради, був заступником голови районної організації пам'яток історії та культури [5. МПДА].

І дійсно – це людина свого слова та своєї справи.

Праця М. М. Кучмана високо оцінена урядом. На честь 400-річчя з дня народження Богдана Хмельницького 23 вересня 1995 року йому присвоєно почесне звання «Заслужений працівник культури України», як згадує Микола Маркіянович, що тоді, у пресі була видана стаття з наступним приблизним заголовком : «Президент України Леонід Кучма – вручає звання «Заслуженого працівника культури України» Миколі Кучману» [7. с. 1].

Микола Маркіянович Кучман

Нині ж, Микола Маркіянович на заслуженому відпочинку. Проте, навіть це не завадило йому попрацювати в районному комітеті Червоного Хреста.

Варто додати те, що – Микола Маркіянович однією з ключових осіб Чигиринського ветеранського хору. Був навіть старостою. Історія ж самого хору розпочинається ще з далекого 1975 року.

Розповідаючи та примножуючи славу про Богданів край, Микола Маркіянович пише ряд брошурок, у яких розповідається про історію створення та діяльність різних хорів на Чигиринщині.

У 2003 році – буклет про «Фольклорно-етнографічний ансамбль «Козачка». 20 років з дня створення».

В той же рік вийшов буклет із серії «Гордість Чигиринського краю «Чигиринський народний самодіяльний хор»».

У 2006 році – буклет про «Народний самодіяльний хор ветеранів війни та праці 1975–2005 рр.».

Неоціненною є робота Миколи Маркіяновича на культурній ниві. За його плідну працю та великі звершення було вручено такі нагороди: значок Міністерства культури СРСР «За отличную работу» (1989 р.); Почесна Грамота Міністерства культури УРСР (1982 р.); Почесна Грамота Міністерства культури СРСР та ЦК профспілки працівників культури (1986 р.) [3. с. 3].

Отже, ознайомлюючись з біографією цієї видатної постаті, ми розуміємо, що наш край багатий славетний іменами, які творили, творять та будуть творити на теренах нашої малої Батьківщини. І хоча це невеличка частинка із великої книги життя Миколи Маркіяновича, проте, досліджуючи та аналізуючи її, ми з впевненістю можемо сказати, що Чигиринщині та Україні потрібні саме такі люди.

Автору статті дуже пощастило, адже він особисто познайомився та спілкувався з цією видатною особою нашого краю. Йому щиро віриться, що такі люди з їх жагучими та сповненими любов'ю серцями до праці житимуть вічно [6. МПДА].

Список використаних джерел

1. Яценко Т. За покликанням // Чигиринські вісті. – 1997. – 20 грудня.
2. Лебеденко Н. Все життя – на ниві культури // Чигиринські вісті. – 2007. – 25 грудня.
3. Романенко Г. Закоханий в культуру та окрилений піснею // Чигиринські вісті. – 2012. – 21 грудня.
4. Матеріали польових досліджень автора (далі МПДА) – Спогади Кукси (Кочуренко) Катерини Семенівни 1963 р. н., жительки міста Чигирин Чигиринського району Черкаської області.
5. МПДА. - Спогади Задорожньої Оксани Олександрівни 1986 р. н., жительки міста Чигирин Чигиринського району Черкаської області.
6. МПДА. – Зустріч з Миколою Маркіяновичем Кучманом 1937 р. н., мешканцем м. Чигирин Чигиринського району Черкаської області.
7. Президент України Леонід Кучма – вручає звання «Заслуженого працівника культури України» Миколі Кучману // Черкаська Правда». – 1995. – 25 вересня.

І. К. Юрченко,
завідувач науково-дослідного відділу «Літературна Канівщина»
Шевченківський національний заповідник (м. Канів)

ВІРНИЙ СИН ЄВРЕЙСЬКОГО НАРОДУ (ДО 120-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ЮХИМА ЛОЙЦКЕРА)

Літературознавець, педагог, лінгвіст, спеціаліст у галузі мови і літератури ідиш Юхим (Хаїм) Борисович (Беркович) Лойцкер народився 20 березня 1898 року у невеликому провінційному містечку Каневі, у родині ремісника. Закінчив чотирьохкласне міське училище. В 1920–1926 рр. викладав єврейську мову і літературу, а також завідував дитячими закладами в Каневі, згодом – у Богуславі. В 1930 році закінчив єврейське літературно-лінгвістичне відділення педагогічного факультету 2-го Московського державного університету. Повернувшись в Україну з 1930 по 1931 р. викладав у Київському вечірньому робітничому університеті і в старших класах трудових шкіл. З 1931 по 1933 р. навчався в аспірантурі при Інституті єврейської культури АН УРСР. У 1933-1949 рр. працював старшим науковим співробітником інституту – згодом Кабінету єврейської мови, літератури та фольклору при АН УРСР [1, с. 261].

Друкуватися почав з 1925 року. З 1928 року займається дослідженням мови і стилю художньої літератури, лексикографією, а також методикою викладання мови і літератури. Юхим Борисович опублікував ряд наукових робіт, підручників і навчальних посібників по методиці викладання мови ідиш та єврейської літератури в школах: «О развитии языка в старших классах» (1935), «О состоянии уроков языка в старших классах» (1935), «О состоянии уроков языка в школе» (1937) та ін. Окремими книгами видані роботи: «Упражнения по языку» (1936), «Идиш в школе» (1936) та ін.

Юхим Лойцкер був одним із авторів єврейсько-українського та російсько-єврейського фундаментальних словників та одним із упорядників хрестоматії для початкових шкіл «Цум найем лебн» («К новой жизни», М.–Харьков–Минск, 1930).

У 1930-х роках радянський уряд розгорнув боротьбу з усім національним в радянській культурі. На початку 1936 року Інститут пролетарської єврейської культури закрили. Проте наприкінці 1936 року Інститут був у скороченому вигляді відновлений під назвою Кабінет єврейської мови, літератури та фольклору при АН УРСР. Керівником новоствореного Кабінету став відомий єврейський філолог, член-кореспондент АН УРСР Ілля (Еліє).Співак. Робота Кабінету була звужена до вивчення проблем єврейської граматики, літературної мови, лексикології та перекладів. Незважаючи на складні умови роботи тут продовжувалися наукові дослідження і Юхим Лойцкер у 1937 році захистив кандидатську дисертацію. Спочатку Кабінет складався з 2-х секцій: лінгвістики (кер. І. Співак) та музичного фольклору (кер. М. Береговський). З 1940 року відкрито секцію літератури (кер. Т. Альтман). Співробітники Кабінету впродовж 13 ро-

ків (1936–1949) зуміли підготувати й випустити велику кількість ґрунтовних наукових праць: монографії з мовознавства та історії літератури, збірників єврейських народних пісень [2].

У роки Другої світової війни Кабінет продовжив свою наукову діяльність в евакуації у складі інституту мови і літератури АН УРСР (м. Уфа, нині столиця Башкорстану, РФ). У цей період Юхим Лойцкер обіймав посади: старшого наукового співробітника інституту суспільних наук (1941–1942), старшого наукового співробітника Кабінету по вивченню єврейської мови, літератури та фольклору інституту мови і літератури ім. Т.Г.Шевченка (1942–1944), старшого наукового співробітника відділу літературознавства, завідувача відділу літературознавства, вченого секретаря, члена вченої ради Кабінету по вивченню єврейської мови, літератури та фольклору (1944–1945).

Після війни працював у галузі літературознавства і критики. Йому належить ряд праць з проблем розвитку єврейської літератури, монографій, статей, рецензій, літературно-критичних нарисів портретного типу «Давид Бергельсон» (1948), «Шолом Алейхем» (1959), «Давид Гофштейн» (1962–1964), а також дослідження в жанрі поезії – «Стиль єврейської радянської поезії» (1964), «Поетичне слово, ритм, рифма» (1964) та ін. [3, с. 418–419].

Після війни багато представників єврейської культурної еліти зазнало репресій. По справі, що була розгорнута проти діячів Єврейського антифашистського комітету (громадської організації євреїв СРСР сформованої на початку Другої світової війни під впливом уряду СРСР) проходив і Юхим Лойцкер. МДБ СРСР звинуватило діячів ЄАК у антирадянській пропаганді і націоналістичній діяльності. 20 листопада 1948 рішенням політбюро ЦК ВКП(б) Єврейський антифашистський комітет було ліквідовано.

У 1950 році Кабінет єврейської мови, літератури та фольклору при АН УРСР також було ліквідовано. Його керівника, Іллю Співака, було заарештовано відразу, Юхима Лойцкера, вченого секретаря Кабінету, арештували 5 березня 1949 року. Незабаром він опинився на Луб'янці. Лойцкера допитували впродовж кількох місяців, вимагаючи зізнатися в злочинах, яких він ніколи в житті не вчиняв. Як проводилися ці допити Юхим Борисович напише у 1953 році, у заяві на ім'я Генерального Прокурора СРСР: «Сильним тиском слідчих Рюміна і Меркулова, погрозами, шантажем, позбавленням сну, а також побоями, знесиленого і доведеного до прострації нічними допитами змусили підписати якісь протоколи, що складалися із самих вигадок» [4].

19 грудня цього ж року після «щиросерних» зізнань підсудного йому затвердили звинувачення. 25 січня 1950 року Особлива нарада при МДБ СРСР, навіть не побачивши підсудного в вічі, винесла вирок: «п'ятнадцять років режимного спецтабору Степлаг» (Карагандинська обл., Казахстан).

Лише після смерті Сталіна 6 жовтня 1954 року Юхима Лойцкера звільнили, а в кінці 1955 року справа була переглянута, і він повністю реабілітований.

Після реабілітації, з 1956 по 1958 р. працював редактором у видавництві «Наукова думка» АН УРСР, брав участь у створенні великого «Російсько-єврейського (ідиш) словника», розпочату ще Інститутом пролетарської єврейської культури при АН УРСР, Юхим Борисович написав його велику частину (літери Г–И).

З 1966 року Юхим Борисович Лойцкер був членом Спілки письменників України. В 1960-х рр. багато друкувався в журналі «Советиш геймланд». Помер 1 лютого 1970 року у Києві.

Отже, літературознавчі дослідження нашого земляка, спеціаліста у галузі мови і літератури ідиш Юхима Борисовича Лойцкера, сприяли розвитку єврейської національної культури на теренах України. Життєвий та творчий шлях науковця, якому вдалося пережити репресії радянської тоталітарної системи, є прикладом самовідданого служіння своєму народові, улюбленій справі.

Список використаних джерел

1. Письменники Радянської України: Бібліографічний довідник. – К. : Радянський письменник, 1978. – 539 с.
2. Кабінет єврейської літератури, мови та фольклору. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Кабінет_єврейської_літератури, мови та фольклору
3. Поліщук В. Юхим Лойцкер // Реабілітовані історією. У 27 т. Черкаська обл. Кн. 3. – Сміла : Тясмин, 2003. – 528 с.
4. Пристайко В., Пшенніков О., Шаповал Ю. Сумна річниця. Справа єврейського антифашистського комітету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://shron1.chtyvo.org.ua/Pshennikov_Oleksandr/Sprava_Yevreiskoho_antyfashystskoho_komitetu.pdfh.

УДК 929:94:908](477.46)

І. В. Волошин,

заступник міського голови міста Черкаси

ДОСЛІДЖЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ ПЕРІОДУ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ (1921–1929 РР.) В НАУКОВОМУ ДОРОБКУ ПРОФЕСОРА А. Г. МОРОЗОВА

Темою даної статті є висвітлення внеску відомого українського історика, доктора історичних наук, професора, дійсного члена Української академії історичних наук Анатолія Георгійовича Морозова в дослідження сільськогосподарської кооперації доби нової економічної політики (1921–1929 рр.).

Ще навчаючись на історичному факультеті Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького захоплювався цікавими і змістовними лекціями професора А. Г. Морозова на селянознавчу тематику. Потім доля подарувала мені кілька років працювати разом на одному

факультеті. Це дійсно потужний фахівець з проблем українського села доколгоспного періоду, а особливо – сільськогосподарської кооперації даного періоду.

Народився А. Г. Морозов 19 травня 1946 р. в м. Шпола Черкаської області. Трудовий шлях розпочав у 1961 р. робітником. У 1965–1968 рр. служив в армії. У 1975–1980 рр. навчався в Київському державному педагогічному інституті імені О. М. Горького [1, с. 276].

А. Г. Морозов одним із перших в Україні у радянську добу почав розробку проблем ринкової трансформації аграрного сектора народного господарства, започаткувавши новий напрямок у наукових дослідженнях історії сільського господарства [2, с. 89].

У 80-х рр. ХХ ст. в дослідників активно почав з'являтися інтерес до сільськогосподарської кооперації. Отож на початку 1980-х рр. різні аспекти діяльності сільськогосподарської кооперації в умовах непу інтенсивно почав студіювати А. Г. Морозов. Вчений цілком об'єктивно підійшов до висвітлення господарської роботи кооперації, як передумови глибоких соціально-економічних перетворень в українському доколгоспному селі [13]. В подальшому основну свою увагу він приділяв показу діяльності державно-кооперативної системи сільськогосподарського кредиту, її ролі в піднесенні продуктивних сил села [14].

Результатом стала кандидатська дисертація на тему «Сільськогосподарська кооперація в Україні. 1921–1929 рр.» (1985 р.) [4, с. 229].

У 1993 р. побачило світ монографічне дослідження А. Г. Морозова «Село і гроші: Українська кредитна кооперація в добу непу» [12]. В ній дослідник ще на початку 1990-х рр. детально проаналізував діяльність сільськогосподарських кооперативних організацій, їх багатогранну роботу по кредитному обслуговуванню селянських господарств. Науковець дійшов висновку, що кредитна кооперація відігравала одну із найголовніших функцій на селі, а саме – надавала селянам кошти виробничого призначення. Це впливало на продуктивність сільського господарства, адже сільгоспкредит, на переконання автора, значно полегшував селянству «вирішення однієї з найпекучіших для нього проблем – вчасного і якісного проведення польових робіт» [12, с. 204]. Також сільськогосподарський кредит селянство використовувало для придбання продуктивної худоби, інвентарю, селекційного насіння, проведення агрокультурної роботи, тобто розвивало всі галузі сільськогосподарського виробництва.

У 1994 р. А. Г. Морозов захистив докторську дисертацію на тему «Кредитна сільськогосподарська кооперація УРСР в роки непу». У дисертації вченим розкрито провідну роль та специфічні особливості функціонування та практичної роботи кредитної сільськогосподарської кооперації періоду непу [9]. Потрібно зазначити, що А. Г. Морозов аргументовано довів, що робота сільгоспооперації по розвитку продуктивних сил доколгоспного села була надзвичайно ефективною. Аналізуючи політичні передумови розвитку селянських коопера-

тивних об'єднань, він показав, що період нової економічної політики був занадто коротким, щоб повністю розкрити потенціал економічної моделі непу. Адже вже наприкінці 1920-х рр. вона була повністю підпорядкована державним органам і фактично втратила господарську самостійність [15].

Сільськогосподарській кооперації присвячено чимало праць А. Г. Морозова [8; 10–11; 17, с. 111–112]. Вчений є членом авторського колективу і автор розділу «Відбудова сільського господарства» наукового видання Інституту історії України НАН України «Історія українського селянства. Нариси в 2-х томах. Том 2» (2006 р.) [3, с. 26–44].

На сьогодні професор А. Г. Морозов – завідувач кафедри новітньої історії України Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького [18, с. 118]. З 2000 р. очолює Науково-дослідний інститут історії селянства при згаданому вище університеті та є головою Ради Наукового товариства істориків-аграрників [3, с. 133; 16, с. 3].

Професор Морозов А. Г. надзвичайно авторитетний у наукових історичних колах нашої держави. В цьому контексті хочу навести слова учня А. Г. Морозова, а нині д.і.н., професора, проректора Черкаського державного технологічного університету В. М. Лазуренка [7, с. 8], сказані про свого вчителя: «Я часто задаю собі питання про те, на чому все ж таки уже скільки років поспіль тримається авторитет Анатолія Георгійовича. І у своїх роздумах прихожу до того, що цей авторитет, ця шана людей, тримається на міцному фундаменті знань і вмінь, душевній доброті, тактовності, інтелігентності, готовності прийти на допомогу всім, хто цього потребує. Мене завжди захоплював і продовжує захоплювати його оптимізм, працьовитість і, як результат, вагомий внесок в історичну науку і практику» [6, с. 7].

Завершуючи даний матеріал, хотілось би зазначити, що даною статтею ми не претендуємо на вичерпність піднятої проблеми, адже вона може стати предметом окремого потужного історіографічного дослідження.

Список використаних джерел

1. Бушин М. І. Науковий світ Черкащини: персоналії / М. І. Бушин – Черкаси : Український літопис, 2015. – 530 с.
2. Вчені Черкащини. Біографічний довідник. Українською, російською та англійською мовами / [упоряд. та редактори : М. І. Бушин, Н. М. Бушина]. – Черкаси : Відлуння, 1998. – 144 с.
3. Історія українського селянства. Нариси в 2-х т. – К. : Наукова думка, 2006. – Т. 2. – 656 с.
4. Ковальчук О. Морозов Анатолій Георгійович / О. Ковальчук // Українські історики ХХ століття : біобібліогр. довід. – К., Львів, 2003. – С. 229–230.
5. Краєзнавці Черкащини : біобібліографічний довідник / [упоряд. : В. М. Мельниченко, Г. М. Голиш]. – Черкаси : Вертикаль, 2016. – 220 с.

6. Лазуренко В. М. Доктор історичного призову. Роздуми про науково-педагогічну діяльність професора Морозова А. Г. / В. М. Лазуренко // Серйозна студентська газета. – № 9–10 (18–19). – 2006. – квітень–травень. – С. 7.
7. Медалієва О. Список учнів А. Г. Морозова, які захистили кандидатські дисертації / О. Медалієва // Історики-аграрні обрії. Інформаційний вісник Наукового товариства істориків-аграрників. – 2006. – 19 травня. – № 6. – С. 8.
8. Морозов А. Г. Діяльність сільськогосподарської кооперації УСРР по зміцненню колгоспів (1921–1929 рр.) / А. Г. Морозов // Український історичний журнал. – 1984. – № 2. – С. 74–82.
9. Морозов А. Г. Кредитна сільськогосподарська кооперація УСРР в роки НЕПу : Дис ... д-ра іст. наук / А. Г. Морозов. – К. : Інститут історії України АН України. – 1993. – 507 с.
10. Морозов А. Г. Культурно-освітня робота сільськогосподарської кооперації в період НЕПу / А. Г. Морозов, О. М. Дулгерова // Наукові праці. – 2010. – Т. 129. – вип. 116 : Історія. – С. 27–31.
11. Морозов А. Г. Развитие кооперации и проблемы личных подсобных хозяйств / А. Г. Морозов // Социально-политические науки. – 1988. – № 8. – С. 14–22.
12. Морозов А. Г. Село і гроші. Українська кредитна кооперація в добу непу / А. Г. Морозов – Черкаси : НДІТЕХІМ, 1993. – 274 с.
13. Морозов А. Г. Сільськогосподарська кооперація як передумова соціально-економічних перетворень в доколгоспному селі / А. Г. Морозов. – Д. : Донецьк. у-т., 1983. – Деп. в ІНІСН СРСР № 14377. – 36 с.
14. Морозов А. Г. Розвиток державно-кооперативної системи сільськогосподарського кредиту на Україні / А. Г. Морозов. – Д. : Донецьк. у-т., 1983. – Деп. в ІНІСН СРСР № 14357. – 48 с.
15. Морозов А. Г. Суспільно-політичні обставини діяльності селянських кооперативних організацій у добу непу / А. Г. Морозов. // Український селянин : Зб-к наук. праць / [за ред. С. В. Кульчицького, А. Г. Морозова]. – Вип. 8. – Черкаси : Черкаський нац-й ун-т ім. Богдана Хмельницького, 2004. – С. 230–235.
16. Наукове товариство істориків-аграрників на 10-ту річницю діяльності. 2000–2010 / [О. В. Десятников, Н. І Земзюліна, С. В. Корновенко та ін. ; наук. ред. А. Г. Морозов ; упоряд. І. А. Фареній ; Наукове товариство істориків-аграрників]. – Черкаси : Вертикаль, видавець ПП Кандич С. Г., 2010. – 32 с.
17. Український селянин 2000–2010 рр. Бібліографічний показник / [уклад. : Синявська Л. І., Силка О. З, Івангородський К. В.]. – Черкаси : вид-во від. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2012. – 280 с.
18. Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. – Черкаси : Вертикаль, видавець ПП Кандич С. Г., 2016. – 184 с.

І. В. Герман,

*викладач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
Черкаський державний технологічний університет*

ЧЕРКАЩИНА У ТВОРЧІЙ, ГРОМАДСЬКІЙ ТА ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ БЕЛЯЄВОЇ СВІТЛАНИ СТАНІСЛАВІВНИ

Черкащина у творчій, громадській та професійній діяльності кандидата економічних наук з економіки природокористування та охорони навколишнього середовища, доцента з економіки природокористування, доцента кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Черкаського державного технологічного університету Беляєвої Світлани Станіславівни відіграє одну з найбільш важливих сторін особистої, наукової, громадської позиції науковця.

Уродженка міста Черкаси, Світлана Станіславівна присвячує свої творчі здобутки збереженню, розбудові та покращенню екологічного стану в Черкаській області, зокрема на її природно-заповідних, рекреаційних територіях.

Протягом своєї трудової діяльності та завдяки активній життєвій позиції щодо сприяння розвитку Черкащини, Світлана Станіславівна створила та очолила ряд громадських організацій. Наразі, починаючи з 2011 р. по цей час очолює громадську екологічну організацію «КолоОбіг» (далі – ГОК). Протягом майже 2-х років Світлана Станіславівна працює на громадських засадах в комітетах із питань екології, культури та туризму.

Беляєва С. С. протягом 2011–2017 рр. здійснює практичну екологічну діяльність для збереження та розвитку природно-заповідного фонду Черкаської області, сприяє організаційним заходам щодо проведення конференцій, «круглих столів» з питань відродження рекреаційних територій та об'єктів Черкащини тощо. Здійснено ряд виступів та відеозаписів активом ГОК, зокрема в телепередачі «Екополіс» Черкаською державною телерадіокомпанією «Рось», в телепередачі «72 години» тощо. Організовано відео- та фотозвіти екологічного спрямування, з метою сприяння збереженню історичної, природної, краєзнавчої спадщини Черкащини.

Беляєва С. С. протягом 2015–2018 рр. на громадських засадах виконує повноваження народного засідателя та присяжного в Придніпровському суді м. Черкаси; активно сприяє роботі територіальної громади мікрорайону «Митниця» в м. Черкаси тощо.

За сприяння ГО С. С. Беляєвої розпочалася робота по відновленню природно-заповідного фонду у с. Козацьке. З цією метою активізовано пошукову роботу історичних документів про територію та об'єкти парку, знайдено ряд архівних документів, проведено низку науково-практичних заходів та громадські перевірки стану території парку тощо. За результатами

громадської діяльності С. С. Беляєвої та за сприяння структурних підрозділів обласної державної адміністрації в Черкаській області, Черкаського обласного краєзнавчого музею, Черкаського облархбюро, департаменту охорони навколишнього природного середовища в Черкаській області, Козацької сільської ради зібрано матеріали, які можуть стати основою для обґрунтування проекту реконструкції парку. Природні ресурси Козачанського парку можуть стати також основою для розвитку екологічного туризму оздоровлювального та профілактичного спрямування. Неодноразово з метою популяризації та збереженню рекреаційних територій Черкащини, зокрема її природно-заповідного фонду, Беляєва С. С. дарувала книги, інформаційні матеріали туристичного, культурологічного, екологічного спрямування бібліотекам, музеям Черкащини.

Наразі доцільно зазначити, що з метою практичної допомоги в Черкаській області щодо сприяння вирішенню екологічних питань, питань розбудови туристичної інфраструктури С. С. Беляєва застосовує не тільки свої знання, а також відповідний практичний досвід. За результатами громадської діяльності та науково-дослідної роботи опубліковано більш, як 200 наукових робіт, зокрема ряд статей та наукових тез, спрямованих на розвиток Черкащини, щодо питань:

- туристичної привабливості рекреаційних територій природно-заповідного фонду Черкаської області; організації рекреаційної діяльності на територіях природно-заповідного фонду Черкаської області;
- соціально-економічних факторів конкурентоздатності туристичного продукту (на прикладі Черкаської області);
- соціально-орієнтованої рекреаційної привабливості міста Черкаси;
- тенденцій розвитку екологічного туризму на території села Козацьке як основного фактору збалансованої підприємницької діяльності суб'єктів господарювання; соціально-економічних та екологічних умов збереження природної та краєзнавчої спадщини села Козацьке Звенигородського району; еколого-економічних засад створення комунальної установи на території парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва «Козачанський»;
- туристичної привабливості парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (на прикладі Черкаської області);
- праксеологічних аспектів розвитку екологічного туризму на територіях природно-заповідного фонду (на прикладі Черкаської області);
- рекреаційного потенціалу природно-заповідного фонду Черкаської області, зокрема Городищенського, Звенигородського, Кам'янського, Канівського, Корсунь-Шевченківського, Монастирищенського, Тальнівського, Уманського району Черкаської області.

Активно С. С. Беляєва залучає до участі в громадських екологічних і краєзнавчих заходах у Черкаській області науковців, представників місцевих органів самоврядування, молодь, школярів і студентів. Так, у 2017 р. на

території с. Голоківки Чигиринського району Черкаської області організовано та реалізовано екологічний проект у рамках конкурсної програми «УКРАЇНА В СТИЛІ ЕКО», проект «Інтерактивні туристичні походи» в рамках програми за підтримки управління у справах сім'ї, молоді та спорту Черкаської обласної державної адміністрації, де взяли участь, зокрема, викладачі та студенти кафедри туризму та готельно-ресторанної справи факультету харчових технологій та сфери обслуговування Черкаського державного технологічного університету.

Беляєва С. С. відзначена рядом дипломів, подяк від органів місцевого самоврядування, державних органів виконавчої влади за активне сприяння розбудові громадянського суспільства, громадську роботу екологічного спрямування, сприяння розвитку екологічного, сільського (зеленого) туризму; має медаль «Видатний еколог України» тощо.

Отже, поєднуючи основну роботу на кафедрі, здійснюючи ряд громадських заходів екологічного, історико-культурного, краєзнавчого спрямування, С. С. Беляєва серед напрямків наукових інтересів пріоритетними визначила питання розвитку Черкаської області, її природно-заповідних територій, збереження та розбудову рекреаційної туристичної інфраструктури, дослідження та популяризацію краєзнавчої спадщини.

УДК 929. 52 (477. 46)

С. П. Шмиголь,

*старший науковий співробітник відділу «Суботівський історичний музей»
Національний історико-культурний заповідник «Чигирин»*

АНАСТАСІЯ (АГАФІЯ) ХМЕЛЬНИЦЬКА: НОТАТКИ ДО ІСТОРИЧНОГО ПОРТРЕТА

Життя та діяльність відомої історичної особи, полководця та державотворця Богдана Хмельницького (бл. 1595–1657 рр.) нині дуже активно досліджується науковцями. Його біографія збирається з дрібних фактів, знайдених в історичних джерелах, прямих чи непрямих свідчень. Кожен історик прагне більш детально висвітлити різні аспекти його життя. На сьогодні ми володіємо досить суперечливою інформацією про основні віхи життєвого шляху Богдана Хмельницького. Достеменно невідомий навіть рік його народження. Також обмежені відомості і про його батьків. Наразі, якщо про батька гетьмана є хоча б якась інформація, то про матір нічого конкретного. В історіографії ім'я даної особи постійно згадується лише разом з іменем Михайла Хмельницького, немає свідчень про неї саму. Як влучно підмітив Я. Дашкевич у своєму авторитетному

дослідженні «Клан Хмельницьких – легенда чи дійсність?»: «Українська історіографія майже ніколи не цікавилася матір'ю Богдана. Брак джерел, здавалося б, назавжди поставив крапку на інформації про цю жінку» [3, с. 82]. Проте, інтерес до даної постаті постійно наявний. Тому не хотілося б оминати увагою цю непересічну, але маловідому особу, яка, перш за все, була вірною дружиною Михайлові Хмельницькому, надійним плечем у повсякденному житті, а 27 грудня бл. 1595 року подарувала йому сина Богдана.

Метою даного дослідження є спроба зібрати і максимально впорядкувати відому на даний момент інформацію про матір гетьмана. Але скупі свідчення не дають ствердної відповіді на елементарне питання про її ім'я. Навіть відомий історик Іван Крип'якевич не наважився його назвати, хоча неодноразово згадував про неї у своїх працях. У компілятивному творі «Історія русів», авторство якого приписують Г. Конисському, знаходимо досить неоднозначну цитату: «Хмельницький той є нащадок Венжика Хмельницького, колишнього гетьмана малоросійського; він, рахуючись у боярах, або ранговій шляхті малоросійській, мав у вічи стому володінні своєму містечко Суботів з хуторами та багатими вгіддями, а в ньому муровану церкву і монастир, що їх предки його і він спорудили. У службі військовій мав він рангу сотника в реєстровому Черкаському полку, але характером, підсилюваним добрим достатком, значив вельможу краю тутешнього. Узяла з ним шлюб дочка гетьмана Богдана, Анастасія, і від того шлюбу роджений син, Зиновій Хмельницький, дістав при хрещенні його друге ім'я, дідівське з матірньої сторони, Богдана, дане йому, звичаєм римських католиків, од хрещеного батька його, князя Сангушка.» [5, с. 70-71]. З цієї суперечливої і не зовсім достовірної інформації впливає ім'я матері гетьмана – Анастасія. До речі, о. Юрій Мицик у своїй праці «Чигирин – гетьманська столиця», посилаючись на даний уривок Г. Конисського, також стверджує, що звали жінку Михайла Хмельницького Анастасією. Окрім цього, у вищезазначеній праці знаходимо інформацію, що вона була споріднена з родом Дорошенків. Михайло Дорошенко був сподвижником Петра Конашевича (Сагайдачного). Гетьманував у 20-х рр. XVII ст. Його син Дорофій був полковником, а внук Петро, що народився, власне, в Чигирині у 1627 р., став гетьманом України у 1665–1676 рр. [8, с. 19].

Проте маємо й інші погляди на визначення імені матері Богдана Хмельницького. Зокрема, на думку українського історика Ігоря Верби, її ім'я було «Агафія». До такої думки він дійшов на основі аналізу «Пом'яника» Михайлівського Золотоверхого монастиря від 1667 р. про рід Богдана Хмельницького [9, с. 20], складеного особою, добре обізнаною з життя його сім'ї. Дійсно, в поминальнику таке ім'я міститься. Але підтвердження чи спростування даної версії можливе лише за відкриття досі невідомих джерел.

Якщо брати до уваги той факт, що у XVI – XVII ст. одружувалися та народжували дітей у ранньому віці, то можна припустити, що першого сина Анастасія (Агафія) народила у 16–21-річному віці. Таким чином, віднімаємо її вік

від відомої дати народження Богдана і отримуємо 1574 – 1579 рр. як приблизний період народження жінки. До речі, Володимир Кривошея окреслив періодом її народження 1575 – 1579 рр. [6, с. 103].

Цікавим є питання про стану належність матері гетьмана. В. Смолій і В. Степанков стверджують, що «...не хизуючись своїм шляхетським походженням...десь на початку 90-х (?) років Михайло, знехтувавши становими пересудами, одружується з юною козачкою» [10, с. 35], а це викликало б осуд у навколишнього оточення, бо даний шлюб вважався б нерівним, що, фактично, заборонялося. Такої ж думки і Олена Апанович, яка у статті «Воєнне мистецтво Богдана Хмельницького та його сподвижників» стверджує, що мати гетьмана, а відтак – і дружина Михайла, була козачкою з Переяслава [1, с. 33]. У Юрія Мицика знаходимо, що шлюб з козачкою привів до втрати Михайлом Хмельницьким шляхетського звання, але він не був самотнім шляхтичем, котрі воліли стати козаками [8, с. 19] І. Крип'якевич зауважує, що Михайло Хмельницький був у близьких стосунках з козаками і одружився з козачкою [7, с. 42].

Період з 1595–1622 рр. є «білою плямою» у дослідженні даної теми, адже, на жаль, наразі не вдається знайти жодних прямих чи непрямих свідчень про дану жінку. Скоріш за все, на той час вона знаходилася у Суботіві, де пов'язала своє життя із господарськими справами та вихованням сина Богдана.

Орієнтовно в 1617–1618 рр. за допомогою батька Богдан Хмельницький потрапив до Чигиринської сотні, а 1620 року брав участь у поході польського війська на Молдавію [10, с. 37]. У битві під Цецорою (1620 р.) Михайло Хмельницький загинув, а сам Богдан потрапив до турецького полону на два роки. За однією з версій, на яку вказують і В. Смолій та В. Степанков, і о. Ю. Мицик, з полону він був викуплений саме матір'ю. За іншою – козаки обміняли Богдана, «вдячно згадуючи його батька», на турецьких бранців [10, с. 40]. А М. Аркас наголошує, що «виміняв його Сагайдачний на турецьких невольників» [2, с. 178]. Повернувшись до рідної домівки, Богдан, вочевидь, у першу чергу займається господарством. Тим часом його овдовіла мати знайомиться із дрібним білоруським шляхтичем Петрикіївського повіту Василем Ставецьким (Василем Шишкою-Ставецьким, що свідчить на користь її шляхетного походження [6, с. 102]), незабаром виходить за нього заміж і, мабуть, покидає Суботів. Через деякий час у неї народжується син, названий Григорієм. Ставши дорослим, він із невідомих причин узяв собі прізвище не батька, а Хмельницьких [10, с. 40-41]. На той час це було престижно – змінити своє прізвище на більш відоме. Григорій Васильович Ставецький з Чигирини одружився у 1647 р. з вдовою козачкою Якушковою Агаповою [6, с. 102].

Варто зазначити, що у джерелах є згадка про брата (невідомо, чи рідного) Богдана Хмельницького, який восени 1648 р. був козацьким полковником у м. Сосниця [10, с. 35].

Ще більшої неоднозначності надає досліджуваній нами проблемі архівіст та історик І. Каманін, який взагалі поставив під сумнів інформацію про загибель батька Богдана у 1620 р. Опираючись на свідокство одного із синодиків, він стверджує, що мати гетьмана уже як схимонахиня Марфа (Михайлиха Хмель) померла у 1619 р. [4, с. 131]. А це означає, що чоловіка вона втратила до цього часу. Проте більшість сучасних дослідників цієї версії не приймають. Суперечить цьому і другий шлюб жінки, тоді в поминальнику вона була б названа Василюхою Ставецькою [6, с. 103].

На жаль, достеменно невідомі час та місце смерті Анастасії (Агафії) Хмельницької. Хоча недослідженим є і її життєвий шлях. Дане дослідження є лише спробою привідкрити завісу таємничості про матір гетьмана Богдана Хмельницького. Із виявленням нових джерел робота буде продовжуватися.

Список використаних джерел

1. Апанович. О. М. Воєнне мистецтво Богдана Хмельницького та його сподвижників / О. М. Апанович // Український історичний журнал. – 1995. – № 4. – С. 33.
2. Аркас М. Історія України-Русі / М. Аркас. – Краків, 1912. – 424 с.
3. Дашкевич Я. Клан Хмельницьких – легенда чи дійсність? / Я. Дашкевич // Україна в минулому. – Київ; Львів, 1992. – С. 82
4. Каманин И. Эпизоды и деятели эпохи Богдана Хмельницкого / И. Каманин // Сыны Украины: сборник статей по южно-русской археологии, истории и истори и словестности, поднесённый заслуженному профессору Императорского Университета св. Владимира Владимиру Бонифатьевичу Антоновичу. – К., 1906. – С. 31.
5. Конисский Г. История руссов / Г. Конисский. – Москва, 1846. – 347 с.
6. Кривошея В. Генеалогія українського козацтва / В. Кривошея. – Київ, 2002. – 395 с.
7. Крип'якевич І. Богдан Хмельницький / І. Крип'якевич. – Львів, 1990. – 406 с.
8. Мицик Ю. Чигирин – гетьманська столиця / Ю. Мицик. – Київ, 2007. – 391 с.
9. Нестеренко В. Поминальник / В. Нестеренко // Краєзнавство Черкащини. – Випуск № 5. – Черкаси, 1997. – С. 19–22.
10. Смолій В. Богдан Хмельницький. Соціально-політичний портрет. / В. Смолій, В. Степанков. – Київ, 1993. – 503 с.

О. І. Мінська,
екскурсовод відділу «Суботівський історичний музей»
НІКЗ «Чигирин»

СВИРИД КОЦУР: ФАКТИ І МАНІПУЛЯЦІЇ

А тим часом кожне загублене в історії ім'я,
загублена книжка, вірш, картина або ж скульптура
(і навіть загублене одне слово)
збіднюють не тільки нас, сучасників,
а й також прийдешні покоління.
Р. Федорів [1; 8]

Україна як самостійна держава існує вже 26 років, але й до цього часу діяльності окремих історичних постатей, які за неї боролися, історики та науковці не можуть дати повноцінної оцінки.

Беззаперечно, з плином часу важко встановити історичну правду, адже лише незацікавлена сторона може давати об'єктивну оцінку тим чи іншим подіям, інакше чимало висновків залишатимуться суб'єктивними. Та все ж прагнути відновити історичну справедливість ніколи не пізно.

Надто складним і суперечливим періодом нашої історії була українська революція 1917–1921 рр., події якої, звісно, не могли оминати Чигиринського козацького краю. Саме на Чигиринщині протягом 1918 – початку 1920 рр. існували відразу дві потужні селянські організації: Холодноярська Василя Чучупаки та Чигиринська Свирида Коцура.

До появи оригінальних селянських організацій часом призводили непродумані накази українських політичних лідерів. Зокрема, С. Петлюра в одній із своїх відозв писав: «Хай кожне село наводить в себе порядок!». Селяни розуміли це гасло по-своєму: «Кожна волость сама по собі!», тобто позбавлена контролю з боку центральної влади» [2; 116]. Це призвело до того, що кожен тогочасний лідер хотів мати безроздільну владу у власному регіоні: «...хотів (отаман Григор'єв – О.М.) розташуватись в Холодному Яру, але там вже господарював Василь Чучупака /Деркач/ і колишнього великого отамана біля себе відмовився мати. Тоді Григоріїв подався зі своїм загоном далі і біля села Бурякової спіткав з загоном Коцуру, якого вважав своїм приятелем. Але й і Коцура відмовився об'єднатися. Не тільки відмовився, а ще й сказав, щоб Григор'їв забрав військо геть далі і не об'їдав тут його населення» [3; 39].

Зазначимо, що постать Свирида Коцура через брак джерельної бази і до цього часу залишається досить неоднозначною. Ким він був, які політичні погляди сповідував, якою була мета його політично-військової діяльності – ці питання не мають одностайної відповіді. Історіографія отамана Чигиринської «республіки» дуже бідна. Дослідженням його життя та діяльності займалися

О. Солодар, В. Гугля, побіжно згадується про С. Коцура у працях Ю. Горліс-Горського, Р. Ковалю, М. Омелянович - Павленка та інших науковців, які трактували його діяльність по-різному. Звісно, що кожен має свої власні погляди та переконання, кожен сповідує свою ціль, покликається на різні джерела. Як у медіа-просторі сприйняття інформації реципієнтом диктує новинар через систему подання повідомлень (фактів, коментарів, суджень), так і в історичній науці дослідник створює свою концепцію, свою правду, розглядаючи подію з боку поневоленого чи поневолювача. Усе залежить від того, з погляду якої сторони... трактувати подію, тому існують розбіжності в історії [4]. Ідеологічні маніпуляції революційного стану мали вагомий вплив на свідомість людей, таким чином руйнуючи цілі родини. Яскравим прикладом цього факту є згадка О.Солодаря про сім'ю Чепурних із села Мордва Чигиринського повіту (нині – Красносілля Чигиринського району Черкащини), у якій рідні брати – Федот, Пало та Івані – у вирі революції опинилися по різні боки її барикад. Федот Ількович – коцурівець, Павло Ількович – більшовик, учасник жовтневого перевороту у Петрограді, Іван Ількович – холодноярець! [5].

Так, історія повстанської боротьби в Холодному Яру, яку теж можна трактувати по-різному, висвітлена в українській історіографії переважним чином з фактографічного боку. На думку автора, незважаючи на значний масив наративних досліджень із цієї тематики, бракує узагальнюючої аналітичної праці, яка б дозволила здійснити історіографічний аналіз окресленої проблематики, вписати історію Холодноярської організації в контекст подій Української революції та визначити вплив боротьби повстанців Холодного Яру на світогляд наступних поколінь борців за незалежність України від 1930х рр. до сучасності. Крім того, існує низка недостатньо вивчених аспектів та білих плям у історії повстанців Холодного Яру: час зародження організації, її витоки та структура; аналіз ідеології повстанців на підставі їхніх відозв та листівок; взаємодія із різними політичними силами революційного періоду. Навіть до легендарного Холодноярського отамана Василя Чучупаки у спогадах його односельців простежується також неоднозначне ставлення – від командира з надзвичайним авторитетом до організатора нападів, пограбувань та бійок [6]. У складі полку Холодного Яру були й ненадійні елементи з числа злодіїв та схильних до спиртного. Саме вони, коли поверталися з Черкас, відірвалися від основної маси й розпочали в Медведівці єврейський погром. Хоча В. Чучупака був проти погромів і грабунку населення. Він дозволяв лише експропріацію добра державних підприємств (Грушківського цукрового заводу), панів, що втекли [7; 50].

В оцінці про ситуацію в регіоні простежуються відмінності й у зведеннях командирів ворогуючих таборів. Так, у білогвардійському зведенні «Чучупак ідейний самостійник, спирається на сільську інтелігенцію і селянство...» [8; 118], командарм М. Омелянович - Павленко в доповіді до командуючого Київською дивізією повідомляв: «В сучасних обставинах відділи от. Гулого, Коцура... Чучупаки визнали принцип радянства, завдяки чому мають спокійне відношення з більшовиками, зможуть далі провадити організаційну справу» [9; 60]. Микола Чучупака, нащадок двох отаманів республіки, стверджував: «Зразу

піддержували радянську владу. А коли продзагони почали викачувати у людей хліб, забирати все, а це ж в основному селяни були тут, і вони тоді почали обурюватися»[10].

В регіональній пресі 60-х рр. діяльність цих отаманів має однозначну оцінку – вороги Радянської влади: «На початку лютого 1920 р. переді мною, тоді ще молодим комуністом, командарм І. П. Уборевич (член Реввійськради Г. К. Орджонікідзе – О. М.) поставив завдання: якомога швидше пробратися у Чигирин – лігво отамана-анархіста Коцура і з'ясувати, чи буде він коритися органам Радянської влади, чи не зв'язаний Коцур з петлюрівськими бандами?... Незабаром ми зустрілися з самим Коцуром: він їхав нам назустріч з кавалерійським ескадроном під чорним прапором анархістів. Певна річ, зробив вигляд лояльної до Радянської влади людини, запросив нас до себе в Чигирин... Минуло всього кілька днів, і нам вдалося узнати, що Коцур... Ради ледве терпить, та й то тільки місцеві... Командарму Коцур писав, що не може так швидко виступити проти Денікіна тому, що нібито він захищає Чигирин від нальотів петлюрівських банд. Насправді, він налагоджував контакти з бандитським отаманом Чучупакою, вичікуючи випадку «вдарити по Радах» [11; 4]; «В Медведівському районі шастали бандити і антирадянські елементи. Кублилися вони в монастирях. Особливо в Мотронинському, недалеко від Холодного яру. Недобитки банди Чучупаки горланили: «Ще не вмерла Україна» [12; 4]; «... є такий загін під командуванням Коцура, але... Коцур тільки на словах за Радянську владу... і тільки для виду роззброїв гетьманську варту в Чигирині. Ті, що прийшли дійсно боротися за Радянську владу, бачили все це і тікали з загону...» [13; 2]; «...Ось у наших краях ще й тепер немало вештається всілякої нечисті. Різні там Коцури, Чучупаки, Хмари, Голі та Марусі заважають людям жити і працювати...» [14; 3].

За попередніми матеріалами польових досліджень дізнаємося, що «Коцур Свирид – учитель, бравий хлопець. Він був комуніст, од Москви» [15; 176], «був український полководець» [15; 181], «Коцур – за самостійну Україну. Воював проти Петлюри та Будьонного» [15; 192], «коцурівці воювали з усіма» [15; 238], «хто його зна, за що він був, а тільки дуже бив поміщиків і жидів» [15; 240]. Як бачимо, у спогадах жителів району одностайної думки про діяльність С. Коцура немає. Варто зазначити, що найбільш об'єктивна оцінка його діяльності, часом і суперечлива, простежується у спогадах його односельців, більшість яких і через сто років від тих бурхливих подій згадують отамана як такого, що залишив по собі певний позитивний слід. Жителька Суботова Шулякова Л. І. згадує розповідь своєї матері: «Для радянської влади С. Коцур був ворогом народу, бо у нього, казали, була своя банда, яка громила переважно багатих євреїв, відбирала у них майно і роздавала людям. Про нього говорили лише хороше, бо він допомагав біднякам. Ще говорили, що Коцур Свирид був анархістом, бо не визнавав ніякої вдали. А також він воював проти німців і не дав їм увійти в наше село. В Суботові він погроми не влаштовував, вважали, що він захищав суботян» [16]. З інших спогадів довідуємося, що С. Коцур «...привозив цукор із Косарів і платив усім вчителям та волосній управі»

[15;242], а «відбивши у німців ешелон пшениці, розпорядився роздати її селянам по мірі необхідності»[17], що і мало відгук у місцевому фольклорі:

Як були коцурці –
Були сало і млинці,
А прийшли комуністи,
То не стало чого їсти...[18; 2]

Такі вчинки говорять про повагу та любов до свого села, односельців, турботу про них в певній мірі та про здатність Коцура брати відповідальність і за себе, й за інших.

У розповідях місцевого населення Свирид Коцур також постає освіченим чоловіком, який багато читав і знав, наділений неабиякими організаторськими здібностями, у нього була сильна дисципліна, відзначався він відвагою, завжди йшов вперед – за спинами не ховався [17], хоча мав фізичну ваду – був кульгавим (коли перебував у в'язниці у Сибірі, наважився на втечу, та при спробі самозвільнитися впав у яму і поламав ногу) [19]. Добре володів ораторською майстерністю: «Свирид був на трибуну як вийде..., то як стане на трибуні – аж світиться. Говорив на царів, на поміщиків страшно» [15; 240]. «Років із 28, в національному убранні, з парою пістолів за червоним поясом, фізично добре розвинений, він хотів робити вражіння на опонента своєю зовнішністю», – описував Свирида Коцура полковник Армії УНР Гнат Стефанів, який вів із ним переговори [20]. Така характеристика свідчить про те, що батьки Свирида добре виховали свого сина та, очевидно, забезпечили його можливістю здобути освіту, яка на той час була не всім доступною.

Народився майбутній отаман у великій сільській родині, головою якої був його батько – Коцур Дементій Варивонович, що був шанованою та авторитетною людиною в селі. Старожили згадують, що сім'я була заможною, батьки багато працювали, до чого і дітей привчали. Всі діти мали гарне виховання та освіту [21]. Взагалі поміж односельців представники багаточисельного роду Коцурів славилися як дбайливі господарі та грамотні і виховані люди, життя яких складалося по-різному, окремих, на жаль, закінчилося трагічно.

Та й зникнення навесні 1920 р. самого Свирида Коцура спонукало населення повіту до висловлювання ними різноманітних вигадок та припущень щодо його загибелі, таким чином в деякій мірі міфологізуючи дану історичну постать. Іноді окремі перекази про смерть отамана Коцура набувають абсурдного змісту: «Коцур вискакував на коня, тікаючи від будьонівців, стукнувся головою об ворота і впав, убився»[15; 192] або «Свирида упіймали, розстріляли і розіп'яли на товарняку» [15; 382]; з районної газети дізнаємося, що «...частини особливого відділу армії непомітно підійшли до Чигирина, і полк Коцура був розгромлений буквально за кілька годин. Сам Коцур з групою своїх прибічників вирвався з кільця оточення і почав відходити до Знам'янки, але частини Червоної Армії догнали його. В цьому бою Коцур був убитий» [11; 4]. А Михайло Дорошенко, член повстанського загону в Холодному Яру, стверджує, що весною 1920 р. Свирид Коцур «поїхав-таки до Знаменки, повіз заяву до штабу большевицького полку «ВНУС» на одержання обіцяного ордену... – найбільшої

нагороди Ордена Красного Знамені», але його арештували «і відвели, зачинили в льох. Яничарів, пристосуванців і підлабузників усіх чекає одна доля, використає їх ворог і до «стенки». В кінці квітня 1920 року большевики Коцуру розстріляли і ніхто не знає його могили» [3; 62]. Саме в цьому М. Дорошенку можна заперечити, з огляду того, що він навіть неправильно вказує період загибелі свого отамана В. Чучупаки: «Несподівано під кінець березня 1921 р. пролунала сумна звістка, яка потрясла вже й так нечисленні повстанські лави: Загинув найвідважніший отаман холодноярських повстанців – Василь Чучупака «Деркач» [3; 113].

Але слід зауважити, що й до цього часу не знайдено жодного архівного документа, в якому б чітко підтверджувалася офіційна версія загибелі Чигиринського отамана. Тому прийнято вважати, що С. Коцуру вдалося якимось чином уникнути смерті (враховуючи численні його переслідування та арешти) і виїхати з країни. До речі, у спогадах більшості респондентів теж має місце така гіпотеза. На тлі історичних переказів та легенд цікава ще одна розповідь суботівчан: нібито якийсь «такий білий чоловік» приїжджав вже у 1980-х роках до Іллінської церкви, що в Суботові, на цвинтар, відвідував могили, де поховані «його брати». Старожили кажуть, що таємничий гість був дуже схожий на отамана Чигиринського куреня [22; 91]. Таку ж інформацію у своєму відгуку про поїздку до Суботова у березні 2014 р. висловив і невідомий гість, який під час подорожі мав змогу відвідати могилу рідних С. Коцура: «Известный деятель времен гражданской войны и атаманщины, глава Чигиринской Республики Свирид Коцур родился и вырос в Субботове. На кладбище похоронены его родители и сестра. Где находится могила самого атамана не известно. Сначала говорили, что он был расстрелян НКВД, но когда уже в новое время открыли архивы НКВД, то никаких документов по его поимке и казни там не обнаружили, оказалось НКВД ничего не знает о его расстреле. Еще в 20-е годы ходили слухи, что Коцур через румынскую границу ушел в Болгарию и в 70-е, 80-е годы в городе ходили слухи, что он приезжал в город и что старожилы его узнали» [23]. Крім відвідин могили рідних, нібито Свирид навідувався до свого брата Павла, який вчителював у Олександрівці, але цю інформацію спростувала дружина Павла Дементійовича Коцура Олена Степанівна [19].

Звичайно, по-різному можна сприймати розповідь про приїзд отамана на батьківщину, але проаналізувавши її зміст, здається, що все це більше схоже на вигадку або у спогадах суботяни дещо плутаються у часі. Якщо врахувати дату народження Свирида Коцура – 1890 р., то у 80-х рр. ХХ ст. йому виповнилося бдесь 90 років. Мабуть, в такому віці мало б яка людина подорожувала б з-за кордону, щоб провідати могили своїх родичів. Тому розповідь жителя Суботова Довгенка Григорія Григоровича, який є далеким родичем Свирида, про його зникнення видається більш вірогіднішою: «Я особисто читав листа, якого Коцур у 1969 р. надіслав своїй рідній сестрі – «бабі Свиридисі» (так її називали в селі, бо її чоловіка було звати Свирид – О.М.), що на той час проживала в селі на дворіщі свого батька Дементія Коцура. У листі Свирид описував своє життя. Зрозумівши, що більшовицька влада насправді діє зовсім не так, як проголошу-

вала у своїх закликах, він вирішив примкнути зі своїми загонами до армії УНР. Але про ці наміри було донесено енкаведистам, і ті під приводом того, що загони Коцура, які стояли в Боровиці, нібито займалися мародерством, арештовують його. В Кіровограді в супроводі двох «жидів» його вели на розстріл, але арештанту вдалося з ними домовитися про втечу. Напередодні бійці його загону вкрали вагон з чобітьми і заховали в лісі поблизу Олександрівки. Так, в обмін свого життя на ці чоботи, він уник смерті. Потім тікав в Польщу, звідти переїхав до Франції, а під час Другої світової війни перебував у Фінляндії, де працював у таборі Червоного Хреста, активно допомагаючи нашим військовополоненим (Завідувач Суботівського краєзнавчого музею Арутін В. П. займався дослідженням життя Коцура і надіслав у Фінляндію запит, чи дійсно тамтой перебував. Звідти прийшло підтвердження його перебування). А по закінченні війни виїхав до США. З родичами своїми до цього часу (1969 р.) не мав ніякого зв'язку, боявся, що тих будуть переслідувати. Було вказано, що лист писала медсестра з його слів (укр. мовою), він же на той час був прикутий до ліжка через параліч» [24].

Недаремно отаман Чигиринської «республіки» хвилювався щодо переслідування більшовиками своїх родичів. Адже у 30-ті роки було заарештовано та засуджено до різних термінів ув'язнення брата отамана Кузьму Дементійовича Коцура і племінника отамана Миколу Петровича Коцура. Ще один його племінник Ювеналій Петрович Коцур був розстріляний енкаведистами [25].

То ж гіркі наслідки мали пожинати представники роду С. Коцура після знищення його загону та остаточного встановлення більшовицької влади в регіоні: хто загинув, хто отримав термін ув'язнення, декотрі намагалися звідси виїхати, а дехто змінив прізвище «Коцур» на «Коцуренко». Так, доньки Тимофія Коцура, який є троюрідним братом Свириду Дементійовичу, шкільні зошити почали підписувати зміненою формою – «Коцуренко» Ольга та Ірина, при цьому батьки не заперечували такій трансформації прізвища. Донька Ольги – Розова Тетяна Іванівна – припускає, що, можливо, дівчаткам підказали так зробити вчителі, щоб в майбутньому убезпечити їх від непередбачуваних проблем [21]. Свого часу Мінська Марія Лук'янівна – невістка страченого Петра Коцура – теж застерігала свою доньку Людмилу Петрівну та онуку Тетяну, щоб не розповсюджували, з якого вони роду, щоб не постраждали за своїх предків. Досить красномовним підтвердженням вище сказаного є лист від березня 1992 р. Миколи Івановича Коваленка, мати якого є племінницею Свириду Коцуру, написаний двоюрідній сестрі Іванащенко Ользі (Людмилі) Петрівні: «...Разбросала по белу свету всех наших родственников «родная» советская власть. А большую половину мужчин уничтожила. Про Коцури я тоже мало знаю. Бабушка и мать мне ничего не рассказывали. По тем временам они считали, что это очень опасно, а если и говорили, то что-нибудь общее и старались как можно быстрее отделаться от моих вопросов. Бабушка давно уже умерла. А мать тоже мало, что знает, ведь ей тогда было где-то 15–16 лет. А от детей все скрывалось. Возможно, и не скрывалось, но и дядько ее Свирид да и отец Петро не советовались с ней по этому поводу. О письме (С. Коцура з-за кордону своїм рідним – О. М.) бабушка тоже помнила и

рассказывала. Но конкретно ничего не говорила, что Свирид где-то за кордоном. И всю жизнь ждала, что хоть кто-то откликнется с ее родственников. Ведь «родная власть» уничтожила ее трех сыновей, мужа и почти всех родственников по мужской линии. Четвертого сына искалечили в тюрьме. Это дядя Коля, умер в прошлом году (1991 р. – О. М.)» [26].

Як бачимо, досить важко на сучасному етапі встановити цілісну істинну картину життя і діяльності Свирида Коцура. Хоча у споминах далеких родичів та односельців він є і залишається патріотом, борцем за краще життя, незважаючи на хиткість його дій і думок. Прикро констатувати, що втрачено дорогоцінний час, за часів незалежності нашої держави належної уваги науковцями не приділялось щодо вивчення даного питання, а спогади внуків та правнуків, на жаль, складаються з окремих уривків та нечітких епізодів. Можна сказати, що історія роду Свирида Коцура, які багатьох інших українських родин, за часів радянської влади втрачена – документи знищені (спеціально чи випадково, бо часи були непрості), конфісковані, фотографії – спалені (щоб не наражатись на небезпеку), а що було відомо – людьми замовчувалося (по тій самій причині).

Багато ще не дослідженого є у нашій історії, багато історичних постатей і досі виступають як символ зрадництва. Надто широке коло людей, причетних до творення краєзнавчої продукції, наявність серед них багатьох любителів-непрофесіоналів таїть у собі загрозу втрати критеріїв об'єктивності і науковості. Виникає небезпека штучної «героїзації» своєї історії, ідеалізації місцевих діячів – всього того, що найчастіше вкладається в поняття «історичний романтизм». Непоодинокими є випадки відвертого дилетантизму, політичної заангажованості, схильності до міфотворення [27].

Тому потрібно обережно підходити до історії, детально аналізувати постаті та факти – і лише потім робити висновки.

Список використаних джерел

1. Турянський О. В. Поза межами болю: Повість-поема; Син землі:* Роман; Оповідання / Вступ, слово Р. Федоріва; Упоряд., передм. та підготовк. текстів С. П. Пінчука. – К.: Дніпро, 1989. – 335 с.
2. Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті : зб. наук. пр. / редкол. : С. І. Світленко (відп. ред.) та ін. – Д. : Ліра, 2014. – Вип. 2. – 272 с.
3. М. Дорошенко. Стежками Холодноярськими. Філадельфія, 1973 р.
4. Дослідник історії відшукав унікальне фото з Чигиринщини. [Електронний ресурс]. Режим доступу -<http://provce.ck.ua/doslidnyk-istoriji-vidshukav-unikalne-foto-z-chyhyrynschyny/>
5. Що таке «історична правда»? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua>
6. Чигиринщина: історія і сьогодення. Матеріали V науково-практичної конференції 12-13 листопада 2015 р./ Упор.: Я. Л. Діденко, Л. О. Абашина, О. І. Трощинська. – Черкаси: видавець Кандич С.Г., 2016. – 332 с.

7. Гілея* (науковий вісник): Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К., 2008. – Вип. 12.
8. Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті : зб. наук. пр. / редкол. : С. І. Світленко (відп. ред.) та ін. – Д. : Ліра, 2014. – Вип. 2. – 272 с.
9. Солдатенко В. Ф. Україна в революційну добу: Іст. есе-хроніки. У 4-х т.: Т.IV. Рік 1920. – К., Світогляд, 2010. – 442 с.
10. Невідомі герої. 20-ті роки і Холодноярська республіка. [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.k1.ua>
11. Очаков І. Розгром банди Коцура // «Зоря комунізму» № 37 від 26 березня 1966 р.
12. Кучеренко П. Мельниківські комунари // «Зоря комунізму» № 48 від 21 квітня 1966 р. ст. 4
13. Безпалий І. Такі не старіють // «Зоря комунізму» № 148 від 13 грудня 1966 р. ст. 2
14. Яровий І. Боець залізного потоку // «Зоря комунізму» № 107 від 8 вересня 1966 р. ст. 3.
15. З пам'яті народної (матеріали фольклорно-етнографічних експедицій) / О. Солодар. – Черкаси: Видавець Ю. Чабаненко, 2016. – 414 с.
16. МПДА – Спогади Шулякової Ліди Ільківни, 1936 р. н., мешканка с. Суботів Чигиринського району Черкаської області.
17. МПДА – Спогади Пушкаря Миколи Олександровича, 1950 р. н., мешканця с. Рацеве Чигиринського району Черкаської області.
18. Солодар О. Як були коцуриці... – Черкаси: Вид. Чабаненко Ю.А., 2009. – 40 с.
19. МПДА – Спогади Крамар Олени Степанівни, 1922 р.н. мешканка с. Красносілка Олександрівського району Кіровоградської області.
20. Михайло Омелянович-Павленко, «Спогади командарма (1917–1920)». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_ukrayina.
21. МПДА – Спогади Розової (дів. Копманієць) Тетяни Іванівни, 1946 р. н., мешканки с. Суботів Чигиринського району Черкаської області.
22. Чигиринщина в історії України. Збірник 1. Суботів: минуле і сучасність. Матеріали Першої історико-красназавчої учнівської конференції. – Черкаси, 2006. – 120 с.
23. Могила сім'ї Свирида Коцура. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://autotravel.ru/otklik.php/19932>.
24. МПДА – Спогади Довгенка Григорія Григоровича, 1954 р.н., мешканця с.Суботів Чигиринського району Черкаської області.
25. 25.Скарби отамана Коцура. О. Солодар. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mistoche.blogspot.com>.
26. МПДА – Спогади Кожевнікової (дів. Іванащенко) Тетяни Олександрівни, 1965 р. н., мешканка м. Чигирин Черкаської області.
27. Шевченків край. Історико-етнографічне дослідження. – К.: Наукова думка, 2009. – 546 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://history.org.ua>

Т. О. Григоренко,
заступник директора з наукової роботи
Черкаський обласний краєзнавчий музей

ЛИЦАР ОРДЕНА ЗАЛІЗНОГО ХРЕСТА ОЛЕКСАНДР ЗАГРОДСЬКИЙ

В статті розповідається про видатного діяча Української революції 1917–1921 рр., військового діяча армії УНР, командира Волинської дивізії, учасника Першого зимового походу, генерал-полковника армії УНР Олександра Загородського. На честь уродженця Черкащини у 2016 р. було перейменовано селище на Хмельниччині.

У травні 2016 р. згідно Закону про декомунізацію Верховна Рада України перейменувала невеличке селище Комунар в Новоушівському районі на Хмельниччині на селище Загородське. Селище було перейменоване на честь героя Української революції 1917–1921 рр., генерал-хорунжого армії УНР, учасника Першого Зимового Походу, Лицаря Ордена Залізного Хреста Армії УНР. Така назва селища з'явилася не випадково. Саме під командуванням Олександра Загородського 28 вересня 1920 р. українські війська вибили частини 41-ї дивізії Червоної армії в районі Антонівка-Песець, лінія фронту якраз проходила через селище Комунар [14].

Славетна постать легендарного українського полководця поєднала Хмельницьку область з Черкащиною.

Майбутній генерал армії УНР Олександр Олександрович Загородський народився 10 квітня 1889 р. у с. Зеленьки Уманського повіту (зараз с. Зеленьків Тальнівського району) на Черкащині. Батько Олександра Загородського був сільським священником і мав восьмеро дітей. В рідному селі на Тальнівщині пройшли дитячі роки Олександра, тут він ходив до сільської початкової школи. Коли Олександрові було всього 7 років, раптово помирає батько, і мати залишається сама з малолітніми дітьми. Про освіту Олександра відомо, що він закінчив три курси Київської духовної семінарії з чотирьох, хотів, як батько, стати священником, але доля розпорядилася інакше: своє життя він присвятив військовій службі.

Перед Першою світовою війною Олександр був призваний на дійсну військову службу до російської армії. У 1913 р. зарахований в учбову команду 74-го Ставропольського полку, який з лютого 1913 р. дислокувався в м. Умань Київської губернії. В липні 1913 р. після закінчення навчання отримав звання мо-

лодшого унтер-офіцера, потім – старшого унтер-офіцера. У червні 1914 р. при штабі 14 корпусу здав іспит на звання прапорщика.

З початку Першої Світової війни, вже з 24 липня 1914 р., Олександр Загородський бере участь в боях у складі 74-го Ставропольського полку. У боях біля Рогатина 17 серпня 1914 р. він отримав своє перше поранення, кульове навиліт у верхню частину живота. Після лікування у листопаді 1914 р. повертається на війну і 25 листопада 1914 р. бере участь у нічному бою біля с. Сюсвард під час наступу австро-угорських військ на російські позиції. Під натиском ворога оборона російської армії була порушена, Загородський разом з іншими військовими пішов у штикову атаку, ворог був відкинутий, а сам він отримав друге поранення. За нічний бій з 24 по 25 листопада 1914 р. наказом командувача 8-ї армії Брусилова був нагороджений Георгіївською зброєю.

Після одужання в лютому 1915 р. повернувся на фронт і в боях під селом Смольник (23 лютого – 1 березня 1915 р.) відзначився як досвідчений командир. 22 березня 1915 р. біля с. Чебахазя отримав третє поранення, після чого довго лікувався в госпіталі. У тому ж таки році був підвищений до звання підпоручика й нагороджений орденом Святої Анни з мечами і бантом. Раніше Загородський був нагороджений орденом Святого Станіслава 3-го ступеня з мечами і бантом [1].

Коли у 1917 р. розпочалася революція, Олександр Олександрович Загородський в званні штабс-капітана командував піхотним батальйоном.

Чергове поранення знову вивело Олександра Загородського з строю, тому влітку 1917 р. він опинився на лікуванні в Києві. Очевидно, тут він долучається до українського військового руху. Після лікування штабс-капітан Загородський входить до Генерального Військового Комітету, а згодом отримує призначення до новоутвореного Київського вартового полку на посаду помічника командира.

Восени 1917 р. полк було включено до складу 1-го запасного полку та утворено славнозвісний 3-й Сердюцький імені П. Дорошенка полк 1-ї Сердюцької дивізії. З листопада 1917 р. Загородський стає командиром полку ім. Петра Дорошенка.

3-й Сердюцький полк бере участь в боях з більшовиками за Михайлів Хутір, Конотоп та Дарницю. Після кровопролитних боїв, на початку лютого 1918 р. Олександр Загородський повернувся з рештками полку імені Дорошенка до Києва, де бере активну участь у вуличних боях за Арсенал, Маріїнський палац, Залізничні майстерні та вокзал. Та перевага на цей раз була на боці противника, українські війська змушені були відступити і залишити столицю.

9-го лютого під Києвом в с. Гнатівка з решток поріділих у боях військових частин Центральної Ради було сформовано Запорізький загін з двох піших, кінного та гарматного куренів. Залишки Київського вартового полку влилися в 1-й Запорізький курінь, куди входило багато дорошенківців. Його й очолив Олександр Загородський. Курінь складався в основному з офіцерів і налічував 250 чоловік. Після реорганізації Окремий Запорізький загін виступив на Житомир, потім на Бердичів, звільнивши обидва ці міста від більшовиків. Незабаром сюди прибули німецькі війська, які разом з українськими військами 1 березня

1918 р. повернулися до Києва. 1-й Запорізький курінь на чолі зі своїм командиром тріумфальним маршем пройшов вулицями звільненого Києва. 12 березня 1918 р. згідно з наказом курінь було розгорнуто у 1-й Запорізький полк. Під час правління П. Скоропадського, незважаючи на звання штабс-капітана, Загородський залишився на посаді командира полку [2].

Наприкінці березня 1918 р. Олександр Загородський був призначений комендантом Запорізького ім. гетьмана П. Дорошенка піхотного полку. В складі очолюваної генералом О. Натіївим дивізії він відразу вирушив на фронт. Запорізький піхотний полк в складі української армії пройшов майже всю Лівобережну Україну, звільняючи Лубни, Ромодан, Полтаву, Харків. Згодом українські війська були розділені на дві групи. 1 -й Запорізький полк увійшов у Донецьку групу, яка мусила вести наступ у Донецькому напрямку. До кінця березня червоноармійців вибили майже з усієї Полтавщини.

6 квітня 1-й Запорізький полк ім. П. Дорошенка Загородського бився за Харків, а в кінці квітня вийшов до Дону і став на станції Колпакове. За наказом Скоропадського полк залишився нести прикордонну службу у місті Судж [16, с. 104].

15 листопада 1918 р. в Україні вибухнуло повстання проти Гетьмана, яке очолила Директорія на чолі з В. Винниченком та С. Петлюрою. На той час Запорізька дивізія військ Директорії охороняла кордони з радянською Росією. Начальником дивізії був призначений Олександр Загородський.

Після антигетьманського повстання на Харківщині з 16 листопада 1918 р. дивізія зразу ж приєдналася до повсталих. 17 листопада 1918 р. почався наступ більшовиків і першими хто їх зустрів були дорошенківці. З 19 грудня 1918 р. за сумісництвом Загородський командував українськими військами на Харківщині. Жорстокі бої точилися на Харківському напрямку біля населених пунктів Куп'янськ, Вовчанськ та Козача Лопань [2]. З обох сторін були значні втрати. Під тиском переважаючих більшовицьких військ полк відступив до Харкова, а пізніше був змушений покинути всю Лівобережну Україну.

28 лютого 1919 р. Олександр Загородський стає помічником командувача Східного фронту Дієвої армії УНР. З травня 1919 р. він був призначений начальником 6-ї Запорізької дивізії. З 10 червня 1919 р. він помічник начальника Запорізької групи Дієвої армії УНР. З 1 по 10 вересня 1919 р. – в. о. командувача Запорізької групи Дієвої армії УНР. З 10 вересня 1919 р. – командувач Волинської групи Дієвої армії УНР [18].

5 грудня 1919 р. в Борушківцях Олександр Загородський виступає на нараді у Головного отамана Петлюри про підготовку до походу. У грудні 1919 – травні 1920 рр. під час Першого Зимового походу командував Волинською Групою Армії УНР. Наприкінці грудня запорожці атакували супротивника й зосередилися навколо Умані. Київська група просунулася до Звенигородки, Волинська група, прогнавши 42-й денікінський полк з Романівки, вирушила на Тальне та з допомогою селян з Майданецького та Білашок, звільнила місто й у Тальному зустріла новий рік. 1 січня 1920 р. запорожці звільнили Умань. Наступного дня контратакою білогвардійці відкидають Волинську дивізію до Зе-

ленькова. Після відновлення сил знову наступ, звільняють Смілу, Черкаси, а 2–7 лютого 1920 р. – Канів та Золотоношу [13].

У лютому 1920 р. армія УНР дійшла до Холодного Яру. 12 лютого командувач армії УНР Михайло Омелянович-Павленко скликає в с. Медведівці Чигиринського повіту нараду з всіх командирів та начальників штабів дивізій, що брали участь у Зимовому поході, зокрема й Олександра Загородського. Під час наради разом із холодноярцями лицарі Зимового походу відправили в Мотринському монастирі «хвалебний Богові молебень за щасливий похід в центр України» та панахиду за загиблими і померлими старшинами й козаками [7, с. 95].

За оцінками воєнних істориків Перший зимовий похід Дієвої Армії УНР був найгероїчнішою сторінкою воєнного мистецтва періоду Української революції 1917–1921 рр., під час якої Українська армія вперше вдало застосувала партизанські методи боротьби. В поході взяли участь близько 10000 осіб. Проте сам бойовий склад частин нараховував 2000 багнетів, 1000 шабел та 14 гармат. 75% загальної кількості складали штаби частин, немуштрові частини, обози і транспорти хворих [5, с. 263].

У лютому 1920 р. Олександр Загородський захворів на тиф, лікувався у рідному селі Зеленьки на Тальнівщині. Наприкінці Зимового походу він повертається на фронт.

31 травня 1920 р. наказом № 7 Головної Команди Армії УНР Загородський підвищений до звання генерал-хорунжого.

Весь цей час українське військо веде жорстокі бої, тому О. Загородський неодноразово просить командуючого «хоч на три дні» вивести дивізію в резерв на відпочинок і доукомплектування. Ситуацію могла змінити мобілізація, що проводилася у Ямпільському районі. Олександр Загородський підписав наказ про мобілізацію. Але це якоїсь особливої ролі не зіграло.

Восени 1920 р. шість стрілецьких, кулеметна та Окрема кінна дивізії Армії УНР були зведені у три групи, одну з яких очолив О. Загородський.

«Волинською дивізією командував отаман [Олександр] Загородський, начальник штабу – сотник [Олександр] Волосевич. Склад дивізії: 4-й Сірий полк, яким командував поручник [Микола] Федченко, мав 100 багнетів та 10 кулеметів; Чорноморський полк – 250 багнетів і 10 кулеметів; кінний полк ім. гетьмана Івана Мазепи – до 300 шабел і 10 кулеметів; кінний полк ім. Максима Залізняка – до 200 шабел і 10 кулеметів; Окрема кінна сотня – 100 шабел при 4 кулеметах; гарматний дивізіон – 2 гармати. Чорні запорожці» [6, с. 68].

28 вересня 1920 р. українські війська під командуванням командира Правної групи Дієвої армії УНР генерал-хорунжого Олександра Загородського вибили частини 41-ї дивізії Червоної армії з району Антонівка-Песець (лінія фронту пролягала безпосередньо через територію майбутнього розташування населеного пункту Комунар). У цьому бою українські військові захопили до полону 1 командира батальйону, 200 рядових червоноармійців; військових трофеїв: 4 кулемети, 200 возів набоїв, бойовий прапор більшовицького загродотряду та чимало коней» [10].

Наприкінці війни 1920 р. він очолював резерв армії та займав посаду заступника командуючого українськими військами генерала Омеляновича-Павленка. Загалом взяв участь у 101 бою, мав 5 важких поранень. За участь у Першому Зимовому поході Олександр Загородський був нагороджений Залізним Хрестом під №3 і отримав почесне звання Лицар Ордена Залізного Хреста [4].

Після підписання між Польщею та більшовиками Ризького миру у 1921 р. армія УНР не припинила боротьбу та з боями відступила на Захід. Перейшовши р. Збруч, українське військо було інтерноване в польських таборах. Навіть за колючим дротом була збережена структура українського війська, самостійно було створено умови для суспільно-політичного та культурного розвитку. В таборах українські військові організовували для себе військовий вишкіл, була створена спільна юнацька школа, академічні курси при Генеральному штабі Армії УНР, друкувалися українські підручники, зводилися українські храми. Так, для підготовки нових капеланів були засновані Псалтирські курси. Останні відкрились за дозволом Варшавського митрополита Юрія та міністра народної освіти професора Івана Огієнка. Керівником курсів був призначений митрофорний протоієрей отець Павло Пащевський, а опікуном – генерал Олександр Загородський. Культурно-освітні установи Армії УНР на інтернуванні були покликані зберігати культурний зв'язок інтернованих із Батьківщиною. Яскравим прикладом гуманітарної роботи серед військових є діяльність культурно-освітнього відділу 3-ї Залізної стрілецької дивізії, козаки та старшини якої були розміщені у таборах у польському місті Каліші [11].

В цьому місті перебувала 2-га Волинська Дивізія (під кінець січня) з командиром генерал-хорунжим Олександр Загородським, 3-я Залізна дивізія з її командиром генералом-хорунжим Олександром Удовиченком; армійський шпиталь з головним лікарем полковим д-ром медицини Борисом Леонтівим; відділ охорони Головного Отамана та управа військового духовенства Армії УНР з її начальником О. Павлом Пащевським. Заступник голови управи Української станиці в м. Каліш Загородський опікувався групою інтернованих українських вояків також у Вадовицях (до лютого 1921 р.), де знаходилися 2-а Волинська дивізія (деякі частини); Окрема Кінна дивізія з командиром генерал-хорунжим Іваном Омелянович-Павленком, згодом, від квітня також інші формування з Пикулич та Ланцута [12].

В таборах Олександр Загородський був першим командантом табірної групи військ УНР. Після О. Удовиченка командував «Калішським обозом українських інтернованих вояків»; з його ініціативи організовано табірну гімназію, з вересня 1921р. при 2-й Волинській дивізії відкрилися технічні курси, в подальшому переросли у військово-технічну школу [12].

З 1923 р. Загородський перебуває на еміграції у Польщі. Також живе у Німеччині, з 1944 р. в Австрії та США (з 1949).

4 жовтня 1929 р. Олександр Олександрович підписує акт купівлі цвинтаря для поховань українських вояків в Щепйорному. Український Військовий Цвинтар у Щепйорно став місцем останнього спочинку для воїнів УНР. Перші за-

хоронення український борців за незалежність відбулися у 1922 р., тоді було поховано 197 вояків армії Української Народної Республіки.

У 1922–1923 рр. ще 500 солдатів УНР знайшли тут вічний спочинок. У 1923 р. інтерновані вояки, не маючи жодних субсидій, зайнялися цвинтарем та могилами своїх товаришів по боротьбі. В 1923 р. українці організували збір коштів, що дозволило зробити поновлення і встановити Меморіал «Полеглим за Україну», розроблений Олександром Костюченком [17].

Олександра Загородського знали і шанували патріоти, що опинилися на еміграції. Він був останнім головою Орденської Ради Лицарів Залізного Хреста. Для організації нагородження Хрестом наказом по Військовому міністерству УНР від 25 березня 1936 р. за підписом міністра військових справ генерал-хорунжого В. Сальського було утворено Головну раду та Місцеві ради Хреста Симона Петлюри. Членами Головної Ради були командири дивізій: 1-ї Запорозької генерал-хорунжий Г. Базильський та 2-ї Волинської генерал-хорунжий О. Загородський. У Польщі Загородський очолював Управу Спілки Воєнних Інвалідів, яка займалася опікою та допомогою військовим інвалідам Армії УНР. У 1940-х рр. спільно з Іваном Лютим-Лютенком розбудовував Український кооперативний союз у Холмі. Після Другої світової війни мешкав у Зальцбурзі, очолював Український допомоговий комітет та був ініціатором і членом УНДС Австрії.

В США Загородський працював робітником на фабриці, яка виробляла деталі для літаків. Наслідком старих поранень втратив ногу. На громадських засадах очолив ініціативну групу колишніх вояків Української Армії. При президенті УНР Степанові Витвицькому виконував обов'язки шефа військової й цивільної канцелярії, був головою Громадського суду та членом ради Українського конгресового комітету Америки. У листопаді 1950 р. відвідує земляків в Канаді в рамках акції збору коштів для хворого на рак горла полковника Олександра Петлюри, брата Головного Отамана. За ініціативою Олександра Загородського було перевидано працю О. Доценка «Зимовий похід» та почалася підготовка до перевидання збірки документів під редакцією генерала В. Сальського «Українсько-московська війна 1920 року» [15, с. 118].

Генерал Загородський був відзначений Орденом Залізного Хреста, а також Хрестом Симона Петлюри, Воєнним Хрестом та Хрестом Вільного Козацтва, підвищений до звання генерал-полковника УНР. Займав пости заступника Капітули Хреста Симона Петлюри, голови Братства св. Покрови Армії УНР, був членом Вищої Військової Ради при Уряді УНР і членом Вищої Військової Гонорової Ради Армії УНР [3].

Помер Олександр Загородський 4 серпня 1968 р. у Нью-Йорку, похований на православному цвинтарі у Баунд-Бруці.

На жаль, на батьківщині героя вже шість років триває боротьба за перейменування однієї з вулиць Зеленькова на честь генерал-хорунжого Армії УНР Олександра Загородського. Ще 2012 року до ідеї назвати одну з вулиць села на честь командира 2-ї Волинської дивізії долучилася і Благодійна ініціатива «Героїка». Але поки далі обіцянок справа так і не пішла.

**Генерал полковник УНР
Олександр Загородський на еміграції**

**Генерал Загородський
на еміграції**

**У першому ряду посередині Загородський О.О.
Із збірки хорунжого Грінченка. Нью-Йорк**

Список використаних джерел

1. Береза В. Лицар Зимового походу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.ukrnationalism.com/articles/?action=viewArticle&articleId=1771>
2. Бондаренко О. Протистояння [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Bondarenko_Oleksandr/Protystoiannia_Knyha_2.pdf
3. Ген. Олександр Загородський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://komb-a-ingwar.blogspot.com/2009/10/blog-post_04.html
4. Грива А. Перший Зимовий похід частин Дієвої Армії УНР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://narodna.pravda.com.ua/nation/50b64aac40930/view/print/>
5. Доценко О. Зимовий похід 6.XII.1919 – 6.V.1920. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2001. – 379 с.
6. Дяченко П. Чорні запорожці. Спомини командира 1-го кінного полку Чорних запорожців Армії УНР. – Київ: Стікс, 2010. – 448 с.
7. Коваль Р. Багрянні жнива Української революції: Воєнно-історичні нариси. – К.: Український письменник, 2005. – 400 с.
8. Котляр Ю. В., Білокінь І. В., Ю. Тютюнник в українському повстанському русі та Миколаївщина // Реабілітовані історією. Миколаївська область. – Кн. 5. – Київ – Миколаїв:Світогляд, 2010. – С. 7–32.
9. Литвин С. Симон Петлюра і військо. До оцінок в українській історіографії // Військово- історичний альманах. – К., 2000. – Ч. 1. – С. 45–54.
10. Нищик Я. Олександр Загородський – 30-ти річний генерал з Черкащини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vikka.ua/novini/29086-nachest-urodzhentsya-cherkaschini-nazvali-selo-na-hmelnichchini.htm3>
11. Подобєд П. У польському полоні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/History/40121/PrintView>
12. Симон Петлюра і українсько-польські відносини – армія УНР у польських таборах (1920–1924 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.irekw.internetdsl.pl/spunr.html>
13. Слюсаренко П. Дієва армія Української Народної Республіки в Першому Зимовому поході // Воєнна історія. – №5-6. – 2002.
14. Сьогодні на карті України з'явилися села, названі на честь підрозділів та героїв Армії УНР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://geroika.org.ua/sohodni-na-karti-ukrajiny-zyavyls-sela-nazvani-na-chest-pidrozdiliv-ta-herojiv-armiji-unr/>
15. Тинченко Я. Ю. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). Книга І. – К.:Темпора, 2007. – 536 с.
16. Тинченко Я. Ю. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). Книга ІІ. – К.: Темпора, 2011. – 424 с.
17. Український військовий цвинтар в Щипйорно. Польща. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kozakorium.com/ukrayinskyu-viyskovyy-tsvyntar-v-schypuorno-polscha-foto/>
18. Шатайло О. Спадкоємці козацької слави. Біографії генералів Армії УНР – уродженців Черкащини. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2009. – 192 с.

Д. В. Кулик,
старший науковий співробітник
Черкаський обласний краєзнавчий музей

КОМАНДИР ЧИГИРИНСЬКОГО ПАРТИЗАНСЬКОГО ЗАГОНУ ПЕТРО АНТОНОВИЧ ДУБОВИЙ (1911–1969 рр.)

В роки Другої світової війни на території сучасних Чигиринського, Черкаського, Смілянського, Кам'янського районів Черкаської області та Олександрівського району Кіровоградської області проти нацистських окупантів діяв Чигиринський партизанський загін ім. Сталіна, яким командував Петро Антонович Дубовий.

П. А. Дубовий народився в 1911 р. у с. Чмирівка Чигиринського повіту Київської губернії у багатодітній селянській родині, у якій було 9 дітей. Його дядьком був командарм Червоної Армії Іван Наумович Дубовий – відомий воєначальник періоду Громадянської війни, командуючий військами Харківського військового округу. Дубовий ходив у школу за п'ять кілометрів від домівки у сусіднє с. Суботів. У 1928 р. Петро Антонович закінчив Суботівську семирічну школу і вступив до Полтавського підготовчого військового училища, після закінчення якого у 1930 р. вступив до Ленінградського військового училища радіо і зв'язку, яке і закінчив у 1932 р. З 1932 р. П. А. Дубовий служив у Червоній Армії, у 1939 р. отримав звання капітана [7, с. 4].

У 1941 р. П. А. Дубовий – капітан, командир окремого батальйону зв'язку 40-ї танкової дивізії 19-го механізованого корпусу 5-ї армії Київського Особливого військового округу (з 22 червня – Південно-Західного фронту). 40-а танкова дивізія дислокувалась перед війною у м. Житомир, у військовому містечку Гуйва під Житомиром жила сім'я капітана П. А. Дубового – дружина Марія Семенівна з двома малими дітьми [8, с. 18–19].

22 червня 1941 р. 40-а танкова дивізія під командуванням полковника М.В. Широкова була піднята по тривозі, і пройшовши 300 км швидким маршем, вийшла 24 червня на рубіж на захід від м. Рівне [1, с. 297]. У складі корпусу дивізія взяла участь у найбільшій на початковому етапі війни танковій битві в районі Луцьк, Броди, Рівне [3, с. 60]. З обох сторін у ній брало участь до 2 тис. танків [2, с. 57].

На командний пункт дивізії прибули командувач 5-ї армії генерал-майор М.І. Потапов та командир 19-го механізованого корпусу генерал-майор М. В. Фекленко. «Усіма силами затримати на своїй ділянці супротивника, не дати йому прорватися на Рівне», – вимагав командарм. У запеклих боях 40-а танкова дивізія стримувала німецький наступ, але під ударами ворога змушена була відійти на рубіж р. Горинь, де зайняла оборону [1, с. 198]. 29 червня підрозділи дивізії перейшли у контрнаступ і відтіснили ворога на 2-3 км по всьому фронту. На правому фланзі загін під командуванням капітанів Бокова і Хопко переправився через р. Горинь та вибив ворога з с. Великий Житин [11].

Радянські війська завдали ворогу значних втрат в ході битви в районі Луцьк, Броди, Рівне. Частина і з'єднання 19-го механізованого корпусу знищили 180 ворожих танків, 50 гармат, 13 бронемашин і багато іншої техніки та озброєння [2, с. 58].

У жорстокому бою 16 липня 1941 р., П. А. Дубовий дістав 5 поранень та був контужений. Усі бійці, які був поруч з ним, загинули або були поранені. Стікаючого кров'ю командира знайшов на полі бою сержант Степан Саяпін. Саяпін, хоч і сам був поранений, відтягнув комбата у безпечне місце. Місцеві селяни підібрали поранених воїнів, надали їм притулок, переховували від німців на горищі власного будинку, перевдягли в цивільний одяг, вилікували рани [8, с. 21–22]. Капітану П. Дубовому було виготовлено посвідчення на ім'я Друзяки [4, с. 5].

Дубовий та Саяпін вирішили якнайшвидше пробиратися до своєї військової частини, але на дорозі, за селом, були затримані німецьким патрулем. Затриманих привезли у с. Сапожин, де у приміщенні школи розміщувався німецький штаб, та зачинили у сараї. Німці здогадались, що перед ними поранені радянські військові, та жорстоко побили їх, намагаючись дізнатися, де знаходиться польовий аеродром. Цілу ніч після допиту та знущань Дубовий лежав у сараї непритомний.

Наступного дня полонених відвезли на автомобілі у м. Корець. За півсотні метрів від будинку, де розміщувалась жандармерія, в оточеному колючим дротом городі, Дубовий з Саяпіним провели ще одну ніч. На світанку зчинився переполох, навколо рвалися артилерійські снаряди. Це відкрив вогонь по ворогу гарнізон Новоград-Волинського укріпленого району. Скориставшись нагодою, полонені втекли. Дубовий був важко поранений, пересуватися далеко не міг, тому він наказав Саяпіну залишити його і рухатися у напрямку артвогню.

Сам Дубовий прийняв рішення йти в напрямку Новограда-Волинського, але по дорозі був знов затриманий німецьким патрулем. Коли автомобіль з полоненими зупинився у невеличкому ліску, у небі з'явився радянський літак. Скориставшись метушнею серед охоронців, Дубовий удвох з іншим полоненим втік.

Петро Антонович вирішив добиратися до Житомира. По дорозі у Житомир довелося триматися подалі від населених пунктів, всюди висіли накази, які під загрозою смерті забороняли надавати допомогу стороннім. Дубовий дійшов до квартири Василя Челапко на вулиці Провіантській. Родина Челапко надала притулок пораненому радянському командирі, незважаючи на те, що у квартирі мешкав якийсь німець.

Зважаючи на серйозні поранення Дубового, В. Челапко відвів його у лікарню. У лікарні Петро Антонович познайомився з сином комуністки Раїси Годлевської. Коли залишатися в лікарні далі було небезпечно, Дубовий, скориставшись допомогою Р. Годлевської та медсестри Софії Карлівни, непомітно зник, маючи намір йти до Києва.

По дорозі на м. Васильків П. Дубовий зустрівся з харків'янином Григорієм, теж важко пораненим. Григорій підтримав намір Петра Антоновича прориватися через лінію фронту. До Василькова вони не дійшли, під Фастовом їх зустрів патруль і наказав повертати назад. Та й пробиватися уперед було запізно: 19 вересня радянські війська залишили Київ. Дубовий вирішив йти на рідну Чигиринщину [4, с. 6–15].

Родини командирів Червоної Армії евакуювали з Житомира у Саратов. Евакуювали і дружину та дітей П. А. Дубового, але у дорозі захворів п'ятирічний син Владислав, тому на станції Фундукліївка Марія Семенівна залишила вагон і вирішила добиратися до рідного села Голоківка у Чигиринському районі [6, с. 6–7].

У жовтні 1941 р., на милиці, з великими труднощами Петро Дубовий дійшов на рідну Чигиринщину, де у с. Мельники жили його родичі. Тут він дізнався про те, що дружина з дітьми перебувають у с. Голоківка. Після зустрічі з рідними Петро Антонович вирішив перебратися у с. Чмирівка, куди рідко заглядали окупанти.

П. А. Дубовим у селах Чмирівка, Голоківка, Суботів, Івківці була створена підпільна організація. У лютому 1942 р. вона нараховувала вже 19 чоловік. Членом підпільної організації став навіть голова Чмирівської поліції О. Василиченко [8, с. 22–23].

У квітні 1942 року підпільники почали записувати зведення Радянського Інформбюро через радіоприймач, який був у Петра Малохатка з села Івківці. Новини зразу ж передавали родичам, знайомим [7, с. 29]. Підпільники поставили перед собою завдання накопичувати зброю, організовувати диверсії у господарствах, зривати та саботувати сільськогосподарські роботи, встановити зв'язки з членами інших підпільних організацій, проводити агітаційну роботу з населенням.

Родина П. А. Дубового жила дуже бідно, тому, як тільки загоїлись рани, Петро Антонович став працювати. Працюючи однією, правою, рукою, бо ліва сильно постраждала при пораненні, П. А. Дубовий вирізав дерев'яні ложки, гребені, веретена, качалки. Потім з чоловіком сестри Нестором двічі на тиждень вивозив ці вироби на базар у Медведівку. На базарі Петро Антонович зустрічався з однодумцями, підтримував зв'язки з підпіллям, збирав інформацію про ворога.

Підпільники добували зброю у німців та поліцаїв, створювали у лісах базу для матеріального забезпечення загону. Навесні 1943 р. було прийнято рішення приступити до активної боротьби з окупантами, вийти у ліс [8, 24–25].

У червні 1943 р. недалеко від Холодного Яру, у Матвіївський ліс, була десантована група з 10 радянських парашутистів під командуванням І. І. Лисова. Після об'єднання парашутистів і підпільників у Матвіївському лісі був сформований партизанський загін ім. Жукова (пізніше перейменований на партизанський загін ім. Сталіна). Командиром обрали П. А. Дубового, комісаром – І. І. Лисова. У штабі загону була заведена книга наказів. 24 червня 1943 р. був виданий Наказ №1 по загону.

У першому наказі оголошувався факт створення партизанського загону, його чисельність (10 чоловік десантників та 15 чоловік підпільників), командний склад, організаційна структура, а також перелічувались зразки озброєння партизан. У момент створення загону партизани мали у розпорядженні 9 автоматів, 1 гвинтівку «СВТ», 1 обріз, 4 пістолети та 2 «нагани». Місцем розташування загону було обране вкрите густим лісом урочище Холодний Яр [4, с.51].

В кінці липня 1943 р. у загін прибула група десантників у складі 17 чоловік під командуванням Д. О. Коршикова. Десантники були добре озброєні та мали радіостанцію. Щоб з'єднатися з партизанами Холодного Яру, вони пройшли лісами понад 100 км від місця висадки. Скориставшись радіостанцією, партизани сповістили Український штаб партизанського руху про долю десантників І. І. Лисова, направили прохання допомогти загону зброєю та боеприпасами [8, с. 27–28]. У липні 1941 р. у складі загону нараховувалось вже 100 чоловік.

У серпні 1943 р. з літака у ліси були скинуті 12 мішків зі зброєю та боеприпасами. Партизани знайшли усі мішки крім одного, це означало, що останній потрапив до рук ворога. О 8-й годині ранку 16 серпня на околиці лісу пролунали постріли. Командир П. А. Дубовий віддав наказ готуватися до бою. Загін розділився на три групи, партизани зайняли кругову оборону на Кривенковій горі, яка мала круті схили. Підрозділи німців, батальйон поліції, два ескадрона козаків з 14 танками вели наступ по лісових стежках [10, с. 99].

Упертий бій тривав 9 годин. У бою загинули партизани І. Орел, М. Дорофєєв, Т. Ткачук, застрелився важкопоранений О. Леонов. Уночі партизани, прорвавши кільце оточення, відступили, залишивши на полі бою десятки трупів ворогів [5, с. 8–9].

Це був перший серйозний бій загону П. Дубового з нацистами, він додав упевненості партизанам, віри у власні сили. Після серпневого бою чисельність партизанського загону постійно зростала, у жовтні до його складу влилося 415 партизан, у листопаді – 315, у грудні – 104 чоловіки. У селах Грушківка, Завадівка, Зам'ятниця, Куликівка була фактично скасована окупаційна влада. Партизани мали свої запаси зерна, цукру, жирів, у с. Грушківка був відремонтований млин, який кожного дня молів борошно для потреб загону, у хатах лісовиків пекли хліб.

У листопаді 1943 р. до Чигиринського партизанського загону входило 8 рот, у кожній з яких було по 150 чоловік, кожна рота складалась з 4 взводів. Також у загоні були господарська частина (чисельністю у 150 чоловік) та санітарна частина (до 25 чоловік). Для боротьби з окупантами у загоні об'єдналося більше тисячі людей 19 національностей [8, с. 33–35]. Були у загоні і німці-антифашисти Курт Вейнгольд і Отто Роговський [9, с. 106].

На озброєнні загону було понад 1000 гвинтівок, 24 кулемета, дві малокаліберні гармати, дві установки спарених кулеметів, знятих з німецьких літаків і встановлених на тачанки. У партизанів була своя автомобільна частина з 12 автомобілями, 150 коней під сідлом. Німецьке командування за голову П. Дубового обіцяло 200 тис. марок та 5 га землі, а за голову рядового партизана 50 тис. марок і корову [8, с. 36].

Чигиринський партизанський загін розташувався у холоднорярських лісах, на пагорбах у землянках. Поруч зі штабною землянкою була землянка, де жила родина Дубового, дружина з трьома дітьми.

Загін провів понад 100 бойових операцій, партизани пустили під укіс 12 ворожих ешелонів, вивели з ладу 200 автомашин, мотоциклів, тракторів, знищили понад 2000 гітлерівців, захопили 1400 одиниць стрілецької зброї, 2 гарма-

ти, 22 кулемета, 13 обозів, вирізали 40 км кабелю. У с. Медведівка підірвали нафтобазу, знищили лісозавод у с. Грушківка. У січні 1944 р. у загоні нараховувалось понад 1500 бійців [7, с. 5-6].

Партизани Кучерина, Мартинін, Видюшенко 7 лютого 1944 р. у с. Куликівка вбили німецького гебітскомісара м. Новогеоргіївськ [10, с. 101].

У ніч на 7 січня 1944 р. партизани здійснили прорив лінії фронту, пройшовши під вогнем ворога по льоду р. Тясмин у районі с. Зам'ятниця на з'єднання з передовими частинами 373-ї стрілецької дивізії 52-ї армії 2-го Українського фронту [8, с. 42]. Разом з партизанами лінію фронту перетнули більше десяти тисяч мирних жителів, які ховались від терору окупантів у холодоярських лісах [5, с. 7].

За наказом командування 52-ї армії був сформований посилений партизанський батальйон під командуванням П. А. Дубового. У складі 373-ї Миргородської стрілецької дивізії 52-ї армії у подальших боях партизанський батальйон звільнив Зам'ятницю, Деменці, Плескачівку, Велику та Малу Яблунівки та інші села.

Після розформування загону П. Дубовий був направлений до Мелитополя, у представництво Українського штабу партизанського Руху при військовій Раді 4-го Українського фронту. У квітні 1944 р. він був призначений завідувачем військової кафедри Київського технологічного інституту харчової промисловості [8, с. 44]. У жовтні 1944 р. – листопаді 1945 р. П. А. Дубовий – референт комісії по евакуації польського населення на територію Польщі, що працювала у Західній Україні.

У кінці 1945 р. П. А. Дубовий демобілізований з армії по інвалідності. У 1946–1949 рр. працював заступником голови райради Новогеоргіївського р-ну Кіровоградської області, з 1949 р. жив у м. Черкаси – працював заступником голови артілі «Червоний харчовик», головою завкому профспілки машинобудівного заводу, начальником відділу кадрів Черкаської МТС. Був нагороджений орденом «Знак Пошани», медалями [7, с. 8].

П. А. Дубовий помер 12 березня 1969 р. від тяжкої хвороби [7, с. 11].

У м. Черкаси на стіні будинку на бульварі Шевченка 345, де до 1969 р. проживав П. А. Дубовий, була встановлена меморіальна дошка, ім'ям Дубового названі вулиці в м. Кам'янка та с. Грушківка Кам'янського р-ну [8, с. 47].

Старша дочка П. А. Дубового Тамара Петрівна Горб-Дубова (1934 р. н.) з вересня 1943 р. до січня 1944 р. перебувала разом з батьками в партизанському загоні у Холодному Яру. Після війни мешкає в Черкасах, займається літературною діяльністю, член Національної спілки журналістів України, автором книг «Лебедина пісня серця», «Україна не стала на коліна», «Подвиги і трагедія роду Дубових», у яких згадує про своє дитинство у Холодоярському партизанському загоні, свого батька, славні бойові будні партизан [7, с. 15–16].

У Черкаському обласному краєзнавчому музеї зберігаються фото, особисті речі, документи та нагороди П. А. Дубового, у тому числі автобіографія П. А. Дубового, написана у 1954 р., трофейні бритва та бінокль, копії листів з щоденника, а також «Кобзар» Шевченка, з яким Петро Антонович пройшов всі випробування в роки війни.

Список використаних джерел

1. 1941 год. Юго-Западный фронт. – Львов: Каменяр, 1975. – 351 с.
2. Безсмертя. Книга пам'яті України. 1941–1945. Головна редакційна колегія. – К., 2000. – 944 с.
3. Великая Отечественная война Советского Союза 1941–1945: Краткая история. -3-е изд., испр. и доп. – М.: Воениздат, 1984. – 560 с.
4. Гончар Г. М. Заграви над Тясьмином. – К.: Політвидав України, 1978. – 216 с.
5. Гончарь Г. М. Тимко М. З. Партизани Холодного Яру. – Дніпропетровськ: Дніпро, 1995 – 178 с.
6. Горб-Дубова Т. П. Лебедина пісня серця. – Черкаси: Відлуння-Плюс, 2003. – 160 с.
7. Горб-Дубова Т. П. Подвиги і трагедії роду Дубових. – Черкаси: ІнтерлігаТОР, 2001. – 120 с.
8. Горб-Дубова Т. П. Україна не стала на коліна. – Черкаси: Відлуння-Плюс, 2007. – 152 с.
9. Тимко М. З. Холодноряці: спогади партизана. – Дніпропетровськ: Поліграфіст, 1997. – 294 с.
10. Черкащина в період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. Збірник документів та матеріалів. – Черкаси: Брама-ІСУЕП, 2000. – 208 с.
11. Из описания боевых действий 40-й танковой дивизии 19-го механизированного корпуса за период с 22 июня по 3 июля 1941 года. – ЦАМО РФ Ф. 229. Оп. 129. Д. 712. Лл. 425-428. – Режим доступу:
http://mechcorps.rkka.ru/files/mechcorps/pages/otshet_40td.htm

УДК 929:82 (477.46)

Л. Л. Різник,

вчитель історії, вчитель-методист,

директор Коврайського НВК імені Г.С. Сковороди

Золотоніської районної державної адміністрації Черкаської області

ОЛЕКСАНДР ОСТРОВСЬКИЙ: ТРАГІЧНА ДОЛЯ СПІВЦЯ КОЗАЧЧИНИ

Олександр (Олелько) Островський – український письменник, актор, режисер, драматург і громадсько-політичний діяч, уродженець Золотоноші. Він належить до числа тих українських патріотів, які обрали своєю основною зброєю для боротьби за незалежність своєї Батьківщини слово. Його твори за життя були надзвичайно популярними. Життя письменника-прозаїка було недовгим – доля відміряла йому лише неповних 32 роки.

У Золотоноші завжди пам'ятали про молодого патріота. Газета «Українське слово» за 22 червня 1942 р. пошанувала пам'ять про нього з нагоди 23-х роковин від дня смерті, бо саме «25 червня 1919 р. жидо-більшовицька чека розстріляла в Києві Островського Олелька – отамана Золотоніського куреня» [6, 2].

Дослідникам біографії О.Островського мало відомо про його дитинство. У вище вказаній газеті інформація проливає світло на дитячі роки та юність письменника. Олелько Островський народився 6 серпня 1887 р. в м. Золотоноша в родині козацького походження, мати була домогосподаркою. Дитинство було досить складним. Проте є і інші факти про родину – окремі сучасні дослідники вважають, що він народився в сім'ї повітового справника. З перервами і великими труднощами все ж таки вдалося закінчити три класи початкової школи. Він навчався в місцевій чоловічій гімназії, де і познайомився із ідеями українського націоналізму М. Міхновського. Згодом, завдяки своїм розумовим здібностям, рівню грамотності влаштувався учнем писарчуком Золотоніської волості, за іншими даними – писарем нотаріальної контори П. Мушкета. Заробіток становив 5 крб. щомісяця. Просте переписування паперів не могло задовольнити допитливий розум хлопця, він з юнацькою завзятістю почав читати українські книжки, які викликали щиру любов до рідної України. «Над усе в світі Олелько любив Україну, уярмлену Москівщиною, і через те брав участь у нелегальних гуртках, скерованих проти царської деспотії» [6, 2]. У 1905 р. він разом із старшими друзями входив до нелегальної патріотичної організації «Громада» з центром у Золотоноші, якою керував вчитель гімназії М. Злобинцев. На цей час припадають перші літературні спроби Островського – з'явилися нариси «Завіщо», «Мій клопіт». Став активним учасником революції 1905–1907 рр., яка на Золотоніщині мала ознаки прагнення національного визволення. Найбільше враження на Олелька справила праця М. Міхновського «Самостійна Україна», завдяки якій юнак загорівся ідеєю присвятити своє життя великій меті – визволенню України з колоніальної залежності. Став членом Революційної української партії, по закінченню революції вступив до УСДРП. «Царська жандармерія все частіше стала навідуватись до батьківської хати, тому довелося залишити рідну хату. Вирішив їхати до Києва – там політичне життя було активнішим. Друзі допомогли купити квиток на поїзд. В столиці влаштовується вантажником на пристані. Після важких робочих буднів вдавалося відвідувати міську бібліотеку. Найбільш захоплювався літературою про минуле України. У вільний час пише оповідання, казки, які публікуються в Київському дитячому журналі. Журнал редагувала Олена Пчілка, мати Лесі Українки. Саме Олена Пчілка допомогла йому влаштуватися на роботу в Управління залізничних шляхів. Нова робота і гонорари за публікації забезпечували проживання юнака в Києві» [6, 2].

Серед багатьох жанрів письменництва О. Островського приваблювала драматургія, цікавився театральним мистецтвом. Він почав писати п'єси, з допомогою Олени Пчілки ввійшов у творче мистецьке середовище, познайомився з композитором М. Лисенком, письменницею Старицькою-Черняхівською, з академіком М. Грушевським.

О. Островський здобув у Києві і освіту – закінчив історико-філологічний факультет Київського університету. Літературознавець В. Яременко засвідчив у особі О. Островського «доброго історика, філолога, політолога і письменника» [9].

Як письменник О. Островський заявив про себе 1906 р. на сторінках «Громадської думки» та «Ради». Його твори з'являлися друком по всій Україні. На цей період в літературі вже вступав у повні права модернізм, проте О. Островський надавав перевагу етнографічному реалізму, який нагадував народницький реалізм. Режисер О. Островський вводив до історичних оповідань етнографічний реквізит, описи козацьких обідів, звичаїв і традицій. Цей стиль формувався в О.Островського під впливом творчості Б. Грінченка, О. Кониського. В Києві він написав історичні оповідання «Лебединський кат», «Чесний злодій» (1908), «Старовина» (1907).

Завдяки О. Пчілці в 1906 р. О. Островський вступив слухачем до 3-річної драматичної школи ім. М. Лисенка в Києві і в січні 1909 р. її закінчив. На запрошення директора Львівського українського театру «Руська бесіда» М. Садовського О. Островський переїхав до Перемишля, згодом працював актором Львівського українського театру в Коломиї, писав прозу. Тут з'явилися «Жовті води» (мають повну дату і місце написання – лютий 1911 р. Коломия), «Корсунь» (1911, березень, Дрогобич), «Берестечко» (1911, Чернівці), «В наймах у громади» 1910, Стрий). У 1912 р. письменник підсумував свою ранню творчість збіркою «В сутінках ночі». До збірки ввійшло 14 оповідань, окремі з них, зокрема «Хведоркова груша», виходили і окремими виданнями.

1908 р. О. Островський одружився. Дружина Анна, також театральна актриса, родом була з Надвірної на Івано-Франківщині. І вже в 1909 р. на гастрольях театру в Тернополі поряд з ним була вірна супутниця.

З 1912 р. родина повернулася в Золотоношу, працював у місцевому аматорському театрі. Його запрошували до різних театральних труп, гастролював по всій Україні.

З початком Першої світової війни та початком бойових дій був призваний в армію. Спочатку воював на Південно-Західному фронті, згодом перекинули на Кавказ. Родина разом з ним проживала в Тифлісі. Окремі біографічні факти О.Островського викладені ним самим у його показах на допитах в Полтавському ОВ. Ці покази найбільш повно знайомлять з періодом проживання в Тифлісі [7, арк40-43].

З початком Лютневої революції першим завданням для нього було повернення в Україну. Він знав про початок роботи Центральної ради, схвально відгукнувся на обрання М.Грушевського головою ЦР. У листі до І. Стешенка 24 червня 1917 р. писав з Тифліса: «Я всіми силами рвуся на Вкраїну, у Київ. Я собі постановив, коли до 1 серпня не зможу зписатись із Київлянами, щоб дали мені яку посаду, то 1 серпня всеїдно дезертирую... Як справи з новою Радою?» [2]. Згодом в листі звертався з проханням підшукати роботу і його дружині.

З Кавказу довелося добиратися довго: лише на початку березня 1918 р. О. Островський повернувся до Золотоноші. Золотоніська «Громада», яка розпочала легальну роботу 20 березня 1917 р., проводила широку національну пропаганду серед селянства повіту. 29 квітня громадівці заснували товариство

«Просвіта». Невдовзі після лютневої революції 1917 р. у Золотоноші встановилося фактичне тривладдя. Органом Тимчасового уряду став міський громадський комітет, який складався переважно з денаціоналізованого чиновництва. Своєю реакційною діяльністю викликав велике невдоволення і обурення широких демократично налаштованих верств населення.

Поряд із цим виникла Рада робітничих і селянських депутатів. Центральна рада сформувала місцеві (губернські та повітові) національні Ради. і в травні 1917 р. з ініціативи «Громади» було утворено Золотоніську повітову раду як крайовий орган Центральної Ради.

Олелько Островський повернувшись до Золотоноші у березні 1918 р. застав тут більшовицький загін. Не вагаючись взявся організовувати самооборону міста. Згодом так писав у своїй пояснювальній записці до Полтавської НК: «Людність була морально пригноблена недавнім погромом Києва. Всі, що працювали в українських партіях, повтікали, ... бо в той час більшовики розстрілювали всіх українців, не вважаючи на класову різницю... Золотоноша залишилася без внутрішньої охорони, бо міліція розбіглась, сподівалися скорого приходу німців і всі боялися репресій. Тоді самі громадяни міста організували з-поміж себе 40–60 чоловік самооборони, котру назвали стрілецьким куренем, мене, як партійну людину, вибрали старшим (курінним) ... Через кілька днів стали балакати, що курінь це біла гвардія» [7, арк. 40].

Як керівник військового формування «Золотоніський курінь» Олелько Островський доклав чимало зусиль для знищення в повіті стихійних банд, які громили панські маєтки, захоплювали чужу землю, вбивали мирних людей. О. Островський із загоном добровольців вигнав із Золотоноші загін червоногвардійців під командуванням комісара Гальперіна і відновив у місті владу Центральної ради.

14 квітня 1918 р. губернський військовий комісар отаман Кудрявцев призначив нового коменданта Золотоніського повіту, О. Островський здав йому курінь, який переформували у військову частину Української армії. Брав активну участь у формуванні війська УНР. Тим часом Олелько Павлович, за даними директора центру культурологічних та етнополітичних досліджень імені Іларіона Київського В. Яременко, створив у Золотоноші видавництво «Вільна думка». Проте дослідниця О. Силка в своєму дослідженні золотоніського книгодрукування уточнює, що це було не видавництво, а дві видавничі серії – проекти під назвою «Видавництво «Вільна думка» та «Видавництво «Історична белетристика», автором видань яких дійсно був О. Островський [4].

У Золотоноші опублікував чотири твори. До проекту «Видавництво «Вільна думка» увійшло п'ять робіт О. Островського, з яких дві були надруковані у Золотоноші: «Хведоркова груша», «Сільська честь», «Стрільці», «Гетьман Іван Мазепа», «Нірвана». До проекту «Видавництво «Історична белетристика» увійшло 8 робіт О. Островського, з яких лише одна у 2-му виданні була надрукована у Золотоноші: «Облога Вінниці», «Корсунь», «Іван Богун полковник Вінницький», «Данило Нечай», «Руйнування Батурина», «Жовті Води», «Руйнування Чортомлицької Січі», «Полтава» [4].

Всього ж від 1908 р. було видано понад два десятки творів О. Островського. Золотоніський період його творчості був дуже плідним: 1918 р. окремими книжками вийшли історичні повісті та оповідання «Берестечко», романи «Великий гетьман», «Шибеницею і палями» та інші. Оповідання О. Островського створювались на широкому географічному просторі, адже доводилося гастролювати у складі різних театральних труп: від Львову до Кавказу, в оповідання згадуються Стрий, Львів, Катеринослав, Золотоноша, Полтава, Київ. Саме в цих містах і друкувалися чи передруковувалися твори.

Письменник збагатив українську літературу історичною тематикою. У циклі оповідань про події 1709 р. О. Островський подав свій погляд на гетьмана І. Мазепу і мазепинців.

Історичні твори О. Островського читалися і обговорювалися в чоловічій гімназії Золотоноші. Під впливом М. Злобинця, керівника нелегального гімназійного гуртка в Золотоноші, та творів Олелька Островського, якими гімназисти зачитувалися до екстазу, – пише Василь Яременко, – більшість місцевих гімназистів, вступивши до військ УНР, захищали її незалежність зі зброєю в руках, і немало їх полягло на полях битви смертю хоробрих у нерівній борні з чужоземцями та їхніми українськими поплічниками» [9].

Літературна та громадсько-політична робота не задовольняла О. Островського. Його захоплював театр, він хотів знову стати актором, втілити свої драматичні твори на сцені, самому здійснити їх постановки. Із встановленням у Золотоноші радянської влади, скориставшись запрошенням до Полтавського театру, на початку 1919 р. залишив рідне місто.

На той час Полтава дала притулок театральним колективам, в основному російським та українським. Найбільш популярними були актори К. Гельцер, П. Саксаганський, М. Заньковецька, М. Садовський, Л. Ліницька та десятки інших зірок сцени. Вони організовували концерти-мітинги і «спектаклі-реферати». Мистецтво набуло агітаційного звучання, його пристосовували під нові форми суспільного буття. Серед театральних колективів виділялося Товариство українських драматичних артистів, куди і запросили О. Островського. Його офіційна назва – «Перша українська радянська трупа Першого радянського театру ім. Гоголя». Головою товариства й адміністратором українського міського театру був А. Петренко, режисерами-акторами – М. Петлішенко та О. Островський. О. Саксаганський – відомий український актор, товариш Олелька Островського, став хрещеним батьком його дочки. Їх можна побачити на світлинах, що зберігаються в родинному альбомі нащадків О. Островського. Саме цей родинний альбом дав можливість побачити портрет популярного в свій час письменника [7].

Більшовики вимагали закриття українського театру, звинувачували театральні трупи у націоналістичному репертуарі. 16 квітня 1919 р. начальник агітпросвітнього відділу Полтавського губ. військкомату надіслав до Києва відповідну телеграму. Для боротьби з «контрреволюцією», за взірцем російської НК було створено «Всеукраинскую Чрезвычайную Комиссию» (ВУЧК). Головою її став делегований до України товариш Лацис, який і підняв першу хвилю терору.

Про враження про арешт О.Островського дізнаємося від його сучасника, письменника і громадського діяча Дмитра Соловєя. У своїй книжці «Розгром Полтави» згадує: «Особливо вразив мене загін артиста-режисера Олелька Островського... Ще так недавно я вперше побачив його на нараді в Полтавській Спілці Споживчих Товариств (ПССТ)... Він, здається, нічого не говорив, але його зовнішність, врізалася мені в пам'ять: молодий мужчина років 35–40, огрядний, цвітучий, добре вдягнений, можна сказати блискучий. Разом з тим вираз некрасиве його обличчя було суворе і похмуре. І раптом вістка – розстріляний» [5, 143].

Про обставини вбивства Олелька Островського розповів його товариш по ПССТ Володимир Дубів: «...у червні 1919 р. був концерт у полтавському міському театрі. Островський співає «Ой, Дніпре мій, Дніпре широкий та дужий!» Згадав він, звичайно, і наступні слова Шевченка про повернення гетьманської влади на Україну [8]. Я. Дробніс, голова губвиконкому, тут же голосно дав розпорядження: «Эту петлюровскую сволочь нужно немедленно арестовать!» [8]. Дійсно, О. Островського негайно заарештували і вже ніхто його більше не бачив.

Під час однієї з вистав – п'єси «Гетьман Дорошенко» – О. Островський вигукнув зі сцени «Хай живе самостійна Україна!» Серед глядачів це викликало бурхливі оплески. Пізніше і цей епізод на підставі заяви-доносу Корнеєвої став одним із пунктів звинувачення його в українському шовінізмі та націоналізмі [7, арк. 30].

Так письменник, палкий патріот України став жертвою Червоного терору, був визнаний ворогом народу, звинувачений у «петлюрівщині» і розстріляний.

Страти полтавська НК організовувала щодня. У виписці з нотаток О. Островського з камери: «Полтава, ЧЕК, 6 червня 1919 р. Сьогодні вивели з камери чотирьох для страти. Коли вивели на дорогу, один з них почав тікати... почувись постріли... потім страшений крик жіночий... Дізнався, що це з тих чотирьох тікав товариш К... якого вистрілом влучили і вбили. Нещасний К... І досі в мене в ушах дзвенить істеричний крик матері К... Що ж чекає мене?» [7, арк. 40].

У листі в'язня О. Островського, що знаходиться в кримінальній справі, він звертається до своїх друзів у Києві, щоб захистили від безпідставних звинувачень, бо «арештували не знаю завіщо» [7, арк. 31].

У будинку, де проживала родина Островського, відповідно до ордеру №62 було проведено обшук з метою «выемки документов Островского» [7, арк. 7].

У справі вміщено лист «В губернскую Чрезвычайную комиссию», в якому «Отдел Управления предлагает немедленно сообщить, на каком основании арестован член Профессионального союза артистов и труженников сцены Островский, в случае неимения противного какого-либо тяжкого обвинения освободить» за підписом завідуючого відділом. Печатка на листі датується «6 июня 1919 г.» [7, арк. 5]. Очевидно наступна записка була відповіддю на лист: «Даю настоящую подписку особого отдела в том, что гражданину Островскому объявлено обвинение в контр-революционности и активное участие при вытеснении большевиков при Центральной раде» [7, арк. 6].

Розстріл відомого в Полтаві актора міг викликати спротив національно налаштованої громадськості міста, тому у супроводжувальній записці до Києва вказано: «Направляем для расстрела в Киеве приговоренного к смерти Александра Островского, потому как в Полтаве расстрелять неудобно, могут быть волнения среди украинцев» [7, арк. 34].

6 червня 1919 р. вся Полтава обурювалася звісткою про арешт О. Островського. Схвилюваний В. Короленко вкотре звернувся до Х. Раковського: «Отвечаю на ваш вопрос относительно расстрелов в Полтаве с некоторым опозданием. Эти два дня ушли у меня среди волнений об одной жизни: человека уже приговорили. город жил под. мраком возможной несправедливой казни. Речь шла об артисте украинской труппы Островском, писателе-драматурге и режиссере. Я уже писал Вам об этом: украинское общество очень чутко к своим талантам, особенно артистам и писателям, а Островский человек чрезвычайно привлекательный и популярный. Казнь его, бессудная и несправедливая была бы жестоким вызовом совершенно законным чувствам украинцев... Бессмысленный террор, направленный против нейтральных лиц, каким я считаю Островского – это работа в пользу контрреволюции. В его деле есть записка Мазепы, в которой сказано что это месть за то, что он смел быть украинцем-самостийником» [5, 142–143].

До губернської НК зверталася і Анна Островська, дружина письменника, з проханням звільнити Олександра [7, арк. 38]. Активні звернення громадськості тимчасово перенесли розстріл актора. Так відповідною вказівкою зазначено: «Постановлением Президиума Губисполкома отменить приговор по делу Островского до особого распоряжения» [7, арк. 18].

Чекісти шукали свідків, які б підтвердили причетність письменника до контрреволюційної діяльності. В справі знаходяться доноси із звинуваченнями Т. Гайдамаки, М. Раппорта [7, арк. 22–27].

Всі обіцяли розібратися, не поспішати зі стратою і переслати справу на розгляд до Києва. Але комісари нахабно брехали. За деякими відомостями, Олелька Островського розстріляли вже за тиждень після арешту.

За архівними даними кримінальна справа під номером 425 «по делу Александра Павловича Островского» закрыта «27 июня 1919 г.» [1, арк. 2].

Щодо точної дати розстрілу Островського є кілька версій. Газета «Українське слово» за 1942 р. вказує на дату 20 червня 1918 р. Очевидно, ця дата названа дружиною Островського Анною, яка в період окупації переїхала до Золотоноші разом з доньками, і могла надати таку інформацію автору статті.

Творчість О. Островського в Україні не знали аж до початку 90-х рр., а деякі його твори взагалі втрачено. На сьогодні окремі твори Олелька Островського перевидані завдяки зусиллям Василя Яременка в 2009 р. – «Руйнування Батурина», «Іван Богун», «Гетьман Іван Мазепа». Його п'єси «Нірвана» та «Одкровення Мазепи» поставили у Львівському театрі ім. М. Заньковецької та Волинському музично-драматичному театрі. У Полтаві зберігся будинок, в якому мешкав письменник, і театр, де О. Островський служив актором і режисером.

2 квітня 2010 р. Служба безпеки України надала довідку про реабілітацію О. Островського «який був засуджений 11 червня 1919 р. Колегією Полтавської губНК до вищої міри покарання – розстрілу. Рішення губНК не переглядалось. Заарештований 4 червня 1919 р. Згідно висновку Прокуратури України від 25 березня 1998 р. на підставі ст.1 Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні» від 17 квітня 1991 р. Островський Олександр Павлович реабілітований за відсутністю сукупності доказів, підтверджуючих обґрунтованість притягнення до відповідальності» [7].

На підставі рішення Полтавської обласної ради від 6 березня 2017 р. №419 «Про увічнення пам'яті поборників державної незалежності України – учасників подій Української революції 1917–1921 рр.», затверджено Список пам'яті поборників державної незалежності України Полтавщини. Серед громадських, політичних і культурних діячів ім'я Олександра Павловича Островського [3].

Список використаних джерел

1. Державний архів Полтавської області. Спр. 425. По делу Олександра Павловича Островского. 43 арк.
2. Кравець С. Омелько Островський – літописець Козаччини і козак УНР. «Козацький край». 11 вересня 2012 р.
3. «Про увічнення пам'яті поборників державної незалежності України – учасників подій Української революції 1917-1921 рр.». Рішення Полтавської обласної ради від 6 березня 2017 р. №419. [Електронний ресурс]. UPR: <http://www.oblrada.pl.ua/ses/7/14/419>
4. Силка О. Золотоніський книгодрук (Кінець IX початок XX ст.) [Електронний ресурс]. UPR: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/21747/1/Zolotonosky%20knyhodruk.pdf>
5. Соловей Д. Загин Омелька Островського. Розгром Полтави. Полтава: Криниця, 1994. С. 142–143.
6. Омелько Островський. Українське слово. 22 червня 1942 р. С. 2.
7. Омелько Островський. Український письменник, актор, режисер. Комісар Центральної ради. Жертва Червоного терору. [Електронний ресурс]. UPR: <http://librarymuseum.blogspot.com/2017/03/>
8. Чернов А. Куля у світлсерце. «Козацький край» 7 вересня 2017 р. С. 3.
9. Яременко В. Подзвін по безсудно убієнному Омельку Островському [Електронний ресурс]. UPR: <http://novasich.org.ua/index.php?go=News&in=view&id=4654>

Т. М. Портянко,
к.т.н., доцент кафедри безпеки життєдіяльності
Н. М. Пшенишна,
асистент кафедри безпеки життєдіяльності
Черкаський державний технологічний університет

ПРО РОБОТУ І ПОКЛИКАННЯ

Протягом століть професія лікаря здобула до себе неабияку людську повагу. Медична професія завжди була взірцем благородства, освіченості та добра. За всіх часів лікарі стоять на сторожі найдорожчого – людського здоров'я, користуючись заслуженою повагою. Велика справа – дарувати людям надію на одужання та шанс на життя. Перед лікарем схиляються, лікаря боготворять. Людина в білому халаті, щоб не заплямувати цю білизну, через все своє життя повинна пронести головну лікарську заповідь «Не нашкодь!» Нашкодити можна справою, ранити людину можна нерозважно кинutoю фразою або навіть словом. Лікар не має на це права. Він не має права навіть на найменшу помилку, тому що за нею може стояти людське життя. У медицину приходять за покликанням, адже для того, щоб допомагати людям, мало володіти глибокими знаннями і відпрацьованими навичками – необхідна душевна щедрість, чуйність і благородство.

Для Володимира Ілліча Чередніченка, жителя м. Черкаси, професія лікаря – це не просто професія, а стан душі. І на роботі, і вдома, і на вулиці – він лікар, цілодобово лікар. І таким лікарем треба народитися!

Володимир Ілліч Чередніченко – заслужений лікар, кандидат медичних наук з 1987 року, доцент Черкаського державного університету ім. Б.Хмельницького, присвятив себе здоров'ю жінок. Все його життя – безкінечна робота. За трудову діяльність провів незчисленну кількість оглядів та консультацій. Близько п'яти тисяч складних операцій та приблизно стільки ж пологів, і завжди він знає не лише історії хвороб своїх пацієнтів, а й пам'ятає кожного на ім'я.

Почався життєвий шлях майбутнього маститого медика у невеличкому селі Тараща, потрощений і понівечений страшним вихором війни, що в Корсунь-Шевченківському районі. Володимир Ілліч народився 16 червня 1944 року та був другим сином у простій селянській родині. Коли народився син, батько в цей час був далеко від рідної Таращі. Після завершення відомої битви, батько, вчитель за фахом, став військовим, відправився визволяти рідний край і чужі землі, який пізніше отримав поранення на берегах Одера. Міцну основу заклали синові батьки: мати вчила наполегливо трудитися, батько прищеплював засади земної життєвої філософії. Не думали й не гадали батьки – Ілля Юхимович та Зінаїда Трохимівна, що син згодом стане кандидатом медичних наук, заслуженим лікарем України. Багато людей у дитинстві прагнули бути лікарем, але мало хто з них усе ж таки здійснив мрію свого життя. Хтось знайшов нове захоп-

лення, хтось зрозумів що праця лікаря йому не до душі, а хтось, просто не зміг отримати цю професію. Володимир Ілліч зумів мрію дитинства, а ще більшу мрію мами, яка часто хворіла і поступово привчала Володю до думки, що саме він повинен стати лікарем, втілити в життя та дійсно стати лікарем з великої букви. Сам лікар вважає, що невинно народився в День медичного працівника. Сам Бог велів йому лікувати людей.

У 73 роки, прожитих В. І. Чередніченком, вмістилися сільська семирічка, медичне училище в Черкасах, праця у фельдшерсько-акушерському пункті с. Щербинівка Золотоніського району, армійська служба, Чернівецький медичний інститут, а потім робота, робота, робота. Через його руки, які пацієнти і колеги з повним правом називають золотими, пройшли тисячі жінок-породіль і тих, що потребували кваліфікованої гінекологічної допомоги. Під безпосереднім керівництвом Людмили Васильєвої, одного із засновників вітчизняної школи пластичної гінекологічної хірургії, Володимир Ілліч друкує в республіканському науковому журналі свою першу роботу, схвально зустрінутися визнаними фахівцями. Їх відгуки спонукали не припиняти дослідницьку роботу, яку він успішно поєднував з безпосередніми обов'язками на різних посадах в лікувальних установах Черкас. Протягом чотирьох років був першим головним лікарем пологового будинку №2, де вдалося створити колектив однодумців і згодом був відкритий центр ультразвукових досліджень пацієнтів всієї Черкаської області. Завідував більше 15 років відділенням пологової патології обласної лікарні. Був також заступником головного лікаря цієї ж лікарні. Сам В. І. Чередніченко говорить: «Найбільше надбання за ці роки – це мої учні, які роблять гарні кроки в своєму житті. Це лікарі високої кваліфікації. В деяких питаннях я до них звертаюся по допомогу. Вони мені з радістю допомагають». А колеги про Володимира Ілліча: «Це дуже чуйна, добра людина і працювати з ним дуже легко. І основна його риса, яка завжди дуже вражає, він ніколи не зупиняється на досягнутому. Він завжди йде вперед». Хоча має лікар високе визнання держави, але найвищою нагородою для себе вважає людську вдячність, приязнь тих, кому зміг повернути здоров'я, порятувати від страшної недуги.

Не дивлячись на вік, В. І. Чередніченко продовжує працювати в обласній лікарні і до тепер та відчуває в собі ще багато сил та ще більше має планів.

Доля дарувала Володимирі Іллічу щасливе подружнє життя – вже понад 40 років поруч з ним вірна і кохана дружина Леся Львівна, також лікар. Виросли, отримали вищу освіту і пішли власною прямою життєвою дорогою син Юрій і донька Тетяна. Як людина чуйна, порядна і винятково чесна, не нажив лікар Чередніченко великих гараздів і маєтностей, бо ніколи не прагнув до цього.

Тривалий період міського життя не вивітрив з душі Володимира Ілліча трепетної любові до рідного села, до тих країв, де пізнав і невимовну красу природи, і зачаровуючу мелодію народної пісні. Зберіг і опорядкував родинне гніздо – скромну батьківську хату, куди навідується частенько, щоб відпочити душею, хоч на час відірватися від невідкладних щоденних турбот. Але й тут йдуть до нього земляки з проханням: «Допоможи, Володю!». І він іде безвідмовно, бо знає, що чекає на нього страждання жінка, що без його допомоги може не з'явитися на світ нове життя.

У побуті В. І. Чередніченко залишився таким же простим і невибагливим, як у роки своєї не надто ситої і заможної молодості. Любить посидіти з вудкою над тихим і чистим плесом, вполювати крижня чи лиску, загнати вепра, розписати з друзями партію у преферанс, одним словом, – звичайні чоловічі уподобання. Та, на жаль, ці маленькі радощі трапляються дуже рідко.

Отож, лікарем потрібно народитися, потрібно відчувати усередині себе, у своїй душі бажання допомагати страждаючим людям, бажання зігріти їх своєю теплотою й розумінням. Але, крім бажання, повинна бути впевненість у своїх силах, у готовності жертвувати своїм особистим часом, своїм благополуччям, а може бути – навіть і здоров'ям – заради здоров'я іншої людини. І зовсім не важливо, дорослий він або дитина, але він вірить у те, що лікар може творити чудеса. І лікар повинен творити чудеса, щоб жила віра хворого на одужання. А Володимир Ілліч Чередніченко живе з клятвою Гіппократа в серці.

Список використаних джерел

1. Василь Чередніченко, к.т.н., член Національної спілки журналістів України «Справжнім лікарем треба народитися», Черкаський край, 2014.
2. Форум черкаських мам <http://www.mamaclub.in.ua/forum/157-6728-1>.
3. Черкаський форум <http://forumua.org/forum>.
4. <http://kray.ck.ua>.
5. <http://vikka.ua/news/53654-liudi-v-blikh-khalatakh.htm>.
6. <http://old.antenna.com.ua/antenna/2383.html>.

УДК 908:78.072.2(477.46

Н. О. Пугач,

*старший науковий співробітник історичного музею
Кам'янський державний історико-культурний заповідник*

ТИМОФІЙ ФЕДОРОВИЧ ОНОПА – УКРАЇНСЬКИЙ МУЗИКОЗНАВЕЦЬ-ФОЛЬКЛОРИСТ

Ім'я кам'янчанина Тимофія Федоровича Онопи назавжди залишиться у пам'яті багатьох поколінь. Це людина, яка прославила наш край на всю Україну, адже народні пісні, почуті й записані Тимофієм Федоровичем на його малій Батьківщині під час фольклорних експедицій, увійшли до збірки «Українське багатоголосся», виданої Академією Наук СРСР у 1963 році.

Тема нашого дослідження: «Тимофій Федорович Онопа – український музикознавець-фольклорист». Мета роботи – простежити творчий шлях науковця й митця, дослідити його внесок у розвиток української культури та в історію рідного краю.

Народився Тимофій Федорович 21 січня 1902 року. Про сім'ю і дитячі роки довідуємося з його автобіографії: «Народився я в селі Кам'янці черкаської

області (бувний Чигиринський повіт Київської губернії) в родині багатодітного селянина-бідняка з 2,5 десятинами землі. Батько мій на протязі багатьох років працював у місцевому цукрозаводі, здобувши собі хронічну хворобу туберкульоз, від якого й помер (1913р.), залишивши матері шестеро малих дітей, між якими я найстарший.

Замолоду я вчився в церковно-приходській Покровській школі та Вищій початковій, а поза школою працював на поденних та сезонних різних роботах у поміщицькій економії, цукровому та спиртовому заводах» [1].

Родина Онопів завжди славилася чудовим знанням і виконанням народних пісень, любов до яких змалку перейняв і Тимофій. Мабуть, саме оточення сприяло тому, що з раннього дитинства хлопчик мав великий потяг до мистецтва, особливо, за його словами, до музики й до малярства. Тому й вирішив стати художником, вирушив до столиці, щоб отримати освіту [2].

У 1918 році він був зарахований до Київської художньої школи, а 1922-го став студентом Київської Академії мистецтв. Та, на жаль, матеріальна скрута не дозволила продовжити навчання, і довелося повернутись додому. У цей час Т. Онопа співпрацював із самодіяльним театром, організованим Максимом Федоровичем Салабаєм при Кам'янській «Просвіті». Разом з учителем малювання Юрієм Котенком він виготовляв декорації для вистав.

1923 року Тимофій Онопа пішов на службу в армію, а після демобілізації, у 1926 році, вступив на хорове відділення диригентського факультету Київського музично-драматичного інституту імені Миколи Лисенка (нині музична академія). Успішно закінчивши навчання, він одержав кваліфікацію хормейстера опери й капели та педагога.

Іще студентом Тимофій працював у Кабінеті Музичної Етнографії при Академії Наук УСРР та кафедрі української етнографії над упорядкуванням музичних матеріалів та над записуванням народних мелодій. Закінчивши інститут, молодий спеціаліст отримав завдання зібрати фольклорні й етнографічні матеріали по Шевченківських місцях. Він об'їхав і обійшов майже всі куточки України, пов'язані з перебуванням поета, і повернувся не з порожніми руками.

На деякий час доля закинула Тимофія Федоровича далеко від Батьківщини. Але навіть там, у Киргизії (м. Фрунзе), за тисячі кілометрів від дому, він не поривав духовних зв'язків з Україною і продовжує займатись улюбленою справою: керує українським вокальним ансамблем.

З 1933 року він знову вдома. Бере участь у періодичних наукових експедиціях, що займалися записом народних пісень, збирає велику кількість фольклорних скарбів. Згодом талановитого дослідника запросили в Інститут фольклору й етнографії Академії Наук УРСР під керівництвом Максима Рильського [1].

Гостюючи під час відпусток у своїх батьків у Кам'янці, Тимофій міг цілими вечорами слухати народні пісні, такі милі і знайомі з дитячих літ. Тоді й народилася у нього мрія створити свій жіночий фольклорний ансамбль. Зібрав голосистих дівчат і розпочав роботу. До складу колективу увійшли молоді кам'янчанки Наталка Бур'ян, Мотря Коновал, Олена Засядько (майбутня дружина Т. Онопи), Марія Ціперко, Марина Головка, Явдоха Горюшенко, Марфа Дрига.

Тимофій Федорович записав пісні у виконанні ансамблю на пластинки і повіз їх до Києва. Там зацікавилися співом жінок і вирішили запросити учасни-

ків колективу до столиці для запису старовинних мелодій на грампластинку. За тиждень перебування у Києві співачки виконали багато українських народних обрядових пісень, але тільки шість із них, найбільш давніх і найцікавіших, було записано («Така печаль на серденьку», «Ненько моя» та ін.)

У серпні 1935 року районна газета «Колективна праця» писала: «Хористам, які виступили з успіхом, були надані найкращі умови... Легкова машина Наркомосу товариша Хвилі возила їх до оперного театру, цирку та театру імені Івана Франка». [3]

Одна з колишніх учасниць ансамблю, Марія Іванівна Ціперко, згадує: «В сім'ї нас було троє... мати наша гарно співала і нас навчила багато пісень. Я співать на публіці не любила, мене уговорювали, бо я сильно гарно тягла вгору. А сестра моя, Оленка, дуже любила, була «заводилюю».

Оленка вийшла заміж за Тимофія Онопу вже після війни. А ще до війни, в 1935 році, ми співали в ансамблі, їздили скрізь. У Онопи і мати співала, й тітка, і племінниця моєї матері Якилина, і ще кілька жінок...

Сестра моя Оленка жила з Онопою по сусідству... спочатку він жив у Києві... Коли вони оженились, Тимофій робив у музикальній школі.

Після війни ми теж дуже багато виступали. Я сама у Києві була шість разів. Колись після одного такого виступу нас хотіли забрати у Москву. Але дехто з дівчат почали говорити, що їм додому треба, бо там діти, сім'ї, роботи багато. Ми ж не могли їх одпустити, а самі їхати у Москву. То ми вже, як вони, всі гуртом поїхали додому. Отаке було, а то ще й у Москві побували б...

В ансамблі, який організував Оленкин чоловік, нас було чоловік 7–8. Ми співали багато пісень, ті пісні, які самі знали: старовинні і весільні, і такі... Нас ніхто не вчив співать. Тимофій тільки казав: вище-нижче, тільки дерижирував. Приїжджали записувати наші пісні з Києва. Виступали ми і в Києві, і в Кіровограді, в Одесі, в Черкасах. Дарили нам багато подарків: «отрези» на плаття і патефони, які саме тоді увійшли в моду...» [4]

Після участі у Першій Олімпіаді художньої самодіяльності Кам'янський фольклорний ансамбль неодноразово виступав на обласних і республіканських оглядах. У 1935 році учасниці ансамблю були запрошені на одеську кіностудію для озвучення кількох кінофільмів.

Зі статті у «Колективній праці» за 22 грудня 1935 року: «...В Одесі пробули 10 днів. Співали пісень при озвученні кінокартин «Застава у Чертового броду» та «Паводок». Проспівали пісні «Ой у полі нивка», «Ой зима, зима», «Ой ходила дівчина по садочку» та інші народні пісні. 21 жовтня колгоспні «артистки» одержали за труди по 250 крб. і щиро подяку» [5].

Тимофій Федорович усі сили і час віддавав улюбленій справі, та, на жаль, доля підносила чимало випробувань. Ще з 1929 року в чоловіка проявилася тяжка хвороба – епілепсія, яка з часом призвела до інвалідності. Тому Тимофія Онопу було знято з військового обліку, і в роки Другої світової війни він не був мобілізований, а залишався вдома, у Кам'янці.[1]

Після закінчення війни Т. Ф. Онопа працював педагогом Кам'янської музичної школи ім. П.І.Чайковського. У вільний від роботи час за викликом Інституту Мистецтвознавства фольклору й етнографії АН брав участь у періодичних експедиціях.

У серпні 1948 року за погодженням із Комітетом у справах мистецтв УРСР його відкликано до Києва в Інститут мистецтвознавства ФЕ і зараховано на посаду молодшого наукового співробітника у відділ музичного фольклору. У цей час Тимофій Федорович працював над описом фонограм і розшифруванням фольклорних записів з фонографічних валків, розшифровував зібрані власноруч матеріали. Крім того, він їздив у експедиції по Дніпропетровській, Хмельницькій, Чернігівській областях, де записував зразки сучасної народної творчості. Та, на жаль, погіршення стану здоров'я і відсутність житла у Києві не дозволили продовжувати наукову роботу. Тимофій Федорович повернувся до Кам'янки, де знову влаштувався працювати викладачем музичної школи. А в 1955 році, за станом здоров'я, він вийшов на пенсію по інвалідності.

Усе своє життя Т. Онопа поєднував наукову діяльність із роботою в Кам'янському фольклорному ансамблі. Саме цей колектив став ініціатором першого свята пісні й танцю в Україні у червні 1949 року, під час проведення Пушкінських днів. У цьому святі, яке відбулося в Кам'янці на берегах Тясмину, взяло участь 25 хорових і танцювальних колективів. [6, 78]

Віддана любов до рідної України і до її мистецьких багатств, щира дружба єднала Тимофія Федоровича Онопу з багатьма відомими українськими митцями: поетами Максимом Рильським та Павлом Тичиною, письменником Петром Журою та іншими діячами культури України.

Помер Т. Ф. Онопа 1971 року, похований у Кам'янці на Чмижанському кладовищі. Вдова Тимофія Федоровича передала багато матеріалів про свого чоловіка до музею.

У фондах КДІКЗ зберігаються матеріали з архіву фольклориста; патефон, який йому подарували за участь у Першій Олімпіаді художньої самодіяльності Київської області, що проходила у жовтні 1936 року в столиці в театрі імені Івана Франка; фото Тимофія Федоровича і його колективу під час запису народних пісень на грампластинки. Є також автопортрет, виконаний олівцем, та автобіографія, написана у 1955 році й багато інших цікавих речей. Усі ці експонати дозволяють глибше вивчити життєвий і творчий шлях нашого видатного земляка Т. Ф. Онопи.

Список використаних джерел

1. Спогади Т. Ф. Онопи, 1902 року народження, жителя м. Кам'янки // Фонди КДІКЗ.
2. Шкаліберда М. А. 3 джерел народних пісень // газета «Трудова слава», 7 грудня 1991 р.
3. Шість днів в Києві // газета «Трудова слава», 1 серпня 1935р.
4. Матеріали польових досліджень автора. – Спогади М. І. Ціперко, жительки м. Кам'янки.
5. Газета «Колективна праця», 22 грудня 1935 року.
6. Висоцька Л., Пугач Н. Освіта і культура Кам'янки ХХ ст. // Місто на скелястих берегах Тясмину. – Кам'янка, 1999 р. – 134 с.

А. П. Єфремцева,

*науковий співробітник відділу охорони пам'яток історії та культури
Кам'янський державний історико-культурний заповідник*

ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТУ КОМПОЗИТОРА Л. ЛЮБОВСЬКОГО (ЗА ЛИСТАМИ ДО ПЕДАГОГА Е. А. ЛІХТЕНШТУЛ)

У 2017 р. виповнилося 80 років від дня народження почесного громадянина м. Кам'янка, композитора, диригента, публіциста, педагога, професора Казанської консерваторії, заслуженого діяча мистецтв РФ та Татарстану, лауреата Державної премії Росії Леоніда Зінов'євича Любовського, творчість якого відома на музичних теренах Росії, Татарстану і за кордоном.

Леонід Любовський народився 24 лютого 1937р. в м. Кам'янка (Черкаська обл., Україна). Після закінчення Львівського музичного училища продовжив навчання в Казанській державній консерваторії у професорів А. Лемана (композиція), Г. Літинського (контрапункт), Н. Жиганова (оркестровка). Автор балету «Сказание о Йусуфе» (2002 р.), за який у 2005 році отримав Державну премію РФ, опер «Праздник святого Йоргена» (1967 р.), «Плащ командора» (1972), шести симфоній (1965, 1976, 1979, 1983, 1990, 2004 р.р.), вокальних, вокально-симфонічних, хорових, камерно-інструментальних творів. Твори Л.Любовського виконуються в Росії, Польщі, Болгарії, Німеччині, Італії, Іспанії, Словаччині, США, Японії, а у жовтні 2012 р. симфонічна музика композитора вперше звучала в Україні. Любовський – автор книг-есе «Что есть музыка», «Маленькая книжечка о Бахе». «Смысл фуги», «У истоков музыки». За словами болгарського композитора Ангела Ангелова, Л. Любовський є «однією з найяскравіших особистостей у російському музичному житті».

У фондах Кам'янського державного історико-культурного заповідника зберігається багато документів, що пов'язані з композиторською діяльністю Л. Любовського: нотний і фотографічний матеріал, книги і статті самого композитора, а також періодика про Любовського. Нещодавно автору статті передали листи Л. Любовського до свого педагога Е. А. Ліхтенштул (вісім листів, що охоплюють період з 9 липня 1996р. по 10 грудня 2004 р.) Листи подарувала однокурсниця Л. Любовського по музичному училищу, Галина Григорівна Козачок, через свою доньку Анжелу Вакс – педагога дитячої школи мистецтв з м. Стрий (Львівська обл.), учні якої були учасниками Всеукраїнського відкритого дитячого музичного конкурсу пам'яті П. І. Чайковського, що відбувся у Кам'янці 2011 року. Мета даної роботи – доповнити портрет митця через його листи до педагога Е. А. Ліхтенштул, котрі як джерело наукового дослідження опрацьовані вперше.

Листи в епістолярному доробку людини, а особливо визначної, займають окреме місце. Непередбачені для публікації, вони можуть вражати своїм одкровенням, відвертістю, сміливістю думок та інтимними подробицями. В листах ще з більшою силою розкривається внутрішній світ людини, найпотаємніші куточки її душі, з листів ми дізнаємося про митця і час, в якому він творив.

Педагог Л. Любовського – Емма Аронівна Ліхтенштул – довгий час викладала в Львівському музично-педагогічному училищі, і саме в той період, коли там навчався майбутній композитор.

З листа Галини Григорівни Козачок :«Эмма Ароновна была ведущим педагогом в нашем Львовском музыкально-педагогическом училище. Очень требовательная, справедливая, добрая и сердечная. Эмма Ароновна была нам всем примером честности, ответственности не только к работе (т.е. к музыке), но и в жизни... Любимое выражение нашей Эммы Ароновны – все надо делать «как следует» – выучить текст или аппликатуру, или отдельный пассаж...»[1].

Педагог, як мати, плакала всіх своїх учнів. Саме вона багато років тому познайомила талановитого юнака-сироту Л. Любовського з видатним українським композитором А. І. Кос-Анатольським. «Когда-то, не отягощенный ни знаниями, ни тем бодем опытом, пришел я на свою первую в жизни консультацию к композитору А. И. Кос-Анатольскому. Он встретил меня у двери своего кабинета (вероятно вид растрепанного худенького подростка не внушал доверия) и сразу же заявил, что больше пяти минут мне уделить не в состоянии, так как его ждут студенты в консерватории. Я получил разрешение сесть за рояль и, открыв ноты, стал играть свой недавно сочиненный длиннющий фортепианный концерт в надежде, что в нужный момент буду остановлен. Рояль был прекрасный, мне еще никогда не приходилось играть на таком хорошем инструменте. И я забыл обо всем, – чувствую только, как профессор подошел ко мне поближе... сел на стул рядом со мной, у рояля, и стал переворачивать ноты... А затем я пел свои романсы и играл фортепианные прилюдии, которых было достаточное количество. «Что еще? Еще что?» – звучал вопрос. ос-Анатольский все слушал (к моему удивлению) очень внимательно и, казалось, забыл о времени, о консерватории, где его ждали студенты (прошло не менее двух часов, с тех пор, как я вошел в его кабинет). Удрученный и пристыженный, выходил я из композиторского кабинета. Лишь позже пришло осознание значимости для меня этой встречи...» [2, 6–7]. І тому не даремно, вже визнаним композитором, Л. Любоцький напише у своїх листах до Емми Аронівни, тим самим означивши місце улюбленого педагога у своєму житті: «Вот и близится новый 2005 г. – просто не верится, что так быстро бегут годы. Я поздравляю Вас, моя дорогая училка, так много сделавшая для меня и так много мне давшая. С каждым годом я все теплее и признательнее Вам. Эти удивительные годы были годами моего становления как личности и музыканта. Конечно, природа брала свое, но было и осознание своего призвания...» [8].

Аналізуючи листи Л. Любовського до свого викладача, можна виділи три теми, яких у тій чи іншій мірі торкається композитор. Перш за все, митець по-синівському піклується про свого педагога. У спогадах Г. Козачок повідомляє, що композитор матеріально допомагав Еммі Аронівні. «Очень обрадовался Вашему письму и дважды пытался к Вам дозвониться, но не дозвонился. Если сменился номер телефона – сообщите. Как тяжело чувствовать беспомощность, когда вы так далеко, как хочется Вам помочь»[6].

«Я всегда рад Вашим письмам и очень беспокоюсь о Вашем здоровье – дай Бог вам не болеть и радовать меня своими письмами...» [7]. «Поздравляю с праздником весны и с Днем рождения. Здоровья и счастья от всей моей маленькой семьи. На фуршете я поднял тост за Вас. А кому как ни Вам я обязан своими фортепианными опусами. Вам я буду благодарен всю мою жизнь. Я до сих пор помню и даже иногда играю на своих творческих встречах, наряду со своей музыкой, многое из того, что когда-то проходил у Вас в классе. До сих пор у меня хранятся ноты с вашими замечаниями карандашом. Смотрю и думаю: ну и тупой же я был ученик...» [4]. Педагог для Л. З. Любовського – рідна і близька людина, і тому зі своїм улюбленим викладачем він щиро ділиться успіхами і досягненнями своєї доньки, і, як люблячий батько, опікується її здоров'ям і майбутнім – і це друга невеличка обов'язкова тема у листах композитора. «В этом году Оля поступила в университет на английское отделение иностранного факультета – сразу на второй курс. Она радуется серьезностью и преданностью своей специальности... Первую стипендию расстратила нам на подарки и торт, а утром просила деньги на трамвай....» [6].

«...Дома у меня, слава Богу, все благополучно. Олечка очень серьезная девочка и пока не доставляет мне хлопот – только радует. К сожалению, ей предстоит еще одна операция (результат детской травмы носа)... «Все гонорары за балет ушли на новый компьютер для нее (Оли – А. С.) – ей это нужно для учебы...» [7].

«...Мне подарило правительство республики мастерскую – однокомнатную квартиру. Сейчас я ее оформляю на Олю и собираюсь хоть как-то ее обставить, конечно, хотелось бы купить рояль – но это только с Божьей помощью, на площадь 56 кв.м так и напрашивается рояль, но...» [8]. Та найбільше у листах до Емми Аронівни композитор розповідає про свої творчі досягнення. І так, як кожному із нас хочеться порадувати батьків успіхами, так і композитор, що зазнав сирітства з дитячих років, з гордістю розповідає улюбленому педагогу про свої творчі злети. І саме в цих одкровеннях Емма Аронівна для Любовського – це не тільки улюблений педагог, соратник, радник, а й земне втілення його давно померлої матері – і для композитора це найголовніше. «Хотя я суеверен, но Вам посылаю заранее (программу полифонического вечера – А. Е.), зная как Вы это воспримите...». «Простите за задержку письма – ответа, но сразу после НГ (Нового года – А. С.) начались оркестровые репетиции балета, а это 1,5 часа чистой музыки для тройного оркестра. Дирижер – И. В. Лацанич, который был раньше главным дирижером во Львовском театре. Премьера «Иосифа», вероятно, дай Бог, состоится в мае. А пока посылаю программу предстоящего полифонического вечера (дай Бог)...» [5].

«...Посылаю новую свою работу. А я устал и ничего не хочу делать. Клавир балета закончен и для меня уже (в голове) все свершилось, и постановка, и оркестровка. Но все это еще только впереди. А это то, что мне уже малоинтересно, т.к. в голове все свершилось. Р. С. изложена необычная концепция. Я шокирую музыковедов, зашоренных своими догмами» [3]. «Через несколько дней у меня будет на съездовском концерте (российский съезд у нас) исполняться моя 5-я симфония – уже 4-й раз. » [6]. «Мой полифонический вечер прошел очень хорошо – был полный зал и публика элитарная, как и предпола-

галось в связи со спецификой музыки...» «16.11. концерт прошел с триумфом! Мне кажется, что я всегда стоял за дирижерским пультом. Прекрасно приняли. Президент прислал корзину цветов. Но главное – оркестр играл замечательно и вдохновенно. Такого авторского у меня еще не было. Слава Богу, концерт сняли и останется память...» [4].

«Вчера с очень большим успехом прошла премьера моей 6 симфонии (я долго не хотел ее писать – все-таки 6!). Посылаю ее аннотацию. А на днях начнется всероссийский конкурс духовых ансамблей, где во втором туре обязательной программы – мой Брасс-квинтет. В апреле, в том же всероссийском конкурсе духовиков обязательная пьеса второго тура – моя (речитатив и Andante для трубы и ф-но). Вся эта музыка уже много звучала и у нас в России и за рубежом – вплоть до США. Конечно, это приятно осознавать, но лишь морально. Материально я это не ощущаю, более того недавно узнал, что в Москве судили директора РАО, через которого шли наши гонорары и оседали в карманах всех этих чиновников. Да Бог с ними» [6].

Усього декілька рядків з листа, але вимальовується відношення чиновників державної музичної структури до творчої інтелігенції – митців культури, які, по суті, складають золотий генофонд країни, творчість яких є національним надбанням і які представляють культуру держави на світовому рівні. Таке відношення державних «чинуш» ще більше ускладнюється і недоброзичливими відношенням деяких колег. «Я, конечно, очень устал, но не только от работы, а и от неблагожелательства и страшной, мерзкой зависти коллег и всех моих недоброжелателей – но они есть всегда и у всех. Об этом и мой балет...» [7].

Так філософські означивши концепцію свого балету, Л. Любовський по-філософському ставиться до негараздів і негативу в буденному житті. Взагалі, філософська складова у композитора Л. Любовського – це основна, невід’ємна риса характеру його і як людини, і як творця. Закладена Богом при народженні, ця риса виділяла його серед своїх однолітків у школі і в училищі, а потім розвинулася під час навчання в Казанській консерваторії у класі професора Альберта Лемана. А. Леман є учень М. Гнесіна (М. Гнесін – учень М. Римського-Корсакова), трепетний послідовник традицій російської композиторської школи. А. Леман у вихованні молодих композиторів на перше місце ставив духовний та інтелектуальний розвиток особистості самого композитора, широту і глибину його світосприйняття. «Исправлять надо не сочинение, а автора» – одна з улюблених фраз А. Лемана [9]. Після консерваторії, як особистість, Любовський творив себе сам. Апогеем такого пізнання Всесвіту, апогеем філософської сутності Л. Любовського стають його балет «Сказание о Йусуфе» та невеличка його книжечка – «Что есть музыка». «Кому сделается доступна моя музыка, тот будет лишен той убогости, которую влачит за собой все остальное человечество» – ці слова Бетховена зі «Слуховых тетрадей» через століття в повній мірі стають знаковими і для музики композитора Леоніда Любовського.

І висновок тут може бути тільки один. Музика – це відображення сутності композитора, його світоглядних позицій, його особистості, що яскраво проявляє себе і в творчості, і в повсякденному житті.

Список використаних джерел

1. Приватна колекція А. Єфремцевої. Спогади Г. Козачок.
2. Любовский Л. З. У истоков музыки. – М., 2006, 57.
3. Приватна колекція Г. Козачок. Лист Любовського Л. від 9.07.1996 р.
4. Приватна колекція Г. Козачок. Лист Любовського Л. б/д 03.2000 р.
5. Приватна колекція Г. Козачок. Лист Любовського Л. від 29.01.2001 р.
6. Приватна колекція Г. Козачок. Лист Любовського Л. від 2.11.2000р.
7. Приватна колекція Г. Козачок. Лист Любовського Л. від 5.02.2002 р.
8. Приватна колекція Г. Козачок. Лист Любовського Л. Від 10.12.2004 р.
9. Любовский Л. Альберт Семенович Леман. Педагогические принципы, их истоки. Личность. // Музыкальная академия. – 2006. – №1. – С. 139.

УДК 94(477.46):378.4(477.46)ЧНУ:929Гоцуляк(045)

Д. В. Хоменко,

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

СЕРЦЕ ВІДДАНЕ ІСТОРІЇ

(до 70-річчя доктора історичних наук, професора В. В. Гоцуляка)

Віктор Володимирович Гоцуляк народився 18 серпня 1984 р. в передмісті м. Дніпропетровська (тепер Дніпрі) поблизу відомої з часів Богдана Хмельницького Кодацької фортеці. В дитинстві не раз з саморобними шаблею та щитом грав з дітьми у війни, наслідуючи ратні звичаї українського козацтва. Бажаючи наслідувати своїх батьків – діда Романа Івановича, батька Володимира Івановича та матір – Марію Романівну, які працювали на металургійному заводі. У 14-річному віці юнак за комсомольською путівкою вступив до модельного відділення фасонно-ливарного цеху, того ж заводу, учнем модельника, а потім працював модельником 4-го розряду. Одночасно здобув середню освіту, закінчивши школу № 23 робітничої молоді. З дитячих років грав на баяні й різних духових інструментах і навіть був оркестрантом різних оперних та театральних вистав, самодіяльних театрів будинків культури «свого» та коксохімічного заводів, а також дитячої групи міської філармонії. Вже до армії мав перший розряд з легкої атлетики на 5 стрибків з парашутом. Військову службу проходив у повітряно-десантних військах і був нагороджений медаллю «За військову доблесть». За час військової служби здійснив більш як 100 стрибків з парашутом [1, 5].

Повернувшись з лав армії вступив до історичного факультету Дніпропетровського державного, а тепер національного університету ім. Олеса Гончара. Був старостою курсу, відмінником навчання, брав активну участь у науковій роботі. У 1975/76 навчальному році посів друге та перше місце у Всесоюз-

ному та республіканському конкурсах студентських наукових робіт. Дипломну роботу писав з історії діяльності ВНЗ м. Дніпропетровська в 1970–1975 рр. Отримав диплом з відзнакою за спеціальністю «історик, викладач суспільних дисциплін». Рекомендований до аспірантури за спеціальністю «історія», достроково, у 1980 р. підготував кандидатську дисертацію, присвячену історіографії більшовицької еміграції: «В. Ленін та закордонні більшовицькі організації, 1900–березень 1917 рр. : історіографія питання» [35]. Відтоді, для кандидата, а потім доктора історичних наук В. В. Гоцуляка історія та історіографія стали улюбленими напрямками наукової діяльності. У 1980–1981 рр. працював викладачем Дніпропетровського університету, пізніше інструктором і лектором-міжнародником у міському партії. Прочитав майже 100 лекції для колективів великих підприємств, науково-дослідних інститутів та установ, технікумів і для населення районів міста. Проводив щоквартальні семінари-практикуми для редакційних колективів 34-х багатотиражних та 24-х радіогазет великих заводів міста. Виступав по радіо та підготував більш як 50 методичних розробок лекцій.

З 1983 р. і по теперішній час життя та діяльність В. В. Гоцуляка пов'язано з Черкасами. Тут народився його другий син – Сергій, а перший – Андрій закінчив історичний факультет Черкаського державного університету, дружина – Світлана Григорівна довгий час – і до виходу на пенсію працювала в Черкаському облкниготорзі. У Черкаському педагогічному інституті Віктор Володимирович починав працювати старшим викладачем. Його активно громадська робота і як лектора товариства «Знання» сприяла тому, що він став лектором-міжнародником обкому партії у 1984–1986 рр., що допомогло В. В. Гоцуляку ознайомитись з районами, містами Черкаської області – Чигиринським, Золотонішським, Чорнобаївським, Драбівськими, Черкаським, Уманським та ін. Як лектор багато зустрічався із жителями міст і сіл області, готував чисельні методичні матеріали, друкувався в обласних, міських, районах газет.

Перейшовши працювати знову до Черкаського педінституту постійно підвищував свою наукову навчально-методичну кваліфікацію, став доцентом, у 1996–1998 рр. переведений на посаду провідного наукового співробітника, для підготовки докторської дисертації на тему «М. С. Грушевський і українська історична наука (80-ті рр. XIX – початок XX ст.): історіографія проблеми» [36], яку успішно захистив у 1999 р. З 2001 року став професором кафедри новітньої історії. З того часу й до сьогодні, проф. В. В. Гоцуляк розробив багато курсів з історіографії та історії в цілому, читає лекції та проводить семінарські заняття для студентів та магістрантів за спеціальністю «історія», «філософія», «правознавство» з курсів: «Історія України», «Історія української культури», «Історія українського козацтва», «Вітчизняна історіографія історії України», «Зарубіжна історіографія історії України», «Історіографія історії України», «Музеєзнавство», «Всесвітня історія України», «Основи евристики», «Методологія і організація наукових досліджень з юридичних дисциплін», «Методика викладання юридичних дисциплін», «Історія суспільних і політичних рухів», «Сучасна іс-

торіографія історії України», «Історіографія архівознавства», «Методологія і методика наукових історичних досліджень». Такий широкий діапазон курсів засвідчує глибоку обізнаність ученого й педагога з головними тенденціями розвитку історіографії світової, європейської, української історії, історичної думки та методології історичного пізнання. Ці знання помножені на лекторську майстерність викликають глибоку зацікавленість у студентів, які у своїй більшості є уродженцями Черкаської області.

Тепер хотілося б зупинитися на окремих напрямках наукових та краєзнавчих досліджень В. В. Гоцуляка. Підвищений інтерес до історії козацтва, розвинувся у нього ще з дитинства й посилюючись у козацькому краї, особливо це висвітлювалось, з початку 1990-х рр., коли студенти почали вивчати курс «Історія України». Досвідчений педагог пропонував теми рефератів у яких студенти мали висвітлювати постаті Б. Хмельницького, М. Залізняка, І. Гонти та інших козацьких ватажків, а також такі теми, як «Чигирин – гетьманська столиця», «Корсунь-Шевченківська битва 1648 р.» та ін. Варто зазначити, що проф. В. В. Гоцуляк присвятив постаті Богдана Хмельницького в контексті визвольної боротьби українського народу середини XVII ст. чимало публікацій. Це перш за все цикл статей «Віхи життя Б. Хмельницького». вміщених у газеті «Тарасові джерела»[2], змістовна брошура «Українського духу титан. Богдан Хмельницький у 1648–1657 рр. (До 400-річчя з дня народження)» [3], «Чи помстився Богдан Хмельницький Д. Чаплінському?» [4], «Людина козацької доби» [5], «Використання студентами Черкаського педагогічного інституту місцевого матеріалу при вивченні історії Української козацької Держави» [6], «Хмельниччина: візія Грушевського, її оцінка в новітній історіографії» [7], «Хто розбудив звіра (Коліївщина очима науковців)» [8], «Культурологічні, етнічні та етнонаціональні аспекти гайдамацького руху та Коліївщини» [9], «В. Антонович про Коліївщину»[10], «Виникнення, становлення і розвиток козакознавства» [11], «Історичний розвиток і сучасний стан козакознавства» [12], «Історіографічні аспекти історії національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст.» [13], «Деякі аспекти сучасної історіографії національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст.» [14], «Б. Хмельницький і українська національна революція 1648-1667 рр.: окремі риси сучасної історіографії» [15], «Постать Б. Хмельницького в новітній історіографії» [16] та ін. В. В. Гоцуляк у курсі «Історія українського козацтва» також значне місце відводить подіям козацької доби в історії України, які відбувалися в давні часи на території теперішньої Черкаської області. Про це свідчать не лише прочитані лекції, але й матеріали навчально-методичного комплексу з цієї та інших дисциплін. Наприклад, цілий розділ курсу «Історіографія історії України» присвячений розгляду історіографії українського козацтва, де містяться матеріали до лекцій і студентської наукової конференції у яких розглядаються такі питання, як: історичний розвиток і сучасний стан козакознавства, походження термінів «козак». «козацтво» у науковій літературі, Б. Хмельницький і українська національна революція 1648–1667 рр.: окремі

риси сучасної історіографії, національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст. очима сучасних польських, російських істориків, доба «Руїни» в українській історіографії та ін. [17].

Як краєзнавець В. В. Гоцуляк належну увагу приділяє археологічним культурам краю, зокрема такою є стаття «Поховання ямної культури поблизу с. Леськи» [18], видатним постатям рідного краю і тим які тут побували. Це перш за все постать Григорій Сковорода і його перебування на наших землях: «Г. Сковорода – світло на історичних шляхах України» [19], «Розвиток історичних знань у другій половині XVIII ст. і Григорій Сковорода» [20]. Ученому належить й ціла низка публікацій про них, зокрема: «Вчений – лицар, жива народна Людина (Про Михайла Максимовича)» [21], «Співпраця М. Грушевського та О. Кониського над хронікою життя Тараса Шевченка» [22], «Револьюційно-демократичні та загальнолюдські ідеали творчості Т. Шевченка, як об'єкт вивчення вітчизняної історії» [23], «Національна ідея історіософії Тараса Шевченка» [24], «Історизм ідеї українського національного самовизначення Т. Г. Шевченка в синтезі соціальної, демократичної цілосності» [25], «Історична творчість Тараса Шевченка в сучасній навчальній літературі» [26], «Історіографічні аспекти аналізу творчості Т. Г. Шевченка в соціокультурному і історичному контексті» [27], «Матеріали державного архіву Черкаської області як джерел для вивчення юнацьких років життя Б. Д. Крупницького» [28], «Українська історична наука 1920-х років в оцінці Б.Крупницького» [29], «І.О. Гуржій і історія України другої половина XVIII-XIX ст.» [30], «І.О. Гуржій – дослідник соціально-економічної історії України другої половина 18-19 ст.» [31], «Штрихи до творчої біографії Миколи Івановича Бушина та його наукової школи» [32]. Проф. В. В. Гоцуляк також вивчає історію Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького про що свідчить публікація: «Документи Центрального архіву вищих органів влади та управління України про відкриття інституту народної освіти у Черкасах» [33].

Найбільшу увагу В. В. Гоцуляк приділяє постаті Сергія Грушевського (нар. у. с. Худоліївка) та його синам – найвидатнішому історику України Михайлу Грушевському та відомому історик – Олександрю Грушевському і там самим разом із іншими грушевськознавцями прославляючи наш край на весь світ. Але про ці напрацювання потрібно писати окремо, бо В. В. Гоцуляк є відомим грушевськознавцем.

Ще на одну ділянку краєзнавства В. В. Гоцуляка варто звернути увагу – це його внесок у розвиток музейної справи в Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького. Вже майже 20 років як він керує музеєм історії університету. Наш професор доклав чимало зусиль для створення нової експозиції музею в головному корпусі навчального закладу по бульвару Шевченка 81 у м. Черкаси. Також його організаційні навички, наукові та методичні знання стали у пригоді, коли оновлювалася, згідно розробленого тематично-експозиційного плану всі експозиції до 95-річчя заснування навчального закладу. Директор музею тоді представив науковий проект, у якому відображе-

но конкретний склад експозиційних матеріалів, їх групування у відповідності з розширеною тематичною структурою, включаючи назви розділів, тем, підтем на стендів, як загально університетським так і навчально-наукових інститутів та факультетів, де особливе місце належить експозиції студентів, співробітників учасників АТО, які стали на захист Батьківщини в кінці 2013 р. і протягом 2014–2015 рр. Тепер світова, європейська, республіканська, обласна й місцева громадськість, шановні гості, студенти, школярі співробітники систематично відвідують музей де заздалегідь підготовлені студенти-екскурсоводи розповідають про славу історію, сьогодення та майбутнє вищого національного закладу, який носить ім'я Богдана Хмельницького.

Щоб не бути голослівним звернемося до минулорічного звіту В. В. Гоцуляка про роботу музею. Зокрема, у ньому зазначено, що «Музей історії ЧНУБХ в 2016–2017 н.р. надавав допомогу в написанні наукових робіт студентам інститутів та факультетів ЧНУБХ, особливо журналістам та учням середніх навчальних закладів м. Черкаси, що розвиває інтерес до історії і допомагає молоді формувати пошукову, науково-дослідну роботу та розуміння нерозривного взаємозв'язку минулого, сучасного, майбутнього України в контексті націотворчих, культуротворчих процесів у світі. Музеєм історії ЧНУБХ в минулому навчальному році було зібрано, систематизовано та оформлено інформаційний матеріал про музей та записано на сайнті ЧНУБХ відеофільм про музей на електронних носіях інформації. У музеї діє 14 експозиційних розділів які містять стенди присвячені віхам становлення університету, функціонування наукових шкіл, історії функціонування бібліотеки університету ім. М. Максимовича, історії студентського самоврядування, діяльності Студентської ради, участі студентів і випускників університету в антитерористичній операції на південному-сході України, створеної Військового кафедри, історії діяльності профспілкової організації вузу, народного танцювального колективу «Черкащанка» дозвілля, творчої діяльності колективу та студентів університету, двох подіумів на яких розміщені численні експонати, які демонструються під час екскурсій відвідувачам музею».

Під керівництвом директора музею проф. В. В. Гоцуляка студенти-екскурсоводи (О. С. Білунка, І. В. Медведенко, Т. В. Бартко, А. В. Кудріна, М. В. Миколенко, А. Д. Шведін) розробили екскурсії та проводили їх для широкого загалу студентства, учнівської молоді, представників державних структур України, Черкаської області, районів та м. Черкаси, наукової громадської та зарубіжних гостей вузу.

Підготовлено наукову довідку про життя діяльність та роботу на посаді ректора професора О. В. Тканка, передані його світлини на виставку. В. В. Гоцуляк та екскурсоводи взяли участь у засіданні 21 грудня круглого столу «Педагог, вчений, воїн»: до 100-річчя від дня його народження, відвіданні 22 грудня його могили [34].

Список використаних джерел

1. Мельниченко В. М. Віктор Володимирович Гоцуляк. Життєвий та творчий шлях / В. М. Мельниченко // Гоцуляк В. В.: д. і. н. професор. Бібліографічний покажчик. – Черкаси, 2018. – С. 5–9.
2. Гоцуляк В. В. Віхи життя Б.Хмельницького (До 400-ліття народження) / В. В. Гоцуляк // Тарасові джерела. – 1995. – 3 лют.; 10 лют.; 17 лют.; 24 лют.; 3 берез.; 10 берез.
3. Гоцуляк В. В. Українського духу титан. Богдан Хмельницький у 1648–1657 рр. (До 400річчя з дня народження) / В.В.Гоцуляк. – Черкаси, 1995. – 52 с.
4. Гоцуляк В. В. Чи помстився Богдан Хмельницький Д. Чаплинському / В. В. Гоцуляк // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку: зб. наук. праць. М-ли П'ятих Всеукраїнських історичних читань / під ред. В. А. Смолія. – Київ – Черкаси, 1995. – С. 25–27.
5. Гоцуляк В. В. Людина козацької доби / В. В. Гоцуляк // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку : зб. наук. праць. М-ли Четвертих Всеукраїнських історичних читань / під ред. В. А. Смолія. – Київ – Черкаси, 1994. – С. 114–1117.
6. Гоцуляк В. В. Використання студентами Черкаського педінституту місцевого матеріалу при вивченні історії Української козацької держави / В. В. Гоцуляк // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку : зб. наук. праць. М-ли Других Всеукраїнських історичних читань / під ред. В. А. Смолія. – Київ – Черкаси, 1994. – С. 121–123.
7. Гоцуляк В. В. Хмельниччина: візія Грушевського її оцінка в новітній історіографії / В. В. Гоцуляк // Українська козацька держава. Витоки та шляхи історичного розвитку : матеріали Шостих Всеукр. іст. читань / під ред. В. А. Смолія. – Київ – Черкаси, 1996. – С. 25–34.
8. Гоцуляк В. В., Масненко В. В. Хто розбудив звіра – Коліївщина з точки зору науковців / В. В. Гоцуляк, В. В. Масненко // Черкаський край. – 1993. – 19 трав.
9. Гоцуляк В. В., Масненко В. В. Культурологічні, етнічні та етнопсихогічні аспекти гайдамацького руху та Коліївщини / В. В. Гоцуляк, В. В. Масненко // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку : зб. наук. праць. М-ли Третіх Всеукраїнських історичних читань / під ред. В. А. Смолія. – Київ – Черкаси, 1994. – С. 12–28.
10. Гоцуляк В. В. Антонович про Коліївщину / В. В. Гоцуляк // Краєзнавство Черкащини. – Черкаси: Сіяч, 1996. – С. 53–54.
11. Гоцуляк В. В. Виникнення, становлення і розвиток козакознавства / В. В. Гоцуляк // Вісник Черкаського університету. Серія історичні науки. – Вип. 133-134 / В. В. Гоцуляк. – Черкаси: Черкаський національний університеті імені Богдана Хмельницького, 2008. – С. 21–27.

12. Гоцуляк В. В. Історичний розвиток і сучасний стан козакознавства // Гуржіївські історичні читання : зб. наук. праць / В. В. Гоцуляк. – Черкаси : Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2009. – С. 91–98.
13. Гоцуляк В. В. Історіографічні аспекти історії національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. // Наукові записки з української історії Переяславського державного педагогічного університету / В. В. Гоцуляк. – Переяслав-Хмельницький, 2001. – Вип. 12. – С. 82–97.
14. Гоцуляк В. В. Деякі аспекти сучасної історіографії національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку : м-ли Восьмих читань / В. В. Гоцуляк. – Черкаси, 2001. – С. 10–23.
15. Гоцуляк В. В. Б. Хмельницький і українська національна революція 1648-1667 рр.: окремі риси сучасної історіографії / В. В. Гоцуляк // В. В. Гоцуляк Історіографія історії України. Історіографія українського козацтва. – Київ, 2008. – С. 121–127.
16. Гоцуляк В. В. Постать Б. Хмельницького в новітній історіографії // В. В. Гоцуляк // Програма Всеукраїнської наукової конференції “Десяті Богданівські читання”. 7 грудня 2017 р. – Черкаси, 2017. – С. 7. Публікація в друці.
17. Гоцуляк В. В. Історія українського козацтва / В. В. Гоцуляк // Навч.-метод. матеріали для студентів другого курсу заочної форми навчання історичного факультету. – Черкаси, 1999. – С. 93–103.
18. Гоцуляк В. В. Поховання ямної культури поблизу с. Леськи / В. В. Гоцуляк, М. П. Сиволап // Проблеми Археології Подніпров’я : Міжвузівський зб. наук. праць / В. В. Гоцуляк, М. П. Сиволап. – Д., 2002. – С. 60–65.
19. Гоцуляк В. В. Г. Сковорода – світло на історичних шляхах України / В. В. Гоцуляк // Григорій Савич Сковорода – письменник, філософ, педагог : м-ли міжвузівської наук. практ. конфер., проведеної з нагоди 200-річчя від часу смерті, 9 листоп. 1994 р. – Черкаси, 1004. – С. 40–44.
20. Гоцуляк В. В. Розвиток історичних знань у другій половині XVIII ст. і Григорій Сковорода / В. В. Гоцуляк // Гуржіївські історичні читання : зб. наук. пр. – Вип. 6 / НАН України, Ін-т історії України НАН України, ЧНУ ім. Б. Хмельницького. – Черкаси : Чабаненко Ю. А., 2013. – С. 116–118.
21. Гоцуляк В. В. Вчений – лицар, жива народна Людина. Передмова / В. В. Гоцуляк // Бойко Н. І. М. О. Максимович: “Не покину, – поки згину – мою Україну”: історіографічний нарис життя і творчості М. О. Максимовича. – Сміла: Тясмин, 2002. – С. 7–10.
22. Гоцуляк В. В. Співпраця М. Грушевського та О. Кониського над хронікою життя Тараса Шевченка / В. В. Гоцуляк // Українська література і цензура : матеріали Всеукр. наук. конф. присвяч. 185-й річниці з дня народження Т. Г. Шевченка. 14-16 травн. 1996 р. – Черкаси, 1996. – С. 116–120.

23. Гоцуляк В. В. Революційно-демократичні та загальнолюдські ідеали у творчості Т. Шевченка, як об'єкт вивчення вітчизняної історії / В. В. Гоцуляк // Тарас Шевченко і загальнолюдські ідеали: м-ли доп. і повідомл. Всеукр. наук.-практ. конфер. та обл. наук.-практ. конфер., присвяченої 177-річчю від дня народження та 130-річчю від дня смерті Т. Г. Шевченка. – Черкаси, 1991. – С. 24–28.
24. Гоцуляк В. В. Національна ідея історіософії Тараса Шевченка / В. В. Гоцуляк // М-ли доп. та повідомл. обл. наук.-практ. конфер., присвяченої 179-й річниці з дня народження Т. Г. Шевченка. 20 трав. 1993 р. – Черкаси, 1993. – С. 12–15.
25. Гоцуляк В. В. Історизм ідеї українського національного самовизначення Т. Г. Шевченка в синтезі соціальної, демократичної цілісності / В. В. Гоцуляк // Сучасне прочитання творів Т. Г. Шевченка у середній школі: матеріали міжвузівської наук.-практ. конфер. – Черкаси, 1994. – С. 25–29.
26. Гоцуляк В. В. Історична творчість Тараса Шевченка в сучасній навчальній літературі / В. В. Гоцуляк // Збірник праць Міжнародної (38-ї) наукової шевченківської конференції, присвяченої 197-ї річниці з дня народження Т. Г. Шевченка. – Черкаси, 2011. – С. 557–567.
27. Гоцуляк В. В. Історіографічні аспекти аналізу творчості Т. Г. Шевченка в соціокультурному і історичному контексті / В. В. Гоцуляк // Матеріали Сьомої науково-практичної конфер. «Черкащина в контексті історії України», присвяченої 200-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка та 60-річчю утворення Черкаської області. – Ч. 1. Т. Г. Шевченко і Черкащина. – Черкаси: Вертикаль, 2014. – С. 109–116.
28. Гоцуляк В. В. Матеріали державного архіву Черкаської області як джерел для вивчення юнацьких років життя Б. Д. Крупницького / В. В. Гоцуляк // Використання архівних документів в дослідженнях регіональної історії. Матеріали засідання круглого столу, присвяченого 90-річчю Державного архіву Черкаської області та 20-річчю Черкаської обласної організації Національної спілки краєзнавців України (21 грудня 2010 року) / Укл. Т. А. Клименко, В. М. Мельниченко. – Черкаси: «Вертикаль», видавець ПП Кандич С. Г., 2010. – С. 20–26.
29. Гоцуляк В. В. Українська історична наука 1920-х років в оцінці Б. Крупницького / В. В. Гоцуляк // Вісник Черкаського університету. Серія Історичні науки: зб. наук. ст. / В. В. Гоцуляк. – Черкаси, 2002. – Вип. 33. – С. 20–26.
30. Гоцуляк В. В. І. О. Гуржій і історія України другої половина XVIII-XIX ст. / В. В. Гоцуляк // Гуржіївські історичні читання: зб. наук. праць, присвяч. члену-кореспонденту АН УРСР І. О. Гуржію. – Черкаси, 2007. – С. 37–41.
31. Гоцуляк В. В. І. О. Гуржій – дослідник соціально-економічної історії України другої половини 18–19 ст. / В. В. Гоцуляк // Історик Іван Гуржій у колі родини і друзів. Спогади. Документи. Статті про вченого. – Черкаси, 2008. – С. 302–209.

32. Гоцуляк В. В. Штрихи до творчої біографії Миколи Івановича Бушина та його наукової школи. // Особистість в історії України: Микола Іванович Бушин / за ред. д.і.н., проф. ЧДТУ В. М. Лазуренка / В. В. Гоцуляк. – Черкаси: ЧДТУ, 2013. – С. 21–44.
33. Гоцуляк В. В. Документи Центрального архіву вищих органів влади та управління України про відкриття інституту народної освіти у Черкасах / В. В. Гоцуляк // Збірник статей Шостої науково-практичної конференції «Черкащина в контексті історії України» з проблем історії міста Черкаси, присвячені 20-річчю незалежності України. 18 травня 2010 р. – Черкаси, 2011. – С. 13–16.
34. Гоцуляк В. В. Звіт про роботу музею Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького в 2016/17 навчальному році. – Черкаси, 2017. – 10 с.
35. Гоцуляк В. В. В. И. Ленин и заграничные большевистские организации, 1900-март 1917 гг. : историография вопроса: диссертация ... канд. ист. наук : 07.00.01. – Днепропетровск, 1980. – 219 с.
36. Гоцуляк В. М. Грушевський і українська історична наука (1880-і р.р. ХІХ – початок ХХ ст.): історіографія проблеми: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / В. Гоцуляк ; Дніпропетр. держ. ун-т. – Д. – 1999. – 32 с.

УДК 94 (477.46): 929 Безпалій (045)

О. А. Мушта,

завідуючий музеєм О.С.Пушкіна і П.І.Чайковського

Кам'янський державний історико-культурного заповідник

ВІДВАЖНИЙ ТЕХНІК-БОМБАРДУВАЛЬНИК З РЕБЕДАЙЛІВКИ – ІВАН ФЕДОРОВИЧ БЕЗПАЛІЙ

Серед видатних уродженців Кам'янського краю Черкащини яскраво виділяється постать техника-бомбардувальника І. Ф. Безпалого. Його героїчний та відважний життєвий шлях є прикладом беззастережної мужності, віри в себе та щирої відданості, що посприяло його становленню як особистості та навіки закарбувало у пам'яті сучасників та нащадків. Саме таких рис характеру не вистачає сучасному поколінню молодих українців, що значно стримує всебічний розвиток нашої країни.

Історіографія теми підкріплена інтернет-ресурсами, котрі детально розкривають окремі аспекти досліджуваної роботи. Зокрема, із цих матеріалів ми дізнаємося про нальоти на Берлін 1941 р. [5, 4], про літак ТБ-7 [3] та про інші відомості, пов'язані із героєм цього дослідження. Використана у роботі історична інформація підтверджує зміст спогадів про І. Ф. Безпалого, що дає змогу стверджувати про правдивість даного біографічного дослідження.

Джерельна база праці складається із 2 блоків. До першої частини відносяться спогади родичів І. Ф. Безпалого: рідного брата Г. Ф. Безпалого [2] та двоюрідного брата І. П. Ніколенка [1]. Слід зазначити, що Г. Ф. Безпалий свою розповідь побудував на основі власного життєвого шляху, котрий переплітався із життям його брата, частково наводились особисті спогади Івана Федоровича. Інший автор – І. П. Ніколенко – повністю переповів слова героя дослідження, ставши свого роду посередником спогадів від першої особи. До другої частини джерел належать документальні матеріали із воєнного архіву СРСР, розміщені на сайті Міністерства оборони Російської Федерації [6, 7, 8]. З них ми дізнаємося про нагородний лист героя дослідження, його бойовий шлях та особисті якості. Поєднання різних видів джерел дало змогу виробити якісний об'єктивний аналіз.

Хронологічні рамки дослідження обмежуються роками життя І. Ф. Безпалого, тобто 1915–1986 рр.

Географічні межі роботи включають регіони, які пов'язані із життєвим і бойовим шляхом І. Ф. Безпалого: різноманітні області СРСР, німецькі землі, території Прибалтики і Польщі та ін.

Мета роботи – дослідження життєвого і бойового шляху Івана Федоровича Безпалого.

Народився Іван Федорович у 1915 р. у с. Ребедайлівка Чигиринського повіту. Коли йому було 6 років, померла мати. Батько був змушений одружитися удруге. Від другого шлюбу народилося ще четверо дітей. Але з другою родиною батька І. Безпалий не жив і виховувався у своєї бабусі по материнській лінії. Тут він господарював та набирался життєвого досвіду [1].

У 1932–1933 рр. більшовицький режим штучно спровокував голодомор в Україні. Саме через голод, у 1933 р. в пошуках харчів і заробітків І. Ф. Безпалий разом із двома побратимами вирушив на Донбас. Тут він влаштується на вугільну шахту. За свідченням брата Івана Федоровича, Григорія, під час однієї із робочих змін його привалило вугіллям. Він кілька днів провів під завалами і лише потім був звільнений з підземного полону [2]. Це був перший, але не останній подарунок долі І. Безпалому. Заради славного майбутнього йому судилося вижити.

У 1930-х рр. у СРСР вже активно розвивалася авіаційна промисловість. У рамках проходження військової служби повсюдно відбувався набір військових льотчиків та обслуговуючого персоналу. Цей процес проходив і на Донбасі. У 1937 р. І. Ф. Безпалий призваний до лав Червоної Армії і за розподілом був направлений до військово-повітряних сил (див. додаток 1). Зазначимо, що відбір пілотів та авіамеханіків був дуже суворим, оскільки крім відмінної фізичної і психологічної форми, враховувалося ставлення до більшовицької партії та робітничо-селянське походження. За свідченням двоюрідного брата Івана Федоровича, І. П. Ніколенка, зі 100 чоловік із Донбасу всі випробування пройшли лише двоє, у тому числі й І. Ф. Безпалий [1].

Пройшовши попередню військову підготовку, Іван Федорович був направлений у Бориспіль, де знаходився великий військовий аеродром. Тут він познайомився зі своєю майбутньою дружиною – Вірою. За свідченням

І. П. Ніколенка, приїзд Івана Федоровича, який вже мав офіцерське звання, був великою подією для мешканців Ребедайлівки (див. додаток 2). Людина у військовій формі займала тоді поважне становище. Весілля зіграли у Ребедайлівці у 1940 р. Після весілля він повернувся до Борисполя, куди забрав свого меншого брата Григорія, якого прилаштував на військовому аеродромі [1].

Так сталося, що І. Ф. Безпалий освоїв професію бортового техніка військового бомбардувальника. В його обов'язки входила перевірка справності літаків, підготовка техніки до бойових вильотів, контроль та ремонт бомбардувальників під час безпосереднього виконання воєнних завдань тощо. На той час, тобто на 1940 р., у СРСР було кілька видів літаків-бомбардувальників. Найпотужнішим із них був чотирьохмоторний бомбардувальник ТБ-7 (російська аббревіатура «Тяжелый бомбардировщик»). Конструювання цього літака розпочалося ще у 1931 р. Пройшовши численні випробовування, модифікації, бюрократичну тягину та одержавши схвалення партійного керівництва, восени 1938 р. на Казанському військовому заводі були виготовлені перші серійні літаки ТБ-7. Основні технічні характеристики ТБ-7 наступні: маса – 20 тонн, швидкість – 450-500 км/год, дальність польоту – 3600 м, верхня межа польоту – 9300 м [3].

Перші 6 літаків були передані в 14-ий ТБАП («Тяжелобомбардировочный авиаполк»), що базувався на аеродромі у Борисполі. У цей полк, очевидно, входив Іван Федорович. В цілому, до початку війни на Бориспільський та сусідній Білоцерківський аеродроми надійшло 27 ТБ-7. Зазначимо, що в інших регіонах СРСР «літаючих фортець», як називали ТБ-7, не було [4].

У 1941 р. І.Ф.Безпалий закінчив додаткові авіа-технічні курси у Москві по ТБ-7. І. П. Ніколенко розповідає, що із столиці СРСР Іван Федорович привіз власну світлину, на якій був напис: «100 лучших соколов страны» [1]. Це свідчить про його високу професійну майстерність.

22 червня 1941 р. гітлерівська Німеччина напала на Радянський Союз. Чи не найбільшого удару у перші дні війни було завдано по військовим аеродромам. Не винятком було і летовище у Борисполі. Німецька шпигунська мережа була широко розгалужена і діяла чи не в усіх сферах управлінської ланки СРСР. За свідченням І. П. Ніколенка, який передає слова І. Ф. Безпалого, винищувачі, котрі бомбардували Бориспільський аеродром, були із радянською символікою. Більше того, ці літаки здійснювали і розпізнавальні віражі, як у радянських винищувачах. Як з'ясувалося пізніше, начальник штабу Бориспільського військового аеродрому був інформатором німецького командування [1].

В ході бомбардування аеродрому Іван Федорович був на межі життя і смерті. Г. Ф. Безпалий згадує, що під час повітряної атаки німців знайшов брата у воронці від бомби та довго приводив до тями [2]. Згодом Іван Федорович разом з іншими членами екіпажу ТБ-7, повертаючись із бойового вильоту, ледь не натрапили на бомбовий склад аеродрому у Борисполі. Удача була на боці нашого героя.

В результаті авіанальотів було знищено декілька літаків ТБ-7. Враховуючи їхнє велике стратегічне значення, всі «літаючі фортеці» були перебазовані до Казані у 412-ий важко-бомбардувальний авіаполк (згодом – 432-ий авіаполк

дальньої дії новосформованої 81-ої авіаційної дивізії). На посаді техника-лейтенанта літака відбув туди й І. Ф. Безпалий.

Вже з липня 1941 р. ТБ-7 з нового місця дислокації почали здійснювати перші бойові вильоти. Цілями бомбардування «літаючих фортець» в цей час були важливі військові об'єкти Східної Німеччини, інфраструктура і шляхи сполучення, а також місця розташування великої кількості військової техніки та живої сили ворога на вже окупованих територіях СРСР. Також, з метою демонстрації власної впевненості і сили, деморалізації ворога і підняття військового духу, було здійснено кілька авіанальотів на Берлін. Не всі ці операції були досконалі й успішні, часто підводила техніка, явну військову перевагу над противником демонстрував вишколений вермахт. Зважаючи на певні невдачі, починаючи з кінця 1941 р. ТБ-7 почав застосовуватися переважно задля знищення мілітарних промислових об'єктів Третього Рейху [5].

У складі одного з екіпажів ТБ-7 наприкінці 1941 р. здійснював військові операції й І. Ф. Безпалий. У 1941 р. екіпаж нашого героя, виконуючи бойове завдання, зазнав аварії у Білорусії [2]. Можливо, тут ідеться про політ ТБ-7 капітана Пусепа, який вдало здійснивши бомбардування електростанції у Кенігсберзі, потрапив під ворожий зенітний обстріл на зворотній дорозі до своєї авіабази [4].

Опинившись в окупаційній зоні Білорусії, І. Ф. Безпалий вирушив у східному напрямі. Пройшовши чималу відстань, він натрапив на невеличке село. В одній із хат пілот попросив харчів. Проте господарка оселі таємно пішла сповістити німецьку окупаційну владу про прибуття невідомого. Дізнавшись про це від одного із хлопчаків, Іван Федорович швидко втік. Згодом він натрапив на загін партизанів і через них був відправлений у Москву. Тут його чекала неприємна екзекуція з боку чекістських органів Л. Берії. За свідченням І. П. Ніколенка, НКВС 2 тижні допитувала бортового механіка. Однак, володіючи залізною волею і характером, І. Ф. Безпалий витримав усі знущання і знову був повернутий у авіаційну галузь [2].

У 1942–1943 рр. військові авіачастини, в яких служив Іван Федорович, зазнали численних функціональних змін і перейменувань. Спочатку 432-ий авіапункт був перетворений на 746-ий Бомбардувальний авіаційний полк 45-ої авіаційної дивізії. Згодом був утворений окремий рід військ – Авіація далекої дії, у підпорядкування якої було надано 8 авіадивізій. Однією з них стала 45-а авіадивізія, в складі якої було виокремлено кілька полків, у тому числі й 890-ий Брянський важко-бомбардувальний авіапункт. Саме до останнього як техник-лейтенант був зачислений І. Ф. Безпалий, прослуживши тут до кінця війни [5].

Устаткувавшись та закріпившись на новому місці, Іван Безпалий у складі команди літака Пе-8 (після загибелі в січні 1942 р. екіпажу літака на чолі з Петляковим ТБ-7 був перейменований на Пе-8) впродовж 1942 р. здійснив ряд важливих стратегічних воєнних операцій. Зокрема були завдані бомбові удари по економічних центрах Гітлерівської Німеччини: Кенігсбергу, Данцигу, окупованій Варшаві. Також екіпаж Пе-8 здійснював вильоти для розкидання пропагандистських листівок над захопленими німцями територіями Прибалтики. Іван Федорович, як старший бортовий технік, займався підготовкою матеріальної

частини літака, усував в ході руху виникаючі технічні несправності, дисципліновано і уміло налагоджував різні проблемні ситуації. За означений період він здійснив 25 нічних бойових вильотів, налітавши в цілому 113 год. За успішно проведені операції 1942 р., за якісно технічно підготовлений екіпаж Пе-8 та за здійснення 43 успішних бойових вильотів з початку радянсько-німецької війни 6 жовтня 1942 р. Івана Федоровича Безпалого було нагороджено Орденом Червоного Прапора [6].

Вже через рік, 13 жовтня 1943 р., Івана Федоровича було представлено до іншої урядової нагороди – Ордену Вітчизняної війни I ступеня. Це стало наслідком клопіткої повсякденної військово-технічної роботи. За цей період І. Ф. Безпалий зробив ще 44 успішних бойових вильоти на Пе-8, ціллю яких стали важливі залізничні вузли: Кременчуг, Могильов, Рославль, Брянськ, Орел, Ніжин, Гомель та ін. За цей час літак, котрий як старший бортовий технік готував Іван Безпалий, жодного разу не ламався, не повертався після вильоту на базу, завжди демонстрував високі якісні показники і займав перше місце у військовій частині за технічними характеристиками [7].

Всього за роки війни І. Ф. Безпалий здобув чимало нагород, однак «кровними» і заслуженими пілот вважав лише Орден Вітчизняної війни I ступеня та Орден Червоної зірки [1]. Остання нагорода була вручена вже після закінчення війни, як підсумок його кількарічної насиченої військової служби та за проявлені в ході боїв мужність і героїзм [8].

Протягом 1943–1944 рр. Іван Федорович продовжував здійснювати різні авіанальоти на Пе-8. Зазначимо, що військова служба проходила дуже насичено: вильоти здійснювалися переважно вночі; після повернення літака на базу приходив наказ на нове бойове завдання; члени екіпажу сильно виснажувалися, спали по 4–5 год на добу. Останній бойовий виліт І. Ф. Безпалий здійснив у першій половині 1944 р [2].

На той час він уже був старшим техніком-лейтенантом Пе-8. Було наказано бомбити одне із польських міст. Пе-8 Безпалого вилетів уночі. Для виконання завдання потрібно було освітлити падаючими ліхтарями територію, скинути бомби та сфотографувати результати бомбардування. Проте при спуску ліхтар зачепив двигун літака, що спричинило його падіння. І. Ф. Безпалий залишив літак останнім. Однак він невдало вистрибнув, зачепившись парашутом за борт. Полотнище парашута почало рватися, що обумовило швидке падіння пілота. Але Іван Федорович не розгубився і, здалеку побачивши відблиск води, скерував свій політ у цьому напрямку. Він упав у невелике болото і втратив свідомість. Як виявилось потім, командир літака приземлився на власній території. Згодом він був підібраний радянськими військами і відправлений у Москву. «Вільне падіння» дорого обійшлося Івану Федоровичу – він дістав струс мозку та численні забої. Однак це не стало завершенням його льотної кар'єри.

Оговтавшись від бойових ран, І. Ф. Безпалий у серпні 1945 р. був у складі екіпажу Пе-8, який відвозив радянську делегацію у Владивосток, звідки на іншому літаку дипломати відбули у Японію, де оглядали результати атомних бомбардувань у Хіросімі і Нагасакі. У Владивостоці колега Безпалого Бочкарьов

запропонував йому повернутися у Москву на американському літаку, який попросився тут на аварійну посадку і був конфіскований радянськими військами. Іван Федорович відмовився. Бочкарьов ризикнув і за доставку цього літака отримав звання героя СРСР.

Після закінчення війни І. Ф. Беспалий демобілізувався і у званні майора пішов у відставку. Він повернувся у Бориспіль, де працював директором тваринного підприємства з вичинки шкіри. Помер І. Ф. Беспалий у 1986 р. [1].

Підсумовуючи вищесказане, можна констатувати, що у Івана Федоровича Беспалого склався вражаючий, відважний і насичений життєвий і військовий шлях. Будучи не раз на відстані одного кроку до смерті, він ніколи не втрачав віри в краще та впевненості у власних силах. За це доля і оберігала його. Пройшовши численні випробування, І. Ф. Беспалий став одним із піонерів авіаційної галузі у сфері важкого бомбардування. Його багата на подвиги і пригоди військова кар'єра у роки радянсько-німецької війни 1941–1945 рр. відзначена найвищими нагородами, що підтверджує високу професійність та героїзм уродженця с. Ребедайлівка. Саме на таких людей нам потрібно орієнтуватися заради власного успішного майбуття.

Список використаних джерел

1. Матеріали польових досліджень автора (далі МПДА). – Спогади Ніколенка Івана Петровича, 1931 р.н., мешканця м. Кам'янки Кам'янського району Черкаської області.
2. МПДА. – Спогади Беспалого Григорія Федоровича, 1924 р.н., мешканця м. Кам'янки Кам'янського району Черкаської області.
3. http://nnm.ru/blogs/milday/tyazhelyy_bombardirovshik_pe-8_tb-7_i_ant-42/ [Електронний ресурс].
4. <http://military-journal.com/index.php/home/201--8--7--?start=1> – 4 [Електронний ресурс].
5. <http://www.airwar.ru/enc/bww2/pe8.html> [Електронний ресурс].
6. Центральний архив Міністерства оборони (далі – ЦАМО) [Електронний ресурс]. – Фонд № 33, Беспалый Иван Фёдорович. – опись № 682525. – справа № 12071428 // https://pamyat-naroda.ru/heroes/podvig-chelovek_predstavlenie12076121/.
7. ЦАМО [Електронний ресурс]. – Фонд № 33, Беспалый Иван Фёдорович. – опись № 686044. – справа № 18403719 // https://pamyat-naroda.ru/heroes/podvig-chelovek_nagrazhdenie18403735/.
8. ЦАМО [Електронний ресурс]. – Фонд № 33, Беспалый Иван Фёдорович. – опись № 690306. – справа № 43291619 // https://pamyat-naroda.ru/heroes/podvig-chelovek_nagrazhdenie43291623/.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

ДОДАТОК 2

Л. П. Ярославська,

к.і.н., доцент кафедри фізичного виховання та здоров'я людини
Черкаський державний технологічний університет

ВАСИЛЬ ВОЛОДИМИРОВИЧ ЗАГОРОДНІЙ НА СТОРОЖІ ЗДОРОВ'Я ЧЕРКАЩАН

**Загородній
Василь Володимирович**

Загородній Василь Володимирович – кандидат медичних наук, завідувач кафедри фізичного виховання та здоров'я людини Черкаського державного технологічного університету

Народився 23 грудня 1959 року в с. Лип'янка Шполянського району Черкаської області.

Батько – Загородній Володимир Федорович (1936–1999 рр.) – працював на заводі продтоварів в Шполі, Мати – Загородня Галина Євстафіївна (1939 р.н.) – працювала бухгалтером в Шполянському газовому господарстві.

Дружина – Загородня Наталія Олександрівна (1960 р.н.) – інженер, працює в сфері обслуговування.

Дочки – Тетяна Василівна (1984 р.н.) – лікар Черкаської міської дитячої лікарні, Лілія Василівна (1988 р.н.) – лікар Першої Черкаської міської лікарні.

Закінчив Київський медичний інститут ім. О. О. Богомольця. Трудовий шлях розпочав в Черкаській обласній санітарно-епідеміологічній станції санітарним лікарем.

У 1967 році пішов до першого класу Лип'янської середньої школи. Через рік разом з батьками переїхав до Шполи. Продовжив навчання в Шполянській середній школі № 3. У 1977 році, закінчивши школу із відзнакою, вступив до Київського медичного інституту імені О. О. Богомольця на санітарно-гігієнічний факультет. Навчався добре, брав активну участь у громадській роботі – обирався головою студентської ради гуртожитку санітарно-гігієнічного факультету. За активну громадську роботу керівництвом інституту у 1981 році був заохочений направленням для проходження медичної практики за кордоном, а саме: у Болгарії.

Після закінчення інституту був направлений на роботу в Черкаську обласну санітарно-епідеміологічну станцію на посаду санітарного лікаря з комунальної гігієни. В цей час поряд із професійною діяльністю в якості лектора Товариства «Знання» активно проводив лекційну пропаганду з тематики «Охорона навколишнього середовища та проблеми збереження здоров'я людей».

У 1990 році був обраний головою профспілкового комітету Черкаської обласної санітарно-епідеміологічної станції. Протягом 1995–1997 рр. працював заступником головного державного санітарного лікаря Черкаської області.

Із 1997 року до березня 2015 року працював на посаді головного державного санітарного лікаря м. Черкаси.

За період роботи в санітарно-епідеміологічній службі проявив себе грамотним, творчим, ініціативним фахівцем, здібним організатором охорони здоров'я. Йому були присвоєні вищі кваліфікаційні категорії з організації і управління охороною здоров'я та комунальної гігієни.

Працюючи головним державним санітарним лікарем м. Черкаси, В. В. Загородній підтримував ділові стосунки з органами влади, керівниками управлінь, підприємств та організацій. У тісній співпраці з Черкаською міською радою та її виконавчим комітетом проводив значну цілеспрямовану роботу із забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення м. Черкаси. За його ініціативи та безпосередньої участі в місті було прийнято та реалізовано 18 програм з різних питань санітарно-епідемічного забезпечення.

За період роботи на посаді головного державного санітарного лікаря м. Черкаси істотно зміцнилася матеріально-технічна база санепідстанції, придбано сучасне лабораторне обладнання, побудовано господарчий корпус з гуртожитком для лікарів-інтернів, проведено ремонт приміщень станції, в тому числі головного корпусу (бульвар Шевченка, 287), який є пам'яткою архітектури місцевого значення.

За результатами Всеукраїнського рейтингу «Служіння заради здоров'я» у 2006 році лабораторний підрозділ Черкаської міської санітарно-епідеміологічної станції було визнано кращим в Україні серед 850 станцій, а у 2008 році Василя Загороднього було визнано «Кращим організатором діяльності державної санітарно-епідеміологічної служби в Україні» серед 850 головних державних санітарних лікарів адміністративних територій України.

У 2011 році Василь Володимирович закінчив заочну аспірантуру Київського національного медичного університету імені О. О. Богомольця та впевнено захистив дисертацію на тему: «Гігієнічне обґрунтування заходів з управління якістю атмосферного повітря на основі оцінки ризиків для здоров'я населення» і отримав науковий ступінь кандидата медичних наук.

Результати наукових досліджень та висновків дисертації В. В. Загороднього використані Київським проектним інститутом «ДІПРОМІС-ТО» при розробці генерального плану м. Черкаси.

Із березня 2015 року розпочав роботу на посаді завідувача кафедри фізичного виховання та здоров'я людини Черкаського державного технологічного університету (ЧДТУ). За час його роботи на цій посаді ЧДТУ два роки поспіль (2016, 2017 рр.) виборював I місце у загально-командному заліку Універсиади Черкаської області серед вищих навчальних закладів типу: академії, університети, інститути.

Василь Загородній є автором та співавтором понад 50 науково-практичних робіт, співавтором книги «Пріоритетні проблеми гігієни праці, професійної та виробничо-зумовленої захворюваності в Україні», навчальних

посібників «Безпека життєдіяльності, основи охорони праці», «Оздоровчий біг у системі фізичного виховання студентів ВНЗ» та навчально-методичного посібника «Організація і зміст навчально-вихованого процесу з фізичного виховання студентів у ВНЗ».

В. В. Загородній – людина кипучої енергії, організаторського таланту, компетентна, працелюбна, цілковито віддана своїй справі людина, високої чуйності, яка завжди має активну життєву позицію. Його статті неодноразово друкувалися у всеукраїнських періодичних виданнях: «Дзеркало тижня», «Щотижневик 2000», газеті МОЗ України «Ваше здоров'я» та обласних періодичних виданнях: «Нова доба», «Черкаський край», «Вечірні Черкаси».

Василь Загородній бере активну участь у громадському житті. Обирався депутатом Черкаської обласної ради 21 скликання. Станом на сьогодні обраний головою Координаційної ради з питань фізичної культури та спорту при ВНЗ Черкаської області.

Загородній В. В. нагороджений двома грамотами Міністерства охорони здоров'я України, двома грамотами Черкаської облдержадміністрації, грамотою обласної ради та трьома грамотами міського голови, почесною грамотою Управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації, грамотами та подяками Черкаського обласного відділення Комітету з фізичного виховання та спорту МОНУ, нагрудним знаком «За заслуги» Головного Управління МНС України у Черкаській області.

УДК 94(477.46): 929Шаповал(045)

Г. М. Голиш,

к.і.н., доцент, директор наукової бібліотеки ім. М. Максимовича,

Л. Г. Лисиця,

к.і.н., доцент кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки

Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького

АГРАРІЙ, ОЧІЛЬНИК ОБЛАСТІ, НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ: ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА В. Н. ШАПОВАЛА

В історії Черкаської області чи не найуспішнішим був період кінця 1970-х–80-х років і всі тогочасні злети Шевченкового краю за вже усталеною традицією незмінно пов'язують з іменем тодішнього компартійного очільника І. К. Лутака. В тіні цієї беззаперечно потужної постаті ще й досі залишається малопоміченим його найближчий соратник, на плечах котрого в ті роки лежала відповідальна рутинно-управлінська робота. Мова йде про Володимира Никифоровича Шаповала, кому випало впродовж тринадцяти непростих років очолювати виконком Черкаської обласної ради, кавалера чотирьох орденів і народного депутата першого скликання. Попри певні негативні явища радянсько-

тоталітарної доби все ж вбачається доречним і актуальним звернення до реконструкції життєписів її відомих персоналій насамперед задля акумулювання історичного досвіду та реалізації виховного потенціалу таких студій.

Незважаючи на значимість постаті В. Шаповала в новітній історії нашого краю, його життя та діяльність ще не стали предметом наукового осягнення. Досі названа тема висвітлювалася хіба що на сторінках довідкових видань чи масової періодики [1, 2]. Виходячи із зазначеного, метою цієї розвідки є стислий виклад основних відомостей про життєвий шлях та управлінську діяльність відомого аграрія, управлінця й громадсько-політичного діяча та спроба їх аналізу. В основу дослідження покладено насамперед результати інтерв'ювання героя оповіді, спогади, а також документи особового походження.

Рідними пенатами майбутнього очільника Черкащини стало село Старосілля на Городищині, яке в радянські часи гриміло «від Москви до окраїн». Адже саме тут зародився так званий п'ятисотенний рух: ланки його зачинателюк М. Демченко, М. Гнатенко та інших домоглися рекордного на 1930-ті роки врожаю – 500 ц цукрового буряка з кожного гектара. Якраз за рік до виникнення цього руху 9 квітня 1934 р. у цьому селі, що згодом стало колгоспним «маяком», і народився Володимир Шаповал [3]. Хлопчик зростав у дружній селянській родині, де панував культ працелюбства, порядності, відповідальності, поваги до людей. Змалку привчили його батьки цінувати хліб насущний і за сільською традицією залучали Володю до нелегкої сільськогосподарської праці.

У шестирічному віці випало йому вперше скуштувати гіркого полину життя, спізнавши сирітської долі. Під час війни з Фінляндією на «лінії Маннергейма» смертю хоробрих поліг Володин батько – Никифор Максимович. Отож ще до початку німецько-радянської війни родина Шаповалів отримала «похоронку» і Улянці Пантелеймонівні (матері) довелося самотужки ставити на ноги двох синів. А старший, Володя, відтоді став найголовнішим чоловіком у родині, зваливши на свої плечі непосильну роботу [4].

А потім були страшні роки воєнного лихоліття; як і всьому поколінню «дітей війни» та трагічна пора знівечила Володине дитинство. Лише в 1949 р. він завершив своє навчання в Старосільській семирічці і, не вагаючись ані хвилини, подався на навчання до Городищенського сільськогосподарського технікуму, аби здобути фах агронома-польовода. Для нього, селянського сина, котрий узнав ціну хліба в напівголодні й голодні 1940-ві, такий професійний вибір був покликом самого серця [5].

Рік 1953 виявився знаковим як у історії держави (помер Й. Сталін, а відтак розпочалася нова доба – часи «відлиги»), так і в життєвій долі Володимира. Саме тоді 19-річний юнак, отримавши диплом, розпочав свою офіційну трудову біографію, що виявилася завдовжки у піввіку. Першим щаблем службової кар'єри В. Шаповала стала посада дільничного агронома Остропільської МТС (Хмельниччина) [6]. Йому було довірено опікуватися 11-ма колгоспами, а це десятки тисяч гектарів, сотні працівників МТС. Використовуючи винятково гужовий транспорт, молодий агроном щодня долав десятки кілометрів польових доріг аби

вивчати ситуацію безпосередньо на місцях, спілкувався з колгоспниками, давав цінні поради щодо вирощування сільськогосподарських культур [5].

Після півторарічної праці в МТС його призвали до лав Збройних Сил СРСР. Там, у авіаційній частині Фергани, укомплектованій найсучаснішими (на ті часи) надзвуковими літаками, В. Шаповал дослужився до звання старшини [7].

Сплинули три солдатські роки, і Володимир вирішив перебратися поближче до матері, аби нею опікуватися, позаяк молодший брат Сергій якраз пішов до війська. Йому запропонували посаду головного агронома в знаному своїми традиціями господарстві – колгоспі ім. Чапаєва (с. Чапаєвка, нині Благодатне Золотоніського району на Черкащині). На В.Шаповала там чекало опікування 12 тис. га землі та 3,5 тис. га лук і пасовиськ. Утім він успішно справлявся зі своїми нелегкими обов'язками і в гранично стислі терміни устиг завоювати неабиякий авторитет серед розбалуваних колишньою славою чапаєвчан. У колі тамтешніх колгоспників дедалі більше зріла думка про висунення перспективного організатора на посаду голови правління колгоспу, тим паче, що довіра до чинного голови стрімко падала. Борги господарства тоді вилилися в круглу суму – 300 тис. крб. та ще 400 т хліба, а на трудовень видавали лишень 10 коп. й 1 кг хліба [8].

На колгоспні збори з виборів голови колгоспу зібралося до 2 тис. чапаєвчан і позаяк сільський клуб не зміг умістити й частину охочих, цей загальносільський форум проводили на сільському стадіоні. Щодо кандидатури В. Шаповала, то в колгоспників одностайної думки не було і особливий спротив цій ідеї вчинили колгоспні ветерани. Вони були переконані, що таку посаду мав обійняти винятково місцевий працівник, тим паче що Чапаєвка ще з часів «двадцятип'ятитисячників» була для району кузницею керівних кадрів. Були сумніви і в представників району на зборах, мовляв, кандидат у колгоспні очільники ще занадто молодий, неодружений, а, головне – безпартійний. Попри це, кандидатуру Шаповала підтримав сам тодішній очільник Золотоніського району І. В. Кубишев. Зрештою, переважною більшістю голосів Володимира Никифоровича таки обрали головою правління [9].

Уже невдовзі чапаєвчани переконалися у правильності свого вибору і що в особі 24-річного Володимира Шаповала вони отримали потужного керівника з масштабним мисленням і людиноцентристською філософією управління. Молодий керівник насамперед провів докорінну кадрову революцію, рішуче позбавився від недобросовісних і некомпетентних очільників середньої ланки, глибоко проаналізував економічний стан і намітив чіткі шляхи виходу з кризи. За лічені місяці не стало боргів, господарство стало набирати обертів, суттєво підвищилася врожайність полів і продуктивність ферм. Завдяки цьому виплати на трудовень зросли уп'ятеро, а в досі напівпустій колгоспній казні з'явилися чималі гроші [10].

Колгоспного голову дуже турбувала ситуація, що склалася в соціальній інфраструктурі Чапаєвки. Село, що в довоєнні роки зажило загальноукраїнської слави сіяча кращих традицій освітньо-культурного життя, раптом скотилося у другий ешелон: дітей навчали й виховували у пристосованих приміщеннях, не було будинку культури, залишав бажати кращого благоустрій. Ініційований

В. Н. Шаповалом та затверджений правлінням колгоспу план соціального розвитку Чапаєвки було реалізовано в гранично стислі терміни. Відтак, у селі серед 39-ти новобудов з'явилися справді доленосні об'єкти: двоповерхова середня школа, добротна дошкільна установа, лікарня на 25 ліжок, будинок культури, кілька двоповерхових жилих котеджів для колгоспних спеціалістів, пожежне депо (до речі, визнане одним із найкращих у області й місцева команда отримала нового пожежного автомобіля) і навіть спортивний зал. У результаті село повернуло собі почесну роль районного лідера благоустрою та соціального розвитку. За досвідом до Чапаєвки потягнулися численні делегації різного рівня, а на базі місцевого дошкільного закладу була проведена Всесоюзна конференція заступників міністрів освіти усіх радянських республік [11, 80, 97, 106].

І ще одна деталь, що характеризує В. Шаповала як керівника. Від 1963 р. саме він ініціював дружні зв'язки Чапаєвки з чуваським селом Абизово, де місцевий колгосп також носив ім'я В. Чапаєва. Очолювана чапаєвським головою делегація побувала в Чувашії і між двома господарствами було заключено договір на «соціалістичне» змагання [12, 19].

Незважаючи на неймовірну напругу щоденної управлінської буденщини, голова правління не забував про підвищення власного фахового рівня. У 1967 р. без відриву від виробництва він успішно завершив навчання в Уманському сільськогосподарському інституті [13].

У ті незабутні 1960-ті високих трудових рубежів сягнула чапаєвська доярка М. О. Марченко, якій невдовзі присвоїли високе звання Героя Соціалістичної праці. Десятки колгоспників с. Чапаєвка були тоді відзначені високими державними нагородами, а голова правління отримав свій перший орден – Трудового Червоного Прапора [14].

З огляду на вражаючі успіхи чапаєвського голови у владних кабінетах уже давно витала думка про висунення його на керівну посаду районного рівня. Зрештою, в серпні 1970 р. йому запропонували відповідальну й копітку посаду начальника районного управління сільського господарства. Непросто було Володимирі Никифоровичу зважитися на цю чергову кар'єрно-життєву метаморфозу, бо до Чапаєвки і її людей прикипів душею й серцем, дістався там вершин цілком заслуженого визнання. Проте, як справжній патріот рідного краю, він вважав себе мобілізованим на цю відповідальну роботу і дав згоду на призначення [6].

Звиклого до живої організаторської роботи Володимира Никифоровича уже від початку дуже дратувала бюрократично-паперова складова нової посади. Утім він так і не став кабінетним працівником, а натомість віддав перевагу безпосередньому вивченню ситуації на місцях, постійно знаходився серед людей, на полях і фермах. Значною мірою саме завдяки його вражаючій компетентності, дивовижній працездатності, унікальному організаторському хисту, вимогливості Золотоніський район міцно закріпив за собою почесне звання аграрного лідера Черкащини. Успіхи керівника сільськогосподарської галузі району були поціновані другим орденом Трудового Червоного Прапора [15].

А менш ніж через три роки уже знаного управлінця чекала ще більш відповідальна посада: його було одногolosно обрано головою Золотоніського райвиконкому. Отут і знадобився здобутий ним у Чапаєвці досвід комплексного управління як виробничою, так і соціально-культурною сферою. Володимир Никифорович безпосередньо опікувався спорудженням у селах району нових шкіл, дошкільних установ, лікувальних закладів, будинків культури, заготпунктів. Не залишав поза своєю увагою і введення в дію нових виробничих об'єктів. Наприклад, у Піщаному став до ладу потужний свинокомплекс та комбікормовий завод. А в самому райцентрі саме завдяки клопотанням та організаторським діям В. Н. Шаповала з'явилися нові промислові підприємства, узяв прописку добротний торгівельний центр, було вжито заходів для благоустрою міста [16, 58–60]. Золотоніщина в ті роки ставала переможцем Всесоюзного «соціалістичного» змагання, а голову райвиконкому було відзначено третьою високою нагородою: орденом Трудового Червоного Прапора [17].

А потім обласна влада висунула його на посаду керівника Драбівського району і хоч він попрацював там всього трохи більше року, та слід залишив доволі вагомий [6]. Драбівчани, зокрема, знають, що саме ініціативності й енергії В. Н. Шаповала слід завдячувати відкриттю одного із найкращих у області культурно-спортивного центру. А на самого драбівського очільника уже чекала нова владна вершина.

Справді знаковим у житті В. Н. Шаповала став двадцять другий грудневий день 1979 р. За рекомендацією І. К. Лутака депутати обласної ради обрали Володимира Никифоровича своїм керівником і головою облвиконкому. Перед вступом на цю дуже відповідальну посаду за усталеною тоді традицією він був запрошений до Москви в ЦК КПРС на співбесіду, а проводив її не будь-хто, а сам Генеральний секретар Л. І. Брежнєв [5].

У трудовій біографії В. Н. Шаповала ті 13 років перебування на другій за своїм значенням посаді обласного рівня виявилися швидкоплинними, доценту наповненими рутинно-організаторськими справами і поряд з цим напрочуд результативними. Владний тандем Лутак – Шаповал забезпечив потужно-вражаючий поступ Шевченкового краю. Саме в ті роки Черкащина прозвучала на весь Союз завдяки взятим та успішно виконаним підвищеним соцзобов'язанням із тваринництва (щоправда, це мало своїм наслідком наростаючий продуктивний дефіцит тваринницької продукції в роздрібній торгівлі регіону), у області запрацювали десятки нових промислових підприємств, об'єктів агропромислового комплексу, було споруджено сотні соціально-культурних новобудов. Особливо Володимир Никифорович пишається тими об'єктами, котрими безпосередньо опікувався. Серед них і добротний будинок культури біля місця вічного спочинку Кобзаря (Канів), будинок природи в Черкасах, долина троянд тощо. А жителі с. Благодатного (тоді с. Чапаєвка) вдячні своєму колишньому очільнику за сприяння в 1980-х роках будівництву нових приміщень школи, дошкільної установи, торгівельного центру, благоустрою центру села.

Турбувався В. Шаповал і про відродження духовних осередків, хоча в радянські часи таке не дуже схвалювалося. Зокрема, співпрацюючи з екзархом України Філаретом, він узяв діяльну участь у відродженні Преображенської церкви Красногірського монастиря (неподалік Золотоноші, архітектор І. Григорович-Барський, освячена в 1771 р.), Троїцької церкви (с. Гельмязів, архітектор В. Стасов, 1840 р.) та Успенського собору (м. Канів, 1144 р.), у останньому в травні 1861 р. відспівували Т. Шевченка [18].

Для вирішення животрепетних питань буття області Володимирові Никифоровичу доводилося зустрічатися з багатьма високопосадовцями союзного та республіканського рівня: секретарями ЦК, главами урядів, міністрами. Серед них і перший секретар ЦК КПУ В. В. Щербицький, Голова Президії Верховної Ради України В. С. Шевченко, Голова Ради міністрів республіки О. П. Ляшко та ін. [5].

1980 рік ознаменувався у житті В. Шаповала ще однією яскравою подією: його було обрано депутатом Верховної ради УРСР 10-го скликання [19]. Таку ж високу довіру виявили йому драбівчани і на виборах до українського парламенту в 1985 р. [20]. Статус народного обранця посилював мотивацію діяльності обласного очільника задля блага людей. Він провів сотні зустрічей з виборцями, вивчаючи їхні запити, і докладав максимум зусиль задля їх реалізації.

В. Н. Шаповала по праву вважали одним із найуспішніших голів облвиконкомів України. Його багатогранна й плідна діяльність на цій посаді та активна громадсько-політична діяльність була поцінована новими високою державною нагородою – орденом Дружби народів [21].

Настав багато в чому переломний рік 1990. Союз РСР почав давати тріщини, а в Україні було проведено перші за її історію демократичні вибори до Верховної Ради. Їх учасником став і Володимир Никифорович й попри не вельми втішні прогнози (подейкували, що в «партократа» і соратника І. К. Лутак шанси дорівнюють нулю) впевнено переміг своїх 14 суперників-демократів по Чигиринському виборчому округу [22]. Принагідно відзначимо, що таку довіру в усій Україні заслужили лишень два голови облвиконкомів (другим був класик української політики І. С. Плющ). Як депутат ВРУ першого скликання, голосував за Декларацію про державний суверенітет та Акт проголошення незалежності України, за нову державну символіку, узяв діяльну участь у виробленні та прийнятті державотворчих законів. Посланець Черкащини очолював підкомісію з аграрних питань, ініціював прийняття низки законодавчих актів з питань реформування сільськогосподарської галузі. Вже дещо пізніше, з огляду на майже 15-річну депутатську діяльність республіканського рівня, Володимира Никифоровича було відзначено Почесною грамотою Верховної ради України [23].

Залишивши через рік після обрання народним депутатом посаду голови облвиконкому, В. Н. Шаповал очолив Черкаський навчальний центр післядипломної освіти сільськогосподарських кадрів, тут він працював 13 років. Колосальний досвід керівної роботи дозволив йому перетворити цей відомий заклад у кращий в Україні. Було суттєво зміцнено матеріально-технічну базу, удоско-

налено кадровий потенціал, згідно з сучасними викликами перебудовано навчальний процес [6].

Зрештою, у 70-річному віці Володимир Никифорович пішов на заслужений відпочинок. Цікавий узагальнюючий факт: відомий аграрій-управлінець за свою довгу трудову діяльність став причетним (у різних формах і виявах) до вирощування щонайменше 40 млн. т хліба.

Наш відомий крайнин живе в Черкасах разом із дружиною Ніною Василівною в дуже скромному (як для колишнього владця) одноповерховому будинку на двох господарів та має дві сотки саду-городу, де агроном по життю вирощує овочі й фрукти. Автори цього матеріалу особисто переконалися в тому, що ніяких особливих статків колишній можновладець не нажив, і цей факт для українського сьогодення є нетиповим.

Таким чином, проаналізувавши життя і діяльність відомого аграрія і керівника області можна дійти висновку, що в особі В. Н. Шаповала маємо, з одного боку, типового управлінця радянської доби, а з іншого – цікаву постать з неординарним мисленням і людиноцентристською налаштованістю. У подальшому вбачається за доцільне розширення зони персоналістичних студій у напрямі реконструкції життєписів найвідоміших управлінців нашого краю ХХ століття.

Список використаних джерел

1. Шаповал Володимир Никифорович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki>. – Назва з екрану.
2. Голиш Г. Можу прямо дивитися людям у вічі. Колишній очільник Черкаської області відзначив 80-річний ювілей / Г. Голиш // Нова Доба. – 2014. – 10 квітня. – С. 12.
3. Свідоцтво про народження В. Н. Шаповала ЯФ №023234 // Особ. архів В. Н. Шаповала.
4. Спогади С. Н. Шаповала (брат В. Н. Шаповала), 1939 р.н. // Особ. архів Г. М. Голиша.
5. Спогади В. Н. Шаповала, 1935 р.н. // Особ. архів Г. М. Голиша.
6. Трудова книжка В. Н. Шаповала (без №, вид. 19 серпня 1953 р.) // Особ. архів В. Н. Шаповала.
7. Військовий квиток В. Н. Шаповала ГЕ №150541 // Особ. архів В. Н. Шаповала.
8. Спогади Г. В. Реви, 1925 р.н. // Особ. архів Г. М. Голиша.
9. Спогади Я. М. Пилипенка, 1921 р.н. // Особ. архів Г. М. Голиша.
10. Фонди народного музею «Пам'ять» Благодатнівської ЗОШ І–ІІІ ст. ім. Г. П. Берези. – №108.
11. Голиш Г. М. Крізь роки й епохи. Історія і сучасність Чапаєвської школи / Г. М. Голиш. – Черкаси : Вертикаль, 2010. – 284 с. ; іл.
12. Голиш Г. М. Піввікова дружба єднає золотонісців і чувашів із Вурнар / Г. Голиш. – Нова Доба. – 2013. – 27 червня.

13. Диплом №0986668 (1967 р.) // Особ. архів В. Н. Шаповала.
14. Орденська книжка №969412 (1966 р.) // Особ. архів В. Н. Шаповала.
15. Орденська книжка №637616 (1971 р.) // Особ. архів В. Н. Шаповала.
16. Голиш Г. М. Подорож Златокраєм: нарис історії та сьогодення Золотоніського району / Голиш Г. М., Голиш Л. Г., Пономаренко М. Ф. – Черкаси : Вертикаль, 2008. – 572 с. ; іл.
17. Орденська книжка №101691 (1973 р.)
18. Спогади А. Ю. Чабана, 1946 р.н. // Особ. архів Г. М. Голиша.
19. Посвідчення депутата Верховної ради УРСР №606 (1980 р.) // Особ. архів В. Н. Шаповала.
20. Посвідчення депутата Верховної ради УРСР №607 (1985 р.) // Особ. архів В. Н. Шаповала.
21. Орденська книжка №042455 (1984 р.) // Особ. архів В. Н. Шаповала.
22. Посвідчення депутата Верховної ради УРСР №427 (1990 р.) // Особ. архів В. Н. Шаповала.
23. Почесна грамота Верховної ради України №17 (2004 р.) // Особ. архів В. Н. Шаповала.

УДК 929:908:7.071.1](477.46)

С. Г. Ганницький
завідувач відділу історії краю XIV–поч. XX ст.
Черкаський обласний краєзнавчий музей

ВАСИЛЬ ЗАВАДСЬКИЙ: ЗАБУТИЙ КУМИР

Черкащина багата не лише літературними, а й музичними талантами: Кирило Стеценко, Микола Лисенко, Кароль Шимановський, Семен Гулак-Артемовський. До цього переліку безумовно належить ім'я й Василя Григоровича Завадського, яке, на жаль, було незаслужено забуте. Вільна енциклопедія «Вікіпедія» перераховує 26 осіб із прізвищем Завадський. Однак серед них Василя Григоровича не знаходимо. Хоча це особистість непересічна і багатогранна, що зробила великий внесок у розвиток вітчизняного музичного мистецтва.

Якщо життя та творчість музикантів-земляків вивчається та досліджується, то про Василя Завадського знайти інформацію складно. Відомий він у вузьких колах музичних фахівців, а в Енциклопедії Сучасної України (далі ЕСУ) його життя і творчість вміщується в один абзац.

У «Вікіпедії» походження прізвища Завадський пояснено так: «Завадський (пол. Zawadzki) – польське прізвище. Виникло на ґрунті польської та української мов на означення людини, що приїхала з містечка Завада, Завадів, Зава-

дівка. В основі цих топонімів лежить слово «завада» (перепона, перешкода). Такі топоніми досить часті в Польщі, Словаччині та Україні» [1].

За даними ЕСУ, народився композитор 1863 в м. Чигирин. Навчався в Одеській духовній семінарії. Працював регентом в училищах і Новоросійському університеті в Одесі. Водночас ставив у навчальних закладах дитячі опери. Зі спеціальною трупю гастрював в містах Ананьїв (нині Одеська обл.), Єлисаветграді (нині Кропивницький), Києві (1901–1902), Одесі, Харкові. У репертуарі – опери-казки: «Сирітка», «Червона шапочка», «Снігурочка», «Кіт у чоботях», «Хлопчик-мізинчик» (1903). Створив хорову капелу у складі 45 осіб, яка дебютувала 1904 року в Одесі. Протягом 1905–1915 рр. капела дала близько 3000 концертів, популяризувала переважно російську і західноєвропейську музику. У репертуарі – твори М. Глінки, О. Бородіна, П. Чайковського, А. Рубінштейна, А. Арєнського, О. Варламова, Й. Гайдна, Ш. Гуно, власні твори, а також обробки російських і українських народних пісень. Разом із капелою Василь Завадський гастрював у Росії, Білорусі, країнах Балтії, Середньої Азії [2, 36].

На початку ХХ століття величезної популярності набули на теренах Російської імперії концерти хорових колективів. Зокрема, газета «Царицинська думка» від 21 травня 1910 писала про великий концерт відомої на той час художньої капели під керівництвом композитора Василя Григоровича Завадського. У програму були включені хорові твори Н. Римського-Корсакова, А. Рубінштейна, А. Бородіна, А. Гречанінова, А. Арєнського, А. Варламова, Ш. Гуно. Поряд із класикою в концерті звучали каторжанські пісні, записані Завадським під час концертного турне Сибіром і Забайкаллям [3].

Син Василь Васильович Завадський, також відомий композитор, піаніст, диригент і музичний критик [4; 5], про батька згадував наступне: «Нет уголка во всей России, где бы он не был со своими концертами» [6]. Василь Завадський гастрював і містами нинішньої Черкащини. Так, «Альбом непосредственных впечатлений публики на концертах В. Г. Завадского» [7] (фото 1), що зберігається у фондах Черкаського обласного краєзнавчого музею вміщує відгуки слухачів і поціновувачів таланту Василя Григоровича з 1912 по 1915 рр.

Цікавим видається запис від 9 грудня 1913 року, залишений під час концерту у Варшаві українською мовою:

«Вельмишановний Василю Григоровичу!

Ми перш за всього звернули увагу, що українські №№, які виконує Ваш хор більш усього подобається публіці і, може через те, що українська пісня – рідна Вам і Вашому хорові, визначаються у виконанні більшим чуттям та щирістю. Як чудово виглядав би Ваш хор, коли б він був убраний в українське

вбрання! Коли б Ви зробили свій хор і по зовнішньому виду і по внутрішній суті українським – заспівав таку багату, чарівну нашу пісню – ми б зустрічали Вас, як свого рідного. З щирою пошаною до Вас... »[7].

У джерелі офіційно задокументовано, що 1913 року його капела виступала в Черкасах, Золотоноші, Умані. Серед позитивних можна зустріти і критичні зауваження від слухачів із м. Золотоноші.

«Хор відрепетировано дуже гарно, і тільки. Голоса невеличкі. Українських пісень співають не добре. Кепська мова. З такою в Полтавщину нічого потикатися. Негарно також і те, що матіви майже всіх українських пісень, занадто вже поперекручувано. Скрізь не водить, пам'ятай «крути та не перекручуй» [7].

«Альбом» засвідчує широку географію гастрольної діяльності музиканта. Так, представники культурних кіл Луганська залишили такий лист: «Мы ниже подписавшиеся, поклонники Вашего музыкально-художественного таланта, всегдашние посетители Ваших концертов – обращаемся к Вам с почтительнейшей просьбою спеть на сегодняшнем концерте, т. е. 18-го сего октября «Бандуру» и «Буря мглою небо кроет», эти две дивные вещи не значащиеся почему-то в программе Вашего концерта.

Льстя себя надеждой, что наша просьба будет исполнена, мы заранее приносим Вам и вашему хору свою искреннюю благодарность и просим Вас принять уверения в совершенном нашем уважении и почтении» г. Луганськ 1914 г. [8].

Перебуваючи в Черкасах, Василь Григорович знайшов час не лише на концертну програму, але й завітав до черкаського фотоательє Ю. С. Лінкова. У фондовій колекції Черкаського обласного краєзнавчого музею зберігається поштова листівка, що дає нам уявлення про зовнішність нашого земляка. В. Завадський сидить у кріслі, поклавши на нього руку, а іншою – підперши голову. Він одягнений у фрак і білу сорочку; з вусами, бородою. Вгорі справа напис «В. Г. Завадський» [9]. (фото 2) Те, що фото нашого земляка стало основою поштової листівки, які поширювалися всією Російською імперією, свідчить про неабияку популярність цієї особи на початку XX століття.

Останні три роки життя Василь Завадський займався реформою викладання співу в російських школах. Він послідовно виступав за національну постановку музичної освіти. Висунута ним ідея організації в селі народно-співочих і народно-оркестрових громад була схвалена Міністерством народної освіти. Василь Завадський створив методику навчання співу й успішно використовував її в педагогічній та концертній практиці. Як педагог писав про запровадження ігрових прийомів у методику навчання, ділився досвідом вока-

льно-хорової роботи, що передбачала вправи на розвиток дихання, на поліпшення дикції співаків, в тому числі читання віршів з різних тонів з виділенням приголосних, що розвиває силу голосу і слух.

Як повідомляє ЕСУ, помер композитор у Чигирині 1918 року [2, 36]. За іншою версією, що потребує дослідження, його серце зупинилося 20 серпня 1917 року в місті Черкаси. Був відспіваний у Свято-Троїцькій церкві за православним обрядом і похований на міському кладовищі. Місце поховання невідоме.

Список використаних джерел

1. 1. Завадські. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9>
2. Енциклопедія сучасної України. – К., 2010. – Т. 10. – С. 36.
3. Царицынская мысль. – 1910. – 21 мая.
4. Венок на гроб В. В. Завадского // Новое русское слово. – 1954. – 16 мая.
5. Martianoff Nicholas N. Vassily Savadsky // Russian Artists in America. – Р. 79.
6. Завадский В. В. Письмо, без указания адресата, 1923 // Архив Г. Г. Рубисова (Калифорния, США). Черновик. Автограф М. А. Завадской.
7. ЧОКМ – ПП – 7.
8. ЧОКМ – ПП – 7512.
9. ЧОКМ – Пл – 12898.

УДК 929Швець(047-25)+94(477)(092)

А. П. Могилка,

*начальник відділу освіти, культури, молоді та спорту
виконавчого комітету Кам'янської міської ради*

ФЕДІР ПЕТРОВИЧ ШВЕЦЬ – ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВОТВОРЕЦЬ ПЕРІОДУ УНР

В нашому дослідженні я хочу звернутись до періоду визвольних змагань початку ХХ століття. Це була доба активного національного відродження українців. Саме в цей час визначну роль в управлінні Українською народною республікою відігравали вихідці з Черкащини: Опанас Андрієвський, родом з Умані, та Федір Швець – з Жаботина. Не так часто наші земляки відіграють важливу роль в керівництві державою. Можна згадати Богдана Хмельницького, в наш час – Олександра Ткаченка, В'ячеслава Чорновола, Миколу Томенка... Мене найбільше зацікавив Федір Петрович Швець – професор, який на Софіївському майдані прочитав Акт злуки. Шукаючи якусь інформацію про Федора Швеця,

стало ясно, що ця постать майже не досліджена в наукових розвідках. Лише короткі біографічні дані – і все. Тому доводилось користуватись архівними даними, які зберігаються в м. Києві та Естонії, науковими дослідженнями в історичних журналах, монографіях, газетних статтях, спогадах старожилів. І так по цеглинці склався цілісний портрет видатного політика, вченого початку ХХ століття. Найбільш цінне те, що Федір Швець є видатним освітянином, який безперечно опікувався освітніми справами, як в Україні, так і за кордоном. Дана розвідка є цінною для всіх, хто цікавиться історією рідного краю, її видатними земляками. Хоча остаточно крапку в дослідженні біографії Ф. Швеця ще не поставлено.

Федір Петрович Швець народився 11 листопада 1882 року у містечку Жаботин Черкаського повіту. Батько його був заможною людиною. За спогадами старожилів будинок родини Швеців помітно вирізнявся від навколишніх будинків. Він був збудований із цегли, мав ошатний вигляд і був доволі просторий. Вкритий будинок був металеву бляхою, що було рідкістю на той час. З дитинства маленький Федір тягнувся до знань, самотужки навчився читати, не розлучався зі старою потріпаною книжечкою «Географія світу», в якій розповідалось про природу, гори та мінерали, тож любов до геології розвинулася ще з дитинства [1, с. 198]. Закінчив вище училище і вступив до Тартуського (Дерптського) університету на фізико-математичний факультет [2]. Чимало його вихованців згодом стали відомими національними діячами. Саме в Тарту формувалася їхній кругозір і починалася творча діяльність. Серед них були відомі в майбутньому вчені, громадські, культурні, політичні діячі, письменники. Можна припустити, що Ф. Швець був членом Дерптської української студентської громади. Відповідно до статуту членами її могли бути студенти Тартуського (Дерптського) університету, українці за походженням або за переконаннями, які поділяли ідею самостійності української нації й культури [2].

1905 року українська громада була легалізована під назвою Музично-драматичне товариство студентів-малоросів. Серед активістів можна назвати студента фізико-математичного факультету, пізніше асистента кафедри геології Ф. Швеця, студента-юриста В. Чехівського. Саме тут Ф. Швець познайомився з М. Грушевським, який був почесним членом товариства. Неофіційно мета товариства формувалася так: виховання свідомих діячів для рідної України, зміцнення національної свідомості українського студентства. Члени товариства не обмежувалися культурною роботою, чимало часу віддавали політичній діяльності, їх хвилювали проблеми ідеології, причому в більшості своїй вони були прихильниками лівих націоналістичних поглядів [2].

Діяльність Ф. Швеця була різноманітною. Регулярно влаштовувалися літературні і музичні вечори, читання рефератів. При товаристві існував український хор та драматичний колектив. Час від часу організовувалися великі «репрезативні» вечори з насиченою програмою в найліпших театральних закладах Тарту [2].

Постать Ф. Швеця була вже відомою і в українських землях. Можливо особисте знайомство з М. Грушевським призвело до того, що у 1907 році у Львові постає проблема заснування українського університету, Наукове товариство імені Т.Шевченка пропонує кандидатуру молодого вченого Ф. Швеця для роботи на кафедрі геологія.

В 1910 році після закінчення навчання працював асистентом кафедри геології. З 27 травня 1910 по 20 серпня 1915 року викладав природничі науки в Тартуській гімназії імені Олександра І. [3].

У 1915 році одержав посаду приват-доцента кафедри палеонтології. В роки І світової війни викладачі Тартуського (Дерптського) університету виїхали в Центральну Росію. Можливо і Ф. Швець покинув Тарту, перебравшись в інший університет. Про це свідчать його геологічні дослідження на Керченському півострові, Кавказі та в Криму.

Прекрасно Федір Петрович розумів потреби селян в освіті та медицині. Як згадують старожили Жаботина, саме завдяки його клопотанню в селі в 1906 році було закладено земську лікарню, а потім відкрито двокласне земське парафіяльне училище. [1, С. 198]

У березні 1917 року він повернувся в Україну. І одразу поринає в політичне життя Центральної Ради. На з'їзді діячів українського села (6–7 квітня 1917 року) Ф. Швеця обрано членом ЦК Селянської спілки від Черкаського повіту, а також членом ЦК Української партії соціал-революціонерів. У червні 1917 року на І Всеукраїнському селянському з'їзді він увійшов до Всеукраїнської ради селянських депутатів і був делегований до Української Центральної Ради, обраний членом Українського наукового товариства. Одночасно Федір Швець працював у ІІ київській гімназії [1, С. 198].

Одним із найбільших надбань національного відродження України 1917 року стало заснування і функціонування первістка національної вищої освіти і науки – Київського українського народного університету. Ф. П. Швеця делеговано від УНТ очолити природничо-технічну комісію, яка готувала відповідні пропозиції, зокрема, щодо відкриття факультетів і вироблення під них навчальних класів. Потрібно було підібрати не лише фахових лекторів, а ще й здатних викладати українською мовою. А тому в вересні 1917 року Ф. П. Швеця було запрошено на роботу до КУНУ. Заклад складався з трьох факультетів. Фізико-математичний повинен був очолити Ф.Швець. Великим мінусом роботи університету була недостача україномовної літератури. А тому 29 жовтня 1917 року Рада лекторів утворила спеціальну бібліотечну комісію в складі шести осіб (Ф. П. Швець в ній був також), якій доручили відповідати за формування бібліотечних фондів. Нашого земляка було включено Радою лекторів університету в березні 1918 року до спеціальної комісії, якій доручено зайнятися вирішенням питань, пов'язаних із заснуванням в різних містах українських народних університетів. Зокрема, у травні 1918 року було створено комісію по утворенню Кам'янець-Подільського університету, до складу якої увійшов і Ф. Швець [4].

Одночасно Федір Петрович займається своєю улюбленою справою – геологією. Він стояв у витоків заснування Українського геологічного комітету при державному секретаріаті торгівлі і влітку 1918 року ввійшов до його складу.

Не поривав Федір Петрович зв'язків із своїм рідним селом, періодично в ньому буваючи. Жителі села Жаботина розповідали, як одного разу приїхав у село представник Української Центральної Ради Ф. Швець. Він скликав на флярківському кладовищі збори жителів Жаботина, Флярківки і Михайлівки. Вилізши на стіл, Ф. Швець гучним голосом заявив своїм землякам, що Українська Центральна Рада закликала німців для наведення порядку. Політик наголосив, що настав час будувати самостійну українську державу [5]. Але роки неспокою все більше котилися по Україні. Під час наступного візиту в своє рідне село Ф. Швеця чекало глибоке розчарування. Селяни з лютою ненавистю кинулися громити панські економії. Ф. П. Швець намагався зупинити селян промовляючи: «Що ви робите? Ловіть пташок, а гніздечка їх нехай застаються». Він прекрасно розумів, що не потрібно руйнувати навколо себе все, для того, щоб будувати нове суспільство. Інколи результатами заворушень вдало користувалися ледарі, п'яниці, злодії [6].

6 жовтня 1918 року відкрито Київський державний український університет. Ф. Швеця було прийнято на фізико-математичний факультет професора геології.

Літо-осінь 1918 року – це той період, коли Ф. П. Швець розпочинає активно займатися політикою. На мою думку, це було пов'язано з антинародною політикою гетьмана П. Скоропадського.

Лідери провідних опозиційних сил створили Український національний союз, одним із керівників якого від Селянської спілки став Ф. Швець. Ще в жовтні 1918 року у редакції «Нової Ради» за ініціативи В. Винниченка відбулися збори провідних опозиційних політиків, де був присутній Ф. Швець. Слід зазначити, що на цих зборах Ф. Швець висловився проти можливого збройного виступу проти гетьманського режиму. Можливо цьому посприяла зустріч 5 жовтня 1918 року лідерів опозиції В. Винниченка, А. Ніковського і Ф. Швеця з гетьманом Скоропадським, де обидві сторони намагалися дійти до згоди і порозуміння [7].

Вже вночі 13 листопада 1918 року в будинку міністерства шляхів, у кабінеті урядовця для особливих доручень О. Стокоза зібрав гурток українських діячів, які вирішили організувати повстання проти гетьманської влади. І було вибрано Директорію в такому складі: голова Директорії В. Винниченко (від УСДРП), члени: С. Петлюра (від УСДРП) й Ф. Швець (від Селянської спілки). Власне Директорія, на думку того засідання, мала бути тільки з трьох чоловіків. Двох чоловіків було додано тільки тимчасово. Це були А. Макаренко (безпартійний, голова профспілки залізничників) та П. Андрієвський (УПСС) [8].

Про членів Директорії взагалі, і про Ф. Швеця, зокрема, були різні думки. Як відмічав В. Винниченко: «З погляду того моменту, це був склад людей муж-

ніх, самовідданих, воістину героїчних. Ф. Швець, А. Макаренко, П. Андрієвський знали, що членів Директорії буде в першу чергу розстріляно руською офіцернею німецького гетьмана, яка гасала по Києву, шукаючи нас. І вони не відмовлялись взяти на себе запропонований пост у керівному органі революції, яке зробили інші [9].

В той же час інші дослідники називають П. Андрієвського, А. Макаренка та Ф. Швеця маловідомими діячами українського руху, а генерал М. Капустянський, характеризуючи Ф. Швеця, написав: «... Висока постать, чесна людина, професор і тільки професор – далекий від життя». Дозвольте не погодитись з останнім твердженням, тому що українська революція набула таких обертів, що випадкові і маловідомі люди навряд би стали на чолі її.

Всередині Директорії не все було благополучно, як заявлялось Директорією для громадянства. Була цілковита протилежність світоглядів і була постійна боротьба між ними. В. Винниченка підтримував А. Макаренко, а С. Петлюру П. Андрієвський. Ф. Швець часом схилявся то на один бік, то на другий. Згідно розподілу обов'язків з метою контролю за діяльністю урядових підрозділів Ф. Швець відповідав за Міністерства зі справ земельних, народної освіти, фінансів, торгу і промисловості. У Розпорядженні Директорії УНР про управління школами в Україні, яке підписав Ф. Швець, йдеться про необхідність негайного поновлення повітових освітніх (шкільних) Рад, які були зруйновані гетьманським урядом та заснування губерніальних і міських шкільних Рад і управ [10].

В архівах зберігаються й інші закони і накази, видані за часів Директорії, які є свідченням того, що і в цей час питання управління освітою не були забуті, відсунуті на задній план. І це в більшій мірі завдячуючи позиції в освітній галузі Ф.Швеця [11].

22 січня 1919 року на Софіївській площі в Києві член Директорії Ф. Швець оголосив Акт злуки, де проголошував про об'єднання УНР і ЗУНР в єдину державу.

Ф.Швець піклувався про Українську Православну Церкву. Участь у Священному Українському Синоді засвідчила, що Федір Петрович був прихильником Української автокефальної церкви.

В квітні 1919 р. П. Андрієвський, який вийшов зі складу Директорії, і разом з отаманом Оскілкою, Ф. Швецем і Є. Петрушевичем постановили здійснити переворот, що швидко був придушений С. Петлюрою. Частини армії УНР відступали на Волинь. Петрушевич і уряд ЗУНР виїхали до Відня. 15 листопада 1919 р. за спільним рішенням Директорії та уряду УНР Ф. Швець і А. Макаренко виїхали з дипломатичними дорученнями за кордон, передавши всю повноту влади С.Петлюрі. З цього моменту Директорія фактично розпалася. 25 травня 1920 р. постановою уряду УНР Ф. Швець був виведений зі складу Директорії УНР [1, С. 200].

В еміграції Ф. Швець не поривав зв'язків з Україною, вів активне політичне життя. А. Макаренко, О. Андрієвський і Ф. Швець вислали з Відня через

Румунію поручника Бондарука на Херсонщину задля організації збройного повстання. [12]

В архівах зберігаються документи як Ф. Швець, скориставшись своїм службовим становищем, виїхав за кордон за документами, оформленими на інше ім'я. «За бажанням члена Високої Директорії проф. Ф. П. Швеця маю честь прохати виготовити йому громадянський паспорт на ім'я Федір Шевченко, тому що хоче удатися до Швейцарії на лікування яко приватна особа і непомітно». [13] Такий паспорт Ф. Швець одержав за № 784. «Федір Шевченко. Де і коли народився: 8 червня 1876 (закреслено і написано 11 листопада 1882). Україна, Черкаси. Заняття: професор. Зріст: високий, волосся: темне, очі: сірі, уста: звичайні, ніс: звичайний. Власноручний підпис. Той їде до: Німеччини, Швейцарії. Термін: 6 місяців» [14].

Останньою спробою відновити Українську державу збройним шляхом став Другий зимовий похід у листопаді 1921 р., який закінчився трагічно і не приніс очікуваних результатів. Підняти загальноукраїнське народне повстання не вдалося. Невдачі викликали в еміграційних колах обстановку непорозумінь, породжували безпорадність, панічні настрої, політиканство і розлад. Опозиційні настрої переростали в плани усунути С. Петлюру з провідного становища в державному центрі УНР. Особливо наполягали на цьому колишні члени Директорії УНР П. Андрієвський, А. Макаренко і Ф. Швець. Вони неодноразово розповсюджували свої заяви з критикою С. Петлюри, посиляли звернення до урядів інших країн про «Незаконність» його уряду тощо. Проте вони не мали ні державного апарату, ні структур, ні механізму реалізації своїх задумів, ні підтримки громадянства [15].

Віденська псевдодиректорія опинилась у становищі повної ізоляції. В доповідній записці Міністрові закордонних справ УНР від 5 лютого 1922 року посол у Відні Г. Сидоренко писав: «На Макаренка, Швеця та Андрієвського звертає українське громадянство все менше уваги, їх просто забувають, не зважаючи на їх авантюристські виступи» [16]. З ініціативи українських політичних партій у Відні 21–23 лютого 1922 року відбувся Всеукраїнський конгрес, що мав на меті консолідацію українських політичних сил за кордоном. Спроби Андрієвського, Макаренка і Швеця провести на Конгресі резолюції, чи принаймні поправки супроти Державного центру УНР і С.Петлюри не мали успіху і підтримки [15].

А. Макаренко і Ф. Швець і далі вважали себе членами Директорії. Щоправда, документів, що свідчили б про якусь їхню діяльність у наступні роки, знайти не вдалося. Тим більше дивною й несподіваною є постанова членів Директорії УНР Макаренка і Швеця (вже без Андрієвського) від 22 січня 1929 року (Ч. 1) «Про відзначення вояків армії УНР» [17] і постанова від цього ж дня (Ч.). Про вшанування і увіковічнення пам'яті Симона Петлюри, якою вони ухвалили: «Перші військові відзнаки та ордени армії УНР, як також і цивільні відзнаки, які будуть видані з нагоди боротьби за УНР в 1917–1926 рр.; перше число кожного ордену чи відзнаки надається Симону Петлю-

рі і пересилається його родині, а по смерті її – на руки Голови Української Держави для передачі і збереження його в Національному Музеї» [18]. У травні-червні 1929 року вони віддали також накази про підвищення в рангах кількох старшин [19].

Більш успішніше Федір Швець працював на освітній ниві. В Чехії він був викладачем українських вищих шкіл. З 1923 року професор геології Українського вільного університету. Ф. Швець разом з О. Андрієвським і А. Макаренком Створили Українську Національну Рад, яка мала об'єднати наддніпрянських українців в еміграції.

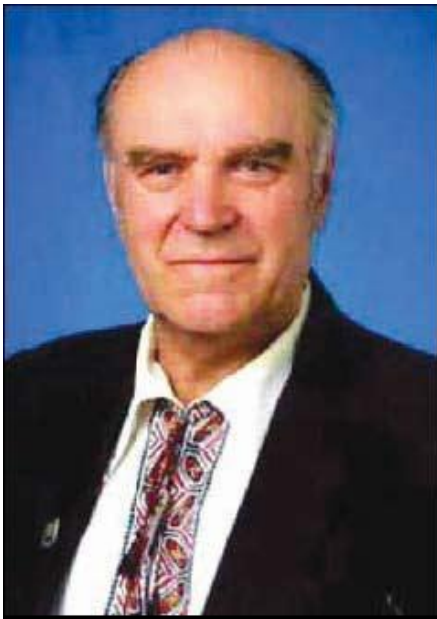
Помер Федір Петрович Швець 20 червня 1940 року у Празі, де й похований.

Список використаних джерел

1. Шамрай О. Г. та ін. Місто на скелястих берегах Тясмину. – Черкаси: Вертикаль, 2009. – 244 с.
2. Ісаков С. Г. Українські студенти в Тартуському університеті XIX на початку XX ст. // Український історичний журнал. 2005. – № 2. – С. 70–82.
3. Аґаlooarhiiv, ЕАА. 405. 1. 4637.
4. Копилов А. О., Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний український університет: від ідеї заснування до ліквідації // Український історичний журнал. 1999. – № 4. – С. 42.
5. Шкаліберда М. А. За владу Рад // Колективна праця. – 20 червня 1967. – № 47. С. 2.
6. Шульга П. Минулий і сучасний Жаботин. // Колективна праця. – 7 листопада 1959. – № 132. – С. 3.
7. Горак В. Зліт і падіння Директорії. // Віче. – Квітень 1995. – № 4. – С. 108.
8. Винниченко В. Відродження нації. – Київ: Видавництво політичної літератури, 1990. – Частина III. – 542 с.
9. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. – Київ: Криниця, 1991. – С. 29.
10. ЦДАВОВ, ф. 2582, оп. 1, спр. 1, арк. 15.
11. ЦДАВОВ, ф. 2582, оп. 2, спр. 1, арк. 28–29.
12. Мазепа І. Україна в вогні й бурі революції. 1917–1921. – Прага: Українське видавництво «Пробоем», 1943. – С. 100.
13. ЦДАВОВ, ф. 4440, оп. 1, спр. 39, арк. 352.
14. ЦДАВОВ, ф. 4440, оп. 1, спр. 39, арк. 345, 346.
15. Литвин С. Х. Історія однієї змови // Український історичний журнал. – 2000. – № 1. – С. 123–129.
16. ЦДАВОВ, ф. 1429, оп. 2, спр. 142, арк. 94.
17. ЦДАВОВ, ф. 1429, оп. 5, спр. 3, арк. 35.
18. ЦДАВОВ, ф. 1429, оп. 5, спр. 3, арк. 40.

В. М. Бурій,
член Національної спілки краєзнавців України
м. Ватутіне

ВАСИЛЬ ДЕРГАЧ: ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ І ТВОРЧОСТІ

Черкащина – благословенний куточок рідної України – Батьківщина Великого Кобзаря, багатьох відомих композиторів, художників, поетів, письменників. Її кришталеві джерела живлять нові творчі сили, які примножують літературну славу. Серед прекрасної плеяди черкаських митців почесне місце займає творчість Василя Дергача – справжнього лицаря духу, який дає нам уявлення про свободу і вчить бути вільними. Він талановитий прозаїк, поет, драматург, краєзнавець, роки життя якого збіглися з добою буремних історичних потрясінь для українського народу.

Василь Олексійович Дергач (Дергачов) народився 31 жовтня 1927 року на Донеччині в селі Олександрівка–2 Старобешевського району. На його долю випало пережити голодомор, втрату ба-

тька, якого у 1938 році було репресовано і розстріляно як «ворога народу», жахиття війни. Відразу після семирічки пішов працювати на різних роботах, пізніше – шоферувати у Макіївці та Донецьку. У вечірній школі здобув середню освіту. Велику роль відіграли наполегливість і цілеспрямованість юнака. Він успішно закінчив Політехнічний інститут в Харкові, здобувши професію інженера. Як відміннику, Дергачову було надано право вибору майбутнього місця роботи. І тут здійснилася його найзаповітніша мрія – жити і працювати там, де народився Геній українського народу Т. Г. Шевченко.

Влітку 1952 року Василь Олексійович прибув у маленьке робітниче містечко Ватутіне. Почав свою трудову біографію інженером електролабораторії на Юрківській теплоелектроцентралі. Згодом закінчив факультет підвищення кваліфікації інженерів Московського енергоінституту. В 1973 році став директором ЮТЕЦ. Нагороджений орденами Трудового Червоного Прапора і Дружби народів.

Та головне у житті Василя Дергача було захоплення поезією. За вагомий внесок у відродження духовності та особисті досягнення в літературній творчості Національною Спілкою письменників України нагороджений медаллю «Почесна відзнака».

Василь Дергач – член Національної спілки письменників України, дипломант Всеукраїнського конкурсу імені В. Підмогильного, лауреат премії ім. М. Чабанівського. За двотомник «Святе і грішне» (2005 р.) відзначений зван-

ням Лауреата Українського Вільного Університету в США. У 2007 р. став удруге Лауреатом УВУ в Нью-Йорку за роман-сагу «Тепло і холод», нагороджений медаллю «Почесна відзнака». Двадцять чотири роки керував літературним об'єднанням «Звенигора», очолював Ватутінську літературну студію «Витоки», був редактором альманаху «Надвисся».

Творчість В. Дергача невіддільна від часу, на який вона припадає. У ній відбиваються суспільні ідеї, історичні події, громадські пристрасті. Він автор багатьох поетичних і прозових збірок:

«Мелодії рідних доріг», «Житнє поле», «Материк вічності», «Шлях до храму», «На розп'ятті», «Лелеки над Голгофою», «У буреломах», «Шрами від зашморгів», «Таїна квіту», «Разочок рідного сузір'я», «З перебитим крилом», «Важке воскресіння», «Святе і грішне», «Україною серце лікую», «Ватутіне»-краєзнавча книжка, «Акорд життя»-збірка пісень, «Тепло і холод»-п'ятитомний роман-сага, «Душею в слові озовусь», «Кара історії» – трилогія та «Вирок історії» – кіносценарій, присвячений пам'яті батька Дергачова Олексія Васильовича та мільйонів жертв сталінських репресій.

Неможливо проаналізувати всі твори, написані цим талановитим митцем, бо то великий художній дивосвіт, невичерпна скарбниця вікових духовних надбань.

Його поезії живі, тремтливі, з високим струменем народності, а слова – доторком до душі: легким-легким, ніжним-ніжним, теплим і п'янким, як і сама музика життя. Недарма ж близько тридцяти його віршів стали піснями. Приміром, «Піснею про Тараса» народного артиста України Якова Цегляра відкривався в Державній опері у Києві урочистий вечір, присвячений 150-річчю Великого Кобзаря.

Другий кит, на якому тримається творчість В. Дергача, це – майстерність. Як і в кожного талановитого поета у нього свій стиль, своя манера письма. Особливо це відчутно у громадянській ліриці. Він, як справжній майстер, вільно «оперує» всім арсеналом художніх засобів:

Мене розп'ято на хресті.
Чого? Я – не Христос.
Тепер стою на висоті,
Чекаю з неба гроз.

Мене прикуто до землі.
Чого? Я – не Антей.
Віддав би їй свої жалі,
Взяв сили для людей.

Мене прикуто до безмов'я,
Мене пристрелено навік.
Моє дитя, безмовне слово
Зростає у безмовний крик.

Особливо чутлива душа поета, як барометр, відгукується на найважливіші, найтрагічніші, найскладніші події в житті України. Вся поезія В. Дергача

просякнута любов'ю до України, вірою у святість і благородство, болем за долю тих «журавлів», що покидають рідну домівку в пошуках роботи, кращої долі за океаном, притулку у чужих світах:

...Чи в Україні буде час, коли
Омріяний віками день прилине?
Коли недоля рідних журавлів
Не буде розганяти на чужину?
(«Душею в серці озовуся», 2011 р.)

Його твори сповнені людяності, правди, високої художньої довершеності, випромінюють волелюбність, право свого народу бути господарем на рідній землі, саме цим художнє слово письменника викликає у читачів симпатію і довіру.

Розуміння ролі мови в житті визначає естетичне кредо поета. Він щедро висіває добірні зерна свого поетичного слова на ниву української літературної мови; зерна проростають, збагачують словник, наповнюють мову новими висловами. Для поета мова – це найцінніший дарунок людини, талісман її долі, таланту, безсмертя, мужній поклик до борні і свободи.

Всіх нас мову сіять закликаю.
Боже! Допомогу надішли,
Щоби зерна впали не на камінь,
А у душах християн зійшли.

Такі особливі слова, що йдуть від серця, присвячені усьому, що здатне зачепити душу. Сила його таланту і любові творить справжнє диво – той величний священний Храм Слова, що очищає людську душу, відкриває для неї нові високі горизонти.

Поет завжди пише про те, у що вірить, і живе так, як закликає жити інших у своїх віршах. У його творах оживає трагічна і героїчна історія України, відчувається болісна тривога за її майбутнє.

...Все так. Та хто ж це в вільнім русі
До нас спиною повернувсь
І знов штовхає в страх, в печаль?
Невже ляка новітня даль?
Злочинні руху перешкоди.
Зростає сперечальник грім.
Хто проти нашого народу?
Кому поперек горла Крим?
(«Святе і грішне», 2004 р.)

Василь Дергач – класик за силою, тематикою і образністю. Та йому тісно в жанрі поезії. Він бореться за відтворення правди життя в прозі і драматургії. В трилогії «Кара історії» та кіносценарії «Вирок історії» письменник дає правдиву оцінку тортурам Кремля над українським народом з тих літ і донині. Ставлення Росії до України, всі події, що відбуваються в зв'язку з цим в наш час

змушують нас бути критичними до обіцянок, на які завжди були дуже багатими владники Кремля.

Як справжньому патріоту йому небайдужа доля українців від Заходу до Сходу, незалежність і свобода України. Тому в своєму романі «Як райдуга Всевишнього» автор доводить, що головним в житті українського народу була і буде його єдність. Прикладом для цього твердження на сторінках роману – саги є тяжкий життєвий шлях колишнього солдата Радянської армії Петра Глинару, якому вже після Другої світової війни довелося взяти участь у боївці Української повстанської армії (УПА), пережити полон та тортури у таборі «спеціалізованого контингенту».

Нині, як ніколи, всьому світові стало ясно, що свободу українського народу врятує тільки єдність. Ось як про це говорить головний герой твору Петро Глинар:

– Ми звідси, з берегів Кальміуса, маємо такою ж дружбою відповідати нашим братам на берегах Стрия. Я певен: Всевишній завжди таку єдність благословить своєю священною райдугою між цими краями нашої України.

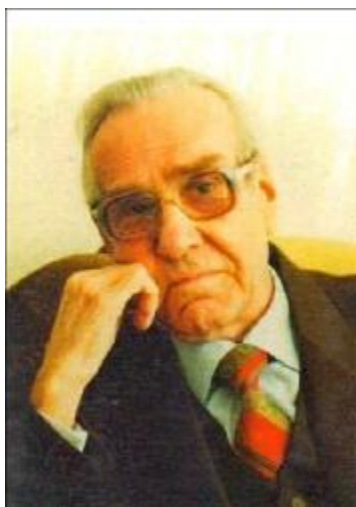
В наш час тема національної згуртованості українського народу в романі Василя Дергача є дуже актуальною. Віковичний дух українського роду з різних куточків нашої країни, як священна райдуга Всевишнього, завжди єднатиме всіх нас під одним українським високим небом.

УДК 929:81'25](477)

В. М. Бурій,

член Національної спілки краєзнавців України
м. Ватутіне

ВОЛОДИМИР ГУЦАЛЕНКО – ПЕРЕКЛАДАЧ

Гуцаленко Володимир Корнійович народився 26 вересня 1922 року в селі Антонівка Узинського (тепер Білоцерківського) району Київської області в селянській родині. Батька в серпні 1943 року заарештовано за антифашистську агітацію німецьким гестапо і відправлено в тюрму м. Біла Церква, де й закатовано. Мати померла в березні 1944 року.

В 1930–1940 рр., навчаючись в Антонівській середній школі, закінчив 10 класів. 27 вересня 1940 року, після досягнення вісімнадцятилітнього віку, призваний на військову службу. Служив в м. Бобруйську (Білорусія) при стрілкові-кулеметних КУКСЗ у взводі протитанкової артилерії. З 1 січня 1941 року переведений в Західну Бі-

лорусію, в м. Соколку Білостоцької області в 65 танковий полк 33-ї танкової дивізії 3-ї армії БОВО. Учасник бойових дій. Після оточення й поразки 3-ї армії у Білостоцькому виступі, уникнувши полону, повернувся додому.

Нагороджений орденом Вітчизняної війни 2-го ступеня та медалями.

Під час окупації проживав у місті Узині. Щоб уникнути відправки на роботи в Німеччину, працював учнем тесляра в Узинській МТС. Після арешту батька переховувався в с. Антонівці. 24 листопада 1943 року був заарештований нацистською польовою жандармерією і відправлений до Німеччини. Працював чорноробом на заводах Буна-Верк та Льойна-Верк, при таборі для остарбайтерів Шкопау, округ Галле.

15 квітня 1945 року звільнений американськими військами. Після закінчення війни перевезений американцями на радянську зону окупації Німеччини. Після відповідних перевірок, направлений на роботу по вільному найму в Північну Групу Військ, що дислокувалися в Польщі. Працював на штабних посадах при військових частинах №3593 та №08617. За час перебування в багатьох польських містах, щоб читати в оригіналі твори класиків польської літератури, самотужки вивчив їхню мову, що дуже знадобилося, коли зайнявся перекладами з польської.

У квітні 1948 року повернувся в Україну, в м. Устилуг Волинської області, де працювала дружина. З червня 1948 р. до березня 1957 р. обіймав посади ст. інспектора держдоходів Устилузького райфінвідділу, ст. бухгалтера Устилузької міськради.

У 1956 р. заочно закінчив Чернівецький фінансово-кредитний технікум.

Після ліквідації Устилузького району з сім'єю в березні 1957 року переїхав у м. Ватутіне Черкаської області. З квітня того ж року до жовтня 1963 р. працював малярем та художником у відділі робітничого постачання тресту «Ватутінвугілля», а з жовтня 1963 р. до жовтня 1965 р. – ст. інспектор держдоходів у Ватутінському міськфінвідділі та Звенигородському райфінвідділі, з 15 жовтня 1965 р. до 16 червня – начальником планового відділу Ватутінського заводоуправління будматеріалів, звідки й пішов на пенсію.

У 1974 році заочно закінчив редакторський відділ факультету журналістики Українського поліграфічного інституту ім. Івана Федорова (м. Львів), захистив дипломну роботу на тему «Актуальність перекладів «Кримських сонетів» адама Міцкевича українською мовою».

Вірші почав писати ще в шкільні роки. В 9–10 класах вів свій рукописний журнал «Юність». На жаль, всі примірники журналу загубилися під час війни.

Перекладацькою діяльністю займався з 1966 року. Друкувався в республіканських журналах та газетах, брав участь у перекладі «Антології польської поезії» (1979), збірників «Польські фразки» (1991), поетичних збірок білоруських поетів: Н. Гілевича «Вибране» (1978), О. Писіна «Журавлині сурми» (1984), Г. Буравкіна «Варта вірності» (1984), С. Граховського «Доброта» (1989); російського поета М. Горбунова «Цілюще коріння» (1985). В щоквартальнику «Поезія» №4 за 1978 рік опублікована добірка перекладів з польської сонетів Леопольда Стаффа, в журналі «Всесвіт» друкувалися поезії Яна Кохановського, К. І. Галчинського, Тадеуша Худого.

Переклав окремі вірші А. Плавки та А. Сладковича – зі словацької; А. Шенова – з хорватської; В. Голева – з болгарської; М. Тихонова, С. Єсеніна, О. Твардовського – з російської.

З прозових творів переклав з білоруської повісті та оповідання Павла Ткачова «Час світанкової зорі» (1985). У репертуарному збірнику «Райдуга» №9 за 1985 рік опубліковано переклад комедії А. Делендика «Операція «Багатоженець».

Вийшли окремими книжками в перекладі В. К. Гуцаленка:

Пісні над Влтавою [Текст] : коротка антологія чеської поезії / пер. з чеської, упоряд. В. К. Гуцаленко. – К. : Головна спеціалізована редакція літератури мовами національних меншин України, 2002. – 224 с. – (Джерела духовності).

Гуцаленко, Володимир. Книга Еклезіястова [Текст] : віршовані обробки з Біблії / В. Гуцаленко. – К. : Український Центр духовної культури, 2002. – 32 с.

Передзвони польської лютні [Текст] : поетична антологія / пер. з польськ. В. К. Гуцаленко ; ред. С. Яковенко ; передмова Р. Радишевський. – К. : [б.в.], 2001. – 592 с.

Білоруські чарівні казки [Текст] / пер. з білоруської та упоряд. В. Гуцаленко. – К. : Головна спеціалізована редакція літератури мовами національних меншин України, 2001. – 110 с.: іл.

Мелодії білоруської жалійки [Текст] : поезії / упоряд. та пер. з білорус. В. Гуцаленко. – К. : Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 1998. – 270 с. – (Джерела духовності).

Терплячий трудівник на ниві перекладацькій Володимир Корнійович Гуцаленко помер 20 червня 2002 року.

УДК 929:908:39](477.46)

О. О. Драч,

д.і.н., професор кафедри історії України

К. В. Івангородський,

к.і.н., доцент кафедри історії України

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ПЕРСОНАЛІЇ ЕТНОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

У ЧНУ ім. Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО:

А. І. ТЕМЧЕНКО – З «МІФАМИ» ПО ЖИТТЮ

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького (далі – ЧНУ ім. Б. Хмельницького) є флагманом вищої освіти у середньонаддніпрянському регіоні, осерді України – землі, що з-поміж інших частин нашої Батьківщини виділяється найбільш знаковими національними постатями, найбагатшою історичною й етнокультурною спадщиною. Тому й не дивно, що в провідному виші Черкащини приділяється значна увага вивченню історичної минувшини,

всебічне пізнання якої забезпечується поєднанням зусиль кількох основних галузей. Зокрема, один із головних напрямів цього наукового процесу забезпечує така надзвичайно важлива історична галузь, як етнологія. Основними об'єктами наукового студіювання в етнології виступають матеріальна та духовна культура, повсякденне життя та побут народів, їхнє походження, мовні відмінності, фольклор, світоглядні та міфологічні уявлення, традиції, звичаї, обряди і багато-багато інших складових етнічного буття людства. Водночас етнологія, крім власне історії, охоплює такі дисципліни, як етнографія, культурна (і соціальна) антропологія (саме під такими назвами їх вивчають у США, Великобританії та інших західних країнах), а разом із тим плідно співпрацює з такими науками, як культурологія, мистецтвознавство, демографія, географія, політологія, соціологія, психологія, лінгвістика тощо. Саме завдяки цим зусиллям ми й можемо поринути та відтворити дивовижний світ культурної розмаїтості людства, в тому числі й багатючий етнокультурний космос українців [3].

Як це не дивно, але якісну етнологічну освіту сьогодні можна здобути далеко не у всіх провідних університетах країни. Тому ЧНУ ім. Б. Хмельницького на цьому тлі вигідно вирізняється і наразі може похвалитися солідним багажем наукових етнологічних здобутків і вже чвертьстолітніми традиціями фахового дослідження та викладання цієї не лише пізнавально-цікавої, але й практично значущої наукової дисципліни.

Для «олюднення» поступу етнологічної науки в ЧНУ ім. Б. Хмельницькому використовуємо антропологічний підхід (до речі, один з домінантних в етнології), отже осмислювати її вектори розвитку і здобутки будемо крізь призму життя і діяльності провідного етнологів університету кандидата історичних наук, доцента кафедри історії України Андрія Івановича Темченка.

Народився А. І. Темченко у родині робітників у м. Черкаси, де з діда-прадіда з повагою ставилися до людини праці, а моральними дороговказами дітям було шанування спільноти і водночас самоцінності власного єства. Щасливі роки шкільного дитинства промайнули в середній школі № 15 м. Черкаси і виявили перші паростки творчої натури: учнем займався музикою і мріяв про подальшу кар'єру музиканта. Утім, не так сталося, як гадалося – саме так за народною мудрістю можна окреслити перший зигзаг долі у житті Андрія Івановича.

Спокусившись комсомольською романтикою та бажанням швидкого втілення матеріальної незалежності від батьків, з притаманним цьому віку юнацьким максималізмом замість музичного училища вступив до ПТУ № 22. По закінченню закладу фаховий будівельник працював на торф'яних полях поблизу с. Ірдинь, будував парк Хіміків у рідному місті, мікрорайон Руставі. Молодим спеціалістом А. І. Темченку довелося побувати в Чорнобилі.

У 1986 р. був призваний на строкову службу до лав радянської армії, де Андрій Іванович командував відділенням особового складу у військовій частині і отримав звання молодшого сержанта. По завершенні служби працював помічником майстра інтернаціональної бригади на Черкаському шовковому комбінаті.

Утім потужний внутрішній потенціал його творчої натури відкриває нові захоплення – це філософія і антропологія, що стало черговим зигзагом долі, яка

привела його на студентську лаву до Черкаського педагогічного інституту на факультет української філології. Саме тоді в далекому 1992 р. уперше у Черкасах на факультеті за спеціалізацією «українська мова, література та народознавство» було започатковано викладання курсу «Етнографія України», натхненником чого став В. В. Масненко, нині доктор історичних наук, професор і завідувач кафедри історії України. Не лише наукова, але й громадянська значущість дисципліни змусила керівництво університету запровадити викладання курсу на решті факультетів, ситуація не змінилася і донині. Студенти майже всіх спеціальностей як дисципліну власного вибору студіюють предмети: «Етнографія України», «Етнологія», «Народознавство» [2, с. 5]. Викладання цих дисциплін забезпечують фахівці кафедри історії України, серед яких провідним у цій галузі є доцент А. І. Темченко.

Утім отримання диплому про вищу освіту в середині 1990-років уже не означало гарантованого місця роботи і надійного доходу. Посада вчителя української мови і літератури та народознавства у середній школі № 5 затримала молодого спеціаліста в освітній установі лише на рік. Прагнення творити, пізнавати нове, відкривати незвідане приводить А. І. Темченка у 1997 р. до Черкаського обласного краєзнавчого музею, де він працював науковим співробітником, завідувачем відділом історії XIV–XVIII ст. Він дієво брав участь у польових етнографічних експедиціях, що реалізовував музей з метою поповнення фондів і експозиційних матеріалів, опановував методики науководослідницької роботи, технології реконструкції та відтворення унікальних експонатів. Не полишає А. І. Темченко й активну громадську діяльність, встановлює контакти з науковими працівниками Національної академії наук України, поглиблює фахову кваліфікацію під час підготовки дисертаційного дослідження «Українські лікувальні замовляння: вербально-акціональні універсалії, символіка та семантика», захищене в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України в 2003 р. Визнанням професійності науковця стало запрошення на роботу до ЧНУ ім. Б. Хмельницького на посаду доцента кафедри історії України, яку А. І. Темченко займає по цей час.

Осмислюючи понад 25 років поступу студіювання та викладання етнологічної науки у ЧНУ ім. Б. Хмельницького, маємо констатувати, що тут таки ствердилася власна етнологічна наукова школа, визначним представником якої є доцент А. І. Темченко. Саме ця етнологічна наукова школа плідно працює на ниві підготовки магістрів спеціалізації «Етнологія», які в майбутньому стануть висококваліфікованими спеціалістами у цій галузі. Відповідна магістерська програма діє в університеті з 2012 р. У межах освітньої програми магістранти опановують такі етнологічні курси, як теорія етносу та етнічних процесів, соціальна антропологія (доц. А. І. Темченко), культурна антропологія, фольклор і міф: теоретичні проблеми вивчення та інтерпретації (доц. А. І. Темченко), антропологія міста та субкультур, етнополітологія, методика польових етнографічних досліджень [4, с. 7].

З метою поглиблення антропологічності навчання, одна з навчальних аудиторій співробітниками кафедри була обладнана як етнологічний музей, в

якому безпосередньо «на місці» студенти можуть ознайомлюватися та вивчати етнографічні експонати та відповідні навчально-методичні експозиції.

Крім забезпечення високого рівня викладання фахових етнологічних дисциплін, кафедра історії України активно співпрацює з іншими українськими академічними інституціями. Зокрема, з 2006 р. при кафедрі функціонує Черкаська етнологічна лабораторія, що функціонує спільно з головним на сьогодні науковим етнологічним центром країни – Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського Національної академії наук України.

Кафедра історії України є також постійним організатором і модератором актуальних наукових форумів з проблем історії та етнології, як всеукраїнського, так і міжнародного форматів. Викладацький колектив кафедри вирізняється активною громадською позицією, підтримкою соціально значущих проектів та ініціатив. Важлива роль у такому напрямі належить А. І. Темченку, зокрема його циклу публічних лекцій у ЗМІ, присвячених поясненню геометричного орнаменту, таємним символам знайомих казок, міфології орнаменту тощо. Високий науковий авторитет етнолог-дослідника було вкотре підтверджено суспільним визнанням: громадський проект Р.І.Д. запросив А. І. Темченка стати консультантом з етнології, історії та народознавства (2015).

Не можна не відзначити і солідну бібліографію наукових здобутків етнологічної школи ЧНУ ім. Б. Хмельницького, котра нараховує сотні позицій монографій, підручників, посібників, статей, у яких опубліковані результати багаторічних досліджень співробітників кафедри. Виокремимо з них лише невеликий персональний доробок доцента А. І. Темченка. Насамперед варто відзначити такі монографії: «Традиційні замовляння: семантичні трансформації та обрядові парадигми» (Черкаси, 2014), «Традиційні мантичні практики: архаїка знакової системи» (Черкаси, 2015), «Дерево и крест. Архаика и семантика карточных гаданий» (СПб., 2017). Маємо відзначити, що монографії А. І. Темченка є першою спробою наукового вивчення семіотики ворожіння на картах у контексті давніх міфологічних вірувань слов'ян, оскільки до нього вивчення семантики ворожіння на картах перебувало в полі зору лише російських учених. Реконструювання й осмислення міфологічних і звичаєво-обрядових явищ давніх слов'ян, з'ясування їхньої генези і семантики необхідні для кращого розуміння історичного минулого українського народу, аксіологічних аспектів його духовних цінностей, що в умовах боротьби за Соборну Україну набуває особливої актуальності [1, с. 217]. Вихід у світ монографій А. Темченка фіксує значний успіх вітчизняної етнологічної науки, зокрема і її осередку – ЧНУ ім. Б. Хмельницького, оскільки тема мантики є новою і перспективною в контексті реконструкції міфологічних уявлень слов'ян. Підтверджує це також переклад і видання книги науковцями Санкт-Петербургу. Творчий доробок дослідника, який нараховує понад 70 публікацій, заслуговує на гідну увагу наукової громадськості і широкого загалу, а тому побажаємо йому наснаги і продовження гарного почину популяризації окремих сюжетних ліній етнокультурних реконструкцій.

Таким чином, не доводиться сумніватися, що сьогодні у стінах ЧНУ ім. Б. Хмельницького склалися надзвичайно потужні традиції етнологічної нау-

ки. Сподіваємося, в майбутньому вчені етнологічної школи цього вишу лише примножуватимуть їх, готуючи перспективних висококваліфікованих спеціалістів у галузі етнології, студіюючи найважливіші та найактуальніші проблеми у царині цієї галузі історії, та справедливо посідаючи провідні наукові позиції в процесі пізнання етнічного та національного буття українців.

Список використаних джерел

1. Драч О. Рецензія на монографію: Темченко А. Традиційні маничні практики: архаїка знакової системи. – Черкаси : Інтроліга TOP, 2015. – 112 с. // Український історичний журнал, 2016. – № 1(5526). – С. 217-219.
2. Івангородський К. В. Етнологія – цікава наука // Нова Доба, 2017. – № 29 (20 липня). – С. 5.
3. Івангородський К. В. У Черкаському національному університеті чверть століття викладають українську етнологію // Прочерк. – 2017, 13 липня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://procherk.info/news/7-cherkassy/54315-u-cherkaskomu-natsionalnomu-universiteti-chvert-stolittja-vikladajut-ukrayinsku-etnologiju>.
4. Об'єднані спільною метою : документально-публіцистичний нарис про навчально-науковий інститут історії і філософії / автори-упорядники В. М. Мельниченко, А. П. Іржавська. – Черкаси, 2015. – 35 с.

УДК 796.03-056.26:796.332](092)

В. В. Загородній,

к.мед.н., завідувач кафедри фізичного виховання та здоров'я людини

Л. П. Ярославська,

к.і.н., доцент кафедри фізичного виховання та здоров'я людини

Черкаський державний технологічний університет

БОГДАН КУЛИНИЧ – ПАРАЛІМПІЙСЬКИЙ ЧЕМПІОН

Найбільш яскравою особистістю та знаменитим спортсменом в історії спорту в Черкаському державному технологічному університеті можна назвати Богдана Кулиничу – воротаря збірної команди України з футболу 7х7, інваспорт.

Кулинич Богдан Григорович народився 09 січня 1992 року у Черкасах. Ріс у сім'ї робітників разом із сестрою. Мама – Кулинич Катерина Миколаївна працювала бухгалтером, батько Кулинич Григорій Павлович – водієм. Богдан отримавши родову травму лівого боку з самого дитинства був дуже активним та непосидючим. Зі шкільних років сам виявляв ініціативу, записувався до гуртків, відвідував чимало секцій – народні танці, Клуб юних моряків, баскетбол та найбільш цікавився футболом. Батьки заохочували активні позанавчальні за-

няття свого сина та вимагали від нього гарного навчання. Та попри все різноманіття, футбол завжди переважав, яким він почав займатися у сім років. Першим тренером для Богдана став його батько, який з самого дитинства подавав йому приклад командної гри у футбол, адже сам займався цим видом спорту, та навчив першим технічним прийомам і практичним навичкам. «Певно, вже був у класі п'ятому, тоді якраз із польового гравця став на ворота. Звичайно, мені, як і всім дітям, хотілося усього побільше» – згадує Богдан. Років до 10-12 вірив у Діда Мороза та, щоб отримати подарунок завжди писав листи, чіпляв їх на вікно, щоб Дід Мороз їх побачив і забрав. А потім написане побажання у листі дивним чином збувалося. Дуже запам'ятався Богдану Новий рік, коли Дід Мороз приніс йому воротарські рукавиці і нову форму, – розповідає Богдан.

Під час навчання у школі № 22 м. Черкаси Богдан неодноразово брав участь у міських змаганнях з баскетболу, футболу «Шкіряний м'яч», займався у ДЮСШ «Дніпро-80», вдосконалюючи свою технічну майстерність. Жодний культурно-масовий та творчо-художній захід в школі не відбувався без участі Богдана, адже він активно проявляв себе у позанавчальні години, виконуючи обов'язки заступника голови ради школи, завідувача культмасовим сектором та й навчався Богдан добре, був твердим «хорошистом». Крім того йому дуже подобалася хімія, що і підштовхнуло його до вибору професії.

Після закінчення школи при вступі у ВНЗ обирає між Київським НУХТ і Черкаським державним технологічним університетом, та все-таки вибрав останній та спеціальність абсолютно не пов'язану зі спортом – технолог-інженер харчової промисловості. Отже, у 2009 році розпочав навчання на будівельному факультеті у групі ТБВ-97 за спеціальністю «Технологія бродильних виробництв». Під час навчання в університеті займався в секції з футболу та виступав у складі збірної команди ЧДТУ. Важко було Богдану поєднувати спорт і навчання, але все-таки перевагу він віддавав спорту. І вже на першому курсі у складі збірної команди ЧДТУ з футболу виборов перемогу серед студентських команд у Х Спартакіаді області серед вищих навчальних закладів Черкаської області в 2010 році, бронзу у чемпіонаті міста Черкаси з футболу серед чоловіків у 2010 році та премійований ректором ЧДТУ Ю.Г. Легою.

09 травня 2011 року футбольна команда університету здобула друге місце у Кубку м. Черкаси з футболу, зустрівшись на центральному стадіоні м. Черкаси у фінальному матчі із ФК «Дніпро-2003» із рахунком 3:0. У цих змаганнях Богдан також грав на позиції воротаря та направляв своїх товаришів по команді під час гри до перемоги: Федоренко Артема Сергійовича, гр. Ф-94; Пархоме-нка Віктора Анатолійовича, гр. МЕ-99; Борисюка Євгена Вікторовича, гр. Ф-93; Вівденка Євгена Юрійовича, гр. Ф-93; Харсуна Андрія Леонідовича, гр. ПМ-85; Кота Павла Михайловича, гр. ЕСЕ-96; Андрійченка Олега Анатолійович, гр. ПВ-72; Коркішко Олега Петровича, гр. Ф-092. Алексєєва Олексія Олеговича, гр. Екол.-03; Богомазова Олександра Миколайовича, гр. Б-01 та ін.

У наступному році чоловіча збірна університету також піднялася на другу сходинку та стала срібним призером цих змагань, де 09.05.2012 року у фінальній зустрічі Кубку міста Черкаси з футболу команда прогала футбольному клубу «Рух» з рахунком 0:1. У цьому ж році у чемпіонаті міста з міні-футболу «Бізнес-Ліга» команда ЧДТУ посіла 7 місце. Воротарем команди ЧДТУ був Б. Кулинич.

Паралельно із навчанням і тренуванням у ЧДТУ Богдан, виступаючи за футбольний клуб «Вільшана», став чемпіоном Черкаської області з футболу серед дорослих та виборов I місце у чемпіонаті міста Черкаси серед дорослих у складі команди ФК «Дахнівка» у 2012 році.

Після закінчення у 2013 році будівельного факультету Черкаського державного технологічного університету за спеціальністю «Технологія бродильних виробництв» Богдан не полишив футбол, а ще більше часу став приділяти йому. І вже починаючи з 2010 року розпочав займатись футболом при Черкаському центрі «Інваспорт». З 2013 року став членом збірної команди області з футболу серед спортсменів з наслідками ДЦП та цього ж року спортсменом-інструктором штатної збірної команди України з футболу серед спортсменів з наслідками ДЦП. У складі збірної країни став *переможцем Інтерконтинентального кубку 2013 року (Іспанія)*, чемпіоном Європи 2014 року (Португалія), срібним призером Чемпіонату світу 2015 року (Великобританія). Виступаючи на обласних змаганнях став чемпіоном Екстро-ліги з футзалу 2015 року у складі команди «Альтаір Драбів».

Заняття спортом спонукали Богдана до здобуття фахової освіти. Протягом 01.09.2015-30.06.2017 рр. він навчався у Львівському державному університеті фізичної культури та отримав спеціальність «тренера-викладача з футболу».

2016-2017 роки стали найуспішнішими у спортивній кар'єрі Б. Кулинич, адже у складі збірної команди України (воротар команди інваспорт) протягом 19-26 червня 2016 року він продемонстрував високий рівень готовності до Ріо, вигравши міжнародний турнір з футболу серед спортсменів з вадами ДЦП у м. Арнем (Нідерланди).

Богдан, воротар у складі паралімпійської збірної команди України, у фінальних змаганнях із збірною Ірану виборов золоті нагороди із рахунком 2:1 у додатковий час та став чемпіоном XV Паралімпійських ігор (07-18.09.2016 р., м. Ріо-де-Жанейро, Бразилія) з футболу (7х7).

У 2017 році продовжилась переможна хода українських футболістів-паралімпійців, які стали чемпіонами міжнародного турніру з футболу серед спортсменів з наслідками ДЦП, що з 14 до 26 серпня 2017 р. проходив у м. Відень, Австрія. До футбольної дружини входив і Б. Кулинич.

А також він став золотим переможцем Чемпіонату світу серед спортсменів з наслідками ДЦП (02-23.09.2017 р., м. Сан-Луїс, Аргентина), знову перемігши збірну команду Ірану із рахунком 1:0. На цьому чемпіонаті світу наші футболісти забили 25 м'ячів, пропустили лише 2 м'ячі (пенальті не враховується). Це третя перемога поспіль у Чемпіонатах світу (1998, 2003, 2017 рр.) в українських паралімпійців-футболістів. Тренерський склад команди на ЧС 2017 р.: Овчаренко Сергій Валентинович – заслужений тренер; Дніпропетровська обл.; Тимофєєв Юрій Васильович – заслужений тренер; Волинська обл.

Футбольна паралімпійська команда – досить молода. Середній вік гравців – 30 років. Наймолодший спортсмен – дебютант цього чемпіонату світу, а також володар забитого фінального м'яча у грі з Іраном (1:0) – Шеремет Артем (22 роки). Крім того, у команді – 6 заслужених майстрів спорту та таких видатних спортсменів, котрі були учасниками чотирьох Паралімпійських ігор – Дут-

ко Тарас, Антонюк Володимир та Трушев Віталій. У цілому, ця команда, за своїм складом – практично майже вся складається з учасників Паралімпіади-2016, а це справжній чемпіонський склад.

За досягнення високих спортивних результатів на XV літніх Паралімпійських іграх 2016 року в місті Ріо-де-Жанейро (Федеративна Республіка Бразилія), проявлену мужність, самовідданість та волю до перемоги, утвердження міжнародного авторитету України (указ президента України №430/2016 від 04.10.2016 р.) Богдан Кулинич нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня.

У 2016 році Виконавчий комітет Черкаської міської ради нагородив Богдана Кулиничу пам'ятним знаком «За заслуги перед містом Черкаси» I ступеня.

02 березня 2017 року призначено стипендію Президента України як видатному спортсмену із паралімпійських і дефлімпійських видів спорту.

Міністерством молоді та спорту України йому присвоєно звання майстра спорту України з футболу (УОРА), наказ №153 від 11.01.2018 року та видано посвідчення №7064.

На сьогодні Богдан Кулинич продовжує тренуватися і намагається збільшувати досягнення, ставати дворазовим-триразовим чемпіоном та дарувати яскраві перемоги.

Список використаних джерел

1. Кулинич Богдан Григорович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/>
2. Спортсмени. Кулинич Богдан Григорович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://invasportcherkasy.in.ua/sportsmans/>
3. Українські футболісти стали першими на Міжнародному турнірі з паралімпійського футболу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.2014.paralympic.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=3163&Itemid=30
4. Указ Президента України №51/2017 Про призначення стипендій Президента України для видатних спортсменів із паралімпійських і дефлімпійських видів спорту та їх тренерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.2014.paralympic.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=3238&Itemid=95
5. Указ Президента України №430/2016 від 4 жовтня 2016 року «Про відзначення державними нагородами України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/4302016-20569>
6. Богдан Кулинич про перемогу на Паралімпійських іграх та «немрію» грати у воротах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://novadoba.com.ua/44759-bogdan-kulynych-pro-peremogu-na-paralimpiyskykh-igrakh-ta-nemriyu-graty-u-vorotakh.html>
7. Спортсменів Черкас відзначили пам'ятними знаками «За заслуги перед містом Черкаси» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://champion.cherkassy.ua/2016/12/30/sportsmeniv-cherkas-vidznachyly-pam-yatnymy-znakamy-za-zaslugy-pered-mistom-cherkasy/>

Г. М. Таран,

директор Кам'янського державного історико-культурного заповідника

КАРОЛЬ ШИМАНОВСЬКИЙ, ЙОГО БЛИЗЬКІ ТА РОДИНА ДАВИДОВИХ У СПОГАДАХ МАРІАННИ ДАВИДОВОЇ

Історія села Тимошівки Чигиринського повіту Київської губернії, нині Кам'янського району Черкаської області тісно пов'язана з життям і творчістю видатного польського композитора, піаніста, педагога, музичного критика, суспільного діяча, засновника польської композиторської школи ХХ століття Кароля Шимановського (1882–1937), ім'я якого в Польщі, за силою таланту і славою, вважається другим після Фредеріка Шопена.

Постільки композитор мешкав в Україні з невеликими перервами перші дві третини свого життя, майже 37 років (з 1882 по 1919 рр.) та написав більшу частину всіх своїх творів, тобто 25 опусів: з 11 по 36, а в Тимошівці, його родинному маєтку, з'явилися найважливіші твори: три симфонії, три сонати для фортепіано, одна скрипкова, пісенні та інструментальні цикли, опера «Хагіт», кантати, скрипковий концерт, необхідність детального вивчення його життя і творчості стає очевидною.

Як відомо, родина Шимановських після смерті восени 1905 року Станіслава Шимановського – батька композитора – зблизилася з кількома відгалуженнями знаної в усій Російській імперії аристократичної родини Давидових: власниками сусідніх з Тимошівкою маєтків у Кам'янці, Вербівці та Юрчисі. Про стосунки Кароля Шимановського з представниками роду Давидових чимало писали, базуючись на спогадах, кореспонденції й фактах творчості композитора Ярослав Івашкевич, Ольга Левтонова, Тереза Хилінська, Олександр Полячок та інші. Однак лише недавно в розпорядженні дослідників опинився щоденник Маріанни Давидової (уродженої Лопухіної)¹, дружини останнього власника Кам'янського маєтку Льва Олексійовича Давидова, який містить, у числі іншого, спогади про Кароля Шимановського та його близьких. Майже через століття цей щоденник, доповнений авторськими ілюстраціями та унікальними фотографіями, повернувся додому, до Кам'янки, подолавши тисячі кілометрів від далекої Америки до України. Це стало можливим завдяки приїзду до Кам'янки в травні 2011 року правнуків Льва та Маріанни Давидових – Річарда Вайса та Роксани Вагнер. Оригінал щоденника Маріанни Давидової був проданий її нащадками на аукціоні в Сотбі (англ. Sotheby – четвертий найстаріший аукціонний дім світу). Власники щоденника дозволили Річарду Вайсу та Роксані Вагнер зробити копію, яку вони, серед інших переданих до музейних фондів родинних речей і документів, подарували заповіднику. Щоденник, проілюстро-

¹ Давидова Маріанна Адріанівна, уродж. Лопухіна, народилася 1 березня 1871 р. в Києві, вийшла заміж в 1899 р. за Льва Олексійовича Давидова (народився в 1870 р., помер у 1936 р. в Парижі). Померла 3 березня 1961 р. в Сікліфі на Лонг Айленді, штат Нью-Йорк, США.

ваний малюнками Маріанни Адріанівни² та доповнений цікавими знімками, є безцінною історико-літературною пам'яткою.

Рукопис М.А. Давидової – це своєрідний літопис кам'янського життя від 1905 до 1917 років. Читаючи його, пізнаємо історію Кам'янки та навколишніх маєтків початку ХХ ст. і відчуваємо їх багатогранний колорит. Тут місцеві поміщики збиралися на полювання, пікніки, звані обіди, бали, музичні вечори, обмінювалися досвідом по веденню господарства і т. д. У щоденнику знаходимо цікаві подробиці стосунків Кароля Шимановського з Давидовими, які раніше не потрапляли до поля зору дослідників творчості композитора³.

Слід нагадати, що Кароль Шимановський спілкувався з кількома подружніми парами Давидових та окремими членами роду. Перш за все, це власники Вербівки Дмитро Львович (1870–1929) і Наталія Михайлівна (уроджена Гудим-Левкович, 1875–1933), які в житті й творчості композитора відіграли найбільш значну роль. Досить цікаві й важливі стосунки склалися у композитора з Львом Олексійовичем (1870–1929) і авторкою щоденника Маріанною Адріанівною (1870–1929) з Кам'янки. Перебуваючи в гостях у цих двох сім'ях, Кароль Шимановський, поза сумнівом, спілкувався також з рідним братом Дмитра Юрієм Львовичем (1876–1965) і його дружиною Маргаритою Миколаївною (з Лопухіних, 1864–1931) та їхніми двоюрідними племінниками з Юрчихи: Василем Васильовичем (до 1880-?), Петром Васильовичем (1880–1916) і, можливо, Олександром Васильовичем (1881–1955).

Всі названі Давидові (чоловіки) були нащадками одного з керівників Кам'янської управи Південного товариства, декабриста Василя Львовича Давидова (1793–1855). За свою політичну діяльність Василь Львович був засуджений до 20-ти років каторжних робіт і довічного поселення в Сибіру, а його дружина Олександра Іванівна, уроджена Потапова, поїхала за чоловіком у заслання. До заслання вони вже були батьками шістьох дітей, решта семеро народились у Сибіру. Серед останніх були батько Льва – Олексій Васильович та батько Дмитра і Юрія – Лев Васильович. Дружиною Льва і матір'ю Дмитра і

² Альбом акварелей Маріанни Давидової як альбом Маріанни Лопухіної був оприлюднений в інтернеті в липні 2007 року користувачем [ptitza](http://ptitza.livejournal.com/423468.html) з наступним коментарем: «82 акварелі – побут дореволюційного часу поч. 20 ст. Нічого подібного я ніколи не бачила. Є передвижники, міські типи Кустодієва, якісь ілюстрації. Це – просто концентрований феєрверк якийсь! Легкі, веселі, з багатьма цікавими побутовими деталями – їжа, костюми, типажі, інтер'єри. Дуже незвичний для нас стиль малюнка (або ми просто не бачили такого). До кожної картинки короткі, забавні пояснення, смішні назви, що говорять самі за себе.

Маріанна Лопухіна училась малювати в Парижі, потім вийшла заміж за Льва Давидова – внука відомого декабриста, чия дружина, одна з 11 «декабристських дружин», поїхала за ним до Сибіру. Маріанна і Лев жили в Царському Селі, а згодом у маєтку Давидових – Кам'янці. Більшість ілюстрацій – це Кам'янка. На початку 19 ст. вона була «столицею» Південного товариства декабристів. Тут збирались Пестель, Муравйов-Апостол, Бестужев-Рюмін; двічі бував Пушкін. Кам'янку часто відвідував Чайковський (його сестра була одружена з сином декабриста – Львом Давидовим). В 1919-м році Маріанна и Лев емігрували». Див: <http://ptitza.livejournal.com/423468.html>

«Нагадаю, альбом малювався не для публікації, а для маленької внучки, яка ніколи не була в Росії. Текст і малюнки навмисне спрощені, щоб їх було цікаво роздивляться дитині. І щоб зберегти в пам'яті історію сім'ї – від обличчя родичів до малюнків на шпалерах. Проте, через цей стиль відчувається талановитий майстер, правда, який не уникнув впливу своїх французьких вчителів». Див.: Іще трохи про Лопухіну: <http://ptitza.livejournal.com/425367.html>

Примітка та переклад тексту автора статті.

³ Саме малюнки з цього щоденника Маріанни Давидової під назвою «Дневник женщины, написанный до революции» («Journal d'une femme rasée avant la Révolution») був виданий у Франції (Chêne, 1987) Ольгою Олександрівною Дакс. Див.: <http://www.dommuseum.ru/index.php?as=4210&m=dist>

Юрія стала Олександра Іллівна Чайковська – рідна сестра композитора П. І. Чайковського. Тож Дмитро і Юрій Львовичі Давидови – рідні племінники автора «Лебединого озера».

Маріанна так пише (переклад українською з оригіналу – Г. Т.) про Дмитра (Мітю) Давидова і його дружину Наталію:

«Лев⁴ дуже любив Мітю, наслідував його багато в чому; вони навіть обличчями схожі. Мітя був досвідченішим, вже багатороків добре господарював, мав скромного управляючого із приказчиків, і розумно ним керував. Наталія Михайлівна, його дружина, була красива, особливо в дівочтві. Вище середнього зросту, брюнетка з блакитними очима. Свого часу її мати була відомою красунею (урождена Бахметьєва), вона передала своїм донькам велику жіночність і якусь відстороненість від справжнього життя, децю витаюче над буденними заняттями»⁵.

За свідченням Маріанни, Наталія, що мала щиру приязнь до Кароля Шимановського, була байдужою, навіть нестерпною у ставленні до рідних свого чоловіка. По приїзду Маріанни і Льва з Влоцкавска (Польща) до Дмитра і Наталії у Вербівку, вона відмовилась прийняти кузена з дружиною у себе, посилаючись на те, що в них недостатньо місця. Маріанна розмірковує про даний вчинок Наталії Михайлівни так: *«Незрозуміла ця відповідь, або це особиста антипатія до мене (хоча навряд чи, адже я її дуже мало бачила), скоріше через Левові поліцейські погони, а взагалі, якщо б мені висунули ще якусь причину, то я б повірила, тому вона завжди залишалась для мене загадковим створінням».*

Коли у Вербівку приїхав з дружиною Маргаритою рідний брат Дмитра Юрій, гостям знайшли місце у флігелі, де вони й прожили літо. Маріанна пише: *«Наташа була настільки холодною і по-своєму неприємною, що Юрій більше не повторив cette experience⁶. А в обох характери були лагідні, Юрія за його веселу вдачу і доброту можна було б назвати світлим сонечком»⁷.*

Про Дмитра Маріанна була децю іншої думки:

«Мітя егоїстичніший за свого брата, захоплений собою, пустий, що приніс на алтарь любові, швидше залицяння, все, що в нього було живого і хорошого. Зі спокусливою мордочкою, завжди, хвилюючись читав сентиментальні вірші власного творіння – він без промаху доводив до захоплення ним жінок».

Тим не менш, саме за часів Дмитра Львовича та Наталії Михайлівни Давидових Вербівка стала одним із культурних центрів краю. Вона перейшла у володіння Дмитра Львовича після смерті в 1896 році їх батька Льва Васильовича (частим гостем Вербівки був П. Чайковський).

⁴ Чоловік Маріанни Лев Давидов.

⁵ Тут і далі цитати у перекладі Г.М. Таран за: Давидова Маріанна. Щоденник. Факсимільне видання. Фонди Кам'янського державного історико-культурного заповідника (КДІКЗ), НДФ № 3097.

⁶ Фр. – цей досвід.

⁷ Давидов Юрій Львович (1876-1965) – музичний та громадський діяч. У 1903 році був обраний членом Чигиринської повітової земської управи. В 1906-1912 рр. Чигиринський повітовий предводитель дворянства. В 1904–1925 рр. (з перервою) жив у Києві. На початку 1913 року був обраний директором Київського відділення Російського музичного товариства, був одним з ініціаторів заснування Київської консерваторії (1913), організував товариство «Художній екран» (1918), брав участь у створенні кіностудії в Києві. Не емігрував. З 1937 року працював у будинку-музеї П.І. Чайковського в Клину, а з 1945 року перебував його головним хранителем. Див.: інф. й фото: http://en.tchaikovsky-research.net/pages/Yury_Davydov

Дмитро Львович – юрист за освітою, камер-юнкер «высочайшего» царського двору, надвірний радник VII класу – постійно обирався на різні посади, був Чигиринським і Київським повітовим предводителем дворянства, головою повітової Управи у справах земського господарства, головою повітової Землевпорядної комісії, головою Дворянської опіки, гласним Чигиринського повітового Земського Союзу. Разом зі своєю дружиною Наталією Михайлівною, художницею за освітою, вони перетворили Вербівку в своєрідну культурну «столицю», яка полишила помітний слід в історії українського мистецтва. Наталія – талановита, різнобічно обдарована художниця у 1900 році заснувала у Вербівці майстерню народних промислів, що налічувала 30 вишивальниць, яка прославила це невеличке село на весь світ.

Вербівська селянська художня артіль стала в кінці XIX – на початку XX століття своєрідною ультрасучасною мистецькою лабораторією, орієнтованою на авангардний дизайн, яка постійно співпрацювала з відомими художниками-авангардистами Олександром Екстер, Казимиром Малевичем, Олександром Архипенком, Сергієм Ястребцовим, Євгенією Прибильською, Ніною Генке-Меллер, Любов'ю Поповою, Іваном Пуні, Ольгою Розановою, Георгієм Якуловим та іншими. Завдяки такій співпраці, абстрактний живопис було втілено у речах кустарного виробництва, які набули високої художньої вартості, а Н. М. Давидову було обрано головою Київського кустарного товариства, яке проіснувало 10 років.

Саме творча особистість Наталії приваблювала Кароля Шиманського. У Вербівському маєтку Давидових, крім художників, часто бували й письменники, музиканти. Любили Вербівку польський письменник Ярослав Івашкевич, відомий піаніст Артур Рубінштейн. У богемному товаристві панувала неповторна творча атмосфера і взаєморозуміння, а вербівські зустрічі були незабутніми:

«Коли у Вербівці бували зібрання – а їздили туди всі коли хотіли і хто хотів – то часто там зустрічали Шимановських. На чай приїздили Сонечка і Гриша Глінки, чи Вася і Петя Давидові⁸ з Юрчихи. Все це молода, здорова, сповнена сил молодь. Всі горіли вогнем пристрастей і талантів.

Мене завжди цікавила Наташа, яка частіше мовчала, а за вечерею спокійно і напівголосно розмовляла з Карлом⁹, який завжди сидів біля неї. Карла вона вирізняла з-поміж інших, та й важко було цього не робити, адже був чарівним !!! Нуля¹⁰ була душею таких зібрань.

У Вербівці іноді опинявся лише маленький гурт приїжджих сусідів, тоді Карл, чи хтось із його талановитих родичів-музикантів¹¹, або Фелікс¹² сідали

⁸ Василь та Петро Давидові – це сини Василя Петровича Давидова, правнуки декабриста В.Л. Давидова, старші брати мемуариста Олександра Васильовича Давидова. Ось їхня характеристика з книги останнього «Воспоминания. 1881–1955» (Париж, 1982, с. 85): «Обоє мої старші брати не вирізнялися силою волі, і залізна рука моєї матері зовсім викоринила в них її останні прояви. Якщо у старшого брата це проявлялося лише в тому, що він на все життя залишився нерішучим і швидко підпадав під чужий вплив, то для молодшого брата результати такого виховання виявились катастрофічними. Будучи натурою слабкою і схильною до життєвих насолод, він втратив останні стримуючі центри і загинув ще в молоді роки». (Переклад тексту автора статті).

⁹ Карл – Кароль Шимановський.

¹⁰ Нуля (Анна) – старша сестра Кароля Шимановського.

¹¹ Ймовірно, Генріх та Наталія Нейгаузи.

за рояль, і починалися години зачарування. В напівтемній вітальні, освітленій гасовою лампою, з трепетом в серцях слухали мовчки. Щось захоплююче і вічне було в цих вечорах! Вони сипали якимось ядовито-солодким зачаруванням, хвилювали до глибини душі!»

У своєму щоденнику Маріанна ось як згадує про знайомство з Шимановськими, яке відбулося в Тимошівці через родину Григорія і Софії (Сонечки) Глінок, які винаймали садибу в польського поміщика Карла Адамовича Росцішевського, сусіда Шимановських:

«Глінки були бездітними, веселі, любили своє життя. Сонечка до всього була дуже гарненькою, тип Гоголівської героїні, Оксана, з очима на все обличчя з віями, як у самого Вія. Розумна і чарівна, вона уміла приваблювати людей і в неї завжди було весело і вільно. Живучи в Тимошівці, вони дуже швидко познайомилися з усіма сусідами».

Родинне гніздо Шимановських знаходилося навпроти садиби Росцішевських на іншому березі ставу. Маріанна детально описує садибу Шимановських та її мешканців, атмосфера в яких була простою, лагідною, дружелюбною, а господарі виявляли інтерес до всіх і до всього:

«Ми поїхали з візитом до Шимановських. Нас приймали на балконі. Дім був добротним з садом, що спускався легким схилом до ставу. Це був тип капітально збудованого старовинного флігеля ніби при якомусь палаці, скрізь паркетна підлога, старовинні з червоного дерева меблі, два роялі (ақиєе), при цьому відсутність водогону, темні закутки буфетів, старі насиджені довгі дивани в приймальні і древній лакей в ліvreї, в якій він найжачився і зігнувся і вона виглядала напівпустою.

...Ма Шимановська¹³ привітна, люб'язна, вільно говорить і відразу робиться симпатичною і якоюсь «своєю». Вона людина з великим гумором і дуже весела від природи. Говорить французькою, а українською розповідає різні цікаві сценки з життя селян».

Нас пригощають чаєм, густими вершками, на столі мед, холодний, наче інєєм вкритий, червоний кавун».

Вперше в щоденнику Маріанни Давидової зустрічаємо опис так званої композиторні Кароля Шимановського.

«Одна алея була досить довгою, вузькою, квіти росли високо і, здавалось, зовсім її завоювали. Ця доріжка вела до маленького будиночка під солом'яним дахом. Ми зайшли в цей дім. Величезний рояль ақиєе займав більшу частину першої кімнати. Тахта і крісла стояли біля стін. В іншій – робочий стіл, на якому лежав папір, списаний музикою. Поезія витала в цьому помешканні». Захоплено передає Маріанна Адріанівна свої враження від зустрічей з Каролем Шимановським і його родиною:

«Він мені дуже подобався, але таким, яким я його побачила цього разу, я його ще ніколи не бачила. Він повернувся звідкись і був у білій з розтебнутим коміром фланелевій сорочці. Його трохи кульгаюча хода надавала м'якість його рухам. Звичайна кульгавість неймовірно спотворює людину, але вона навіть

¹² Старший брат Кароля Шимановського.

¹³ Тобто, Madame Шимановська – мати композитора Анна.

підходила йому. Він був середнього зросту, гарної статури, худий, красивий. З темно-русим волоссям, сірими дуже глибокими й уважними очима під густими широкими темними з'єднаними бровами, тонким прямим носом і добрим красивим ротом під щіточкою (тоді була мода) стрижених вусів.

... Такий Карл. Він розпитував мене про щось ніби з великим інтересом, іноді добрий гумор оживляв його мову і він щиро і весело сміявся, а коли ми прощались, то потискання його було таким щирим і простим. Втім, і вся сім'я обдавала ласкою, у всій атмосфері дому була дружельність, інтерес до всіх і всього, величезна щирість і повна відсутність сором'язливості. Тепло було у них морально...

Всі були дуже талановитими. Фелікс був чудовим піаністом, Стася¹⁴ співала, Карл був композитором. Один з кузенів був драматичним артистом, інший також хорошим піаністом¹⁵. Зьока¹⁶ була милою і схожою на Карла. Словом таланти процвітали».

Надзвичайно цікаво змальовує авторка щоденника той час, який проводили друзі разом:

«Веселі, освічені, талановиті, вони відразу привернули увагу всіх нас до себе, і тільки залишалось дивуватися, чому живучи стільки років з такими близькими сусідами, ні Кам'янка, ні Вербівка не були з ними знайомі. Але в даний момент Вербівка відразу відгукнулась, а потім і ми.

Це літо було дуже жвавим, багато і часто їздили один до одного. Гліинки багато приймали, і, нарешті, дали бал в костюмах. Карл бул одягнений в *chevalier del'ordre de Malte*... Лев був тореадором, при чому три наші собаки, один лягавий, Бісмарк, і дві такси були биками. Я їм одягла морди-маски з рогами, і ми, увійшовши в зал, починали бій. Але бики, зняковілі від незручного головного убора, задкували і сідали посеред зали, поки тореадори скакали навколо них зчервоними плащами, викликаючи їх на бій. Сміх був неймовірний!!!»

Згадує Маріанна Давидова і нелегкі для Кароля часи, пережиті у Тимошівці. З гумором описує про надіслані нею «ліки», які допомогли митцю пережити потрясіння:

«У Шимановських завжди гостювали влітку якісь родичі, а цього року була у них, між іншим, старенька кузина Ма Шимановської – тьотя Збишевська. Ми іноді, приїхавши до них вдень, залишались на вечерю. У них завжди було достатньо їжі, дуже смачні жирні польські блюда, і тьотя Збишевська завжди з великим апетитом їла та розхвалювала. Раз, вона поїла чогось і через два дні померла. В будинку божевільний переполох. Приїхали її діти, а їх було багато, турботи з похованням! Її повинні були везти в Єлисаветград, одним словом метушня. Карл шалено приголомшений, він боявся покійників. Я поїхала, провела з ним вечір. Наступного дня послала їм «ліки» для заспокоєння, це була пляшка коньяку, до якої я прив'язала рецепт.

Карл и Нуля надзвичайно зраділи, отримавши ці ліки і, сидячи в маленькій вітальні, за ніч осушили пляшку. Говорили потім, що це допомогло їм перенести тяжкий час».

¹⁴ Молодша сестра композитора Станіслава Шимановська.

¹⁵ Йдеться, ймовірно про Фелікса та Ієронима Збишевських.

¹⁶ Софія Шимановська – наймолодша сестра композитора.

Та все ж Кароль Шимановський навіть у трагічних ситуаціях залишався композитором з витонченою артистичною душею:

«На похоронах Петра (Давидова, двоюрідного, племінника¹⁷ Дмитра, Юрія і Льва), в Юрчисі (село за 5 км від Кам'янки) співав виписаний з Києва хор Надеждинського. В церкві був натовп неймовірний. З'їхались всі сусіди. Літургію служили кілька священників. Був спекотний день кінця літа. Я стояла між Карлом і Нулею Шимановськими із радістю дивилася на обличчя Карла, захоплене і здивоване мистецьким співом цього дивовижного хору».

Не минули родину Давидових і Шимановських перипетії тогочасного життя: революція 1905 року, Перша світова війна, більшовицький переворот 1917-го року. Через своє сприйняття цих подій Маріанна передала весь трагізм руйнування звичайного для неї та її оточення світу:

«Тепер вечори у Вербівці були невеселими. Єдине, що ще втішало – це приїзди Шимановських, коли Фелікс сідав за рояль. А то всі сиділи на балконі, дивилися в темну ніч, а в голові роїлись сумні думки.

Скрізь починалися дрібні експеси. Так в Тимошовці, звідки всі жінки поїхали до Єлисаветграда, Фелікс і Карл старались, як могли, зберегти те, що їм належало, і спаковували цінні речі, щоб вивезти. Але щодень приходили якісь мужики, іменуючи себе владою, змушували викладати все зі скринь, і перевіряли. Згодом викликали бідного Фелікса у волость, там ображали, знущались над ним, вимагали різних поблажок для рабінників. Один стуконожка все підсакував до нього, стукав своїм костуром, дорікаючи йому м'яким ліжком і тим м'ясом, яке він їсть, і т.д. Тероризовані брати боялись ночувати в себе із настанням сутінків приїжджали до нас, де було спокійно».

Лев і Маріанна Давидові, зрозумівши, що їхній досвід і знання в організації роботи заводів, економії тощо новій революційній владі не були потрібні, не витримавши умов, у які вони були поставлені, виїхали з Кам'янки до Києва. Маріанна запросила Шимановських пожити у них:

«Я запросила до нас Шимановських, Madame, Карла і Нулю. Вони живуть у верхніх кімнатах.

З присутністю Шимановських час потік знову чудово. Біля комина починались філософські нескінченні розмови. Вони прожили у нас недовго і взяли умебльовану квартиру також на Рейтерській».

Проте жахливі часи змусили Маріанну та її родину полишити батьківщину й виїхати спочатку до Парижу, а потім, після Другої світової війни, переїхати до Америки.

«Курйозними, оригінальними, емоційними були почуття і переживання. Страх перед подіями, стрільба, невідоме майбутнє...»

Список використаних джерел

1. Щоденник. Факсимільне видання. Фонди Кам'янського державного історико-культурного заповідника (КДІКЗ)

¹⁷ Див. примітку 4.

Ю. С. Назаренко,
учениця 9-Б класу
Чигиринський НВК І-ІІІ ступенів №2

ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ МЕЛЬХІСЕДЕКА ЗНАЧКО-ЯВОРСЬКОГО

В даній статті автор здійснив спробу проаналізувати окремі факти з біографії відомого історичного діяча XVIII ст., архимандрита, ігумена багатьох українських монастирів – Мельхиседека Значко-Яворського. На думку автора, М. Значко-Яворський справді був видатною особистістю, адже він був наділений гострим розумом, енергійністю, безкомпромісністю, наполегливістю, все життя був вірним своїй державі. Він, протягом усього свого життя намагався відстоювати та захищати права православних монастирів, завдяки чому мав великий авторитет серед духовенства. Дане дослідження може бути використаним для написання тематичних робіт, присвячених подіям Коліївщини, а також слугувати додатковим матеріалом для підготовки повідомлень на уроках історії та краєзнавства, присвячених даній тематиці.

Історія православної церкви в Україні знає не так уже й багато релігійних діячів, які б так послідовно й цілеспрямовано змагалися за релігійні та національні права народу, одним із таких був ігумен Мотронинського монастиря – Мельхиседек Значко-Яворський. Народився він «у Малоросії, полку Лубенському», у стародавній православній родині Костешів-Яворських. Батько був полковим осавулом і мав прізвисько Значко. Точна дата народження Мельхиседека невідома; як приблизні називають 1716 та 1720 роки. Початкову освіту здобув удома, пізніше навчався в Києво-Могилянській академії, освоїв науки до філософії включно, тобто весь академічний курс, за винятком богослов'я. В академії майбутній архимандрит вивчив латинську, грецьку, єврейську та німецьку мови.

Подальша діяльність Значко-Яворського на території України дає підстави стверджувати, що він володів також польською та російською мовами. Збереглися відомості про його зацікавлення математикою й медициною. Все це повідомляв про себе Мелхиседек у чолобитній на ім'я Катерини II, з тої ж таки чолобитної відомо, що «у двадцять два (роки) за бажанням власним пішов у закордонний благочестивий (тобто православний) до єпархії Переяславської належний монастир... Пострижений у чернецтво 1745 р. і прожив у тому монастирі... аж до 1753 р.» [1,228-229].

На середину XVIII ст. на українських, білоруських і литовських землях залишилося тільки 36 православних монастирів. Серед них власне українськими були Пустинно-Медведівський Миколаївський, Чигиринський Троїцький Пустинно-Жаботинський Онуфріївський та деякі інші. Освічені ченці – вихованці Київської академії, як свідчать архівні документи, відмовлялися від призначень ігуменами до «закордонних» монастирів: лякала і крайня їхня убогість, і цілком реальна небезпека для життя. Знавець церковної історії Ф. Титов свого часу пи-

сав, що на призначення ігуменами до «закордонних» монастирів київські ченці дивилися як на своєрідне покарання, заслання. За цих умов рішення 22-літнього вихованця академії добровільно («за бажанням своїм пішов») ступити на тяжку й багатостраждальну стежу чернечого служіння в «закордонному» Мотронинському Троїцькому монастирі сприймали як вчинок мужньої людини, свідомої свого вибору. Можливо, тут далася взнаки родинна традиція Значків: з чотирьох синів двоє стали військовими, двоє – ігуменами українських монастирів.

Мотронинський монастир на XVIII ст. представляв собою, так би мовити, пустелю: убога, розташована на відлюдді, серед густого непролазного лісу, за постійної загрози від чужих і своїх, вона об'єктивно створювала умови для аскетичного чернечого подвигу. Певно, Мельхіседек досяг у подвижництві чималих висот – 1753 р. мотронинське чернецтво обрало його своїм ігуменом. За деякими джерелами, Мельхіседек Значко-Яворський застав на південно-східному Правобережжі менше 30 православних парафій. Їх становище було нестерпним. У травні 1765 р. чигиринське духовне правління інформувало єпископа Переяславського і Бориспільського: «Уніатське духовенство, ворогуючи... що їх відступництва не приймаємо, нестерпні біди православним творять, маєтки грабують, у в'язницях тримають, волосся обрізають священикам, б'ють їх без пощади, святі антими́си, книги... з церков забирають, і данину на церкви благочестиві наші більшу, аніж удвоє проти своїх уніатських, накладають...».

В свою чергу ігумен невеличкого, загубленого в лісах монастиря потроху почав здійснювати те, що було не під силу єпископам, – спрямовувати розрізнений, стихійний народний рух за право на власну віру в організоване русло широкомасштабної боротьби за реальне поліпшення становища православних Правобережжя. Релігійно-репресивні дії польських властей відтепер фіксувалися документально, набували розголосу, обвинувальні документи почали фігурувати в міждержавних переговорах. Справжнім реєстром протиправославних дій польсько-католицького табору став «Екстракт деякої частини кривд, завданих від римлян і уніатів благочестивому Мотронинському монастирю, також священству і світському народу...», представлений 1766 р. ігуменом Мельхіседеком у зв'язку з черговою спробою уніатського духовенства та шляхти захопити монастир. Реєстр, укладений у маловідомому провінційному монастирі, завдяки зусиллям ігумена дійшов до польського короля Станіслава Понятовського і зрештою спонукав уряд до прийняття важливих державних рішень щодо православних «Польської області».

Перемога далася не легко: їй передували вісім місяців поневірянь у чиновницьких відомствах Варшави та Петербурга. Про захист православних монастирів в Україні «тут і чути не хочуть», – у відчаї повідомляв мотронинський ігумен з російської столиці. Проте настирливий Мельхіседек таки дістався і до імператорського, і до королівського дворів. Під натиском незаперечних фактів переслідування православних, нищення церков король був змушений видати ряд документів, що підтверджували права та привілеї «всього народу православного..., який у всій Короні та Литві мешкає». Королівський меморіал, адресований уніатській ієрархії, заборонив – хай навіть декларативно – гоніння на православне населення Польського королівства.

Мудрим, розважливим церковним діячем і політиком М. Значко-Яворський показав себе й надалі, зіткнувшись з ігноруванням королівських розпоряджень не лише католицькою шляхтою на місцях, а й уніатським митрополитом та Радомишльською уніатською консисторією. Точно оцінюючи ситуацію в цій частині України у зв'язку з православно-католицьким протистоянням, Мелхіседек ще у квітні 1766 р. застерігав уніатську сторону від дій, що могли спричинити до вибуху народного гніву: «Якщо ти, – попереджав він уніатського офіціала Мокрицького, – приступиш до суду (над православними ігуменами), то бережись, щоб наслідки твого декрета не повернулись на тебе самого...». Однак попередженнями було знехтувано: в Україні з новою силою піднялася хвиля антиправославних репресій. «Дезуніти» (так називали православних у польських офіційних документах) фактично ототожнювалися із заколотниками. При згадці про королівські привілеї для православних шляхта погрожувала відрубати голову й самому королю[4]. Символом нескореності православ'я лишався ігумен Мельхіседек, прозваний шляхтою «царем схизматицьким». Навіть за неймовірно складних і небезпечних умов переслідувань православних Мельхіседек прагнув діяти виключно мирними методами: розсиланням копій королівських привілеїв, занесенням протестів до міських книг, фіксацією фактів порушення прав і свобод православного населення тощо. Аналізуючи архівні матеріали того періоду, доходимо несподіваного висновку: найбільшою перепорою для Мелхіседека були не стільки постійні загрози розправи, не арешти й тортури, а та байдужість російських світських та церковних властей, на яку він наражався раз за разом і яка ховалася за дипломатичними відмовками про «відсутність повноважень на захист православних», «делікатність релігійної проблеми» тощо. Тим більше, що особистої мужності ігумену було не позичати. Влітку 1766 р. він повідомляв єпископу Гервасію: «Військо польське до кількох тисяч чоловік до нас на Смілянщину вступило... священники повтікали... Всі втрати майна і живота чекають. Я залишаюсь у монастирі за всіх страждати і відповідати». У липні 1766 р. уніатські власті за сприяння польської шляхти заарештували Мельхіседека. Показово, що звинувачувався ігумен у поїздках до Петербурга та Варшави та в оприлюдненні у церквах королівського привілею про свободу православного віросповідання. Спроби уніатів схилити Мельхіседека на свій бік зустріли рішучий опір: «Я готовий страждати за віру святу, хоч і на смерть скараний буду». Після тривалих знущань, катувань – аж до замурування у камері – напівмертвого ігумена викинули за в'язничну браму. Чудом йому вдалося вижити й за допомогою ченців Межигірського монастиря переправитися через Дніпро та дістатися Переяслава. Невдовзі він знову вів боротьбу за права дискримінованих православних Правобережжя. Тим більше, що сподівання на сприятливі для православних рішення польського сейму 1767 р. не справдилися. Обіцяна сеймом свобода віросповідання для некатоліків Польщі була всього лише формальністю, вимушеним кроком у відповідь на втручання урядів ряду європейських країн. Не забезпечене гарантіями на місцях, це рішення уряду лише спровокувало католицьких та уніатських екстремістів на нові антиправославні гоніння. Загострення політичних, економічних, релігійних та національних проблем спричинилось навесні 1768 р. до найбільш масового в історії гайдамацьких рухів повстання, відомого як Коліївщина. Чи був ігумен Мельхіседек вождем цього не

лише найзначнішого, але й найжорстокішого руху? Адже віками серед українського народу ширилися легенди про «золоту грамоту» із закликом до повстання, нібито привезену Мельхіседеком від Катерини II[2]. Ці легенди живило й те, що повстанські (гайдамацькі) сили, перш ніж вирушати в похід, концентрувалися в лісах навколо Мотронинського монастиря, і те, що послушником цього монастиря (хоч і зовсім недовго) був один з ватажків Коліївщини Максим Залізняк. На репутацію Мельхіседека – ватажка повстанців, імовірно, спрацювали і його широковідомо в народі діяльність на захист православних, а також його пророцтва щодо можливої війни в Україні. Однак спираючись на історичні документи, можна з певністю стверджувати: в даному разі маємо справу не більш ніж з історичним міфом – красивим, емоційним, закарбованим у народній пам'яті й національній поезії, але все-таки міфом.

Згідно із записами самого Мельхіседека, що збереглися, він з 1766 р. в Мотронинському монастирі жодного разу не був, «проживав у неволі в уніатського митрополита Ф. Володковича, а потім – у катедрі від 1766 р. 1 листопада до нинішнього 1768 р. 4 листопада». Його послання із «закордонного» Переяслава навіть за великого бажання важко кваліфікувати як «підбурювальні»: ігумен-християнин закликав довірені йому парафії та монастирі «терпіти», «ховатись, втікати», «до гайдамак не приставати», «ніяких речей від них не брати», «чужої крові не проливати». Тим більше, що й самого супротивника часом важко було визначити – той же Мотронинський монастир упродовж 1768 р. зазнавав нападів не лише від польських конфедератів, але й від самих гайдамаків, російських та польських військовиків. Інша справа, що ігумена Мельхіседека є всі підстави вважати ідейним предтечею Коліївщини[3]. Могутнє духовне піднесення, викликане його опором унізації, наполегливою боротьбою за права й свободи православного українства, безперечно, стали підґрунтям для подальшого розгортання боротьби за національні та релігійні права. І в тому, що ця боротьба набувала часом такого жорстокого характеру, як під час Коліївщини, немає, зрозуміло, його вини.

Подальша доля М. Значка-Яворського так чи інакше пов'язана з його участю в подіях 60-х років. У різний час він був ігуменом Переяславського Михайлівського, Києво-Видубицького, намісником Києво-Софійського, архімандритом (з 1781 р.) Лубенського Мгарського, Глухівського Петропавлівського монастирів. І хоч царський уряд та Синод жалували йому доволі високі посади, – а проте, до кінця свого життя він залишався для властей постаттю незручною, підозрілою з погляду ймовірної участі у подіях Коліївщини. І коли внаслідок поділів Польщі постало питання про кандидатури для новостворених єпископських посад на Правобережжі, то ні досвід, ні широка освіченість, ні знання мов та місцевих особливостей, ні заслуги Мельхіседека перед православною церквою не змусили владу зробити вибір на його користь.

Помер архімандрит 1809 р. у колишній гетьманській столиці Глухові; дату його смерті прийнято вважати кінцем одного з найбільш яскравих і трагічних періодів української національної історії та церкви.

Таким чином, враховуючи широкий спектр діяльності Мельхіседека Значко-Яворського як ігумена та архімандрита безлічі монастирів, борця за права

та свободу православної спільноти, ми можемо зробити висновок, що дана особистість відігравала важливу роль в релігійному житті України XVIII ст. та мала вплив на хід історичних подій.

Список використаних джерел

1. Горобець В. М. Значко-Яворський Матвій Карпович, чернече ім'я Мельхіседек / В. М. Горобець, В. Н. Жук // Києво-Могилянська академія в іменах, XVII – XVIII ст. – К., 2001. – С. 228–229.
2. Лазуренко В. М. Історія Чигиринщини/ В. М. Лазуренко. – Черкаси : Ваш дім, 2004.
3. Соса П. П. Ігумен Мельхіседек: участь в організації повстання / П. П. Соса // Народні рухи України в історії, мові та літературі. – Черкаси, 1993. – С. 43–44.
4. Шевченко В. Непокірний Мельхіседек з Холодного Яру / В. Шевченко // Черкас. край. – 2008. – 4 січ. – С. 12.

УДК 929:908](477.46)

Я. В. Наконечна,
учениця 11 класу
Чигиринський НВК I-III ступенів №2

ІВАН ПОЛТАВЕЦЬ-ОСТРЯНИЦЯ – НАКАЗНИЙ ОТАМАН ВІЛЬНОГО КОЗАЦТВА

Пам'ять про козацькі часи завжди збуджувала кров кожного свідомого українця. Мужні образи українських лицарів навік закарбувались на сторінках вікопомної історії України і у всі часи спонукали нас до боротьби за майбутнє нашої держави. Козацькі ватажки завжди були прикладами самовідданості, патріотизму та мужності, життєві шляхи яких досліджені дуже детально. До числа талановитих провідників козацького руху належала постать Івана Полтавця-Остряниці, однак біографія цієї незвичної особистості приховує багато суперечливих фактів, які потребують детального вивчення.

Іван Полтавець-Остряниця народився 26 вересня 1890 р., однак це лише офіційна версія. В книзі Герди Вальтер «На іншому березі. Від марксизму і атеїзму до християнства» міститься розділ, присвячений біографії Івана Васильовича. Автор вказує дані про те, що Полтавець-Остряниця, для того, щоб не виглядати надто молодим, подав своїм роком народження 1890 р. замість 1892 р., про що зізнався, коли попросив скласти гороскоп.

Точне місце його народження також достеменно невідоме. Так, історик Я. Ю. Тинченко у дослідженні «Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921)» [7] зазначає, що Іван Васильович народився в с. Балаклея, що на Смілянщині. Зовсім інші дані зустрічаємо у автора

Т. С. Осташко, який в «Енциклопедії історії України» [4] вказує, що малою батьківщиною даного діяча є с. Суботів. Однак Н. В. Кукса, працівник НІКЗ «Чигирин», стверджує, що в славетному козацькому селі ніколи не зустрічалося таке прізвище, а місцеве населення ніколи не чуло про такого діяча. В той час як жителі Балаклії вважають його своїм земляком, хоча підтвердження цьому поки що немає.

Козацькі настрої Івана, що мали місце ще в дитячому віці, проявлялись протягом всього життєвого шляху і відіграли важливу роль в становленні його особистості.

Сім'я дуже рано залишилась без батька-годувальника, тому вихованням хлопчика займалась виключно матір – Житницька Ганна Павлівна, яка працювала сільською вчителькою. Згідно зі свідченнями П. П. Скоропадського [6], мати Івана обожнювала сина і сприяла формуванню у нього високої думки про себе. Будучи вже дорослим чоловіком, він був «схильним до лестоців» і часто «хотів грати роль...не по плечу». Його з раннього дитинства цікавили історія і культура України, він мав неабиякий хист до малювання і плекав мрію стати військовим. Іван мав неабиякий талант в ораторському мистецтві, який, певна річ, є фундаментальною рисою будь-якого політичного діяча.

З початком Лютневої революції в Росії Іван Полтавець-Остряниця став одним із організаторів української маніфестації в столиці Російської імперії. Вулицями Петрограду тоді пройшли лави українських солдат, вимогою яких було визнання України Тимчасовим урядом. Згідно зі свідченнями його сучасника Каленика Лепикаша, Іван Васильович мав великий вплив на людей і міг залучити їх на свій бік, завдяки вродженому таланту оратора. Каленик згадував: «Полтавець аж палав вогнем любові до козацької історії вкраїнського народу» і стверджував, що «настав час стати нам на ноги й відділитись од Москви». Такі переконання дуже вразили Каленика, тому він «сам став почувати себе козаком.» [3].

Івану Полтавцю-Остряниці з легкої руки вдалося залучити Каленика до Петроградського відділу Вільного козацтва. За активної участі Івана Васильовича було здійснено набіг на історичний музей задля того, щоб повернути вивезені царською адміністрацією стародавні козацькі прапори та зброю. Цей сміливий крок не залишився поза увагою керівництва, тому Полтавець-Остряниця вимушено покинув столицю. Саме цей період став переломним у формуванні політичного світогляду Івана Полтавця-Остряниці – людини правих політичних сил з монархічним спрямуванням, яка ставила за мету утворення незалежної Української держави.

Наступним місцем дислокації даного діяча були українські землі, де він розгорнув свою активну діяльність. Будучи досвідченим і талановитим кадровим військовим і патріотом козацької України, Полтавець-Остряниця активно залучився до створення українського війська. Його основою, на думку Івана Полтавця-Остряниці, мали стати загони Вільного козацтва, формування яких уже розпочалося в українських містах та селах. Основною метою подібних формувань була охорона населених пунктів від більшовицького мародерства.

Важливим кроком у політичній кар'єрі даного діяча стала організація та проведення історично важливого Всеукраїнського з'їзду Вільного козацтва, який

відбувся 16-20 жовтня 1917 р. в Чигирині – колишній козацькій столиці. Саме тут відбулось остаточне організаційне формування Вільного козацтва як політичної та військової організації; цим і обумовлено історичне значення цієї події.

Делегат від Смілянщини, Яків Водяний, згадував про те, що у Чигирині «звертав на себе увагу молодий старшина в однострої кубанського козацького війська. Пізніш на засіданнях з'їзду я довідався, що то був п. Полтавець з доточеним до нього псевдонімом «Остряниця» [3].

В останній день роботи з'їзду проведено вибори до Генеральної козацької ради, яка керувала діяльністю всього Вільного козацтва. Учасники зібрання хотіли обрати на посаду отамана амбіційного І. Полтавця-Остряницю, але несподівано для всіх він відмовився від такої посади і висунув кандидатуру командира 1-го Українського корпусу генерала П. Скоропадського. Рішення було прийнято майже одноголосно, що дає змогу припустити, що Полтавець-Остряниця мав великий авторитет серед військової еліти.

З дослідження Гай-Нижника П. «Повалення Гетьманату П. Скоропадського: підготовка та здійснення (1918 р.)» [1] дізнаємось про те, що Іван Полтавець-Остряниця був у списку людей, які могли претендувати на гетьманську булаву. Він приваблював своєю сміливістю та рішучістю, жагою до відродження козацько-гетьманських традицій. Однак зважаючи на його політичний авантюризм, вибір був зроблений на користь Павла Скоропадського.

У період підготовки до державного перевороту, в якому Іван Васильович брав безпосередню участь, він максимальну кількість часу проводить поруч із Павлом Скоропадським. За його наказом організовує зустрічі з представниками різних військових і політичних сил, здійснює фінансові операції, виконує різнопланові доручення Скоропадського і особисто відповідає за безпеку майбутнього гетьмана. В період активної підготовки до здійснення перевороту вони навіть жили в одній квартирі, яка стала своєрідним штабом боротьби проти Центральної Ради. Це, безумовно, є яскравим проявом довіри гетьмана до Полтавця-Остряниці, який, очевидно, користувався авторитетом в очах Скоропадського.

29 квітня 1918 р. П. Скоропадський отримав титул Ясновельможного Пана Гетьмана Всієї України, політичний курс якого був спрямований на вгамування соціальних протиріч завдяки проведенню низки козацьких реформ. Активну участь у цьому брав генеральний писар – Полтавець-Остряниця. Цю посаду він отримав після проголошення козацького універсалу, розробкою якого Іван Васильович займався також. Вона потребувала ясності розуму і чудових організаторських здібностей, якими він, очевидно, був наділений сповна.

Особливої уваги заслуговує зовнішній вигляд досліджуваного нами діяча. Один з його сучасників, офіцер Запорізького корпусу В. Євтимович згадував про Полтавця-Остряницю: «Вище середнього зросту, сильно збудований, стрункий, добре вигімнастикований, із рівним носом, із чорно-вогнистими очима, з підстриженою «під гичку» чорно-кучерявою чуприною, з невеличким пушистим вусом, що відтінював гарно вирізані вуста». Згідно із стародавніми козацькими традиціями, І. В. Полтавець-Остряниця одягався «в дорогі кармазіни, з безцінного Дамаску при боці, підперезаній дорогим золототканими шалем, у жовтих сап'янцях, на яких мелодійно подзвонюють у підібраних тонах срібно-позолочені,

дорогої сніцерської роботи, остроги, стилізовано скопійовані з музейних взірців». Євтимович також згадував, що Іван Васильович був «класичним взірцем українського мужеського типу», який до того ж говорив виключно українською мовою, не зважаючи на довготривалу службу в російській армії, тому й не дивно, що ця людина настільки захоплювалась ідеєю відродження козацтва.

Після зречення П. Скоропадського Полтавець-Остряниця емігрував до Німеччини. Він шукав нових методів боротьби, перебираючи таким чином ініціативу на себе.

4 вересня 1920 р. незначна частина старшини постановила про відновлення організації українського козацтва. На чолі даної організації стояв Іван Полтавець-Остряниця, місцем штабу якої став Мюнхен.

За сприяння даної організації протягом травня 1921-1922 рр. вийшло 29 номерів часопису «Соборна Україна», програмний лозунг якого звучав так: «Інстинкт національного самозбереження – національний егоїзм в життю народів стоїть понад усе!». На сторінках цього видання можна зустріти публікації, присвячені актуальним проблемам національного руху українців, наприклад, «Підкарпатська Русь і Чехословаччина», «Партія чи народ?», «Чехи і карпатоукраїнці», «Ідея соборності України і справа державності Галичини», «Самостійність чи московська оперетка». У часописі також друкувались статті О. Турянського «Два анархізми», В. Андрієвського «Шляхи до федерації і шляхи до большевизму» та ін.

Учасниками вільно-козачого товариства було розроблено проект бази у Баварії для вишколу українських старшин і технічних військових частин, метою створення якого був початок нового етапу в боротьбі за незалежність українських територій.

Але неспокійна душа Полтавця-Остряниці не могла обмежитися переговорами, участю у нарадах і написанням статей. За деякими даними, в 1921 р. він повертається в Україну і приймає активну участь у народно-визвольній боротьбі українського народу на теренах Холодного Яру. Чекіст Петро Пташинський згадує, що зустрічі з отаманом Полтавцем справляли на нього найгірше враження, адже той критично ставився до перемовин з ворогом.

Малодослідженим до цього часу було питання особистого життя Івана Васильовича. З вищезгаданої книги Герди Вальтер дізнаємося, що у 1921 р. він одружився з німкенню Геленою Шмідт, яка була молодша від Івана на 12 років. Вже за рік у них народжується донька Хелене, яку тато ласкаво називав Льолею. Про свого батька вона згадує, що він надзвичайно гарно малював, особливо український степ. На превеликий жаль, більшість з його робіт були зруйновані під час бомбардування Мюнхену. Вціліла лише одна картина, що зберігається в його єдиного онука Стефана. Хелене також розповідає, що Іван завжди вчив її тому, що Україна та Росія – різні народи.

Піком кар'єри Полтавця-Остряниці було проголошення його «Гетьманом всієї України та вождем козаків» 4 липня 1926 р. на засіданні Українського національного вільнокозацького товариства.

Іван Полтавець-Остряниця відійшов від політичної діяльності аж у 1942 р. Життя талановитого військового і політичного діяча обірвалось 17 січня

1957 р. у німецькому місті Мюнхен, однак точне місце його поховання достеменно невідоме. Автор даного дослідження займався вивченням цього питання, спілкуючись з керівництвом громадської організації «Initiative eUkraine», що діє у Мюнхені, вдалося дізнатися певну інформацію. Вони припускають, що теоретичним місцем поховання Полтавця-Остряниці є Вальдфрідгоф, де поховано Степана Бандеру. Автор також співпрацював з Балаклеївською сільською бібліотекою. Її працівники також стверджують, що Іван Васильович помер у Мюнхені, однак не вказують, де саме. Пошуки точного місця поховання Івана Полтавця-Остряниці тривають надалі. Варто зазначити, що пам'ять талановитого діяча вшановано меморіальною дошкою у Чигирині.

Отже, підводячи підсумки, варто зазначити, що Іван Полтавець-Остряниця зробив значний вклад у розвиток козацького руху не тільки на територіях українських земель, а й на чужій території. На думку автора, українці повинні пам'ятати і шанувати дану постать, яка так багато зробила задля відродження козацької спадщини.

Іван Васильович Полтавець-Остряниця

Список використаних джерел

1. Гай-Нижник П. П. Повалення Гетьманату П. Скоропадського: підготовка та здійснення (1918 р.) / П. П. Гай-Нижник // Гілея. – 2011. – №47 (5). – Ч. 1. – С. 18–29.
2. Каліберда Ю. В. Вільне козацтво у спогадах сучасників / Ю. В. Каліберда // Військо України, 1997. – № 9 3/4. – С. 54.
3. Коваль Р. Коли кулі співали. Отамани Гайдамацького краю. 33 біографії / Р. Коваль. – К. : Правда Ярославичів, 1998. – 616 с.
4. Осташко Т. С. Полтавець-Остряниця Іван Васильович : Енциклопедія історії України : у 10 т. / Т. С. Осташко ; редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. ; Ін-

- ститут історії України НАН України. – К. : Наукова думка, 2011. – Т. 8. – Па – Прик. – 362 с.
5. Полтавець С. В. Біографія Івана Полтавця-Остряниці: шлях від козака до гетьмана / С. В. Полтавець, 2007. – 43 с.
 6. Скоропадський П. П. Спомини / П. П. Скоропадський ; передмова Г. В. Папакіна. – К. : Україна, 1992. – 112 с.
 7. Тинченко Я. Ю. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921 рр.). – К. : Темпора, 2007. – Кн. I. – 409 с.
 8. Гетьман Павло Скоропадський і Українська держава [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.haidamaka.org.ua/page_skoropadskyj.html.
 9. Іван Полтавець-Остряниця, наказний отаман Вільного козацтва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.metodportal.org/node/95426>.
 10. Іван Полтавець-Остряниця – щирий поборник вільної України // Народне слово. – 2008. – С.6.

УДК 929:908](477.46)

А. О. Жадан,

учениця 9 класу

Чигиринська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №1
імені Богдана Хмельницького Чигиринської районної ради Черкаської області

ЧИГИРИНЕЦЬ АНДРІЙ ІВАНОВИЧ ЯКОВЛІВ – ВИДАТНА ПОСТАТЬ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Андрій Іванович Яковлів народився 11 грудня (за н.ст.) 1872 року у повітовому центрі Київської губернії місті Чигирині. Його батько Іван Юхимович був губернським секретарем. У шість років Андрій пішов до початкової школи, а потім навчався у повітовому училищі, яке закінчив у 1886 році. Потім юнака було зараховано до Київської духовної семінарії. Навчання у цьому закладі він закінчив у 1894 р. та отримав диплом І-го ступеня. У 1894–1898 рр. працював учителем міської школи у Черкасах. Ще з часів навчання у семінарії він мріяв про здобуття вищої освіти. У 1898 р. Андрій Яковлів став звичайним слухачем на юридичному факультеті Дерптського університету. Тут починає цікавитися історією українського права, а також займається археологією, хоч вона і не стала справою його життя.

У 1901–1902 рр. змушений був працювати у Варшаві на будівництві залізниці Варшава – Каліш [1, 203].

У 1904 р. він склав державний іспит у Київському університеті імені Святого Володимира і отримав диплом І-го ступеня. З 1905 року працює у Київській казенній палаті і займається історією, переважно досліджує історію рідної Черкащини.

Згодом молодий юрист і історик вливається в громадсько-політичну течію національно-автономістського напрямку.

У 1908 р. А. Яковлів переходить до адвокатури. Тоді ж його обирають членом Українського наукового товариства і Управи Київської філії товариства «Просвіта», що свідчило про зростання його авторитету та визнання в колах українського інтелектуального співтовариства. Протягом 1910–1918 рр. він подолав шлях від помічника до головного юрисконсульта Київської міської управи і став відомим адвокатом у Києві. Деякий час Андрій Іванович був заступником голови та головою Київської колегії адвокатів [2, 265].

Революція 1917 року різко змінила життя відомого вже на той час юриста, історика, педагога, публіциста. А. Яковлів стає організатором Українського товариства адвокатів і співзасновником Українського правничого товариства. А у квітні 1917 року його делегують на Всеукраїнський національний конгрес. На конгресі Андрія Яковліва обирають у Центральну Раду. У списках членів Української Центральної Ради, які брали участь в роботі Малої Ради з червня 1917 по квітень 1918 року, він числиться під № 151 і є представником УПСФ [1, 234].

А. Яковлів очолює канцелярію Центральної Ради. Так розкрився ще один його талант – державного діяча та дипломата. За рекомендацією Д. Дорошенка він стає надзвичайним послом молодої Української народної Республіки в Австро-Угорщині. Під час перебування в Австрії Яковлів добився звільнення офіцерів-військовополонених, серед яких був і його рідний брат Григорій, який потім тісно співпрацював з Д. Донцовим у СВУ, яка теж займалася долею бранців [2, 266].

З 10 травня по 14 листопада 1918 року А. І. Яковлів виконував обов'язки Голови Ради Міністрів УНР у екзилі (Празі). Одночасно при гетьманаті Павла Скоропадського його відкликали до Києва і призначили директором департаменту чужоземних зносин Міністерства закордонних справ. Коли ж до влади прийшов уряд Директорії, Яковлів став надзвичайним міністром і головою дипломатичної місії в Голландії та Бельгії. Ці обов'язки він виконував аж до ліквідації місії у 1923 р. Зокрема Яковлів мав завдання укласти фінансово-економічну угоду від імені уряду УНР з Амстердамським банком та добиватися включення Українського товариства Ліги Націй у всесвітню Лігу Націй [1, с. 267].

У 1923 році А. І. Яковлів отримав статус емігранта і поселився в Празі. Він отримав посаду доцента Українського вільного університету. У 1928 р. був обраний професором УВУ і викладав тут цивільне право. Десять років (1935 – 1945 рр.) А. Яковлів очолював кафедру цивільного права УВУ. Двічі (1930 і 1944 рр.) його обирали ректором університету. Одночасно А. І. Яковлів був професором права Української господарської академії у Подєбрадах, а у 1939 р. виконував обов'язки директора Українського наукового інституту у Варшаві. Із створенням у 1938 р. Української Могілянсько-Мазепинської Академії наук у Варшаві А. І. Яковлів був обраний її генеральним секретарем.

У празький період Яковлів був активним членом різних наукових і громадських установ. 1926 року його обрали дійсним членом Наукового товариства ім. Т. Шевченка. А. Яковлів був фундатором і головою Українського академічного комітету при Міжнародній комісії для інтелектуальної співпраці при Лізі Націй у Женеві (1930–1931 рр.), а також головою і постійним представником Українського товариства Ліги Націй. Андрій Іванович Яковлів став одним із засновників, членом управи, заступником голови, а потім головою Музею визвольної боротьби України та членом Історично-філософічного товариства у Празі. Саме до Яковліва як відомого представника української науки на еміграції та видатного громадського діяча зверталось у 1933–1934 рр. лондонське Прес-бюро з проханням надіслати статті до збірника «Україна і український народ».

З огляду на великий авторитет Яковліва його часто запрошували посередником у суперечках українських емігрантських кіл (зокрема у справі про звільнення з УВУ Д. Антоновича, В. Щербаківського та С. Наріжного через «відсутність професорських кваліфікацій»).

За кордоном він поринає у наукову роботу. Більше 30 років, живучи за межами батьківщини, він займається дослідженням її історії, підтримує за можливості зв'язки з науковими колами України.

Наприкінці квітня 1945 р. А. І. Яковлів покинув Прагу і виїхав до Західної Німеччини, а пізніше – до Бельгії, де продовжував займатися історією українського права.

У 1952 р. вчений переїхав до США і оселився у Нью-Йорку. Будучи дійсним членом і керівником правничої секції Української вільної Академії наук, він брав участь в усіх її засіданнях. Учений розгорнув активну публіцистичну діяльність, писав спогади про роботу Центральної Ради, дипломатичну службу міжнародну політику СРСР та ін.

Помер Андрій Іванович у Нью-Йорку 15 травня 1955 р. Поховано його на православному цвинтарі Саут-Баунд-Брук.

Ім'я Андрія Івановича Яковліва повернулося лише у вільну Україну, про яку він так мріяв. Його наукова спадщина надзвичайно цінна, але на жаль ще й досі не впорядкована.

У наш час відбуваються Яковлівські читання (Черкаси, 2000–2001 рр.), його ім'ям названо провулки у м. Черкасах та м. Чигирині, йому присвячені дослідження українських істориків та ін.

Андрій Іванович Яковлів належить до широкого кола вчених, які після поразки Української революції опинилися в еміграції, але все своє життя сподівалися на відновлення української державності, продовжували працювати на Україну. Він зажив слави як один з кращих юристів і істориків українського права.

Ще у студентські роки Андрій Яковлів почав займатися науковою діяльністю. Спочатку він досліджував київські архіви. Перша наукова праця була написана у 1901 році. Але його плідна праця розпочалась, коли він вступив до Українського наукового товариства і у 1907 році видав свої статті «Намісники, державці і старости господарського замку Черкаського у XV–XVI ст.» та з «З історії реєстрації українських козаків».

Працюючи юрисконсультом Київської міської управи та казенної палати, помічником присяжного повіреного, адвокатом округи Київської судової плати, викладає право у київських школах, продовжує друкувати статті у часописі «Україна», газеті «Рада», навіть під псевдонімом «А.Я.» [2, 265].

Плідну наукову діяльність вченого перериває революція, під час якої він розгортає активну громадсько-політичну діяльність. Але, як і більшості української інтелігенції, йому прийшлося залишити Батьківщину.

У еміграції він поринає в наукову, педагогічну та громадську діяльність. У Празі він видає підручники з різних галузей права. У цей період він цікавиться копними судами в Україні, українським звичаєвим правом, питанням договорів Росії і України 17–18 століть. Займається публіцистикою, зокрема болісно реагує на загибель С. В. Петлюри та видає статтю «Паризька трагедія».

У роки Другої світової війни А. І. Яковлів займався питанням магдебурзького права в Україні. Він співпрацював з німецьким професором Гьорлітцом та відновив переписку з Н. Полонською-Василенко, яка працювала у Центральному архіві в Києві. Вона вибрала йому 46 грамот на магдебурзьке право містам України. А. Яковлів очолив колектив істориків по підготовці видання. Відомо, що цей збірник був відправлений у Магдебург, але подальша доля праці невідома. У цей час вчений працює над монографією «Німецьке право в Україні і його вплив на українське право з XVI по XIX ст.», яка була видана німецькою мовою у 1942 році.

Після війни вчений переїжджає до Бельгії, а потім у США. Будучи дійсним членом і керівником правничої секції Української вільної Академії наук, він брав участь в усіх її засіданнях виголошував власні доповіді, які потім публікувалися у «Аналах УВАН». Серед останніх капітальних праць Яковліва була книга 1954 р. «Договір гетьмана Богдана Хмельницького з московським царем Олексієм Михайловичем 1654 року». У низці праць, присвячених московсько-українським взаєминам XVII ст., А. І. Яковлів відстоює погляд, що Переяславська угода утворила своєрідні васальні взаємини типу протекторату між Росією і Україною, що у наш час взято за основу.

Наукова спадщина Андрія Яковліва досить значна. Його праці виходили українською, російською, французькою, німецькою, англійською мовами.

Частина особистого архіву Яковліва, що знаходилася у Празі і була здана ним для зберігання до Музею визвольної боротьби України, у 1945 р. була вивезена до СРСР. Лише вісім рукописів збереглися у ЦДАВО України. Поки що архів А. І. Яковліва у Києві недоступний для дослідників. Частина листування та документів науково-громадської діяльності вченого залишилася у Празі і нещодавно віднайдена у Національному архіві Чехо-Словаччини. Рукописи рефератів Яковліва знаходяться в архіві Української вільної Академії наук (Нью-Йорк).

Особистий архів Яковліва останніх років життя зберігала його дочка Галина Тимошенко. Згідно з конфіденційними даними, після смерті батька вона втратила розум і спалила папери Яковліва, зокрема надзвичайно цінні його спомини.

Досліджуючи життя та діяльність видатного земляка, уродженця міста Чигирин Андрія Івановича Яковліва, ми дійшли висновку, що він належить до чи-

сла найбільш яскравих постатей доби Української революції. Він був справжнім патріотом, представником української еліти, відданим борцем за створення української держави. Це був учений, професор (1928 р.), історик українського права, найавторитетніший серед українських правників за кордоном. Він плідно працював на різних керівних посадах у Києві, брав активну участь у громадському житті і був обраний в Українську Центральну Раду, в якій очолював канцелярію, а після поразки УЦР стає главою уряду УНР, що перебуває у Празі. А. Яковлів проявив себе як грамотний знавець міжнародних відносин, дипломат. Був послом у Австрії, головою дипломатичної місії в Бельгії та Голландії, добирався включення Українського товариства Ліги Націй у всесвітню Лігу Націй.

Після поразки революції, опинившись в еміграції, продовжує активну громадську діяльність, викладає в Українському вільному університеті, очолює кафедру цивільного права і двічі обирається його ректором. Стає фундатором Музею визвольної боротьби України, різних товариств та навчальних закладів.

Наукова спадщина А. І. Яковліва дуже цінна, але на жаль до цього часу не вивчена і не упорядкована. Навіть деякі автори припускаються помилок у переліку його праць. З метою ознайомлення з працями А. Яковліва за часів незалежності України почалося їх перевидання та публікація в повному або скороченому обсязі.

Величезний публіцистичний доробок вченого. Він співробітничав з багатьма виданнями. У останні роки життя він друкувався в газеті «Свобода». Його стаття про історію Чигирини «Чигирин колись і тепер» 1955 року – це одна з останніх статей, між рядками якої простежується туга за Батьківщиною [3].

Дуже мало відомостей про особисте життя діяча та його родину, адже його особисті спогади не збереглися. Багато матеріалів та праць А. І. Яковліва знаходяться в архівах, які поки що недоступні.

Список використаних джерел

1. Верстюк В. Ф. Діячі Української Центральної Ради: бібліогр. довід. / В. Ф. Верстюк, Т. С. Осташко. – К., 1998. – С. 203–204.
2. Петрик А. Андрій Яковлів (1872–1955): нарис життя та діяльності / А. Петрик // Український історичний збірник. – К. : Інститут історії України НАН України. – 2011. – Вип.14. – С. 261–270.
3. Петрик А. Публіцистичний аспект інтелектуальної спадщини А. Яковліва / А. Петрик. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/4/77.pdf>.
4. Трощинська О. Андрій Яковлів / О. Трощинська // Чигиринські вісті. – 2007. – 11 груд. – С. 3.
5. Ульяновський В. Історик права і громадський діяч / В. Ульяновський. – К. : Старовина. – 1994. – №5. – С. 8–10.
6. https://uk.wikipedia.org/wiki/Яковлів_Андрій_Іванович.
7. https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_прем'єр-міністрів_України.
8. <http://izbornyk.org.ua/cultur/cult36.htm>.

М. В. Капуста,
учениця 8-а класу
Чигиринський НВК І-ІІІ ст. №2

ДО ІСТОРИЧНОГО ПОРТРЕТУ ПОЛКОВНИКА ЛАВРІНА КАПУСТИ

Жодна, навіть найгеніальніша людина не може діяти самотужки. Для звершення великих справ завжди потрібна підтримка друзів, соратників, однодумців. Гетьману Богдану Хмельницькому судилася велика, але складна, повна випробувань та втрат доля, яка наділила його не лише запеклими ворогами, підступними зрадниками, а і справжніми бойовими товаришами та вірними друзями. Серед таких в першу чергу слід згадати ім'я Лавріна Капусти.

Полковник Лаврін Капуста був особистістю непересічною, добре розвинутий фізично, прекрасно володів зброєю, в ньому вдало поєдналися неординарні розумові здібності та блискуча на той час освіта, таланти стратега і дипломата, господарника і розвідника, державного радника та особистого друга гетьмана. На жаль, на сьогоднішній день маємо досить скупі та обмежені відомості про діяльність Лавріна Капусти, та це і не дивно, адже розвідувальні служби завжди були засекречені та втаємничені. З тої ж самої причини ще обмеженішою є дані щодо його особистого життя. І саме тому в більшості історичних джерел зустрічаємо одну і ту ж саму інформацію.

На сьогоднішній день нез'ясованим залишається питання щодо родоводу полковника. Вважається, що Л. Капуста походить з українського шляхетського роду Капуст з гербом «Стремено» [2, 286], яких дослідники відносять до князів невстановленого походження [3, 331], і які, зважаючи на порубіжне місцезонавання їх вотчинних земель, могли бути вихідцями не з руської, а з ординської еліти [3, 86].

Істориками та біографами не встановлено роки життя Лавріна Капусти. В історичних документах його ім'я зустрічаємо в період з 1648 по 1657 роки. Зокрема, в Реєстрі Війська Запорозького ім'я городового отамана Лавріна Капусти фігурує з 1649 року, на той час він числиться в складі Осавульського куреня Чигиринського полку – елітного підрозділу найдобірнішої військової частини. У цьому ж реєстрі зустрічаємо імена Василя (Васка) і Пархома Капустенків, які цілком вірогідно могли бути синами отамана [1].

Аналізуючи діяльність Лавріна Капусти, можна зробити висновки про те, що він отримав блискучу освіту. В якому саме з освітніх закладів він навчався достеменно невідомо. На сьогоднішній день маємо лише згадки про те, що батько чи якийсь близький родич Лавріна значився у списках студентів Болонського університету. Але згідно з традиціями того часу, в одному університеті навчалися цілими сімейними династіями, тож цілком вірогідно, що і сам Лаврін міг бути студентом Болонського університету [1]. О. Скрипник у своїй роботі

висловлює припущення про те, що майбутній гетьман Богдан Хмельницький та Лаврін Капушта могли бути знайомі ще з часів навчання у єзуїтському колегіумі у Львові, а їхні батьки могли бути знайомими ще раніше. Зокрема, про полковника говорили, що він «знає стільки мов, скільки й сам Богдан», «бував з гетьманом ще у Франції» (мабуть, малася на увазі участь козаків на прохання французького короля у битві під Дюнкерком) [4] .

Цікаво, що з часом, поряд з відсутністю реальної інформації, ім'я Лавріна Капусти обростало різноманітними вигадками та легендами. Так на просторах інтернету можна зустріти інформацію про те, що в мемуарах кардинала Рішельє, який був одним із засновників та кураторів розвідшкіл для підготовки резидентів та агентів з дітей – сиріт, є інформація про одного з його особистих та улюблених студентів – Лавріна Капушту [5] .

Як вже наголошувалося раніше, документальні згадки про Л. Капушту відносяться до періоду з 1648 по 1657 роки, і, мабуть, саме даний період варто вважати найактивнішим та найбільш плідним у його житті.

Стрімко зростає його кар'єра полководця. Саме він командував козацькими загонами під час битв під Жовтими Водами, Корсунем та Пилявцями. У жовтні 1648 року козацький корпус під орудою полковника Лавріна Капусти здійснив похід на Городок та допоміг місцевим жителям знищити шляхетську заставу, а також під Перемишль.

Добре виявив себе полковник Капушта і як господарник. У лютому 1649 р. Б. Хмельницький призначає його суботівським городовим отаманом, а згодом і чигиринським городовим отаманом. В цей період Лаврін Капушта відав будівництвом нових та ремонтом старих замкових укріплень, розташуванням іноземних делегацій, організацією особистої безпеки гетьмана Хмельницького [2, 288].

Окремою сторінкою діяльності Лавріна Капусти була дипломатія. Богдан Сушинський вважає, що відтоді, як Лаврін Капушта став суботівським городовим отаманом, він цілком віддався справі організації таємної служби гетьмана та дипломатії, виконував обов'язки посла з особливих доручень та обов'язки міністра іноземних справ. Саме він двічі очолював українське посольство до Москви у 1653 році та двічі до Стамбула (квітень 1656 року та травень 1657 року) [2, 292; 6, 369 – 370] . І саме Л. Капусті випало донести до Хмельницького повідомлення про згоду Земського собору на військово-політичний союз між Московським царством і Військом Запорізьким [6,370].

Дипломатичні та господарчі клопоти не заважали Л. Капусті виконувати своє головне завдання – займатися справами особистої безпеки гетьмана. На мою думку, саме тому розвідувальна діяльність Лавріна Капусти викликає найбільше зацікавлення дослідників. Інтерес цей обумовлений, в першу чергу, тим, що розвідка та контррозвідка часів Богдана Хмельницького досягла високого професійного рівня, була одною з найбільш підготовлених та дієвих у Європі.

Так, майже в усіх воєнних кампаніях (за винятком Охматівської в січні 1655 р.) розвідувальні служби гетьмана завжди вчасно і точно встановлювали місце дислокації та маршрут просування ворога, а також створювали всі умови,

що супротивник не мав аналогічної інформації про козацьке військо. В підтвердження цього Валерій Степанков у своїй роботі «Розвідка і контррозвідка Богдана Великого (1648–1657 рр.)» наводить слова С. Лянцкоронського з універсалу жовнірів середини червня 1649 р., в якому той попереджає, що Хмельницького «швидше під обозом нашим побачимо, а ніж про нього почуємо».

На ворожій території, зокрема у Варшаві та Вільно, активно діяла агентурна мережа, яка вчасно поставляла Богдану Хмельницькому інформацію політичного характеру. Про дієвість гетьманської контррозвідки свідчить і той факт, що 12 грудня 1650 року за участю самого польського короля Яна II Казимира відбулася таємна нарада, присвячена лише питанню протидії козацькій зовнішній розвідці. На нараді було заслухано звіт ротмістра Воронича, який під виглядом посла збирав секретні відомості у Чигирині. Зокрема, Воронич повідомив, що Хмельницький має своїх шпигунів повсюди, навіть у Венеції, і намагається таким чином впливати на події в Польщі та Московії [7].

Прагнучи обезголовити визвольний рух українського народу, у 1649 році польський король навіть призначив велику грошову винагороду за голову Хмельницького. Тож не дивно, що противниками Б. Хмельницького було організовано чимало замахів на його життя. Серед них особливо вирізняються своєю підступністю два, адже в них були задіяні близькі, а іноді і рідні гетьмана, що зрадили його.

Ці замаху були викриті і вчасно знешкоджені. На думку автора, саме завдяки Лавріну Капусті. Так у листопаді 1653 року було розкрито змову козацького старшини Миколи Федоровича. Достеменно невідомо, як Микола Федорович схилився до зради, адже перед цим він зі своїми козаками під орудою Тимоша Хмельницького героїчно захищав фортецю Сучаву, а після смерті Тимоша Федорович особисто очолив оборону міста. Пішовши на змову з поляками, Федорович осів у Корсуні та готувався до замаху. Але розвідслужба гетьмана вчасно викрила змову. Сам Лаврін Капуста заарештував Федоровича в Корсуні та привіз до Суботова, де його після допиту було страчено [2, 289].

Намагаючись позбутися Хмельницького, поляки почали діяти через його дружину Мотрону (Олену), що була колишньою дружиною підстарости Чаплинського. Служба безпеки гетьмана перехопила кілька листів Чаплинського до Олени, в яких він пропонував їй спустошити скарбницю та отруїти гетьмана. Під час допиту з застосуванням тортур, який проводив син гетьмана Тиміш, Олена у всьому зізналася. За наказом Тимоша мачуху та ще шістьох причетних до замаху на гетьмана осіб повісили на воротах маєтку Хмельницьких у Суботові [6, 370].

В кінці хочеться зупинитися ще на одній історичній таємниці, яка також пов'язана з іменем Лавріна Капусти. Мова йде про перепоховання тіла Богдана Хмельницького.

За версією польських істориків, тіла Богдана Хмельницького та його сина Тимоша після спалення Іллінської церкви у селі Суботові (там вони були поховані) польським гетьманом Стефаном Чернецьким у 1663 році були «викинуті, спалені, заряджені в гармату і вистріляні».

Однією з версій, яка пояснює зникнення тіла гетьмана Хмельницького з Іллінської церкви у Суботові, де він був похований, є його перепоховання Лавріном Капустою. Лаврін Капуста усвідомлював загрозу наруги над тілом Богдана Хмельницького. Тож після смерті гетьмана він перепоховав його, про що знали дуже обмежене коло осіб. Серед достовірних фактів, які підсилюють цю версію є те, що у результаті розкопок, проведених у стінах Іллінської церкви на початку 1970-х рр., у фундаменті церкви навпроти поховання виявлено пролом. Найімовірнішими місцями перепоховання праху Хмельницького називають підземелля Замкової гори у м. Чигирин та Семидубову гору у селі Івківці, яка розташована неподалік Суботова [7].

Цікаву версію перепоховання тіла Б. Хмельницького обґрунтував письменник В. Заліський. Він вважає, що тіло Богдана Хмельницького на другий день після його поховання (він помер 23 липня, а похований 27 серпня (за старим стилем) 1657 року, тіло було забальзамоване та поховане через місяць) було таємно викопане і перепоховане в одній із печер Чигиринської гори. Про це місце, можливо, знав лише Лаврін Капуста і декілька найближчих людей з оточення гетьмана. Маючи на той час таку розвідку та систему шифрування, така людина не могла лишити слід чи далеко відійти від могили свого соратника. Тому після смерті гетьмана Лаврін Капуста став ченцем Миколаївського монастиря поблизу Чигирини (монастир був розташований на території сучасного села Медведівка і був зруйнований у 30-х роках ХХ ст.). Саме у цьому монастирі знаходилися старовинні малюнки та портрет Богдана Хмельницького роботи Де ля Фліза, і вони наштовхнули дослідників на думку про можливе місце поховання гетьмана. Зі слів старожилів, цей портрет висів у церкві і до нього «дуже бережно ставилися». Дослідник припускає, що візуальні співпадіння деталей малюнків та портрету свідчать про те, що таким чином Лаврін Капуста зашифрував місце поховання Богдана Хмельницького. Про таємний зв'язок місця поховання гетьмана та Миколаївського монастиря свідчить те, що зображення кам'яного хреста поблизу церкви у Суботові майже повністю збігається із планом собору (план Миколаївського собору за Г. Павлуцьким). Є також очевидні співпадіння між портретом Богдана Хмельницького із фрагментом малюнка Чигирини з Літопису Самійла Величка: деталі портрета збігаються з конкретним місцем на малюнку Чигирини (ландшафт і гармата). Так траєкторія польоту ядра однієї з гармат на малюнку з Літопису Самійла Величка (всього їх чотири) і вказує на місце заховання Богдана Хмельницького, а літери на малюнку вказують на якийсь невідомий шифр, літера К на карті означає гору у місті Чигирині, на якій зараз стоїть пам'ятник Богдану Хмельницькому.

Ключем до повної розгадки місця поховання українського Гетьмана, на думку дослідника, є Євангеліє, датоване 1640 роком, яким користувався Лаврін Капуста і яке зберігалось у Миколаївському монастирі. Він припускає, що ця книга донедавна зберігалася у бібліотеці одного з жителів села Медведівка Філоненка, який за радянських часів працював у НКВД і при зруйнуванні монастиря забрав багато старовинних книг додому. Зараз ця книга можливо зберігається у когось із родичів цього чоловіка (сам він помер) [8].

Власне на подіях 1657 року згадки про діяльність Лавріна Капусти в історичних документах обриваються – його дипломатична місія до турецького султана весною 1657 року є останнім, що достеменно відомо про нього. Хоча зі смертю Богдана Хмельницького слід Лавріна Капусти зникає з історичних документів, навряд чи він зникає з історії. Останнім часом його ім'я не тільки не забувається, а згадується все частіше. Практично повна відсутність особистої інформації з надлишком компенсується міфами та легендами. З'являються нові історичні дослідження та художні твори, в яких полковник Лаврін Капуста постає перед нами не лише досвідченим та мудрим державним діячем, хоробрим воїном, а і казковим козаком – характерником, здатним творити надприродні дива. На мою ж думку, Лаврін Капуста був справді непересічною особистістю, в особі якої поєдналися такі чесноти, як гострий розум, всебічні та ґрунтовні знання, фізична сила, вірність, честь та відвага. Він був вмілим полководцем, добрим господарником, прекрасним дипломатом та талановитим розвідником. Саме завдяки Лавріну Капусті розвідка та контррозвідка часів Б. Хмельницького стає одною з найкращих у Європі. Таким чином, враховуючи широкий спектр діяльності Лавріна Капусти як полководця, господарника, дипломата, розвідника та особистого охоронця і друга гетьмана, можна зробити висновок, що ця людина відігравала значну роль в політикумі того часу та мала вплив на хід історичних подій.

Список використаних джерел

1. Всеукраїнська електронна енциклопедія Лаврін Капуста (17 ст.) <http://xn----7sbnbacaxoeehuadjsh3b6fzj4f.xn--j1amh/%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%80%D1%96%D0%BD-%D0%BA%D0%B0%D0%BF%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B0-17-%D1%81%D1%82/>
2. Гугля В Лаврін Капуста – один з найближчих соратників Богдана Хмельницького / В. Гугля // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні // Збірник наукових праць. – Вип. 20. – Ч. I. – К. : вид-во Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK. – 2011. – 548 с.
3. Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – К. : Наукова думка. – 1993. – 416 с.
4. Скрипник О. Розвідники, народжені в Україні / О. Скрипник. – К. : Ярослав Вал. – 2011. – 624 с. : іл. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.szru.gov.ua/UserFiles/books/book_3.pdf
5. Литературный форум. В вихре времен [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mahrov.4bb.ru/viewtopic.php?id=7519>
6. Сушинський Б. Козацькі вожді України. Історія України в образах її вождів та полководців XV–XIX ст. Історичне ессе. – О. : вид-во Альфа-Омега. – 1998. – 687 с.
7. Вікіпедія Вільна енциклопедія Лаврін Капуста https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%B0%D0%B2%D1%80%D1%96%D0%BD_%D0%9A%D0%B0%D0%BF%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B0
8. <http://www.national.org.ua/library/perep.html> web-джерело : UNIAN, 14.01.2004.

А. С. Євона,
учениця ІІ класу
Чигиринський НВК І-ІІІ ст. № 2

ЖИТТЄВИЙ ТА ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ЗАСЛУЖЕНОГО ПРАЦІВНИКА КУЛЬТУРИ УРСР ЧЕКАЛЯ АНАТОЛІЯ МИКОЛАЙОВИЧА

Минуло багато років, та Україна й до сих пір є однією з найспівучіших країн. Багато легенд, повістей складено про талант України – співучість. Безперечно важливим аспектом для України завжди була мелодійність, адже пісні завжди були неперевершеним творінням, в якому відображалася вся людська душа. Як говорив Фрідріх Боденштедт: «Ні в якій іншій країні дерево народної поезії не дало таких величезних плодів, ніде дух народу не виявився в піснях так жваво й правдиво, як в українців... Справді, народ, який міг співати такі пісні і милуватися ними, не міг стояти на низькому рівні освіти».

Незважаючи на те, що на протязі багатьох років Україна перебувала під владою інших держав, головню ціллю яких було тотальне знищення української культури та, в загальному, самостійництва України. Проте, історію нашого народу все ж врятували так звані пісні, які відображали традиції, коріння українців. Завдяки пісням, які співали і вигадували селяни, а пісні в той час переважно складалися при роботі на полі, показуючи традиції та розповідаючи історію – не забулася Україна, не забулася українська мова, а ці пісні принесли національну свідомість до українців та дали змогу протестувати проти неволі, боротися за незалежну Україну.

«Чигиринщина – славетна гетьманська столиця, яка зачаровує своєю красою та барвистістю. Навколишня краса цього міста народжує в серці пісню. А чигиринці з давніх-давен закохані в пісню», – саме так пише Кучман Микола про Чигиринщину.

Історія мистецтва на Чигиринщині починається ще з становлення українського народу, якому завжди було притаманне відчуття стилю, творчості. Проте, завдяки одній людині, музичне мистецтво на Чигиринщині починає неймовірно розвиватися і саме тому зараз ми маємо велику славу про наш співочий край – Чигирин. Цією людиною є Анатолій Миколайович Чекаль. Саме він допоміг музичному мистецтву на Чигиринщині досягти нового етапу в своєму розвитку.

Академічний хор стає самодіяльним народним хором завдяки Чекалю Анатолію Миколайовичу, і саме ця подія стає найвидатнішою в музичному розвитку Чигиринщини і Черкащини. Прибуття в місто Чигирин Анатолія Чекаля надає новий подих пісенному розквіту, створенню хору, який пізніше буде знати не тільки вся Україна, але й багато іноземних держав.

Численні біографічні дані свідчать, що народився Чекаль Анатолій Миколайович 1 грудня 1937 року в селі Райгород Кам'янського району Черкаської області у звичайній селянській сім'ї. Освіту Анатолій Чекаль отримав в Київському музичному училищі імені Глієра. Свій великий талант він застосував ли-

ше в 1959 році в Чигиринському районному Будинку Культури, де працював керівником хорового колективу [1, 120]. Також, він одночасно працював викладачем Чигиринської дитячої музичної школи, про це свідчать дані з інтерв'ю з Висотою Миколою Івановичем: «Чекаль Анатолій Миколайович був моїм учителем. Заслужений працівник культури, один з кращих хормейстерів Черкащини, музикант і композитор. Стояв біля витоків створення Чигиринського народного хору. Чесний, принциповий, надзвичайно талановитий.» [9]. Проаналізувавши інформацію, можна сказати, що Чекаль був фанатиком в даній справі, про це свідчить Кучман Микола Маркіянович «Він з великим ентузіазмом взявся за роботу. Спочатку працював з академічним хором, а через кілька місяців при допомозі своїх друзів по роботі створив ансамбль народної пісні» [8, 2]. Отже, Чекаль Анатолій Миколайович і справді любив свою справу це ми можемо побачити в численних спогадах людей, які мали змогу з ним співпрацювати. Пізніше, свідки діяльності Чекаля Анатолія розповідали про те, що саме через любов до цієї справи хор, який був утворений, досяг такого успіху.

Оскільки Анатолій Миколайович жив в місті Чигирин, то тут він і зустрів своє кохання, згодом одружився. Мав 3 дітей: Наталя народилася 24.04.1960 р., Сергій народився 27.10.1962 р., Олег – 20.03.1966 р. Його дружина Тамара, хоч і мала іншу освіту, проте, як і чоловік полюбляла співати, мала чарівний голос, часто брала участь у діяльності хору та декілька разів бувала його солісткою [3, 318].

Під час досліджень вдалося встановити, що в 1961 році самодіяльні митці брали участь в обласному огляді-конкурсі художньої самодіяльності, присвяченому 100-річчю з дня смерті Т. Г. Шевченка, а в 1964 р. в республіканському огляді-конкурсі, присвяченому 150-річчю від дня народження великого Кобзаря. Хоровий колектив став лауреатом оглядів. В 1964 році хор виступав в м. Каневі на Тарасовій горі. Після численних концертів у 1965 році Анатолію Миколайовичу присвоєно почесне звання «Заслужений працівник культури УРСР», а пізніше в 1967 році хору було присвоєно почесне звання «Народний самодіяльний». В цьому ж році на фестивалі Великого Жовтня колектив отримав диплом III-го ступеня і бронзову медаль [7, 1].

Після такої успішної діяльності і численних виступів до хору почало приєднувалось все більше і більше нових хористів. Хор постійно розвивався. А. Чекаль розумів, що потрібно створювати власні оригінальні пісні, які б більше зацікавили слухачів, тому незабаром були написані перші пісні такі, як: «Йде весна над нивами» на музику А. Філіпенка, «Краю мій рідний» на музику К. Домініченка, «Ой у полі конопельки» в обробці І. Запороженка, «Завітайте до нас» на музику А. Філіпенка, «Не шуми, калинонько» на музику І. Шамо [7, 1].

Держава високо оцінила значний особистий внесок Чекаля А. М. у розвиток хорового мистецтва. Указом Президії Верховної Ради України в 1969 році йому було присвоєно почесне звання «Заслужений працівник культури УРСР» [2, 1]. В Чигиринській районній бібліотеці зберігаються численні нагороди колективу під керівництвом Анатолія Чекаля. Під час переглядання нагород ми дійшли висновку, що за період 19701 – 977 рр. колектив завдяки А. М. Чекалю виборов три золоті медалі, як переможець республіканських фестивалів та I-го Всесоюзного фестивалю самодіяльної народної творчості. Також на фестивалі на честь 100-річчя з

дня народження В. І. Леніна колектив здобув звання лауреата республіканського фестивалю, диплом I-го ступеню та золоту медаль. У 1972 році на фестивалі, присвяченому 50-річчю утворенню СРСР, колектив здобуває звання лауреата та золоту медаль. Наступного 1973 року – за заслуги в розвитку народного самодіяльного мистецтва та активну участь у республіканському фестивалі самодіяльного мистецтва, присвяченого 50-річчю утворенню СРСР, самодіяльний народний хор нагороджено Грамотою Президії Верховної Ради УРСР [7, 1].

Згодом хоролий колектив здобуває велику прихильність слухачів. Фірмою «Мелодія» було випущено серію довгограючих платівок із записами 4-х пісень у виконанні хору: «Чигиринська рідна сторона», «Пісня з серця просить-ся» на музику А. Чекаля, «Чигиринські частівки» на музику і слова Ю. Божора, «Пісня про козака Нечая».

За часів керівництва Чекаля колектив неодноразово показував своє мистецтво глядачам українського телебачення, зокрема в програмі «Сонячні кларнети». Знову на теренах 1979 року хор був учасником обласного фестивалю, присвяченого 325-річчю возз'єднання України з Росією. Та і на цьому діяльність хору не припинилася, а навпаки ще більше розквітала. Незабаром народний хор – активний учасник Всесоюзного огляду, присвяченого 40-річчю перемоги у Великій Вітчизняній війні, а також II-го і III-го Всесоюзних фестивалів самодіяльної народної творчості. У 1982 році колектив брав участь в концерті майстрів мистецтв і художніх колективів Черкаської області, що проходив в м. Київ в Палаці культури «Україна». Через певний період відпочинку хор, на чолі з А. Чекалем, знову береться до справи і вже з новою програмою колектив виступив на літературно-мистецькому святі «В сім'ї вольній, новій...», присвяченому 175-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка [8, 2].

Більшість пісень, написаних А. Чекалем, оспівують Чигиринщину. В цих піснях проявлено любов до рідного краю, до його місцевості, природи. Анатолій Миколайович був тісно пов'язаний з учасником хору Ю. Божором. Вдвох вони написали більше десяти пісенних творів, а у 1967 р. у виконанні хору вперше прозвучала добре відома чигиринцям пісня «Чигиринська рідна сторона» на слова і мелодію Юрія Божора, музична обробка Анатолія Чекаля.

*«Вийду я на гору в світанкову пору
Навкруги прозора далина
Доки зір сягає, в срібних росах сяє
Чигиринська рідна сторона»*

Саме цією піснею розпочиналися всі концерти народного хору, возвеличуючи славетний рідний край. Учасники хору безперечно вважали цю пісню своєю візиткою. Також однією з найвідоміших пісень колективу є пісні А. Чекаля на слова Ю. Божора «Чигиринські частівки» та «Холодноярський монумент». Обов'язково в програмі виступу хору лунали такі пісні: «Цвіте наш край», «Крізь століття» на музику А. Чекаля [11, 3].

На жаль, 1 червня 1991 року, у розквіті творчих сил, Анатолій Чекаль пішов з життя. Все життя Анатолій Миколайович присвятив музиці, своєму покликанню. Він впевнено слідував своєму серцю і завдяки цьому зміг підняти народний хор в Чигирині на високу гілку розвитку. Саме завдяки Анатолію Чекалю досягнуто ве-

личесних успіхів у даній діяльності. Анатолій Чекаль не тільки залишив великий внесок у розвиток народного хору, але й прославив Чигирин та всю Черкащину. Безперечно, це та людина, про яку потрібно говорити і пам'ятати.

Пам'ятають про Анатолія Чекаля не тільки чигиринці, а й його діти та дружина. А особливо донька – Чекаль Наталія, яка продовжила шлях батька. Зараз вона живе в м. Райгород, де народився її батько. Вона є керівником ансамблю «Металург». В 2015 році брала участь в ХІ обласному фестивалі «Родинні скарби Кіровоградщини», де перемогла в номінації «сімейний дует» [6]. Зараз разом з своїм ансамблем приймає активну участь в різних фестивалях [5]. Щодо двох інших синів Анатолія Миколайовича, то зараз Олег Чекаль проживає разом зі своєю матір'ю в м. Новомосковськ Дніпропетровської області. А про брата Олега, Сергія Чекаля майже немає інформації. Він зник 2012 року, попередивши матір про те, що збирається їхати на заробітки в Москву. Олег Чекаль розшукує свого брата з 2012 року, але поки що всі пошуки безуспішні [4]. Незважаючи на це, Олег Чекаль та його матір Тамара Чекаль й досі пам'ятають талановитого композитора батька та чоловіка.

Отже, як говорив Оскар Уайлд: «Люди живуть тільки тому, що можуть забувати минуле. Але є речі, які потрібно пам'ятати завжди». Саме тому потрібно пам'ятати визначних людей, визначні події, бо так чи інакше вони стосуються кожного з нас.

Список використаних джерел

1. Бушин М. І, Лазуренко В. М, Черкаський край в особах 1941 – 2001. Чигиринщина. Черкаси: Відлуння-Плюс, 2003. – 304 с.
2. Газета «Чигиринські вісті» 12.12.2014.
3. Лазуренко В. М. Історія Черкащини (з найдавніших часів до сьогодення): навч. посіб. – Черкаси: «Ваш Дім», 2004. – 456 с.
4. SPR. – Режим доступу: http://www.spr.ua/forum_vyvod.php?id_tema=2153174
5. Відділ культури, туризму та культурної спадщини Голованівської районної державної адміністрації – Режим доступу: <https://sites.google.com/site/gulkultura/novini>
6. Кіровоградський обласний центр народної творчості – Режим доступу: http://kocnt.at.ua/publ/xxii_kalinovij_spiv_vidbuvsja/1-1-0-246
7. З історії Чигиринського самодіяльного народного хору. м. Чигирин, районний Будинок Культури.
8. Газета «Чигиринські вісті» 01.02.2013.
9. Режим доступу: <http://gymnaz.in.ua/utumrea/Микола+іванович+висота+—+народний+композитор,+поет,+музикант+пискун+Юлія+Миколаївнаa/main.html>
10. Книга Пошани Чигиринського самодіяльного народного хору. м. Чигирин, районний Будинок Культури.
11. Кучман М. М. Гордість Чигиринського краю.

А. О. Замша,
учениця 9-Б класу
Чигиринський НВК І-ІІІ ст. № 2

**СИН СВОЄЇ ЗЕМЛІ
(КОНОПКО ДМИТРО ЮХИМОВИЧ –
ЗАСЛУЖЕНИЙ АГРОНОМ УКРАЇНИ)**

Споконвіку довелося людям майстерно володіти і знаряддями праці, і зброєю, щоб і хліб ростити, і захищати рідну землю від чужинців. Найбільший скарб – люди, вмілі, хоробрі в бою, й невтомні у праці. Імена багатьох чигиринців, і тих, хто пов'язав з Чигиринщиною свою долю, знані далеко за межами краю, ними гордяться вдячні нащадки Богдана. Життєвий шлях кожного з них є прикладом патріотизму і самовідданої праці на благо народу і держави.

Серед цих шанованих людей є мій земляк, учасник війни, інвалід І групи, ветеран праці, заслужений агроном України – Конопко Дмитро Юхимович. Крім високих нагород і почесних звань Дмитро Юхимович заслужив повагу земляків своєю неординарністю, особистісною вирізненістю серед інших.

Конопко Дмитро Юхимович народився 3 листопада 1922 р. Це значило, що не минув він страшної війни, не обійшло його та його сім'ю лихоліття тих страшних років. Його знають у Чигиринському районі чимало людей. Усі його діди-прадіди були великими господарями. І їхній нащадок у своєму житті багато разів гідно довів, що успадкував це неабияке вміння – ходити коло землі. Його батько Юхим Олексійович (1892 – 1944 рр.) був ковалем. Повага до хліборобської праці у нього була надзвичайна. Слово «агроном» вимовлялося з гордістю. Ковалюючи, батько Дмитра Юхимовича все робив на совість. Крім щирої подяки людей мав звання стахановця. До працьовитості привчав і дітей. Мати – Катерина Дмитрівна (1900 – 1976 рр.), була домогосподаркою, гордилася своїми дітьми і дуже хотіла бачити їх вченими.

Дмитро у 1937 році закінчив сім класів місцевої школи, потім вступив до Завадівського агрономічного технікуму. В технікумі вчився на «відмінно». І ось 1 липня 1941 року Дмитро Юхимович складає екзамен і одержує диплом агронома з відзнакою, а з ним і направлення на роботу в Березівську МТС, яку молодому спеціалісту, разом з старшими товаришами і керівниками, довелося відразу ж готувати до евакуації. На простори Одещини повзли гітлерівські орди, шаленіла війна. Мрію про працю на виплеканому полі мусив відкласти. В серпні 1941 року в місто вступили фашисти... Батько пішов на фронт у другу мобілізацію, в першу – брали молодих, в другу – старших по віку, до 55 років. Дмитра в армію служити не взяли, дали білий білет по статті 114"Б" Розкладу хвороб НКО СРСР – тобто через короткозорість, а окуляри тоді ще не носили. Восени 1941 року батько Юхим повернувся з полону. Разом із сином вони відкрили у м. Березівці на Одещині кузню, де заробляли на сяке-таке життя ковальським ремеслом.

В 1944 році, навесні, цією ж дорогою, тільки на захід, повз хату, де жила сім'я Конопків, гнали колони молодих хлопців і дівчат. Дивлячись на них, батько Юхим наважився вирядити сина в Одесу до родичів, аби він з ними перебував у катакомбах від полону (у родичів під хатою був вхід у катакомби). Проте, на станції Товарна м. Одеси потяг був закиданий бомбами. Всіх уцілілих захопили в полон. Серед них і Дмитра Конопка. Так почався його гіркий похід на захід. Він прикипів під вагоном, в якому приїхав з України. В цю мить у сусідній влучає бомба... «Коли я отямився, кругом все горіло, рвали снаряди, бігали обгорілі люди, птиця. Хотів я піднятися, але не зміг, бо колесом вагона, який злетів угору, а потім упав до шпали, було придавлено мою ліву ногу. Помацав її за стопу – вона бовтається, але кров не текла тому, що нога була притиснута ребордою колеса до шпали. Знайшли мене вже під вечір румунські солдати. Визволили з-під вагона, і я втратив свідомість», – згадує пережите, як моторошний сон Дмитро Конопко.

Та жорстока доля на тому не припинила своїх випробувань. Коли нині над усім цим замислюєшся, здається просто неймовірним витримати, пережити таке страхіття. Тому, хто стерпів на собі таке лихоліття, мабуть, уже ніякі кола пекла не страшні. І тут знову бомбардування Бухареста. І знову бомба влучає в будинок госпіталю. Відвалило частину корпусу і обвал пройшов через палату, де перебував поранений. «Залишилась частина підлоги і ліжко, на якому я лежав, все обрушилось, й було небо в руїнах. Довго я там лежав, все затихло – тільки дзюрчала вода з розбитих труб...» Як вижив тоді, зараз уже й сам не збагне.

Покалічений робітник є непотрібним хазяям. Тож почалися поневіряння двадцятидвохрічного Дмитра Конопка по концентраційних таборах. Спочатку довелося скуштувати табірної баланди у концтаборі № 95 у Верхній Сілезії, потім – у таборі калійного заводу поблизу німецького міста Блейхереедест. Згодом, Дмитра Конопка разом з багатьма друзями по нещастю перегнали у концтабір «Дора» біля міста Нордгаузен, де у горах був підземний калійний завод.

Працювати доводилося по дванадцять годин на добу. А жили полонені, за словами колишнього в'язня, як тварини. Ввечері замертво падали на нари в бараці, а вранці – знову, під окрики наглядачів та свист нагайок – на непосильну роботу. Полонені виготовляли німецькі ракети ФАУ-1 та ФАУ-2.

Були серед в'язнів люди різних національностей, в основному – з європейських країн – греки, мадяри, югослави, румуни, поляки, ті, хто не корився гітлерівському режиму. А з українців – він один.

Уже через багато років Дмитро Конопко довідається, що на калійному заводі були секретні лабораторії по ракетобудуванню, а видобування калію було просто прикриттям. Від знищення в концтаборі «Дора» табірників врятувало втручання американських військ, яке сталося на початку квітня 1945 року. Саме 4 квітня стало для багатьох в'язнів концтабору «Дора» днем визволення. Техніка союзників прорвала колючу огорожу, а вони заціпеніло дивилися, все ще не вірячи, що пекло фашистської неволі залишилося позаду. Дмитру Юхимовичу довелося пройти фільтраційний табір, кілька перевірок радянської контррозвідки, аж поки в серпні 1945 року він дістався до рідної Березівки Одеської облас-

ті. Війна залишила свій чорний слід на долі їхньої родини. Під час одного з бомбардувань пошкодило будинок і, що найстрашніше, вбило батька і смертельно поранило сестру.

Відразу по приїзду, ледве оклигавши від важкої дороги, пішов працювати бухгалтером в МТС, а у вересні 1946 року став студентом агрономічного факультету Одеського сільськогосподарського інституту. З головою поринувши у студентське життя, зайнявши у ньому передові позиції, був обраний старостою групи, членом профкому інституту, головою каси студентської взаємодопомоги і головою інститутської продовольчої комісії. Та після закінчення першого курсу, відкликнувшись на заклик уряду зміцнювати села, одним з перших в інституті написав заяву з проханням направити його працювати на землі. Згідно розпорядження Кіровоградського облземвідділу був направлений в Чигиринську МТС, звідки його послали працювати агрономом в колгосп ім. Чапаєва с. Тарасівка Чигиринського району. «Хоч мені було тоді 25 років, але на вигляд мені було цілих 55. Люди казали, що приїхав працювати в Тарасівку агрономом якийсь старичок-інвалід. Такий вигляд я мав у голодовку 1947 року», – згадує Дмитро Юхимович.

Повернувся він до поля, яке стало йому і першими ліками, бо був агрономом не лише за освітою, а й за покликом серця. Ніколи не сидів на місці, а завжди старався добитися кращих результатів і це вдавалось. З землі молодим пагоном він зростає як фахівець, тут укорінювався як людина. В нелегкі повоєнні роки разом з іншими піднімав з руїн село, кривавими мозолями та наполегливим розумом творив майбутні врожаї. Жодного разу не схибив чесною душею і роботящими руками, не жалівся на інвалідність чи життєву втому, просто трудився на землі.

В 1947 році головою Тарасівського колгоспу стає Лука Петрович Скринько – добрий економіст, досвідчений господарник. З його приходом почалося становлення господарства, бо Лука Петрович умів і з людьми зв'язки налагоджувати, і «добувати» із землі копійку в колгоспну скарбницю. В ньому молодий агроном знайшов і наставника, і вчителя, і товариша.

Земля оброблялась кінями, волами і коровами колгоспників. Завдяки земляку, заступнику командира дивізії з далекого Калінінграда, в колгосп імені Чапаєва прислали по три локомотиви і трактори «Сталінці», косарки та інший сільгоспінвентар. А Чигиринська МТС до місцевої тракторної бригади направила чотири трактори СХТЗ, 2 «Універсали», які, цілодобово працюючи, обробляли землі сіл Тарасівка і Красносілля, Бужин, Тіньки, Шабельники.

Після укрупнення колективних господарств цих сіл в 50-их роках було утворено колгосп «Україна», який завдяки не останній ролі його головного агронома Дмитра Юхимовича Конопка, займав неодноразово передові позиції в районі та області.

Д. Ю. Конопко приділяв велику увагу родючості орної землі, використовуючи для цього всі місцеві ресурси і дідівські методи обробки насіння дощовою водою, внесенням гною, курячого помету, попелу та застосовуючи новітні технології – хімічний обробіток насіння, збагачення ґрунтів мінеральними добр-

ривами. Особливу увагу він приділяв сортам насіння сільськогосподарських культур. Так гордістю господарства був сорт еспарцету «Чигиринський», насіння якого тінчани здавали в державну комору: один центнер за вартістю трьох центнерів пшениці. В хатах-лабораторіях вирощували трихограму, яка допомагала в боротьбі із совкою. З року в рік в колгоспі «Україна» нарощувались врожаї, хоча господарство і пережило нелегкий процес «виходу на степ» після затоплення земель в руслі Кременчуцького водосховища. В 2009 році до 50-ї річниці з дня заснування села Тінки Дмитро Юхимович Конопко напише своє дослідження «Переселення. (1956 – 1958 рр.)». Було дуже важко, але люди перемогли, бо вірили в кращий добробут і в світле майбутнє. (дод.).

А з 1961 року в господарстві під керівництвом його головного агронома почали займатися дослідницькою роботою. В співпраці з видатними вченими селекціонерами того часу та науковими інститутами з полів господарства пішли у життя нові сорти.

Дмитро Юхимович налагоджував зв'язки з науковцями, привозив у Тінки з різних куточків держави елітне зерно. І сам експериментував. Дослідницька робота приносила результати і задоволення від них. І на лацкані піджака Дмитра Юхимовича з'явився орден Трудового Червоного прапора.

То були кращі роки його життя. Коли бажання, знання, сила й енергія, почуття відповідальності за долю господарства давали гарні результати.

Ладилось на роботі і дома. Його дружина, Ганна Василівна, вчителювала в Тінківській школі, підросли в їх сім'ї донька Тетяна і син Володимир.

Неспокійної вдачі головний агроном зав'язав дружні стосунки з працівниками Одеського Всесоюзного селекційно-генетичного інституту Ф. Г. Кириченком та П. Х. Гаркавим. З легкої руки Дмитра Юхимовича Конопка непогані врожаї дала пшениця. Та як кожному агроному, Конопку хотілося збирати ще вищі. Поліпшував агротехніку вирощування озимини і водночас шукав. Шукав нові сорти, був в інституті фізіології рослин, академіка Власюка. Приїхав збагачений цінними порадами. Був в академіка Лук'яненка на Кубані – теж не просто інтерес, а турбота про землю, про врожай послала його в дальню дорогу. Повернувся окрилений: в руках невеличкі пакуночки з насінням нових сортів «Кавказ» і «Аврора»

А таких надбавок, додаткових центнерів могло б і не бути, коли б не прагнення, не пошуки колгоспного агронома... Займалися в господарстві вирощуванням гібридної кукурудзи, використовуючи кращі рекомендації Дніпропетровського сільськогосподарського інституту кукурудзи. Впроваджували у виробництво югославські та угорські сорти, які давали урожай до 100 центнерів з гектара.

В 1972 році Дмитра Юхимовича Конопка за високі врожаї нагородили орденом Леніна і присвоїли високе звання «Заслужений агроном УРСР».

На базі колгоспу «Україна» часто проводили районні, обласні та всеукраїнські семінари, на яких вивчався досвід селекційної роботи. Тоді тінківське господарство часто відвідували іноземні гості, знайомилися з досягненнями українських хліборобів, якось завітали журналісти з Німеччини. Вони захоплю-

валися його енергією, знанням, інтуїцією, вмінням ходити біля землі. Цілий день їздили з Дмитром Юхимовичем по полях, а через якийсь час надіслали журнал (який, до речі, виходив кількома мовами світу, в тому числі й російською), в якому було опубліковано матеріал про нього, агронома з придніпровських Тіньок, під назвою « Чёртов парень ».

В невеличкому томику рукописних спогадів Дмитро Юхимович лише іноді згадує про недругів та тих, хто заважав роботі. Більше про тих, котрі були разом з ним на полі битви за врожай. У цих сторінках поряд із найдорожчими іменами дружини Ганни Василівни, дітей Тетяни і Володимира, внуків Сергія, Олекси та Владислава, правнуків Ані та Андрійка стоять імена його соратників, від простого їздового – до головного агронома району, від комбайнера до академіка-селекціонера.

Невтомна трудівниця від землі, заслужений працівник від сільського господарства Предвічна (Іщенко) Ніна Петрівна, жителька села Тіньок Чигиринського району, з повагою і пошаною згадує Дмитра Юхимовича Конопка. Народжена за півроку до першого воєнного літа, Ніна Петрівна пройшла нелегкими стежками осиротілого дитинства, серед воронок, залишених фашистськими заїдами на рідній землі. Починала ланковою комсомольсько-молодіжної ланки, обиралась головою сільської ради, секретарем партійної організації, довгий час працювала бригадиром бригади № 2 колгоспу «Україна», вона постійно відчувала впевнене плече старшого наставника і поради Дмитра Юхимовича, якому, як і їй, нинішньої весни присвоїли звання почесних громадян села.

Він твердо стоїть на ногах, бо то лише фізично він опирається на милицю, а душа його завжди в польоті життєвої мудрості, вагомих спогадів та яскравих мрій. Такий він – людина з великої літери – Дмитро Юхимович Конопко – Заслужений агроном України, кавалер Орденів Леніна та Трудового Червоного прапора, нагороджений медаллю «За доблесний труд» та Малою Золотою медаллю Виставки досягнень народного господарства колишнього Радянського Союзу.

Тривалість його безперервного трудового стажу становить шістдесят років! Тому молодшим фахівцям дуже необхідною була його підтримка, досвід, високий професіоналізм. Будучи з ранньої молодості лише на одній нозі він зумів розгорнути таку діяльність, на яку не часто здатні і абсолютно здорові люди. Серед цього наш герой визначив сам: «Любіть свою землю і людей! Бережіть її і підвищуйте родючість. Берегла земля-мати мене у лихоліття війни. І я обіцяв їй повернутись живим додому й віддячити своїм трудом. Я це виконав».

Дуже боліла душа старому агроному, за необроблені поля, безгосподарність і запустіння. Пригадує, скільки із життя поклав свого часу за цю землю. Та не дає нам Бог чомусь більше такого господаря, яким був він – Дмитро Юхимович Конопко. На привеликий жаль, свій життєвий шлях Конопко Дмитро Юхимович закінчив 23 квітня 2015р., як заслужений агроном України та велика постать нашої Батьківщини. Зберіглися для нас його мудрі слова: потрібно завжди бути першим і обов'язково допомагати іншим.

Конопко Дмитро Юхимович

Список використаних джерел

1. М. І. Бушин, В. М. Лазуренко. Черкаський край в особах 1941 – 2001. Чигиринщина, книга третя. Черкаси «Відлуння-Плюс», 2003.
2. Кривець О. «На волю був вихід один – через крематорій» пригадує колишній в'язень концтабору «Дора» Д. Ю. Конопко. Чигиринські вісті. 2001. 11 квітня.
3. Герасименко М. Не хлібом єдиним живе людина, істинно так, коли хліб на столі. Чигиринські вісті. 1999. 27 лютого
4. Газета «Правда». 1970. 24 грудня.
5. Газета «Сельская жизнь». 1975. 24 жовтня.
6. Журнал «Земледелие». № 4. 1975.
7. Журнал «Хлібороб України». № 4. 1972.
8. «Газета Черкаська правда» 1975 12 травня
9. Журнал «Наше Welt». НДР. № 4. 1972.
10. Відеоматеріали телеканалу «Рось».
11. Власні польові дослідження автора.
12. Болгов В. В., Болгов І. В. Хто є хто на Черкащині. Видатні земляки. Українське наукове товариство геральдики, товарного знаку та логотипу Українське наукове товариство геральдики та вексилології. Київ, 2005

Я. Р. Москальова,
учениця 9-Б класу
Чигиринський НВК І-ІІІ ст. № 2

ПЕДАГОГІЧНА СКАРБНИЦЯ ЗАСЛУЖЕНОГО ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНИ – КОВАЛЕНКО ГАЛИНИ МИХАЙЛІВНИ

Кожен педагог своїм серцем і розумом формує людину, суспільство, зрештою – цивілізацію. Таке життєве кредо Галини Михайлівни Коваленко, колишнього заступника директора з навчально-виховної роботи, вчителя української мови та літератури, вчителя англійської мови Чигиринської середньої школи № 2, яка віддала 39 років свого життя навчанню та вихованню багатьох поколінь молодих чигиринців.

Народилася Галина Михайлівна 17 липня 1940 року в мальовничому селі Чорнявка Черкаського району Черкаської області. Дитинство Галини припало на страшні воєнні та повоєнні роки в рідному селі. В роки Великої Вітчизняної війни, батько, Михайло Федорович Пилипенко, який за фахом учитель, був закатований, працюючи з партизанами. Та на щастя, матері з дітьми вдалося врятуватися. Тікаючи невідомо куди, їй трапився на шляху невеликий рів, де сиділи люди, які так само утікали, і де вона просиділа до повернення додому. Після того, як мама Галини повернулася до своєї домівки (вони жили в будинку на два господаря), дізналася, що в іншій половині дому живуть німці. Але вони не чіпали їх, а навпаки, завдяки одній німкені, яка була лікарем, Галина Михайлівна одужала від тяжкої хвороби – ревматизму, на яку хворіла, будучи дуже маленькою.

Війна закінчилася. Поверталися в село фронтовики. А сім'ї Пилипенків не було кого чекати. Залишилися троє дітей напівсиротами з матір'ю. Добре пам'ятає Галина Михайлівна голодний 1947-ий рік. Але вижили, вистояли.

Першого вересня цього ж року Галина пішла до школи. Навчалася на «відмінно», дуже любила математику. Завдяки своїм старшим братам та неймовірному бажанню вчитися, Галина, йдучи до першого класу вже вміла вільно читати, гарно писати, та розв'язувати приклади по арифметиці. В 6-му класі зайняла 1 місце з математики на Всеукраїнській олімпіаді. Дитячі газети «Зірка» та «Юний ленінець» майоріли заголовками про перемогу на олімпіаді. Ці газети з її прізвиськом були вивішені в коридорі школи. Діти дивилися на Галину, як на якесь диво. А вона ходила по школі, і дивлячись, як її однолітки захоплено читають статтю, гордилася собою.

З раннього віку захоплювалася книжками. Маленька шкільна бібліотека була прочитана Галиною до останньої книжки. Тодішній заступник директора повела Галину до себе додому і порадила почитати щось із її домашньої бібліотеки.

Завжди підготовлена і начитана Галина поспішала до школи. Там їй було цікаво. Учителі дивувалися неймовірним здібностям учениці до математики, історії, мови, літератури. Одного дня, учні 7-х класів вивчали на уроці математики, розв'язування прикладів на чотири дії, але ніхто не міг упоратись із завданням. Вчителеві довелося шукати Галину, на той час п'ятикласницю, по школі, а вона була саме на уроці історії, і просити прийти розв'язати приклад. Галина зробила це блискуче, учні 7-го класу були здивовані і захоплені її талантом.

Можливо, Галина успадкувала від батька любов до знань, тому вже тоді, будучи школяркою, вона знала, що обере професію вчителя. 7-й клас вона закінчила з «похвальним листом». І вона, поставивши собі мету, вирішила податися до педагогічного. У 1954 році Галина стала студенткою Черкаського педагогічного училища. В цьому ж році це ж училище закінчив її брат Микола і пішов працювати у школу. На першу ж свою зарплату він купив сестричці гумові чобітки, бо їй не було в що взутися. Після першого курсу Черкаське педучилище закрили і студентів перевели до Корсунь-Шевченківського. Група, в якій навчалася Галина, була дуже дружна. Студенти були всі, як одна сім'я. Адже, в більшості, це були прості сільські діти, мабуть, тому вони і вчилися добре, бо зазнали лиха і прагнули до кращого життя. Не завжди сприятливі умови в гуртожитку (часто вимикали світло, потрібно було топити грубу для тепла) не заважали Галині готуватися до кожного заняття, і читати додаткову літературу.

Після закінчення Корсунь-Шевченківського педагогічного училища з відзнакою, у 1958 році, Галина вступила до Черкаського державного педагогічного інституту ім. Богдана Хмельницького на філологічний факультет. Брала активну участь в роботі літературного гуртка факультету, писала вірші, які потім друкувалися у інститутській газеті. Її новела «Дві дороги» не залишила байдужим редактора газети «Молодь Черкащини». Була членом комсомольського бюро факультету. Коли в інституті дізналися, що їй не легко жити далеко від матері і майже без грошей, їй виділяли підвищену стипендію. А на 3 курсі за відмінне навчання Галині призначили стипендію ім. М. Островського, яку вона одержувала аж до закінчення інституту. Її фотографія постійно була на Дошці пошани, а студенти називали Галину «ходячою енциклопедією». У 1963 році Галина закінчила Черкаський державний педагогічний інститут з червоним дипломом і в цьому ж році розпочала трудову діяльність в Чигиринській 8-річній школі-інтернаті. З 1968 по 1975 роки Галина Михайлівна працювала учителем англійської мови Чигиринської 8-річної школи № 3 та Чигиринської середньої школи № 1. У 1975 році Галина Михайлівна Коваленко була призначена директором Чигиринської восьмирічної школи № 3. Одночасно викладала у школі англійську мову. Педагогічний колектив школи був досить згуртований і дружний. Учителі зуміли сформувати дитячий колектив і забезпечити роботу школи на належному рівні. Вся виховна робота з учнями була спрямована на поліпшення успішності та поведінки учнів.

У 1980 році, на перше вересня, в Чигирині з'явилася нова школа, школа № 2, яка стала окрасою не лише Чигирин, а й всього Чигиринського району. У зв'язку з цим Чигиринську 8-річну школу № 3 було закрито, а учнів переведено у середню школу № 2. Тепер педагогічні і учнівські колективи двох шкіл стали єдиним шкільним колективом Чигиринської середньої школи № 2. Тоді учнівський колектив налічував 1176 дітей. Вчителів було близько 40. Директором школи був Іван Панасович Яценко, а Галина Михайлівна – заступником директора з навчально-виховної роботи.

Щоб належно сформувати учнівський та педагогічний колективи, дирекції школи необхідно було прикласти чимало зусиль. Труднощів було – не перелічити. Але на кожному кроці Галина Михайлівна відчувала підтримку всього педагогічного колективу, нового директора школи Володимира Петровича Кушніра, заступника директора з навчально-виховної роботи по початкових класах Раїси Володимирівни Сич, заступника з виховної роботи Надії Олексіївни Леванової. За час своєї педагогічної роботи Галина Михайлівна Коваленко мала багато нагород. В результаті проходження атестації керівник кадрів у 1986 році Галина Михайлівна була нагороджена знаком «відмінник народної освіти». А в 1992 році Указом Президента України за номером 2270 Галині Михайлівні Коваленко було присвоєно почесне звання «Заслужений учитель України».

Закінчила свою трудову діяльність у серпні 2002 року. Але й зараз підтримує зв'язки зі школою. А фотографія Галини Михайлівни Коваленко, заслуженого учителя України, в даний час знаходиться на Дошці пошани в Черкаському національному університеті ім. Богдана Хмельницького – як однієї з кращих його випускниць. Будучи на посаді заступника директора школи по навчально-виховній роботі Чигиринській середній школі № 2, організовувала всю методичну роботу в школі. Оформила шкільний методичний кабінет, на базі якого працювали шкільні предметні методоб'єднання: вчителів української мови та літератури і російської мови та літератури; англійської мови; математики та фізики; хімії та біології; історії та географії. Допомогала їх керівникам планувати роботу та проводити методичні заняття з учителями. Основна увага приділялася підвищенню методичного рівня викладання основ наук та якості знань учнів. Вчителі проводили відкриті уроки, писали доповіді, в яких ділилися досвідом своєї роботи, аналізували рівень знань учнів та розробляли заходи щодо поліпшення стану викладання та якості знань їхніх вихованців.

Особлива увага приділялася молодим учителям. В той час досить актуальним було наставництво. Тому по тих предметах, де були молоді вчителі, досвідчені призначались наставниками. Вони складали плани роботи з молодими вчителями і реалізували їх на практиці, що сприяло професійному росту молодих педагогів.

Досвідченими керівниками методоб'єднань та наставниками були: вчителька історії Шевчук Надія Михайлівна, географії – Барвінок Валентина Леонідівна, української мови та літератури – Плотолицька Валентина Володимирів-

на; математики – Оніщенко Віра Олексіївна, хімії – Швець Галина Іванівна, початкових класів – Рештенко Валентина Павлівна та інші.

Галина Михайлівна була керівником шкільного методичного об'єднання вчителів англійської мови, а також була наставником.

На базі шкільних методоб'єднань часто проводилися районні та обласні семінари вчителів різного фаху.

Одним з аспектів методичної роботи, яку вона здійснювала, була робота педагогічної ради школи. Майже на кожну педраду вона готувала доповідь з того, чи іншого питання. Вказувала на досягнення, розкривала причини недоліків та давала рекомендації про поліпшення роботи школи, педагогічного колективу.

Також вона систематично надавала індивідуальну методичну допомогу окремим учителям. Відвідувала багато уроків з різних предметів, глибоко аналізувала їх, а також навчала вчителів робити детальний самоаналіз проведених ними уроків. Все це сприяло професійному росту педагогічного колективу.

У зв'язку з тим, що відповідала за методичну роботу в школі, величезні зусилля прикладала атестації вчителів. Для цього відвідувала їх уроки та вивчала досвід роботи, узагальнювала його і писала характеристики з висновками та пропозиціями на районну атестаційну комісію.

Галина Михайлівна Коваленко була не тільки вчителем англійської мови, а й талановитим літератором, який своїм художнім словом навчав школярів бути начитаними та справжніми поціновувачами української літератури. Її методика викладання української літератури була скомбінована із декількох класичних методів. Формування навчальних інтересів учнів визначається не лише змістом навчального матеріалу, але й способом організації занять. Методика викладання літератури покликана відповісти на три запитання:

- що вивчати?
- навіщо вивчати?
- як вивчати?

Останнє з них безпосередньо стосується методів і прийомів вивчення літератури в середній школі. Галина Михайлівна активно використовувала дослідницький та репродуктивний методи, які стимулюють розумову активність дітей, прищеплюють їм важливі вміння і навички.

При викладенні англійської мови, Галина Михайлівна не боялась змінювати методи викладання, дивлячись за допомогою якого методу урок буде найефективнішим. Починала Галина Михайлівна свою трудову діяльність в школі із граматико – перекладного методу, який отримав свою назву від того, що вивчення іноземної мови передбачається на основі його зіставлення з рідною мовою.

Галина Михайлівна основну увагу приділяла ефективності уроку та якості знань учнів. Для цього насамперед старанно готувалася до уроків. Постійно опрацьовувала методичну літературу з питань викладання іноземної мови. Ви-

користувувала лінгафонний кабінет та технічні засоби навчання, різноманітну наочність: роздатковий матеріал, математичні картини та таблиці, картки для індивідуальної роботи, підстановчі таблиці, географічні карти англomовних країн та інше. Широко практикувала ситуативне діалогічне та монологічне мовлення з метою формування в школярів навичок розмовної мови. Розвивала їх уміння читати, розуміти зв'язні тексти і вести бесіду на основі прочитаного. Стимулювала їх самостійні висловлювання англійською мовою.

Проводила відкриті уроки для вчителів школи, району та області. Після проведення одного з обласних семінарів керівників районних методичних об'єднань Черкаської області на базі 10-го класу з поглибленим вивченням англійської мови Чигиринської школи № 2, в якому вона викладала англійську мову і в якому проводила відкритий урок на цьому семінарі, присутні різнобічно проаналізували методику уроку і мовні навички учнів.

Після цього запропонували методисту Черкаського обласного інституту вдосконалення вчителів Князевій Лідії Іванівні, яка проводила даний семінар, підняти клопотання про присвоєння Коваленко Галині Михайлівні звання «Заслужений вчитель України». Це звання вона і отримала після чергової атестації.

Коваленко Галина Михайлівна на своєму трудовому шляху вкладала душу у кожного, хто хотів знати гарно англійську мову та наполегливо працював. Тому у неї чимало випускників, які полюбили англійську мову найбільше в житті і вирішили не сходити з цього шляху. Методика викладання Галини Михайлівни прийшлась до душі багатьом її випускникам, які тепер є викладачами англійської мови. Однією з учениць Галини Михайлівни є людина, яка зараз могла б бути математиком, але за один рік, завдяки Галині Михайлівні, змінила свої погляди щодо майбутньої професії, ставши успішним вчителем англійської мови.

Метою кожного вчителя є випробування кожної з класичних методик викладання для свого предмета та впровадження щось нового. А велика радість для кожного вчителя – бачити зацікавленість в учнях до свого предмету. Досліджуючи життєвий та трудовий шлях заслуженого вчителя України – Коваленко Галини Михайлівни, можна простежити вроджений талант до викладання на протязі всього робочого життя. А її учні це підтверджують, ставши знаними та шанованими викладачами, успадкувавши особливості методики викладання. Адже саме Галина Михайлівна стала тою, хто привив любов до української літератури та англійської мови саме на своїх уроках. А для когось вони навіть стали доленосними. Ось так, скромна та мудра людина, чесно та із захопленням виконуюча свою справу – даючи знання дітям, розкривала приховані таланти учнів та стала людиною та педагогом з великої літери. Адже для неї її робота була чи не найважливішою частиною життя, і віддаючись на повну своїй справі, вона отримала повагу та любов всіх своїх учнів.

Коваленко Галина Михайлівна (зліва)

Список використаних джерел

1. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах.
2. МПДА – Записано від Коваленко Галини Михайлівни, яка проживає в м. Чигирині.
3. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник / під ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2002.
4. Маслико Є. А. та ін. Настільна книга викладача іноземної мови. Мінськ, Вишэйшая школа, 2001.
5. Підласий І. П. Педагогіка : т. 1, 2. – Москва, Владос, 2001.
6. Альошкіна Н. П. У Великобританію без перекладача: навч. посіб. – Москва, 1993.
7. Панов Є. М. Основи методики навчання іноземних мов. – Москва, 1997.
8. Рогова Г. В., Верещагіна І. М. Методика навчання англійської мови на початковому етапі в середній школі. – Москва: Просвещение, 1988.
9. Ляховицкий М. В. Методика викладання іноземних мов. – Москва, Вища школа, 1981.
10. Колкер Я. М. Практическая методика обучения иностранному языку. – М.: Academia, 2001.

І. В. Михно,
учень 10 класу

Чигиринська загальноосвітня школа І-ІІІ ст. № 1
ім. Богдана Хмельницького Чигиринської районної ради Черкаської області

**ВОЛОДИМИР ЛОГВИНОВИЧ РВАЧОВ –
ВСЕСВІТНЬО ВІДОМИЙ ВЧЕНИЙ**

Славна своїм минулим Чигиринщина. Усе, чим щедра і славна українська земля: могутні ліси і просторі степи, зелені пагорби і пшеничні поля – здається, все зійшлося тут. Та найбільшим багатством і гордістю кожної держави, кожного краю є люди. Це вони самовідданою працею, своїми вчинками і повсякденним життям примножують славу своєї Батьківщини.

У різні періоди Чигиринщині було ким гордитися. ХХ століття – це період двох світових воєн, революцій, але й бурхливого розвитку науки і техніки.

Сини та дочки України зробили вагомий внесок у розвиток світової науки. Чигиринщина дала світові багатьох відомих математиків та фізиків. Серед них Володимир Логвинович Рвачов – представник цілої родини науковців.

Люди старшого покоління пам'ятають родину вчителів Рвачових, яка мешкала в Чигирині в 20–30-х роках ХХ століття. Володимир Логвинович – наймолодший син, народився 21 жовтня 1926 року.

Дитинство його пройшло у Чигирині. З 1933 по 1938 рр. він навчався у нашій Чигиринській середній зразковій школі № 1. Зростав у дружній сім'ї, яка налічувала семеро осіб. Сім'я Рвачових проживала по вул. Жовтневої революції, 20 (нині Богдана Хмельницького). Будинок стояв під Замковою горою (де в наш час – будинок райдержадміністрації). Цю садибу батьки одержали від місцевої влади. Вона була відібрана у багатого землевласника.

Батько, Рвачов Логвин Федорович, – росіянин, народився 1882-го року у Калузькій губернії в бідняцькій сім'ї, але зумів закінчити учительську семінарію в м. Серпухові, де один на всю гімназію отримував стипендію. За участь у революційній діяльності з 1905 по 1908 рр. відбував заслання в Астрахані, а потім був переселений в Україну, у м. Овруч (нині Житомирської області), де перебував під постійним наглядом поліції. Тут він одружився на Ксенії Олексіївні Чорномордик. В сім'ї Рвачових народився перший син Михайло.

У 1912 році сім'я переїжджає в Чигирин. Логвин Федорович працював вчителем історії та географії в місцевій 7-річній, а потім середній школі, займав різні посади на громадських засадах. Наприклад, посаду «голови Ради лекторів Чиги-

ринських Педагогічних Курсів», голови Спілки охорони пам'яток старовини та мистецтв. Саме Л. Ф. Рвачов у 1924 році передав експонати з історичного музею м. Чигирин в новостворений Черкаський обласний краєзнавчий музей.

Після Жовтневої революції Логвин Федорович заочно закінчив історичний та філологічний факультети Київського державного університету. Глибоко вивчав історію України, зокрема м. Чигирин та Запорізької Січі. Багато розповідав учням про історичне минуле краю, водив на екскурсії по історичних місцях Чигиринщини. Саме це й було причиною його арешту в 1937 році. Він був звинувачений в українському буржуазному націоналізмі і засуджений на 10 років. У засланні, в 1943 році, він помер.

У 1956 році посмертно реабілітований. У 1957 р. сім'я отримала повідомлення, де йшлося, що «дело прекращено за отсутствием состава преступления».

Мати, Рвачова (Чорномордик) Ксенія Олексіївна, народилась в 1888 році в м. Овручі Житомирської області. Мала великі здібності до математики, була хорошим педагогом. Працювала теж у Чигиринській зразковій школі № 1, викладала математику. Була дуже мужньою жінкою. Не дивлячись на те, що в освіті в той час прокотилася хвиля арештів (крім Л. Н. Рвачова, в 1937 році було репресовано вчителя фізики Рубаніка Ф. С. та завуча школи, вчителя української мови і літератури поета Кримського А. І.), вона зібрала документи, що свідчили про революційну діяльність її чоловіка і пішла до начальника НКВС. Але додому її вже не відпустили. «Виправдовуєте ворога народу?», – сказали. І її було заарештовано. Не взяли навіть до уваги, що найменший її син Володя перейшов до 4-го класу, а інші діти були студентами або проживали окремо, не в Чигирині. Засудили її теж на 10 років. Але в 1940 році справу було переглянуто, і її в 1941 році звільнили. У 1956 р. – реабілітовано.

Найстарший брат Михайло проживав у м. Овручі, де й народився, працював вчителем. Мав п'ятеро дітей. Син Віктор працює на батьківському місці в школі.

Брат Олекса з сім'єю жив у Харкові. Починав свій трудовий шлях у Чигирині вчителем. Потім, в Харкові, працював у Авіаційному інституті завідувачим кафедрою, професор. Три його сини закінчили МДУ ім. М. Ломоносова, продовжили справу батька.

Сестра Людмила – вчителька. Під кінець життя виїхала до свого сина в Омськ, там і померла.

Сестра Катерина Логвинівна, старша на 7 років, стала видатним математиком, першою жінкою-програмістом в СРСР. К. Л. Рвачова-Ющенко брала участь у створенні першої в Європі ЕОМ. Вона – член-кореспондент НАН України, професор, заслужений діяч науки УРСР, дійсний член Міжнародної Академії комп'ютерних наук і систем, нагороджена орденами та медалями, зокрема Орденом княгині Ольги.

Безтурботне дитинство Володимира було перервано арештом батьків, а потім війною. В той найтяжчий для сім'ї період турботу про наймолодшого брата взяла на себе Катерина Логвинівна, яка після арешту батьків була виключена із Київського державного університету «як дочка ворогів народу» [5].

Середню школу закінчив у Ташкенті. У 1943 році поступив в Харківський інститут інженерів залізничного транспорту, навчання в якому було перервано

в зв'язку з призовом на дійсну службу у Військово-Морський Флот. Після демобілізації в 1947 році Володимир повернувся у м. Стрий Львівської області, де проживали його рідні після евакуації. Старша сестра Людмила вчителювала вчителем у Стрийській школі, брат Михайло викладав у Львівському політехнічному інституті, сестра Катерина викладала математику у Львівському університеті. Під впливом старшої сестри Володимир вирішив закінчити заново середню школу, тому що у школі він навчався погано. Навчаючись у вечірній школі, він старанно вивчав усі предмети, щоб отримати новий атестат зрілості, який дозволив би йому вступити до вузу. Через рік Володимир Логвинович вступає у Львівський політехнічний інститут. Але навчання тут його не захоплювало. Знову він отримував погані оцінки, в тому числі з математики. Через рік нова спроба вступити у Львівський університет на фізико-математичний факультет увінчалась успіхом. Тут він навчався із задоволенням і мав хороші успіхи. Брав активну участь у громадському житті університету, був Сталінським стипендіатом, відвідував наукові семінари, на яких познайомився з багатьма ученими, що стали в майбутньому відомими академіками, які зробили вагомий внесок у розвиток механіки. Серед них були академіки М. Я. Леонов, Я. Б. Лопатинський, В. І. Моссаковский, В. В. Панасюк, Я. С. Підстригач і багато інших.

У 1952 році з відзнакою закінчив університет і був направлений на роботу старшим викладачем в одну з військових частин військово-морського флоту.

У період з 1952 по 1955 роки працював над проблемою, пов'язаною з вирішенням завдань по штампі-смузі і нескінченної балки, що лежить на пружному півпросторі, робота завершилася захистом кандидатської дисертації у Львівському університеті.

До основного результату свого майбутнього математичного відкриття – теорії R-функцій – він підійшов в період завершення своєї докторської дисертації.

У 1955 – 1963 роках працював у Бердянському державному інституті (тепер – університет) завідувачем кафедри вищої математики. В 1960 році він став першим доктором фізико-математичних наук серед викладачів Бердянського державного педагогічного інституту. Саме в Бердянську В. Л. Рвачов організовує роботу першого обчислювального центру серед педагогічних інститутів на базі Бердянського педагогічного інституту [4].

У 35 років доктору фізико-математичних наук В. Л. Рвачову присвоєно вчене звання професора.

У 1963 році заклав основи нової математичної теорії R-функцій, що виникла на стику математичної логіки, класичних методів прикладної математики та сучасних методів кібернетики. Одним з основних результатів цієї теорії є рішення оберненої задачі аналітичної геометрії, суть якої полягає в тому, що для заданого геометричного об'єкта потрібно написати її рівняння. Історично ця проблема сходиться ще до Декарта. Рвачову вдалося вирішити цю проблему таким чином, що стало можливим будувати рівняння будь-яких складних геометричних об'єктів (локусів) у вигляді єдиного аналітичного виразу, що представляє собою елементарну функцію.

В 1963–1967 роках В. Л. Рвачов працював у Харківському інституті радіотехніки (до 1966 року – Інститут гірничого машинобудування, автоматики і обчислювальної техніки).

В 1964 – 1967 рр. він стає першим ректором Харківського інституту радіотехніки.

З 1967 року Володимир Логвинович працював в Інституті проблем машинобудування АН УРСР (до 1969 р. – Харківський філіал інституту механіки, до 1972 р. – Харківський філіал Інституту теплофізики). Паралельно з цим в 1970 році В. Л. Рвачов був завідувачем кафедри Харківського політехнічного інституту.

В. Л. Рвачов є одним з основоположників теорії атомарних функцій. Зокрема, ним була поставлена задача про знаходження найпростішої атомарної функції $up(x)$ [3].

Володимир Логвинович зробив істотний внесок у розвиток неархімедового обчислення. У 1989 році запропонував нове алгебраїчно ізоморфне класичне обчислення, назване неархімедовим, у якому аксіома Архімеда, сформульована для відрізків, на якій базується весь класичний математичний апарат, була замінена аксіомою про існування найбільшого числа. Були опубліковані роботи з додатками неархімедових обчислень у фізиці далекого космосу і зроблені перші нетривіальні висновки про те, що зміщення спектрів нерухомих об'єктів в червону сторону не є наслідком розширення Всесвіту, а ідея про його народження в результаті великого вибуху мільярди років тому може бути поставлена під сумнів.

Важливим науковим результатом Володимира Рвачова є розробка генератора програм «Поле», призначена для автоматичного формування відлагоджених алгольних програм.

Академік В. Л. Рвачов – заслужений діяч науки і техніки України, почесний професор Харківського державного політехнічного і Вісконсинського (Медісон, США) університету, член українського, російського і американського товариств по теоретичній і прикладній механіці, американського математичного товариства, Міжнародного товариства інженерів-електриків і електронників.

У 1976 році він став лауреатом премії імені О. М. Динника, а в 1980 році – Державної премії УРСР.

Був нагороджений орденами Трудового Червоного Прапора, Дружби народів, та «Знак Пошани», князя Ярослава Мудрого 5 ступеня, медалями.

Наукові результати В. Л. Рвачова відображені в більш ніж 400 наукових роботах і 17 монографіях, він є співавтором 200 наукових праць.

У 1980 році за створення, розвиток і впровадження в народне господарство теорії К-функцій В. Л. Рвачову (керівнику роботи) і його учням була присуджена Державна премія України в галузі науки і техніки.

У 1997 році В. Л. Рвачову присвоїли звання заслуженого діяча науки і техніки України. Він був Соросівським стипендіатом.

З 1963 року проживав в Харкові і працював у трьох вищих навчальних закладах. Ним створена численна наукова школа, яка налічує 70 кандидатів і 20 докторів наук, 2 члени-кореспонденти НАН України.

Володимир Логвинович Рвачов користувався величезним авторитетом не тільки серед учнів і колег, а й серед відомих вчених в багатьох країнах світу. Він часто виступав на наукових конференціях, його запрошували прочитати курси лекцій з теорії R-функцій у багато наукових центрів бувшого Радянського Союзу, а також у зарубіжні країни: Угорщину, Польщу, Німеччину, США і ін. У свої 46 років він був обраний членом-кореспондентом Української Академії Наук. Був членом президії Національного комітету по теоретичній і прикладній механіці, членом редколегії багатьох наукових журналів.

Володимир Логвинович завжди був на передових рубежах науки, легко освоював нову обчислювальну техніку, блискуче працював на персональних комп'ютерах, що багатьом ученим його віку було не під силу. Він показував своїм учням блискучий приклад того, «що не святі горшки ліплять». Коли його у 71-річному віці запросили прочитати курс лекцій з теорії R-функцій вчені із Вісконсинського університету (США), він прибув туди і прочитав його англійською мовою.

«Володимир Логвинович Рвачов залишиться в пам'яті людей не тільки як відомий і талановитий Вчений, але і як непересічна, дуже освічена Людина, що володіла аналітичним розумом і дивовижними здібностями зберігати найголовніші людські цінності у нашому сучасному суспільстві. Певно, це завдання багатьом, навіть дуже розумним, людям не під силу. Тому що поряд з розумом від людини вимагаються додаткові особисті, не зовсім сьогодні популярні, якості: Совість, Доброта, Ставлення до людей, до своєї сім'ї, до своєї Батьківщини, Уміння співпереживати, Уміння і бажання допомогти іншій людині, Уміння радіти успіхам інших і т.ін. В. Л. Рвачов був втіленням Добра і Любові до людей. І нам хочеться, щоб пам'ять про цю Людину була завжди жива, – так писала про нього одна з його учнів, завідувачка кафедри прикладної математики НТУ «ХП», доктор технічних наук, професор Курпа Л. В. у статті, присвяченій 80-річчю вченого [1].

«Мені випала честь спілкуватися з Володимиром Логвиновичем по телефону у 2003 році, коли наша школа святкувала свій ювілей. Я хвилювалася, не знала на якій мові до нього звертатися, але він заговорив українською мовою, просто, дуже дякував нам за запрошення, вибачався, що не зміг приїхати через хворобу дружини, прислав нам вітальну телеграму. Потім я надіслала йому науково-дослідницьку роботу про К. Л. Рвачову-Ющенко, яку ми з ученицею 11 класу Ходаченко Вікторією подали на конкурс-захист робіт у МАН. Володимир Логвинович був першим її рецензентом. Був дуже розчулений, прочитавши роботу. Вона була написана фактично на основі листів-спогадів його сестри до подруги дитинства, яка проживала у Чигирині. Він багато чого не пам'ятав, адже його сім'я залишила наше місто за трагічних обставин, коли йому було неповних 12 років», – розповідає вчителька історії Г. В. Дяченко [2].

Володимир Логвинович дуже любив поезію, багато віршів знав напам'ять. Часто цитував твори О. Пушкіна, Т. Шевченка, В. Маяковського і ін. У його щоденниках були виписані вірші, яким він наслідував у своєму житті. Наприклад, один з них – Анатолія Калініна «Не отворачивай лица» [1]. В. Л. Рвачов був людиною, життя якого є гідним прикладом для нас.

Помер В. Л. Рвачов 26 квітня 2005 року у місті Харкові, де він постійно проживав зі своєю сім'єю.

Список використаних джерел

1. Курпа Л. Учений. Учитель. Человек. / Л. В. Курпа // Політехнік. – 2006. – 23 жовтня. – Режим доступу: <http://polytechnic.kpi.kharkov.ua/ListArticles.asp?last=yes>
2. МПД автора – Записано від Дяченко Г. В., 1961 р. н., м. Чигирин.
3. Сізова Н. Д., Є. Ю Тарсис. Володимир Логвинович Рвачов / НАН України. – Харків: ІПМ, 2001. – 59 с.
4. Сукач Г. Б. Знаменитые земляки: [математик Владимир Рвачев] / Г. Б. Сукач // Бердянские ведомости. – 2007. – 10 мая (№ 19). – С. 11. – Режим доступу: berd-lib.at.ua/doc/19_rvachov.doc
5. Ходаченко В. Катерина Логвинівна Рвачова-Ющенко – творець першої в Європі ЕОМ. Науково-дослідницька робота. Чигиринська ЗОШ І-ІІІ ступенів № 1
6. https://uk.wikipedia.org/.../Рвачов_Володимир_Логвинович.

УДК 929:78:908](477.46)

С. О. Шпаковська,
учениця 10 класу

Чигиринська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 1
ім. Богдана Хмельницького Чигиринської районної ради Черкаської області

МИКОЛА ІВАНОВИЧ ВИСОТА – МУЗИКАНТ, ПЕДАГОГ, КОМПОЗИТОР З ЧИГИРИНЩИНИ

Більшість сучасних дослідників культурної спадщини нашої країни вважають, що історію українського народу з початку його зародження і до наших днів можна вивчати за змістом народних і авторських пісень. Українські пісні наповнені глибоким змістом й роздумами. Складаючи їх, народ описував свої переживання, почуття, мрії та надії. Допоки ми їх знаємо чи співаємо, пісні житимуть вічно, бо є частиною душі народу, тобто кожного з нас.

Слово «пісня» асоціюється в нашій уяві з постаттю народного самодіяльного музиканта, поета і композитора – Висоти Миколи Івановича. Все життя його пов'язане з піснею. Понад 40 років він працював в установах культури Чигиринського району, даруючи людям радість спілкуван-

ня з найвеличнішими із всіх видів мистецтв – музикою та співом. Його пісня – ласкава і ніжна, спокійна і зворушлива, урочиста і проста, чарувала всіх своєю мелодійністю і красою.

Микола Іванович Висота народився 30 жовтня 1947 року в селі Тарасівці Чигиринського району Кіровоградської області, яке тепер знаходиться під водами Кременчуцького водосховища, у сім'ї Івана Сильвестровича та Мотрі Миколаївни. У 1955 році пішов до школи у рідному селі, а закінчував 11 клас у селі Стецівці Чигиринського району Черкаської області, куди сім'я була змушена переїхати через масове примусове переселення. «Територію мого села, як і багатьох сусідніх сіл, згодом зайняло Кременчуцьке водосховище. Як люди не жалкували за втраченими садибами, та виходу не було – розлетілись тарасівчани по близьких і далеких селах Чигиринського району – Тіньках, Рацевому, Стецівці. Я пам'ятаю, якими родючими були придніпровські землі, луки, сади», – згадував Микола Іванович. – Мати працювала у колгоспі. Батько служив бакенщиком на Дніпрі – запалював сигнальні маяки для безпечного руху суден. Він був дуже обдарованою людиною. Таких людей називають народними умільцями. Музикант, бондар, хлібороб, тесля, будівельник. Умів грати на скрипці, робив музичні інструменти. Під час війни батько наступив на міну і втратив ногу. Проте уміння і майстерність стали у пригоді і не залишали без роботи ще багато років. Він сам зробив скрипку і балалайку. Скрипка гарно звучала, але, на жаль, майстер не знав секрету лаку. Він любив і вмів співати, знав багато народних пісень і музики до танців»[2]. Саме від батька передався талант маленькому Миколі.

Музику любив з дитинства. У хаті стояла скриня, на якій чомусь були розкладені кубики. Він уявляв, що ці кубики – клавіші фортепіано, пальці бігали по клавішам, у думці виникали мелодії, складалися в пісні. Коли був учнем молодших класів, батько навчив його грати на балалайці. З цим інструментом він виступав на сцені з другого класу. У школі мав здібності до вивчення математичних наук. Навіть старші учні просили розв'язати задачу. Але любов до пісні постала на перший план. Хлопець брав активну участь у художній самодіяльності: співав у хорі, був солістом. Згодом навчився грати на гармошці. Першим учителем музики був його однокласник Григорій Сіб'якін, з яким вони грали ще багато років у музичному гурті «Троїсті музики». Потім дістав самовчителя гри на гармошці, і тут почалась справжня музика... Але й цього Миколі було замало. Йому захотілось вивчитись грі на більш досконалому інструменті, на баяні.

«Було це у 10 класі. У школі інструмента не було, але він виявився у клубі. У свого класного керівника я попросив баян на канікули, повчитись грати на ньому. Першого дня я грав цілий день, аж допоки рука не стала синьою. Минули канікули, а я не повертаю баян у клуб – дуже грати хочеться. Дізнався про це директор, сердиться, вимагає принести інструмент. Побачивши мене, директор питає уже лагідніше: «Що, подобається тобі займатись музикою? Ну то ми після закінчення школи направимо тебе вчитись на вчителя музики». Побачивши мою наполегливість, батько купив мені самовчителя гри на баяні та старенький інструмент у магазині за зниженими цінами у місті Світловодську. Нарешті і я вже грав на баяні і співав, виступаючи на сцені» [3].

Музику Микола Іванович писати почав ще у школі. Перша пісня називалась «Шкільний друг». Написана вона була до випускного вечора. «Улюбленою піснею моєї молодості була пісня «Темная ночь». Я довго шукав ноти, хотів співати і грати. Ніде не вдавалося дістати. Навіть листа до редакції з випуску музичної літератури писав. Але чомусь відповіді не отримав. У 1966 році сільська самодіяльність села Стецівки звітувала на районній сцені. Я був ще школярем, але мене взяли. Я виконував сольний номер – співав. Помітив мене великий патріот районної культури, завідуючий відділом культури – Заїченко Володимир Петрович. Скільки б я не виступав пізніше на сцені районного будинку культури, він обов'язково сідав у перший ряд. Уважно слідував за мною, любив як сина, вірив у мій успіх» [2].

Після закінчення 11 класу за рахунок колгоспу юнака направляють на курси хормейстерів і баяністів при районному будинку культури. Це були десятимісячні курси, багато знань вони дати не могли, але перші професійні знання було отримано. Після цього працював баяністом у Стецівському сільському клубі. Потім, коли сільський клуб став будинком культури, працював у ньому художнім керівником.

У 1970 році одружився. Вже маючи сім'ю, вступив до заочного відділення Канівського культосвітнього училища, яке закінчив у 1982 році з Червоним дипломом. «Мої дідусь та бабуса Ольга Григорівна прожили довге спільне життя. Зрозуміти і підтримати творчу людину не завжди просто. Бабуса старалася це робити. Разом вони були на всіх репетиціях і концертах, на виїздах з виступами. Разом виростили двох дочок – мою маму Ірину Миколаївну, учителя за професією, та мою тьотю – Людмилу Миколаївну, здібну і професійну медсестру. Поки що немає серед нас професійних музикантів. Але ми любимо співати і на сімейних святах робимо це з задоволенням. Друзі і знайомі нашої сім'ї знають, що Микола Іванович був чи не найкращий у світі батько та дідусь. Троє онуків – я та ще мої двоюрідні брат Віталій і сестра Аня були найулюбленішою дідусевою компанією», - з сумом згадує онука Юлія [4].

Довго працював у будинку культури села Стецівки та у сільському клубі села Галаганівки. З 1998 року і до останніх днів працював баяністом у районному Будинку культури міста Чигирин, керував самодіяльним народним хором ветеранів війни та праці, вчителював у Стецівській середній школі. Творчий шлях талановитого музиканта пройшов через всі сходинок культуросвітньої діяльності. Баяніст, хормейстер, художній керівник, керівник численних колективів, серед яких відомі на Черкащині ансамбль металофоністів, Стецівський народний самодіяльний хор, квартет сопілкарів, народний самодіяльний хор ветеранів війни та праці Чигиринського районного будинку культури та багато інших. Творчий шлях Миколи Івановича довжиною більш як у 40 років. Музика і пісня були для нього життям. Життям, сповненим творчим горінням. У години найбільшого його піднесення музикант писав пісні та вірші. «Я стараюсь писати пісні тільки тоді, коли вже не можна не писати», – казав Микола Іванович [4]. У творчому доробку більше двадцяти творів музичного мистецтва. До деяких з них було написано вірші, інші є повністю авторськими. Кращі з них композитор виносив на суд слухачів. Окремі твори звучали на обласній та всеукраїнській сцені.

На формування особистості музиканта мало великий вплив спілкування з талановитими вчителями і наставниками, яким він завдячував у всьому, чого досяг, все своє життя.

Друзі і товариші, однокласники, колеги і соратники крокують з нами по життєвому шляху, долаючи разом з нами радості і незгоди. Важливо, щоб опинилась на шляху здібної талановитої дитини небайдужа людина, вчитель, наставник, друг.

Микола Іванович згадував: «Заїченко Володимир Петрович. Дякуючи йому я потрапив у сферу культури. Це він проклав мені дорогу. Все життя спостерігав, уважно слухав, давав поради. Побачивши мене на моєму першому сольному виступі на сцені районного будинку культури, він запропонував завідувачому Стецівським сільським клубом Кандибору Петру Павловичу направити мене на навчання.

Чекаль Анатолій Миколайович. Саме він був моїм учителем. Заслужений працівник культури, один з кращих хормейстерів Черкащини, музикант і композитор. Стояв біля витоків створення Чигиринського народного хору. Чесний, принциповий, надзвичайно талановитий.

Федоров Олександр Глібович – один з кращих музикантів району. Працював учителем музики у Чигиринській середній школі № 2. Був моїм колегою, наставником.

Орленко Марія Хомівна – заслужений працівник культури, однодумець, старший друг, досвічений наставник. Ця людина була живою «енциклопедією народної пісні».

Козаков Григорій Тимофійович – одноліток, хоча і не однокласник, друг дитинства. Досяг великих творчих успіхів у житті, займався улюбленою справою. Викладач інституту культури, заслужений журналіст України, багаторічний ведучий на телеканалі УТ-1. Дружба наша почалась несподівано, як починається все хороше в житті. Іду я пішки з Чигирини додому, у Стецівку. Доганяє мене Гриша, говорить: «Ходімо разом, будеш мені супутничком». Так і залишилося це прізвисько – «супутничок» у спілкуванні між нами. Як почали співати вдвох, не пам'ятаю. Але добре запам'яталась перша пісня виконана нами дуетом на сцені – «Мальчишки». Це була пісня про військові звичаї молодих людей, яких закрутила у військовому вихорі Друга світова війна. Свою дружбу ми не втратили і пронесли крізь роки. Григорій Тимофійович не забував земляків, часто навідувався в село. Одного разу він зателефонував мені і сказав: «Я написав вірш про Чигирин. Запропонував одному відомому українському композитору. Але не склалось. Може ти спробуєш?» І я спробував. Так народилась пісня Миколи Висоти на слова Григорія Козакова «Мій Чигирин». Вперше вона була виконана Володимиром Сліпенком під час творчої зустрічі Григорія Тимофійовича з своїми земляками – стецівчанами. Зараз виконується колективом Чигиринського районного будинку культури.

Гончар Катерина Василівна – звичайна сільська жінка, моя кума, надійний друг, солістка і виконавиця народних і авторських пісень. Дуже культурна, талановита, гарна людина. Все життя співала у Будинку культури. Ще перший склад сільського хору під моїм керівництвом не обходився без Катерини Василівни. Дарований Богом прекрасний голос вона в свою чергу дарує людям» [3].

На заняття хору, який згодом здобув звання народного самодіяльного, стецівчани ходили сім'ями. Деякі люди віддали цій аматорській справі до тридцяти років життя. Кожного керівник хору запрошував особисто, надсилав за прошення, особисто відвідував. «Приходьте, ми Вас дуже чекаємо», – говорив. – Розвеселите душу, знімете напругу після довгого робочого дня, поспілкуєтесь і порадуєте глядачів». Щорічні звітні концерти стецівських артистів на сцені районного Будинку культури привертали увагу чигиринців, зал завжди був заповнений вщент. Раді вітали виступи солістів – Катерини Гончар, Ольги Козуб, Володимира Сліпенка, жіночого вокального ансамблю, гурту «Троїстих музик» у складі Володимира Сіб'якіна, Григорія Сіб'якіна, Степана Козуба, танцювального колективу. І вже апогеєм виступу був спів самодіяльного народного хору. Пісні «Мій рідний край», «Хліб всьому голова», «Дума про землю», «Козацькому роду нема переводу» – найкращі твори, запропоновані на суд глядацької аудиторії. А коли хор виконав твір «Святий Боже» з літургії Давидовського, весь зал підвівся, глядачі і виконавці плакали від величі і торжества цього твору, від майстерності виконання артистів. Лише вкладаючи всі сили душі можна добитись такої вдячності людей [1].

У 2003 році Микола Іванович очолює народний самодіяльний хор ветеранів війни та праці, який до цього мав талановитого керівника Мірошніченка О. М. Хвилювався, ставився до нової ролі з великою відповідальністю. Люди, що пройшли великий військовий та життєвий шлях не терплять фальші, мають чітку встановлену життєву позицію. Треба уміти, будучи керівником, поважати людей і відчувати стан їхньої душі. Без цього не буде колективу, не буде пісні.

Міцна дружба поєднувала Миколу Івановича з фольклорним самодіяльним народним колективом «Козачка», незмінним керівником якого вже багато років була Орленко Марія Хомівна. Супроводжуючи колектив, музикант побував на багатьох концертах та фестивалях. «Сорочинський ярмарок», звітні концерти на сцені палацу «Дружби народів» у Черкасах, у столичному палаці «Україна». Яскравий виступ на фестивалі у етнографічно-художньому комплексі «Пирогів» настільки сподобався киянам та туристам, що відвідувачі з задоволенням підспівували і підтанцьовували артистам. Цього симпатичного вусатого дядька, мабуть, запам'ятали люди з різних куточків України, які бачили його на фестивалях та концертах [5].

Микола Іванович тісно співпрацював з багатьма організаціями Чигиринського району – Національним історико-культурним заповідником «Чигирин», лісгоспом, школами міста та багатьма іншими організаціями.

Більше 10 років у спеку чи мороз, вранці чи ввечері, і досить часто посеред ночі добирався Микола Іванович на своєму двоколісному другові-велосипеді до Чигиринського РБК і назад, до рідної домівки, що в мальовничому селі Стецівці. «Крутить, було, колеса, бо без нього багато-чого, просто, не крутилося б», – справедливо зауважує про нього донька [2].

За своє творче життя він освоїв гру чи не на всіх музичних інструментах – балалайці, гітарі, сопілці, гармошці, баяні, фортепіано. Але, як казав він сам, все життя міряв навчитись грати на бубоні, якого ще не встиг опанувати [1].

Навчався сам і навчав інших. Десятки учнів протягом багатьох років педагогічної діяльності опанували гру на фортепіано, баяні, сопілці, гітарі, мета-

лофоні. Стецівський дитячий ансамбль металофоністів був неодноразовим лауреатом обласних оглядів дитячої художньої самодіяльності.

Побачити Миколу Івановича можна і у телевізійних фільмах, створених телеканалом УТ-1. Він знімався у музичному фільмі «Подорожування Меланки», а передача «Надвечір'я» створила фільм, присвячений творчості фольклорного колективу «Козачка», відзнятий на козацькому хуторі у селі Стецівка.

Невтомний, життєлюб, патріот, справжній український козак. Інакше як «Слава Україні!» не вітався. Таким його пам'ятають земляки.

Микола Іванович Висота рано відійшов у вічність і залишився навіки з рідним краєм, як співав він у своїй пісні «Журавлі». (Див. дод.) [6]. Це сталося на світанку 25 лютого 2011 року.

Все закінчується, відходить в небуття. А ось творчі доробки талановитих людей залишаються, стають народними, передаються з покоління в покоління, зберігаються в пам'яті людей. І допоки ця пам'ять не згасне, буде жити пісня, і ті, хто її створив.

Список використаних джерел

1. Владикіна О. Коли співає Микола Висота – душа сповідується / О. Владикіна // Чигиринські вісті. – 2006. – 6 листопада.
2. МПД автора – записано від Висоти Ольги Григорівни, 1950 р.н., с. Стецівка.
3. МПД автора – записано від Хмельовської Ірини Миколаївни, 1972 р.н., м. Чигирин.
4. МПД автора – записано від Пискун Юлії Миколаївни, 1996 р.н., м. Чигирин.
5. МПД автора – записано від Тимофійченко К. В., 1942 р. н., м. Чигирин.
6. Пискун Ю. Пісняр Микола Висота / Ю. Пискун // Чигиринські вісті. – 2011 р., 1 листопада. – С. 3.

Журавлі

Слова і музика М. І. Висоти

В далекий край ключами журавлі
Летять і кличуть, кличуть за собою.
Та я не хочу іншої землі,
Мій краю, я лишусь навек з тобою.

Де рідний дім, де матінка моя,
Співала колісанки вечорами,
Де найдзвінкіша пісня солов'я
І найсиніше небо, що над нами.

Летіть, летіть, журавлики мої,
Та повертайтеся знов сюди весною.
У наймиліші серденьку краї,
А пісню цю візьміть в політ з собою.

А. І. Перепелиця,

*молодший науковий співробітник Сектору археологічних досліджень
Національний історико-культурний заповідник «Чигирин»*

ВАРФОЛОМІЙ ЧИГИРИНСЬКИЙ – «ХРИСТА РАДИ» ЮРОДИВИЙ (1865-1932 рр.)

Небесний сонм Святих мучеників Чигиринщини нараховує 8 священномучеників, які постраждали за віру Христову в 20-30-х роках ХХ століття. «Житіє» блаженного Варфоломія Чигиринського «Христа ради» [6, 5] юродивого УПЦ прирівнює до Святих новомучеників Черкащини ХХІ століття.

Київська Русь, прийнявши християнство із Візантії, на своїх теренах використовувала закон і приписи грецької Церкви. Вони базувалися на рішеннях помісних та вселенських Соборів та на науці Святих Отців. Згідно східнохристиянської теології, перші віки на сході породили великих і визначних Отців-Ієрархів, які стали справжніми золотими колонами Христової Церкви, велетнями віри, духу, святості і науки. Святі Отці – це богослови та духовні вчителі,

які протягом тисячоліть, кожний у свій час, захищали та пояснювали православну віру. Вони своїм життям і справами прославляли Ісуса Христа, виконували його заповіді та постраждали за віру Христову.

У залежності від характеру їхнього подвигу християнські Святі поділяються на декілька типів. Особливе місце серед Святих подвижників займають блаженні, тобто нерозумні і божевільні. Інакше їх називають «Христа ради» [6, 5] юродиві. Цю назву вони отримали від слів апостола Павла: «Ми нерозумні Христа ради» [6, 5].

Блаженні мали особливий дар від Бога – прозорливість, тобто передбачали наперед, що має статися. Не в баченні майбутнього виражався подвиг прозорливих, а в явленні Бога через людину. Вустами блаженних говорить Господь Бог. В третьому біблійському антифоні Спаситель називає «блаженними» [6, 47] подвижників, які пізнавали радість лише в постійному духовному спілкуванні із Всевишнім, зрозумівши нікчемність і суєтність всіх земних благ.

Святі подвижники юродства добровільно приймали на себе образ нерозумної людини, відмовившись від загально визначеного способу життя. А йшли вони на цей подвиг для того, щоб подавити в собі гординю житейську. Саме боротьбі з цією людською вадою присвячують своє життя юродствующі.

Юродство вважають східнохристиянською святістю. З давніх-давен східна церква вшанувала 6 візантійських юродивих. Першою в християнському світі цей подвиг прийняла Свята Ісідора, яка жила в IV ст. в одному із монастирів Єгипту [4, 10].

Особливим авторитетом в Україні користувався юродивий початку X ст. Андрій Цареградський. Визначною подією життя Андрія-юродивого було явлення йому образу Богоматері. Видіння блаженного Андрія започаткувало східнохристиянське свято Покрови Пресвятої Богородиці, культ якої домінував на Україні до середини XVIII ст.

Подвижництво юродства «Христа ради» з'явилося у Русі – Україні ще в XI ст. «Києво-Печерський Патерик» дає інформацію про те, що першим Українським юродивим був преподобний Ісакій, чернець Києво-Печерської лаври (помер в 1090 р.).

Поширення і розквіт юродства припадає на поч. XIV та середину XVII століття. Занепад просліджується після заборони «Всероссийским Правительствующим Синодом» в XVIII ст. Теологічне джерело «Житія Русскихъ Святыхъ», інформує про християнські подвиги 22 Святих блаженних, канонізованих Російською Церквою та зарахованих до сонму святих.

У сучасних православних календарях під різними датами згадуються імена 4 прозорливих Печерських середини XIX ст.

Українським блаженним поч. XX ст., по праву, можна вважати Варфоломія Чигиринського, «Христа ради» юродивого.

Метрична книга храму Успіння Пресвятої Богородиці має запис, що в «Чигиринского мищанина Фаддея Григорьевича Матишенка и законной жены его Татяны Димитриевны, оба православного исповиданія 24 августа 1865 года» народився син. Священик Симион Клабановський та паномар Іван Лукарашевський в присутності «восприемниковъ – Чигиринській Гражданинь Петръ Оокинъ Якубовскій и Чигиринского міщанина Димитрія Рясіченко дочь Девица Мотрона» 25 серпня здійснили таїнство хрещення [3, 154]. Згідно християнських канонів хлопчики, які народжувалися в день пам'яті Апостола Варфоломія, одержували його ім'я.

Батьки Варфоломія проживали на балці біля Чигиринського Свято-Троїцького монастиря. Старший син Матишенків Петро морякував на чорноморському флоті. Фадей і Тетяна Матишенки, будучи людьми розсудливими, віддали свого молодшого сина навчатися шевського ремесла до чоботаря Трохима Шабая. Через деякий час Варфоломій вже самостійно працював у майстерні свого вчителя. Один із постійних клієнтів господаря замовив чоботи, обіцяючи добре заплатити, але пошити їх потрібно було у Великодню ніч. Роботу завершив Варфоломій з початком «пасхальної утрінні» в ЧСТ монастирі.

З того часу Варфоломій Матишенко цілком віддається служінню Господу Богу, приймаючи на себе подвиг юродства «Христа ради» [25]. Залишивши свого господаря та батьківську хату, надівши тяжкі вереги, Варфоломій в очах людей стає «людиною Божою» [6, 6], на яку зійшла Божа благодать і вона прозріла.

Гіркий і важкий шлях юродства пройшов отець Варфоломій, витерпівши все «Христа ради». Батьків йому замінила любов до Всевишнього, брата – мо-

литва Божа, а дітей – надія на вічне життя на небі. Кожного дня блаженний піддавав себе суворим випробуванням. Не ходив, а бігав босоніж у брудній порваній свиті з численними торбами, в яких знаходилося все його майно. Біля серця у вузликах тримав трави, які періодично збирав на лузі біля Чигиринського монастиря [13]. Двома палицями відганяв юрби дітей, які кидали на нього каміння, цькували собаками і, дразнячись, кричали: «Варфоломей, Варфоломей, Варфоломей...» [13]. Спав де прийдеться, а частіше всього – на землі святій попідтинню. Зустріти юродивого можна було майже в кожному селі Чигиринського повіту. Юродствував блаженний завжди при великій кількості людей, під час служби в церквах та монастирях. Витягнувши із торби чималого сухаря, гризучи його, носився по церкві. Стояв без штанів на паперті Михайлівського храму в Суботові на престольне храмове свято [7]. А на Водохрещення в Медведівському Свято-Миколаївському монастирі купався в «Йордані» [12]. Люди, відвертаючись, хрестилися, шепчучи молитву.

Зупинявся Варфоломій в благочестивих сім'ях, розклавши по господі всі свої речі. Цілу ніч стояв на колінах перед образами, б'ючи поклони. Брав милостиню тільки від побожних господарів. За неї ревно молився.

Живши тільки на податі людські блаженний, юродствуючи в піст, випрашував у богобоязних матушок сиру та молока.

Знаючи людські думки, грішників примушував каятись. Але, зустрівши в церкві, ставав поряд, читаючи «Отче Наш». Свої видіння о. Варфоломій передавав окремими словами та знаками [1, 39]. Дітям з благочестивих сімей дарував срібну, а з безбожних – мідну копійку. Якщо у родині хтось захворіє – приходив, лягав на призьбу і стогнав, а якщо помре – складав руки на животі. Побожні люди просили Бога відвести нещастя, безбожники виганяли блаженного з господи. Отець Варфоломій юродствував, напаскудивши господареві на ганку [8].

Далекоглядні хазяї запрошували юродивого благословити місця для копання колодязів та побудови будинків. Варфоломій щиросердно молився, а коли на його чолі з'являлися краплини поту, щосили бив палицями об землю. Траплялося й так, що блаженний, плюючись, чимдуж тікав, розмахуючи торбами [9].

Жінок о. Варфоломій величав матушками. Напророчивши кожній із них долю, визначав роки заміжжя в хвиликах, а дітей називав вікнами [10]. Марія Захарівна Кононенко згадує, що Варфоломій, побачивши дівчину із довгим косами, брав пасмо волосся на своїй голові і крутив його. У 80-х роках ХХ століття численна кількість жінок мали однакові зачіски – пишне кучеряве волосся.

Варфоломій Чигиринський користувався авторитетом серед вищого духовенства. Духівником юродивого був київський єпископ. Священнослужителі Чигиринського благочиння, зокрема андрусівський диякон та бужинський батюшка Митрофан, сповідалися о. Варфоломію, стоячи на колінах [10].

В кінці ХІХ ст. блаженний знайшов притулок у богодільні ЧСТ монастиря, проживаючи разом із мандрівниками богомільцями: Рясним Романом, Хомою та Пирожком. Ходив з ними до Києва поклонитися «Святим мощам». Харчувався з ігуменею ЧСТ монастиря Антонією Гуровою (1888–1910 рр.) «на одному столі» [14], Супроводжував настоятельницю в ділових поїздках та зустрічах. «Опись Церковно-ризничного имущества от 30 августа 1921 года» [2, 539] дає відомості

про те, що трапезна церква ЧСТ монастиря була відремонтована в 1907 р. за благословінням єпископа Чигиринського вікарія Київської митрополічної єпархії Платона (Рожественського) (1902–1907 рр.). Цей факт підтверджують спогади жительки м. Чигирини Сірченко Єфросинії Ігнатівни. Теплу церкву в монастирі відремонтували за 1 рік, завдяки активній діяльності настоятельниці. Під час освячення Спасо-Преображенського храму, на знак завершення ремонтних робіт, «Христа ради» юродивий Варфоломій стояв осторонь хресного ходу, бубнячи: «Молодець матушка, а собаки прийдуть, розтягнуть», а потім побіг в Спаську церкву та перед солеєю (підвищення перед іконостасом) «оправився» [13].

Жовтневі події 1917 р. о. Варфоломій віщував на чигиринському ярмарку, підійшовши до цвітнянського гончаря, вироби якого привертали увагу своєю довершеністю. Почав лупцювати горшки, махаючи палицями, заодно викрикуючи: «Царі, царі, царі!» [11].

З перших днів свого утвердження радянська влада проводила атеїстичну політику, жорстоко переслідуючи духовенство. Віруючі перестали бути рівноправними громадянами, вони стали людьми «другого сорту». Уповноважені міліціонери кілька разів затримували отця Варфоломія в Чигирині, етапом ганяли в Черкаси. Потім відправили в Кирилівський будинок до Києва. Жорстоко били, кілька днів тримали без їжі і води. В столиці його визнали психічно хворою людиною і відпустили [12].

На початку літа 1919 р. блаженний Варфоломій, вимазавши калиною лице і руки, бігав по вулицях міста і несамовито голосив. А в ніч на 29 липня цього ж року більшовики вчинили терористичну акцію. В приміщенні сучасної міліції було порубано шаблями 280 чигиринців чоловічої статі. Кров текла річкою через поріг. Чигирин здригався від людського стогону і плачу.

Сучасники Варфоломія в своїх спогадах доповнюють один одного:

– Ходить міря, міря. Крок вперед, крок назад. Обмотує людські тини валом, заходить до господи, виносить речі, викидає їх на шлях та все бурчить: «Так буде, так буде» [12]. На запитання, чого чекати в майбутньому відповідав: «Горька вода, сладка вода, горька вода... Не б'ють поклони, не б'ють поклони, б'ють, б'ють, б'ють...» [13]. Всі дії блаженного були підтверджені декретами радянської влади.

На межі 20–30-х рр. ХХ ст. відношення до релігії і Церкви стало нестерпним. Тисячі церков і монастирів на Україні закривалися, священики були репресовані. Події, які відбувалися в цей час в країні, залишали свій слід в житті мешканців Чигиринського повіту. Згідно рішень Київського губліквідкому ЧСТ монастир в кінці 1926 р. припинив своє функціонування. В ці страшні часи була вчинена жорстока розправа над ігуменею монастиря Рафаїлою Тартацькою. Долю настоятельниці не зміг змінити навіть прозорливий Варфоломій. Блаженний із богомольцями юродствував у Чигирині на вулиці Монастирській. Вирубував молоді дерева, приказуючи: «Молоде коріння вирвуть, старе останеться» [13]. Згодом Україна задихалася від сталінських репресій. Бігав побережанськими селами, говорячи сам з собою: «Вода-води... Вода-води» [13]. Тільки в кінці 50-х рр. ХХ століття підтвердилися слова отця Варфоломія. Води Кременчуцького водосховища затопили всю Середню Наддніпрянщину. Очевидці свідчать, що грандіозні плани радянського уряду, щодо побудови на Чигиринщині електростанції, наві-

щував юродивий Варфоломій ще в далекі 30-ті рр. XX ст. Протягом тривалого часу блаженний, біля Гущівського лісу, періодично нагортав великі піщані кучугури. Розгортаючи їх палицями, плювався «Христа ради» і за кожним разом казав: «Не буде діла... Не буде діла» [14]. Маємо надію, що пророцтво блаженного Варфоломія здійсниться і на початку XXI ст. 144-ри курники на Чигиринщині повинні будуватися і на землях біля гущівського лісу.

Останні роки життя Варфоломія Чигиринського пройшли в хатині благочестивого господаря Олександра Гончаренка в с. Полуднівці Чигиринського повіту. Побожня сім'я сприймала юродство Варфоломія з християнським смиренням. На конях з сусідом Іваном Вовкогоном їздив блаженний «зустрічати і провозжати» [12] ченців Медведівського Свято-Миколаївського монастиря. Очевидці трактують дане пророцтво, як остаточний крах цього осередку чернечого життя. Але 9 грудня 1995 року Президент України видав указ: «Про заходи щодо відтворення видатних пам'яток історії та культури». В перелік визначних пам'яток, що потребують першочергового відродження, увійшла і Миколаївська церква Медведівського Свято-Миколаївського чоловічого монастиря. Отже, віщування о. Варфоломія спроможний підтвердити тільки час.

Цілими днями Варфоломій трудився: копав ями на полуднівських полях, а ночами все дивився на небо, хрестився і кричав: «Бачу хрести, багато хрестів. Нема проклятому дощу. Нема собаці дощу. Будете їсти просо. Не буде проса. Будете їсти гречку, не буде гречки. Будете їсти воду...» [14]. За статистичними даними від голодної смерті 1932–33 рр. в Україні померло до 10 млн. чоловік, а засуха 1946 року спричинила хвороби та смерть 1 млн. українців.

Серед численних подій XX століття блаженний вирізнув вогонь пожеж Другої світової війни в Україні (1941–1944 рр.). Запам'ятався юродивий багатом старожилам з каменем на плечах, зігнутим до самої землі [14]. Протягом січня 1944 року радянські війська вели жорстокі бої за населений пункт Полуднівку [16, 684].

Лице блаженного Варфоломія завжди випромінювало доброту та християнське смирення. Видно було, що душа його далека від мирської суєти і давно прагне в царство Боже на небо.

Бачив о. Варфоломій останні дні свого земного життя. «Будеш шить полотно. Через три дні, в чотири часа буду йти до Святителя Миколая», – говорив блаженний господареві. Дружина Олександра Гончаренка – Химка – пошила йому полотняні штани та свитку. На третій день після Покрови, тобто 17 жовтня 1932 року, завершив свій житейський подвиг блаженний Варфоломій Чигиринський «Христа ради» юродивий.

На відспівуванні о. Варфоломія горіло 40 свічок. Тіло блаженного положили в дерев'яну домовину із плоскою кришкою. Батюшка Митрофан одягнув на Варфоломія облачення священика. Вранці третього дня, за християнським звичаєм, він був похований на цвинтарі с. Полуднівки. Побожні люди встановили на місці захоронення дерев'яний хрест з іконкою, прикрашеною рушником.

В середині 30-х рр. XX ст. місцеві комсомольці на могилі блаженного здійснили акт вандалізму.

На цвинтарі с. Полуднівка до кінця лютого 2009 р. височів хрест з написом: «Здесь покоится отец Варфоломей Бондаренко (1870–1931 гг.)». Його встановив у 80-х рр. XX ст. житель міста Кам'янки Черкаської області – Михайло.

Блаженний Варфоломій Чигиринський був яскравим представником подвижництва юродства «Христа ради». З благословення Владики Софронія, митрополита Черкаського і Канівського, 21 лютого 2009 р. «нетленные останки» [15,16] блаженного Варфоломія були перенесені в Чигиринський Свято-Троїцький монастир. Наступного дня за нього відслужили «заупокийну литургию и литию» [15,17]. Після закінчення богослужіння домовину із нетлінними останками блаженного поховали на території монастиря поряд «Поклонного креста» [15, 19].

Світлина «Христа ради» юродивого знаходиться у приватній колекції С. Ф. Потапенка. Вона була представлена в Черкаську художню майстерню настоятельницею обителі Катериною. Образ юродивого у повний зріст встановили у церкві, якою слугує залізничний вагон переданий Черкаською єпархією влітку 2009 року Свято-Троїцькому монастирю.

На початку XXI століття ігуменя Чигиринської Свято-Троїцької обителі Катерина подала матеріали в Священний Синод УПЦ для канонізації блаженного Варфоломія Матишенка. Протягом 2-х років у Чигиринському Свято-Троїцькому монастирі було зведено приміщення, яке вже влітку 2013 року виконувало функцію головного храму обителі Святої Трійці. В ньому по праву сторону дерев'яного іконостасу встановили раку, в якій знаходяться мощі блаженного Варфоломія Чигиринського. В листопаді 2014 р. в родині Шаповалів було знайдене нове зображення в головному уборі (хустка) Варфоломія Матишенка. На сьогоднішній день (лютий 2018 р.) світлина знаходиться в їхньої доньки Інни Сергіївни, яка живе на вул. П. Дорошенка в м. Чигирин. Восени 2014 р. Священний синод УПЦ прийняв рішення про канонізацію блаженного Варфоломія. 7 грудня 2014 року в стінах Чигиринського Свято-Троїцького монастиря відбулася святкова літургія, під час якої було здійснено «чин» [15,10] канонізації митрополитом Київським і всієї України Онуфрієм. Пам'ять блаженного Варфоломія УПЦ здійснюватиме 17 жовтня, а «обретение мощей» [15, 16] 20 лютого (по новому стилю). «Христа ради» юродивий Варфоломій зайняв достойне місце у небесному сонмі святих Чигиринщини.

Список використаних джерел

1. Горбовский А.Л. Прозорливцы //Знак вопроса. – 1981. – №1. – С. 39.
2. Державний архів Черкаської області. – Ф.554. – Оп.1. – Спр.9. – арк. 599.
3. ДАЧО. – Р-471. – Оп.1. – Спр.2. – арк. 154.
4. Корнеева И. Иконография юродивых // Юный художник. – 1995. – №10. – С. 10–47.
5. Кукса Н. Медведівський Миколаївський чоловічий монастир // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. Випуск 9. – К., 2000. – С. 127.
6. Матвеева Н.П., Голобородько А.Р. Святі і свята України. Науково-популярне видання. – К.: Укр. центр духовної культури, 1995. – С. 5–47.
7. МПД автора. – Арутин Валентин Павлович, 1941 р. н., м. Чигирин.

8. МПД автора. – Гончар Валентина Михайлівна, 1960 р. н., м. Чигирин.
9. МПД автора. – Гончар Іван Олексійович, 1921 р. н., м. Чигирин.
10. МПД автора. – Гришко Ганна Іванівна, 1919 р. н., с. Вершаці.
11. МПД автора. – Кононенко Віра Григорівна, 1920 р. н., с. Вершаці.
12. МПД автора. – Кириченко Марія Кирилівна, 1908 р. н., м. Чигирин.
13. МПД автора. – Кривошея Ганна, 1916 р. н., м. Чигирин.
14. МПД автора. – Сірченко Єфросинія Петрівна, 1914 р. н., м. Чигирин.
15. Митрополит Софроний (Дмитрук) Черкаський и Каневський. Акафист Преподобномученице Рафаїле, игуменни Чигиринської, Україна. – Чигирин, 2009. – 19 с.
16. Історія міст і сіл Української РСР//Черкаська область. – К.: Інститут історії Академії наук УРСР., 1972. – С. 684.

УДК 929:378.12:94](477.46)

С. І. Гальченко,

к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин

А. П. Іржавська,

к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин

В. О. Кіреєва,

к.і.н., доц., завідувач кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин

Т. В. Терещенко,

к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин

О. О. Тітіка,

к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин

Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

НАУКОВА ШКОЛА ПРОФЕСОРА ЧЕРКАСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО О. Г. ПЕРЕХРЕСТА З ПРОБЛЕМАТИКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Наукова школа професора О. Г. Перехреста започаткована в 1995 р. Для її представників пріоритетними є такі напрями: методологія, історіографія та джерела дослідження воєнної проблематики, історія України та міжнародні відносини періоду Другої світової війни, її економічні, соціальні та демографічні наслідки. Цю проблематику в 1995 – 2008 рр. вивчали в межах комплексної теми «Актуальні питання історії Другої світової та Великої Вітчизняної воєн», а з 2008 р. – це складник комплексної теми «Актуальні проблеми світових війн ХХ ст.». У вітчизняних наукових колах школа О. Г. Перехреста посідає одне з вагомих місць, зокрема у вивченні комплексу питань, пов'язаних з окупаційною політикою Німеччини, її впливом та наслідками в соціальній та економічній сфері, промисловості та сільському господарстві України, у реалізації нацистським керівництвом планів світового панування.

За результатами проведених досліджень науковцями школи професора Перехреста О. Г. захищено 1 докторську [1] та 8 кандидатських дисертацій [2], опубліковано 3 монографії [3], низку тематичних збірників документів, наукових і публіцистичних праць, понад 250 статей і повідомлень у фахових наукових журналах, виголошено понад 170 доповідей на міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференціях, проведено кілька міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій, зокрема у 1995 р. – Обласна науково-практична конференція, присвячена 50-річчю перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр. [4]; у 2001 р. – Міжнародна наукова конференція «Актуальні проблеми історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.» (до 60-річчя початку Великої Вітчизняної війни) [5]; у 2009 р. – науково-практична конференція викладачів і студентів Навчально-наукового інституту історії і філософії Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, присвячена 70-й річниці початку Другої світової війни; у 2010 р. – Міжнародна наукова конференція «Україна – геополітичний і воєнний фактор Другої світової війни (до 65-ї річниці завершення Другої світової війни)» [6]; у 2013 р. – науково-практична конференція викладачів і студентів Навчально-наукового інституту історії і філософії Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, присвячена 70-й річниці Сталінградської битви (17 липня 1942 – 2 лютого 1943 рр.); у 2014 р. – науково-практична конференція викладачів і студентів Навчально-наукового інституту історії і філософії ЧНУ ім. Б. Хмельницького, присвячена 70-й річниці Корсунь-Шевченківської битви (24 січня – 17 лютого 1944 р.).

Дослідницька робота наукової школи скоординована з відділом Інституту історії України періоду Другої світової війни Інституту історії України НАН України (науковий консультант – доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії України періоду Другої світової війни О. Є. Лисенко).

Активними членами наукової школи сьогодні є:

Перехрест О. Г. – керівник наукової школи, доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин – відомий дослідник історії українського села воєнного і повоєнного періодів.

Перехрест О. Г. – відомий в Україні та за її межами вчений-історик. Об'єктами наукових зацікавлень професора є проблеми новітньої історії України, історії Другої світової війни та спеціальних історичних дисциплін. Йому належить понад 100 наукових та навчально-методичних публікацій, більшість з яких побачили світ у фахових виданнях, що входять до переліку ДАК України чи вийшли окремими виданнями. Як авторитетного воєнного історика, його було включено до складу авторського колективу трьох солідних академічних видань Інституту історії України НАНУ: двотомників з історії селянства, економічної історії України та об'ємного видання «Україна в Другій світовій війні. Погляд з ХХІ століття» (тут він є автором 5-ти розлогіх сюжетів). Побачили світ і його дві індивідуальні монографії, що стали помітним явищем у сучасній воєнній історіографії. Зокрема, в 2011 р. з'явилася ґрунтовна праця «Сільське господарство України в роки Великої Вітчизняної війни (1941 – 1945 рр.)». Та особливий резонанс серед наукового загалу викли-

кала фундаментальна монографія О. Перехреста «Українське село в 1941 – 1945 рр.: економічне та соціальне становище» (2011 р.) обсягом 668 сторінок. Ця праця вражає своєю ґрунтовною джерельною базою та аналітичними підходами. Обидві монографії схвалені до друку Інститутом історії України НАНУ. Професор О. Перехрест став організатором, співорганізатором та учасником понад 100 міжнародних, всеукраїнських, регіональних і міжвузівських наукових конференцій, симпозіумів та історичних читань. Упродовж багатьох років Олександр Григорович є членом редколегій низки наукових часописів, зокрема: журналу «Вісник Черкаського університету. Серія Історичні науки» (окрім іншого – відповідальний редактор серії «Всесвітня історія» цього видання), збірників наукових праць «Український селянин» та «Гуржіївські історичні читання», а також міжнародного наукового часопису «Наука і освіта: нові виміри» (Будапешт, Угорщина). Усі названі видання репрезентовані в наукометричній базі Index Copernicus (IC). Понад 13 років керівник даної наукової школи входить до складу спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських, а віднедавна й докторських дисертацій з історичних наук у Черкаському національному університеті [8].

Гальченко С. І. – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин, науковий доробок якої містить ґрунтовні дослідження щодо становища міського населення центральних областей України (1943 – 1947 рр.). На основі залучених до наукового обігу нових документів дослідниця здійснила спробу комплексного дослідження обставин та шляхів вирішення продовольчої проблеми та задоволення інших нагальних потреб міського населення; проаналізувала державну політику у сфері постачання, розглянула механізми її реалізації, детально дослідила усі заходи, які застосовувалися владою для вирішення продовольчої проблеми. У своїх наукових працях Гальченко С. І. досліджує особливості функціонування карткової системи в Україні на завершальному етапі Другої світової війни та в перші повоєнні роки [9, 79–80].

Іржавська А. П. – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин – досліджує проблематику нацистського окупаційного режиму та фізичного терору проти східних слов'ян у роки Другої світової війни. У своєму науковому доробку Іржавська А. П. здійснила комплексне дослідження політики та практики нацистського фізичного терору проти східних слов'ян, проаналізувавши антислов'янську спрямованість колонізаційних планів нацистської Німеччини, визначивши основні форми і методи практичної реалізації політики фізичного терору та їх наслідки. Дослідницею та науковим керівником її кандидатської дисертації проф. Перехрестом О. Г. вперше зроблено спробу підрахувати вірогідну кількість втрат східних слов'ян (мирного населення та військовополонених) внаслідок політики нацистського фізичного терору [9, 107].

Голиш Г. М. – кандидат історичних наук, доцент, директор наукової бібліотеки ім. М. Максимовича та **Лисиця Л. Г.** – кандидат історичних наук, доцент кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки, полем наукових досліджень яких є становище дітей та малолітніх на окупованих українських територіях (1941 – 1944 рр.). Голиш Г. М. у своїх дослідженнях провів ком-

плексний і всебічний аналіз умов життєдіяльності в роки німецько-радянської війни найвразливішої частини українського соціуму – дітей і підлітків; реконструював сукупність чинників, які суттєво вплинули на моделі поведінки неповнолітніх громадян в екстремальних умовах; визначив основні вектори політики радянської влади та заходи нацистської окупаційної влади щодо неповнолітніх українців; дослідив мотиви та конкретні форми участі неповнолітніх громадян в антинацистському русі Опору; з'ясував соціальні, демографічні, медико-санітарні та психологічні наслідки війни для неповнолітніх громадян України [9, 42].

Лисиця Л. Г. здійснила комплексний аналіз особливостей функціонування спеціальних дитячих установ УРСР воєнного та повоєнного періодів; провела типологізацію цих установ за їх функціональним призначенням, особовим складом вихованців та специфікою діяльності; дослідила суспільні умови, нормативно-правову базу та організаційне забезпечення роботи установ; узагальнила статистичні дані з розгортання мережі спецдитустанов, динаміки їх контингенту; всебічно охарактеризувала умови утримання вихованців, розкрила роль спецдитустанов у соціальній реабілітації дітей та підлітків, що постраждали внаслідок війни [9, 80].

Терещенко Т. В. – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Т. В. Терещенко, у колі наукових інтересів якої посідає вагоме місце соціально-побутова сфера села центральних областей України в період відбудови (1943 – 1950 рр.). Зокрема, у наукових дослідженнях Терещенко Т. В. висвітлено зміст та особливості реалізації соціальної політики радянської влади у селах на різних етапах відбудови, вказано на основні заходи влади з відбудови та забезпечення діяльності житлово-побутової, медико-санітарної, культурно-освітньої мережі у селах. На підставі результатів досліджень визначено головні причини низького рівня розвитку соціально-побутової сфери сіл центральних областей України тих років [9, 85].

Тітіка О. О. – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин, наукові праці якої присвячені процесу відбудови та функціонування місцевої промисловості України в 1943 – 1950 рр. У своїх дослідженнях Тітіка О. О. з'ясовує збитки, завдані місцевій промисловості війною та окупацією, соціально-економічні й організаційні засади відновлювальних робіт у галузі, їх хід та результати; вказує на джерела фінансового, матеріально-технічного й кадрового забезпечення відроджуваних підприємств і нарощування потенціалу галузі; висвітлює напрями виробничої діяльності підприємств із забезпечення потреб економіки й соціальної сфери республіки, життєзабезпечення населення; здійснює аналіз трудової діяльності, умов праці та побуту працівників місцевпрому [9, 140].

Вагомим досягненням членів наукової школи є участь у написанні фундаментальних колективних монографій, зокрема двотомного наукового академічного видання «Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст.: Історичні нариси» (К., 2011), у якій на основі оприлюднених та опублікованих раніше матеріалів та залучених нових документальних джерел подається сучасне бачення причин, передумов, подій та наслідків цього трагічного періоду в історії українського народу [7].

Не знецінюючи попереднього наукового доробку вітчизняних та зарубіжних дослідників проблематики Другої світової війни, критично переосмислюючи та аналізуючи джерельні матеріали, члени наукової школи проф. О. Г. Перехреста розробляють методики вивчення маловідомих та малодосліджених сторінок історії Другої світової війни, створюючи перспективи для написання нових наукових праць та публікацій.

Список використаних джерел

1. Перехрест О. Г. Українське село 1941 – 1945 рр.: економічне та соціальне становище: дис. ... докт. істор. наук: 07.00.01. – Історія України / О. Г. Перехрест; Інститут історії України НАН України. – Черкаси, 2013. – 40 с.
2. Гальченко С. І. Міське населення центральних областей України в умовах нормованого постачання (1943 – 1947 рр.) : автореф. дис. ... канд. істор. наук : 07.00.01. – Історія України / С. І. Гальченко ; Черкаський національний ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2007. – 20 с.; Гінда В. В. Освіта в роки німецької окупації у генеральному окрузі «Житомир» 1941 – 1944 рр. : автореф. Дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. – Історія України / В. В. Гінда; Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2004. – 20 с.; Голиш Г. М. Становище неповнолітніх громадян України в період німецько-радянської війни (1941 – 1945 рр.) : автореф. Дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. – Історія України / Г. М. Голиш ; Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2004. – 20 с.; Голиш Л. Г. Функціонування спеціальних дитячих установ УРСР у 1943 – 1950 рр. : автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01. – Історія України / Л. Г. Голиш ; Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2007. – 20 с.; Іржавська А. П. Політика і практика нацистського фізичного терору проти східних слов'ян у період Другої світової війни : автореф. дис. ... канд. істор. наук : 07.00.02. – Всесвітня історія / А. П. Іржавська ; Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2011. – 20 с.; Перехрест І. В. Медико-санітарні наслідки Великої Вітчизняної війни для населення України та їх ліквідація у період відбудови (1943 – 1950 рр.) : автореф. дис. ... канд. істор. наук 07.00.01. – Історія України / І. В. Перехрест. – Донецьк : Донецький національний університет, 2007. – 20 с.; Терещенко Т. В. Соціально-побутова сфера села центральних областей України в період відбудови (1943 – 1950 рр.) : автореф. Дис. ... канд. істор. наук : 07.00.01. – Історія України / Т. В. Терещенко ; Черкаський національний ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2007. – 20 с.; Тітіка О. О. Відбудова і функціонування місцевої промисловості України в 1943 – 1950 рр.: історичний аспект : автореф. Дис. ... канд. істор. наук. : 07.00.01. – Історія України / О. О. Тітіка. – Черкаси, 2014. – 20 с.
3. Голиш Г. М. У вирі війни. Становище неповнолітніх громадян України в 1941 – 1945 рр. : монографія / Г. М. Голиш. – Черкаси : ЦНТІ, 2005. – 325 с.; Перехрест О. Г. Українське село в 1941 – 1945 рр. : економічне та соціальне становище : монографія / О. Г. Перехрест / НАН України. Ін-т історії України. – Черкаси : Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2011. –

668 с.; Тітіка О. О. Відбудова і функціонування місцевої промисловості України в 1943 – 1950 рр. : монографія. – Черкаси : «Вертикаль», видавець Кандич С. Г., 2015. – 186 с.

4. Велич подвигу народного : тези матеріалів обласної науково-практичної конференції, присвяченої 50-річчю перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.). – Черкаси, 1995. – 175 с.
5. Сторінки воєнної історії України : зб. наук. статей / НАН України. Інститут історії України / відп. ред. В. А. Смолій. – К., 2002. – Вип. 6. – 320 с.
6. Вісник Черкаського національного університету. Серія Історичні науки. – Вип. 202. – Ч. I, II. – Черкаси : Черк. нац. ун-т, 2011.
7. Перехрест О. Демографічні втрати України в роки Другої світової війни / О. Перехрест, О. Лисенко, А. Іржавська, І. Перехрест // Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст. Історичні нариси : у 2 кн. [ред. кол.: В. А. Смолій (гол.); О. Є. Лисенко (відп. ред.) та ін.] ; НАН України. Інститут історії України. – К., 2011. – Кн. 2. – С. 737–784; Перехрест О. Сільське господарство України в період нацистської окупації / О. Перехрест // Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст. Історичні нариси : у 2 кн. [ред. кол.: В. А. Смолій (гол.) ; О. Є. Лисенко (відп. ред.) та ін.] ; НАН України. Інститут історії України. – К., 2011. – Кн. 1. – С. 475–511; Перехрест О. Функціонування аграрного сектору в умовах першого періоду війни (червень 1941 р. – червень 1942 р.) / О. Перехрест // Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст. Історичні нариси : у 2 кн. [ред. кол.: В. А. Смолій (гол.) ; О. Є. Лисенко (відп. ред.) та ін.] ; НАН України. Інститут історії України. – К., 2011. – Кн. 2. – С. 551–562; Перехрест О. Відбудовні процеси у сільськогосподарській галузі в 1943 – 1945 рр. / О. Перехрест // Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст. Історичні нариси : у 2 кн. [ред. кол.: В. А. Смолій (гол.) ; О. Є. Лисенко (відп. ред.) та ін.] ; НАН України. Інститут історії України. – К., 2011. – Кн. 2. – С. 563–615; Вронська Т. Обличчя визволених міст України після окупації і життєві стратегії городян (1943 – 1945 рр.) / Т. Вронська, С. Гальченко // Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст. Історичні нариси : у 2 кн. [ред. кол.: В. А. Смолій (гол.) ; О. Є. Лисенко (відп. ред.) та ін.] ; НАН України. Інститут історії України. – К., 2011. – Кн. 2. – С. 631–660; Голиш Г. Трагедія знівеченого дитинства / Г. Голиш, Л. Голиш // Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст. Історичні нариси : у 2 кн. [ред. кол.: В. А. Смолій (гол.) ; О. Є. Лисенко (відп. ред.) та ін.] ; НАН України. Інститут історії України. – К., 2011. – Кн. 2. – С. 127–175.
8. Голиш Г. М. Ветеран університетської освіти й науки / Г. М. Голиш, О. Є. Лисенко // Перехрест Олександр Григорович : біобібліогр. покажч. / уклад: В. О. Кіреєва, Л. Г. Лисиця, О. О. Тітіка. – Черкаси: Чабаненко Ю. А., 2017. – С. 8–9.
9. Воєнно-історичні студії викладачів Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (1995 – 2015 рр.) : анот. бібліогр. покажч. / уклад. : В. О. Кіреєва, Л. Г. Лисиця. – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. – 156 с.

ВИДАТНІ ПОСТАТІ УКРАЇНИ В ІСТОРІЇ ЧЕРКАЩИНИ

УДК 7.05:766

О. Л. Храмова-Баранова,
д.і.н., професор, професор кафедри дизайну
В. С. Зайцева-Дячок,
викладач кафедри дизайну
Черкаський державний технологічний університет

ВНЕСОК ВЛАДИСЛАВА ГОРОДЕЦЬКОГО В КУЛЬТУРУ ЧЕРКАЩИНИ

Питання національного самоусвідомлення є одним з актуальних та нагальних і його вирішення неможливе без вивчення найкращих зразків матеріальної та духовної культури нашої країни. Творчість В. Городецького як визначного митця має вагоме значення і її аналіз може вирішити естетичні аспекти питань культури як Черкащини так і України в цілому.

Творчість Владислава Городецького назавжди записана в золоту книгу української архітектури кінця XIX – початку XX ст., оскільки він накреслив у вітчизняній архітектурі чітку лінію містобудування і розробив свої засоби і підходи до будівництва. Народився майбутній зодчий у 1863 р. на Вінниччині у селі Шолудьки. Походження мав шляхетне, відповідно і виховувався. З дитинства був здібний до багатьох наук, любив історію, але найбільше захоплювався мистецтвом. Вищу фахову освіту здобув в Імператорській академії мистецтв у Санкт-Петербурзі у 1890 році, закінчивши її архітектурне відділення. Дипломованим архітектором, переїхав до Києва, де на той час вже розвивалася промисловість, зростала кількість заможного населення, яке витрачало кошти на благоустрій рідного міста. В цей час родини Потоцьких, Бобринських, фабрикантів Терещенків, Ханенків, Бродських будували лікарні, притулки для знедолених, прокладали шляхи, будували церкви, заклади культури і освіти, займалися меценатством та колекціонуванням творів мистецтва.

На першому місці в В. Городецького завжди була архітектура. Він гідно оцінив можливості нового будівельного матеріалу – цементу, який називали тоді «штучним каменем» і більшу частину архітектурних споруд у Києві втілював з цього матеріалу. Наприклад, «Будинок з химерами», який був споруджений у 1902–1903 рр. на вулиці Банківській, 10. Цей дім В. Городецький збудував для себе, тому він найкраще відповідав смакам та уподобанням автора. Будинок має форму куба з характерним для модерну еkleктичним використанням різних стилів.

Декілька архітектурних шедеврів В. Городецький залишив і в Черкасах. Черкаси зобов'язані В. Городецькому спорудженням вишуканого приміщення у стилі модерн для жіночої гімназії (нині – старий корпус Центру дитячої і юнацької творчості, за часів СРСР – Палац Піонерів). Цей двоповерховий будинок не має криволінійних форм, потрійних ліній, які характеризують модерн, але у нього незвичайний, нетрадиційно розроблений план, сміливе використання і поєднання декоративних елементів, у діагонально розкреслених шибках великих вікон, які схожі на елементи «Будинку з химерами».

Крім гімназії, В. Городецький спроектував і побудував у Черкасах чоловічу гімназію (нині – музичне училище ім. Гулака-Артемовського), єврейську гімназію (художня школа ім. Данила Нарбута на вул. Хрещатик), риби ряди (залишки збереглися у дворі за корпусом Інституту фізичного виховання ЧНУ на вулиці Дашковича), громадський банк (нині – редакція обласної газети «Черкаський край»), церкву та виконав архітектурну частину пам'ятника Олександру II. У Мошнах зберігся унікальний дерев'яний пам'ятник архітектури – будинок лікаря та клініка, спроектовані В. Городецьким. На замовлення Катерини Балашової, дружини обер-сгермейстера Миколи Балашова, що володів маєтками на Київщині і Поділлі, у 1894 році В. Городецький збудував три лікарняні корпуси, в яких розташовувалися палати, приймальне відділення, кабінет лікаря, відділення аптеки і кухня. Але до наших часів повністю зберігся лише один корпус, який декоровано різьбленням з безліччю елементів, що підкреслюють інтер'єр будівлі. Вважається, що це єдиний збережений дерев'яний твір видатного архітектора, але ця унікальна пам'ятка архітектури руйнується, оскільки немає належного догляду за нею і відсутня державна підтримка.

В. Городецький був улюбленцем долі – йому вдавалося все, є публікації, які знайомлять і відкривають його як людину різнобічних обдарувань. Його знали не тільки як архітектора, але і як художника-монументаліста, він розписував плафони, займався фресковим живописом тощо. Владислав Владиславович займався мисливською справою, був стрільцем світового класу, полював у Сибіру, в Монголії та Тибеті, на Алтаї, Кавказі, Закаспійському краї, Східній Африці. Повертаючись із далеких мисливських мандрів, В. Городецький виготовляв із здобутих трофеїв опудала тварин і птахів, які ставали музейними експонатами. Про своє мисливське життя В. Городецький розповів в ілюстрованій власними малюнками і фотографіями книзі «В джунглях Африки. Дневник охотника».

Немає сумніву, що В. Городецький залишив би Черкасам і іншим містам України ще багато своїх архітектурних автографів, якби не революційні події. Свідок величезних соціальних потрясінь в Україні, повністю втративши всі свої маєтки, В. Городецький навесні 1920 року разом з дружиною Корнелією Йосипівною Марр (її батькові належали підприємства харчової промисловості на Київщині) емігрував до Варшави. Там він працював в Міністерстві, як архітектор і за його проектами було споруджено в Пьотркові Трибунальському критий

ринок і водогінну вежу, в Радомі і Любліні – водогінну вежу та механізовані бійні, електростанцію. У 1928 р. його запросили до Ірану на посаду головного архітектора синдикату, який займався прокладанням перських залізниць. У Тегерані В. Городецький на замовлення уряду спорудив театр, вокзал, палац для шаха, готель, які збереглися до наших днів.

Помер Городецький 3 січня 1930 року від серцевого нападу у спорудженому ним готелі далеко від України. Похований на римо-католицькому цвинтарі Долаб у Тегерані. На його могилі встановлено кам'яну брилу сірого кольору, такий матеріал він широко використовував у своїх спорудах. Напис на камені викарбовано польською мовою: «Владислав Лешек Городецький. 23.5.1863 – 3.1.1930. Професор архітектури».

Архітектор В. Городецький і сьогодні нагадує про себе своїми творами. Він живе в Україні, Польщі, Ірані, в унікальних спорудах, залишених людям. На пошану пам'яті славетного митця одна з вулиць Києва, біля Хрещатика (вулиця Карла Маркса, колишня Миколаївська), яку він проектував, де спорудив кілька будинків і деякий час проживав, за розпорядженням Київської міської держадміністрації від 12.03.1996 року названа іменем архітектора Городецького. Архітектурна спадщина В. Городецького – яскраве творче явище в історії архітектури України і світу, в становленні національного стилю, за якими стоїть яскрава особистість.

Отже, вивчення творчості українських митців необхідне для вирішення естетичних проблем культури України. Національний стиль характеризує художні явища народного та професійного мистецтва, а творча спадщина В.Городецького – це вагомий внесок у національну архітектуру та візуальну культуру України.

Список використаних джерел

1. Україна. Верховна Рада. Про відзначення 150-річчя з дня народження Владислава Городецького [Текст] = <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/267-18>: Постанова Верховної Ради України від 16 травня 2013 року №267-VII // Голос України. – 2013. – 25 трав. (№96). – С. 7.
2. Малаков Д. В. Архітектор Городецький. Архівні розвідки. – 1-е вид. – К. : Кий, 1999. – 240 с.
3. Малаков Д. В. Архітектор Городецький. Архівні розвідки. – 2-е вид., розшир. і доп. – К. : Кий, 2013. – 464 с.

В. П. Авраменко,
старший науковий співробітник,

І. Я. Паламарчук,
старший науковий співробітник
Шевченківський національний заповідник (м. Канів)

ДІЯЛЬНІСТЬ ВАСИЛЯ ГНИЛОСИРОВА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ТА КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ ХІХ ст.

Василь Степанович Гнилосиров – український педагог, журналіст, фольклорист, громадський діяч, письменник, хранитель могили Тараса Шевченка належить до тих постатей в історії України ХІХ століття, діяльність яких маловідома широкому загалу, але плідна і багатогранна.

Педагог за покликанням, він приклав багато зусиль в діяльності на освітнянській ниві.

Василь Степанович розпочав свою педагогічну роботу ще навчаючись у Харківському університеті. Саме в цей період він став активним членом Харківської громади і почав працювати в недільних школах, які розробляли і втілювали в життя найпередовіші педагогічні ідеї.

Перша недільна школа з'явилася в Полтаві у 1858 році з ініціативи вчителя Олександра Строніна. У Харкові недільна школа була організована в 1860 році. А до кінця року, дякуючи громадівцям, діяло ще чотири такі заклади в повітових центрах Харківської губернії: Лебедині, Охтирці, Сумах, Старобільську. 10 вересня 1861 року священник Феодосій Чайковський створив таку школу при Покровській церкві в Каневі.

Недільні школи активно відкривалися по всій Україні для усіх бажаючих незалежно від віку, статі, соціального положення та віросповідання. Вони існували виключно на добровільні пожертвування свідомих українців, відчували брак підручників, чорнил; необхідні були приміщення для проведення уроків. Просвітницька діяльність зазнавала в той час великих перешкод з боку чиновництва. Тому педагогічна справа вимагала справжнього подвижництва.

Василь Гнилосиров розумів, наскільки важлива освіта серед народу: «Освіта! Освіта! Навернись, небого, і в нашу країну. Як освіта, то й розум. Хазяйство в гору. А чоловік в достаткові та ще й з доброю головою, а надто з серцем, добріший, гуманніший; більш на людей скидатиме, ніж теперішні земляки» [1, запис 1862 р.].

На сторінках «Щоденника», який Василь Степанович писав протягом тридцяти років, починаючи з 1856, він дав всебічну характеристику діяльності недільних шкіл в Україні. Одним з пріоритетних їхніх завдань було поширення освіти серед народу, залучення учнів до культурних надбань шляхом впровадження навчання українською мовою. «Для мене, наприклад, у справі недільних шкіл цілком достатньо, якщо мої земляки розуміють мене, звертаються до

мене рідною своєю мовою, читають із задоволенням і розумінням брошури, які я їм даю кожного разу, і тут же під час читання і відвертої розмови пояснюєш їм погляди на речі і переважно на самих себе з загальнолюдської точки зору. Якщо я цього досягаю в міру сил і умов – я цілком щасливий», – записав В. Гнилосиров 7 квітня 1861 року.

Діяльність недільних шкіл базувалася на демократичних засадах: відносини між педагогами і вихованцями вийшли на зовсім інший вищий рівень, вони формувалися на принципах взаємної поваги і довіри; надзвичайно важливим було розкриття індивідуальності, самобутності учня; відсутність покарань дозволяла вчителеві стати наставником, другом для вихованців; організація навчального процесу вирішувалася колективно на засіданнях педагогічної ради. У своїй праці «Наброски педагогического характера» Василь Гнилосиров писав: «Нехай дитина полюбить науку, а для цього треба: 1. Учити тією самою мовою, якою дитина говорить. 2. Учити розбірно, вияснити до розуму, а не довбати напам'ять. 3. Учити ласкаво, а не грізно. Ось так треба вчити...» [1, № 5090].

У роботі недільних шкіл використовувалися різні форми навчання: колективні та індивідуальні, часто вчителі займалися з дітьми після уроків. «Мені прийшлося займатись з трьома хлоп'ятами мало ще тямущими, одному ще показував читати, а з другими писав (ціпки) та ази», – згадував В. Гнилосиров [1, запис від 8.01.1861 р.].

Василя Степановича тішила звістка, що в недільних школах навчатимуться представники різної статі, і жінки матимуть можливість здобувати освіту нарівні із чоловіками: «Да впрочем і теперь...славное время! Эмансипация, повсеместное появление воскресных школ для общих полов. В будущем. Какая блестящая надежда!» [1, запис від 16.04.1861р.].

На початку своєї діяльності недільні школи працювали лише в неділю та святкові дні, згодом, графік роботи змінився: «В недільній школі сьогодні на раді порішили прохати начальства розрішити вчить людей в Острозі хоть в який-небудь буденний день за тим, щоб не відривати від діла народу у неділю» [1, запис 1861 р.].

Відвідування занять в недільних школах не було обов'язковим, але ці навчальні заклади користувалися популярністю, там працювали справжні фахівці своєї справи, кількість учнів була великою, а вчителів просто не вистачало: «Был в воскресной школе. Большой недостаток в преподавателях. Наплыв учеников огромный» [1, запис від 19.02.1861 р.].

До недільних шкіл приходило багато талановитих дітей. Завданням педагогів було підтримувати і розвивати їх здібності. До кожного учня Василь Степанович мав свій індивідуальний підхід, щоб дати можливість дитині розкритись, проявити себе: «В воскресной школе мне попался один ученик по прозвищу Полуян. Мальчик лет 10 с весьма быстрым соображением и острою памятью. Знает много отрывков из Шевченка и многих других, всю почти «Наймичку». Он меня очень заинтересовал, нужно будет с ним особенно позаниматься» [1, запис від 5.02.1861 р.].

Ініціативні педагоги, навіть за умов жорсткого контролю з боку начальства, намагалися змінювати навчальні програми, виховуючи в своїх учнях патріотизм та національну свідомість. Так, із запису В. Гнилосирова від 5 травня 1861 року довідуємося, що його знайомий вчитель Іван Терезников підготував своїх учнів до складання іспитів, запропонувавши їм вивчити напам'ять замість творів російських поетів поезії із «Кобзаря». Василь Степанович завжди підтримував колег, які захищали національні інтереси, бо вважав, що без знання своєї історії, культури, мови, традицій не може бути поступу вперед, і все робив для того, щоб прищепити в учнів інтерес до цих дисциплін.

У своїй діяльності недільні школи прагнули використовувати передовий досвід європейських навчальних закладів такого ж зразка. В. Гнилосиров добре розумів, що освіта як наука повинна розвиватися, і використання знань світової педагогіки мало важливе значення для українських шкіл. «...на завтра оставили порішити, кому господарювати в школі, як Лапшин поїде за границю (він збирається поїхати, щоб густіш придивиться до воскресних шкіл в Англії, Германії, Франції і скрізь...) Діло добре! Обіщається доставити самії найдрівніші вісті, як і що там робиться», – записав Василь Степанович 25 березня 1861 року.

Недільні школи займалися виданням та поширенням книг українською мовою, що всіляко підтримував і схвалював Василь Гнилосиров: «Сьогодні на раді говорили про те, щоб підготувати «Народну Хрестоматію», щоб народ приймав це діло до серця, треба буде усякому на канікулах зробити що-небудь підхоже до громадського діла» [1, запис від 9.04.1861 р.].

Василь Степанович надзвичайно радів тому, що на зібрані кошти від вистави, яку ставили на сцені Харківського театру в 1863 році, актори вирішили підтримати видання книг рідною мовою: «Узнали, что в Харькове играли спектакль в пользу издания учебников на украинском языке. Публика оказала громадное сочувствие и, можно рассчитывать рублей на 1000 чистого серебра. Хорошее дело!» [1, запис 1863 р.].

Як активний громадivecь Василь Гнилосиров брав участь у розповсюдженні серед народу книжок-«метеликів», в яких у доступній формі розповідалося про різні природні, фізичні явища, а також вміщувалися короткі оповідання з різної тематики українською мовою. Вони друкувалися Пантелеймоном Кулішем у Петербурзі у власній друкарні.

Щоб розвивати в учнів естетичний смак, у недільних школах створювалися театральні гуртки, організовувалися хори: «29 января вечером был с дядей (Андрієм Шимановим) у Потебни... Александр Афанасьевич заговорил, что не дурно бы образовать вокальный хор из народных песен между студентами... И по крайней мере хотя этим путём подействовать на развитие эстетического вкуса в простом народе, положим, хотя в воскресных школах» [1, запис від 6.02.1861 р.].

В. Гнилосиров дуже любив театр, насолоджувався грою акторів і, при нагоді, відвідував вистави. До театального життя педагог залучав і своїх вихованців, усвідомлюючи, що без мистецтва неможливо виховати гармонійну особистість: «После обеда с Яшей отправился в контору дилижансов, чтобы прово-

дить С-ча. Оттуда к Шейдту и с пансионерами – в театр. Шла «Горькая судьбина»» [1, № 357, запис від 2.01.1867 р.].

Педагог дбав про гідний інтелектуальний рівень своїх вихованців, і, зокрема, про хорошу музичну освіту. У Канівському училищі за його ініціативою був створений юнацький хор. Василь Степанович вважав, що музика, а особливо народні пісні, здатні пробудити в душах учнів не тільки найкращі людські якості, але й виховати справжніх патріотів рідної землі. У листі до А. Ф. Жада-новського він писав: «Если имеете ноты народных песен для хора, сообщите, и я поделюсь с Вами, когда добуду таковых. Моргун не прочь заняться хором» [1, № 361, запис від 28.09.1873 р.]. З подібним проханням звернувся вчитель і до Володимира Катарського, щоб той допоміг придбати пісні з нотами для новоствореного хору: «Не можете ли достать песен, положенных для хора?» [1, № 361, запис від 11.10.1873 р.].

Недільні школи постійно відчували брак підручників, тому для забезпечення навчального процесу самі громадіви видавали посібники для учнів. Відомо, що і Василь Степанович не стояв осторонь цього процесу. Про це яскраво засвідчують його архівні матеріали, серед яких можна побачити: «Всесвітню історію» (Проба складання підручника з історії) [1, № 331], «Приготовление к географии» [1, № 763-1095], «Замітки з природознавства» [1, № 5103], «Наброски педагогического характера» [1, № 1090].

Щоб вирішити питання з підручниками, на одному із засідань педагогічна рада школи, де працював В. Гнилосиров, вирішила звернутися за порадою до Тараса Шевченка і доручила це зробити Василю Степановичу. У листі до поета В. Гнилосиров писав: «Щироповажний пане й добродію, Тарас Григорович! Хто до кого, а ми до Вас, коханий пане. Шануючи Ваше письменство і розум, кидаємося прохати поради у таким новім ділі, як діло введення нашого языка в тутешніх школах... благословіть же оці думи на своїм порогу... Коли маєте що лишне з наських книжок, а надто і свої самостійні поетичні творення, то будьте ласкаві, наділіть нас, чим можна буде...Прошу Вас по ласці орудуйте нами, як знайдете кращим...» [2, № 4020].

Тарас Григорович не відмовив громадівцям. Він надіслав до Харкова 3000 примірників свого «Букваря». Члени Харківської громади і надалі сподівались підтримувати зв'язки з Кобзарем, але страшна звістка приголомшила Україну: «Сегодня за час перед сим получил извещение через М. В. Жученко о смерти Т. Шевченко. Он умер вчера в Петербурге в 5 ½ часов, как извещает депеша, полученная Лобком. Память бессмертия великому поэту! Нужно было б собраться и поговорить в кружке, по крайней мере полтавцев, обессмертитъ, чем кто в силах это великое имя». (27 февраля 2 часа по полудни) [1, запис від 27.02.1861 р.].

В. Гнилосиров постійно цікавився станом педагогічної справи і купував необхідну літературу: «Необходимо серьезное чтение, а для этого необходимо тратиться значительно на книги» [1, запис 1863 р.]. Він ґрунтовно знайомився із досвідом інших педагогів, щоб згодом втілити ці знання в життя, ділом досягти реальних змін у справі педагогіки. Ось чому у «Щоденник» переписувалися

статті К. С. Аксакова «О воспитании» (1862), статті із часописів «День» (1863, № 1, № 4), «Воспитание» (1863, № 1, № 8), «Вестник Юго-Западной и Западной России» (июль, 1862), «Педагогика сельских школ» (1864, № 4), «Учитель» (1864, № 15, № 16), «Время» (сентябрь, 1862). Володимир Науменко згадував: «Василий Степанович всё время следил за ходом развития и разрешения всяких вопросов, связанных с культурной историей дорогой для него Украины, постоянно приобретал на свои очень скромные средства все наиболее выдающиеся сочинения по этим вопросам и делал для себя разнообразные выписки и заметки по поводу их» [3, с. 305].

Новітні ідеї В. Гнилосирова щодо педагогічної діяльності знаходимо у записках «Щоденника»: «Необходимо прежде всего воспитателю быть настолько близким к воспитаннику, чтобы он видел в нём самого надёжного друга; он должен принять участие во всём, что касается личности воспитанника, чтобы никакая тень не омрачила доверия к нему ученика; чтобы ученик шёл к нему со всякою новою мыслью, со всяким желанием, со всяким горем и радостью. Это отношение вполне возможно; молодая природа ребенка требует любви; она сейчас готова отвечать любовью на любовь... Надобно, чтобы общество поняло, что педагогика есть дело самостоятельное, основанное на изучении души человека... Пусть всякий воспитатель поймёт, что он – не командир, он самый близкий к воспитанникам человек, и превосходит их только зрелостью, большим образованием и развитием... Умственное развитие – вот единственная задача всего учения в школе; другой цели быть не может... Учение есть труд самих учеников; воспитатель только помогает ученику работать, только поддерживает его, а ученик всё должен делать сам. Единственная цель воспитания есть искоренение в душе ребёнка дурных наклонностей и развитие хороших. В школе нужно орудие сильнее наград и наказаний, и это орудие есть влияние сильной и развитой души на слабую и неразвитую» [1, запис 1863 р.].

Працюючи у повітовому училищі в Охтирці, Василь Степанович вносив на обговорення педагогічної ради багато цікавих пропозицій. Ось деякі з них:

- а) необхідно підняти педагогічні ради, можливо, частіше збирати їх з питань найбільш різноманітних, що стосуються в основному педагогічних завдань;
- б) потрібно проводити ці наради шляхом рівноправ'я, надаючи кожному члену ради висловлювати свої міркування відверто і всебічно;
- в) поповнити фундаментальну бібліотеку училища книгами, придатними для читання дітьми, а також придбати за гроші дитячі видання;
- г) ввести чергування між викладачами: один раз на тиждень;
- д) запрошувати батьків учнів на так звані педагогічні збори, які можуть бути не більше 1-2 рази на місяць, щоб ознайомлювати їх з результатами навчання і для взаємних бесід із загальних питань виховання;
- є) взяти кожному вчителю годин по дві або три на місяць для загальних бесід зі свого предмету з учнями, зібраними з цією метою зі всіх класів, вибираючи тему для бесіди із читань загальнокорисних і цікавих для слухачів.

В. Гнилосиров активно втілював свої ідеї на практиці. Між педагогом і його вихованцями були по-справжньому товариські стосунки. Двері його квар-

тири завжди були відкриті для «питомцев», так з любов'ю називав своїх вихованців. Багато учнів Василя Степановича прагнули іти життєвим шляхом свого наставника, обравши педагогічну ниву своєю долею. 16 лютого 1868 року В. Гнилосиров зробив запис до «Щоденника»: «Вчера ко мне заходил Праведников, бывший мой ученик по Охтырскому училищу. Теперь он на педагогических курсах;... крепкий юноша в направлении национально-человеческих» [1].

Про взаємини вчителя зі своїми вихованцями писав і Володимир Науменко: «Посещая его в Каневе, нам не раз приходилось быть свидетелями той простоты и сердечности, с какою он обращался к своим питомцам, ещё учившимся в школе; тут не было и тени начальнического тона, не чувствовалось и намёка на излюбленную у педагогов деланность отношений и официальность разговоров, всё было искренно, просто, преисполнено чисто дружеских приёмов беседы старика с мальчиком, при чём в малорусской его речи при этих разговорах, которая была его второй натурой, слышался всегда тот юмор, без которого нельзя нарисовать себе фигуру этого почтенного педагога. Ещё более сказывалась сердечность его натуры в тех отношениях, которые сохранились у него с бывшими его питомцами: воспитывая в них с детства ту любовь к родному, которая в течении всей жизни была неразлучна с ним самим, развивая их в этом направлении ещё в школе, В. С. Гнилосыров не разрывал с ними связи и в дальнейшей их жизни, по окончании школы» [3, с. 304].

Такі ж теплі спогади про свого вчителя залишив і один із його учнів, який через все своє життя проніс любов і повагу до нього: «Юношеский блеск его глаз, несмотря на шестидесятилетний возраст, и образная малорусская речь его то скрашиваемая своеобразным юмором, то оттеняемая острым сарказмом, производили симпатичное и надолго сохраняемое в памяти впечатление. А слушателями его была преимущественно та молодёжь, ищущая на первых порах по выходе из школы нравственной поддержки и помощи в дальнейшем образовании и развитии, всегда находила такую поддержку в лице своего бывшего учителя; если – же кто-либо из этой молодёжи обращал на себя особенное внимание Василия Степановича своими умственными и нравственными качествами, то последний долгое время относился к нему с восхищением. Нередко случалось, что такая личность, выбившись на самостоятельную дорогу, нравственно опускалась или изменяла первоначальным своим убеждениям, которые служили связующим звеном между учеником и его бывшим учителем, но несмотря на такие печальные для Василия Степановича «оказии», ему ещё долго не хотелось верить такой очевидной уже для других, истине. Такие «оказии» тяжело ложились ему на душу, и он, как утопающий, хватался за всякую соломинку, желая оправдать, как в собственном мнении, так и в мнении других, своего отщепенца-ученика, доказывая этой чертой своего характера всё тот же свой юношеский идеализм, не покидавший его до могилы» [3, с. 305].

З канівських вихованців Василя Гнилосирова відомі імена українських видатних діячів на ниві національного відродження. Це – поет, громадський діяч Яким Єрмолаєв (Самотній); активний діяч Братства Тарасівців, учитель, збирач народної творчості, керівник єдиної української книгарні в Києві при

редакції «Киевской старины» Василь Степаненко; письменник, художник, громадський діяч Григорій Варава (В. Стеблик).

Зерна любові, які посіяв Василь Степанович у серцях своїх учнів, стали паростками добра і справедливості, основою для розвитку національного самосвідомлення, жертковності в ім'я України.

Список використаних джерел

1. Гнилосиров В. С. Щоденник / В. С. Гнилосиров. – ІР НБУВ. – Ф-І. – № 351-362.
2. ІР НБУВ. – Ф-ІІІ. – № 4020.
3. Науменко В. П. Памяти В. С. Гнилосырова // Киевская старина, 1901. – № 2.

УДК 94 (477.46)

Н. В. Кукса,

завідувачка відділу «Суботівський історичний музей»,

Почесний краєзнавець України

Національний історико-культурний заповідник «Чигирин»

ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНІ СТУДІЇ ІВАНА ГОНЧАРА: ЧИГИРИНСЬКИЙ ВИМІР

«...нинішнє братство вільних людей мусить відігравати таку ж роль, як і в минулому. Більше того, якщо тоді наша нація не була так зденаціоналізована, то нині вона цілком зрусифікована. І наш обов'язок відродити культуру, традиції аж до того, щоб наша республіка не просто називалася Україною, а стала козацькою. Треба ... щоб козацький дух до нас повернувся ще в більшій силі, ніж тоді».

«...Суспільство, яке не культивує і не береже віковичних надбань культури свого народу, приречене на деградацію, на виродження – воно ніколи не виявить прогресу, не досягне розквіту».

Іван Гончар

Чигиринська земля стала батьківщиною для багатьох діячів науки і культури. Серед них не можна не згадати видатного художника, скульптора, мистецтвознавця, збирача старожитностей заслуженого діяча мистецтв УРСР, Лауреата Державної премії ім. Т. Шевченка, народного художника України Івана Макаровича Гончара.

Багатогранному таланту Івана Гончара судилося розквітнути в часи тотального нищення віковичних надбань української народної культури. І він став

одним з перших, якщо не першим рятівником безцінних шедеврів традиційного народного мистецтва. Всупереч утискам, переслідуванням з боку представників владних структур Іван Макарович під час своїх подорожей по безмежних просторах України виявляв цінні зразки предметів народного побуту, культового вжитку, твори мистецтва. Витрачав на цю благородну справу, яку вважав сенсом свого життя, весь вільний час, всі кошти. Важко уявити, скільки кілометрів сільських доріг і стежок довелося здолати збирачу за десятиліття своїх етнографічних експедицій. Адже автобусного сполучення між населеними пунктами в 60-ті роки практично не було, та й власного транспорту він не мав.

Виявивши і придбавши певну кількість раритетів, Іван Макарович залишав їх у надійних, на його думку, місцевих жителів, порядність яких відчував, напевно, серцем. Святині залишалися на певний час у безпечному місці, поки не траплялася okazія, щоб перевезти їх до Києва, де у власному будинку митець створив музей, знаний не лише в Україні, а й серед поціновувачів народного мистецтва багатьох зарубіжних країн.

Проте бували непоодинокі випадки, коли занадто запопадливі провінційні служаки влади, яка доруйновувала храми і допалювала образи, заявляли в міліцію, – мовляв, бродить селом незнайомий чоловік, нишпорить по занедбаних церквах, все цікавиться як не іконами, то рушниками. І не раз доводилося Івану Макаровичу ночувати у відділках органів внутрішніх справ.

Багатогранною історико-етнографічною діяльністю Івана Гончара була охоплена і Чигиринщина.

Гортаючи сторінки його «Щоденника» та «Спогадів...», можна прослідкувати маршрут дослідника під час експедиції, яку він здійснив навесні 1962 р. Насамперед привертає увагу план перебування в Чигиринському краї, що свідчить про його ретельну підготовку до відвідин землі Богдана Хмельницького:

- 1.Замалювати історичні місця.
- 2.Написати враження в історичному аспекті.
- 3.Зібрати зразки народної творчості та етнографії.
- 4.Найти щось з історичних книг.
- 5.Найти щось з кахлів.
- 6.Краєвиди намалювати.

... А далі читаємо своєрідну оду древньому Чигирину, що свідчить про ліричність натури дослідника:

В Чигирині

Чигирин... Яким великим історичним змістом наповнене це місто! Скільки подій в ньому відбувалося! Чигирин – стара столиця козацької України, яка витримала не одні полчища... запеклих ворогів. Під його стінами була розбита не одна навала і татар, і поляків, турків і яничар. Та він вистояв і нині стоїть, але стоїть спустошений, з поруйнованими святинями, спустошений, з несвідомими мешканцями, яким байдужа доля їхнього багатого історією містечка.

Тут особливо, як ніде, мені хотілося найти якийсь експонат з минулого Чигиринщини. Блукаю по кривих вуличках, відвідую те піщане місце, де був дівочий монастир, зруйнований, як і всі наші святині, в 30-х роках.

Замальовую краєвид із старою хатою під Чигиринською горою. Розшукую плоди творчості чигиринців. Як і завжди, перші знахідки підіймають настрій. Ось і тоді мене обрадувала знахідка невеличкої скульптурки козацької голівки теракоті (опаленої глини). Створена досить таки професійно і з настроєм. Найшов вишивану манишку з дуже цікавим орнаментом. Розпитую старих людей про народну творчість – вишиття, ткання, гончарство, довідуюсь, що в Чигирині та околицьніх селах вишивали дуже гарні рушники. Вишивали їх черниці Чигиринського монастиря, а тому й називали їх «чернецькими». Вишивали їх вільно по малюнку у вигляді деревця декоративним, т. зв. «київським швом» у відміну від полтавського шитва. Вишивали на п'яльцях червоними та синіми нитками. На вигляд вони дуже привабливі. Мені вдалося придбати кілька... таких рушників. Це відкриття мене окрилило і спонукало на подальші пошуки. Находжу цікавий зразок ткання: чигиринську жіночу плахту, крайку, вишивану стрічку, червону, оздоблену коритку та інш.

Розпитую старожилів про минуле Чигирини, його народне мистецтво та художні промисли. Душею лину в далеке козацьке минуле і порівнюю його з сьогоденням, мізерним, сплюндрованим та знівельованим, виродженням.

Вдалося мені придбати і зразок малярства цих країв – образ XVIII ст., зразки гончарних виробів гончарів сіл Голоківки та Полуднівки [1, 32–33].

Відвідав Іван Макарович і село Медведівку, відому як сотенне містечко Чигиринського козацького полку, що входило до маєтностей гетьмана Богдана Хмельницького. До 30-х рр. XX ст. на околиці Медведівки знаходився Свято-Миколаївський Пустинний монастир, що визначався своїм величним п'ятибанним собором – шедевром дерев'яного зодчества Центральної України кінця XVIII ст. Іван Макарович відвідав місце сплюндрованої в роки антирелігійної кампанії святині, занотував безцінні польові матеріали щодо обставин руйнації собору.

Відслідковані ним, по суті, ексклюзивні матеріали прислужилися дослідникам сакральної архітектури Середнього Подніпров'я і були використані в наукових розвідках Н. Кукси, С. Кілессо, Н. Лавріненка [2; 4; 5; 6].

В селі Медведівці

Село, колись містечко Медведівка, мене особливо цікавило як своєю історією, так і своєю етнографією, побутом та пам'ятками архітектури. Куди б я не приїздив, а в таких населених пунктах, як Медведівка, в мене підіймався тонус, підвищувався пульс. Неймовірно піднесене бажання чи нетерпіння відкрити для себе, а потім і для інших історичне та культурне пізнання.

А справді Медведівка славилася своїм знаменитим дерев'яним п'ятибанним собором, який звеличав цю священну нашу землю, землю Центральної України. Це була велична споруда – собор чоловічого Медведівського Миколаївського монастиря. Мене дуже заінтригувало побачити хоч те місце, де височів собор.

Що ж я побачив? Ту пустелю, на якій пасуться кози та сумно нахиляють свої верхів'я молоді берізки, мовби оплакують собор. Хотілося б хоч щось при-

дбати зі зруйнованого собору. Мені таки вдалося придбати в Медведівці пару образів зі зруйнованого собору.

В самій Медведівці люди мало знають про собор, бо монастир був відірваний від самого села і за горою.

Село Медведівка відоме ще й тим, що це батьківщина славного ватажка народного повстання під назвою Коліївщина – Максима Залізняка.

Я намагався довідатися в старих людей щось про Залізняка чи про Коліївщину, але крім того, що знають люди про Гайдамаччину з твору Т. Шевченка «Гайдамаки», я більше не чув. Спочатку я дивувався, навіть обурювався виродженням нашого колись неповторного і мудрого своїм філософським мисленням народу, і треба було його розгромити колективізацією та розкуркуленням, щоб лишити в голові лише одну думку про хліб. Але й в таких жахливих умовах наш народ зберіг свій неповторний характер, свій саркастичний, а то й вбивчий гумор. Він навіть пух з голоду, а жартував.

...Всі визначні місця я відвідував не лише з метою відкрити їх для себе, з метою пізнання їх історії та культури, але й замалювати все типове: типи людей, предмети побуту та народного мистецтва, краєвиди природи та будівлі. Так я замалював загальний краєвид на село Медведівку. Оскільки, це була весняна пора, і випав чудовий весняний день, то я намагався найти найчарівніший куточок, а куточків цих було не один, і всі манили до себе чарами весняного вбранства. Все цвіло, все милувало зір. Весна справляла свій банкет. Радості не було меж. Але там, в глибині душі, ворушилася гадюка великого смутку і жалю за злочинне знищення неповторної святині – красеня собору Медведівського монастиря, який би так доречно вписався в той краєвид, який я щойно замалював.

Скільки обурень і страждань переносило моє серце за ці наші святині. І все це перепліталось з безмежною радістю від баченого. Отак стрілою летів час і підштовхував мене від однієї справи до другої. І справ цих було безліч, і все хотілося охопити, виконати, бо ніхто цього не зробить...

В селі Мельниках

Від села Медведівки на південний захід довгою смугою потягнулось старовинне село Мельники аж до Холодного Яру. Назву Мельники село придбало від великої кількості водяних млинів. Колись були тут великі ліси, і люди, які тікали в Холодний Яр та ліси від поневолювачів-ляхів, будували тут водяні млини.

В селі Мельники були гончарі – Матірний та Панхіло, які виготовляли гончарні вироби для потреби місцевих мешканців, а гончарі з цього жили. Гончарні вироби привозили з Головкивки та Полуднівки.

Були тут і малярі-іконописці, які малювали ікони на дошках та на блясі [1, 32–33].

...Зібрав відомості про братів Чучупак (нагадаємо, що це був 1962 рік!!! – прим.авт.)

В Холодному Яру

Довгими Мельниками доїхали до Холодного Яру.

Весна мимоволі перекликалася з тою весною, що була 1768 року... І зараз, як тоді, цвіли сади. Шумів молодого зеленню старезний ліс. Як і тоді, проходила лісу тягнула в свої таємничі хащі. Але тоді ліс був тривожно насторожений, стогнав, ніби вагітна мати перед родами...

Стогін припинився, і ліс народив гайдамаків, які закричали: «Кари ляхам! Кари!» Полетіли, як орли, по всій Київській землі, освітлюючи собі шлях пожежами.

...Іду вгору. Стрімкі дуби розповідають про минуле. Цією дорогою тоді йшли гайдамаки до Мотриного монастиря святить ножі... Тривожно дзвонили дзвони. Щебетало птаство, тьохкав соловейко своє мудре соло.

Переді мною постає уява про ті, серцю милі, хоч і тривожні події. Мов орли, злетілися з усієї Київщини, Черкащини, Канівщини та з інших місць селяни-бунтарі, яким давно намуляло шию ляхське ярмо. Всі були озброєні чим попало. Хто косою, хто серпом, але більше було зі справжньою козацькою зброєю, яку доставляли запорозькі козаки на чолі із Залізнякам. Кували таку зброю і в самому Холодному Яру, який став на цей час справжньою січчю. Холодний Яр вирував. Все ворухилося, обурювалося, озброювалося і чекало благословення з Мотронинського монастиря, ігуменом якого був тоді архимандрит Мельхіседек Значко-Яворський. І ось настав довгожданний час, якого з нетерпінням ждали гайдамаки. Задзвонили тривожно дзвони Мотронинського монастиря і дали сигнал збиратись в похід. Лунав закличний голос Максима Залізняка, який закликав усіх збиратися на паперті монастиря для благословення в похід. І ось з урочистим і величним церковним співом виходить з церкви кортеж з хоругвами, свічками, хрестами на чолі з архимандритом Значко-Яворським. З ним поруч несуть на палі скульптурний образ (вирізьблений в дереві – І. Г.) Ісуса Христа, який піднятою рукою ніби благословляє повстанців-гайдамаків на ратний подвиг в ім'я спасіння своєї вітчизни. Пролунало громове: «Кари ляхам! Кари орендарям!» – Так можна було собі уявити цю подію після захопленої розповіді старожилів, які з покоління в покоління передавали і донесли до наших днів. Цей випадок наштовхнув мене на думку, чи не збереглася в руїнах Мотронинського монастиря де-небудь згадувана старожилами дерев'яна скульптура Спасителя ? [1, 32–33]

І як інакше назвати, як не провидінням Божим те, що овіяне віковичними легендами зображення Спасителя виявилася не легендою, а матеріалізувалася пошкодженою, забрудненою, але існуючою святинею?! Адже Івану Макаровичу вдалося відшукати скульптуру і перевезти до Києва. Врятована православна реліквія посіла чільне місце серед сакральних раритетів в експозиції фондового ним музею [3, 169–172]. А на батьківщині Максима Залізняка в с. Івківці Чигиринського району в 1968 р. встановлено гіпсове погруддя очільника Коліївщини роботи Івана Гончара. В Івківцях Іван Гончар зустрівся з Іваном Васильовичем Лавріненком, якому згодом таємно передав гіпсове погруддя очільника Коліївщини Максима Залізняка. Погруддя довгий час зберігалося в оселі Івана Лавріненка. Згодом перебувало в місцевому Будинку культури і лише в 1994 було р. встановлене в центрі Івківця – батьківщині Максима Залізняка.

За родинними переказами сім'ї Лавріненків, митець виконав три подібні погруддя, проте вони були знищені на його квартирі-майстерні радянськими служачками [7].

Результати титанічної праці Івана Гончара просто вражають! Зібрані ним мистецькі ілюстрації, старовинні світлини, замальовки були укладені в 18 томів історико-етнографічних альбомів «Україна і Українці», де чільне місце посідають і краєвиди на Чигиринський жіночий монастир та села Суботова з Богдановою церквою на задньому плані, вітряк XIX ст. поблизу с.Медведівки (на жаль, наприкінці XX ст. знищений невідомими вандалами – прим. авт.); а з пожовтілих від часу світлин поглядає на нащадків і чигиринський артист Віктор Щербатюк (1895 р.), і вчителька Олена з Чигирини (1903 р.), і молоді ткалі с. Мордви (1906 р.).

Судячи з адрес мешканців сіл краю, в яких йому поталанило придбати предмети старовини, відвідав невтомний мандрівник і Мельники, Полуднівку, і Івківці, і Худоліївку, і Трушівці...

Іван Макарович залишив по собі неоціненну спадщину. На Чигиринщині його люблять, пам'ятають і поцінують люди, які не лише були з ним особисто знайомими, а й їх нащадки – про незабутні зустрічі з ним досі побутують родинні перекази.

Науковці Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» популяризують творчу спадщину Івана Гончара: неодноразово в місцевій пресі публікувалися матеріали про його перебування в наших краях.

Сподіваємося, що подальші польові розвідки науковців, місцевих краєзнавців новими штрихами доповнять неоціненний внесок Івана Макаровича Гончара в збереження народної культури Чигиринського краю.

**Особлива подяка від авторів адміністрації та науковим співробітникам Національного Центру народної культури «Музей Івана Гончара» за сприяння в його підготовці.*

Список використаних джерел

1. Гончар І. Спогади. Як все починалося. – Фонди Національного Центру народної культури «Музей Івана Гончара» в м. Києві. – Зошит N 58.
2. Кілессо С. Медведівський Пустинно-Миколаївський монастир і його архітектурний комплекс // Пам'ятки України: історія та культура. Науковий часопис. – 2002, Ч. 2. – С. 48–53.
3. Кукса Н. Дерев'яна скульптура Спасителя XVIII ст. з Мотронинського монастиря //Нові дослідження козацької доби в Україні. – Випуск 10. – К., 2001 – С. 169–172.
4. Кукса Н. Медведівський Миколаївський чоловічий монастир // Нові дослідження козацької доби в Україні. – Випуск 9. – К., 2000 – С. 127–132.
5. Кукса Н. Свято-Миколаївський собор Медведівського монастиря // Збірка праць наукової конференції «Жовква крізь століття». – Львів, 2010.
6. Лавріненко Н. Медведівський Миколаївський монастир: від перших згадок до ХХІ ст. // Український історичний журнал. – 2008. – Ч. 1. – С. 141–161.

7. Матеріали польових досліджень авторки. – Розповідь Лавріненка Назара Петровича, 1979 р. н., уродженця с. Івківці Чигиринського району Черкаської області.

Гіпсове погруддя очільника Коліївщини
М. Залізняка на його батьківщині
с. Івківці роботи І. Гончара. Світлина 2017 р.

Дерев'яна скульптура Спасителя
(XVIII ст.) із Медведівського
Свято-Микільського монастиря
Мал. Н. Атамась – художника-
реставратора . НІКЗ «Чигирин»

УДК 908 (477.46) “19-20”

О. Г. Лазуренко,
здобувач кафедри історії та культури України
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

ВІДОМІ ПЕРСОНАЛІЇ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ ЧЕРКАЩИНИ ПЕРІОДУ ХРУЩОВСЬКОЇ «ВІДЛИГИ» (1953–1964 рр.)

Даною статтею хотілось би поглянути на видатних постатей міліції Черкащини досить неоднозначного в оцінках періоду хрущовської «відлиги» (1953–1964 рр.). Його характерними рисами були певний відхід від жорсткої сталінської тоталітарної системи, спроби її реформування в напрямку лібералізації, відносна демократизація, гуманізація політичного та громадського життя.

Період хрущовської «відлиги» в часі співпав з утворенням 07 січня 1954 р. відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР Черкаської області

[4, с. 189]. Саме ця дата і стала відліковою в історії Управління Міністерства внутрішніх справ України в Черкаській області. Управління МВС було організовано 04 лютого 1954 р. [2]. Наказом Міністерства внутрішніх справ СРСР. Вже на кінець лютого 1954 р. в штаті УВС Черкаської області налічувалося 128 працівників [3, с. 18].

Начальником новоствореного управління у квітні 1954 р. було призначено полковника внутрішньої служби *Мацнєва Івана Михайловича*, який за короткий час покращив організацію і керівництво апаратом управління і підрозділами внутрішніх справ Черкаської області [3, с. 18].

**Мацнєв
Іван Михайлович**

Мацнєв Іван Михайлович народився в 1906 р. в селі Іловай-Різдвяне Хоботовського району Тамбовської області. У 1928–1930 рр. проходив службу у Радянській Армії. З 1930 р. – помічник оперуповноваженого оперативного пункту міліції на станції Омськ. В 1937 р. закінчив Центральну школу ГУДБ НКВС СРСР, потім працював оперуповноваженим 1-го відділу ГУДБ НКВС СРСР. З 1943 р. працював заступником начальника Управління НКВС Кам'янець-Подільської області; начальником УМВС Ізмаїльської області; виконував обов'язки начальника Управління пожежної охорони УМВС України в Київській області.

З 1954 р. до 1956 р. – начальник УМВС України в Черкаській області. В 1956 р. призначено начальником Управління внутрішніх справ виконкому Черкаської обласної Ради депутатів трудящих. У 1959 р. звільнений в запас. Полковник міліції. Нагороджений орденом Вітчизняної війни, Бойового Червоного Прапора, Червоної Зірки, рядом медалей. Був одружений: дружина – Людмила Григорівна, дочка Галина Іванівна (1932 р.) [1, с. 337].

На початку 1954 р. незважаючи на труднощі, відсутність приміщень, транспорту та житла, за короткий час вдалося налагодити роботу УАСМ (10 осіб), ВРСР (17 осіб), ВКР (18 осіб), слідчого відділу (8 осіб), паспортного відділу (12 осіб), політвідділу (7 осіб), відділу кадрів (10 осіб) та канцелярії (8 осіб), ДАІ (13 осіб) [3, с. 20]. Довгі роки ДАІ Черкаської області очолював підполковник міліції *Едуард Олександрович Сологуб* [3, с. 19].

Майже одразу в повну силу на початку хрущовської «відлиги» запрацювало двадцять дев'ять районних відділень Черкаської області та два міських відділи. Всього у районних відділеннях міліції Черкащини за штатним розкладом нараховувалося 457 осіб. Крім того, штат відомчої міліції складав 135 осіб. Черкаське відділення міліції зі штатом 47 працівників обслуговувало обласний центр. На кінець 1950-х років значно зросла роль слідчих відділів, карного розшуку. Для роботи в слідстві добирали людей з вищою юридичною освітою, в тому числі з прокуратури. Першим начальником слідчого відділу УВС Черкаської області наказом від 19 січня 1954 р. було призначено *Куценка Феодосія Степановича*. Продовжили кращі традиції перших слідчих колишній прокурор,

а в подальшому – начальник слідчого відділу *Шкирко Олександр Васильович*, *Сисоєнко Іван Андрійович*, *Тимченко Микола Михайлович* [3, с. 20].

Черкаський карний розшук на першому етапі роботи очолив *Кусий Олександр Федорович*, а надалі – досвідчений оперативник, який пропрацював в карному розшуку близько тридцяти років, *Микола Михайлович Шуба*.

Відділення по роботі зі злочинністю серед неповнолітніх довгий час очолював підполковник міліції *Микола Євменович Кривоколінський* [3, с. 21].

На початку 1960-х цілеспрямовано працює відділ УВС, який займається викриттям злочинів у сфері розкрадання державного та громадського майна. Утворений у 1954 р. як відділ боротьби з розкраданням соціалістичної власності та спекуляцією, цей підрозділ УВС області працював досить ефективно з самого початку. Першим його начальником, наказом від 23 січня 1954 р., був призначений колишній співробітник КДБ *Іван Федорович Жданов*, а це на етапі становлення служби мало велике значення [3, с. 21]. Знання і досвід роботи допомогли йому за короткий час організувати службу на належному рівні. Надалі на цій посаді його змінив досвідчений оперативник, полковник міліції *Олексій Кузьмович Степанов* – заслужений працівник МВС, орденоносець. У 1959 р. створено Черкаське міське відділення внутрішніх справ [2].

Постановою Ради Міністрів СРСР 17 серпня 1962 р. було прийнято Положення «Про Радянську міліцію», згідно з яким у органах внутрішніх справ введено складання Присяги. Одними з перших в області Присягу склали співробітники Черкаського гарнізону міліції [2].

Потужну роль у становленні органів УВС Черкаської області, особливо в перші роки, відіграли колишні фронтовики, партизани, співробітники КДБ, які звикли до дисципліни та самодисципліни, мали високий рівень відповідальності та професійної підготовки. Серед них слід особливо відзначити полковника міліції *Сальнікова Захара Павловича*, спочатку призначеного начальником Уманського міськвідділу міліції, а надалі – заступником начальника УВС Черкаської області; полковника *Логвіненка Івана Михайловича*, в 1954 р. призначеного заступником начальника УВС Черкаської області по міліції, підполковника міліції *Пожидасєва Афанасія Івановича*, в 1954 р. призначеного начальником Корсунь-Шевченківського райвідділення міліції МВС, заступника начальника обласного Управління внутрішніх справ, полковника внутрішньої служби, фронтовика *Миколу Корнійовича Шаповала*, який за тривалий час перебування на посаді заступника начальника УВС активно працював над організацією роботи органів міліції та особисто брав участь у заходах по охороні громадського порядку. Як заступник начальника, він був куратором служб господарчого відділу, фінансового відділу, відділу виправних робіт [3, с. 21–22].

В організації роботи господарської служби УВС велика заслуга майора адміністративної служби *Ткачука Петра Пилиповича*, який був першим керів-

Шуба
Микола Михайлович

ником служби, так і його наступників. Начальники господарчого відділу: майор внутрішньої служби *Шелест Василь Данилович*, майор внутрішньої служби *Болдирєв Іван Олексійович* увійшли в історію міліції Черкащини, забезпечуючи нормальну роботу всіх підрозділів міліції [3, с. 23].

З 1962 р., дати утворення відділу виправних робіт, також розпочинається будівництво на території Черкаської області трьох колоній. Першим начальником відділу, який пропрацював на цій посаді дванадцять років, став підполковник внутрішньої служби *Даценко Василь Прокопович* [3, с. 23].

Новий етап в історії міліції Черкащини розпочинається з початку 1960-х рр. та тривав до кінця 1980-х рр. Його можна назвати часом активної участі громадськості в боротьбі зі злочинністю та правопорушеннями. У квітні 1964 р., згідно з Постановою Президії Верховної Ради Української РСР, Черкаському гарнізону міліції вручено Червоний Прапор [2].

Величезний особистий внесок в роботу УМВС, а також в організацію роботи з громадськістю, зробив генерал-майор міліції *Григорій Сергійович Третяков*. З 1959 р. по 1973 р. він очолював Управління внутрішніх справ Черкаського облвиконкому.

Народився Григорій Сергійович Третяков у 1923 р. у місті Пермі. З 1942 р. в Радянській Армії. Брав участь у бойових діях під час Другої світової війни. Демобілізувався в 1945 р.

**Третяков
Григорій Сергійович**

З 194 р. до 1950 р. перебував на керівній комсомольській роботі на Дніпропетровщині. З 1950 р. на службі в органах КДБ України. У 1959–1973 рр. – начальник УВС Черкаського облвиконкому. Генерал-майор міліції. Нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора, медалями «За бойові заслуги», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.», «За бездоганну службу» трьох ступенів, знаком «Заслужений працівник МВС»; присвоєно звання комісара міліції 3-го рангу (надалі перейменовано в звання генерал-майор міліції), за досягнення в організації роботи з громадськістю нагороджено Почесною грамотою Міністерства охорони громадського порядку СРСР [1, с. 354].

За роки свого керівництва *Григорій Сергійович Третяков* організував таке нововведення, як радіозв'язок з райвідділами міліції, що набагато поліпшило ефективність роботи, дозволяючи у будь-яку хвилину зв'язатися з людьми на місцях. В ті роки черкаські правоохоронці займали друге – третє місце по республіці в розкритті злочинів, їх профілактиці, організації роботи дружин. При виїзді в райвідділи міліції *Григорій Сергійович Третяков* завжди сам особисто вів прийом громадян. Жителі міст і сіл Черкаської області із задоволенням зверталися по допомогу до міліції, її авторитет в ті роки був дуже високим. Міліції довіряли. І в цьому велика заслуга була *Григорія Сергійовича Третякова* [3, с. 25]. Був одружений: дружина *Марія Давидівна*. Виростив двох синів: *Михайла* (1947 р. н.) та *Миколу* (1956 р. н.) [1, с. 354].

Як бачимо, важливий і великий внесок у становлення черкаської міліції в період хрущовської «відлиги» зробили фахово підібрані кадри: а це професійні, віддані своїй справі особистості. Дослідження життєвого шляху кожного з них ще чекає свого дослідника.

Список використаних джерел

1. Бушин М. І. Черкаський край в особах. 1941 – 2001. Керівники обласних організацій, закладів та установ. Книга 11 / Бушин М. І., Єрмілов Є. П. – Черкаси : «Черкаський ЦНТЕІ», 2005. – 508 с.
2. Історія УМВС України в Черкаській області // <http://zvitiaga.org/catalog/layer/istoriya-umvs-ukrayini-v-cherkaskij-oblasti>
3. Міліція Черкащини : історія і сучасність. – Черкаси : Брама-Україна, 2009. – 128 с.
4. Мельниченко В. М. Моя Черкащина (історія рідного краю від найдавніших часів до сучасності): навчально-методичний посібник для вчителів та викладачів навчальних закладів усіх типів / Мельниченко В. М. – Черкаси : «Вертикаль», видавець Кандич С. Г., 2006. – 232 с.

УДК 929:908:378.12](477.46)

Н. М. Пшенишна,

асистент кафедри безпеки життєдіяльності

Т. М. Портянко,

к.т.н., доцент кафедри безпеки життєдіяльності

Черкаський державний технологічний університет

АНАТОЛІЙ КОСТЯНТИНОВИЧ ПОЛІЩУК – ФУНДАТОР ВИЩОЇ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ НА ЧЕРКАЩИНІ

З 1980 по 1987 рр. Черкаський філіал Київського політехнічного інституту очолював доктор технічних наук, *академік Академії будівництва України*, професор Поліщук Анатолій Костянтинович.

Народився Поліщук А. К. 01 березня 1928 р. в селі Петропавлівка Володимирівського району Миколаївської області. У 1929–1948 рр. мешкав разом з батьками у м. Кривий Ріг Дніпропетровської області, де закінчив сім класів і гірничорудний технікум. Учні технікуму одночасно з навчанням займались відбудованими роботами, надавали велику допомогу колгоспам у збиранні урожаю. Також він приймав активну участь у роботі штабу, який керував загально – будівельними бригадами із учнів і викладачів технікуму. Після закінчення технікуму був направлений на роботу в Тульське залізорудне управління (Росія),

де працював механіком шахти, механіком кар'єру, завідувачем електроремонтного цеху (1949–1953 рр.).

З 1953 по 1958 р. Анатолій Костянтинович навчався в Криворізькому гірничорудному інституті. Після закінчення з 1958 по 1961 р. працював на Новокриворізькому гірничо-збагачувальному комбінаті – помічником машиніста екскаватора, гірничим майстром, начальником відвалів, головою профспілки заводу профспілки, начальником дільниці №1 рудника. У 1961 р. розпочалася викладацька та наукова кар'єра Анатолія Костянтиновича. Він аспірант та асистент кафедри підземної розробки родовищ корисних копалин Криворізького гірничорудного інституту (1961–1964). З 1964 р. працює на цій же кафедрі: старший викладач, доцент (1966), у 1971–1975 рр. та 1977–1978 рр. – завідувач кафедри відкритої розробки рудних покладів корисних копалин [1]. У 1972 р. Поліщук Анатолій Костянтинович захистив докторську дисертацію та присуджено науковий ступінь доктора технічних наук, а у 1973 р. – вчене звання професора кафедри відкритої розробки рудних покладів корисних копалин. Працював викладачем у КНР, Гвінеї, Афганістані [1].

З 1975 до 1977 р. Анатолій Костянтинович працював на посаді завідувача кафедри розробки місцезнаходження корисних копалин Кабульського політехнічного інституту (Республіка Афганістан).

Завдяки великій спільній роботі радянських і афганських геологів довоєнний Афганістан вважався однією з найбільш вивчених в геологічному відношенні країн. Були створені зведені геологічні та тектонічні карти країни, надруковано велику кількість статей і звітів афганських і радянських вчених і фахівців, які працювали в Афганістані з геологічного контрактом і на геологічному факультеті Кабульського політехнічного інституту (КПІ), тепер перейменованого в університет.

З 1967 року за участю досвідчених радянських викладачів в КПІ було підготовлено велику кількість геологів. Кращі з них продовжили навчання і отримали наукові ступені в МГУ, МГРІ та інших навчальних закладах. Деякі випускники згодом виросли у великих державних діячів. Геологічний факультет КПІ став регулярно проводити практики для студентів різних курсів на своїй базі в провінції Баміан.

Був відкритий науково-навчальний музей з декількома відділами: регіональної геології Афганістану, корисних копалин, мінералогії та мінералообробляючих процесів, петрографії, динамічної геології і палеонтології. З 1973 р. випускався науковий журнал і влаштовувалися щорічні наукові конференції викладачів КПІ [2].

Працювати в Афганістані було небезпечно і в сімдесяті роки. Професор Грюнберг згадував, як під час своєї геологічної експедиції в горах зустрів збройних пуштунів. Один з них сказав: «Шкода у вас взяти нічого. Ось вчора двох німецьких туристів підстрелили, дивись який гарний намет взяли, а камені не потрібно розглядати, це – наші камені » [3].

Але в цілому в ті роки до радянських фахівців, які надавали велику допомогу країні, афганці ставилися дуже добре. З 1978 до 1979 р. Поліщук А. К.

працював професором кафедри будівництва Черкаського філіалу Київського інженерно-будівельного інституту.

З 1979 до 1980 р. працював деканом будівельного факультету Черкаського філіалу Київського інженерно-будівельного інституту.

1 грудня 1979 р. Черкаський філіал Київського інженерно-будівельного інституту було підпорядковано Київському політехнічному інституту. Це внесло докорінні зміни в його профіль. Розпочалася підготовка спеціалістів різних галузей народного господарства. Та уперше впроваджено наскрізну підготовку інженерів від першого курсу до останнього із п'яти спеціальностей. На цей час вже склалися основи і традиції навчального закладу.

У 1980 Анатолія Костянтиновича призначають директором філіалу Київського політехнічного інституту, який він очолював до 1987 року. Поліщук А. К. багато зробив для подальшого розвитку матеріальної бази навчального закладу. Почалася цілеспрямована підготовка до відкриття самостійного вищого навчального закладу. І в цьому питанні велику роль відіграв директор філіалу професор А. К. Поліщук. У 1983 р. було здано в експлуатацію новий навчально-лабораторний корпус (нині це корпус № 1), завдяки чому збільшилися навчальні площі, поліпшилося технічне оснащення лабораторій, кабінетів. Професор А. К. Поліщук зміг зібрати у вузі висококваліфікованих викладачів. У 1985 р. у філіалі вже працювало 5 докторів наук, професорів, 45 кандидатів наук, доцентів, які мали тісні зв'язки з провідними вченими Київського політехнічного інституту.

Сумлінно працюючи на посаді директора Черкаської філії КІІ, Анатолій Костянтинович Поліщук заклав основи переходу філіалу до самостійного інституту.

З початком перебудови (1985 р.) змінилася процедура призначення керівників колективів, їх почали обирати на загальних зборах працівників організацій, установ. У квітні 1987 р. на загальних зборах колективу філіалу одноголосно директором було обрано професора Бикова В. І.

26 липня 1991 р. за клопотанням керівних органів області, Київського політехнічного інституту, Міністерства освіти України Кабінет Міністрів нашої держави прийняв рішення про створення на базі Черкаського філіалу КІІ Черкаського інженерно-технологічного інституту (ЧІТІ) як самостійного вузу з державною формою власності. З 1987 до 1996 рр. – завідувач кафедри будівництва Черкаського філіалу Київського політехнічного інституту (з 1991 року ЧІТІ).

З 1996 до 1999 р. Поліщук А. К. працював проректором з розвитку інституту, професором кафедри економіки та фінансів Черкаського інституту управління (нині Східноєвропейський університет м. Черкаси). У 1999 році Анатолій Костянтинович повертається Черкаський інженерно-технологічний інститут на посаду професора кафедри економіки та управління. На цій посаді він працює до 11 липня 2000 р.

Анатолій Костянтинович Поліщук нагороджений Почесною грамотою Президії Верховної Ради Української РСР (1990 р.), медаллю «50 років Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.».

Він був автором 178 наукових праць, з них сім монографій, трьох авторських свідоцтв, 48 звітів з науково-дослідної роботи, фахівцем у галузі відкрито-підземної розробки родовищ корисних копалин.

Помер у липні 2000 року у колі сім'ї. У Черкаському державному технологічному університеті зберігають пам'ять про А. К. Поліщука як фундатора навчального закладу, який багато зробив для розвитку вищої технічної освіти на Черкащині.

Список використаних джерел

1. Професори КГРІ-КТУ. – Кривий Ріг : Видавничий дім КНУ, 2012. – 190 с.
2. Славин В. И. Афганские дневники. Смирновский сборник / В. И. Славин. – 2016, Научно-литературный альманах, Макспресс 2016.
3. Каменев А. Афганская мозаика. Из воспоминаний переводчика / А. Каменев, 2010.

УДК 54(477.46):929Мінаєв

Л. І. Синявська,

д.і.н., доцент,

професор кафедри історії України

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

МІНАЄВ БОРИС ПИЛИПОВИЧ: ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТУ ВЧЕНОГО

Життєвий і науковий шлях Б. П. Мінаєва – відомого вченого і педагога, мало чим відрізняється від біографій його ровесників, які народилися у нелегкі воєнні роки. Тому детальної фіксації потребують лише найбільш важливі сторінки його життя.

Мінаєв Борис Пилипович народився 21 вересня 1943 р. в Єкатеринбурзі (Росія) у сім'ї службовців. У 1951 р. пішов до школи в м. Новгород. Закінчив у 1962 р. одинадцятирічну середню школу № 3 м. Караганда та вступив на фізичний факультет Томського державного університету ім. В. В. Куйбишева і отримав диплом у 1967 р. Вже у 1970 р. закінчив аспірантуру при тому ж університеті й був запрошений на роботу, як молодший науковий співробітник лабораторії спектроскопії Сибірського фізико-технічного інституту ім. В. Д. Кузнецова при Томському державному університеті. У 1971 – 1974 рр. – молодший науковий співробітник кафедри органічної хімії Томсько-

го державного університету ім. В. В. Куйбишева. Дисертацію захистив у 1973 р. та став кандидатом фізико-математичних наук за спеціальністю «Оптика та спектроскопія» на тему: «Дослідження ефектів спин-орбітальної взаємодії у електронних спектрах молекул і радикалів». Продовжуючи дослідження Мінаєв Б. П. у 1984 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора хімічних наук за темою: «Теоретичний аналіз та прогнозування ефектів спин-орбітальної взаємодії в молекулярній спектроскопії та хімічній кінетиці» в Ордену Леніна Інституті хімічної фізики АН (Москва).

Трудову діяльність розпочав у 1974 р. старшим науковим співробітником кафедри органічної хімії Томського державного університету. З 1975 р. – старший викладач кафедри теоретичної фізики Карагандинського державного університету, а з 1977 р. – старший науковий співробітник КарДУ. Вже у 1978 р. стає завідувачем кафедри фізичної хімії КарДУ, а з 1985 р. – завідувач кафедри квантової хімії. Надалі життя науковця пов'язане з Україною і Черкащиною. Так із 1989 р. він є завідувачем кафедри загальної хімії Черкаського філіалу Київського політехнічного інституту, а з 2007 р. – завідувач кафедри органічної хімії, якості та стандартизації Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Вже більше 40 років Мінаєв Борис Пилипович веде активну дослідницьку роботу в галузі фізичної хімії органічних і неорганічних речовин. Наукова школа професора склалася наприкінці 80-х рр. XX ст. під час роботи в Черкаському технологічному університеті та Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького. Школа базується на квантово-хімічних дослідженнях електронної будови, спектрів та реакційної здатності органічних та неорганічних речовин, металоорганічних комплексів та нанокластерів. Робота даної школи відома науковій громадськості багатьох країн світу, про що свідчать більш ніж 900 посилань та цитувань робіт даної школи, які зафіксовано в найбільш поширених базах, таких як «Science Citation Index», «Scopus», «Scholar» та інші. Представники цієї школи виступали з доповідями на багатьох міжнародних конференціях у США, Швеції, Швейцарії, Норвегії, Польщі, Фінляндії, Чехії, Франції, Англії, Німеччині, Австралії та Італії.

Науковими інтересами Мінаєва Б. П. є ефекти спин-орбітальної взаємодії в молекулах та їх вплив на спектри, фотохімію, люмінесценцію та хімічні властивості молекул. До того ж, він є автором теорії спин-каталізу й її використання для гомогенного та гетерогенного каталізу (активація насичених та ненасичених вуглеводнів на поверхні металів та на комплексах Платини, Палладію з урахуванням спин-орбітальної та обмінної взаємодії у межах теорії валентних зв'язків). Розробив концепцію ферментативного спин-каталізу для процесів окиснення за допомогою оксидаз (глюкозооксидаза, купрум-амінооксидаза, цитохроми). Вперше звернув увагу на заборонені за спіном біологічні явища, зокрема ферментативні процеси активації кисню. Надав ясне фізичне обґрунтування своєї загальної ідеї активації молекулярного кисню шляхом посилення спин-орбітальної взаємодії (COV) при утворенні супероксид-іону за рахунок перене-

сення електрону у реакціях оксидаз та зв'язування кисню гемоглобіном і міоглобіном.

Учений розробив теорію фотопроцесів за участю синглетного кисню в розчинах, пояснив механізми його сенсibiliзації, тушіння та випромінювання, що стало важливим для розвитку фотодинамічної терапії. Вперше розрахував інтенсивності атмосферних смуг молекулярного кисню, показав роль СОВ у формуванні магнітної фосфоресценції кисню (красна атмосферна смуга) за рахунок запозичення інтенсивності із спінового струму (перехід ЕПР в основному триплетному стані). Внесок Мінаєва Б. П. в цю галузь має всесвітнє визнання (наприклад, див.: Schweitzer C., Schmidt R. Physical mechanisms of generation and deactivation of singlet oxygen // Chem. Rev. – 2003. – 103. – P. 1685).

У галузі фізичної та органічної хімії Борис Пилипович розробив квантову теорію фосфоресценції ненасичених вуглеводнів та барвників, спінового розщеплення у нульовому магнітному полі, надтонкої структури у триплетному стані та впливу розчинника на ці параметри ЕПР. Обґрунтував ряд ефектів при оптичному детектуванні магнітного резонансу у триплетному стані, надав пояснення ефектам СОВ у хімії бірадикалів. Вперше пояснив вплив СОВ на стереоспецифічність при газофазному синтезі оксиранів. Мінаєв Б. П. розробив теорію впливу зовнішнього магнітного поля на фотохімію триплетних молекул та їх фосфоресценцію. Запропонував ряд нових механізмів у реакціях Меєрвейна, нуклеофільного заміщення нітроароматичних сполук та у хімії карборанів і фулеренів.

Є автором понад 600 наукових праць (з них майже половину видруковано за кордоном англійською мовою), монографій, учбових посібників).

Багаторазово виїжджав за кордон для читання лекцій з квантової хімії та проведення наукових досліджень в галузі спін-каталізу, фотохімії, фотобіології та спектроскопії до Німеччини (Бонн, 1989; Констанц, 1996, 1998; Франкфурт, 2000), до Данії (Інститут Ерстеда, 1997), Норвегії (Трондхейм, 2005–2006) та Швеції (Упсала, 1992, Лінчепінг, 1994–1999; Стокгольм, 2000–2017). Багато разів виступав з усними доповідями на міжнародних конференціях за кордоном. Отримував гранти INTAS («Теорія і практика спін-каталізу» 1993–1996), CRDF («Теорія атмосферних смуг кисню та віднесення нових смуг у світінні атмосфери» 2006–2008), Visby (2007–2009), Шведської королівської Академії Наук (2002–2004). Був засновником та головою оргкомітету Європейської конференції «Спін-орбітальна взаємодія в хімічних реакціях», яка відбулася у Торуні (Польща, 1999). Керує міжнародними українсько-шведським та українськорумунськими проектами («Теорія світловипромінюючих діодів» та «Розробка барвників для сонячних батарей»).

Мінаєв Б. П. читає лекції у Черкаському національному університеті з 1996 р. і з самого початку роботи веде активну науково-дослідну, методичну та виховну роботу. Так, зокрема, у 2008 р. виконувалася держбюджетна тема «Діазореакції з ненасиченими сполуками» та отримано патент на впровадження способу одержання 1-(*n*-карбоксифенілсульфоніл)-4-хлор-2-бутену в галузі синтезу високомолекулярних сполук, які володіють іонообмінними властивостями.

У 2007–2009 рр. реалізовувався спільний Українсько-Румунський науковий проект «Розробка нових сенсibiliзуючих барвників для нанокристалічних TiO_2 сонячних батарей на основі розрахунку їх електронної структури». Керівник проекту з Української сторони – професор Мінаєв Б. П. (було укладено під час роботи в ЧДТУ). Також здійснювався сумісний Україно-Шведський проект «Візбі» – «Visby», який було реалізовано співробітниками кафедри органічної хімії, якості та стандартизації (Мінаєв Б. П.), кафедри загальної та неорганічної хімії (Мінаєва В. О.) та співробітниками департаменту теоретичної хімії Вищої Королівської школи в Стокгольмі (Ханс Огрен).

У 2011 р. Указом президента України №845/2011 Мінаєву Б. П. присвоєно почесне звання заслуженого діяча науки і техніки України.

Праці професора Мінаєва Б. П. добре відомі у світі, опубліковані у провідних міжнародних наукових журналах і широко цитуються у світовій науковій літературі. На сьогоднішній день за даними всесвітньої агенції «Скопус» («Scopus») Мінаєв Б. П. має рейтинг $h=22$ та входить у сотню кращих науковців країни.

Список використаних джерел

1. Лега Ю. Г. Провідні науковці ЧІТІ / Ю. Г. Лега // Вісник ЧІТІ. – 2000. – № 2. – С. 5–6, 49–50.
2. Бушин М. І. Мінаєв Борис Пилипович / М. І. Бушин // Учені Черкаського державного технологічного університету. – Черкаси, 2010. – С. 343.
3. Мінаєв Борис Пилипович // Вчені Черкащини. Біографічний довідник / [упоряд. : М. І. Бушин, Н. М. Бушина]. – Черкаси, 1998. – С. 81–82.
4. Мінаєв Борис Пилипович: доктор хімічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України : біобібліографічний покажчик / [уклад. : Л. І. Синявська, А. П. Іржавська]. – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2012. – 96 с.
5. Нинова Т. С. Полвека научной деятельности профессора Бориса Филипповича Минаева и 70 лет со дня рождения / Т. С. Нинова, В. И. Бойко, Е. М. Хоменко, Г. И. Кобзев // Вісник Черкаського університету. – 2013. – №14. – С. 137–147. – (Серія : Хімічні науки).
6. Шарапов В. М. Профессору Минаеву Борису Филипповичу 60 лет / В. М. Шарапов, Е. М. Хоменко // Вісник ЧДТУ. – 2003. – № 2. – С. 150–155.
7. Шквар Г. Людина-наука Борис Мінаєв живе в Черкасах / Г. Шквар // Черкаський край. – 2002. – 7 серпня. – С. 5.
8. Шквар Г. Сонячні батареї майбутнього народжуються і в Черкасах / Г. Шквар // Черкаський край. – 2008. – 7 листопада. – № 87 (19307). – С. 12.

Т. М. Нераденко,

к.і.н., методист

КЗ «Черкаський обласний центр роботи
з обдарованими дітьми Черкаської обласної ради»

ДОСЛІДНИКИ АРХЕОЛОГІЇ ЧЕРКАЩИНИ ХІХ ст. – ПОЧАТКУ ХХ ст. (Частина І)

Початок археологічного дослідження Черкащини припадає на 1830–1850-ті рр., коли любителі старовини, аматори та скарбошукачі масово розкопують археологічні пам'ятки краю, про знахідки з яких ми не знаємо майже нічого. Хоча перша писемна згадка про вали і рови відомої археологічної пам'ятки Мотронинського городища знаходиться ще у праці ієромонаха Амвросія 1813 р. Історія зберегла нам деякі їх імена – поміщик Поль (1843 р., с. Черниші), граф Мощинський (1843 р., с. Городниця), поміщик Скіргелло (1845 р., с. Піщальники), пристав Чижевський (1845–1848, сс. Стебне, Новоселиця, Розсохуватка, Пальчик, Петриківка), поміщик Трітштель (1861 р., с. Онацьки), поміщик Раєвський (1863 р., с. Болтишка), Люценко (1853–1856 рр., с. Ромейківка) та ін. [1].

Відомо, що селяни і безіменні скарбошукачі розкопали багато курганів у другій половині ХІХ ст. біля сіл Ємчиха, Росава, Яблунів, Матусів, Болтишка, Мокра Калигірка, Пекарі, Петрівківка, Кирилівка, Таганча та ін. Знахідки з них продавалися, переплавлялися, іноді – потрапляли до вітчизняних колекціонерів та у європейські музеї.

Про знахідки із цих розкопок ми знаємо із перших друкованих праць з археології, які виходять у 1840–1860 рр. і належать І. І. Фундуклею (Обозрение могил, валов и городищ Киевской губернии, 1848 р.), М. Грабовському (Україна давня та нинішня, 1850 р.), Л. І. Похилевичу (Сказание о населенных местностях Киевской губернии, 1864 р.) [2].

У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. до археологічних розкопок в краї долучається багато археологів-аматорів, метою яких було вже не грабування курганів заради наживи, а вивчення та опис давньої культури, створення виставок та музейних експозицій, видання розкопаних матеріалів в друкованих працях з метою для популяризації археологічної спадщини серед передової інтелігенції та широкої громадськості. Це був час відкриття багатьох відомих археологічних пам'яток, початку археологічних досліджень на науковому рівні, ґрунтового опису результатів розкопок та першого узагальнення матеріалів з археології Середнього Подніпров'я.

В цей час археологічні пам'ятки на території сучасної Черкаської області розкопували такі відомі дослідники, як В. Б. Антонович, Д. Я. Самоквасов, О. О. Бобринський, Т. В. Кибальчич, М. Ф. Біляшівський, О. А. Спіцин, Ю. Ф. Абаза, В. М. Доманицький, В. В. Хвойка, М. Ю. Бранденбург,

Є. О. Зносько-Боровський, М. Я. Тарновський, Л. В. Падалка, Ю. Д. Талько-Гринцевич, В. Є. Гезе, В. З. Завітневич, В. І. Гошкевич, А. Хойновський, Г. Осовський, В. Г. Ляскоронський, М. О. Макаренко, Х. П. Ящуржинський та ін. [3]. Пропонуємо інформацію про них.

Абаза Юлія Федорівна (1830–1915) – російська співачка (мецо-сопрано), музикант, громадський діяч, директор Петербурзького Притулку для арештантських дітей, землевласниця, колекціонер старожитностей. Народилася в Німеччині, німкеня по національності. Володіла неординарними вокальними даними, виступала з концертами у Франції і Німеччині. В кінці 1850-х років, виступаючи в Санкт-Петербурзі, познайомила з міністром фінансів О. А. Абазою, за якого вийшла заміж. З 1858 р. подружжя стає власниками маєтку у місті Шпола, де вони розбивають дендропарк, закладають нову садибу, будують двокласне народне училище, яке називали «абазивкою», лікарню на 40 ліжок та ін. Разом з чоловіком займалася колекціонуванням старовинних речей. Організувала археологічні розкопки трипільського поселення Василькове поблизу м. Шпола. Сьогодні археологи знайшли місце цих розкопок на захід від «Старого» кар'єру, а саме поселення відносять до томашівської групи етапу С-І. Серед знахідок Ю. Ф. Абази відомі 10 трипільських посудин – біконічні кубки, миски, покриття, невеличкі горщики на ніжках з монохромним розписом. Вони демонструвалися на XI Археологічному з'їзді в Києві, після чого були передані Міському музею мистецтв і старожитностей в Києві. Сьогодні зберігаються у фондах Національного музею історії України [4, с. 7].

Антонович Володимир Боніфатійович (1834–1908) – один із основоположників української археології, магістр (1870), завідувач мінцкабінетом і музеєм старожитностей (1872), доктор і ординарний професор руської історії (1878), декан історико-філологічного факультету Київського університету (1880–1883), фундатор і голова товариства Нестора Літописця (1881), один із організаторів слов'яно-руських Археологічних з'їздів у Києві, представник Московського Археологічного товариства на Археологічному конгресі в Лісабоні (1880), дійсний статський радник (1891), організатор систематичних археографічних і географічних досліджень, автор багатьох праць з археології, якими й сьогодні користуються археологи та історики України. Родом із Бердичівського повіту Київської губернії. Закінчив медичний (1855 р.) та історико-філологічний (1860 р.) факультети Київського університету. У 1861 р. працював учителем латинської мови в першій Київській гімназії, у 1862–1865 викладав історію в Київському кадетському корпусі. З 1863 р. – секретар, а у 1864–1880 – головний редактор «Тимчасової комісії для розгляду давніх актів». Під його керівництвом розпочалися роботи по суцільному археологічному дослідженню Середнього Подніпров'я, запропоновані В. Хвойкою, Б. та В. Ханенками. На II Археологічному з'їзді ним було порушено питання про створення археологічних карт, а пізніше були створені перші археологічні карти Київської та Волинської губернії. Розробив періодизацію давньої історії України, поділивши її на

кам'яний, скіфський і слов'янський періоди. Залишив понад 300 праць з історії, археології та етнографії України. Зібрав, зредагував і видав 9 томів «Архива Юго-Западной России», у яких відображено історію Правобережної України XVI-XVIII ст. Був ідейним натхненником Київської історико-археологічної школи, до якої входили М. Біляшівський, Хв. Вовк, В. Ляскоронський, Д. Щербаківський, М. Грушевський. Найважливіші праці з археології: Раскопки в земле древлян (1893); Археологическая карта Волынской губернии (1902); Археологическая карта Киевской губернии (1895). Із останньої дізнаємося і про археологічні пам'ятки Черкащини, які систематизовані за працями І. Фундукля, Л. Похилевича, М. Біляшівського, О. Бобринського. Проводив розкопки і обстеження пам'яток в нашому краї. Серед них: Трахтемирівське городище, Змієві вали, кургани біля сіл Степанці і Яблунів, майдан біля с. Бубнівська Слобідка та ін. [4, с. 14].

Біляшівський Микола Федотович (1867–1926) – археолог, етнограф, почесний академік української Академії мистецтв, дійсний член Академії наук України з 1919 р. Народився в м. Умані. У 1891 р. закінчив Київський університет, де він слухав лекції А. В. Прахова з античного мистецтва і В. Б. Антоновича з російської старожитності. Археологією почав займатися у 1887 р., коли на запрошення останнього взяв участь у розкопках древлянського могильника у с. Ягнятині на Київщині.

З 1888 р. веде самостійні роботи: досліджує залишки давньоруських споруд на горі Киселівці в Києві, розкопує ранньослов'янський могильник в урочищі Остроня на Волині, проводить розвідки і розкопки дюнних стоянок вздовж Дніпра. Досліджував пам'ятки від кам'яного віку до раннього середньовіччя. Здобув визнання після відкриттів і досліджень трипільських поселень біля м. Тального і с. Колодистого на Уманщині та давньоруського городища Княжа Гора, яке дарувало вченому фактичне безсмертя в історії. Його колекція із розкопок Княжої Гори, що нараховує понад 3000 експонатів, зберігається в Національному музеї історії України. Поряд з проведенням археологічних досліджень у районі Канева, у вільний час Микола Федотович збирав та вивчав етнографічний матеріал, різні старовинні та побутові речі, твори народного мистецтва. Був одним із засновників музейної справи в Україні: заснував Національний художній музей України, Музей мистецтв імені Богдана і Варвари Ханенків, Російську картинну галерею в Києві. У 1917 р. став комісаром з охорони пам'яток Київської губернії і розробив перший в Україні закон про охорону пам'яток культури, історії й мистецтва. Був редактором збірника, а пізніше журналу «Археологическая летопись Южной России», який у 1903–1905 рр. видавав власним коштом. За своє життя написав 65 наукових праць, а разом із невеликими статтями – близько 300. Згідно заповіту, похований поблизу Канева біля підніжжя гори, де досліджував Мале скіфське городище. У будинку, де жив археолог, створено музей природи Канівського природного заповідника. На ньому встановлено пам'ятну дошку з погруддям вченого, а в музеї відкрито дві меморіальні кімнати [4, с. 42].

Бидловський А. – поміщик, який володів землями сучасного с. Долинка Монастирищенського району. Був археологом-аматором, на початку ХХ ст. розкопував кургани у своїх володіннях. Наприклад, біля с. Долинка розміщувалися три городища-майдани і дві курганні групи, в яких поміщик нарахував біля 200 курганів, з яких ним було досліджено 44 насипи. Було знайдено багато скіфського золота та інших археологічних матеріалів. Вони були передані на зберігання до сейфу банку Уманської Спілки позичального кредиту, який у 1920 р. золоті предмети передав у Київгубфінвідділ, інші – до Уманського музею. Це – залізні наконечники стріл, дротиків, списів, залізні та бронзові вудила і псалії, бронзові амулети у звіриному стилі, бронзові персні, пряжки, бляшки, гудзики, дзеркало, ін. Бидловський вважав, що ці кургани є продовженням поховань в районі сіл Новосілки (5 насипів) та Княжа Криниця (21 насип), де він також проводив розкопки. Експонати, знайдені під час розкопок, знаходяться в різних музеях України і Європи, а золоті сережки і підвіски із жіночого поховання біля с. Новосілки віднесені до 100 шедеврів стародавнього ювелірного мистецтва України. Античний імпортований посуд експонується сьогодні в Уманському краєзнавчому музеї. Окрім скіфських могил, археолог-аматор дослідив кілька ямних та черняхівських поховань в краї [4, с. 43–44].

Бобринський Олексій Олександрович (1852–1927) – сенатор, віце-президент Академії мистецтв, член Державної Ради та III Державної Думи. Родом із Санкт-Петербургу. За фахом юрист, був значною фігурою в політиці Російської імперії свого часу: очолював «Советъ объединенного дворянства», дворянство Петербурзької губернії, в різні роки займав посади міністра внутрішніх справ та міністра землеробства. З 1856 р. переселився до Сміли на постійне місце проживання. Побудувавши цукрові заводи на Смілянщині, він започаткував цукрово-бурякову промисловість на українських теренах. Був відомий як селекціонер, знавець точних наук та інженер. Був людиною сіятельною, незалежною. Мав гострий аналітичний розум, надзвичайну допитливість, міг прораховувати події на кілька кроків вперед. У 1886–1917 рр. – голова Імператорської Археологічної комісії, авторитетний археолог, дійсний член Російського археологічного товариства, де був завідувачем Відділення слов'яно-руської археології, учасник VI Археологічного з'їзду, дійсний член Одеського товариства історії та старожитностей і Товариства любителів давньої писемності. Особливою його заслугою в археології вважається досягнення нового рівня розвитку методології в розкопках та систематичні публікації результатів археологічних досліджень. Його вклад високо оцінюється сучасними археологами, а друковані праці й досі залишаються важливим джерелом з археології Середнього Подніпров'я. За думкою сучасних вчених, граф займався розкопками не заради наживи чи простої примхи. Про це свідчать широкомасштабні дослідження, проведені ним за власний рахунок – понад 1000 курганів, могил і поселень, а також – занепокоєння станом археологічних

пам'яток, яким загрожує загибель від людських рук. Розробив власну періодизацію давньої історії України: кам'яно-бронзова доба, скіфська, перехідна між скіфською та слов'янською, слов'янська. У 1919 р. емігрував до Франції, помер в Ніцці. Серед його найвідоміших археологічних знахідок – гребінь із кургану Солоха. З його друкованих праць найбільш відомі: О курганах близ местечка Смела, 1886; Курганы и случайные археологические находки близ местечка Смелы, Т. 1-3, 1887–1901. На Черкащині лише у районі м. Сміли він розкопав понад 500 курганів. Серед інших найвідоміших пам'яток: курган ямної культури біля с. Вербівка, Мотронинське городище і кургани в Холодному Яру, Чубівське городище, кургани скіфського часу поблизу сіл Жаботин, Журівка, Василькове, багато ін. [4, с. 45].

Бранденбург Микола Юхимович (1839–1903) – засновник та завідувачий Артилерійським музеєм в Санкт-Петербурзі (1872–1902). Учасник російсько-турецької війни 1877–1878 рр., проходив службу в складі лейб-гвардійської 2-ї артилерійської бригади, генерал-лейтенант (1896). У 1870 р. по закінченню східного факультету Санкт-Петербурзького університету за представлену дисертацію був удостоєний срібної медалі. Ним був створений «доісторичний відділ» Артилерійського музею, заснованого на дослідженнях військової археології, куди входили предмети озброєння та бойового спорядження з давніх часів. Поєднуючи свої повсякденні обов'язки з захопленням військовою археологією, Бранденбург «мог служити и служил живым примером того, как следует относиться к делу, если оно раз и навсегда избранно целью жизни». Він був членом багатьох археологічних товариств і активно брав участь у їх роботі. У 1889–1899 рр. проводив пробні розкопки на місцях битв у Дорогобузькому, Оршанському, Мстиславському, Павлоградському, Маріупольському, Канівському та інших повітах, у 1900–1902 рр. – розкопки курганів поблизу Варшави, Тирасполя, Чернігова, Сорок, Ромнів, Анапи та ін. Археологічна діяльність Бранденбурга була тісно пов'язана з нашим краєм: тут він розкопав понад 100 курганів біля сіл Яблунівка (1890 р.), Бурти (1892), Беркозівка (1895, 1896), Бересняги (1896), Ковалі (1897), Козарівка, Пекарі (1898), Пастирське (1899), Макіївка (1900–1901) та ін. У 1908 р., вже після смерті, щоденники розкопок без ілюстрацій були опубліковані. Колекції М. Ю. Бранденбурга з Державного Ермітажу надруковані в 1970-х рр., але збереглися знахідки лише із 25 пам'яток [4, с. 52].

Гезе Віктор Євгенійович (1867 –?) – француз за походженням, відомий колекціонер і скарбошукач, археолог. Його батько приїхав до Києва у 1852 р. як біженець-революціонер, спасаючись від переслідувань Наполеона III. Тут і народився Віктор Євгенійович, закінчив юридичний факультет Київського університету. В кінці XIX ст. зацікавився археологічними розкопками і зайнявся колекціонуванням старовинних речей. Достовірно відомо про проведення ним двох великих експедицій в 1901 і 1902 рр. Саме тоді він проводив розкопки на

Дівич-Горі біля с. Сахнівка Корсунь-Шевченківського району Черкаської області, в ході яких розкопав понад 30 жител з речами давньоруського періоду, а також здійснив розкопки курганів біля села. Серед знахідок було виявлено всього 750 предметів «домашнього вжитку», в тому числі – відомі і унікальні речі із скарбу київської княгині і золота скіфська діадема. У 1905 р. Газе отримав відкритий лист від Центральної Археологічної комісії на розкопки в ряді міст Канівського, Київського та Васильківського повітів. Проводив розкопки на території Вишгорода, Трипілля, Канева. Працював в музеях Києва, Чернігова, Волині, Москви, Ленінграда. Вважається одним із фундаторів Національного музею історії України, де зберігається частина його колекції. Мав друковані праці. В 1914 р. – на фронтах Першої світової війни, в 1919 р. – голова Ревкому військового відомства в чині штабс-капітану, пізніше – демобілізований. Продовжує займатися археологічними розкопками. Під час громадянської війни кілька разів був заарештований, але кожного разу звільнявся. У 1924–1936 рр. – член Київської секції наукових працівників. Прожив у Києві понад 60 років. Пожертвував Київському Археолого-історичному музею всі результати розкопок 1902–1903 рр. У жовтні 1936 р. був заарештований та приговорений до 10 років виправних таборів у Сиблагу [4, с. 91].

Гошкевич Віктор Іванович (1860–1928) – український археолог, краєзнавець, громадський діяч, публіцист, редактор та засновник газети «Юг» (1898–1907), засновник та перший директор Археологічного Музею у м. Херсоні. Народився у м. Києві в родині викладача духовної семінарії. Фахову освіту здобув на історичному відділенні історико-філологічного факультету Київського університету (1882–1886), де вивчав археологію під керівництвом В. Антоновича і М. Петрова. Одночасно працював в астрономічній обсерваторії та кореспондентом кількох київських газет. У 1880-ті рр. В. І. Гошкевич набув досвіду створення музеїв. З 1890 р. обіймав посаду секретаря Херсонського губернського статистичного комітету. Особливої уваги заслуговує його праця «Список населенных мест Херсонской губернии и статистические данные о каждом поселении» (1896). Найбільша заслуга перед Україною – в його невтомній роботі на археологічній та історичній ниві. У 1890 р. ним започатковано прообраз першого Херсонського музею, відкриття якого відбулось у 1911 р. У 1924 р. при музеї засновано Товариство вивчення Херсонщини (Херсонське краєзнавче товариство). У 1896 р. В. І. Гошкевича обрано дійсним членом товариства історії та старожитностей, у 1914 р. – членом-кореспондентом Московського археологічного товариства. Сумлінна праця археолога отримала високу оцінку: у 1922 р. В. І. Гошкевич був удостоєний звання Героя Праці. Археолог відшукав і вивчив біля 50-ти «давньоскіфських» городищ у Херсонському і Дніпровському повітах, багато пам'яток на Півдні України (Таврії, Подністров'я, Побужжя). Здобув неабиякий науковий авторитет в Україні, Росії і за кордоном. Досліджував археолог і пам'ятки на півдні

Черкащини, зокрема разом із В. З. Завітневичем розкопував кургани біля с. Матусів на Шполянщині, але із-за відсутності коштів роботи було припинено, та ін. Найвідоміша праця дослідника «Клады и древности Херсонской губернии» (1903) [4, с. 104].

Грабовський Міхал (1804–1863) – письменник, літературний критик, історик, представник «української школи» в польськомовній літературі. Родом з Рівненщини. Дитячі роки провів в Олександрівці неподалік Чигирина, Кам'янки і Новомиргорода, де його батько купив маєток. У 1818 р. потрапив до м. Умані, де навчався два роки в повітовій школі василіян. Був одним із помітних «уманчан» в «українській школі» польського письменства.

Існує гіпотеза про зустріч М. Грабовського з Т. Шевченком у Чигирині 1843 р. У його історичних романах і повістях відображалось життя Черкащини: «Коліївщина і степ» (1838), «Гуляйпільська станиця» (1840–1841), «Пан канівський староста» (1856) та ін. В краєзнавчій літературі існує припущення, що під час своїх мандрівок він цікавився і більш давньою історією, зокрема він склав опис змієвих валів у Середньому Подніпров'ї, в тому числі й на території сучасної Черкащини, та опублікував ці дані в 1850 р. Пізніше його матеріали використовували такі відомі дослідники, як Л. Похилевич, М. Максимович, В. Антонович, В. Ляскоронський, Л. Падалка, Б. Стелецький, Л. Добровольський та ін. Згадуються його дослідження і в працях М. Кучери, який присвятив змієвим валам Середнього Подніпров'я спеціальну монографію [4, с. 105].

Список використаних джерел

1. Ластовський В. В. Із історії археологічних досліджень Черкащини в ХІХ – на початку ХХ ст. / В. В. Ластовський // Археологічні дослідження на Черкащини (випуск 1): науково-популярне видання / [редкол. П. П. Соса, Т. М. Нераденко]. – Черкаси: Сіяч, 1995. – С. 5–13.
2. Нераденко Т. М. Дослідники археологічних пам'яток Черкащини / Т. М. Нераденко, А. М. Остапчук, Я. Р. Гудзь // Юний краєзнавець Черкащини. – Число 15 / під ред. Т. М. Нераденко. – Черкаси: ПП. Чабаненко Ю. А., 2014. – С. 120–145.
3. Нераденко Тетяна. Серія «Черкащина археологічна». Випуск 2 «Відомі дослідники» / автор-упорядник Тетяна Нераденко. – Черкаси: ФОП Чабаненко Ю. А., 2015. – 52 с.
4. Нераденко Т. М. Словник-довідник з археології Черкащини : науково-довідкове краєзнавче видання / Т. М. Нераденко [автор-укладач]. – Черкаси: ФОП Чабаненко Ю. А., 2016. – 650 с., іл.

Т. М. Нераденко,

к.і.н., методист

КЗ «Черкаський обласний центр роботи
з обдарованими дітьми Черкаської обласної ради»

М. М. Попов,

учень – член Малої академії наук України

ДОСЛІДНИКИ АРХЕОЛОГІЇ ЧЕРКАЩИНИ ХІХ ст. – ПОЧАТКУ ХХ ст. (Частина II)

Продовжуємо розповідь про відомих дослідників археології Черкащини ХІХ – початку ХХ ст. та археологів-уродженців нашого краю.

Де Ля Фліз Дем'ян Петрович (Домінік П'єр Ляфліз, 1787–1861) – француз за походженням, лікар за професією, етнограф за покликанням. Родом із Лотарингії. Навчався в королівському медичному коледжі. Зачарований генієм Наполеона, брав участь у походах наполеонівської армії на Балкани, служив у Голландії, Бельгії, Пруссії. У 1812 р. в чині капітана медичної служби другого гренадерського полку гвардії Наполеона опинився на Україні, під Смоленськом потрапив у полон. У 1815 р. мав змогу повернутися до рідної Франції, але залишився в Україні. Незабаром одружився на племінниці І. В. Гудовича – генерал-лейтенанта, головнокомандувача військами в Москві, придбав власний маєток у Київській губернії. У 1843 р. одержав посаду лікаря в Палаті державних маєтностей. Службові поїздки по Київській губернії викликали в нього справжній інтерес до українців, які для нього були духовно багатою нацією, котра має свою вікову історію, умови життя, побут, вірування, звичаї, пам'ятки історії та культури. Тож він почав всебічно розглядати різні аспекти культури та побуту українського населення, його структуру, чисельність, територіальне розміщення, спосіб життя і діяльність. Все це він фіксував у рукописних ілюстрованих альбомах. У 1851 р. підготував рукописну книгу «Медико-топографическое описание или медицинская география Черкасского округа...», яка має 1245 сторінок і супроводжується кількома сотнями кольорових малюнків. У ній знаходимо й відомості про археологічні пам'ятки і випадкові знахідки з території Черкащини [1, с. 120].

Доманицький Василь Миколайович (1877–1910) – український літературознавець, історик, фольклорист, публіцист, громадсько-політичний діяч, кооператор, археолог-аматор. Народився в с. Колодисте на Тальнівщині в сім'ї щеника. Закінчив історико-філологічний факультет Київського університету (1900). У студентські роки деякий час мешкав на квартирі В. Антоновича, якого вважав своїм учителем. Деякий

час учителював, був одним із організаторів видавництва «Вік». Працював у редакціях газет «Нова громада», «Громадська думка». Збирав і досліджував народні пісні. За громадську діяльність був засуджений до заслання на Північ, згодом замінене на 3-річне перебування за кордоном. У 1907 р. переїхав до Петербургу, у 1908 р. емігрував до Польщі. Продовжив журналістську діяльність у м. Закопане. Усього 10 років активної праці, з них п'ять – у ліжку, але й вони були заповнені працею! Прожив усього 33 роки, але залишив по собі велику спадщину, яку ще треба вивчати. Помер у м. Аркашон (Франція). Похований у рідному селі. Проводив розкопки курганів і трипільських поселень на території Звенигородщини. Відкрив ряд поселень трипільської культури – Глибочок, Колодисте, Луківка, Тальне, Корсунка, Піщана. У 1897 і 1900 рр. проводив з братом Платоном розкопки на поселенні Колодисте-1. Разом з М. Біляшівським і О. Спіциним досліджував кургани навколо села. Тут археологи вперше застосували фотографування для фіксації даних під час розкопок та довели, що «точка» були колись оселями прадавніх хліборобів. На поселення Колодисте-2 розкопав 6 площадок, результати опублікував в «Археологической летописи Южной России». Матеріали із розкопок були передані до Київського міського музею [1, с. 129].

Завітневич Володимир Зенонович (1853-1927) – ординарний професор Київської духовної академії, публіцист та громадський діяч. Родом з Мінської губернії. Походить з старовинного роду священиків. Здобув освіту в Мінському духовному училищі, Мінській духовній семінарії, Санкт-Петербурзькій духовній академії. У 1879 р. призначений вчителем у Варшавське духовне училище. Захопився історією православ'я. У 1883 р. отримав ступінь магістра богослов'я. У 1884 р. затверджений на посаді доцента кафедри історії Київської духовної академії. У 1884–1890 рр. з В. Антоновичем бере участь у археологічних розкопках могильних курганів на Полтавщині. До цього часу належать і спроби розкопати кургани біля с. Матусів на Шполянщині разом з В. Гошкевичем, але за відсутності коштів роботи було припинено. По своїх поглядах належав до «лівого крила», чим викликав незадоволення офіційної церковної верхівки, у 1910 р. змушений був піти у відставку, проте продовжував безоплатно читати лекції. В 1916–1917 рр. входив у склад редакції журналу «Християнська Думка». У 1917 р. брав участь у редагуванні часопису «Церковно-громадська думка». У 1918 р. тісно співпрацював з урядом Української держави, був у складі Ученого Комітету при Міністерстві сповідань, головою наукової комісії по виробленню програм щодо вивчення історії Української Церкви. У 1917–1927 рр. працював у Всеукраїнській Академії наук в історичній секції разом із М. Грушевським [1, с. 163].

Зноско-Боровський Євген Олександрович (? – 1899) – археолог, краєзнавець, поміщик з Канівського повіту. Його садиба знаходилася у с. Бересняги Канівського повіту. Відомо, що там він жив і господарював, там і похований.

Проводив археологічні дослідження скіфських курганів на Канівщині, Золото-ніщині, в Пороссі. Зокрема, розкопав відомі кургани: Могила Терновка, Бобриця, Бересняги, Канів та ін. Був археологом-аматором, але і сьогодні жодна праця про археологічні пам'ятки Середнього Подніпров'я не може оминати його колекцій та щоденників, які були опубліковані у 1901 р., вже після його смерті. Знаменита археологічна колекція була передана вдовою вченого до музею «Изящных Искусств в Киеве». У центрі с. Бересняги збереглися будинок Зноско-Боровських і частина саду. Зараз тут розміщені клуб та бібліотека [1, с. 172].

Кибальчич Турвонт Венедиктович (1848–1913) – археолог, історик. Походив із дворян Роменського повіту Полтавської губернії. Навчався в Петербурзькій Академії мистецтв, цікавився старовиною. У 1875–1876 рр. особисто провів розкопки курганів поблизу сіл Бобриця, Селище і м. Канів, зберігся перелік знайдених ним речей. У 1877 р. у власному будинку в Києві відкрив Археологічний музей, пізніше його було розміщено в будинку княгині Трубецької. Експозицію музею склали предмети, знайдені під час особистих краєзнавчих розвідок і придбані у населення, в т.ч. і на території Черкащини. Зібрав першу колекцію знарядь доби мезоліту в українському Поліссі. Майже всі свої статки витратив на збір найбагатшої колекції гем – дорогоцінних різних каменів, більшість яких перед смертю археолога опинилася в музеях Москви і Берліна. Завдяки публікаціям збереглася інформація про низку втрачених рідкісних археологічних пам'яток [1, с. 200–201].

Лебединцев Петро Гаврилович (1820–1896) – український історик, археолог, педагог, журналіст, релігійний і освітній діяч. Почесний член Імператорського Московського археологічного товариства, Київської духовної академії, Університету святого Володимира, член-засновник Історичного товариства Нестор-літописця, дійсний член Тимчасової комісії для розбору давніх актів при Київському військовому, Волинському і Подільському генерал-губернаторові, Імператорського православного Палестинського товариства, Одеського товариства історії та старожитностей, член Київської духовної консисторії з 1863 р. Народився в с. Зелена Діброва Звенигородського повіту Київської губернії в родині священика. У 1874 р. був обраний товаришем голови церковно-археологічного товариства при Київській духовній академії, на третьому Всеросійському археологічному з'їзді в Києві головував у відділі церковних старожитностей. Друкувався у збірниках «Труды Киевской духовной академии», «Труды Московского археологического общества», «Труды 3-го археологического съезда». Написав кілька монографічних досліджень. Надав значну допомогу у виданні часопису «Киевская Старина», де надрукував понад 30 статей. Як краєзнавець, особливу увагу приділяв минулому Києва, очолював роботи з виявлення та розчищення стінопису XII ст. у Кирилівській церкві. Нагороджений орденом святої Ганни 1-го ст. В 1888 р. від імператора Олександра III одержав митру. Помер у Києві. З 1998 р. в Білій Цер-

кві щороку проводяться Краєзнавчі читання ім. П. Лебединцева, в місті існує вулиця Петра Лебединцева [1, с. 241].

Ляскоронський Василь Григорович (1859–1928) – український історик, археолог, етнограф, нумізмат і картограф, професор. Народився у м. Золотоноші в небагатій дворянській родині вчителя. Після закінчення Лубенської гімназії у 1880 р., вступив на історико-філологічний факультет Київського університету, де під впливом професора В. Антоновича захопився антропологією, етнографією, нумізматикою, археологією, палеографією. У 1885 р. закінчив університет, здобув ступінь кандидата і срібну медаль. Певний час проживав на Полтавщині, згодом був домашнім учителем у сім'ї російського священика при посольстві у Відні. У 1891 р. повернувся до Києва, працював учителем історії та географії в Третій київській гімназії. У цей час учений досліджував городища, кургани, майдани в Середньому Придніпров'ї, Пороський, Посульський, Переяславський змієві вали, зокрема й на території сучасної Черкащини (Воїнське, Жовнинське, Кизиверське городища, Змієві вали та ін.). Брав активну участь у підготовці XI Археологічного з'їзду в Києві і виголосив доповідь «Находки римских монет в области Среднего Приднепровья». Здобувши у 1899 р. звання магістра, обіймав посаду приват-доцента кафедри російської історії в Московському університеті, з 1907 р. працював на кафедрі російської історії Київського університету, у 1909-1921 рр. – професор Ніжинського історико-філологічного інституту, у 1921-1924 рр. – Київського археологічного інституту. Від 1924 р. займав посаду штатного співробітника Етнографічно-фольклорної комісії при ВУАН, завідував нумізматичним відділом Лаврського музею, у 1925-1927 рр. був членом Всеукраїнського археологічного комітету, з 1926 р. – членом-співробітником археологічної секції Інституту української наукової мови. Нагороджений 4-ма орденами і пам'ятною срібною медаллю, мав чин статського радника. Відомі праці: «История Переяславской земли с древнейших времен и до половины XIII ст.» (1897); «Городища, курганы и длинные (змиевы) валы в бассейне р. Сулы» (1901); «Змиевы валы в пределах Южной России, их отношение к курганам-майданам и приблизительная эпоха их возникновения» (1907); «Городища, курганы, майданы и длинные (змиевы) валы в области днепровского Левобережья» (1911); ін. [1, с. 254].

Максимович Михайло Олександрович (1804–1873) – вчений-енциклопедист, історик, філолог, етнограф, ботанік, перший ректор Київського університету Св. Володимира, дійсний член Московського Археологічного товариства. Народився на хуторі Тимківщина поблизу сучасного с. Богуславець Золотоніського району Черкаської області в родині сільського судді. У 1819 закінчив Новгород-Сіверську гімназію, у 1823 – Московський університет (словесний і природничий відділи філософського факультету, згодом ще й медичний). Залишився при університеті для

науково-академічної праці, викладав ботаніку. У 1833 р. одержав учений ступінь доктора й був іменований ординарним професором на кафедрі ботаніки Московського університету. У 1834 р. у університеті Св. Володимира в Києві дістав професуру російської словесності й був обраний його першим ректором. У 1845 р., за станом здоров'я, залишає службу і поселяється на хуторі Михайлова Гора біля с. Прохорівка Канівського району, де й помер і похований. Автор близько 400 праць з різних галузей знань: ботаніки, історії, мовознавства, етнографії. Найвизначнішою з праць ученого є «Історія давньої руської словесності» (1839), а збірки «Малороські пісні» (1827), «Українські народні пісні» (1834), «Збірник українських пісень» (1849), «Дні і місяці українського селянина» поклали початок української фольклористики. Працював також у царині української археології та був автором першої в Україні археологічної праці з застосуванням типологічного методу («Украинские стрелы древнейших времен», 1868), в якій опублікував 45 стріл, знайдених біля Михайлової Гори. Вивчав Змієві вали Дніпровського Лівобережжя. На могилі вченого у с. Прохорівці встановлено кам'яний пам'ятник. Засновано музей вченого і у с. Богуславець. З 2001 р. кращі роботи краєзнавців Черкащини щороку відзначаються Обласною премією імені Михайла Максимовича [1, с. 262].

Оссовський Готфрід Йосипович (1835–1897) – відомий український і польський геолог, палеонтолог, краєзнавець, дійсний член Московського археологічного товариства і наукових товариств у Києві, Відні, Петербурзі, Кракові, Парижі. Народився в селі Козарівка Канівського повіту (тепер Черкаська область). З часом батьки переїхали до Житомира, де здобув середню освіту у 1-й міській гімназії. У 1853 р. вступив до Київського університету Св. Володимира, який через мобілізацію до

армії і відправлення на російсько-турецьку війну закінчити не вдалося. В 1862 р. в чині підпоручика повернувся до Житомира. Дослідники життя Г. Оссовського виділяють декілька періодів його науково-краєзнавчої діяльності: житомирський, польсько-галицький, сибірський. Перші краєзнавчі та геологічні зацікавлення у нього проявилися на посаді службовця Волинського губернського статистичного комітету, при якому за його активної участі було створено краєзнавчий осередок. З 1874 р. на запрошення польського археолога З. Дзяловського переїздить до Торуня, де займається археологічними дослідженнями та створює музей історії краю. В 1878 р. його обирають членом Антропологічної комісії АН у Кракові, а з наступного року він переїздить до польської наукової столиці. В поле зацікавлень вченого входить розробка власної методики наукових досліджень печерних порожнин Татр, Східної Галичини і Поділля, археологічні розкопки пам'яток у Звенигородському та Уманському повітах на Київщині, розкопки 20 трипільських площадок в селі Більче-Золоте, дослідження печери Вертеби на Тернопільщині. Виступає на наукових конференціях та з'їздах в Одесі (1884) та Львові (1885). Широкий науковий резонанс отримали його розкопки скіфського поховання у Великому Рижанівському кургані. Відсутність державного фінансування, альтруїстична відданість науці, по-

стійні матеріальні нестатки, особиста невлаштованість змусили у 1893 р. виїхати до м. Томськ у Сибіру. Праця на посаді дорожнього майстра сприяла краєзнавчим дослідженням, підготовці наукових і популярних публікацій, однак захворювання на тиф перервало життєвий шлях видатного подвижника археологічної науки [1, с. 325].

Падалка Лев Васильович (1859–1927) – український статистик, історик, археолог, етнограф, краєзнавець, громадський діяч. Народився на Полтавщині у родині священика. Освіту здобував у Лубенському духовному училищі (1869–1875) і Полтавській духовній семінарії (1875–1879). При Першій Полтавській гімназії склав екстерном екзамени на атестат зрілості і вступив до Київського університету Св. Володимира на історико-філологічний факультет. Студентом брав участь у роботі Історичного товариства Нестора-літописця. 1884 р. захистив кандидатську дисертацію. Після закінчення університету працював у Полтавському і Херсонському земствах, Харківській міській і Полтавській губернській управах, Полтавській вченій архівній комісії. Був одним із засновників крайових громадських організацій Полтавщини і Херсонщини: Українського наукового товариства дослідження й охорони пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині, Полтавського церковного історико-археологічного комітету. У 1893 р. заарештований та висланий, незабаром повернувся і продовжував працювати. Знаходився під наглядом поліції за українофільські настрої і краєзнавчу діяльність. Автор багатьох статистичних і етнографічних досліджень, історичних праць. Полтавській землі присвячено понад 70 історичних розвідок Л. Падалки, які друкувалися в журналах: «Киевская старина», «Археологическая летопись Южной России», «Рідний край», в земських збірниках і газетах Полтави і Херсону. Археологічні розвідки вченого торкнулися і пам'яток Черкащини: він неодноразово обстежував Воїнське і Кизиверське городище, Змієві вали, ін. [1, с. 330].

Поль Олександр Миколайович (1832–1890) – дослідник-археолог, українсько-німецького походження, верхньодніпровський поміщик, шляхтич, краєзнавець і підприємець, меценат і громадський діяч. Родом з Катеринославської губернії. Народився у дворянській родині, його мати була праправнучкою сестри гетьмана Павла Полуботка. У 1850 р. закінчив Полтавську губернську гімназію, у 1854 – юридичний факультет Дерптського університету. У 1850-1860-х рр. брав участь у впровадженні селянської, земської і судової реформ в Катеринославській губернії, з 1866 р. входив до лав Катеринославського губернського земського зібрання. У 1870 р. обраний дійсним членом Одеського товариства історії і старожитностей, у 1885 – членом-кореспондентом Імператорського Московського археологічного товариства, у 1887 – надано звання почесного громадянина м. Катеринослава. 15 років присвятив вивченню залізних руд Кривого Рогу і доведення їхнього промислового значення. Як археолог-аматор самостійно проводив археологічні розкопки, колекціонував старожитності, створивши одну

з найбільших приватних колекцій на півдні Російської імперії. Брав участь у роботі археологічних з'їздів у Петербурзі (1872 р.) та Одесі (1884 р.). У 1887 р. на базі своєї колекції створив приватний археологічний музей у Катеринославі. Ареал знахідок охоплював Катеринославську та Київську губернії, в т.ч і території Черкащини: с. Волоське, с. Дівка, с. Звонецьке, м. Канів, м. Катеринослав, с. Ігренє, с. Капулівка, с. Михайлівка, с. Мишурін Ріг, м. Нікополь, м. Новомосковськ, с. Перевалочна, Старий Київ, о. Хортиця, ін. Не заради своєї користі чи поміщицької примхи збирав колекцію старожитностей. Ще за життя надіслав свої знахідки до Ермітажу і музею Одеського товариства історії та старожитностей. У 1905 р. в Катеринославі відкрився Обласний музей, складовою частиною якого стала колекція старожитностей О. Поля [1, с. 363].

Похилевич Лаврентій Іванович (1816–1893) – надвірний радник, духовний служитель, відомий як автор багатьох книг, що містять ґрунтовні географічні, топографічні, статистико-економічні, церковні, побутові, історичні відомості. Родом із Таращанського повіту Київської губернії. Походив із старого родового духівництва. Працював службовцем у Київській духовній консисторії та повітовому суді. 10 років працював над книгою «Сказання про населені місцевості Київської губернії», яка вийшла у 1864 р. У 1865 р. дослідник був нагороджений за книгу Малою Уварівською премією. У 1869 р. пішов у відставку, оселився у Воздвиженську Радомишльського повіту, де помер і похований на церковній садибі: металевий литий надгробок на його могилі прикрашений зображенням розкритої книги з написом: «Сказанія о населенныхъ мѣстностяхъ Кіевской губерніи». Книга є бібліографічною рідкістю і сьогодні слугує довідником для всіх, хто цікавиться історією міст і сіл Середнього Подніпров'я. В книзі згадуються відомі на середину ХІХ ст. археологічні пам'ятки, розташовані навколо населених пунктів, в тому числі й сучасної Черкащини, тому вона має доволі велике значення для узагальнення відомостей про археологічну спадщину нашого краю. Значною стала й інша книга Л. І. Похилевича «Уезды Киевский и Радомысльский. Статистические и исторические заметки о всех населенных местностях в этих уездах и с подробными картами их», яка вийшла у 1887 р. У новому виданні з'явилося 150 поселень, про які не згадувалось у попередніх «Сказаннях...». Є відомості про обстеження Л. І. Похилевичем таких відомих археологічних пам'яток Черкащини, як Мотронинське, Трахтемирівське та Плескачівське городища, Змієві вали та багато ін. [1, с. 367].

Список використаних джерел

1. Нераденко Т. М. Словник-довідник з археології Черкащини : науково-довідкове краєзнавче видання / Т. М. Нераденко [автор-укладач]. – Черкаси: ФОП Чабаненко Ю. А., 2016. – 650 с., іл.

Т. М. Нераденко,

к.і.н., методист

КЗ «Черкаський обласний центр роботи
з обдарованими дітьми Черкаської обласної ради»

Т. В. Макаренко,

учень – член Малої академії наук України

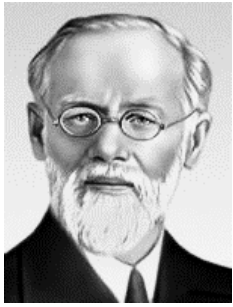
ДОСЛІДНИКИ АРХЕОЛОГІЇ ЧЕРКАЩИНИ ХІХ ст. – ПОЧАТКУ ХХ ст. (Частина ІІІ)

Завершуємо розповідь про відомих дослідників археології Черкащини ХІХ – початку ХХ ст. та археологів-уродженців нашого краю.

Самоквасов Дмитро Якович (1843—1911) – археолог та історик права, професор російського права Варшавського і Московського університетів. Родом із Новгород-Сіверщини. Середню освіту здобув у Новгород-Сіверській гімназії, вищу – на юридичному факультеті Санкт-Петербурзького університету. У 1873 р. стає професором права Варшавського університету, у 1877 – секретарем, у 1887 – деканом юридичного факультету. У 1892 р. переїздить до Москви, стає екстраординарним професо-

ром Московського університету, а у 1900 р. – заслуженим ординарним професором. У 1892–1911 рр. – керівник московського архіву Міністерства юстиції. З 1872 р. здійснював розкопки археологічних пам'яток у Російській Імперії, в тому числі й в Україні. Одними із найвизначніших розкопок стали дослідження курганів у Чернігові, зокрема, кургану Чорна могила. Був учасником ІІІ Археологічного з'їзду в Києві (1874), VI Археологічного з'їзду в Одесі (1882), ІХ Археологічного з'їзду в Вільно (1893); XIV Археологічного з'їзду в Чернігові (1908). Матеріали із розкопок з території України (Чернігів, Вишгород, Гатне, Київ-Китаїв) передав до археологічного музею Київського університету, 5500 експонатів передав до Імператорського Руського музею в Петербурзі. На Черкащині розкопав 11 курганів Рижанівської групи на Звенигородщині, досліджував відомий Великий Рижанівський курган, кургани біля сіл Яблунівка і Гамарня на Смілянщині, давньоруське городище Княжа Гора на Канівщині. Серед його праць: «Інструкція для опису городищ, курганів, печер і для здійснення розкопок курганів» (1878), «Курс історії російського права» (1902), «Архівна справа в Росії» (1902), «Програма курсу лекцій з руської археології» (1907), «Могили Русской земли» (1908) та ін. В останній опубліковані знахідки із розкопок поблизу Рижанівки, Яблунівки і Гамарні [1, с. 394–395].

Спіцин Олександр Андрійович (1858–1931) – відомий російський археолог, член-кореспондент АН СРСР (1927). У 1882 р. закінчив Петербурзький університет. Спочатку працював учителем історії у м. Вятка, де розпочалася наукова його діяльність: він опублікував низку статей про старожитності Вятського краю. Переїхавши в Петербург, працював в Археологічній комісії (1892–1918) та Державній академії історії матеріальної культури (1918). Багато років викладав у Петербурзькому університеті. Серед його учнів – М. Артамонов. Вивчав і систематизував археологічні матеріали, що стосувалися східнослов'янських племен і давньої Русі, племен бронзового віку і скіфо-сарматського часу (в т.ч. на території України). Одним із перших у Росії застосував картографічний метод вивчення археологічних матеріалів. Датував велику кількість найважливіших археологічних пам'яток. На Черкащині на запрошення В. Доманицького разом з М. Біляшівським брав участь у розкопках трипільського поселення Колодисте-1 та курганів навколо села, в яких були виявлені трипільські поховання. Вчені довели, що будівельні рештки на поселенні є залишками осель прадавніх землеробів. У 1904 р. О. А. Спіцин випустив книжку «Розкопки глиняних площадок близ села Колодистого Киевской губернии» [1, с. 416–417].

Талько-Гринцевич Юліан Домінікович (1850–1936) – польський антрополог і етнограф, лікар за фахом. У 1876 р. закінчив медичний факультет Київського університету. У 1878–1891 рр. – лікар у м. Звенигородка, у 1891–1908 рр. – округовий лікар на Забайкаллі. У 1908–1931 рр. – професор антропології в Краківському університеті, дійсний член Польської Академії Наук. Опублікував близько 300 праць (російською і польською мовами) з антропології, етнографії й археології України. Під час життя на Звенигородщині брав участь у розкопках курганів біля с. Рижанівка. Вперше Великий Рижанівський курган, найбільший в групі із 20 насипів, він почав досліджувати у 1884 р.: розрізавши курган двома перпендикулярними ровами, знайшов лише залишки поховальної тризни (фрагменти амфори, кінські кістки, шматочки вугілля). У 1887 р. разом з Г. Оссовським, за допомогою місцевих селян розкопки були продовжені: тоді вдалося вийти на поховальну камеру, яка являла собою чотирикутне приміщення довжиною 3,10, шириною 2,65, висотою до 2 м та складалася із двох приміщень. В ній було поховано молоду жінку, вірогідно, царського роду. Всього в похованні було знайдено 488 предметів, з яких 448 – золоті. Варта уваги видана у 1899 р. книга Ю. Талько-Гринцевича «Антропологія українських курганів», в якій він розглянув антропологічні матеріали із 157 курганів, розкопаних О. Бобринським, Д. Самоквасовим, Г. Оссовським та ін. (в т. ч. на території Черкащини), поділивши їх на древні (фарбовані і скорчені скелети), скіфські та слов'янські [1, с. 433].

Тарновський Микола Якович (1858–1898) – археолог-аматор, нащадок відомого в Україні козацько-старшинського роду. Народився в с. Потоках Канівського повіту Київської губернії. Освіту отримав в Колегії Павла Галагана. Корнет лейб-гвардійського полку у відставці, діди́ч Канівського повіту. Присвятив своє життя вивченню пам'яток історії і культури. В своєму маєтку в Канівському повіті кожне літо проводив власні розкопки (1895–1898). Власним коштом організував археологічні розкопки багатьох городищ і курганів, внаслідок чого було зібрано кілька тисяч предметів давнини та почав їх систематизувати. Видав «Каталог колекцій українських древностей» (за текстом В. Б. Антоновича, 1898). Його знахідки були представлені на виставці IX Археологічного з'їду в Києві 1899 р. Але під час розкопок раптово захворів і помер, а його колекція, на превеликий жаль, була розпорошена: частина її потрапила до зібрання української старовини двоюрідного брата археолога В. В. Тарновського-молодшого, а частина – до Церковно-археологічного музею, який був організований при Київській духовній академії [1, с. 436].

Фундуклей Іван Іванович (1804–1880) – київський генерал-губернатор (1836–1852), сенатор, дійсний таємний радник, адміністратор, підприємець, меценат, громадський діяч, археолог. Родом із Ніжина, з родини купця-грека. Освіту отримував у домашніх умовах і почав служити з 7-ми років, у 1811 р. зайняв посаду підканцеляриста в поштовому департаменті, у 1818 р. служив у канцелярії Комітету міністрів, з 1819 – у канцелярії по прийому прохань на височайше ім'я. У 1831 р. отримує посаду чиновника з особливих доручень при особі новоросійського генерал-губернатора князя М. С. Воронцова. У 1839–1852 рр. – цивільний губернатор у Києві, багато зробив для міста та киян. У 1849 р. він був обраний почесним членом Київського університету та членом-кореспондентом товариства нумізматів, у 1850 р. – членом Петербурзького археологічного та Імператорського російського географічного товариств. Був діючим членом Одеського товариства історії та старожитностей. За його кошти, під його наглядом та за безпосередньої участі було видано декілька книг археологічного, історичного та статистичного характеру про Київ та Київську губернію. Володів маєтностями у Чигиринському районі, деякий час мешкав у с. Медведівка, де у 1860-х рр. відкрив першу школу, збудував млин і церкву, які збереглися до наших днів. В цей час він неодноразова обстежував Мотронинське городище та вали навколо нього. Закупав у селян археологічні знахідки із розкопаних ними курганів, зберігаючи для науки унікальні речі. Відома праця – «Обозрение могил, валов и городищ Киевской губернии» (1848). Не дивлячись на пізніші нарікання, ця книга була однією з перших, присвячених археології [1, с. 465].

Ханенко Богдан Іванович (1849–1917) – колекціонер української старовини і творів мистецтва, музейний діяч, археолог, меценат. Родом із Чернігівської губернії, потомок відомого українського дворянського роду. Вищу освіту отримав на юридичному факультеті Московського університету зі ступенем кандидата права (1871). У 1881 р. виходить у відставку, оселяється з дружиною у Києві й відразу стає відомою фігурою в фінансових і торгових колах. У 1921 р. в Києві було створено Музей мистецтв Всеукраїнської академії наук ім. Б. і В. Ханенків. Як людина обдарована й різностороння, захоплюється археологією. У серпні 1899 р. в Києві відбувається XI Всеросійський археологічний з'їзд, для учасників якого Ханенко разом із Хвойкою готує археологічну виставку із знахідок від кам'яного віку до епохи Київської Русі та організовує екскурсію на місця археологічних розкопок. З 1905 р. – член Імператорської археологічної комісії. Неодноразово фінансує проведення археологічних розкопок і бере в них участь. Як віце-голова, потім голова правління Київського товариства старожитностей і мистецтв, виступає одним із засновників Київського художньо-промислового й наукового музею, основу експозиції якого становила археологічна колекція Ханенка із 3145 предметів. Він – чи не єдиний, хто жодної з придбаних колекцій не віддав до Росії. Археологічні матеріали з них і донині вивчаються та використовуються в сучасних наукових виданнях. Будучи власником Пастирського маєтку на Смілянщині, разом з В. Хвойкою займався розкопками пам'яток у Середньому Подніпров'ї, у тому числі й на території Черкащини. Зокрема, брав участь у розкопках курганів і обстеженні Пастирського городища на території свого маєтку, курганів навколо Мотронинського городища в Холодному Яру. Похований на території Видубецького монастиря [1, с. 467].

Хвойка Вікентій В'ячеславович (1850–1914) – піонер і фундатор української археології, дійсний член Московського археологічного товариства. Чех за національністю, походив із старовинного рицарського роду північної Чехії. У 1876 р., не знайшовши застосування своїм силам на батьківщині, переїхав на постійне проживання до Києва. У 1893 р. розпочався тріумфальний шлях його сенсаційних археологічних відкриттів: кожного польового сезону він відкривав по 8–12 археологічних пунктів. Важко знайти період прадавньої української історії, у якому з ім'ям Хвойки не були б пов'язані археологічні відкриття або блискучі наукові досягнення. Він був першовідкривачем пам'яток трипільської та ранньослов'янських археологічних культур, пам'яток давнього Києва, започаткував нову наукову добу в дослідженнях палеоліту України. При цьому був археологом-самоучкою і покладався на свою надзвичайно розвинуту інтуїцію, підкріплену знаннями й багаторічним досвідом. Розробив власну періодизацію давньої історії: епоха пізнього палеоліту, палеоліту-неоліту, бронзи, скіфська, проміжна, епоха «полів поховальних урн», епоха Великого переселення народів, епохи історичних

слов'ян. Велике значення в політичному й науковому сенсі має гіпотеза Вікентія Хвойки про те, що з часів неоліту Середня Наддніпрянщина була заселена одним і тим самим осілим землеробським населенням, яке він вважав східним слов'янством. Зміна ж археологічних культур свідчить не про міграції, а про поступовий розвиток східних слов'ян, які є автохтонним населенням на цих землях. Ці висновки Хвойки заперечує більшість дослідників, але заслуга вченого полягає в тому, що він започаткував дискусію про етногенез слов'ян. Фактично В. Хвойка створив першу наукову концепцію історичного розвитку Середньої Наддніпрянщини від кам'яного віку до середньовіччя. Праці, які він написав, пам'ятки, які відкрив, археологічні колекції, які зібрав, є невичерпним джерелом для вивчення давньої історії України. В архіві вченого зберігається свідоцтво на право проведення розкопок у Черкаському, Чигиринському, Звенигородському повітах влітку 1903 р. Серед пам'яток Черкащини, які досліджував археолог, слід назвати: трипільські поселення Колодисте-1 і Пекарі-II, скіфські пам'ятки – Мотронинське городище і кургани в Холодному Яру, біля сіл Пастирське, Вереміївка та ін., багаточислові пам'ятки – Пастирське городище і Монастирок-Заруб, пізньосередньовічний Чигирин та ін. [1, с. 468].

Хойновський Іон – археолог-аматор, який в кінці XIX – на початку XX ст. розгорнув енергійну збирацьку діяльність, в результаті якої впродовж 20 років була сформована збірка старожитностей сарматського походження, предметів раннього християнського культу, пам'яток князівської доби, археологічні старожитності грецьких колоній Причорномор'я. В ній були й знахідки з пам'яток Черкащини. Колекція була представлена на виставках Археологічних з'їздів, а сам колекціонер навіть намагався узагальнювати результати своїх розшуків в досить об'ємистих працях. Вивчення зібраних знахідок дозволяло йому іноді висувати відмінні від прийнятих наукові думки. Так, у 1893 р. він оголосив, що знайдені в Києві скляні предмети древлян були продукцією місцевих гут, а не Візантійським імпортом. У 1896 р., описуючи історію полян, він підкреслював велику історичну роль міста на Княжій Горі, що знаходиться біля Канева. Матеріали кількох розкопок, які він здійснив на Княжій Горі, та предмети, куплені в місцевих селян, склали його колекцію із Родня, їх він описав в одній із своїх праць. На Канівщині він розкопав відоме кочівницьке поховання біля с. Таганча. На руб. XIX-XX ст. в Києві на вул. Безаківській, 10 працював «Музей старожитностей археолога Хойновського», де експонувалися і знахідки із пам'яток нашого краю. І хоча пізніше свою колекцію археолог вивіз до Варшави, вважається, що він та інші колекціонери археологічних старожитностей відроджували й розбудовували культурну спадщину. Серед відомих праць Хойновського можна назвати: «Каталог предметов, доставленных на Археологическую выставку при IX Археологическом съезде в Вильне в 1893 г.» (1893); «Раскопки Великокняжеского двора древнего града Киева, произведенные весной 1892 г. Археологически-историческое исследование» (1893); «Археологические сведения о предках славян и Руси» (1896); ін. [1, с. 472].

Шевченко Тарас Григорович (1814–1861) – відомий український поет, художник, громадський діяч, уродженець Черкащини. Археологічні дослідження почав у 1843 р., підготовляючи видання «Мальовнича Україна», у якому хотів зібрати пейзажі історичних міст, храмів, замків, могил. Працював співробітником Київської Археографічної комісії, до обов'язків якої з 1845 р. входило вивчення пам'яток археології. Комісія двічі відряджала Шевченка для збирання даних про пам'ятки старовини.

В його «археологічних нотатках» зафіксовані відомості про різноманітні археологічні пам'ятки: кургани, змійові вали, майдани, печери, цитаделі, древні кріпості, земляні укріплення замків, городища та ін. Улюбленими пам'ятками поета були кургани, які зображені на малюнках «Коло Седнева», «Чумаки серед могил», «Краєвид з кам'яними бабами», на картині «Катерина». Поет писав у своєму щоденнику: «Я люблю археологію. Я уважаю людей, посвятивших себя этой таинственной матери истории. Я вполне осознаю пользу этих раскапываний». Брав участь у розкопках скіфських курганів Переп'ятиха та Перепет на Київщині. Підготував малюнки до альбому «Древности, изданные Временной комиссией для разбора древних актов» (Спб., 1848). Досліджував Змійові вали на південь від Переяслава. Зафіксував та описав багато стародавніх пам'яток Києва, Київщини, Чернігова, Чернігівщини, Переяслава, Полтавщини, Поділля та Волині. Серед пам'яток Черкащини, поет приділяв увагу Іллінській церкві в Суботові, Зарубу і Трахтемирову біля Канева, пам'яткам Корсуня і Черкас. Публікація археологічних пам'яток, описаних поетом, здійснена у «Археологічних нотатках. Повне зібрання творів Т. Г. Шевченка (у 6 томах). – К., 1964, т.6». [1, с. 510-511].

Щербаківський Вадим Михайлович (1876–1957) – український історик, археолог, етнограф, музєєзнавець, історик мистецтва. Народився в сім'ї священика на Київщині, брат Данила Щербаківського. Навчався в Петербурзькому, Московському та Київському університетах. З 1903 р. досліджував стару українську архітектуру, брав участь в етнографічних експедиціях у різних районах України, в археологічних розкопках у Білгороді під Києвом, у Гінцях на Полтавщині та ін. З 1907 р. мешкав у Галичині,

у 1908–1910 рр. працював співробітником Церковно-археологічного музею у Львові. У 1912–1922 р. проживав на Полтавщині, працював у музеї Полтавського земства, завідував археологічним відділом, очолював Товариство дослідження і охорони пам'яток старовини і мистецтва. Учасник українських соціал-демократичних гуртків, за що був не раз заарештований. За часів Української народної республіки був професором Українського Університету в Полтаві (1918). Здійснив значне археологічне вивчення території Полтавської губернії, до яких тоді входили Переяславщина і Лівобережна Черкащина. На Переяславщині розкопував відоме трипільське поселення Лукаші, досліджував кургани епохи бронзи і скіфського часу, розкопав 108 курганів доби Київської Русі в Переяславі та ін. На території сучасної Черкащини у 1913–1914 рр. проводив

розкопки поховань на курганному могильнику давньоруського час поблизу с. Ліпляве, дослідивши 66 курганів, проводив роботи на могильнику X-XIII ст. біля с. Гельмязів, розкопав скіфський курган біля с. Софіївка. З 1922 р. перебував у еміграції в Празі, був професором Українського Вільного Університету в Празі (1922–1945) і в Мюнхені (1945–1951, ректор). У 1951 р. перебрався до Англії, мешкав у Брайтоні, де помер і похований. Дійсний член НТШ, УВАН, Словацького Наукового Товариства, Чеської академії наук, Міжнародного антропологічного інституту у Франції. За значний вклад у науку нагороджений сербським орденом Св. Сави [1, с. 517-518].

Якимович Михайло – археолог-аматор. Відомо, що у 1906–1908 рр. за дорученням Імператорської археологічної комісії проводив розкопки трипільських поселень на Черкащині – Красноставка і Стара Буда. В ході досліджень останнього розкопав залишки 7 площадок, зробив важливі спостереження щодо залягання решток будівель і розвалів посудин, власноруч реставрував знайдену кераміку, яка була передана до Імператорського Ермітажу. У 1920–1930-х рр. очолював та працював співробітником Уманського краєзнавчого музею, проводив розвідки археологічних пам'яток в регіоні, в ході яких відкрив кілька нових трипільських поселень. Окрім цього, виявив сліди палеоліту в с. Кути на Маньківщині та інші археологічні пам'ятки регіону. З 1926 р. – дійсний член Трипільської комісії ВУАН. Його знахідки трипільської кераміки і сьогодні використовують для ілюстрацій по Трипільській культурі у виданнях України, Росії, країнах Європи, США, Канади [1, с. 521].

Ящуржинський Хрисанф Петрович (1852–1923) – український археолог, етнограф, педагог. Народився у с. Молодецьке Уманського району у родині священика. Навчався в Київському і Варшавському університетах на слов'яно-російському відділенні історико-філологічного факультету. Педагогічну діяльність розпочав у Криму, де викладав спочатку у Керченському Кушниківському дівочому інституті, пізніше – у сімферопольських чоловічій та жіночій гімназіях. Згодом переїхав до Одеси, де почав викладати в Одеському інституті імператора Миколи та жіночій гімназії. Після виходу на пенсію залишив Одесу і в 1911 р. повернувся до рідного села. Викладацьку діяльність поєднував з науковою. Писав статті, реферати, збирав фольклорний матеріал, співпрацював з «Киевскою стариною». На пенсії продовжив фольклорно-етнографічні дослідження у с. Молодецьке, написав історичний нарис про м. Умань (1913). Серед його публікацій – багато археологічних нотаток у «Звітках Таврійської Ученої Архівної Комісії» [1, с. 525].

Список використаних джерел

1. Нераденко Т. М. Словник-довідник з археології Черкащини : науково-довідкове краєзнавче видання / Т. М. Нераденко [автор-укладач]. – Черкаси: ФОП Чабаненко Ю. А., 2016. – 650 с., іл.

С. В. Ротте,

к.т.н., доцент, завідувач кафедри безпеки життєдіяльності

Н. М. Пшенишна,

асистент кафедри безпеки життєдіяльності

Черкаський державний технологічний університет

ПЕРШИЙ РЕКТОР ЧЕРКАСЬКОГО ІНЖЕНЕРНО–ТЕХНОЛОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ

Як відомо, справжній керівник повинен справлятися з позаштатними, практично безвихідними, ситуаціями. Крім цього він повинен мати неабияку харизму, справлятися зі своїми емоціями, бути вимогливим як до колективу, так і, в першу чергу, до самого себе, бути толерантним і мудрим. Він мусить вміти вирішувати творчі завдання, креативно мислити на перспективу. Саме такими рисами беззаперечно володіє професор, доктор технічних наук, Заслужений діяч науки і техніки України, дійсний член Академії інженерних наук України, дійсний член Української Національної Академії наук екологічних технологій, дійсний член Нью-Йоркської Академії наук Биков Валентин Іванович, який наприкінці ХХ століття вивів наш вищий учбовий заклад на принципово нові позиції розвитку.

Народився Валентин Іванович 25 червня 1937 року у м. Кривий Ріг. Дитинство його пройшло у непростий час, коли Друга світова війна охопила практично весь світ.

Закінчив Криворізький гірничорудний інститут в 1960 році, де отримав кваліфікацію «гірничий інженер-електромеханік» та Дніпропетровський державний університет в 1965 році за спеціальністю «Математика». Після отримання першої освіти працює за фахом.

Науковою діяльністю почав займатися ще студентом, тоді вже почав друкувати свої наукові роботи. У 27 років захистив кандидатську дисертацію.

Невдовзі після цього починає працювати деканом механіко-машинобудівного факультету в рідному університеті. В даному випадку молодість та невичерпна енергія допомагають йому відбутися в якості талановитого керівника та науковця. В колективі поважають його як людину чесну, відповідальну та далекоглядну. Він розвиває факультет, викладає на кафедрі технології машинобудування, металорізальних верстатів і інструментів та продовжує займатися наукою. Разом зі своїм вчителем, заслуженим працівником вищої школи УРСР, д.т.н., професором І. А. Бегагоїним, він створив наукову школу підвищення довговічності і надійності гірничозбагачувального устаткування.

Наполеглива праця, гострий розум дають можливість піднятися йому на ще вищий щабель – з 1973 року він стає ректором Криворізького державного педагогічного інституту, який очолює на протязі шести років.

У 1984 році після навчання у докторантурі Валентин Іванович захищає докторську дисертацію з технічних наук у Інституті гірничої справи ім. О. О. Скочинського АН СРСР (м. Москва). У 1985 році отримав вчене звання професора кафедри опору матеріалів і будівельної механіки.

У тому ж 1985 році Валентин Іванович переїздить до м. Черкаси та починає працювати завідувачем кафедри технології машинобудування Черкаського філіалу Київського політехнічного інституту. Авторитет та високий професіоналізм професора Бикова настільки високі, що у квітні 1987 року на загальних зборах колективу вишу його одногolosно обирають на посаду директора філіалу. За період 1987 – 1991 років кількість спеціальностей денної форми навчання зросла з двох до шести, кількість кафедр – з восьми до шістнадцяти, також збільшується кількість викладачів з науковими ступенями. В цей час створюються приладобудівний факультет та факультет по роботі з іноземними студентами. Крім цього покращується інфраструктура Черкаського філіалу: будується новий чотириповерховий навчальний корпус № 4, гуртожиток № 2, а також база відпочинку на річці Рось. Цікаво, що навчальний корпус був побудований практично без бюджетного фінансування. Проте допомога підприємств-спонсорів («Темп», «Орізон» та інші), які були зацікавлені співпрацювати з вишем задля отримання кваліфікованих фахівців, дозволила втілити задумане в життя. І вже за 4 роки корпус був зданий в експлуатацію.

З 1988 року професор Биков очолює новостворену кафедру приладів точної механіки, де створив школу приладобудування, яка розробляла методологію створення автоматизованих систем багаторівневого перетворення інформації.

Філіал стає потужним настільки, що виходить на друге місце серед всіх філіалів України.

Таким чином, в 1991 році завдяки досягненням керівництва філіал перетворюється на самостійний виш. А Валентин Іванович по праву стає ректором тепер уже Черкаського інженерно-технологічного інституту.

Під час роботи ректором ЧІТІ (1991 – 1998 рр.) матеріальна база зросла ще на 3 корпуси та на стадіон з футбольним полем і трибунами на 5 тисяч місць. Валентин Іванович прекрасно розумів, що «кадри вирішують все» і тому він зібрав немало знаних діячів. Як раз у цей період тут працює завідувачем кафедри, проректором з міжнародних зв'язків, деканом по роботі з іноземними студентами професор Бушин Микола Іванович. Биков і Бушин чудово відносяться один до одного, плідно співпрацюють.

Інститут розвивається, не дивлячись на важкі економічні умови перших років незалежності нашої Батьківщини.

За 11 років керівництва навчальним закладом В. І. Биковим створився потужний творчий науково-педагогічний колектив. Плідно працювала аспірантура і докторантура, регулярно почали проводитися міжнародні наукові конференції, почали давати ефект міжнародні зв'язки з вищими навчальними закладами Китаю, Швеції, Сирії, держав Африки і Центральної Америки, близько 300 іноземців навчалися в ЧІТІ. Був створений факультет перепідготовки фахі-

вців, який дав можливість отримувати бажаним другу вищу освіту. У групі машинобудівних і приладобудівних вишів інститут постійно входив у першу десятку.

В період з 1999 по 2004 рік працював у наглядовій раді Інституту соціального управління, економіки і права м. Черкаси. З 2004 по 2015 рік очолює кафедру безпеки життєдіяльності Черкаського державного технологічного університету.

Опублікував понад 310 наукових та методичних праць, отримав 43 авторських свідоцтв і патентів. Науковий керівник 14 кандидатських дисертацій, п'ятеро вихованців наукової школи В.І. Бикова стали відомими вченими – докторами наук. Це Ю. С. Рудь, А. І. Литвин, В. М. Шарапов, А. А. Засядько, С. В. Голуб.

В. І. Биков має безліч нагород. Останні з них: медаль «70 років визволення України від фашистських загарбників»; орден святих Кирила і Мефодія; медаль «За Відродження України» та відзнака Всеукраїнського об'єднання «Крайна» «За відданість справі». Його знають у світі. В 1999 р. визнаний людиною року (Американський Біографічний інститут) і нагороджений іменною золотою медаллю «Medal of Honor 2000 Millennium. American Biographical Institute».

Професор В. І. Биков також відіграв значну роль у перетворенні Черкаського пожежно-технічного училища Міністерства внутрішніх справ України в Інститут пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля, м. Черкаси. Це стало можливим завдяки його особистій допомозі у підборі та формуванні професорсько-викладацького складу, залученню наукових працівників, навчанню викладачів тоді ще училища в аспірантурі ЧІТІ. Цей заклад вважається інститутом з 1996 року.

Де б не працював професор Биков, у всіх колективах він плекав творчу доброзичливу атмосферу, допомагав і словом, і справою, спонукав до розвитку.

Нині Валентин Іванович – науковий пенсіонер, почесний член колективу ЧДТУ, приклад для наслідування молодшими і в якості відмінного фахівця, мудрого керівника, і глибоко порядної людини, яка присвятила своє життя служінню прогресу і людям.

Список використаних джерел

1. Бушин М. І. Учені Черкаського державного технологічного університету / М. І. Бушин. – Черкаси : Бізнес стиль, 2010. – 480 с.
2. Черкаський державний технологічний університет: 50 років. – Черкаси: ЧДТУ; вид. Чабаненко Ю., 2010. – 292 с.

Т. С. Кургіна-Коваленко,
старший науковий співробітник відділу археології
КЗ «Черкаський обласний краєзнавчий музей»

ВАСИЛЬ АВТОНОМОВИЧ СТЕФАНОВИЧ – НЕВТОМНИЙ ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ ЧЕРКАЩИНИ

У статті піде мова про Василя Автономовича Стефановича – археолога, краєзнавця, невтомного дослідника історії Черкащини.

Життя Василя Стефановича – приклад того, як дитяча мрія може стати реальністю. Іноді його порівнюють зі Шліманом, а його Троєю – називають минуле Черкащини. Подібно до першовідкривача гомерівської Трої, Василь Стефанович проміняв професію економіста на мрію свого дитинства – археологію.

Народився Василь Стефанович 12 (25) квітня 1887 року на Полтавщині в с. Вечірки (нині Пирятинського району Полтавської області).у сім'ї священика. Рід Стефановичів тягнеться з часів Петра I. Саме тоді у Вечірках поселився засновник роду – Стефан Нисходовський [1, 27]. Ще в дитячі роки Василь виявляв величезний інтерес до музейництва та археології. Любив ходити до музеїв у Полтаві, розглядати експонати. Він навіть створив удома невеличкий музей, в якому, серед інших експонатів, була й мамонтова кістка і стародавні монети. Незважаючи на такі захоплення, вищу освіту здобув у комерційному інституті в Києві.

Втім, навіть у часи навчання на економічному факультеті дитяче захоплення археологією не згасло. Стефанович, студент економічного факультету Київського комерційного інституту, встановив найтісніші зв'язки з Київським історичним музеєм та Київським Товариством Охорони Пам'яток Старовини та Мистецтва.

У 1913 році за дорученням Товариства слідкував за будівельними роботами на території старого Києва. Василеві Автономовичу було доручено провести розкопки київських Батисєвих воріт, які були виявлені на спуску Володимирської вулиці на Поділ. В результаті спостережень були зібрані цікаві знахідки – уламки кераміки XI – XII ст., два срібних ажурних колти, бронзовий зміїювик, срібна трьохнамистинна сережка, дві невеликі амфори, пряслиця (на одному з них був напис), уламки скляних браслетів та ін. Як згадував Стефанович, одного разу на місце знахідок прибули директор Історичного музею Біляшівський Микола Федотович з невідомим чоловіком. Вони познайомилися. Це був Бобринський О. О. – голова російської імператорської археологічної комісії. Стефанович показав матеріали. Бобринський зацікавився срібними колтами. В одному з листів Стефанович так описує цей цікавий факт: «Бобринский принимает из моих рук колты, второй колт падает из его рук на землю и разбивается, трудно описать каково было его состояние. Части колта были восстановлены на шаблоне из воска» [2, 2].

Так у 1913 році у Києві зустрілися, стояли і розглядали знахідки троє людей, життя і діяльність яких були тісно пов'язані з Черкащиною. Уродженець м. Умані, відомий український археолог, етнограф, мистецтвознавець Біляшівський М. Ф. був одним із засновників Київського історичного музею. Досліджував всесвітньо відоме давньоруське городище на княжій Горі біля села Пекарі (можливо, літописний Родень). Там же, поблизу Княжої Гори, за його заповітом, він був і похований. Бобринський О. О. починаючи з 1881 до 1914 року розкопав на території Черкащини понад 500 курганів. Результати його роботи були опубліковані у трьох томах книги «Курганы и случайные находки близ местечка Смелы» (1887, 1894, 1904). Спогади про спілкування з відомим археологом Стефанович зберіг до останніх днів свого життя [5, 2].

Під час робіт по вул. Володимирській була виявлена кладка з цегли періоду Київської Русі. Товариство, зокрема, Ертель О. С., один з дослідників давньоруського Зарубського монастиря, що на Київщині, доручив молодому Стефановичу дослідити залишки споруди. Як виявилось, будівельники натрапили на залишки Софійських воріт, через які у 1240 році вдерлися татаро-монголи на саму древню територію Києва – місто Володимира – і які пізніше були названі Батієвими. Того ж року, 1913, Василь Автономович брав участь у розкопках слов'янського могильника у Пронівському лісі. Під час навчання краєзнавець досліджував також археологічні пам'ятки в с. Березовій Ружці, в с. Вечірках, в с. Харківцях на Полтавщині. Матеріали розвідувальних робіт у Києві Стефанович В. А. опублікував у 1935 році [3, 3].

У 1915 р. закінчив економічний факультет Київського комерційного інституту. У 1918 році Стефанович В. А. приїздить до Умані. Працюючи податковим інспектором, він ніколи не стояв осторонь музейної справи та краєзнавства. Коли створювався Уманський краєзнавчий музей, Стефанович, маючи досвід роботи у Київському історичному музеї та Київському товаристві охорони пам'яток історії та старовини, на громадських засадах брав участь в його організації. В ті часи були проведені розкопки за його участю у Білогрудівському лісі, у Томашівці, в Умані. Знаходячись у відрядженні по своїй основній роботі, він активно займався збиральницькою діяльністю; до музею ним здані сотні музейних предметів археології та етнографії. Чимало експонатів Стефанович передав музею із власної колекції: козацький случький шовковий пояс XVIII ст., сім українських вишивок на шовку XVII ст. з біблійними сюжетами, Євангеліє 1671 року, надруковане у Львові [6, 3].

У 30-х роках Василь Автономович і далі розривається між археологічними дослідженнями і роботою податкового інспектора в Старобельському, Фастівському, Київському окрфінвідділах [1, 27].

Особливо тісно переплелася доля Стефановича В. А. з Уманським музеєм в післявоєнні роки. З 1948 по 1956 рр. він працював завідуючим фондами. Провів у фондах систематизацію археологічного матеріалу, розкласифікувавши його за географічним та хронологічним принципами. При першій можливості обстежував археологічні пам'ятки району, фіксував на карті об'єкти, підйомний матеріал у фондах ним старанно систематизувався і класифікувався по окремих

селах і археологічних культурах. Це полегшувало роботу дослідникам, що приїздили до Умані.

Більш широко обстежувати пам'ятки археології історичної Уманщини у Стефановича з'явилася можливість у 1957 році, коли він вийшов на пенсію і залишився працівником музею на громадських засадах. У цей час він розпочав створювати археологічну карту Уманщини. Він прагне в своїй роботі об'єднати в одне джерело музейні, архівні, літературні дані про археологічні пам'ятники, виявлені на території Уманщини під час археологічних розкопок та розвідок та випадкові знахідки [8,3]. Щоб хоч якось зупинити варварське масове знищення пам'яток археології, звертався з відповідними записками та листами у Інститут археології АН УРСР та Раду міністрів УРСР. Результатом було те, що у 1963 – 1964 роках відбулась паспортизація археологічних пам'яток. Але через значні порушення на Уманщині не було паспортизоване жодної пам'ятки. Не бажаючи з цим миритися, Стефанович поновлює боротьбу за збереження історичної спадщини. і у відповідь на старання краєзнавця у 1966 році було проведено додаткову паспортизацію. У 1965 – 1966 роках Василь Автономович активно допомагав створювати музей в Уманському сільськогосподарському інституті.

1960 – 1970-ті роки були позначені для археолога напруженою роботою над створенням двотомного збірника «Археологічні пам'ятки Уманщини» в 2-х томах, де описані археологічні пам'ятки по 311 селах в 1-му томі та 154 – у другому., що вийшов у співавторстві з О. П. Діденко. Діденко О. П. гідно продовжила започатковану Стефановичем справу. Сьогодні, згадуючи велетенські протоміста трипільської археологічної культури слід пам'ятати, що ці відкриття наприкінці 60-х років стали відомі завдячуючи відкриттям військового топографа К. Шишкіна та В. Стефановича, який тоді активно працював над другим томом «Археологічної карти». Це і сьогодні замовчують, так само, як при житті великого дослідника, – бо ніколи не підтримував і не гнувся під лінію партії [7]. Ця людина на ентузіазмі, за власні кошти, пішки знайшла, описала, відкрила понад 100 поселень тільки Трипільської культури (хоча у офіційних джерелах зазначають лише 57 відкритих поселень). Книга отримала високу оцінку науковців. Про збірник схвально відгукувався один із провідних українських археологів Телегін Д. Я. немає дослідника, який працює над вивченням археологічної спадщини Уманщини, котрий не звертався б у своїй роботі до праці Стефановича В. А. та Діденко О. П. Телегін висловив побажання, щоб такі збірники з'явилися у всіх музеях України, зазначивши, що «книжка... є важливим першоджерелом з археології Черкащини». Проживаючи в м. Сміли у 1975 – 1977 роках Стефанович В. А. займався збором матеріалів для районного музею та працював над збірником «Археологічні пам'ятки Смілянщини та Канівщини», де описані археологічні пам'ятки по 78 селах. Рукопис був закінчений у 1978 році.

В Уманському, Монастирищенському, Христинівському та інших районах люди пам'ятають худорлявого високого чоловіка, який «шукав черепки на городах, розпитував назви урочищ, збирав старі речі».

За час 60-річної роботи Стефанович передав музеям 672 експонати, побував у більш ніж 200 селах, виявив 57 поселень трипільської культури і 72 – чер-

няхівської. Не припиняв він і пам'яткоохоронної діяльності: намагався врятувати церкву у Зарубинцях на Жашківщині, будівлю ратуші, костелу в Умані, городище в Івангороді на Христинівщині [1, 27].

Протягом усього життя Стефанович намагався не лише зібрати і зберегти пам'ятки історії і археології сам, але й активно пропагував своє відношення до них. Безпечно викинута стара книга, розрізаний лезом плуга археологічний матеріал на давніх поселеннях, курганах біллю відгукувалися в його серці. В 1954 році з'явилися в селах області листи-звернення Уманського музею, текст котрих закликав населення чуйно ставитися до явищ вандалізму, коли на очах у всіх знищуються археологічні цінності.

Збережені археологічні пам'ятки будуть великим вкладом у вітчизняну історичну науку В фондах музею зберігається одна з таких листівок – жива сторінка історії охорони пам'яток, тривога за їх щоденне руйнування. Виявлення пам'яток, їх охорона та пропаганда як самих пам'яток, так і їх збереження – зливалися в уяві і діяльності Стефановича в єдине ціле. І чим більше він робив у цьому напрямку, тим більше незробленого бачив. Тому роботу, яку започаткував, передав, як естафету Уманському музею. У передмові до двохтомника «Археологічні пам'ятки Уманщини» знаходимо рядки: «Збірник буде колективною працею співробітників Уманського краєзнавчого музею, яка як естафета буде послідовно передаватися для поповнення від одного наукового співробітника до іншого. Отже, естафета розпочата...»

В останні роки життя Стефанович працював над матеріалами про археологічні пам'ятки Смілянського, Канівського, Чигиринського та Кам'янського районів. Як уже зазначалося, його збірники по археології широко використовують дослідники та краєзнавці.

Його листи, офіційні документи, поздоровлення, а то й роздуми над життям, вилиті на папір. У них – неспокій одержимої людини, плани на майбутнє, нездійсненні задуми, поради музейним працівникам. Фотографії юності, зрілих літ, фото сина, що загинув у 1942 році в бою під с. Шеломками Смоленської області в Росії, повідомлення про його загибель. Все це зберігається у фондах Черкаського обласного краєзнавчого музею.

Там же фотографії молодого студента Київського комерційного інституту. Знімок, де він поруч з красунею дружиною, голова якої обвита косою. Після смерті сина дружина дуже тужила і врешті решт померла. Після війни Василь Автономович одружився вдруге. Його друга дружина також, як і перша, була вродливою жінкою. Коли подружжя було вже старим і немичним, вони вирішили перебраться в будинок ветеранів. У 1977 році будинок збудували, але Стефанович В.А. перебрався туди вже один. Його дружина, не дочекавшись, померла у Смілі. У Черкаському будинку-інтернаті по вул. Менделєєва Стефанович провів останні роки свого життя. На початку перебування в Черкаському інтернаті Стефанович іноді ще їздив на Уманщину в розвідки, приходив до Черкаського музею, який тоді знаходився у гарному старовинному будинку по вул. Гоголя. З часом йому стало робити це все важче. Він виходив на подвір'я будинку-інтернату, потім міг ходити лише по коридору, а останнім часом лише

сидів і працював у своїй кімнаті. Він давав цінні поради музейним працівникам по побудові експозиція нового музею [2].

На одній із своїх фотографій Стефанович поставив дати життя: 1887 – 1984. напевне, почувавши себе недобре, передчував смерть. Помер Василь Автономович у листопаді 1984 року. Похований у Черкасах.

Його фотографії, документи, записи зберігаються в архіві та фондах Черкаського обласного краєзнавчого музею. Зібрані ним матеріали в основному знаходяться в Уманському та Черкаському музеях

Він до останніх днів працював на громадських засадах при обласному краєзнавчому музеї, продовжуючи збирати матеріали для збірника «Археологічні пам'ятки Чигиринського та Кам'янського районів».

Стефанович В. А. вніс величезний вклад у створення археологічної карти Черкащини, займався охороною пам'яток історії та культури, питаннями створення музеїв на селі, залученням до цієї роботи широких кіл населення. Стефанович був новатором свого часу, багато що ми змогли збагнути і оцінити і лише зараз. З досвідом, приходить розуміння і осмислення його ідей і проектів, усвідомлення важливості і необхідності того, що він планував.

Список використаних джерел

1. Смілянець Л. «Уманський Генріх Шліман». – Черкаси: «Прес-Центр». № 18(930) – С. 27.
2. Архів АІ Черкаської ОДА. Білецька О. В, Нерода В. В. Матеріал, підготовлений до 110 річниці з дня народження Василя Автономовича Стефановича. 1997.
1. Стефанович В. А. З археологічних розвідкових розкопок 1913 р. в Києві // НЗ ІМК. – 1935. – № 5/6. – С. 189–190.
3. Лист В. А. Стефановича до О. П. Діденко від 1.01.1963 р. Архів О. П. Діденко.
4. Смілянець Л. В., Стефанович В. А. як дослідник історії м. Умані // «Актуальні проблеми природних та гуманітарних наук у дослідженнях студентської молоді» збірник матеріалів науково-практичної конференції – Черкаси, 2007. – с. 157.
5. Смілянець В. Життя, віддане археології // Уманська зоря. – 2007, 25 квітня.
6. Перегуда В. Василь Стефанович – 130 років від дня народження або Велетні Уманської та Вишгородської археології http://oranta.org/index.php?option=com_content&view=article&id=3339:vasyl-stefanovych--130-rokiv-vid-dnja-narodzhennja-abo.
7. Стефанович В. А. Збірник «Археологічні пам'ятки Смілянщини та Канівщини». 3 том. 1978 р. – 121 с.

Л. В. Скрипник,

к.і.н., доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи

Л. В. Фрей,

к.і.н., доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи

Черкаський державний технологічний університет

**ЧЕПУРДА ЛАРИСА МИХАЙЛІВНА:
ЗНАНИЙ НАУКОВЕЦЬ, УСПІШНИЙ КЕРІВНИК ТА ЛІДЕР
В ПРАКТИЧНІЙ РОБОТІ СФЕРИ ПОСЛУГ**

Народилася 30 липня 1963 року в м. Придніпровськ Дніпропетровської області.

Батько – Безprozваний Михайло Данилович (1927–2016) – працював головним механіком заводу телеграфної апаратури в м. Черкаси. Мати – Безprozвана Валентина Георгіївна (1933–2012) – працювала завучем в СШ № 3 м. Черкаси.

Чоловік – Чепурда Микола Володимирович (1959 р.н.) – лікар-фітотерапевт, аптека «Зелена Планета» м Черкаси.

Дочка – Ганна Миколаївна (1982 р.н.) – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Черкаського державного технологічного університету, яка гідно продовжує розпочату Ларисою Михайлівною

справу по розбудові туризму на Черкащині.

Чепурда Лариса Михайлівна закінчила Київський торгово-економічний інститут (1984) та розпочала свій трудовий шлях з викладача товарознавства в торгівельному училищі № 3.

В 1993 році закінчила Харківський університет громадського харчування за спеціальністю «Маркетинг та організація зовнішньо-економічної діяльності» та працювала на посаді завідувача денним відділенням Комерційного технікуму в Черкасах.

В 1995 році вступає до аспірантури ЧДТУ та з 1996 року працює на посаді завідувача кафедри обліку та економічного аналізу, згодом – заступник декана фінансово-економічного факультету з навчально-методичної роботи.

В 1998 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук зі спеціальності 08.06.01 – економіка підприємства і організація виробництва. Працювала на посадах декана факультету, завідувача кафедри, ректора інституту в ВНЗ м. Черкаси.

З 2003 року, коли в Україні з'явилась спеціальність «Туризм», Чепурда Л. М. стала постійним членом підкомісії з туризму НМК зі сфери обслуго-

вування, з 2011 року – член Науково-технічної ради Держтуризмкурорту. Займаючись науковою та викладацькою роботою, постійно підтримувала зв'язок з практикою господарювання підприємств Черкаської області – були розроблені та представлені туристичні маршрути Черкащиною для туроператорів внутрішнього туризму. Здобутком стала розробка туристичної карти Черкащини, яка містить інформацію про найважливіші туристичні та екскурсійні об'єкти області.

Чепурда Л. М. має великий досвід роботи в туристичній галузі – працюючи за тендером, консультантом з економічних питань в міжнародних програмах з розвитку малих та середніх підприємств (Федерального Уряду Німеччини та Польщі).

В 2007 р. було створено кафедру туризму та готельно-ресторанної справи на базі ЧДТУ, яку очолила Чепурда Л.М. Під її керівництвом усі викладачі кафедри з першого дня її заснування активно сприяли розвитку туризму в області. Під керівництвом Чепурди Л.М. було проліцензовано та акредитовано спеціальності «Готельно-ресторанна справа» за освітніми ступенями «Бакалавр», «Магістр» та «Туризм» за освітніми ступенями «Магістр», «Спеціаліст», «Бакалавр». Лариса Михайлівна є гарантом та керівником проектної групи з розробки освітньо-професійних програм спеціальності «Туризм». Розроблені нею наскрізні програми практики для студентів спеціальностей «Туризм» і «Готельно-ресторанна справа» були рекомендовані НМК до використання у ВНЗ України.

Кафедра туризму та готельно-ресторанної справи є однією з найкращих у підготовці фахівців в регіоні. Вона стала прикладом для багатьох подібних кафедр в Україні, що підтверджується резолюціями Міжнародних конференцій, провідними фахівцями з усіх регіонів України. Чепурда Л. М. входить до складу НМК з туризму, складу журі Всеукраїнських студентських олімпіад зі спеціальності «Туризм», Науково-технічної ради Державного агентства з туризму та курортів України, а викладачі та студенти кафедри є неодноразовими переможцями конкурсів наукових робіт та фахових олімпіад.

У 2010 році Чепурда Л. М. за вагомий внесок в розвиток туристичної галузі України отримала найвищу нагороду в туризмі – звання «Почесний працівник туризму України».

У 2014 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук зі спеціальності 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка, а вже в 2015 році отримала вчене звання професора кафедри туризму та готельно-ресторанної справи.

В 2015 році в Черкаському державному технологічному університеті було створено факультет харчових технологій та сфери обслуговування, який очолила Чепурда Л. М. Саме створення факультету дало можливість відкрити нові спеціальності та освітні програми, розширити географію міжнародних стажувань і практик для наших студентів, підвищити імідж спеціальностей та університету в цілому.

Чепурда Л. М. є автором (співавтором) понад 100 друкованих праць (монографій, навчальних посібників, статей у збірниках наукових праць України).

Лариса Михайлівна є членом редакційної колегії фахового видання з економічних наук «Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки», що входить до міжнародних науково-метричних баз.

Член двох спеціалізованих вчених рад за спеціальністю 08.00.05 – Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка.

Під її керівництвом здобули науковий ступінь кандидата економічних наук 5 викладачів.

Чепурда Л. М. вносить вагомий внесок в розвиток науково-педагогічної діяльності університету, компетентна, працелюбна, має високий рівень загальної культури та організаторський талант, проводить роботу в напрямку національно-патріотичного виховання та користується повагою колег та студентів.

Чепурда Лариса Михайлівна неодноразово нагороджена Почесними Грамотами ЧДТУ, Почесною Грамотою Черкаської обласної державної адміністрації, Почесною Грамотою обласної ради, Почесною Грамотою Міністерства освіти і науки України, Почесною Грамотою Кабінету Міністрів України та ін.

УДК 908(477.46)

В. Г. Чос,

*лауреат премії ім. Михайла Максимовича,
завідділом редакції газети «Вісник Городищини»*

ГАЙДАМАКИ НА ГОРОДИЩИНІ

Городищенські гайдамаки мали прихисток у зарослому деревами ярі Ма-кітерка, що знаходиться у лісі, який має давню назву Попів ріг. Яр був глибиною 21 метр й окружністю понад 100 метрів [1, 274]. У тутешніх місцях діяв отаман Денис, якого марно намагалися спіймати поляки [2]. Городищани змогли тимчасово звільнитися від польських феодалів. Містечко було заповнене гайдамаками. На Кочержиній горі в 2001 році археологи натрапили на залишки житла часів Коліївщини, знайшли 3 уламки гарматного ядра [3, 4].

Городищани брали активну участь у Коліївщині – великому народному повстанні 1768 року. Причиною повстання було те, що поляки, намагаючись підкорити короні усі сфери життя українців, почали жорстоко нищити православну віру і насильно впроваджувати католицизм. У 1766 році у Вільшані зібралася духовно-уніатська комісія, яка за допомогою війська люто розправилося з православними священиками та мирянами, 29 червня стратили Мліївського титара Данила Кушніра.

Відстоюючи споконвічні людські права, відчайдухи гуртувалися у ватаги, які не давали спокою шляхті. Знедолені українці вбачали в тих повстанцях своїх оборонців і називали гайдамаками. Історик Михайло Грушевський перекладав це слово з турецької, як «своєвільник».

Жителі Вільшани у складі гайдамацьких загонів робили напади на багаті маєтки. У 1742 році гайдамаки перестріли на шляху до Вільшани шляхтича Бу-яльського, забрали в нього гроші й наказного листа. 1750 року загін Письменно-го відбирав у панів коней. Для розправи з населенням 9 червня 1766 року до Вільшани прибуло кілька тисяч польських солдатів. Крім переслідування повстанців, вони зганяли людей на спорудження військових укріплень, де «чотири тижні в роботі мучили», грабували містечко. Боролися жителі Вільшани і проти насильного насадження уніатства. 1767 року вони скаржилися переяславському єпископу, що за відмову приймати унію їх штрафують, у священиків і прихожан забирають майно [4].

Нарешті кривавим вогнем спалахнув великий бунт, що увійшов до історії під назвою Коліївщина, у якому разом із селянами активну участь брали й козаки. Тоді острівцями православної віри залишалися лише поодинокі монастирі: Корсунський, Лебединський, Ірдинський, Межигірський, Мошногірський, Мотронівський... Саме туди під виглядом послухників зібралися гайдамацькі ва-

тажки та прибулі з Січі запорожці. Там вони готувалися до великого бою. І от час настав! 7 червня 1768 року почалося повстання, що увійшло до історії під назвою Коліївщина. Зранку повстанці на чолі з Максимом Залізняком замовили молебень у Мотронівському монастирі, після якого вирушили у визвольний похід. Швидко оволоділи Жаботином, потім, майже без бою, взяли Смілу. Як писав Тарас Шевченко:

*Мандрували гайдамаки
Лісами, ярами,
А за ними і Галайда
З дрібними сльозами.
Вже минули Воронівку,
Вербівку; в Вільшану
Приїхали.*

Потім військо рушило до Черкас. В кожному місті до повстанських загонів вливалися все нові і нові сили. Люди хапали сокири, коси і вила, діставали дідівські козацькі шаблі, щоб бити ворогів-експлуататорів. Оволодівши Черкаським замком, вони вибили шляхту з Корсуня, Канева, Лисянки. 20-21 червня разом з загоном Івана Гонти здобули Умань. Велику активність проявляли загони Неживого, Журби, Бондаренка, Головацького та багатьох інших.

Коли почалася Коліївщина, до села Сегединці прибув запорожець Семен Неживий з ватагою. Він скликав людей на збори, прочитав їм накази, пояснив причину й мету повстання. Говорив, що «Не за маєтки ми боремося!», а за віру і правду. Закликав усіх пристати до нього. Історія зберегла згадку про Івана Ботвиненка. Він народився на Лубенщині, але осів в Сегединцях, пристав до гайдамаків [5, 119].

Під впливом Коліївщини скоро почалися селянські заворушення в Галичині та Польщі. Гайдамацький рух був такою великою силою, що польська армія не могла протистояти силі народного гніву, а тому звернулася за допомогою до Росії. Побоюючись, щоб бунтарські настрої не перекинулися на Лівобережжя, уряд Катерини II дав згоду. Щоб якнайшвидше покінчити з повстанцями, таємні канцелярії розробили підступний план. Велика кількість провокаторів поширювала чутки, що москалі начебто допоможуть прогнати шляхту. Як доказ, показували так звані «Золоті грамоти» підписані ніби самою імператрицею. Звичайно, то були фальшивки, але вони приспали пильність українців і дозволили російським військам без перешкод дістатися до Смілянської, Уманської, Чигиринської округи – епіцентрів повстань. Ця трагічна помилка призвела до того, що чужинці придушили повстання та заарештували ватажків.

Учасниками Коліївщини були й селяни В'язівка. Ходять легенди, що сюди приїздив Максим Залізняк для освячення ножів. Досі збереглася назва – Гайдамацький Яр. Якось поляки заскочили у село, де застали селянське весілля, на якому гуляли 18 гайдамаків. Поляки оточили населений пункт. Але гайдамаки, дізнавшись про появу війська, випроводили весільну компанію, а самі зачинилися в хаті, зайняли оборону. Вони відчайдушно захищалися, відстрілюю-

чись з вікон і з-під даху. Стріляли дуже влучно, вбили та поранили декількох солдат. Тоді поляки спробували рознести хату гарматними пострілами. Проте артилеристи виявилися настільки недосвідченими, що зробивши до 20 залпів жодного разу не влучили. Тоді обклали стіни соломною і запалили хату. При цьому гайдамаки знищили ще кількох солдатів. Невдовзі полум'я охопило всю будівлю, але гайдамаки не припиняли опір. Коли закінчилася вода, що була в хаті, вони скористалися двома діжками квасу. Перекинули їх до долу і час від часу занурювалися в рідину, щоб хоча на мить втамувати нестерпний жар. Продовжували стріляти до останнього подиху, поки не завалилися стеля і дах. Тоді лише замовкли рушничні постріли. Солдати виламали двері, але серед палаючих стін знайшли лише двох ще живих повстанців, проте сильно постраждалих від опіків [6, 352–353].

З публікації в журналі «Київська старовина» відомо про гайдамацького отамана Михайла Казана. Зазначено, що «родом він був із села Дацьок смілянських», але зростав в Орловці, куди переїхав разом з батьком після смерті матері. Доволі рано одружився на дівчині з села Будок. Як показують документальні свідчення, отаманом Михайло став не з особистої вигоди, а заради ідейних переконань.

Історія його отаманства складалася так. Матеріальні нестатки змусили вступити в ряди надвірних козаків в Корсуні. Проте мав можливість часто навідуватися до своїх в Орловець. Під час таких відвідин познайомився з Іваном Чорним – «отаманом з ватаги Максима Залізняка». Іван гаряче переконував громаду Орловця вступити у збройну боротьбу проти унії. Так Михайло Казан й інші жителі охоче пристали до війська Івана Чорного і рушили з ним на Корсунь. Дорогою грабунків і різанини не чинили, адже повстання ще тільки зароджувалося.

Коли військо Максима Залізняка було розгромлене ворогами, Михайла захопили в полон. Але суд не знайшов в ньому жодної вини, йому навіть знову запропонували державну військову службу, з якої щоправда незабаром утік. Михайла знову спіймали і запроторили у Корсунську тюрму. Військовий досвід допоміг з побратимами влаштувати втечу. Пристав до вільного донського війська. Але за два тижні був знову арештований по дорозі додому в Орловець. Цього разу вирок суду був остаточним і рішучим – страта через стинання голови. На той час гайдамаці Михайлу Казану виповнився лише 21 рік [7, 273-274].

Тисячі лицарів волі були віддані на тортури і страту. Залізняка засудили на довічну каторгу і зіслали до Сибіру. Мартин Вернигора з Млієва, за те що «їздив возом із Залізняковими гаймаками», був скараний на смерть [5, 231]. Невдовзі силою московської зброї було зруйновано Запорізьку Січ, а народ остаточно покріпачено.

Оскільки Городище було прикордонною волостю між смілянським маєтком і корсунським староством, то ще довго після придушення повстання мали місце взаємні докори про завдану в змові з гайдамаками шкоду один одному. Любомирські дорікали Корсуню, що те гостинно приймало Залізняка і об'єдналося з ним. Корсунські посесори висували звинувачення, що Городищенська

волость, а особливо село Валява, складалися винятково з розбійного люду, загравали з гайдамаками і грабували сусідні маєтки. До речі, межова лісосмуга, що перетинає поля сіл Орловець й Текліне, називається Урочище Гайдамачине.

Список використаних джерел

1. Военно-статистическое обозрѣніе Россійской имперіи. Кіевская губернія. Томъ Х. По рекогносцировкамъ и матеріаламъ, собраннымъ на мѣстѣ, составлялъ Генеральнаго Штаба Капитанъ Меньковъ, Санктпетербургъ. Въ типографіи Департамента Генеральнаго Штаба, 1848.
2. Акты о гайдамакахъ (1700-1768 гг.) // Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый временною коммиссіею для разбора древнихъ актовъ, высочайше учрежденною при Кіевскомъ Военномъ, Подольскомъ и Волынскомъ генераль-губернаторѣ. Часть третья. Томъ III. Кіевъ. Въ университетской типографіи (І.Завадзкаго), 1876.
3. Назаров О. Може, ще й древніше // «Вісник Городищини» 6 січня 2000
4. Щербина М. Топоніми Городищини // «Краєзнавство Черкащини» № 8, 2005
5. Мірчук П. Коліївщина (Гайдамацьке повстання 1768 р.) .
6. Отрывокъ изъ записокъ аноніма (1766 г.) // Киевская старина. – Т. VI, 1882
7. Шульгинъ Я. Очеркъ Коліевщины по неизданнымъ документамъ 1768 и ближайшихъ гг. // Киевская старина № 5, 1890.

УДК: 37(477):929.52 «1961-64»

Л. О. Чорна,

к.і.н., завідувач відділу «Історія Шевченкової могили»

Шевченківський національний заповідник

ТАРАС ФРАНКО ТА СПРОБА ЗДІЙСНЕННЯ УКРАЇНІЗАЦІЇ ПІД ЧАС ВІДЗНАЧЕННЯ ЮВІЛЕЇВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У 1961-1964 рр.

Тарас Франко – син всесвітньовідомого українського письменника Івана Франка, народився 9 березня 1889 р. і був названий на честь Великого Кобзаря. Зовнішньо був дуже схожий на батька, а також не обділений талантом. Його науковий спадок надзвичайно багатий і різнобічний: філософ, філолог, (кандидат філологічних наук), теоретик української руханки (фізичної культури), поліглот-перекладач, автор праць з франкознавства та класичної філології, письменник, літературознавець, педагог, музейний працівник. Збереглися навіть його мистецькі твори. Він пережив усі катаклізми історії України від початку ХХ століття і закінчив свій життєвий шлях в період розквіту русифікації України (помер 13 листопада 1971 р.).

Разом із братом Петром в період української революції воював у складі легіону січових стрільців Української галицької армії (УГА), у 1920 р. потрапив у більшовицький полон, перебував у концтаборі Кожухів біля Москви. Був звільнений завдяки діяльності Галбюро[1].

Тарасу Франку доводилося жити і працювати в різних умовах: під владою Польщі, німецької окупації, в соціалістичному суспільстві. Його рідний брат Петро був репресований радянською владою [2, с. 20].

Частина родичів загинула під час збройної боротьби за незалежність України у 1940-х рр.[3, с. 58–65].

У 1950-му році Тараса Франка змусили переїхати із Західної України до Києва. Відвідувати Львів він міг лише із дозволу відповідних «органів».

Незважаючи на постійне пильнування за ним КДБ, Тарас Франко залишався патріотом України. Свої почуття прикривав жартом, інколи навіть дивною поведінкою, що викликала здивування у присутніх. Зокрема, Михайлина Коцюбинська відзначала, що у його поведінці було щось «швейківське». Юрій Шанін у своїх спогадах писав, що «за тією жартівливістю приховувалася досить незалежна й тверда вдача. А жарти Тараса Івановича були часом досить ризикованими...» [4, с. 110–111].

Дороговказом у житті Тараса Франка були заповіти Тараса Шевченка. «Я вперше познайомився з могутньою творчістю безсмертного Кобзаря ще малим хлопцем, – писав він, – «Заповіт» не тільки треба проспівати в свято і спочинок, але і в серці кожному. Навчатися чужому, а свого цуратися, не в дусі Шевченка. Зробімо ж так, щоб анахронізмом пірнули в непам'ять побоювання великого співця, щоб сучасністю стали його ідеї, а дійсністю – його мрії» [5, арк. 3].

Вперше на могилі поета він побував ще у травні 1940 року разом із українськими діячами культури. У Книзі вражень музею зберігся такий запис:

«Т.Г. Шевченкові

Аж поки сонце світить ясне
Нам на здобутий з бою шлях
Про тебе пам'ять не погасне
В тобою сповнених серцях.

В. Сосюра. 16.05.40.

Кирило Йос. Студинський, М. С. Возняк, Т. І. Франко, Л. Руденко, І. Стебун, П. Тичина, А. Малишко, Натан Рибак, В. Сосюра 16 травня 1940 р.» [6, с. 6].

Тоді Тарас Іванович від себе нічого не написав. У серпні 1951 р., перебуваючи у будинку відпочинку на Михайловій горі (с. Прохорівка) на лівому березі Дніпра навпроти Канева, він знову побував на Тарасовій горі. Особливістю висловів Тараса Франка є недомовленість, приховування усієї гами почуттів, які виникають у душі. І цей запис не став винятком: «Вкінці і я зазнав щастя поклонитись Прахові Безстрашного Мужика. Більше за всіх він причинився до визволення кріпаків, але того моменту не дожив».

Хрущовська «відлига», яка співпала із ювілейними датами Т. Г. Шевченка: 100-річчя від дня смерті Тараса Шевченка (1961 р.) та 150-річчя від дня народження (1964 р.), – для Тараса Франка стала спалахом надії на прихід весни українізації. І з енергією, вартої молодого чоловіка, він взявся за справу популяризації творчості Великого Кобзаря, сподіваючись, за допомогою його слова, відродиться Україна.

У науковому архіві Шевченківського національного заповідника зберігається понад два десятки листів, написаних Тарасом Івановичем на адресу музею-заповідника «Могила Т. Г. Шевченка», а також копії звернень до різних організацій і установ стосовно необхідності міжнародного відзначення цих пам'ятних дат. Під листами стояла домашня адреса Тараса Франка, на яку пропонувалося давати відповідь. Багато листів на цю ж тематику із підписами філолога Юрія Назаренка, Остапа Лисенка, художника Василя Касіяна, але ми поки що зупинимось саме на діяльності Тараса Франка.

Вшанування шевченківських ювілеїв було не самоціллю, а намаганням хоч частково втілити мрії Тараса Шевченка в життя: зупинити русифікацію. Серед листів – багато колективних звернень, підписаних відомими діячами науки і культури старшого покоління, а також родичами видатних постатей минулого як української, так і російської культури (Ілля Толстой, Петро Лермонтов).

Починалося листування із закликом підтримати почин корсунь-шевченківських комуністів і комсомольців на Черкащині: «У кожную родину – «Кобзар», Шевченків портрет, репродукції його творів». У школах – кожному учневі до сторіччя від дня смерті Кобзаря – подарувати книгу з його поезіями з пам'ятним написом від школи. У постійному асортименті всіх книгарень та кооперативів, «як хліб та сіль», мали бути тексти, портрети, ноти, репродукції з художніх творів Кобзаря, статуетки, кераміка із сюжетами шевченківських творів, листівки, конверти, тощо (Із листа до Канівського музею-заповідника «могила Т. Г. Шевченка» від 30 травня 1960 р.) [7, арк. 28]. Звернення черкащан було надруковано у «Літературній газеті» (Київ, 28 квітня 1959 р.) [8, арк. 7]. А в «Литературной газете» (Москва, 2 березня, 1961 р.) повідомлялося, що було розповсюджено 25 тисяч «Кобзарів». Це сталося завдяки допомозі депутата Верховної Ради СРСР поета Павла Тичини [9, арк. 15].

Звертаючись до працівників музею, редакції місцевої газети «Дніпрова зірка», Тарас Іванович просить, щоб і вони писали в урядові інстанції стосовно широкого відзначення не лише ювілеїв Тараса Шевченка, але й пошанування пам'ятних дат Лесі Українки, Михайла Коцюбинського та інших світочів української культури. «А якщо затримуються із відповіддю Вам і доцільно нагадати – крапля ж довбе камінь» [10, арк. 67].

«Чи в кожній родині в Каневі буде портрет Т. Г. Шевченка, «Кобзар»? – запитував дирекцію заповідника на Тарасовій горі Тарас Франко [9, арк. 34 зв.].

Всі копії документів Тарас Франко формував у томи «Ювілейної Шевченкіани», які пізніше були передані і в Канів. Частина листування (звернення до

всесоюзних установ) – російською мовою, ці документи цитуються у перекладі (автором статті) українською мовою.

Тарас Франко збирав статистичні дані про кількість українців в інших радянських республіках та їх можливість там вивчати українську мову. Надсилав відповідні запити. Так, зокрема, від міністерства освіти Киргизької РСР прийшла відповідь, що українців, за переписом 1959 р. у республіці проживає 137 тисяч, але немає жодної школи, де б вивчали українську мову, при тому, що із 417 тисяч учнів у республіці російською мовою навчалися 210 тисяч (тобто половина), киргизькою – 162 тис., узбецькою – 40 тис., таджицькою – 5 тис. [11, арк. 44].

XX з'їзд КПРС із розвінчанням культу особи Сталіна дав надію українському суспільству. Якщо молодь почала відновлювати українські звичаї (колядки, щедрівки), започатковувала нові напрямки в літературі і мистецтві, то старше покоління, навчене гірким досвідом репресій, діяло більш помірковано.

У зверненні від 26 жовтня 1960 р. до владних структур, яке підписали Тарас Франко, Назар Тобілевич, Платон Майборода та Василь Касіян, вказувалося на малу кількість видання книг українською мовою, в той час, як в інших республіках ситуація краща. В листі наводився приклад, що, зокрема, на XX з'їзді КПРС перший секретар ЦК компартії Естонії Іван Кебин повідомляв, що за 10 років видано естонською мовою 40 млн. книг для населення 1 млн 197 тис. [12, арк. 22].

В цей період йшло обговорення проекту програми КПРС. Тарас Франко у листі в редакцію газети «Правда» від 19 серпня 1961 р. пропонує до проекту програми КПРС внести пункт: «розвивати ленінське вчення про систематичну публікацію статистичних даних, зокрема, в системі народної освіти (мова викладання в школах даної республіки, скільки літератури якими мовами надруковано) [11, арк. 38].

Тема становища рідної мови в республіках продовжилася у листі групи української інтелігенції, яка, апелюючи до «ленінських норм» в національній політиці, у зверненні до редакції газети «Правда» від 28 серпня 1961 р., підписаному дочкою Марка Кропивницького Ольгою, Дмитром Красицьким (правнуком сестри Шевченка Катерини), Назаром Тобілевичем, Остапом Лисенком і Тарасом Франком, наводилися статистичні дані про навчання рідною мовою в Україні. У листі зазначалося, що «порушники ленінських норм в період культу особи привели до того», що станом на 1958 р. у найбільших 9 містах України було 266 шкіл з українською мовою викладання, в яких навчалося 113899 учнів. Російських шкіл було вдвічі більше: 546 із 429186 учнями. Зокрема, у Києві – 51 українська школа (22527 учнів), російських – 70 шкіл (61217 учнів); Харків – 16 укр. шкіл (5913 уч.), 76 рос. шкіл (63836 уч.). Значної русифікації зазнавали міста і Західної України. Так, до прикладу, у Львові у 25 російських школах було 21750 учнів, – більше, ніж українських (23 школи із 14790 учнями) [11, арк. 25].

Автори підкреслювали, що понад 5 млн. українців живе в інших республіках, найбільше – у Російській Федерації, але там немає жодної школи з украї-

нською мовою викладанням. Пропонувалося за 2–3 роки в Україні зробити україномовними всі вищі та середні спеціальні заклади, «по-ленінськи» перевести на українське діловодство усі раднаргоспи та заводоуправління. Для прикладу наводили Словаччину із населенням 4 млн., де все викладається і ведеться словацькою мовою. «Тоді і в батьків буде перспектива – вони будуть знати, що українська мова – не другосортна, не для домашнього вжитку.

У згаданому листі пропонувалося проект Програми КПРС доповнити таким положенням: «процес добровільного вивчення, поруч із рідною мовою, російської мови, ні в якому разі не повинен розглядатися як процес витіснення рідної мови...». Зазначалося, що варто було б додати і пункт про обмін позитивним досвідом між соціалістичними країнами в галузі національно-культурного будівництва [11, арк. 25].

25 жовтня 1961 р. Тарас Франко у листі до газети «Правда» подає «Пропозиції XXII з'їзду КПРС», в яких, зокрема, йдеться, що «в Радянській конституції потрібно внести, замість «права націй на самовизначення», положення: «Ніяких привілеїв у Радянському Союзі не може бути. Кожна республіка є суверенною». Ця суверенність, на думку автора, повинна була забезпечуватися наступним: «Ніяка республіка не має права розпоряджатися територією іншої республіки і не може – без ясно висловленої вимоги з її сторони – посилати до неї своїх людей на роботу або для поселення. В школах даної республіки мовою викладання повинна бути мова о с н о в н о ї мови республіки (як в Словаччині – не чеська, а словацька) [11, арк. 47].

Таким чином, Тарас Франко виступав проти підступних механізмів русифікації споконвічних українських земель, коли туди переселялися мешканці з Росії, а українців, навпаки, посилали на різні «комсомольські будови» або ж «піднімати цілину». Підкреслюючи виключне право кожної республіки розпоряджатися своєю територією, він тим самим, фактично, пропонував надати самостійність республікам СРСР. Але «перемішування народів» тривало достатньо часу, тому Тарас Франко вказує, що батьки не повинні вирішувати, якою мовою навчатися дітям, адже школи ними не субсидуються, тобто не є приватними, а державні. Для прикладу: у школі не викладається закон Божий, хоча серед батьків є і релігійні, які були б непроти.

Науковець доводив, що великим злом є великодержавний шовінізм, який стає «живильним середовищем для місцевого націоналізму» [11, арк. 52].

На жаль, «відлига» у радянському суспільстві була недовгою. Ювілеї Тараса Шевченка були відзначені на міжнародному рівні, але уже в 1964 р. влада намагалася заборонити «самочинне» вшанування Тараса Шевченка українськими патріотами. Почалися арешти, так звані «покуси» свідомої інтелігенції. Посилилася русифікація, наслідки якої мають вплив і у XXI столітті. Проблеми українізації, які пробували вирішити українські патріоти на початку 1960-х років, і нині є актуальними. Довготривала русифікація дала свої результати, одним із яких є військові дії на Донбасі.

Список використаних джерел

1. Литвин М. Галицькі осередки у радянській Росії (1920 р.): заголовок з екрану: history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6038-2/22.pdf.
2. Арсенич П. Діти й онуки Івана Франка: [біогр. довід.] / П. Арсенич // Західний кур'єр, 2006. – 31 серп. (№ 38).
3. Франко Оксана. З родинних стосунків Зеновії Франко / Оксана Франко // Слово і Час, 2006. – № 8.
4. Шанін Ю. Професор-оригінал – Тарас Франко / Юрій Шанін // Слово і час, 1998. – № 4-5.
5. Науковий архів Шевченківського національного заповідника (ШНЗ), ф. 27, оп. 1, спр. 23.
6. «Книга вражінь і пропозицій відвідувачів могили Т.Г. Шевченка та музею заповідника». 1940 р. / Фонди ШНЗ. – КН. – 21809, А – 187.
7. Науковий архів ШНЗ, ф. 27, оп. 1, спр. 8.
8. Науковий архів ШНЗ, ф. 27, оп. 1, спр. 32.
9. Науковий архів ШНЗ, ф. 27, оп. 1, спр. 9, т. 2.
10. Науковий архів ШНЗ, ф. 27, оп. 1, спр. 11.
11. Науковий архів ШНЗ, ф. 27, оп. 1, спр. 19.
12. Науковий архів ШНЗ, ф. 27, оп. 1, спр. 9, т. 1.

УДК 929:090.1:027](477)

І. О. Гуржій,

к.і.н., наук. співроб. відділу

бібліотечних зібрань та історичних колекцій

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

КНИЖКОВА КОЛЕКЦІЯ ІСТОРИКА ТА ГРОМАДСЬКОГО ДІЯЧА ГРАФА ОЛЕКСІЯ МУСІНА-ПУШКІНА У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

В даному дослідженні, опираючись на документальні джерела Інституту рукопису і книжкові видання відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського[1], автором продовжено [2] висвітлення значення приватної книгозбірні громадського діяча та відомого книголюбця графа Олексія Івановича Мусіна-Пушкіна (1744–1817).

Насамперед, хотілося б нагадати про стародавність роду Мусіних-Пушкіних, який походить зі семиградського вихідця Радши. Його родоначальником став Михайло Тимофійович Пушкін, на прізвисько Муса [3]. Одним з найбільш відомих серед Мусіних-Пушкіних виявився дійсний статський радник, колекціонер, історик і археограф Олексій Іванович – першовідкривач най-

видатнішої літературної пам'ятки Давньої Русі «Слово о полку Ігоревім» і Лаврентіївського літопису. З юних років Олексій Іванович мав чимало захоплень. Одним з таких було колекціонування рідкісних і дорогоцінних монет. Серед них зокрема зберігалась злата гривна або велика московка, яка нині знаходиться в Ермітажі, в кабінеті медалей і стародавніх монет. Також граф володів стародавнім рублем, який пізніше він подарував Санкт-Петербурзькій Академії наук. Багато цінних монет він особисто передав до колекції імператора Олександра І. Нині вони зберігаються в Московському музеї «Оружейная палата».

Безпосереднім поштовхом для збирання старовинних рукописних і друкованих книг на релігійну тематику стало активне спілкування Олексія Івановича з непересічними представниками духовенства. Особисто Катерина ІІ проявляла повагу до захоплень колекціонера, передавши йому значну кількість власних документальних матеріалів. Також Імператриця подарувала чимало книжок з тих, які були видруковані за її розпорядженням в державній друкарні [4]. Бібліотека графа поступово поповнювалась працями преосвящених: Дмитрія (Туптала) та Арсенія (Мацієвича), Гавріїла (Розанова), Самуїла (Мисливського), та Никифора (Феотоки). Наприклад, Іов (Потьомкін) подарував йому кілька рідкісних книг, придбаних у Польщі, зокрема примірник Литовського Статуту 1588 р., надрукований слов'янським шрифтом. Архієпископ Архангельський Аполлос (Байбаков) заповів Мусіну-Пушкіну всю свою колекцію рідкісних книг і рукописів.

Станом на 1793 р. у Мусіна-Пушкіна налічувалося 1725 оригінальних рукописів. Минув час і книжкова колекція Олексія Івановича поповнилася зібраннями: археолога, палеографа й історика графа Г. І. Головкина (1660–1734); історика та художника О. Н. Оленіна (1763–1843); протоієрея П. О. Алексєєва (1731–1801); а також архієпископа Астраханського Никифора (Феотоки) (1731–1800). Відвідавши багато стародавніх міст, Олексій Іванович завжди повертався з новими надбаннями, за книги та старовинні коштовності платив щедро.

На жаль, в 1812 р., у Москві, в столітньому маєтку графа сталася велика пожежа і значна частина його колекції рукописів і старожитностей згоріла. Все, що лишилось від неї, після смерті Мусіна-Пушкіна в 1817 р. перейшло дружині – Катерині Олексіївні.

Нині колишня книжкова колекція О. І. Мусіна-Пушкіна розпорошена. Так, за архівними даними відомо, що кілька книг, які свого часу йому належали, було знайдено 1916 р. у маєтку Михайлівка Симбірської провінції Казанської губернії, де перебувала графиня Єлисавета Василівна Мусіна-Пушкіна. Про це вона повідомляла у своєму листі до В. Л. Модзалевського (1882–1920) [5].

Бібліотечне зібрання Олексія Івановича за своєю систематичною спрямованістю слід визначити як дуже різноманітне, хоча основу його становили видання науково-пізнавального й історичного змісту. На даний момент у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ нараховується 44 книги з особової бібліотеки графа Мусіна-Пушкіна. Зокрема, колекція також містить

чимало друкованих творів видатних драматургів XVIII ст., що є цікавим джерелом з огляду на вивчення тогочасного театрального мистецтва. Здебільшого це багатотомні видання різних років. При цьому кожний примірник має наліпки з шифрами, деякі – навіть по дві, а то й по три. Значна кількість книжок з особової колекції Мусіна-Пушкіна позначена на корінці наліпками Київської духовної семінарії. Найбільше з них французькою мовою, лише кілька – англійською та польською.

Якщо детальніше розглянути та проаналізувати кожне книжкове видання окремо, то вартими уваги є кожна одиниця колекції. Такими є, зокрема, франкомовні нариси «*Nouveau voyage au tour du monde*» [6] (Нова подорож навколо світу. Китай). Автором названого твору є маловідомий французький письменник-мандрівник – Барбінас Жентіл, дату народження котрого встановити не вдалося, помер 1730 р. у Франції, в передмісті Парижа. Видруковано видання в 1728 р. у Амстердамі, в приватній друкарні «*Pierre Mortier*». «Подорож навколо світу» Барбінаса Жентіла, – це своєрідний щоденник, де досить докладно описано тогочасне життя суспільства Китайської імперії. Видання включає в себе п'ять розділів, які інформують про релігію, внутрішню політику, суднобудування, освіту та побут народів Китаю. На перших сторінках твору подано зміст і кілька малюнків побуту китайців, а в кінці вміщено термінологічний словник на 8 сторінках. Загальний же обсяг становить 215 сторінок.

Форзац примірника оформлений орнаментом «павиче око». На той час таке оформлення було досить поширеним. На форзаці, у верхньому правому кутку зроблено запис чорнилами: «*Ф.V.VI. 460.54.*» та «*IV b. 143.*» Перший з них шифр власника колекції графа О. Мусіна-Пушкіна, другий – Київської духовної семінарії (далі КДС). З лівого боку, вгорі, зроблено напис власником – «*ici tous les mon reve*», що означає «тут всі мої мрії». Під цим записом зазначено третій шифр, який також належить КДС – «*III.5. 601-86*». На нижніх берегах примірника, з першої по 29-ту сторінку міститься запис «*Ex Libris Excellentissimi domini Alexij Johannides Mysyn-Puszkyn Sanctissima derigentis Synodi Ober Procuroris bibliotheca Academia Kiovientis Contubernij studiosoru applicatug hie liber anno 1793 Januarij 15 Die*». Такий запис маємо майже на всіх виданнях, що зберігаються в книжковому зібранні графа О. І. Мусіна-Пушкіна. Він зроблений латинською мовою, що перекладається: «Цей екслібрис належав діючому обер-прокурору Святого Синоду Олексію Йохансону Мусіну-Пушкіну, який був пізніше переданий до Київської Академії для студентів і датується 1793 роком». Запис зроблений коричневими чорнилами, які за кольором не відрізняються від інших позначок власника. На останній сторінці примірника, написано кілька слів простим олівцем, але вже французькою мовою, почерк нерозбірливий, а слова майже стерті. Примірник має шкіряну палітурку світло-коричневого кольору із золотим, оригінальним тисненням на корінці. На ній є дві наліпки: перша засвідчила його належність Київській духовній семінарії із шифром «*IV b.143.*», а друга – власнику примірника (шифр «*Ф.V.VI.460.54*»). Видання має кишеньковий формат (15X10 см), що зберігається під шифром «Мусін-Пушкін Ф.V.VI.460.54».

Інше цікаве видання з колекції графа представлено історичним твором Вольтера «*Essai sur l'histoire générale et sur les mœurs et l'esprit des nations, depuis Charlemagne jusqu'à nos jours*» [7], («Історія, звичаї та дух нації починаючи з правління Карла Великого і до нашого часу»). Хронологічно твір охоплює події історичного розвитку західних країн від VIII ст. до XVI ст., а саме містить багато інформації про життя та роки правління імператора Карла Великого, засновника династії Каролінгів. Завдяки володарюванню Карла I його доба Середні віки сприймалася як «Золоте Сторіччя» [8]. У виданні також вміщено матеріал стосовно таких видатних правителів як Олександр VI (1431–1497 pp.) – 214-й папа Римський, Людовика XII (1462–1515 pp.) – короля Франції з династії Валуа, засновника французької королівської династії Бурбонів Генріха IV Великого (1553–1610 pp.) та ін. Твір Вольтера написаний французькою мовою і поділений на 30 розділів. Загальна кількість сторінок – 342, майже половина з яких пошкоджені (містять невеликі потертості). Та титульному аркуші зверху, перед назвою мають місце три шифри: 1) «Ф. V.III.318.25» – графа Мусіна – Пушкіна; 2) «III.2.136.57.» та 3) «IV b. 32» – КДС. Перші два з них, закреслені чорнилами. З 1-ї по 25-ту сторінку вміщено вже вище зазначений запис «*Ex libris Excellentissimi domini...*». Примірник має шкіряну палітурку темно-бруратного кольору із золотим тисненням на корінці. На оправі є наліпка, де вміщено шифр власника – «ф V.III.318.25». Видання має кишеньковий формат 15X10 см. Даний примірник введений до електронного каталогу та збережений під шифром «Мусін-Пушкін» Ф. V.III.318.25».

З названих книжок, що зберігалися в бібліотеці графа О. І. Мусіна-Пушкіна, можна зробити висновки, що історичні твори найбільш цікавили непосидючого шукача пригод.

На підтвердження цієї думки свідчить і не менш цікаве видання абата Марка-Антуана Лож'є (1713–1769 pp.) «*Histoire des négociations pour la paix conclue à Belgrade, le 18 septembre 1739*» [9] (Історія світових переговорів, що закінчилися в Белграді 18 вересня 1739 р.).

Марк-Антуан Лож'є, член ордену єзуїтів і багатьох академій, автор трактату по теорії музики, книг «Про живопис» і «Досвід архітектури» (1752). Саме він, висунув ідею рівноцінності готичного й античного мистецтва та створення національного французького стилю архітектури, що поєднав обидві традиції [10]. Видання «*Histoire des négociations pour la paix conclue à Belgrade, le 18 septembre 1739*» має дві частини, кожна з яких поділена на три розділи. На форзаці примірника посередині аркуша зазначено два шифри: «Ф. 413.54.» і «IV b. 146.», перший Мусіна-Пушкіна, другий – КДС. Вгорі титульного листа, два написи чорнилами: «III.5. 604-89.» та «IV b. 146.» – обидва належать КДС. Перші вісім сторінок посібника позначені римськими цифрами (I-VIII р.), загальна ж нумерація 392 сторінок – арабськими. Він має темно-коричневу шкіряну палітурку із золотим тисненням на корінці. Обріз посібника темно-червоного кольору, формат видання 18X15 см. Цей примірник введено до електронного каталогу під шифром «Мусін-Пушкін Ф. 413.54».

Наступне видання, котре звертає на себе увагу, є «*Rhetorique Françoise* [11]» (Французька риторика), автором якого значиться відомий професор ораторського мистецтва Паризького університету Жан-Батист Луї Крев'є. Франкомовний посібник з риторики вийшов друком у Парижі 1745 р. Перший і другий том вміщено до одного видання. Воно має формат 10X15 см., кожний з томів якого, складається зі вступу, 3-х розділів, та заключної частини. Розділи поділено на окремі параграфи. В кінці видання є зміст. Історик Жан-Батист Луї Крев'є, у своїй праці «*Rhetorique françoise*» висвітлив основні етапи розвитку риторики за доби середньовіччя та Відродження. Він розглядав ораторське мистецтво як науку, що є потужним засобом для досягнення успіху в політиці. В тогочасних умовах ораторське мистецтво перетворилось на дієвий спосіб громадської агітації та пропаганди всіляких суспільних ідей. На форзаці примірника зазначені шифри: «*Ф.ІІІ.ІІ.209.8*»; «*IV 2.44-37*». На титулі бачимо традиційний напис. В кінці видання, на додатковому чистому аркуші позначено простим олівцем «*АМ*». Стан примірника в цілому задовільний, хоча шкіряна обкладинка скрізь подерта, корінець з наліпкою «*Ф.ІІІ.ІІ.209.8*» майже відірвано. Примірник зберігається під шифром «*Ф.ІІІ.ІІ.209.8*».

У книжковій колекції графа Мусіна-Пушкіна також знайдено працю французького історика та педагога Шарля Роллена (1661–1741 pp.) «*De la maniere d'enseigner et d'etudier les belles-lettres*» [12] (Яким чином вчити і розумітися на художній літературі). Автор народився в Парижі, в заможній родині, завдяки здібностям а також допомоги знайомого монаха, отримав стипендію у коледжі Плессі. Ш. Роллен спромігся здобути звання професора риторики, викладаючи словесність у Королівському коледжі. Останні роки свого життя він присвятив літературній діяльності у сфері освіти та історії. Іншу свою працю, назва якої «*Traité des études*», спеціально створену для педагогів, Роллен почав писати у віці 59 років. У 67 років створив «Стародавню історію», а в 76 – «Римську історію». Після його смерті було опублікована збірка листів, промов і віршів. Видання «*De la maniere d'enseigner et d'etudier les belles-lettres*» побачило світ в Амстердамі у 1745 р. Загальна кількість сторінок 448. Посібник складається з двох частин, кожна з яких включає 5 розділів. У кінці видання вміщено абетковий словник. На форзаці примірника розташований екслібрис із зображенням корони та орнаменту з флористики. Його розмір становить 8×7 см. На титульному аркуші, у верхньому правому куті стоїть гербова печатка, всередині якої зображений олень. Також посередині титульного аркуша, трохи нижче назви видання, є запис власника чорнилами «*Mysyn-Puszkyn*». Формат видання 16×10 см, шкіряна оправа з золотим тисненням і написом на корінці: *Rollen. La maniere d' enseigner*. Золоте тиснення на корінці, виконано у вигляді геометричного орнаменту. Даний примірник зберігається у відділі ВБЗІК під шифром «*Ф. 415. 54*».

Зважаючи на те, що граф Олексій Іванович захоплювався поезією та класичною літературою, не дивує наявність у його книжковій колекції таких видань, як «*Nouvelles de la Republique des lettres*» [13] (Новини з Республіки листів) французького теолога та публіциста Жака Бернарда (1658–1718) та

«Oeuvres de madame de Ville-Dieu» [14] популярної поетеси XVII століття – Марі-де-Вільд'є Катерини, справжнє ім'я якої Марі-Катрін Дежардін (1640–1683).

Літературний журнал «Nouvelles de la Republique des lettres» почав друкуватись в Амстердамі з 1684 р. П'єром Бейлем. З перших номерів це періодичне видання спрямовувалось головним чином на критику творів. Протестантський філософ П. Бейль значився головним редактором протягом 1684–1687 рр. Пізніше його змінили Даніель Ларуж (1660–1731) і Жан Баррін (1640–1718). У 1687 р. періодичне видання «Новини з Республіки листів» припинили друкувати. Його відновили аж у 1700 р., вже під редакцією Жака Бернара. Отже всі названі праці були оприлюднені французькою мовою в Амстердамі, очевидно, з метою уникнення цензури у Франції.

У даній книжковій колекції Мусіна-Пушкіна зберігається 21-й том «Nouvelles de la Republique des lettres» 1703 р. який нараховує 6 номерів (червень-грудень). Збірник видано французькою мовою в Амстердамі, у друкарні «Henry Desbordes & Daniel Pain». На форзаці видання маємо два шифри «Ф. V.V. 389.9» – власника книгозбірки та «III 4.472-28» – КДС. Титульний аркуш посередині прикрашений віньеткою¹, у верхньому правоту куті зазначено шифр «IV b.199». На нижніх берегах від 1-ої по 39-ту сторінку читаємо традиційний для господаря запис. У кінці примірника подається перелік усіх статей кожного номера. Їхня загальна кількість становить 692 сторінок. Видання має темно-коричневу шкіряну палітурку із золотим тисненням на корінці «*Republique des letters / Tom 21 / 1703*». Формат примірника 14×7 см, шифр «Ф. V.V. 389.9».

Також на полицях бібліотеки графа Олексія Івановича знайшлося місце і для драматичного твору Марі-де-Вільд'є «*Carmente*» (Вишуканий 1668). Видання вийшло друком в Парижі у 1741 р. французькою мовою, під редакцією П'єра Гандоуна. Роман поділяється на три частини, кожна з яких має по три розділи, у кінці твору подається зміст. На форзаці, в правому верхньому кутку примірника, зазначено шифр власника видання «Ф. 628. 4.» На титульному аркуші є шифр КДС «V b. 77.», а також на нижніх берегах сторінки, темними чорнилами, зроблений запис «*Excellentissimi domini*». На 33 сторінці видання стоїть прямокутна печатка фіолетового кольору «Центральна наукова бібліотека ім. В. І. Вернадського АН України». Примірник має шкіряну оправу світло-брунатного кольору. На корінці оправи зроблене тиснення золотими літерами «Oeuvres de madame de Ville-Dieu», у верхній частині наліпка Київської духовної семінарії «V b. 77». Обріз книги темно-червоного кольору. Загальна кількість сторінок 576. Розмір примірника 9х16 см. Видання знаходиться в аварійному стані і потребує реставрації, його збережено під шифром «Мусін-Пушкін Ф. 628. 4.»

¹ Віньетка (фр. vignette, от vigne – виноградний кущ) – елемент книжкового прикрашання, невеликий малюнок орнаментального, предметного або тематично-сюжетного характеру. Використовується на корінцях оправи, титульних аркушах та на інших особливих листах.

Наступне видання знайдене у бібліотеці колекціонера О. І. Мусіна-Пушкіна – «*Les souverains du monde*» [15] (Суверенні світу. Збірник статей). Воно вийшло друком у 1721 р. у Гаврі (Франція). Кошти на друк були надані маловідомою на той час гаврського компанією «*Compagnie*». У книзі йдеться про внутрішній устрій таких держав як Італія, Німеччина, Швеція, Франція, Швейцарія. Водночас описуються події від середини XII до початку XVII ст. Загальна кількість сторінок 453, у кінці подано список авторів, назви статей, що включені до нього. Переважна кількість статей написана такими авторами: німцем Samuel Puffendorf (1632–1694) та шведами Johannes Messenius (1579–1636) і Petrus Baptista Burgus (1618–1648).

На форзаці є шифр власника книгозбірні «Ф. V.VI 485.19». На титульному аркуші видання окрім шифру, який вказано повторно, простим олівцем написано № 71. Примірник має цільношкіряну палітурку, із золотим тисненням на корінці: «*Les souverains du monde*». Зверху, на корінці є наліпка із шифром власника колекції, а також наліпка Київської духовної семінарії «IV.b.178». Видання має обріз червоного кольору, формат 15×9 см. Примірник введено до електронного каталогу під шифром Мусін-Пушкін Ф. V.VI 485.19.

Аналізуючи склад бібліотеки графа Мусіна-Пушкіна, слід звернути увагу на те, що більша частина видань переважно франкомовна. Олексій Іванович, як і його дружина, володів багатьма мовами, у його книгозбірні видання латинською, німецькою, навіть португальською мовами.

На полиці бібліотеки колекціонера, знайшлося місце для видання «*Memoires historiques, politiques, critiques, et litteraires*» [16] (Історичні, політичні, критичні та літературні спогади) французького публіциста XVII–XVIII ст., Абраама Ніколя Амело де ла Уссé (1634–1706 pp.) [17]. Автор народився в Орлеані в лютому 1634 р. Набув значної слави після публікації «*Histoire du gouvernement de Venise*» (Париж, 1676; Амстердам, 1705), де уперше детально охарактеризував правління у Венеціанській республіці. Амело де Уссе, працюючи у французькому посольстві цієї республіки, став свідком того, про що писав. Він уперше широко змалював причини, котрі зумовили занепад цієї невеликої європейської держави. Названа праця зумовила появу численних ворогів у публіциста і врешті спричинила його арешт і відправлення до фортеці Бастилія. Проте ув'язнення тривало недовго, і через шість тижнів він був звільнений. Його праці передруковувались багато разів, але кожного разу це викликало різні протести у Венеції. Праця «*Memoires historiques, politiques, critiques, et litteraires*» побачило світ у 1731 р. в Амстердамі. Це своєрідні нариси, де автор ділиться спогадами про своє життя, які перемежуються описами тогочасних історичних подій. Також у книзі захоплююче оповідується про політичні перипетії, що відбувалися на початку XVIII ст. в багатьох європейських країнах. Видання опубліковано французькою мовою, складається зі вступу, 7 розділів і додаткових матеріалів, що розташовані за абеткою. На форзаці примірника з лівої сторони запис чорнилами № 3, № 5, з правої – «Ф V.VI 456 .50» (традиційний шифр власника книги). На титулі міститься шифр КДА «IV.b.139». На нижніх берегах з 1-ої по 17-ту сторінку є традиційний для власника колекції запис. На 32 сторінці поставлена печатка «Центральна наукова бібліотека ім.

В. І. Вернадського АН України». Книга має цільно-шкіряну палітурку, із золотим тисненням на корінці, виконаним у стилі флористики. На корінці присутня наліпка із зазначеною назвою, та номером. (Memoires. De la Houssaie. Tom II). Також на оправі, проглядаються сліди від здертих наліпок зі шифрами КДС і Мусіна-Пушкіна. Обріз примірника темно-брунатного кольору. Загальна кількість сторінок 461 (22), формат видання 10×15 см. Його введено до каталогу відділу БЗІК під шифром «Ф V.VI 456 .50».

Одним із нових видань того часу, що було знайдено в бібліотеці О. І. Мусіна-Пушкіна є «Nouveau repertoire du gymnase des enfants» [18] (Новелли із гімнастичної зали). Воно видруковано в Парижі 1836 р., компанією «Isidore Person, Libraire-Editeur». За змістом це своєрідний збірник комедійних водевілів, який включає три п'єси французького драматурга Ернеста-Антуана-Едмонда-Едуарда Деаудде ді Сент-Іва (1808–1871 pp.): «Un disribution de prix» (Розподіл цін), «Une matinée Vincennes, ou le congiliateur» (Вранці у Вінсенні, чи в посереднику), «La Jeunesse De Louis XIV» (Молоді роки Луї XIV). За названими творами були поставлені вистави на сцені театральної майстерні гімнастичного залу у східній частині Парижа 9 лютого 1836 р. Збірник має паперову палітурку та шкіряний корінець, на якому викарбовано назва твору золотими літерами: «Gymnase des enfants». Кожна п'єса в середньому має по 65 сторінок, і поділяється на 10–12 сцен. На даному примірнику традиційних шифрів, що позначалися на попередніх виданнях немає. На форзаці запис російською мовою «Мусинь–Пушкінъ», а нижче нього чорнилами іншого кольору, позначено « F 12 », №9, 581(останнє закреслено). Скоріш за все, цю нумерацію було зроблено в бібліотеці Олексія Івановича для «новітніх» надходжень літератури. Формат видання 9×12 см. Примірник введено до електронного каталогу, та збережено під шифром «Мусинь- Пушкінъ №9».

Таким чином, на прикладі опису наведених вище видань з приватної книгозбірки графа І.О Мусіна-Пушкіна можна чітко уявити, якою саме тематикою цікавився її власник, а також з'ясувати певні літературні та наукові вподобання окремих представників тогочасного суспільства.

Крім того, завдяки наполегливим зусиллям самого вченого, та громадського діяча для нинішнього покоління збережено цінну колекцію старовинних книг, яка, хоч і частково, після численних перипетій опинилась у фондах НБУВ [19] і знайшла свого допитливого та вдячного читача.

Список використаних джерел

1. ІР НБУВ. – Фонд III: Листування; Ф. XIII : Канцелярія обер-прокурора Священного синоду (1721–1917). Ф.XXIII: Бережков Михайло Миколайович (1850–1937) – історичний архів.
2. Гуржій І. О. Приватна бібліотека графа Мусіна-Пушкіна у фондах НБУВ та її значення для сьогодення // Гуманітарний вісник : всеукр. зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси : ЧДТУ, 2015. (Серія: Історичні науки)

3. Мусин-Пушкин // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т.: (Т. 36) СПб., 1890–1907 – с. 222.
4. Калайдович К. Ф. Записки для биографии графа Алексея Ивановича Мусина-Пушкина // Вестник Европы, 1813 Ч.72. № 21–22. С. 76–91
5. ІР НБУВ. – Фонд ІІІ, Спр. 33873 «Лист Мусіної-Пушкіної Е. В. до Модзалевського В. Л» – Арк, 1–3.
6. Gentil De, La Barbinais. Nouveau voyage au tour du monde. – Amsterdam, 1728. – Т.ІІ. – 215 р.
7. Voltaire F-M. Essai sur l'histoire générale et sur les moeurs et l'esprit des nations, depuis Charlemagne jusqu'à nos jours. – Paris., 1757. –Т.ІІІ. – 342 р.
8. Пирен А. Империя Карла Великого и Арабский хаморат. Конец античного мира. М.: Центрполиграф, 2011. С. 356.
9. Laugier M-A. Histoire des négociations pour la paix conclue à Belgrade, le 18 septembre 1739. Paris, 1768. Т.ІІ. La Veuve Duchesne. 392 р.
10. Ложье Марк-Антуан <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
11. Crevier J-B. Rhetorique françoise. Paris, 1745. Т.ІІ. Saillant&Desaint. 382 р.
12. Rollin Ch. De la maniere d'enseigner et d'etudier les belles-lettres. Amsterdam, 1745. Т.4 . 494 р.
13. Bernard J. Nouvelles de la Republique des letters. Amsterdam, 1703. Т.21, 692 р.
14. Ville-Dieu M. Oeuvres de madame de Ville-Dieu. – Т.3. Paris, 1741. – 576 р.
15. Les souverains du monde. Haye. 1721. Т.3. 456 р.
16. Houssaie A. Memoires historiques, politiques, critiques, et litteraires. – Amsterdam, 1731. – Т.2. – 461 [22] р.
17. Абраам Николя Амело де ла Уссе // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 86 т. (82 т. и 4 доп.). – СПб., 1890–1907.
18. Sent-Iv De. Nouveau repertoire du gymnase des enfants. – Paris, 1836 – Isidore Person, Libraire-Editeur. – 203 р.
19. Архів бібліотеки ВБУ. Опис №149 . Переписка с научными учреждениями , бібліотеками, издательствами по вопросам комплектования библиотеки , приобретения книг и книгообмена. – С. 148.

УДК 791+792.2І071.2(477)

Н. О. Пугач,

*старший науковий співробітник історичного музею
Кам'янський державний історико-культурний заповідник*

АКТОРСЬКА ДИНАСТІЯ ЗАДНІПРОВСЬКИХ

Щедра Кам'янська земля подарувала світові чимало видатних імен, які прославили свою малу Батьківщину на всю Україну і далеко за її межами. Серед них – науковці, політики, музиканти, літератори, громадські та культурні діячі. Мета нашого дослідження – прослідкувати історію знаменитої акторської

династії Задніпровських, одним із перших представників якої є виходець із Кам'янки, народний артист України Михайло Задніпровський.

Михайло Олександрович Буряченко (справжнє прізвище актора) походить із козацького, гайдамацького роду. Відомий на Черкащині збирач скарбів Іван Найда, відшукуючи матеріали, пов'язані з Коліївщиною, знайшов відомості, що предки Задніпровського були серед «донаторів», які жертвували гроші на церкви, у тому числі на Мотронинський монастир [1].

Батьки Михайла – представники сільської інтелігенції. Батько – Олександр Єлисейович – мав вищу освіту, служив головним бухгалтером на Косарському спиртовому заводі. Мати – Дарина Федорівна – дитячі роки провела у Вербівці, була знайома з Наталею Давидовою (Гудим-Левкович). Художниця за освітою, Наталія Давидова на початку минулого століття створила у Вербівці майстерню, де працювало більше 30 вишивальниць і ткаль, народні й професійні художники. Твори Вербівської артілі експонувалися на виставках у Києві, Москві, Санкт-Петербурзі, Парижі. У цій майстерні ще дівчинкою працювала і Дарина, про що залишилися її спогади [2].

І Олександр Єлисейович, і Дарина Федорівна були закоханими в мистецтво, захоплювалися народною піснею, співали в хорі, грали в самодіяльному театрі, що діяв при Кам'янській «Просвіті». Ті, кому довелося бачити на сцені Дарину Буряченко, стверджують, що вона мала неабиякий сценічний талант.

Михайлові акторська доля готувалася, мабуть, із самого народження. Ще у школі хлопця почали називати «артист Міша», після того, як він вдало зіграв у шкільному театрі. По закінченні Кам'янської десятирічки мріяв продовжити навчання у Києві, та не судилося... Це був 1941 рік, і замість того, щоб стати студентом, довелося йому пройти вогненними дорогами війни, тяжким шляхом від Сталінграда до Праги. Брав участь у боях за Будапешт і Бухарест, війну закінчив у Празі. Ще на фронті Михайло Буряченко був учасником армійської самодіяльності, після чергового поранення виступав у госпіталі, потім у концертній бригаді. Кажуть, саме тоді з'явився його псевдонім: Михайло працював з артистом Задніпровським, на прохання якого взяв його прізвище для сценічних виступів [3].

У Михайла Олександровича був фантастично гарний голос, він дуже любив українські народні пісні. В одному із фронтових листів просив сестру, щоб вона знайшла вдома платівку з піснею «Гомін, гомін по діброві» і, слухала її, згадуючи брата [4]. Через багато років, коли Задніпровський уже був одним із визнаних майстрів сцени, знаменитий співак Іван Козловський, якому довелося чути голос Михайла Олександровича, сказав про нього: «Це не голос, а орган!»

Коли закінчилася війна, Михайло ще рік «дослужував» в ансамблі пісні і танцю Кавказького військового округу. У 1946 році, після демобілізації, приїхав у столицю вступати до Київського інституту театрального мистецтва імені Карпенка-Карого. В інституті Михайло був лідером. Не загубився він і в головному драматичному театрі України – Національному академічному драматичному театрі імені Івана Франка, де почав працювати з 1950 року. Серед таких

блискучих майстрів, як Бучма, Ужвій, Шумський, Яковченко та інших, його зірка не потьмяніла.

У Михайла Задніпровського не було якогось певного, вузького амплуа: актор з успіхом грав і характерні ролі, і героїв-коханців, і людей, як кажуть, із народу. Він залишався однаково цікавим і у фракку, і в тілогрійці. У ті роки, коли в репертуарі було чимало сірих, кон'юктурних спектаклів-одноденок, керівництво театру завжди знало, що талант і чарівність Задніпровського можуть «витягнути», врятувати будь-яку виставу. У 1969 році Михайло Олександрович Задніпровський отримав звання народного артиста України, а 1971 року став лауреатом державної премії України імені Тараса Шевченка за виставу «Пам'ять серця».

Крім яскравого акторського таланту, Михайло Олександрович мав унікальну здатність приваблювати до себе людей. Кілька років він очолював в українській драмі місцевком, і працівники театру йшли до нього з найпотаємнішим. По-перше, він умів зберігати чужі таємниці. По-друге, не лише слухав і співчував, а й усім намагався допомогти [5].

Серед друзів Михайла Олександровича був Іван Гончар, видатний український художник, скульптор, колекціонер, який усе своє життя присвятив збереженню національних скарбів нашого народу. Любов до української культури й історії поєднувала двох митців. У часи, коли за українство записували в «націоналісти», а народна культура зводилося до «шароварщини», Михайло Олександрович цікавився справжньою, «нерадянською» культурою й історією України. В довірливих розмовах із друзями розповідав, що він родом із славетного Холодноярського краю, де у 20-х роках діяли повстанські загони, які боролися за незалежність своєї держави. Михайло Задніпровський дуже пишався героїчним минулим свого краю і говорив, що саме у наших холодноярських повстанців вояки УПА училися організовувати свою боротьбу.

Вірним другом на все життя стала для Михайла Олександровича дружина Юлія Ткаченко. Представниця київської інтелігенції, вона походила з акторської сім'ї. Її мати – актриса Катерини Рой. Батько, Семен Ткаченко, – один із засновників театру ім. Івана Франка, працював там режисером ще за часів художнього керівництва Гната Юри. Семен Михайлович Поставив в українській драмі кілька спектаклів, певний час був її директором, а потім працював заступником голови комітету у справах мистецтв і ректором Київського театрального інституту, мав звання професора.

Знайомство Михайла Задніпровського та Юлії Ткаченко відбулася на вступних іспитах. «Наша перша розмова не обіцяла особливої теплоти у стосунках, – згадувала Юлія Семенівна. – Мишко сидів у кріслі з книжкою, я підійшла, прилаштувалася на підлокітнику й кокетливо запитала: «Що ви читаете?» Він повільно відвів очі від сторінки і зміряв мене суворим поглядом: «Щось та читаю...» [5]. З того часу вони не розлучалися і до самої смерті Михайла Олександровича були разом. Їхня гостинна оселя завжди радо приймала друзів, тут бували відомі режисери, письменники, художники, музиканти.

Юлія Семенівна Ткаченко працювала в театрі ім. І. Франка півстоліття, створивши безліч яскравих, пам'ятних образів. Вона, як і чоловік, – народна артистка України, лауреат Державної премії України ім. Тараса Шевченка. З 1986 року викладала в Київському інституті театрального мистецтва ім. Карпенка-Карого. Юлія Семенівна пережила Михайла Олександровича на 28 років, померла 21 березня 2008 року, похована на Байковому кладовищі, поряд із чоловіком.

Син Михайла Олександровича та Юлії Семенівни – Леесь Задніпровський – представник третього покоління славної мистецької династії. Його можна назвати візитівкою театру ім. Івана Франка. Народився Олександр Михайлович 12 червня 1953 року. Змалку був типовою залаштунковою дитиною, батьки завжди брали його з собою на репетиції й вистави, на пікніки, в поїздки й походи. Хлопчик, наче губка, вбирав оригінальні мовні звороти, образні порівняння, влучні вислови, затамувавши подих, слухав, про що говорили дорослі – про театр, політику, подружню вірність, кохання, футбол, музику. Певне, саме тоді Леесь почав наслідувати голос і манеру говорити деяких відомих людей. «Копією, копією. Синку, – заохочував батько, якому він демонстрував свої пародії. – Але дай Боже, дожити, щоб копіювали й тебе» [1].

Леесь Михайлович згадує, як батьків друг Іван Гончар давав йому безцінні мистецькі уроки, вчив історії. У Івана Макаровича була прекрасна добірка ікон, старовинного вбрання, козацьких шабел, чудова бібліотека, де були твори Костомарова, Грушевського, інших українських істориків, заборонених в СРСР під грифом «націоналісти». «Мені було не по собі від того, що прочитане ніяк не в'язалося з тим, чому нас учили в школі!» – говорить Леесь Михайлович. Ще з дитинства з'явилася у нього любов до старовини, особливо до зброї, у тому числі й козацької. Адже зброя – те, що завжди цікавить чоловіків, – це символ лицарства й шляхетності. А козацька зброя – то знак сильного духу, незламності оборонців України.

Вибір майбутнього Леся був між спортом та іноземними мовами. Він займався плаванням та веслуванням, у спецшколі вивчав французьку. Батьки не дуже хотіли, щоб син пішов їхнім шляхом, хоча не були принципово проти акторства. З дитинства хлопець, що виріс за лаштунками, знав: акторська професія – це не червона доріжка, а важка праця. Та все ж вирішив вступати у театральний. З першого разу вступити не вдалося. За хлопця ніхто не просив, батьки на час іспитів були на гастролях в Москві. Наступного року Леесь знову спробував і вступив на курс до актора театру імені Франка, прекрасного педагога Анатолія Скибенка.

У 1975 році закінчив театральний інститут, відслужив у армії. Мріяв потрапити в театр імені Івана Франка, де працювали батьки. Та на Михайла Олександровича написали донос у партійні органи про те, що він і його дружина Юлія Ткаченко запроваджують в театрі сімейність. У ті часи вважалося, що династії можуть бути тільки робітничими, інтелігенція ж за це суворо каралася. «Таким чином, – згадує Леесь Задніпровський, – головний режисер театру Сергій Сміян запросив батька до кабінету і сказав, що в обкомі партії стурбовані

виникненням акторських династій, і тому мене у трупі франківців прийняти не можуть. Батько на те лише відповів, що це «прекрасна» подяка за його багатолітню працю, якщо він мусить десь ховати свого сина... Батька ця ситуація підкосила, і його невдовзі не стало». Юнак, що вірив у свій талант, одержав ляпас від долі. Це був перший жорстокий урок, даний йому суворим життям [1].

1975 року Лесь Задніпровський за конкурсом влаштувався в Київський театр ім. Лесі Українки. На відміну від інших новачків, йому довелося долати мовну проблему: Лесь виріс в україномовній родині, навколо нього усі розмовляли виключно українською, а тут «правила бал» російська. Юнак, який російською мовою володів на побутовому рівні, був вимушений виробляти правильну вимову, ночами працював над собою. В Російській драмі пропрацював чотири сезони, тут зрозумів значення фрази «жити й боротися»: колектив був складний; слабкості, нерішучості, надмірної м'якотілості тут не вибачали. Школа виявилася суворою, проте дуже корисною.

1980 року Сергій Данченко запросив Леся в театр ім. Франка, куди він прийшов уже сформованим актором. Це сталося вже коли помер батько і горезвісна проблема сімейщини відпала сама собою. Таким чином, працювати на одній сцені з батьком Лесеві не довелося, та пощастило грати в одних виставах із матір'ю.

З того часу минуло багато літ. Лесь Задніпровський уже більше сорока років на сцені. У творчому багажі актора – українська і світова класика, сучасна драматургія. Це – різнопланові образи, серед яких і герої-коханці, і комедійні, мелодраматичні, героїко-романтичні... Загалом Лесь Задніпровський довів, що він, як і батько, поза амплуа. Окрім роботи в театрі, Лесь Михайлович бере участь у багатьох телевізійних програмах. Він – загальноновизнаний король київських акторських капусників, душа сатиричних вечорів.

Лесь Михайлович – справжній патріот України, завжди вболівав за її долю. У 1998–2002 роках за пропозицією В'ячеслава Чорновола був депутатом Київради від Народного Руху. В міру сил намагався змінити столицю, а з нею і всю країну, на краще.

За словами актора, його часто називали Лесиком Українцем. Одна із улюблених фраз Задніпровського – слова Лесі Українки «Щоб не плакати, я сміялась». Він дотримується такого ж кредо і вважає, що попри всі негаразди і складності сьогодення, не можна розчаровуватися й опускати рук, треба діяти, особливо в тяжкий для країни час. Лесь Михайлович вважає: якщо зараз він не може зі зброєю в руках відстоювати інтереси своєї держави, то всі його прихильності, всі молитви, позитивні емоції спрямовані туди, де йде війна за Україну та її незалежність. Актор закликає бути небайдужими в цей важкий час. Не поділятися на тих, кому належить керувати, і на тих, кому належить проливати кров, захищаючи Батьківщину. Адже усі ми перебуваємо в одному човні під назвою Україна [6].

Подібних поглядів дотримується і син Леся Задніпровського Назар, (до речі, його мати – Зоя Сивач – теж актриса, працює в Київському ТЮЗі на Липках). Назар – представник уже четвертого покоління акторської династії Ткаче-

нко-Задніпрвських. Народився 9 листопада 1975 року, закінчив Київський державний інститут Театрального мистецтва ім. Карпенка-Карого, де навчався у професора Бориса Петровича Ставицького. З 1996 року став актором театру ім. Франка. У 2007 році Назар Задніпровський одержав звання Заслуженого артиста України, задіяний в багатьох спектаклях, знімається в кіно й багатьох телепроектах. В одному інтерв'ю актор розповідав: «Я люблю смішити людей, я кайфую, коли люди сміються. Сміхом люди збільшують собі життя, додають здоров'я. Життя в нас складне... і коли люди хочуть посміятися, відпочити – я їх розумію, і мені цікаво їх веселити... Час від часу, звичайно, в репертуарі мають бути і трагедії, але переважно я за сатиру. Треба висміювати сьогодення – професійно, грамотно, з хорошим гумором... А ще я багато зайнятий в казочках для дітей – це теж мій улюблений жанр. До речі, просто обожаю озвучувати мультики – зараз мене часто кличуть в різні студії, де ставляться серйозно до того, щоб лунала чиста українська мова...».

Про свого сина, названого на честь прадіда Михайликом, Назар говорить: «...він так само мусить продовжити династію. Звичайно, якщо буде його бажання і буде талант... Тепер це можна навіть називати родинним бізнесом – хоча в радянські часи це не завжди віталось. Тепер, слава Богу, визнано, що династії можуть бути і в акторів, не лише в шахтарів» [7].

І Назар, і Лесь Задніпровські не раз бували на малій Батьківщині свого батька й дідуся. Спілкувалися із земляками, разом із колегами-франківцями влаштовували театральні виступи та творчі зустрічі. Вони пишаються тим, що походять із козацького краю і мають змогу прославляти його на всю Україну.

Отже, в даній роботі ми зробили спробу простежити історію акторської династії Задніпровських. Розповіли про представників цієї династії, їхню творчість, внесок у розвиток української культури, а також прослідкували їхні зв'язки із Кам'янською землею.

Список використаних джерел

1. Дишкант В. Лесь Задніпровський: «Франківці – моя велика рідня!» / В. Дишкант [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/kultura/les-zadniproviskiy-frankivci-moya-velika-ridnya>.
2. Науковий архів Кам'янського державного історико-культурного заповідника (КДІКЗ): матеріали польових досліджень М. А. Шкаліберди, спогади О. Буряченко, 1900 р.н., мешканки села Вербівки Кам'янського району Черкаської області, записані в 1979 році.
3. Пугач Н. Незабутній Михайло Задніпровський / Н. Пугач // «Трудова слава», 17 січня 2014 р.
4. Лист Михайла Задніпровського до сестри з фронту від 12.11.1944 р. // Фонди КДІКЗ. – Інв. № 3328.

5. Киянський Д. Задніпровські продовжуються / Д. Киянський [Електронний ресурс] – Режим доступу : gazeta.dt.ua/culture/zadniproviski.prodovzhuyutsya.htm/.
6. Володимир К. Лесь Задніпровський: Акторство – професія бійцівська / К. Володимир [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.dau.com.ua/cultura/vitalnya/item/1094-les-zadniproviskiy-aktorstvo-profesiya-bijtsivska.html>.
7. Чичканьова Л. Назар Задніпровський: «Кайфую, коли люди сміються» / Л. Чичканьова [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://blogs.mediasapiens.ua/?id=2056>.

УДК 929:908:631](477.46)

Ю. В. Тренкін,

здобувач

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

ВНЕСОК СУЧАСНИХ ІСТОРИКІВ ЧЕРКАЩИНИ В ДОСЛІДЖЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ ДОКОЛГОСПНОГО ПЕРІОДУ

Серед когорти відомих сучасників українських дослідників сільськогосподарської кооперації періоду нової економічної політики (1921–1929 рр.) помітне місце займають вчені-аграрники Черкащини, про фахові дослідження яких і піде мова в даній статті.

Серед корифеїв історичної науки Черкащини, які висвітлюють проблеми сільськогосподарської кооперації постаттю номер один виділяється доктор історичних наук, професор Анатолій Георгійович Морозов. На сьогодні це голова потужного в нашій державі Наукового товариства істориків-аграрників. Саме А. Г. Морозов ще у 1980-х роках розпочав досліджувати різні аспекти діяльності сільськогоспкооперації в добу недостатньо розвинутого товарного виробництва. У 1985 р. вчений захистив кандидатську дисертацію на тему «Сільськогосподарська кооперація в Україні. 1921–1929 рр.», а у 1994 р. – докторську дисертацію на тему «Кредитна сільськогосподарська кооперація УРСР в роки непу», мета якої полягала у розкритті ролі кредитної сільськогосподарської кооперації періоду непу [16]. На сьогодні професор А. Г. Морозов автор багатьох праць з проблем сільськогосподарської кооперації [15; 17; 19–20].

«Село і гроші: Українська кредитна кооперація в добу непу» – це одна із головних праць професора А. Г. Морозова, яка надрукована у 1993 р. [18]. Кредитна кооперація, на думку вченого, відігравала одну із найголовніших фу-

нкцій на селі в добу непу, а саме – надавала селянам кошти виробничого призначення.

Професор А. Г. Морозов також ґрунтовно аналізує податкову політику радянської влади, соціальну градацію на селі, загальний стан та ступінь розвитку сільськогосподарського виробництва. Вчений важливе значення приділяє висвітленню діяльності системи сільськогосподарського кредиту та ролі державних коштів які виділялись для потреб розвитку сільського господарства. Окремо, як важливий елемент зацікавлення селян у результатах своєї праці і розвитку продуктивності сільськогосподарського виробництва дослідник виділяє контрактацію. Адже «укладаючи договір про контрактацію, – відмічає А. Морозов, – селянин брав на себе зобов'язання виконати цілу низку заходів, спрямованих на підвищення врожайності та якості продукції» [14, с. 36]. Дослідник приходить до висновку, що в цілому продуктивність сільського господарства України в період непу мала позитивне сальдо в бік зростання і тільки посилення адміністративного тиску тоталітарним режимом та реалізація сталінського бачення подальшого розвитку країни вплинули на нівелювання досягнень непу і здійснення суцільної колективізації.

Потужним етапним підсумком дослідницької роботи українських істориків-аграрників за перші п'ятнадцять років незалежності України стало двохтомне наукове видання «Нариси історії українського селянства». В пункті 3-му розділу 12-му другого тому професор А. Г. Морозова досить фахово трактує роль кредитної сільськогосподарської кооперації в роки непу [14, с. 31].

Помітний внесок у дослідження сільськогосподарської кооперації в роки непу зробив доктор історичних наук, професор Валентин Миколайович Лазуренко. З 1999 р. вчений досліджує проблему селянської заможності та становлення українського фермерства в українському селі в добу нової економічної політики (1921–1929 рр.). В. М. Лазуренко є автором ряду монографій по вищезазначеній проблемі: «Заможне селянство України в умовах НЕПу» (2003 р.), «Село. Хліб. Гроші. Податкова політика радянської влади в українському селі у період НЕПу» (2004 р., сп.) [7–8], «Куркуль чи господар? Селянська економіка як соціальна категорія» (2005 р.) [9], «Український фермер в добу НЕПу» (2011 р., сп.) [10], «Українське фермерство: злет і падіння (1921–1929 рр.)» (2013 р.) [11]. Не оминав В. М. Лазуренко у своїх дослідженнях і участь заможних селянських господарств фермерського типу непівського періоду у сільськогосподарській кооперації [8].

У третьому розділі монографії «Куркуль чи господар? Селянська економіка як соціальна категорія» В. М. Лазуренко детально зупинився на участі заможних селян у сільськогосподарській кооперації. Вчений проводить думку, що заможних селян залучали до кооперації насамперед для того, щоб найповніше використати наявні в них ресурси для розвитку системи кредитної кооперації, однак при цьому обмежували їх чисельний склад серед членів правлінь кооперативів, що позначалося на якості керівництва практичною роботою [9, с. 164, 176]. Не зважаючи на це, заможні селянські господарства продовжували відігравати важливу роль в організації ефективного функціонування кооперації.

До проблеми кооперування сільського господарства та впливу кооперації на розвиток продуктивності сільського господарства зверталася черкаська дослідниця Ольга Миколаївна Дулгерова [4]. У 2006 р. вона захистила кандидатську дисертацію на тему «Культурно-освітня діяльність сільськогосподарської кооперації України у добу НЕПу» [3]. Дисертацію присвячено дослідженню культурно-освітньої діяльності сільськогосподарської кооперації України у період непу (1921–1929 рр.). На основі всебічного аналізу широкого кола архівних матеріалів, статистичних джерел і наукових публікацій у дослідженні зроблено спробу комплексного вивчення становища сільського господарства України у період нової економічної політики, різнопланової роботи сільськогосподарської кооперації з підвищення продуктивності селянського рослинництва і тваринництва, її діяльності у галузі видавництва і популяризації спеціалізованої сільськогосподарської преси і літератури, поширення на селі мережі книгозбірень, освітньої роботи. Зроблено висновок про те, що широко поставленою культурно-освітньою роботою сільськогосподарська кооперація зробила значний внесок у соціальний розвиток українського села 20-х рр. ХХ ст. [3, с. 18].

Важливе місце у дослідженні продуктивності заможних селянських господарств доби непу займають візії Владислава Євгеновича Паскаленка. Черкаський дослідник звертає увагу на роль заможного селянства України у розбудові та господарсько-економічній діяльності сільськогосподарської кооперації 1921–1929 рр. Проаналізувавши економічну політику більшовиків щодо заможного селянства Української СРР, динаміку його членства у складі сільськогосподарської кооперації, науковець систематизував і узагальнив характерні особливості участі дрібнокапіталістичних селянських господарств в кооперативних товариствах [22]. В. Паскаленко також займався розробкою проблем діяльності універсальної та кредитної кооперації на селі в добу непу [21]. Він обґрунтовує, що заможні селянські господарства становили основу економіко-фінансової стабільності сільськогосподарської кредитної кооперації, адже вони забезпечували її ефективну роботу і вкладали в неї значні кошти. Кредити видавалися надійним господарствам, які були в змозі їх повернути. Вони направлялися на закупівлю посівного матеріалу, тяглової сили, сільськогосподарської техніки. Ці заходи були направлені на піднесення продуктивних сил [21, 34–35].

Внесок сільськогосподарської кооперації у зміцнення добробуту селянства України в добу непу розкрито у дисертаційному дослідженні «Внесок сільськогосподарської кооперації у зміцнення добробуту селянства України (1921–1929 рр.)» черкаського вченого-аграрника Сергія Миколайовича Биченка [1]. Він розкриває питання, що стосуються ролі спеціалізованої сільськогосподарської кооперації у добу непу, як важливого фактора підвищення ефективності селянських господарств [2].

Чимало питань функціонування в українському селі в добу непу сільськогосподарської кооперації розкриває у своїх історіографічних дослідженнях Юрій Миколайович Лазуренко. В статтях дослідник розкриває такі питання, як: внесок сільськогосподарської кооперації в розвиток аграрного сектора економіки України 20-х років ХХ ст.; сучасний стан дослідження розвитку продуктив-

них сил сільського господарства доби непу в контексті діяльності сільськогосподарської кооперації; кооперативна політика в українському селі доби непу: історіографічний аспект [12].

У своїй кандидатській дисертації «Розвиток продуктивних сил в українському селі в роки непу: історіографія проблеми», у розділі 2.2 «Роль сільськогосподарської кооперації як вирішального чинника піднесення продуктивних сил сільського господарства України в історіографії доби непу» Ю. М. Лазуренком з'ясовано, що, незважаючи на адміністративний тиск, який особливо зріс наприкінці 1920-х рр., наукові публікації з питань кооперативного життя на селі в період непу загалом достатньо широкі й багатоаспектні. Певним їх недоліком можна назвати лише недостатність джерел у деяких дослідженнях та часто, всупереч самому змісту викладу, заангажованість висновків щодо розуміння сутності природи кооперації та генезису, які обов'язково трактувалися як суто кооперативна форма ведення господарства.

Також Ю. М. Лазуренко аналізуючи історіографію кінця 1920-х – початку 1990-х рр. про розвиток продуктивних сил в сільському господарстві України в контексті кооперативного будівництва констатує, що вона досить одноманітна і політично заангажована. На жаль, радянські вчені, на відміну від зарубіжних науковців, – доводить дослідник, – досить мало уваги звертали на кооперацію в українському селі, висуваючи на перший план так звані «виробничі форми кооперації». Тому історіографія 1920-х – початку 1950-х рр. взагалі оминала проблеми кооперації. З другої половини 1950-х рр., особливо після опублікування розвідок В. Данілова, науковий інтерес до сільськогосподарської кооперації поживавився, але праці радянських вчених все ж перебували в ідеологічній замкнутості принципу «партійності», тому не виходили за межі марксистського трактування історії [13, с. 255 – 256].

У 2017 р. була захищена цікава історіографічного спрямування дисертація черкаського дослідника Ігоря Григоровича Кивгили «Внесок економістів-аграрників у розбудову сільського господарства УСРР (1921–1929 рр.): історіографія» [6]. В своїй дисертаційній роботі та статтях [5] І. Г. Кивгила розглядає наступні питання, що стосуються сільськогосподарської кооперації доби непу: оцінка соціально-економічного значення сільськогосподарської кооперації у працях дослідників доби непу; аналіз ефективності та перспектив розвитку різних форм сільськогосподарської кооперації; відображення організаційного становлення системи сільськогосподарського кредиту у працях економістів-аграрників у 1920-ті рр.; аналіз досягнень та помилок радянської системи сільськогосподарського кредиту; трансформація поглядів на завдання сільськогосподарського кредиту у працях вчених-аграрників 1920-х рр.; агрокультурна роль сільськогосподарської кооперації в добу непу.

Як бачимо, на сьогодні на Черкащині сформована потужна школа істориків-аграрників, які фахово і системно досліджують різні аспекти функціонування в українському селі періоду непу сільськогосподарської кооперації.

Список використаних джерел

1. Биченко С. М. Внесок сільськогосподарської кооперації у зміцнення добробуту селянства України (1921–1929 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / С. М. Биченко / Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2010. – 20 с.
2. Биченко С. М. Діяльність спеціалізованої системи сільськогосподарської кооперації «Добробут» по підвищенню товарності селянських господарств у добу непу / С. М. Биченко // Український селянин. – Вип. 9. – Черкаси, 2005. – С. 200–202 ; Биченко С. М. Спеціалізована сільськогосподарська кооперація – важливий фактор підвищення ефективності селянських господарств у добу непу / С. М. Биченко // Український селянин. – Вип. 8. – Черкаси, 2004. – С. 235–237.
3. Дулгерова О. М. Культурно-освітня діяльність сільськогосподарської кооперації України у добу НЕПу : автореф. дис... канд. іст. наук / О. М. Дулгерова. – Черкаси ; Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – 2006. – 20 с.
4. Дулгерова О. М. Роль української кооперації у національно-культурному відродженні українського селянства / О. М. Дулгерова // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток наукових досліджень 2005». – Полтава, 2005. – С. 121–123 ; Дулгерова О. М. Роль культурно-освітньої роботи кооперації у піднесенні агрономічних знань селянства в період непу / О. М. Дулгерова // Вісник Черкаського університету. – Вип. 80. – Черкаси, 2006. – С. 94–99. – (Серія : Історичні науки).
5. Кивгила І. Г. Відображення організаційного становлення системи сільськогосподарського кредиту у науковому доробку економістів-аграрників доби непу / І. Г. Кивгила // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць. – К. : вид-во Гілея, 2016. – Вип. 115 (№ 12). – С. 58–63 ; Кивгила І. Г. Трансформація поглядів на завдання сільськогосподарського кредиту у працях вчених-аграрників доколгоспного періоду (1921–1929 рр.) / Кивгила І. Г. // Гуманітарний вісник : всеукр. зб. наук. пр. – Число 25. – Вип. 9. – Черкаси : ЧДТУ, 2016. – С. 107–117.
6. Кивгила І. Г. Внесок економістів-аграрників у розбудову сільського господарства УСРР (1921–1929 рр.) : історіографія : автореф. дис... канд. іст. наук / І. Г. Кивгила // ДВНЗ Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2017. – 22 с.
7. Лазуренко В. М. Заможне селянство України в умовах НЕПу / В. М. Лазуренко. – Черкаси : Відлуння-Плюс, 2003. – 160 с. ; Корновенко С. В. Село. Хліб. Гроші. Податкова політика радянської влади в українському селі у період НЕПу / С. В. Корновенко, В. М. Лазуренко. – Черкаси : Ваш Дім, 2004. – 188 с.

8. Лазуренко В. М. Вплив заможного селянства України на діяльність сільськогосподарської кооперації у доколгоспний період (1921–1929 рр.) / В. М. Лазуренко ; Національний університет Києво-Могилянська Академія. Миколаївська філія : Наукові праці. – Т. 8. Історичні науки. – Миколаїв, 2000. – С. 104–107 ; Лазуренко В. М. Селянські господарства України заможного (фермерського) типу у системі радянської сільськогосподарської кооперації в добу НЕПу / В. М. Лазуренко // Український селянин. – Вип. 12. – Черкаси, 2010. – С. 215–220 ; Лазуренко В. М. Роль сільськогосподарської кооперації у виробничому забезпеченні селянських господарств України (1922–1928 рр.) / В. М. Лазуренко // Чорноморський літопис : Науковий журнал. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2011. – Вип. 3. – С. 27–31; Лазуренко В. М. Вплив сільськогосподарської кооперації на рівень виробничого забезпечення українського селянства в першій половині 20-х рр. ХХ ст. / В. М. Лазуренко // Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. 24–25 листопада 2017 р., м. Дніпро. Частина II. – Дніпро : СПД Охотнік, 2017. – С. 110–114.
9. Лазуренко В. М. Куркуль чи господар? Селянська економіка як соціальна категорія / В. М. Лазуренко. – Черкаси : Ваш Дім, 2005. – 220 с.
10. Лазуренко В. М. Український фермер в добу НЕПу / В. М. Лазуренко, В. Є. Паскаленко. – Черкаси : Вертикаль, видавець ПП Кандич С. Г., 2011. – 346 с.
11. Лазуренко В. М. Українське фермерство : злет і падіння (1921–1929 рр.) / В. М. Лазуренко. – Черкаси : ЧДТУ, 2013. – 474 с.
12. Лазуренко Ю. М. Внесок сільськогосподарської кооперації в розвиток аграрного сектора економіки України 20-х років ХХ ст. : історіографія проблеми / Ю. М. Лазуренко // Історичний архів. Наукові студії : Зб. наук. праць. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – Вип. 11. – С. 17–24 ; Лазуренко Ю. М. Сучасний стан дослідження розвитку продуктивних сил сільського господарства доби непу в контексті діяльності сільськогосподарської кооперації / Ю. М. Лазуренко // Гілея : науковий вісник. Зб. наук. праць. – К. : ВІР УАН, 2013. – Вип. 71 (№ 4). – С. 274–278.
13. Лазуренко Ю. М. Кооперативна політика в українському селі доби НЕПу: історіографічний аспект / Ю. М. Лазуренко // Гілея : науковий вісник. Зб. наук. праць. – К. : ВІР УАН, 2013. – Вип. 70 (№ 3). – С. 252–256.
14. Морозов А. Г. Відбудова сільського господарства / А. Г. Морозов // Історія українського селянства. Нариси : у 2 т. – К., 2006. – Т. 2. – С. 26–44.
15. Морозов А. Г. Діяльність сільськогосподарської кооперації УСРР по зміцненню колгоспів (1921–1929 рр.) / А. Г. Морозов // Український історичний журнал. – 1984. – № 2. – С. 74–82.
16. Морозов А. Г. Кредитна сільськогосподарська кооперація УСРР в роки НЕПу : Дис. д-ра іст. наук / А. Г. Морозов ; Інститут історії України АН України. – К., 1993. – 507 с.

17. Морозов А. Г. Развитие кооперации и проблемы личных подсобных хозяйств / А. Г. Морозов // Социально-политические науки. – 1988. – № 8. – С. 14–22 ; Морозов А. Г. Розвиток державно-кооперативної системи сільськогосподарського кредиту на Україні / А. Г. Морозов. – Донецьк. у-т., 1983. – Деп. в ІНІСН СРСР № 14357. – 48 с.
18. Морозов А. Г. Село і гроші : Українська кредитна кооперація в добу непу / А. Г. Морозов. – Черкаси, 1993. – 275 с.
19. Морозов А. Г. Сільськогосподарська кооперація як передумова соціально-економічних перетворень в доколгоспному селі / Морозов А. Г. – Донецьк. у-т., 1983: Деп. в ІНІСН СРСР № 14377. – 36 с.
20. Морозов А. Г. Суспільно-політичні обставини діяльності селянських кооперативних організацій у добу непу / А. Г. Морозов. // Український селянин: Зб-к наук. праць / [за ред. С. В. Кульчицького, А. Г. Морозова]. – Вип. 8. – Черкаси : Черкаський нац-й ун-т ім. Богдана Хмельницького, 2004. – С. 230–235.
21. Паскаленко В. Є. Вплив заможного селянства на господарське життя та економічний розвиток сільськогосподарської кооперації / В. Є. Паскаленко. – Черкаси : АНТ, 2005. – 48 с.
22. Паскаленко В. Є. Заможне селянство в сільськогосподарській кооперації України (1921–1929 рр.) : соціально-економічний аспект: автореф. дис... канд. іст. наук / Паскаленко В. Є. / Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2006. – 20 с.

УДК 796.03.894-056.26.

О. В. Онопрієнко,

доцент кафедри фізичного виховання та здоров'я людини
Черкаський державний технологічний університет

О. М. Онопрієнко,

доцент кафедри анатомії, фізіології та фізичної реабілітації
Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ВАЖКОЇ АТЛЕТИКИ ТА ПАУЕРЛІФТИНГУ В УКРАЇНІ

Розвиток силових здібностей людини йде далеко в минуле. Людство давним-давно зрозуміло: щоб бути сильним, необхідно робити фізичні вправи з різного роду тяжкості. У підніманні обтяження змагалися учасники стародавніх олімпійських ігор. Цей факт підтверджується археологічною знахідкою в Олімпії, де виявлено кам'яний блок-гирю розміром 68х38х33 см і вагою 143 кг. У зародженні цього багатирського виду спорту чимала заслуга належить професійним силачам, які в другій половині 19 ст. виступали на циркових і балаганних підмостках. Гастролюючи, вони пробуджували жвавий інтерес публіки до атле-

тики у Франції, Англії, Німеччини, Голландії, Данії, Італії та України. У багатьох країнах були свої атлети, які викликали у народі живий інтерес до важкої атлетики. Так, канадець Луї Сір, у 1880 році підняв до колін вагонну вісь вагою 669 кг. Атлет Василь Бабушкін відрізнявся тим, що на його грудях розбивали молотом гранітну брилу вагою близько 200 кг.

Для того, щоб займатися будь-яким видом спорту необхідно знати його історію розвитку та становлення, тому що саме історія може зацікавити людину своїми пікантними моментами і дати їй поштовх для того, щоб освоїти деякий вид спорту. Ми вважаємо, що людині, яка займається тим чи іншим видом спорту, соромно не знати історії спорту та її видатних людей.

Важка атлетика – це силовий вид спорту, в основі якого лежить виконання вправ з підймання штанги над головою. Змагання з важкої атлетики сьогодні включають в себе дві вправи – ривок і поштовх.

Важка атлетика, як вид спорту, в Україні виникла у другій половині XIX ст. А саме становлення і формування важкої атлетики як виду спорту доводиться на період між 1860–1920 рр. У ці роки в багатьох країнах організовувалися атлетичні клуби, виготовлялися і удосконалювалися різні типові снаряди, формувалися правила підйому обтяжень і умови змагань.

На розвиток і формування української важкоатлетичної школи великий вплив зробив видатний вчений П.Ф. Лесгафт, петербурзький лікар і педагог В. Ф. Краєвський. Перший «гурток шанувальників атлетики», заснований 10 серпня 1885 В. Ф. Краєвським, дав потужний поштовх розвитку важкої атлетики в Україні.

Київський лікар Є. Ф. Гарнич-Гарницький у лютому 1895 р. заснував київський атлетичний гурток. Гурток був дуже популярний серед молоді. 10 травня 1899 був затверджений Статут Київського атлетичного товариства, а восени було зафіксовано офіційне утворення. Атлетичному товариству вдалося придбати розбірну штангу вагою до шести пудів, що слугувала довгий час основним спортивним знаряддям. На початку XX ст. стали проводитися змагання з важкої атлетики та боротьби на першість Південно-Західного краю України. В 1913 році Москва і Санкт-Петербург відмовилися від проведення Всеросійської Олімпіади, програму поділили Київ і Рига. У Києві на відкритому майданчику виступали спортсмени в трьох категоріях: до 70 кг, до 82,5 кг. і понад 82,5 кг. У ті роки важка атлетика ще була п'ятиборством – силачі змагалися у ривку і поштовху однією рукою і жимі двома руками. Пізніше вона стала триборством – ривок, поштовх і жим штанги стоячи. На Олімпіаді 1914 року троє киян: Павло Латушнін, Федір Гриненко і Володимир Емсеєв стали призерами. З 1914 р. стали проводитися змагання з міжнародного п'ятиборства (поштовх і ривок двома руками, ривок однієї, жим двома, поштовх однією рукою).

З приходом до влади більшовиків для важкої атлетики настав період заборони. Пролетарським лідерам до душі були масові ігри з м'ячем («буржуазний» теніс до них не входив). Однак пізніше, коли почалося протиставлення радянських досягнень західним, важку атлетику відродили. Саме тоді настав період авральної гонки за спортивними досягненнями. У 30-ті роки в атлетиці

намітився процес поділу і появи двох відокремлених напрямків: важка атлетика і атлетизм. У період з 1934 по 1941 рік радянські спортсмени встановили 185 світових рекордів.

Сучасна важка атлетика є двоборством і на сьогодні в Україні знаходиться на високому рівні, адже наші спортсмени відомі своїми досягненнями в усьому світі [1,2].

Пауерліфтинг – це силовий вид спорту, сутність якого полягає в подоланні ваги максимальної ваги.

В Україні пауерліфтинг порівняно молодий вид спорту, але його популярність зростає з кожним роком. 1964 рік – це рік зародження пауерліфтингу, але датою народження українського пауерліфтингу можна вважати 13–14 лютого 1988 року, коли були проведені перші офіційні республіканські змагання з пауерліфтингу у м. Вінниці, в яких взяли участь спортсмени з 17 міст України. Облік чемпіонатів України з пауерліфтингу прийнято вести з Першого Офіційного чемпіонату України з силового триборства, який відбувся 14–18 січня 1989 р. у м. Горлівка. У змаганнях взяли участь 85 атлетів з 15 областей.

6 листопада 1990 році Держкомспорт СРСР прийняв постанову «Про визнання пауерліфтингу як виду спорту» і, починаючи з 1991 року, силове триборство перейменований на міжнародний манер – *powerlifting*. 17 березня 1991 року в м. Київ на Установчій конференції створюється «Федерація пауерліфтингу України (ФПУ)». Головою обрано Бориса Левченко (м. Київ). В цей же час в м. Києві проводяться перші республіканські змагання серед юніорів та дівчат. 1 січня 1991 Україна стала членом світової федерації пауерліфтингу. У червні 1991 р. федерація пауерліфтингу України була прийнята тимчасовим членом Європейської федерації. Це дає їй право виступати окремо юніорськими і ветеранськими командами. З виходом на світову арену українські спортсмени неодноразово ставали переможцями та призерами змагань різного рівня. Вони продемонстрували всьому світу високу техніку виконання і відмінну фізичну підготовку. У м. Харкові перший чемпіонат з пауерліфтингу пройшов на початку 1988 р., зібравши при цьому чималу кількість учасників різного віку [5].

Одним з видатних пауерліфтерів України є Віктор Налейкін – дворазовий чемпіон світу, семикратний чемпіон Європи, заслужений майстер спорту, який виступав у ваговій категорії до 125 кг. Вікових обмежень у пауерліфтингу немає.

Пауерліфтинг дає можливість людині проявити свої істинно силові якості без урахування віку. На перший погляд пауерліфтинг мало відрізняється від важкої атлетики, але так може думати тільки необізнаний. Насправді пауерліфтинг – абсолютно самостійний вид спорту. Його дієвість виявляється в гармонійному розвитку всього людського організму [3, 4].

Екіпірування учасників була досить простою: звичайне борцівське трико і м'які бинти для зап'ястків рук та колін. Через брак суддів суддівські бригади іноді комплектувалися з самих учасників змагань. Зараз матеріально-технічна база спорткомплексів включає обладнані помости для проведення змагань, сучасні стійки для присідання, спеціалізовані лави для жиму. Провідну

роль у модернізації обладнання грають тренери і самі спортсмени. На змаганнях атлети виступають у спеціалізованих бинтах для колін та зап'ястків рук, майках для жиму, трико для присідань і т.д.

Сьогодні змагання проводяться з використанням сучасної комп'ютерної техніки, програмного забезпечення і устаткування, за допомогою чого можна побудувати тактику і стратегію боротьби спортсменів на помості. Всі змагання обслуговують чітко підібрані бригади суддею з дотриманням правил змагань і регламенту. Всім цим досягненням і перемогам передувала більш ніж 20-річна важка робота.

Необхідно зазначити, що високих результатів нашим спортсменам допомагають досягти: кропітка тренерська робота і спеціальний режим харчування, який включає застосування сучасного спортивного харчування.

Підводячи підсумки, ми бачимо, що історія розвитку та становлення важкої атлетики та пауерліфтингу дуже різноманітна і цікава. В даний час розвиток силових видів спорту, зокрема пауерліфтингу та важкої атлетики, отримало небачений розмах. Сотні тисяч людей беруть участь в різних силових конкурсах, десятки тисяч регулярно займаються у спеціалізованих секціях (тренажерні зали) під керівництвом професійних тренерів.

Завдяки своїй доступності, швидким зростанням результатів і позитивним впливом на здоров'я людини, силові види спорту стали популярні на піку свого історичного розвитку.

Список використаних джерел

1. Гузєєв П. Пеганов Ю. Пауерліфтинг / Методичний посібник. – М.: Терра-Спорт, 2003. – 56 с.
2. Дворкін Л. С. Важка атлетика / Підручник для вузів, М.: Радянський спорт, 2005. – 600 с.
3. Зациорский В. М. Методика воспитания силы / Физические качества спортсмена. – М.: ФиС, 1970. – С. 8–75.
4. Платонов В. И. Современная спортивная тренировка. – К.: Здоровье, 1980. – 336 с.
5. Стеценко А. И. Теоретические и методические основы подготовки в пауэрлифтинге. Пауэрлифтинг Украины. – К.: № 1 (2), 1997. – С. 25.

АВТОРСЬКИЙ ПОКАЖЧИК

Абашіна Л. О. 74	Загородній В. В. 266
Авраменко В. П. 338	Зайцева-Дячок В. С. 335
Бєляєва С. С. 161	Замша А. О. 300
Бойко А. І. 40	Івангородський К. В. 262
Борисенко Н. М. 118	Ілляшенко Ю. Ю. 115
Бровченко Н. І. 90	Іржавська А. П. 329
Бурій В. М. 257, 260	Капуста М. В. 291
Бут О. М. 34	Кірієва В. О. 329
Вєтров О. В. 147	Клименко Т. А. 24
Висоцька Л. Г. 85	Кожем'якіна О. М. 45
Волошин І. В. 174	Козоріз В. П. 63
Гальченко С. І. 329	Кукса Н. В. 344
Ганницький С. Г. 247	Кулик Д. В. 200
Герман І. В. 178	Кургіна-Коваленко Т. С. 385
Голиш Г. М. 240	Кучма Е. В. 167, 169
Гоцуляк В. В. 129	Куштан Д. П. 49
Григоренко Т. О. 192	Лазуренко В. М. 9
Гуржій І. О. 401	Лазуренко О. Г. 350
Десятніков І. В. 104	Лазуренко Ю. М. 112
Діденко Я. Л. 98	Лисенко А. І. 42
Драч О. О. 118, 262	Лисиця Л. Г. 240
Євона А. С. 296	Макаренко Т. В. 375
Єфремцева А. П. 219	Махиня О. І. 90
Жадан А. О. 286	Мельниченко В. М. 36

Михно І. В.	312	Стадник І. Ю.	30
Мінська О. І.	184	Таран Г. М.	270
Могилка А. П.	250	Тептюк Л. М.	27
Москальова Я. Р.	306	Терещенко Т. В.	329
Мушта О. А.	231	Тітіка О. О.	329
Назаренко Ю. С.	277	Тренкін Ю. В.	415
Наконечна Я. В.	281	Трощинська О. І.	98
Наумчук В. М.	84	Туренко Л. І.	94
Нераденко Т. М.	361, 368, 375	Фрей Л. В.	390
Нестеренко В. І.	55	Хілобок В. М.	84
Онопрієнко О. В.	421	Хоменко Д. В.	223
Онопрієнко О. М.	421	Храмова-Баранова О. Л.	335
Паламарчук І. Я.	338	Худолей О. С.	32
Перепелиця А. І.	323	Чабан А. Ю.	106
Попов М. М.	368	Чигирик Н. В.	80
Портянко Т. М.	213, 354	Чорна Л. О.	396
Пугач Н. О.	215, 409	Чос В. Г.	393
Пшенишна Н. М.	213, 354, 382	Чупак Т. П.	123
Різник Л. Л.	205	Шмиголь С. П.	180
Ротте С. В.	382	Шпаковська С. О.	317
Силка О. З.	141	Юрченко І. К.	172
Синявська Л. І.	357	Ярославська Л. П.	238, 266
Скрипник Л. В.	390	Яшан О. О.	156

ДЛЯ НОТАТОК

Науково-популярне видання

ПЕРСОНАЛІСТИЧНИЙ ВИМІР ІСТОРІЇ ЧЕРКАЩИНИ

**Матеріали Першої регіональної
історико-краєзнавчої конференції,
присвяченої 80-річчю з дня народження
доктора історичних наук, професора, заслуженого працівника освіти України
Бушина Миколи Івановича**

12 березня 2018 року
м. Черкаси

Упорядники:

**ЛАЗУРЕНКО Валентин Миколайович,
СТАДНИК Ірина Юріївна,
ЯШАН Оксана Олексіївна**

Технічний редактор *К. Давиденко*.
Комп'ютерне складання: *Т. Вознюк, Т. Манжура, К. Давиденко*.
Коректура: *І. Васи́лига*.
Дизайн обкладинки: *О. Кононенко*.

Формат 60x84 1/16. Папір офісний. Друк цифровий. Гарн. Times New Roman.
Ум. друк. арк. 24,90. Обл.-вид. арк. 30,00. Наклад 100 прим. Зам. № 143.

Видавець і виготівник ФОП Гордієнко Є.І.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК № 4518 від 04.04.2013 р.
Україна, 18000, м. Черкаси тел./факс: (0472) 56-56-12, (067) 444-28-94
e-mail: book.druk@gmail.com